

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ

**ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ
ТА ЇХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
В УМОВАХ НЕСВОБОДИ**

**HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS
AND THEIR IMPLEMENTATION
IN CONDITIONS OF LACK
OF FREEDOM**

*Матеріали
міжнародної науково-практичної конференції
(Чернігів, 01 листопада 2018 року)*

Чернігів 2018

Рекомендовано до друку вченою радою Академії Державної пенітенціарної служби від 20 вересня 2018 року (протокол № 10).

Редакційна колегія:

Тогочинський О. М., доктор педагогічних наук, доцент, заслужений працівник освіти України;

Денисова Т. А., доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Олійник О. І., кандидат юридичних наук, доцент;

Чебененко С. О., кандидат педагогічних наук, доцент;

Аніщенко В. О., кандидат технічних наук, доцент;

Пузирьов М. С., кандидат юридичних наук.

Права і свободи людини та їх забезпечення в умовах несвободи:
П68 матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Чернігів, 01 листоп. 2018 р.) / Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів, 2018. 450 с.

До збірника матеріалів міжнародної науково-практичної конференції увійшли публікації вітчизняних та зарубіжних учених і практиків, присвячені актуальним питанням, пов'язаним із філософсько-правовим розумінням категорій «свобода» й «несвобода», правовими та психолого-педагогічними засадами підготовки здобувачів вищої освіти, функціонуванням органів та установ виконання покарань, реалізацією завдань пробації, цивільно-правовими напрямками забезпечення прав людини, дотриманням прав і свобод засуджених, персоналу та інших осіб кримінологічними, кримінально-правовими, процесуальними та кримінально-виконавчими засобами. Низка публікацій висвітлює міжнародні та національні підходи до запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню.

Для персоналу органів і установ виконання покарань Міністерства юстиції України, науково-педагогічних працівників, докторантів і аспірантів, курсантів, студентів та слухачів.

*За зміст публікацій і достовірність результатів досліджень
відповідальність несуть автори. Редколегія залишає за собою право
корегувати матеріали вступів.*

УДК 342+341]:167.1

СЕКЦІЯ 1

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВЕ РОЗУМІННЯ КАТЕГОРІЙ «СВОБОДА» Й «НЕСВОБОДА»

Бачинський Вячеслав Миколайович,
слухач 351 навчальної групи юридичного факультету Академії Державної пенітенціарної служби
науковий керівник:

Самофалов Леонід Прохорович,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Академії Державної пенітенціарної служби

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ КАТЕГОРІЇ «ЗАКОННІСТЬ»: АНАЛІЗ ДОКТРИНАЛЬНИХ ПОГЛЯДІВ

На сучасному етапі законність повністю пов'язують з побудовою правової держави і з основною її рисою-верховенством права, тому сьогодні у правовій теорії помітною є тенденція до нового трактування поняття законності, яка ґрунтується на ідеях прав людини і громадянина, демократії, свободи тощо.

Думки вчених-юристів з цього приводу суттєво різняться між собою, в результаті чого утворилося декілька самостійних концептуальних підходів. Одні з них занадто широкі, філософського масштабу, інші – вузькі, прикладного характеру [1, с. 24].

Щодо змісту категорії «законність», то цей аспект доволі широко висвітлений у теорії. Йому присвятили свої праці Ц. С. Дондоков, М. С. Кельман, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко, П. М. Рабінович, В. А. Рибаків, О. Ф. Скакун, Ю. С. Шемшученко, А. А. Юнусов та інші дослідники [2, с. 18]. Але, з урахуванням викладеного, не є неочікуваною відсутність у вітчизняній юридичній доктрині єдиного і загальноприйнятого тлумачення терміну «законність», дослідження змісту якого залишається цікавою науковою проблемою.

Треба зауважити, що серед представників юридичної науки в незалежній Україні можна виокремити такі основні підходи до змістовного наповнення терміну «законність»:

– комплексне (принцип, метод, режим) соціально-правове явище, що відображає організацію і функціонування суспільства на правових засадах, гармонійний зв'язок особи, влади, права і закону в конкретній державі (О. Ф. Скакун) [3, с. 495];

– режим державного і суспільного життя, при якому забезпечується повне і неухильне дотримання і виконання законів, підзаконних актів усіма без винятку органами держави, громадськими організаціями, посадовими особами та громадянами. Поняття законності охоплює дотримання і виконання всієї системи нормативних актів держави (В. В. Копейчиков) [4, с. 208];

– режим (стан) відповідності суспільних відносин законам і підзаконним нормативно- правовим актам держави, який виникає внаслідок їх неухильного здійснення всіма суб'єктами права (П. М. Рабінович) [5, с. 116];

– правовий режим у державі, за якого діяльність державних органів, юридичних і фізичних осіб здійснюється відповідно до вимог закону (Ю. С. Шемшученко, С. В. Бобровник) [6, с. 498];

– правовий режим точного і неухильного здійснення законів та інших нормативних актів у всіх сферах державного і суспільного життя (В. Л. Ортинський, В. К. Гришук, М. А. Мацько) [7, с. 573].

Критичні зауваження стосовно запропонованих підходів до тлумачення досліджуваної категорії узагальнив В.А. Рибаків, апелюючи до найбільш поширеного з них, який передбачає розуміння під законністю неухильного, повного і точного дотримання та виконання законів усіма суб'єктами права [8, с. 7–8]:

1) визначення законності, у якому ключовим є використання словосполучення «дотримання і виконання» нормативних приписів, передбачає, що якщо немає відповідного дотримання - то немає і законності. Разом із тим, законність і дотримання нормативних приписів є правомірною поведінкою, явищем, котре в юридичній літературі згадується як реалізація норм права. Додавання ж до визначення слів «повне», «точне» чи «неухильне» істотно не впливає на наведену характеристику;

2) визначення законності через дотримання та виконання законів не зачіпає питання про характер самих законів, які можуть бути різними – демократичними, справедливими або ж антидемократичними, неправовими (тобто такими, що суперечать інтересам народу). За таких умов дотримання і перших, і других законів становить собою законність;

3) відповідне розуміння терміну «законність» поширюється лише на сферу дії законів, але виключає сферу їх створення, тобто законотворчість, а ширше – і всю правотворчість. Однак, ці процеси також підлягають оцінці з позицій ідей етичності та законності. Не повинні прийматися закони, які утискають права людини і громадянина, не відповідають принципам міжнародних гуманітарних стандартів;

4) ряд авторів, поряд з використанням словосполучення «дотримання і виконання», вдаються до вживання термінів «режим», «принцип», «метод». Однак, використання, наприклад, терміну «метод» зумовлює необхідність відповіді на питання: метод чого – правового регулювання, здійснення державної влади. У теорії права є методи централізований, децентралізований, імперативний, диспозитивний, є галузеві методи, але немає методу законності;

5) щодо підходу до законності як до режиму, то, по-перше, він тлумачиться дуже широко (режим неухильної дії правових норм, режим забезпечення життя, режим реального панування закону в суспільному житті, правовий режим тощо), по-друге, режим – це соціальний стан суспільного життя на певний відрізок часу, що, як наслідок, тягне за собою вихід на категорію «правопорядок» [8, с. 8].

Відсутність єдності в розумінні змісту категорії «законність» та існування дискусії стосовно різних варіантів тлумачення одного й того ж терміну, все ж не означає відсутності спільних елементів, які, на наш погляд, формують концептуальну основу цієї категорії.

Як бачимо, законність без належної якості норм законодавства, вимоги якого мають реалізовуватися при регулюванні суспільних відносин, навряд чи може бути досягнута, оскільки відповідні норми несуть у собі значний конфліктний потенціал, пов'язаний з різними інтересами учасників тієї чи іншої групи правовідносин.

Отже, в результаті систематизації та узагальнення викладеного матеріалу вважаємо можливим зробити деякі твердження.

По-перше, доктринальне тлумачення категорії «законність» характеризується динамізмом, що свідчить не тільки про плюралізм сучасної методології правознавства, а й про посилення наукового інтересу до цього складного і багатогранного явища, реалізація якого торкається всіх сфер правового регулювання та залучення для цієї роботи величезної кількості правових засобів.

По-друге, особливість сучасних підходів представників теоретичного правознавства до проблематики законності полягає в тому, що з використанням інструментальних або спеціально-юридичних, функціональних підходів автори уникають проблеми її обумовленості дією іншими соціальними та правовими факторами взаємозалежності від інших засобів механізму правового регулювання.

По-третє, усе це дає підставу новелою у методології досліджень законності вважати такий методологічний підхід, згідно з яким законність розглядається як елемент механізму правового регулювання в контексті її внутрішньо-системних взаємодій з висвітленням ролі по відношенню до структурних елементів механізму, а також по відношенню до суспільних відносин, що виступають предметом правового регулювання.

Отже, проведене дослідження дає підстави ще раз підтвердити обґрунтованість висвітленого в теорії твердження, що законність це фундаментальна категорія всієї юридичної науки і практики. Її рівень та стан мають слугувати не чим іншим, як головними критеріями оцінки правового життя суспільства та, зокрема, його громадян. Така ключова роль законності пов'язується з тим, що вона відображає універсальний правовий принцип, згідно з яким всі суб'єкти суспільних відносин повинні точно і неухильно дотримуватися приписів закону та підзаконних нормативно-правових актів. Адже дійсно, ця вимога безпосередньо впливає з такої властивості права, як його загальнообов'язковість. А останнє поширюється як на населення, суб'єкти підприємницької діяльності, бізнесові й громадські структури, так і на всі гілки державної влади.

Список використаних джерел

1. Мінченко О. В. Теоретико-методологічні аспекти праворозуміння законності. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2012. № 1. С. 23–26.

2. Долгий О. О. Законність: зміст поняття, гарантії її режиму, умови та засоби забезпечення (нарис з теорії права). *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2014. № 3. С. 17–27.

3. Скаун О. Ф. Теорія права і держави: підручник. 3-тє вид. Київ: Алерта, 2012. 524 с.

4. Загальна теорія держави і права: навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін.; за ред. В. В. Копейчикова. стер. вид. Київ: Юрінком Інтер, 2000. 320 с.

5. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. Харків: Консум, 2002. 160 с.

6. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Ю. С. Шемшученко та ін. Київ: «Укр. енцикл.», 1998. Т. 2. 744 с.

7. Основи держави і права України: підручник / В. Л. Ортинський, В. К. Гришук, М. А. Мацько та ін.; за ред. В. Л. Ортинського, В. К. Гришука, М. А. Мацька. Київ: Знання, 2008. 583 с.

8. Рыбаков В. А. Законность: к вопросу о понятии. *Вестник Омского университета*. Серия: Право. 2013. № 2. С. 6–11.

Біба Юрій Володимирович,

аспірант кафедри теорії, історії права і держави та конституційного права Університету державної фіскальної служби України

НАУКОВІ ПЕРЕДУМОВИ ПРОВЕДЕННЯ ІСТОРИКО-ПРАВОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ НА ПЕВНИЙ СТРОК У ПЕРІОД З 1970 р. І ДОТЕПЕР

Фундаментальні дослідження історії держави і права в певних суспільно-політичних умовах і на окремих часових відрізках сприяють їх розвитку та дозволяють використовувати накопичений досвід в умовах сучасного етапу державотворення. Комплексний ретроспективний аналіз виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у період з 1970 р. і дотепер є актуальним завданням вітчизняної історико-правової науки, оскільки він вважається міждисциплінарною науковою проблемою, а тому її розв'язання свідчить про розкриття об'єктивної картини правового й організаційного забезпечення функціонування установ виконання покарань у зазначений період.

Варто констатувати, що дисертаційних і монографічних праць, присвячених виконанню покарання у виді позбавлення волі на певний строк у період з 1970 р. і дотепер, не було здійснено, що є додатковим аргументом проведення такого наукового пошуку. Крім того, набуття нових знань про історико-правові засади органів і установ виконання кримінальних покарань та пробачії Міністерства юстиції України дозволить в умовах їх реформування критично оцінити їх функціонування з позиції минулого.

Сьогодні, коли в Україні на основі важливих державних рішень йде активний процес реформування кримінально-виконавчої системи, потрібен змістовний науковий аналіз, який би з точки зору теорії та історії держави і

права з'ясував стан нормативно-правового забезпечення виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк із визначенням перспективних напрямів розвитку даного процесу.

Таким чином, актуальність дослідження визначається потребою у перегляді існуючої нормативно-правової бази, з метою приведення її у відповідність до нових потреб соціально-економічного і політико-правового розвитку України.

Важливим аргументом на користь необхідності проведення комплексного дослідження виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у період з 1970 р. і дотепер виступають міжнародні зобов'язання України щодо реформування кримінально-виконавчої системи України та приведення її у відповідність до міжнародних (більшою мірою європейських) стандартів поводження із засудженими та ув'язненими.

Науково-теоретичне підґрунтя проведення історико-правового дослідження виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у період з 1970 р. і дотепер становлять наукові положення, що містяться у працях вітчизняних та зарубіжних учених у галузі теорії та історії держави і права, кримінального та кримінально-виконавчого права, політології, історії, зокрема, таких, як В. Авер'янов, І. Богатирьов, Є. Бодюл, О. Волощук, А. Галай, Ю. Гарбуз, С. Гусарев, О. Джужа, В. Дудченко, Н. Задирака, Н. Заяць, О. Колб, А. Колодій, І. Котюк, В. Мельниченко, А. Олійник, О. Оніщенко, П. Онопенко, О. Осауленко, П. Плахотюк, В. Погорілко, Т. Подорожна, О. Пташинський, П. Рабінович, С. Стеценко, А. Степанюк, Ю. Тодика, О. Томкіна, П. Фріс, А. Шевченко, В. Шатіло, Ю. Шемшученко, Д. Ягунов, О. Ющик, О. Ярмиш, М. Яцишин та ін.

Здобутки цих учених містять низку системних положень і висновків, які прямо або опосередковано стосуються виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у період з 1970 р. і дотепер та створюють теоретичні й практичні передумови для ефективного їх дослідження у реаліях сьогодення.

До останніх фундаментальних наукових доробків у сфері вивчення історії становлення системи виконання покарань слід віднести дисертаційні дослідження таких учених, як: О. П. Неалова «Організаційно-правове забезпечення реалізації тюремної реформи в Російській імперії в другій половині XIX – на початку XX ст. (на матеріалах українських губерній)» (2003 р.) [1]; В. В. Россіхіна «Пенітенціарна система Російської імперії в XIX – на початку XX ст. (на матеріалах українських губерній)» (2005 р.) [2]; І. В. Іванькова «Тюремні установи України в системі карально-охоронного механізму держави (кінець XIX – середина XX ст.)» (2005 р.) [3]; О. М. Григор'єва «Пенітенціарна теорія та практика в Російській імперії в кінці XVIII – на початку XX століття: історико-правове дослідження (на прикладі українських губерній)» (2007 р.) [4]; О. М. Андрушак «Становлення та розвиток виправно-трудового права та законодавства України у другій половині XX століття» (2012 р.) [5].

Проте вищенаведені наукові праці в історичній ретроспективі або охоплювали періоди, що передували другій кодифікації вітчизняного виправно-трудового законодавства (дослідження О. П. Неалова, В. В. Россіхіна, І. В. Іванькова, О. М. Григор'єва), або стосувалися вивчення галузевого законодавства у сфері виконання покарань до моменту прийняття Кримінально-виконавчого кодексу України 2003 р. (дисертація О. М. Андрушак).

Вказані обставини, а також потреба у подальшій розробці історико-правових аспектів дослідження виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у період з 1970 р. і дотепер свідчить про актуальність обраної теми дослідження та зумовлює необхідність здійснення відповідного комплексного наукового пошуку, чому будуть присвячені наші подальші публікації.

Список використаних джерел

1. Неалов О. П. Організаційно-правове забезпечення реалізації тюремної реформи в Російській імперії в другій половині XIX – на початку XX ст. (на матеріалах українських губерній): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2003. 197 с.
2. Россіхін В. В. Пенітенціарна система Російської імперії в XIX – на початку XX ст. (на матеріалах українських губерній): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2005. 219 с.
3. Іваньков І. В. Тюремні установи України в системі карально-охоронного механізму держави (кінець XIX – середина XX ст.): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2005. 212 с.
4. Григор'єв О. М. Пенітенціарна теорія та практика в Російській імперії в кінці XVIII – на початку XX століття: історико-правове дослідження (на прикладі українських губерній): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2007. 207 с.
5. Андрушак О. М. Становлення та розвиток виправно-трудового права та законодавства України у другій половині XX століття: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2012. 20 с.

Доній Наталія Євгенівна,

доктор філософських наук, доцент, професор кафедри економіки на соціальних дисциплінах Академії Державної пенітенціарної служби

Гончаренко Оксана Григорівна,

доктор економічних наук, доцент, начальних кафедри економіки на соціальних дисциплінах Академії Державної пенітенціарної служби

Кравчук Ганна Вікторівна,

доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки на соціальних дисциплінах Академії Державної пенітенціарної служби

НЕСВОДОБА ЯК ПОТРЕБА: ПАРАДОКС ОСІБ, СХИЛЬНИХ ДО РЕЦИДИВУ ЗЛОЧИНУ

Вважається, що усі категорії й поняття на сьогоднішній день вже отримали своє чітке визначення та використовуються в загальновизначаних значеннях. Утім існує одна категорія, яка здається мала б бути чіткою, адже доволі широко вивчена та представлена у науковому дискурсі, та все

одно використовується в надзвичайно суперечливих й абсолютно протилежних ситуаціях. Маємо на увазі поняття «свобода». Так, з гаслом «Свободу!» йде боротьба за права, розпочинаються революції, ведуться визвольні війни та розв'язуються військові агресії. Крім того, можна говорити, що практично будь-яка людина бажає бути вільною й одночасно намагається «втекти від свободи» (Е. Фромм), чим прагне уникнути відповідальності чи позбавитися жахів самотності.

Проте, присвячуючи категорії свобода багато уваги, науковцями практично завжди ігнорується її антипод – несвобода, яка, мабуть, більше розкриває сутність свободи, ніж вона сама, бо присутня в усіх питаннях, які ставить свобода. Несвобода це фактично контраст свободи, вона (несвобода) існує органічно зі свободою, вона – її породження, адже саме так вважав Г. Гегель, стверджуючи, що одна категорія породжує іншу.

У повсякденні для людини вільної, більшої за цінність свободи не існує, а несвобода нею сприймається як покарання. Утім в сучасному суспільстві є група осіб – рецидивісти, для яких несвобода перетворилася на потребу, яку вони намагаються задовольнити. Якщо конкретизувати кількість таких осіб, то дані звісно розходяться. Так, українській дослідник Б. Телефонко, слідом за В. Навроцьким, веде мову про те, що кожен третій зі звільнених йде на вчинення повторного злочину [5, с. 203], а Г. Чернишов вказує, що кожен п'ятий (20,9 %) є рецидивістом [6, с. 156].

Як зазначив В. Голіна, «причини і умови рецидивної злочинності – це комплекс взаємодіючих детермінант, пов'язаних з несприятливим зовнішнім середовищем і особою злочинця, які обумовлюють продовження злочинної діяльності» [2, с. 189]. Вже загальноприйнятою є позиція, що існування рецидивної злочинності, обумовлено двома групами факторів. По-перше, причинами та умовами, характерними для злочинності в цілому; по-друге, обставинами, що впливають саме на рецидивну злочинність. До спеціальних причин і детермінант рецидивної злочинності В. Голіна відносить три групи умов:

1) детермінанти, пов'язані з першою судимістю, першим вчиненням злочину особою. Фактично, це сукупність складових елементів: соціально-економічна та політична ситуація в державі, особливості сімейного виховання, вплив несприятливого найближчого оточення і засобів масової інформації, генетичні передумови розвитку особи (схильності, темперамент, інтелект, спадкові соматичні і психічні хвороби, акцентуації та ін.), конкретні життєві ситуації, які вбирають в себе у певний час різні криміногенні явища;

2) детермінанти, обумовлені процесом відбування покарання. Ця група детермінант спирається на доведений дослідниками факт, що позбавлення волі характеризується моральними, психологічними та матеріальними збитками для засуджених, внаслідок чого припинюється соціальна цінність і підвищується відчуженість цієї групи особи від суспільства і навпаки. Складна і неадекватна психологічна перебудова стосується переважною більшістю засуджених;

3) детермінанти, які впливають на постпенітенціарну адаптацію. До цієї групи детермінант належать складні для вирішення колишнім ув'язненим

проблеми працевлаштування, домівки, побуту, реабілітації та контролю [2, с. 189–192].

Таким чином, можна говорити, що практично усі детермінанти враховані. Та нам здається, що присутня ще одна детермінанта, існування якої або замовчується, або включається в одну з названих груп опосередковано – це сама несвобода як стан.

Можна стверджувати, що для рецидивістів несвобода дозволяє психологічно жити злочинами і це виходить вже на рівень задоволення потреби у несвободі, що відчувається фізіологічно. Для фахівців, хоча в принципі і для суспільства, не існує секрету щодо того, що в установах виконання покарань переважно відбувають покарання одні й ті ж самі особи, інколи цілими сім'ями. Для них за ґратами усе ясно, просто й зрозуміло: це місце, де вони, щось значать, і найголовніше – немає потреби робити зусилля над собою [3]. Тому чимало засуджених, виходячи на волю, майже одразу ж скоюють злочини, щоб повернутися «додому» за ґрати, туди де залежність й неволя відкривають можливість: не працювати, не приймати рішення, не турбуватися щодо харчування, одягу та всього іншого, чим наповнене життя вільної людини, яка вимушена кожну хвилину бути відповідальною за своє життя. Для них несвобода фактично перетворюється в «свободу від», тобто набуває усіх тих якостей, що і характеризують свободу. В такій метаморфозі звісно криється серйозна небезпека, адже подібні особи не бажають реалізуватися в житті поза в'язницею та пройшовши «школу кримінальної професіоналізації» (М. Гернет) асоціюють себе виключно з кримінальним світом.

Чи є якийсь варіант ліквідації парадоксу прагнення в несвободу у осіб, схильних до рецидиву злочинів? Нам здається його вже практикують розвинені країни і про нього веде мову відомий фахівець Я. Гишинський. Мова йде про мінімізацію кола осіб, які засуджуються до позбавлення волі та зменшення строків ув'язнення. Так, загалом в Європі кількість вироків у вигляді позбавлення волі – 9% [4]. Якщо конкретизувати, то, в Німеччині рівень позбавлення волі – 5,95% від загальної кількості вироків, а у Франції – 8,85%, «в Японії, наприклад, понад 95% засуджених засуджуються до штрафу. А в Великій Британії існують шість видів громадських робіт різної тяжкості заради того, щоб скоротити частку засуджених до позбавлення волі.

У країнах Західної Європи, Австралії, Канаді, Японії переважає короткострокове позбавлення волі. Зазвичай терміни обчислюються тижнями і місяцями, у всякому разі – до 2-3 років, тобто до настання незворотних змін психіки. До початку 2016 року середній термін позбавлення волі в країнах Європи був 1 рік 8 місяців. В Японії понад 50% засуджених до позбавлення волі засуджуються на термін до 2 років» [1]. Такі кроки дозволяють знизити рівень рецидивів до певного мінімуму (зараз деякі країни ЄС дають цифру 17%), чим сприяють підвищенню рівня соціальної безпеки в державі, й попереджають момент розвитку потреби в несвободі.

Підсумовуючи, зазначимо, несвобода як потреба у осіб, які схильні до рецидивів злочинів – це результат тривалих строків ув'язнення. Ця сфор-

мована потреба як парадокс може бути зведена до мінімуму за умови, озвученої С. Баркан: треба «зменшити надії на тюремне ув'язнення і звернути більше уваги на громадське виправлення (community correction)» [7, с. 542], коли вироки не будуть «виривати» засудженого з суспільства та не сформують потребу у несвободі, а навпаки збережуть за ним відповідальність за власні дії й поведінку і будуть представляти собою скоріше напівсвободу, ніж несвободу.

Список використаних джерел

1. Гилинский Я. Наказание как результат недомыслия. *Неволя*. 2017. № 52. URL: <http://www.intelros.ru/readroom/nevolia/52-2017/33337-nakazanie-kak-rezultat-nedomysliya.html>.
2. Голина В. Рецидивна злочинність в Україні: причини та попередження. *Вісник Академії правових наук*. 1999. № 1. С. 189–196.
3. Гуржи В. Requiem за пенітенціарною службою. *DT.UA*. № 22 (268) 17 червня 2016 р.
4. Россия и Европа, рецидив и огромные сроки: два подхода к системе наказаний. URL: http://tfolk.ru/articles/rossiya_i_evropa_retsidiv_i_ogromnyie_sroki_dva_podhoda_k_sisteme_nakazaniyu.
5. Телефанко Б. Щодо норми про рецидив злочинів. *Підприємництво, господарство, право*. 2017. № 1. С. 203–206.
6. Чернишов Г. Кримінологічна характеристика рецидивної злочинності в Україні: аналіз сучасного стану. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 6. Т. 1. С. 156–160.
7. Barkan S. *Criminology: A Sociological Understanding*. Prentice Hall: Upper Saddle River, 1997. 622 p.

Завгородня Юлія Степанівна,

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри теорії та історії держави і права Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ПРАВА ДИТИНИ ЯК НАПРЯМ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ДІТЕЙ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У КОНФЛІКТІ ІЗ ЗАКОНОМ

Чи не у кожному суспільстві визнається факт необхідності посиленого захисту дитини. Так, у преамбулі Декларації про права дитини прямо зазначається, що «дитина, внаслідок її фізичної і розумової незрілості, потребує спеціальної охорони і піклування, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження» [1] (це положення цитується і у преамбулі Конвенції про права дитини). А ще більш посиленого піклування потребує дитина, яка перебуває у місцях позбавлення волі. Тому питання забезпечення прав дітей, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, постійно має бути у центрі уваги та не втрачати свою актуальність.

За даними Міністерства юстиції України станом на початок поточного (2018) року в установах пенітенціарної системи перебувало 206 неповнолітніх осіб, 125 з яких потрапило в місця позбавлення волі у 2017 р. Як зазначив заступник міністра юстиції України Д. Чернишов, з цих 206 дітей: 12

дівчат; 80 % раніше відбували покарання без позбавлення волі; 112 дітей виховувалися у неповних сім'ях; 6 дітей – сироти і 6 дітей – батьки яких позбавлені батьківських прав [2].

Наведені статистичні дані роблять логічним запитання про виконання сучасною сім'єю своїх функцій з виховання дітей, адже 94 % дітей, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, виховувалися у повній чи неповній сім'ї і лише 6 % – поза її межами (хоча при цьому слід врахувати, що половина дітей з цих 6 % були у сім'ях і їх батьки були позбавлені батьківських прав). Посилюється «тяжкість» цього питання аналізом учинених злочинів: 98 неповнолітніх учинили крадіжки, 23 – грабіж, 22 – розбій, 16 – вбивство, 8 – заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, 5 – згвалтування [2].

До цієї статистики слід додати те, що у 2017 р. збільшилась кількість кримінальних проваджень відносно неповнолітніх: у судах перебувало на розгляді 6408 справ відносно 7976 дітей. При цьому з них розглянуто 3 872, у тому числі: 1) із постановленням обвинувального вироку – 2 854 провадження стосовно 3 462 осіб (із них на підставі угоди про примирення – 237 проваджень, а про визнання винуватості – 89); 2) із закриттям провадження у справі – стосовно 545 осіб; 3) із застосуванням примусових заходів медичного характеру – 15 проваджень щодо 16 осіб, 4) повернуто прокурору – 90 обвинувальних актів щодо 128 осіб [3].

Наведене у цілому дозволяє зробити висновок про відносно нормальну роботу правоохоронних органів щодо боротьби з дитячою злочинністю та намагання забезпечити права дитини, у тому числі й тих, що самі порушили встановлені у соціумі правила. Можна стверджувати, що результати цієї діяльності у цілому перебувають у межах концепції ювенальної юстиції (на це указує і незначна частина дітей, що перебувають у виховних колоніях, і кількість серед цих дітей тих, хто уже притягнувся до кримінальної відповідальності, і результати розгляду проваджень у судах тощо). Водночас, сучасний стан розвитку теорії прав людини загалом і прав дитини, зокрема, зумовлює необхідність акцентування уваги вітчизняних правників (як науковців, так і практичних працівників) на таких положеннях:

1) питання прав дитини має стати не лише декларативною, а і практичною складовою державної політики в Україні (зауважимо, за даними Уповноваженого Президента України з прав дитини «12 % дітей постраждали від агресії на Сході; 27 % дітей страждають від жорстокості і насильства; більше 100 тисяч дітей вимушені жити не в сім'ї, а в інтернатному закладі; 154 тисячі дітей з інвалідністю позбавлені можливості повноцінного життя в соціумі; за дослідженнями, кожна третя дитина живе за межею бідності» [4]);

2) система правосуддя щодо малолітніх має будуватися на правах дитини. Тому потребує вирішення питання впровадження саме ювенальної юстиції (а не спеціалізації окремих суддів національних судів);

3) уникнення формального підходу при виконанні своїх обов'язків органами публічної влади (типовим прикладом цього є згаданий Уповноваженим Президента України з прав дитини: «Красномовним прикладом неа-

декватності покарання вчиненому злочину є справа Марії Г., яка звернулася до Уповноваженого з прав дитини. 17-літня Марія засуджена за крадіжку велосипеда. Вирок суворий – термін ув'язнення 3 роки і 1 місяць. Дитина була затримана і на час звернення утримувалася в Київському СІЗО. За матеріалами звернення було зрозуміло, що покарання перевищує вчинене – за вкрадений і повернутий через кілька годин велосипед (який тільки умовно можна назвати велосипедом) – три роки в'язниці. З вирок у суду: «у висновку експерта вказано, що залишкова вартість представленого на дослідження вкраденого велосипеда марки «Мінськ», з урахуванням ознак зносу, могла скласти 160 грн. 00 коп.» [5, с. 39]).

Таким чином, основою подальшого удосконалення системи забезпечення прав дітей, які перебувають у конфлікті із законом, мають стати визначені нами напрями, реалізація яких дозволить вивести стан державної політики у цій частині на якісно новий рівень.

Список використаних джерел

1. Декларація прав дитини від 20.11.1959 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_38.
2. У 2017 році до колоній потрапило 125 неповнолітніх. URL: <http://www.unn.com.ua/uk/news/1708005-u-2017-rotsi-do-koloni-y-potrapilo-125-nepovnolitnikh>.
3. Неповнолітні злочинці: статистика злочинів та покарань. URL: http://cripo.com.ua/?sect_id=6&aid=246205.
4. Парламентські слухання «Права дитини в Україні: забезпечення, дотримання, захист» від 12 жовтня 2016 року. URL: http://static.rada.gov.ua/zakon/new/par_sl/sl1210116.htm.
5. Захист прав дитини: підсумки першого року діяльності Уповноваженого Президента України з прав дитини Юрія Павленка. Київ: Адміністрація Президента України, Уповноважений Президента України з прав дитини. 164 с.

Касьяненко Любов Михайлівна,

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри фінансового права Національного університету державної фіскальної служби України

ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА, ГАРАНТОВАНІ КОНСТИТУЦІЄЮ УКРАЇНИ

Однією із необхідних складових для побудови демократичної, правової держави є забезпечення прав людини, створення дієвих механізмів захисту її законних інтересів, реалізації основного принципу правової держави, згідно з яким людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а утвердження та забезпечення прав і свобод людини – обов'язком держави. Особливого значення ці положення набувають в сфері кримінального судочинства, оскільки визначають основні засади формування політики держави у сфері виконання покарань, яка має бути орієнтована не тільки на створення належних умов для боротьби зі злочинністю, а й на забезпечення прав засуджених.

Упродовж багатовікової історії людської цивілізації йшов складний процес усвідомлення людиною самої себе. Найвидатніші уми людства на-

магалися з'ясувати, що є людина із соціальної погляду, які права людини, який механізм їх реалізації. Ці та інші проблеми, тісно пов'язані з ними, відображалися переважно в релігійних і філософських концепціях, політичних трактатах. Проте аж до ХХ ст. концепція прав людини не отримувала адекватного національно-правового і міжнародного-правового втілення.

Аналізуючи ще ідеї та погляди софістів на проблему покарання, варто звернути увагу, що вони вперше в історії кримінального права запропонували цілком визначену кримінально-політичну систему. Значно пізніші софісти (особливо Калліклес та Критіас), слідуючи основному софістському правилу – «мірою усіх речей є людина», зробили ще один крок уперед, категорично стверджуючи, що покарання має слугувати виключно земним, людським цілям, бо самі закони є штучною життєвою мірою, які зумовлені змінами людського світогляду і потребами [1, с. 251].

Без державно-правового забезпечення прав і свобод людини їхнє безперешкодне і безконфліктне використання було б неможливо. Саме в Конституції фіксуються вихідні нормативи про статус людини в суспільстві, її взаємовідносини з державою. Про те, що право встановлює межу владі й забезпечує свободу особистості зазначалося у юридичних актах, наприклад, у Великій Хартії вольностей Англії 1215 р., у Біллі про права 1689 р., в американській Декларації незалежності 1776 р., у сучасних конституціях більшості європейських держав. Обмеження влади і забезпечення свободи – фундаментальні принципи сучасної державності, які складають етичне підґрунтя кожної держави.

У низці статей I розділу Конституції України [2] і в усіх статтях II розділу викладені основні принципи про положення людини в українському суспільстві. Так, стаття 3 Конституції стверджує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини і їхні гарантії визначають зміст і спрямування діяльності держави. Принципово важливим тут є визнання людини вищою соціальною цінністю. Це означає, що особистість людини є цінністю не тільки для себе, але і для всього суспільства. Вона визначена в тих конституційних положеннях, в яких зафіксовано, наприклад, у статтях 25, 30, 31, 32, 33, 34, 46, 50, що «держава гарантує»; у статтях 24, 42, 115, 53 – «забезпечує» права і свободи людини; у статтях 43, 47, 49 – створює умови для здійснення прав людини; у статті 49 – «підключається» про здійснення прав людини. Разом з тим визначено, що людина – громадянин також відповідальна перед державою, що відповідно закріплено у Конституції, наприклад у статтях 65, 67, 68. Відповідальність держави перед людиною полягає в тому, що держава повинна створювати різноманітні умови, необхідні для здійснення і захисту прав і свобод людини: сприяти реалізації прав і свобод людини шляхом позитивного впливу на формування їх загальносоціальних гарантій; охороняти права і свободи людини шляхом впровадження юридичних заходів для попередження, профілактики порушень прав і свобод людини; захищати права і свободи людини шляхом відновлення порушеного правового стану, притягнення порушників до юридичної відповідальності.

Затримання й арешт є одними із самих жорстких заходів кримінально-процесуального примусу, тому що суттєво торкаються прав і свобод, що гарантуються Конституцією України. Так, у статті 7 Декларації прав людини і громадянина говориться: «Жодна людина не може бути обвинуваченою, заарештованою, засудженою не інакше, ніж у передбачених законом випадках і у відповідних формах». Британський Хабеас Корпус Акт 1679 року встановив судово-процесуальну форму контролю за арештами і дав заарештованим громадянам право звільнення під заставу або поручництво, якщо кримінальна справа була збуджена не за державну зраду й інші тяжкі злочини. У статті 5 Європейської Конвенції про захист прав і основних свобод людини прямо перераховуються правові гарантії оскарження дій посадових осіб на випадок порушення прав громадян.

У конституціях більшості країн Європи, США містяться конкретні конституційні гарантії недоторканності особи, пов'язані з затримкою й арештом. У Конституції України стаття 29 також поширює захист недоторканності особи на усі форми можливого обмеження особистої свободи громадянина (арештів, затримань), зосередивши в цій нормі існуючу законодавчу практику у світі, а також положення міжнародних правових актів, до яких приєдналася Україна.

Проблема прав і свобод людини і громадянина – це не тільки і не стільки проблема взаємовідносин держави, правоохоронних органів і суспільства. Це проблема взаємовідносин правоохоронних органів і конкретної людини, громадянина.

Список використаних джерел

1. Фрагменты ранних греческих философов. Ч. 1. От эпических неокосмогоний до возникновения атомистики: [пер.] / АН СССР. Ин-т философии. М.: Наука, 1989. 575 с.
2. Конституція України: Основний Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Кочубко Юлія Володимирівна,

слухач навчальної групи 454 Академії Державної пенітенціарної служби

науковий керівник:

Звенигородський Олександр Михайлович,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології Академії Державної пенітенціарної служби

ГЕНЕЗИС ТА СУЧАСНІ НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ СВОБОДИ І НЕСВОБОДИ

Свобода – багатогранне і багатоаспектне явище, надзвичайно важливе для людства. Під прапором свободи відбувалися революції, велися кровопролитні війни... Свобода – один з основоположних ідеалів сучасних демократичних держав. Зважаючи на важливість цього поняття, а також його

парну категорію – «несвободу», визначимо наявні в науці підходи до їхнього розуміння.

Починаючи аналіз першого зі згаданих понять, варто зазначити, що значну увагу проблемі свободи приділяли в західних правових концепціях такі вчені як: І. Берліна, Р. Дворкіна, Р. Циппеліус. Будучи послідовниками класичної буржуазно-ліберальної доктрини (Г. Гроцій, Дж. Локк, Ш. Монтеск'є), західні дослідники права епіцентром суспільного розвитку вважають особистість з її свободою та правами і, відповідно, розглядають демократичні форми та інститути не як межу, а як засіб максимального розширення свободи.

У вітчизняній юридичній науці здійснюються спроби співвідношення понять права і свободи в напрямі ствердження необхідності їх взаємозв'язку. Розробкою даної проблеми займалися такі вчені як: П. Д. Біленчук, А. А. Козловський, С. С. Сливка, С. Д. Цалін, В. В. Шкода та ін. Три-валій час у вітчизняній літературі свободу пов'язували з дією об'єктивної необхідності та її пізнанням. Загальновідомо «класичне» визначення Б. Спінози, в подальшому розвинуте Г. Гегелем і Ф. Енгельсом: «свобода – це пізнана необхідність» [1, с. 165].

Англійський філософ і юрист Дж. Локк відзначав: «Свобода людей в умовах існування системи правління полягає у тому, щоб жити відповідно до постійного закону, загального для кожного в цьому суспільстві й установленого законодавчою владою, яка створена в ньому; це свобода слідувати моєму власному бажанню у всіх випадках, коли цього не забороняє закон, і не бути залежним від непостійної, невизначеної, невідомої самовладної волі іншої людини» [4, с. 59].

Свобода як розумна організація державної влади і додержання режиму законності розглядалась французьким юристом-просвітником Ш. Монтеск'є. У роботі «Про дух законів» автор зазначав: «Немає слова, що одержало б стільки різноманітних значень і спричиняло б настільки різне враження на розум, як слово «свобода». Одні називають свободою легку можливість скидати того, кого наділили тиранічною владою; інші – право обирати того, кому вони повинні коритися; треті – право носити зброю й чинити насилля; четверті – вбачають її в привілеї перебувати під управлінням людини своєї національності або підкорятися своїм власним законам. Якийсь народ довгий час розумів свободу як звичай носити довгу бороду. Деякі поєднують цю назву з відомою формою правління, виключаючи всі інші» [5, с. 218].

Згідно із вченням іншого французького просвітника Ж.-Ж. Руссо за допомогою суспільного договору людина втрачає свою природну свободу та необмежене право на все, що її приваблює і чого вона спроможна досягнути. Замість цього вона отримує громадянську свободу та право власності на те, що їй належить [6, с. 97]. Також поіменований учений зазначав: «...загальна свобода є наслідком людської природи. Її перший закон – турбота про самозбереження; і як тільки людина досягає розумного віку, вона стає єдиним суддею засобів, придатних для її самозбереження» [10, с. 157].

У процесі дослідження також встановлено, що у філософії «свобода» звичай протистоїть «необхідності», в етиці – «відповідальності», у політиці – «порядку». Та й сама змістовна інтерпретація слова «свобода» містить в собі дуже різні відтінки. Свобода може ототожнюватися з повним свавіллям, а може оцінюватися як свідоме рішення, найтонше мотивування людських вчинків [4]. Так, А. Шопенгауер стверджував, що про свободу можна говорити тільки як про подолання труднощів. Зникла перешкода, народилася свобода. Вона завжди виникає як заперечення чогось. Визначити свободу із самої себе вкрай складно, просто неможливо. Свобода – це стан духу, це філософське поняття, що відображає невід’ємне право людини реалізувати свою людську волю. Поза свободою людина не може реалізувати багатство свого внутрішнього світу і своїх можливостей. У свою чергу, Епіктет зазначає: «Якщо хочеш бути вільним, добуду сам собі свободу. Вільним ж ти будеш тоді, коли відмовитися від своїх пристрастей» [12, с. 683].

Водночас свобода є не абсолютна, бо якщо індивіду дати право розпоряджатися власною долею, настане хаос. Свобода конкретна в силу того, що органічно пов’язана з конкретним видом несвободи. Виходячи з цього, несвобода – стан відсутності можливості вибору або відсутність права вибору.

Світ зберігає свою цілісність, якісну визначеність завдяки внутрішнім зв’язкам і відносинам, позначених поняттям «несвобода». Тому зміст поняття несвобода – це зв’язки, що характеризують якісний стан системи, її стабільність, стійкість, функціональність. Як зазначається в наукових джерелах, несвобода – це зв’язок верховенства системи над елементами, її складовими. Якщо немає несвободи, то і немає системи. Перехід від одного стабільного стану (несвободи) до іншого (нової несвободи), здійснюється через свободу [8].

Людина існує завдяки відношенню свободи і несвободи. Без свободи немає життя, без несвободи немає якості життя. Основу буття становить несвобода. Свобода є імпульс діяльності, щодо розробки або руйнування несвободи, який, відпрацювавши, припиняє своє існування, втілюючись в тій чи іншій формі оновленої або нової несвободи. Всі біди людини в тому, що, прагнучи до свободи, часто міфічної, примарної, без урахування реальних несвободи буття, приймаючи за свободу мить удачі, як результат творчих зусиль, обертається новими ступенями або формами несвободи, людина ігнорує вивчення та врахування несвободи свого соціального і природного існування. Звідси екологічні проблеми, політичні та багато інших [5].

Доречно наголосити, що проблеми свободи і несвободи охоплюють не тільки сферу матеріального буття, а й духовного. При розгляді проблеми несвободи і свободи думки може виникнути питання про обмеженість або безмежності мислення. У німецького мислителя І. Канта є влучна теза: «Вчиняй тільки згідно такій максимі, керуючись якою ти в той же час можеш бажати, щоб вона стала загальним законом» [7, с. 83].

Виходячи з вищевикладеного, робимо висновок, що філософія свободи і несвободи – це цілісна система поглядів на світ, який об’єднує природні, соціальні, духовні предметні елементи, включаючи людину та її свідомість,

пов'язані несвободи різного рівня і природи (матеріальні й духовні), що забезпечують відособлене їх існування в системі буття, що виражається у властивій їм свободі стану і свободі активності.

Список використаних джерел

1. Антология мировой правовой мысли: в 5 т. Т. II. Европа: V–VII вв. Москва: Мысль, 1999. 829 с.
2. Бачинін В. А., Журавський В. С., Панов М. І. Філософія права: словник. Київ: Ін Юре, 2003. 408 с.
3. Демиденко Г. Г. Історія вчень про державу і право: курс лекцій. Харків: Право, 2012. 416 с.
4. Загальна теорія держави і права: підручник / за ред. В. В. Копейчикова. Київ: Юрінком, 1997. 320 с.
5. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Богачова та ін.; за ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2002. 432 с.
6. История политических и правовых учений: учебник для вузов / под общ. ред. акад. РАН, д. ю. н., проф. В. С. Нерсисянца. 3-е изд., стереотип. Москва: ИНФРА-М, 2001. 736 с.
7. Кант И. Критика практического разума. Санкт-Петербург: Наука, 2005. 528 с.
8. Козловський А. А. Онтологія юридичної відповідальності. *Проблеми філософії права*. Том II. Київ–Чернівці: Рута, 2004. С. 98–111.
9. Крестовська Н. М., Цвіркун О. Ф. Історія держави і права зарубіжних країн: хрестоматія-практикум. Харків: Одиссей, 2010. 488 с.
10. Нерсисянц В. С. Філософія права: учебник для вузов. 2-е изд. Москва: Норма: Инфра-М, 2011. 848 с.
11. Сартр Ж.–П. Бытие и ничто. Опыт феноменологической онтологии. Москва: ГЕРРА – Книжный клуб; Республика, 2002. 640 с.
12. Древнеримская философия. От Эпиктета до Марка Аврелия. Сочинения: пер. с лат. и древнегреч / сост., вступ. ст. и коммент. В. Шкоды. Москва: АСТ, 1999. 830 с.

Кравченко Марія Миколаївна,

студент 6 курсу юридичного факультету Академії Державної пенітенціарної служби

науковий керівник:

Самофалов Леонід Прохорович,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Академії Державної пенітенціарної служби

ПРАВО ЯК ЦІННІСНА ОСНОВА ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Виховання членів суспільства в дусі шанобливого ставлення до права є складовим елементом ідеологічної функції будь-якої держави. Жодна найгрунтовніша правова інформованість не дає твердих гарантій щодо того, що члени суспільства схильні до усвідомленої, стійкої і передбачуваної у всіх життєвих обставинах правомірної поведінки. Правові прогалини, що виникають у правосвідомості і правовій культурі суб'єктів права, можуть

до певної міри усуватися тільки під впливом цілеспрямованого правового виховання [2, с. 38].

Сьогодні майже усі сфери людської життєдіяльності пронизані поняттям «правове виховання». Воно вживається не тільки в педагогічній, філософській, соціологічній і правовій літературі, але й у повсякденному спілкуванні між людьми та засобах масової інформації. На жаль, серед плюралізму наукових досліджень, направлених на розуміння природи правового виховання, а саме розкриття його сутності, змісту та основної мети, не існує єдиного погляду на визначення поняття такої державно-правової категорії, як правове виховання.

Процес правового виховання охоплює суб'єкти та об'єкти, основні вимоги і мету. До суб'єктів правової виховної діяльності відносять органи держави, громадські організації, трудові колективи, їх посадових і службових осіб, окремих громадян. Об'єктом правового виховання є свідомість людини, її інтелект і здатність сприймати, оцінювати і здійснювати певні правові явища.

Метою правового виховання є: формування правосвідомості громадян і підвищення на цій основі їхньої правової культури; виховання поваги до права, щоб його вимоги стали особистим переконанням кожної людини, а повсякденне додержання юридичних норм – звичкою; ознайомлення громадян з питаннями державно-правового будівництва, підвищення їхньої соціальної та політико-правової активності; допомога їм в оволодінні всією сукупністю юридичних знань із різних галузей і сфер функціонування права; сприяння ефективній роботі механізму правового регулювання [3, с. 242–243].

Змістом правового виховання є залучення людей до знань щодо держави і права, законності, права і свободи особистості, вироблення у громадян стійкої орієнтації на законотворчу поведінку [1, с. 123].

Правове виховання необхідне для того, «щоб наблизити право до народу, щоб зміцнити масову правосвідомість, щоб народ розумів, знав і цінував свої закони, щоб він добровільно дотримував свої обов'язки і лояльно користувався своїми повноваженнями. Право повинно бути фактором життя, мірою реальної поведінки, силою народної душі».

У процесі правового виховання виробляються і засвоюються критерії юридично значимих оцінок життєвих ситуацій, складаються необхідні правові навички і здобувається юридичний досвід, формуються психологічні якості, що дозволяють особистості мотивувати характер своєї правової поведінки і вибір правових життєвих позицій. Правове виховання, з одного боку, скасовує недоліки правової соціалізації, а з іншого – дозволяє особистості знаходити можливості для активного використання тих правових можливостей, завдяки яким реалізуються життєво необхідні інтереси, права і свободи. Правове виховання орієнтоване на стратегічне завдання, яке полягає у формуванні високого рівня правосвідомості, орієнтованого на підвищення соціально-правової активності членів громадянського суспільства.

У практичному плані правове виховання є формою цілеспрямованого впливу на свідомість індивіда, різновид специфічної спеціально організо-

ваної юридичної діяльності. В ході правового виховання цінності природного права впроваджуються в правосвідомість і правову культуру членів суспільства, увага яких вибірково концентрується на змісті та ролі правових законів – правової основи життєдіяльності громадянського суспільства.

Правове виховання – ефективний засіб формування шанобливого ставлення членів суспільства до цінностей природного права і правових законів. У процесі правового виховання суб'єкти права осмислюють ціннісну роль правових законів, оцінюють ступінь їх переваги над неправовими законами і приходять до практичного висновку про те, що тільки на основі правових законів виникає реальна можливість досягти активних правових дій реалізації своїх пріоритетних прав і свобод.

Правове виховання багато в чому має будуватися на ідеалі – ідеалі природного права, трансформованого в силу правових законів, які в надрах зрілого громадянського суспільства покликані знаходити безсумнівне практичне призначення. Кожен член громадянського суспільства (суб'єкт правових відносин) в процесі правового виховання повинен мати тверде переконання в тому, що тільки при опорі на ціннісний потенціал правових законів поставлені соціально-правові цілі і завдання знаходять практичні обриси, а забезпечення життєво значущих прав і свобод втрачає свій ілюзорний характер.

Саме залучення членів громадянського суспільства до цінностей природного права і правових законів – головний напрямок дійсного, а не формалізованого правового виховання і суттєва передумова реалізації пріоритетних життєвих інтересів і потреб кожної людини, основа мотивації і здійснення правомірних акцій. На такій ґрунтовній базі у виховуваних суб'єктів права розвивається високий рівень правосвідомості і правової культури, формується шанобливе ставлення до ідей і принципів природного права, складається тверде переконання в тому, що саме правові закони повинні займати панівне становище в системі позитивного права.

Вбачаючи в правових законах надійну опору, особистість планує реалізацію своїх життєвих прагнень в найбільш повному обсязі й розраховує на ефективне використання наданих юридичних засобів. На цій основі формується почуття поваги до тих правових цінностей, які, в кінцевому рахунку, являють потенціал природного права, вводять його в практику функціонування громадянського суспільства. Це той вагомий і багатогранний фон, який покликаний супроводжувати процеси, механізми та форми правового виховання в умовах функціонування та розвитку громадянського суспільства.

Правове виховання має базуватися на ідеї про те, що в умовах функціонування громадянського суспільства акцент повинен бути зроблений на ціннісному потенціалі правових законів, що відображають природу природного права і забезпечують реалізацію і захист прав і свобод людини і громадянина.

Цінності природного права і правових законів здійснюють помітний вплив на становлення життєвих цілей, якими керуються члени суспільства. Правові закони відображають той прогрес, який характеризує правове жит-

тя громадянського суспільства. Ці закони в значній мірі ініціюють гідне існування особистості.

У процесі правового виховання більшість членів суспільства має отримувати більш-менш ґрунтовне уявлення щодо цінностей природного права, можливості і силі правових законів. Високий рівень правосвідомості і правової культури значної частини членів суспільства – стимулюючий фактор застосування правових законів як найціннішої частини системи позитивного права.

Список використаних джерел:

1. Кутиркін А. Шляхи розвитку теорії та практики правового виховання населення України. *Право України*. 2008. № 3. С. 122–125.
2. Працко Г. С. Особенности соотношения естественного и позитивного права в условиях становления и развития гражданского общества. *Философия права*. 2014. № 2. С. 38–43.
3. Разметаева Ю. С. Правова культура і правове виховання в умовах формування громадянського суспільства. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. 2013. № 4. С. 242–245.

Курова Аліна Анатоліївна,

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри права та методики викладання правознавства Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЬ НЕСВОБОДИ В УКРАЇНІ

21 липня 2006 р. Україна ратифікувала Факультативний протокол до Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, чим зобов'язала себе створити національний превентивний механізм – незалежний орган, спрямований на моніторинг місць несвободи та протидію тортурам і жорсткому поводженню. Тому, наразі відкритим залишаються питання щодо того, які саме місця можна вважати місцями несвободи. Перше, що спадає на думку, коли ми говоримо про місця несвободи, – це установи виконання покарань, слідчі ізолятори, ізолятори тимчасового тримання. Проте, однозначно відповісти на це питання важко, адже Факультативний протокол не дає вичерпного переліку таких місць, тому постає питання, що може бути критерієм, який дозволить відокремити людей, що дійсно перебувають у ситуації несвободи, від тих, хто може розпоряджатися собою повною мірою, адже поняття «місця несвободи» значно ширше, ніж «місця позбавлення волі».

На перший погляд, місця несвободи – це місця, де людей утримують під вартою. До таких належать: виправні та виховні колонії, виправні центри, слідчі ізолятори, ізолятори тимчасового тримання тощо. Дійсно, люди перебувають там проти своєї волі, під вартою, їх побут, режим та зв'язок із зовнішнім світом суворо регламентовані – це саме ті критерії, за якими місце можна віднести до категорії «несвободи».

Факультативний протокол вимагає від держав-учасниць більш широкого розуміння місць несвободи. Цей термін дозволяє охопити місця, які не належать до системи кримінальної юстиції: лікарні, інтернати, притулки, спеціальні школи та училища. Якщо звернутися до автентичного тексту Факультативного протоколу, який викладено англійською мовою, де йдеться про визначення таких місць, є формулювання «public or private custodial setting», яке наш законодавець переклав як «місця утримання під вартою», що є занадто вузьким і таким, що не передає загального духу Протоколу.

Так, термін «custody», який є родовим для визначення, що міститься у ст. 4 Протоколу – «custodial setting», може перекладатися як:

- опіка, опікуєнство, турбота, піклування, нагляд, захист, охорона;
- тюремне ув'язнення, поміщення до тюрми, позбавлення волі;

Ми бачимо, що законодавець обрав лише друге значення, проігнорувавши перше, яке є більш змістовним. До прикладу, саме опікою, наглядом і охороною займаються інтернатні заклади Міністерства соціальної політики та Міністерства освіти і науки України. Хоча їх не можна класифікувати як такі, де люди позбавлені волі, адже не тільки коли позбавлення волі передбачено як покарання, а й коли людина, наприклад, перебуває на військовій службі або не може самостійно жити в суспільстві і потребує опіки держави. Саме тому до місць несвободи також відносять психіатричні заклади, дитячі будинки-інтернати, пансіонати для людей похилого віку та людей з інвалідністю, пункти тимчасового розміщення біженців, соціально-реабілітаційні центри, військові частини та інші заклади.

Таким чином, дотримуючись духу Факультативного протоколу, місцем несвободи в Україні можна вважати будь-яке місце вимушеного перебування, в якому утримуються, або потенційно можуть утримуватися люди.

Тож, не можна не погодитися з висновками Харківського інституту соціальних досліджень, згідно з яким, а також, виходячи з вищевикладеного, місце несвободи – це місце, де особа утримується, або може утримуватись за наказом будь-якого судового, адміністративного чи іншого органу (або за його вказівкою, з його відома чи мовчазної згодим (офіційні та неофіційні місця утримання) під вартою, в ув'язненні або під опікою, яке ця особа не має можливостей залишити з власної волі, або не має можливостей реалізувати цю волю.

Список використаних джерел

1. Місця несвободи в Україні / Кобзін Д. О., Черноусов А. М., Щербань С. В. та ін. Київ: ВАІТЕ, 2013. 224 с.

2. Факультативний протокол к Конвенции против пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания: принят 18 декабря 2002 г. на 57-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН резолюцией A/RES/57/199, вступил в силу 22 июня 2006 г. URL: <https://www.ohchr.org/RU/ProfessionalInterest/Pages/OPCAT.aspx>.

Кучук Андрій Миколайович,

доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри права та методики викладання правознавства Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

ЛЮДСЬКА ГІДНІСТЬ ЯК ВЕКТОР РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ (НА МАТЕРІАЛАХ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ)

Як указує аналіз змін (що були унесені протягом останніх 5 років) до чинного законодавства у сфері забезпечення людських прав, суб'єкти юридичної нормотворчості закріплюють у текстах нормативно-правових актів європейський концепт верховенства права, що передбачає як основу системи права не волю пануючого класу, як це було іманентно радянській юриспруденції, а людську гідність. Водночас, слід наголосити, що, на жаль, юридична практика ще багато у чому виходить саме з радянських юридичних догматів (як і значна частина науковців). Це підтверджується статистикою Європейського суду з прав людини.

Так, протягом останніх п'яти років Україна займає перше місце за кількістю звернень до цієї європейської інституції (не можна вважати винятком і 2017 рік, зважаючи на рішення «Бурмич та інші проти України», відповідно до якого більше 12000 справ були викреслені із списку справ Суду та передані до Комітету Міністрів Ради Європи). При цьому, переважна більшість справ проти України стосуються таких фундаментальних прав, як свобода від катування (ст. 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод), право на свободу та особисту недоторканність (ст. 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод), право на справедливий суд (ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод). Значна частина справ, у яких було констатовано порушення Україною ст. 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, стосуються умов відбування покарання у виді позбавлення волі. Тому питання людських прав в умовах несвободи є актуальним і потребує свого розв'язання.

Підґрунтям системи права має бути визнання людської гідності. Недаремно у ст. 1 Загальної декларації прав людини зазначається, що «всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах» [1], причому не лише de iure, а і de facto. Визнання людської гідності як основи системи права з необхідністю зумовлює визнання рівності та принципу толерантності. Результати соціологічного загальнонаціонального дослідження Фонду «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва за підтримки Програми розвитку ООН в Україні та за ініціативою Офісу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини і громадського об'єднання «Центр інформації про права людини» вказують на прогалини у знаннях в сфері прав людини та рівні толерантності самих представників експертної спільноти (держслужбов-

ців, поліцейських, суддів, вчителів, журналістів та правозахисників). При цьому толерантність як цінність назвали лише 25 % українців [2, с. 8, 17].

Говорячи про гідність, не можна не згадати рішення Європейського суду з прав людини у справі «Вінтер та інші проти Сполученого Королівства» (Winter and others v. the United Kingdom) у якій Суд у світлі досягнення таких цілей покарання, як запобігання та реабілітація, переглянув підхід до питання, чи можна вважати довічне позбавлення волі таким, що може бути зменшено, зазначивши, що воно вважається таким, коли допускається перегляд, який дозволяв би національним органам влади розглянути питання того, чи були зміни в житті ув'язненого значними і під час відбування покарання був зроблений такий прогрес в напрямку реабілітації, що це означає, що подальше ув'язнення більше не може бути обґрунтованим з правомірних пенологічних підстав. Крім того, Суд вперше пояснив, що довічно ув'язнений має право знати на початку свого строку ув'язнення, що він повинен робити, щоб претендувати на звільнення, і за яких умов, у тому числі коли матиме місце перегляд його покарання або коли про такий перегляд можна клопотати [3].

Судом було розглянуто три окремі випадки трьох заявників, яких було засуджено за вбивства (перший заявник – вбивство, учинене повторно; другий заявник – вбивство батьків, прийомної сестри і її двох малолітніх дітей; третій – вбивство чотирьох гомосексуалістів) до довічного позбавлення волі з пожиттєвим тарифом (без встановлення мінімального терміну, після якого допускається звернення ув'язненого з клопотанням про дострокове звільнення. Заявники стверджували, що таке покарання є несумісним зокрема зі ст. 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

У окремій думці суддя Пауер-Форде зауважив: «Рішення визнає, неважно, що надія є важливим і основним аспектом людської особистості. Ті, хто робить найогидніші і жахливі діяння і хто завдає невимовних страждань іншим, тим не менш, зберігають свою фундаментальну людяність і мають в собі здатність до зміни. Тому їх тюремні терміни можуть бути довгими і заслуженими, вони зберігають за собою право сподіватися, що, коли-небудь, вони, можливо, спокутують свою провину за образи, які вони заподіяли. Вони не повинні бути позбавлені повністю такої надії. Позбавити їх можливості відчувати надію означало б заперечувати фундаментальні аспекти їх людяності, і це було б принизливо» [3].

При цьому виникає питання: чи є який-небудь максимальний термін позбавлення волі, який може бути виправданий цілями покарання і стримування і після відбуття якого ув'язнений повинен бути звільнений, якщо виправлення перетворило його у людину, яка більше не становить загрози злочинної поведінки? Якщо на це питання доведеться дати ствердну відповідь, то не зменшуване довічного покарання може призвести до утримання в ізоляції на строк, що виходить за межі цієї умови і, можливо, порушує питання за статтею 3. Європейська практика рекомендує, щоб деякі держави-члени враховували, що існує максимальне покарання у виді позбавлення волі, яке може бути виправдане як покарання, після відбуття якого людя-

ність вимагає, щоб правопорушнику була надана можливість продемонструвати, що він підходить для того, щоб йому дозволили повернутися назад у суспільство [3].

Життя кожної людини, навіть якщо воно неприйнятне для більшості, має невід'ємну цінність. Руйнування життя може бути прийнятним у деяких особливих обставин, наприклад, у випадку самооборони або під час війни. Але покарання з метою відплати ніколи не буває достатнім для того, щоб виправдати це. Позбавлення волі без надії на звільнення у багатьох відношеннях є подібним до смертної кари, оскільки людина не зможе спокутувати свої злочини. Вона може використовувати перебування у в'язниці як час для зміни життя, однак покарання (без надії на звільнення) буде вичерпним тільки її останнім подихом. Як і смертний вирок, «довічний тариф» це *lex talionis*. Але його уявна або фактична відповідність злочину, за який він накладається, не є достатньою гарантією пропорційності покарання, для довічного тарифу він є довільним [3].

Не можна не згадати і рішення Європейського суду з прав людини у справі «Янков проти Болгарії» (*Yankov v. Bulgaria*), в якому зазначається, що примусове гоління голови затриманих може спричинити приниження їх гідності та викликати у них почуття безпорадності, у особи виникає почуття неповноцінності, оскільки її фізичний вигляд змінюється проти її волі. При цьому Суд відхилив як необґрунтоване твердження Уряду про те, що волосяний покрив заявника був обстрижений як гігієнічний захід. Не було заявлено, що проблема інвазії існувала в конкретному місці позбавлення волі [4].

Таким чином, подальше реформування кримінально-виконавчої системи, зважаючи на європейський вибір України, є неможливим без врахування такого «дороговказу» як людська гідність та відповідно людські права.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. Ст. 3103.
2. Що українці знають і думають про права людини: загальнонаціональне дослідження / І. Бекешкіна, Т. Печончик, В. Яворський та ін.; під заг. ред. Т. Печончик. Київ, 2017. 308 с.
3. *Case of Vinter and others v. the United Kingdom*, Application № 66069/09, 130/10, 3896/10. *Council of Europe: European Court of Human Rights*, 9 July 2013. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-122664>.
4. *Case of Yankov v. Bulgaria*, Application № 39084/97. *Council of Europe: European Court of Human Rights*, 11 December 2003. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61539>.

Лицук Антон Святославович,
слухач заочної форми навчання Академії Державної пенітенціарної служби
науковий керівник:
Самофалов Олександр Леонідович,
кандидат юридичних наук, начальник коледжу
Академії Державної пенітенціарної служби

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ОСОБИ НА ПРАВОВУ ДОПОМОГУ В КОНТЕКСТІ ПОЛОЖЕНЬ ОСНОВНОГО ЗАКОНУ УКРАЇНИ

Право на правову допомогу є одним із невід'ємних прав людини і, водночас, основою для реалізації інших прав, включаючи право на справедливий судовий розгляд та доступ до правосуддя.

Конституція України передбачає, що кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав (ст. 59) [1]. Слід відзначити, що Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 р. № 1401-VIII [2] вищевказані конституційні положення були уточнені, зокрема, було замінено термін «правова допомога» на «правнича допомога». Відповідно до Пояснювальних записок до проекту вказаного закону така заміна обумовлена стандартами української мови, оскільки прикметник «правнича» позначає саму професію особи, яка надає таку допомогу – «правник» [3]. Проте, на сьогоднішній день термін «правова допомога» продовжує існувати в правовому полі, адже до спеціальних нормативних актів, наприклад, Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Закону України «Про безоплатну правову допомогу», зміни не були внесені. Вважаємо, дослідження питання співвідношення юридичних категорій «правова допомога», «правнича допомога», «юридична допомога» та «професійна правнича допомога» з урахуванням останніх змін в національному законодавстві є предметом окремого наукового пошуку, тож наразі ми оперуємо терміном «правова допомога» у широкому значенні як сприяння особі, яка знаходиться у складній правовій ситуації, у захисті її прав, свобод та законних інтересів.

Вважаємо, право на правову допомогу на конституційному рівні гарантовано у таких важливих аспектах: професійність та високий рівень якості правових послуг; загальний характер та рівність у доступі до такої допомоги; безоплатність надання правової допомоги у випадках та на умовах, передбачених законом; вибір захисника за вільним волевиявленням особи.

Слід вказати, що на сьогоднішній день питання ефективного забезпечення права людини на правову допомогу та його безперешкодної реалізації не мають державних кордонів, про що свідчить закріплення вказаного права як одного із фундаментальних прав людини у міжнародних та регіональних документах, зокрема, у Загальній декларації прав людини, прийня-

тій і проголошеній Резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. (ст. 11), Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. [4] (далі – Конвенції) та відповідній практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), Міжнародного пакту про громадянські та політичні права від 16.12.1966 р. (ч. 3 ст. 2), Принципах і керівних положеннях ООН, що стосуються юридичної допомоги у системах кримінального правосуддя, затверджених Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 67/187 від 20.12.2012 р. та інших.

Так, відповідно до п. «с» ч. 3 ст. 6 Конвенції, «кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має право захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або – за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника – одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя». Як бачимо, конвенційні положення про юридичну допомогу в аспекті права на справедливий суд знайшли своє відображення у національному законодавстві (рівний доступ, вільний вибір захисника, випадки безоплатності), зокрема, ст. 59 Конституції України та окремі галузеві нормативні акти, а положення щодо безоплатності надання відповідної допомоги конкретизуються у спеціальному Законі України «Про безоплатну правову допомогу». Оскільки Конвенція не закріплює переліку умов та підстав надання безкоштовної юридичної допомоги, кожна із держав самостійно визначає випадки «недостатності коштів».

При цьому, на відміну від конвенційних положень, в Україні Закон «Про безоплатну правову допомогу» не обмежується лише браком коштів як на підставу для надання безоплатної вторинної правової допомоги, а вже з метою гарантування рівного доступу до правосуддя визначає широке коло категорій осіб, яким держава забезпечує надання відповідних послуг (діти, ветерани війни, особи, які постраждали від домашнього насильства або насильства за ознакою статі та інші).

Слід окремо наголосити, що ЄСПЛ поширює стандарти та принципи надання безоплатної правової допомоги і на осіб, які притягаються до дисциплінарної, адміністративної відповідальності, а також в рамках цивільного процесу (рішення ЄСПЛ у справах «Енгель та інші проти Нідерландів», «Ейрі проти Ірландії» та ін.).

У п. 9 Принципів і керівних положень ООН, які стосуються доступу до юридичної допомоги в системах кримінального правосуддя, використовується поняття «юрисконсульт», в ролі яких виступають адвокати, проте вказаним документом також рекомендовано державам залучати для надання юридичної допомоги і інших сторін (неурядові організації, громадські організації) [5].

Звід принципів захисту всіх осіб, підданих затриманню або ув'язненню в будь-якій формі передбачає право затриманої особи на отримання юридичної допомоги з боку адвоката, у тому числі призначеного адвоката без

оплати його послуг у випадках забезпечення інтересів правосуддя або якщо особа не має достатньо грошових коштів[6].

Отже, у вказаних документах також наголошується на важливості отримання особою саме професійної юридичної допомоги, тож слід зробити висновок, що основні міжнародні стандарти та підходи до забезпечення права особи на правову допомогу, прогресивне розуміння міжнародною спільнотою мінімальних гарантій надання такої допомоги імплементовані в національне законодавство та закріплені на конституційному рівні.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/254к>.
2. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02.06.2016 р. № 1401-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1401-19>.
3. Пояснювальні записки від 25.11.2015 р., 26.01.2016 р. до проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» № 3524 від 25.11.2015 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57209.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
5. Принципи і керівні положення ООН, що стосуються юридичної допомоги у системах кримінального правосуддя: затверджені Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 67/187 від 20.12.2012 р. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N12/489/84/PDF/N1248984.pdf?OpenElement>.
6. Свод принципів зашити всех лиц, подвергаемых задержанию или заключению в какой-бы то ни было форме: Резолюция 43/173 Генеральной Ассамблеи от 09.12.1988 г. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/detent.shtml.

Любич Станіслав Вікторович

КАТЕГОРІЯ СВОБОДИ У ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОМУ РОЗУМІННІ

Категорія свободи є центральною проблемою та водночас рушійною силою для розвитку сучасного суспільства. Поняття свободи всеохоплююче і несе в собі такі ознаки, як можливість думати, обирати, працювати, усвідомлювати закони та їх виконувати, боротися за права та вносити власні корективи у суспільний прогрес. Поняття свободи входить до системи загальнолюдських ідеалів про рівність, справедливість, законність та підкреслює кожен з них. Аналіз даної проблеми надасть можливість більш повно охарактеризувати цінності та стремління сучасної людини, зрозуміти її пошук філософських орієнтирів, надаючи правову характеристику даній категорії.

Уявлення та поняття про права і свободу людини розпочали формуватися з найдавніших часів розвитку суспільства. Вже в цей період визнавалася значущість окресленого питання, його важливість для життєдіяльності та розвитку людини в суспільстві, що підкреслює актуальність вивчення категорії свободи у сучасних реаліях [2, с. 38].

Метою статті є аналіз категорії свободи в філософсько-правовому аспекті для подальшого опрацювання в науковому середовищі.

Дослідженню категорії свободи в філософсько-правовому вимірі приділили увагу такі вчені, як: О. Б. Горова, О. І. Щадило, О. О. Бандура, О. В. Гришук, В. В. Дудченко, О. А. Івакін, Д. А. Керімов, М. В. Костицький, В. І. Тимошенко, А. К. Черненко та ін.

Проблема прав людини завжди була предметом політичної боротьби за володіння цими правами, розширення їх сфери та визначення становища людини в суспільстві. Права та свободи людини – це складне, багатоаспектне явище, пов'язане з генезою юридичних норм, які регламентують ці права та свободи. Становлення та розвиток прав і свобод людини має тривалу історію та супроводжується боротьбою доктрин і традицій, характерних для тієї чи іншої країни [6, с. 85].

Видатні філософи античності Платон і Аристотель сприяли народженню ідеї свободи, зробивши перші кроки в її розумінні як морального діяння, у визначенні сутності свідомого вибору (рішення). Платон створив основу філософії свободи, розуміючи її як стан, при якому пристрасті людини підпорядковані розуму, який втілюється у політичних інститутах. «Свобода – влада над жигтям; незалежність у всьому; можливість жити по своєму; щедрість у використанні майна і володінні ним» [5, с. 617].

Категорія свободи становить основу теорії природного права. Відповідно до цієї концепції, стан свободи особистості не надається будь-якою публічною владою, а належить їй з народження. Для теорії природного права характерний поділ на додержавний (природний) і державний (цивільний) стан суспільства. Томас Гоббс вважав, що в будь-якому з цих станів існують фундаментальні природні закони. Один з таких законів свідчить, що «...в разі згоди на те інших людей має... задовольнятися таким ступенем свободи по відношенню до них, яку вона допускає по відношенню до себе» [1, с. 117].

На думку сучасного науковця О. В. Коваленка, нинішнє суспільство сприймає свободу особистості як мету суспільного розвитку, як таке явище, до якого необхідно прагнути. Дуже часто члени суспільства не відносять до юридичних понять категорію свобода. Інтеграція цього терміна у правосвідомість і правову культуру індивідів залежить від рівня правової традиції та вдосконалення положень законодавства щодо регулювання прав і свобод людини та громадянина. Саме це стане запорукою раціонального існування держави, здійснення її основних завдань та забезпечення кожній людині перспективного розвитку і гарантій для її можливостей [4, с. 101].

Деякі дослідники розглядають свободу як певну структуру, цілісну систему, що складається з певних елементів. Серед таких складових свободи вчений А. І. Казаміров виділяє внутрішній і зовнішній аспекти свободи. При цьому аспект внутрішній (внутрішня сфера свідомості індивіда) включає свободу свідомості як свободу особистого переконання; свободу думки і почуття; свободу думки щодо усіх питань практичних і умоглядних або релігійних; свободу вираження та поширення думок. До зовнішньої же

сфери (сфера зовнішніх відносин з іншими людьми) належить спосіб життя, вибір професії; свобода дій [3, с. 20].

Свобода у юридичному аспекті багатогранна: свобода може бути особистою, соціальною, політичною, економічною, культурною тощо. Не можна не погодитися з тезою, що свобода – це незалежність особистості, індивіда у своїх діях, виборі свого місцезнаходження; свобода пересування, свобода совісті і віросповідання, незалежно від чужої думки; можливість розпоряджатися собою і своїми здібностями, діяти на власний розсуд, будучи обмеженим тільки межами закону, або можливістю вибору. Однозначно потрібно визнати, що свобода це є природне благо, яке не може бути обмежене інакше, як законом і законними правами і свободами іншої людини, що не суперечать основоположним принципам права [7, с. 458].

Таким чином, можемо констатувати, що поняттю «свобода» притаманні ознаки історичного розвитку, прогресу, становлення в суспільстві, з іншого боку – категорія свободи це суб'єктивний стан індивіда у власному пошуку природних прав та їх захисті в суспільстві чи державі. Саме людина є мірилом історичного прогресу та розвитку власних прав на невід'ємні складові свободи: життя, думки, поглядів, переконань, слова.

На основі цього, можемо зробити висновок, що кожному періоду історичного розвитку притаманні свої правові концепції вирішення дотримання прав і свобод індивіда, роль права при цьому розкривається у забезпеченні втілення відповідних намагань особистості на власне волевиявлення, соціалізацію, активність та рівність з іншими людьми.

Список використаних джерел

1. Гоббс Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної / пер. з англ. Р. Димерця та ін. Київ: Дух і літера, 2000. 598 с.
2. Горова О. Б. Громадянські права в системі конституційних прав і свобод людини та громадянина. *Часопис Київського університету права*. 2006. № 2. С. 38–42.
3. Казамиров А. И. Уголовно-правовая защита права человека на свободу: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Рязань, 2003. 28 с.
4. Коваленко О. В. Свобода людини: природний і державний аспекти (Т. Гоббс, Дж. Локк). *Держава і право*. 2012. Вип. 56. С. 101–103.
5. Платон. Закони / пер. с древнегреч.; общ. ред. А. Ф. Лосева, В. Ф. Асмуса, А. А. Тахо-Годи; авт. ст. в примеч. А. Ф. Лосев; примеч. А. А. Тахо-Годи. Москва: Мысль, 1999. 832 с.
6. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / О. В. Зайчук, А. П. Засць, В. С. Журавський та ін.; за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. 2-е вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 688 с.
7. Щадило О. І. Філософсько-правове розуміння свободи людини. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2016. № 845. С. 454–459.

Марчук Василий Васильевич,

кандидат юридических наук, доцент, директор государственного учреждения «Научно-практический центр проблем укрепления законности и правопорядка Генеральной прокуратуры Республики Беларусь»

О СОЦИАЛЬНОЙ СПРАВЕДЛИВОСТИ В ПРАВОСЛАВИИ И УГОЛОВНОМ ПРАВЕ

В трактовке традиционного православия социальная справедливость рассматривается как божественное по своей сути явление («божественная справедливость»), отражающее извечную мудрость Бога, предьявляющего требования не только к индивиду, но и к обществу в целом. Первичным основанием этой требовательности становится не интерес индивида и не закон как результат соглашения индивидов. Такому пониманию справедливости соответствует этимологический состав этого слова в русском языке как сочетание приставки «со» и корня «правда», близкому по смыслу к понятию «закон». Именно эта смысловая линия порождает слова «праведный», «праведник», связывая «справедливое» с «правильным» не только в области нравственного, но и рационально-теоретического сознания вообще. Так, понятие «закон» в христианской традиции оказывается связанным с нравственным содержанием. Человеку здесь отводится роль исполнителя божественных заповедей. По мнению М. И. Козлова, современный мир как «мир преступления», с точки зрения канонического богословия, создан не по творческой воле Бога, а в результате преступной деятельности человека, который этим уничтожил справедливый миропорядок, сотворенный Богом. Поэтому наличие в мире зла и несправедливости ничуть не умаляет божественного совершенства. Источник всех социальных бед находится в самом человеке. И даже Богом данная людям свободная воля, результатом которой явился грех, как основа всех несправедливостей мира, не является злом [5, с. 68]. В целом, социальная справедливость в православной традиции рассматривается как высшая ценность, являющая собой образ совершенного человеческого общества, построенного на началах равенства, согласия и любви.

Иное понимание справедливости имеет место в уголовном праве. В Уголовном кодексе (далее – УК) Республики Беларусь (далее – РБ) о справедливости упоминается в двух статьях. Часть 6 ст. 3 УК РБ определяет: «Наказание или иные меры уголовной ответственности должны быть справедливыми, то есть устанавливаться и назначаться с учетом характера и степени общественной опасности преступления, обстоятельств его совершения и личности виновного». В ч. 3 ст. 44 УК РБ содержится следующая декларация: «Уголовная ответственность призвана способствовать восстановлению социальной справедливости». Отметим, что в религии социальная справедливость рассматривается не только как непричастность греху, праведность, но и как божественное правосудие, воздаяние за совершение определенных поступ-

ков, принципиально противоречащих религиозным взглядам. В религиозном мировоззрении наказание будет определяться Богом и оно будет более страшным, чем те, которыми оперирует уголовное право.

Есть основания полагать, что понятия «справедливость» и «социальная справедливость» в указанных нормах имеют разное содержание.

Содержание принципа справедливости, определенное в ст. 3 УК РБ, сориентировано на сферу дифференциации (мера уголовной ответственности должна быть установлена законодателем) и индивидуализации уголовной ответственности. Вполне понятно, что в уголовном праве идея справедливости связана прежде всего с воздаянием, установлением того объема правоограничений, которые должны применяться к лицу, совершившему преступление. Но если под принципом мы понимаем некое руководящее начало, то представляется, что оно должно действовать при реализации всех положений уголовного закона, а не ограничиваться только необходимостью соблюдения соответствия между тяжестью совершенного преступления и применяемой мерой уголовной ответственности. Назначение наказания или иных мер уголовной ответственности – это важный заключительный этап в процессе применения уголовно-правовой нормы. Прежде чем будет решен вопрос о применении санкции уголовно-правовой нормы, должностное лицо, осуществляющее уголовное преследование, а впоследствии суд должны первоначально решить вопрос о реализации гипотезы и диспозиции этой уголовно-правовой нормы. Этот вопрос в контексте применения норм-запретов, предусмотренных Особенной частью УК РБ, относится к процессу квалификации преступления. И если преступление будет квалифицировано неправильно, то разве назначенную меру уголовной ответственности можно считать справедливой?

Таким образом, законодательный тезис, содержащийся в ч. 6 ст. 3 УК РБ, существенно ограничивает содержание принципа справедливости. Этот принцип должен распространять свое действие и на иные аспекты уголовно-правовой материи, в том числе и процесс квалификации преступления.

Следует также отметить, что использованная в УК РБ техника конструирования некоторых составов преступлений входит в противоречие с принципом справедливости. Но даже если уголовно-правовая норма образует собой безупречный результат правотворческой деятельности, справедливость предполагается в ней лишь как потенция. Как правильно отметил В. В. Кульгин: «...справедливость «живет» не в законе и не в правовой норме, а непосредственно обнаруживает себя в процессе и в конечном результате реализации правовой нормы... Функция перевода справедливости из области возможного в действительное зависит в первую очередь от конкретного правоприменителя» [8, с. 188]. Разумеется, когда соблюдены все правила законодательной техники конструирования уголовно-правовой нормы, если смысл уголовно-правового запрета ясен и адекватно воспринимается гражданами, то квалификация преступления с учетом установленных фактических обстоятельств не вызывает сомнений. Идея справедливости при

социально-правовой оценке преступления в такой ситуации найдет свою реализацию. Но как быть в случаях, когда смысл нормы не понятен либо не до конца понятен правоприменителю, когда сложность и запутанность в конструкции уголовно-правовых норм допускает различные варианты квалификации преступления? Положение, содержащееся в ч. 6 ст. 3 УК РФ, не дает ответа на этот вопрос. В таких случаях решать вопрос о приоритете в принятии решения относительно квалификации преступления следует на основе сложившихся представлений о социальной справедливости. Верным следует признать мнение российского ученого К. В. Корсакова, который отметил: «В современных нам цивилизованных общностях людей справедливость все больше рассматривается не просто как социально-правовая добродетель или универсальная этико-философская категория, а как примат, доминанта системы принципов общественной организации, главный критерий жизнеобеспечения» [7, с. 504–506].

Уголовный закон не определяет, что следует понимать под социальной справедливостью. В одном из последних отечественных источников доктринального толкования уголовного закона при объяснении содержания ч. 3 ст. 44 УК РФ высказано мнение о том, что восстановление социальной справедливости следует понимать как «потребность (необходимость) социального примирения преступника (осужденного) с обществом (потерпевшим)» [12, с. 129]. Однако по своему содержанию социальная справедливость является понятием более широким, многоуровневым и многоаспектным.

Неоднозначной в литературе является позиция о соотношении социальной справедливости с уголовным правом и правом вообще. Некоторые авторы придают справедливости характер абсолютной идеальной ценности [11, с. 201]. Есть мнение, что в силу обобщенности идеи справедливости ее не стоит признавать правовым принципом [2, с. 38–39]. Интересным является мнение А. С. Горелика, который отметил: «Категория справедливости может проявляться на разных уровнях. К числу наиболее широких относится понятие социальной справедливости, которое охватывает все области действительности; одна из форм ее реализации и конкретизации – справедливость как правовой принцип. Внутри права она выступает как принцип общеправовой, отраслевой или присущий некоторым институтам и нормам. Все уровни базируются на общих представлениях о справедливости, но по мере снижения уровня абстрактности выступают в виде более конкретных решений, закрепленных в законе или осуществляемых на практике» [3, с. 3].

Многие исследователи не без оснований придают справедливости значение всеобъемлющего принципа, как некоего обобщающего начала уголовного права. Например, В. В. Похмелкин в этом смысле отмечает важный момент, характеризующий свойство справедливости: «Корректирующее влияние справедливости не позволяет превратиться законности в формализм и догматизм, гуманизму – во всепрощение и безответственность, демократизму в анархию и т. п.» [13, с. 23].

По-разному в литературе определяется и соотношение социальной справедливости с системой принципов уголовного права. Некоторые правоведы рассматривают идею справедливости в тесном взаимодействии с принципами уголовного права. Так, А. В. Арендаренко в своем монографическом исследовании, посвященном социальной справедливости, относит ее к общеправовому принципу и пишет о том, что он пронизывает «всю систему уголовно-правовых принципов, «работает» не сам собой, а только в тесном взаимодействии с другими принципами уголовного права» [1, с. 12].

Представляется, что более точной является позиция тех авторов, которые принципу социальной справедливости придают свойство всеобъемлющего принципа, руководящего положения, охватывающего другие принципы. Так, С. Г. Келина и В. Н. Кудрявцев относят принципы равенства, гуманизма, законности, ответственности каждого перед обществом к неотъемлемым элементам социальной справедливости [4, с. 16]. В. В. Мальцев считает, что принципы, сформулированные в законе, и социальная справедливость соотносятся как отдельное и общее, что эти принципы образуют одну из форм реализации справедливости в уголовном праве [10, с. 84]. В. Д. Филимонов, рассматривая принцип справедливости на уровне общего понятия справедливости, полагает, что принцип справедливости охватывает своим содержанием все другие принципы, что последние по существу конкретизируют его [14, с. 51], что принципу справедливости принадлежит роль арбитра при решении уголовно-правовых коллизий [14, с. 53]. Феномен социальной справедливости он связывает и с пониманием нормы уголовного права: «Норма уголовного права, устанавливая ответственность за совершение преступления, представляет собой правовую оболочку объективно существующей нормы социальной справедливости, то есть той нормы, которая вытекает из социальных потребностей общества» [14, с. 56].

В уголовно-правовой литературе некоторые авторы предлагали закрепить в уголовном законе общий принцип социальной справедливости, что вызвало соответствующую критику [3, с. 5]. Другие авторы выступили против идеи нормативного закрепления принципа социальной справедливости [9, с. 8]. Оригинальным является мнение О. А. Козловой, которая считает, что в законодательстве необходимо закреплять не сам принцип справедливости, а критерии несправедливой юридической ответственности [6, с. 9–10].

Таким образом, постоянно расширяющийся в доктрине по рассматриваемому вопросу плюрализм мнений свидетельствует о том, что единства о системе принципов и месте в ней социальной справедливости достигнуто не будет. Видимо, не так уж и важно, будет ли закреплён принцип социальной справедливости в уголовном законе. Если в УК РФ не будет упоминаться слово «справедливость», это отнюдь не означает, что в процессе применения уголовно-правовых норм этот принцип не должен соблюдаться. До конца XX в. в уголовных законах ничего не говорилось о справедливости. Разве это означало, что данная основополагающая идея отрицалась в уголовном праве? Все уголовно-правовые нормы могут быть оценены с позиции морали и пра-

вославных ценностей, а, следовательно, и с позиции справедливости. И поскольку термин «юстиция» в переводе с латинского означает справедливость, то для уголовного права она является имманентно присущим его свойством.

Список использованных источников

1. Арендаренко А. В. Реализация принципа социальной справедливости в современном уголовном праве России. Москва: Закон и право, 2007. 351 с.
2. Бибило В. Н. Конституционные принципы правосудия и их реализация в стадии исполнения приговора. Минск: Изд-во «Университетское», 1986. 160 с.
3. Горелик А. С. Принцип справедливости в уголовном праве: сфера действия и законодательное определение. *Реализация принципа справедливости в правоприменительной деятельности органов уголовной юстиции*: сб. науч. ст. Ярославль: ЯрГУ, 1992. С. 3–13.
4. Келина С. Г., Кудрявцев В. Н. Принципы советского уголовного права. Москва: Наука, 1988. 176 с.
5. Козлов М. И. Социальная справедливость в контексте русской традиции: монография: Архангельск: Изд-во КИРА, 2010. 201 с.
6. Козлова О. А. Справедливость как принцип юридической ответственности: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Москва, 2005. 24 с.
7. Корсаков К. В. К вопросу об идее справедливости в современном уголовном праве. *Уголовное право: истоки, реалии, переход к устойчивому развитию*: материалы VI Рос. конгр. уголовного права (Москва, 26–27 мая 2011 г.). Москва: Проспект, 2011. С. 504–506.
8. Кульгин В. В. Этнокультура уголовного права: монография / под ред. А. В. Наумова. Москва: Юристъ, 2002. 288 с.
9. Ласточкина Р. Н. Явная несправедливость наказания как основание к отмене или изменению приговора: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Казань, 1983. 16 с.
10. Мальцев В. В. Принципы уголовного права и их реализация в правоприменительной деятельности. Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2004. 694 с.
11. Мицкевич А. Ф. Нормы Уголовного кодекса Российской Федерации как средство реализации общечеловеческих ценностей. *Пять лет действия УК РФ: итоги и перспективы*: материалы 11-й Междунар. науч.-практ. конф. (Москва, 30–31 мая 2002 г.) / МГУ им. М.В. Ломоносова; редкол.: Г. Н. Борзенков и др. Москва: ЛексЭст, 2003. С. 200–201.
12. Научно-практический комментарий к Уголовному кодексу Республики Беларусь / Н. Ф. Ахраменка и др.; под ред. А. В. Баркова, В. М. Хомича. 2-е изд., с изм. и доп. Минск: ГИУСТ БГУ, 2010. 1064 с.
13. Похмельни В. В. Социальная справедливость и уголовная ответственность. Красноярск: Изд-во Краснояр. ун-та, 1990. 175 с.
14. Филимонов В. Д. Принципы уголовного права. Москва: АО «Центр ЮрИнфоР», 2002. 139 с.

Олійник Анатолій Юхимович,

кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри приватного та публічного права факультету підприємництва та права Київського національного університету технологій та дизайну

КОНСТИТУЦІЙНА СВОБОДА ОСОБИ ЗАСУДЖЕНОГО ТА МЕЖІ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

Дослідження конституційної свободи особи засудженого та меж її реалізації в Україні є метою цієї доповіді і передбачає: 1) аналіз філософського розуміння свобод, їх конституційних принципів та меж реалізації свобод

особою, що засуджена за вироком суду; 2) пропозицію висновків і рекомендацій з удосконалення законодавства і практики реалізації засудженими своїх конституційних свобод.

У філософському словнику термін «свобода» визначається як здатність людини до активної діяльності відповідно до своїх намірів, бажань та інтересів, у процесі якої вона домагається поставленої перед собою мети [1, с. 569]. Як соціальне явище свобода виникає на певному етапі розвитку суспільства і розвивається разом із суспільством. Розуміння свободи має найдавнішу історію. Матеріалістична філософія розглядає свободу у чіткому співвідношенні з необхідністю та несвободою. Боротьба детермінізму та індетермінізму навколо проблеми необхідності і свободи відобразила протилежність двох основних напрямів у філософії: матеріалізму, який з перших кроків свого становлення та розвитку відстоював детермінацію людської свободи волі в межах необхідності та ідеалізму, який з позиції індетермінізму утверджував абсолютну волю людини [2, с. 7]. Отже, індивідуальна свобода людини полягає в її можливості діяти згідно з власною волею в межах необхідності. Воля ж розглядається як здатність людини керувати своїми діями на власний розсуд. Свобода і воля мають причинний зв'язок і детерміновані необхідністю. В такому співвідношенні свобода має суспільну природу і матеріалістичне забарвлення.

У первісному суспільстві людина не мала індивідуальної свободи з тієї причини, що вся її поведінка детермінувалася грізною природною стихією і родовою общиною. Окремий індивід міцно був прив'язаний до роду або общини, як окрема бджола до бджолиного вулика. І хоча індивідуальна особистість визнавалася, однак по відношенню до зовнішнього світу в якості єдиного суб'єкта виступав певний колектив [3]. А індивід у своїй життєдіяльності залежав від незрозумілих йому сил природи та первісного колективу (роду, племені). Протилежністю свободи є розуміння несвободи. Такий стан повністю викорінював поняття суб'єктивного права, акцентуючи увагу лише на обов'язках та заборонах (табу). Людина постійно шукала пояснення своєї несвободи. Прагнення первісної людини пояснити свою несвободу приводить її до ідеї долі, тобто такої сили, що існує поза свідомістю і розумом людини. Доля зазвичай в літературі визначається як непізнаність для людського інтелекту. Небажання людини миритися з долею приводить її до пошуку засобів звільнитися від залежності долі. Поступово людина починає усвідомлювати свою можливість захиститися від долі, звертаючись до Бога. Цим самим людина: по-перше, усвідомлює шлях свого самовизначення, а по-друге, добровільно відмовляється від власної волі і підкоряє себе волі Бога. Це робить людину рабом Бога. А будь-яка форма рабства передбачає залежність від чужої волі, тобто несвободу. Отже, прагнучи звільнитися від несвободи, людина знову потрапляє в залежність від чужої волі.

Конституційні свободи мають такі ознаки: а) існують як передумови набуття, володіння, користування і розпорядження відповідними благами, що містяться у конституційних правах; б) складають окрему провідну групу

конституційних можливостей; в) закріплені в міжнародних документах, Конституції та законах України; г) змістовно включають в себе соціальні блага та задовольняють інтереси і потреби людини і громадянина; г) визначають вид і міру можливої поведінки людини і громадянина; д) рівні для усіх суб'єктів права; е) невід'ємні, належать особі від народження (або набуті) і закріплені в законах; є) утворюють основу правового статусу особи; ж) мають найвищий юридичний захист і гарантовані державою і суспільством; з) передбачають невтручання будь-кого у внутрішній світ людини і громадянина.

Сучасне розуміння свобод та їх меж реалізації тісно пов'язане з конституційним принципом гарантування людині її прав на життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку як найвищої соціальної цінності (ст. 3) [4]. Важливим є той факт, що реалізація основних свобод передбачає забезпечення реалізації кожної окремо взятої свободи, включаючи і їх відновлення.

Ю. Ф. Кравченко в монографії «Свобода як принцип демократичної правової держави» дослідив ідею демократичної правової державності в Україні через розуміння індивідуальної свободи людини та її ролі в здійсненні верховенства права і народного суверенітету як єдиного джерела державної влади [5]. Свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а остання відповідає перед людиною за свою діяльність. При цьому утвердження і забезпечення свобод людини є головним обов'язком держави, що урегульовано нормами Основного Закону (ст. 3). Конституція України має найвищу юридичну силу, а закони та інші нормативно-правові акти, що приймаються на основі Конституції України, повинні відповідати їй. У Конституції прямо закріплено, що свободи людині гарантуються і не можуть бути скасовані (ст. 22). В ній вказується, що конституційні свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України (ст. 64).

На нашу думку, до конституційних слід відносити свободи: 1) вільного розвитку особистості; 2) від рабства; 3) від незаконних: а) затримань, арештів чи позбавлення волі; б) проникнень до житла чи до іншого володіння особи; в) втручань в особисте і сімейне життя; 3) пересування, вільний вибір місця проживання, вільне залишення території України; 4) думки, слова, вільного вираження своїх поглядів і переконань; 5) світогляду і віросповідання; 6) мати громадянство та можливість його змінити; 7) об'єднань у політичні партії та громадські організації; 8) збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації; 9) участі у: а) виборах; б) референдумах; в) страйках; 10) доступу до публічної інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, поширення екологічної інформації; 11) вибору форми і виду освіти; 12) літературної, художньої, наукової і технічної творчості. Пропонуємо прийняти Соціальний кодекс України, де закріпити названі свободи.

Індивідуальна конституційна свобода гарантується і особам, свобода яких обмежується (наприклад, засудженим). Засуджений користується всі-

ма правами і свободами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду (ч. 3 ст. 63 Конституції України). Кримінально-виконавче законодавство, виконання і відбування покарань ґрунтуються на принципах невідворотності виконання і відбування покарань, законності, справедливості, гуманізму, демократизму, рівності засуджених перед законом, поваги до прав і свобод людини, взаємної відповідальності держави і засудженого, диференціації та індивідуалізації виконання покарань, раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослухняної поведінки, поєднання покарання з виправним впливом, участі громадськості в передбачених законом випадках у діяльності органів і установ виконання покарань (ст. 5 КВК України) [6]. Правовий статус засуджених – це різновид галузевого правового статусу особи, який визначається нормами кримінально-виконавчого законодавства. У загальному вигляді правове становище засуджених слід розуміти як засновану на загальному статусі громадян держави та закріплену у нормативних актах різних галузей права сукупність їх прав та обов'язків, які залежать від призначеного їм вироком суду виду та міри покарання, а також від поведінки під час його відбування [7, с. 1–17].

На підставі вищевикладеного виокремлюємо такі висновки і рекомендації:

1) конституційні свободи засудженого – це закріплені нормами міжнародних документів, Конституції України та деталізовані у законодавстві України і вироку суду юридичні можливості, що здійснюються особою без втручання в процес їх реалізації з боку держави, її органів і посадових осіб, об'єднань громадян, громади, органів, посадових і службових осіб місцевого самоврядування та гарантуються ними;

2) межі реалізації конституційних свобод засудженого визначаються нормами кримінально-виконавчого законодавства та іншими нормативно-правовими актами;

3) реалізація вказаних в тексті доповіді рекомендацій сприятиме гарантуванню свобод засудженого та їх меж, удосконаленню практики здійснення правового статусу засудженого.

Список використаних джерел

1. Философский энциклопедический словарь / редкол.: С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичев и др. 2-е изд. Москва: Сов. Энциклопедия, 1989. 815 с.
2. Голубенко В. П. Необходимость и свобода. Москва: Наука, 1974. 200 с.
3. Гуренко М. М. Розвиток філософсько-правової думки про гарантії прав і свобод людини та громадянина: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.12. Київ, 2004. 416 с.
4. Конституція України: Основний Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
5. Кравченко Ю. Ф. Свобода як принцип демократичної правової держави: монографія. Харків: Вид-во нац. ун-ту внутр. справ, 2003. 406 с.
6. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.
7. Миняева Т. Ф. Правовой статус личности осужденных Российской Федерации: монография. Москва: НОРМА, 2001. 320 с.

Олійник Владислав Станіславович,
кандидат юридичних наук, старший викладач
кафедри теорії та історії держави і права, кон-
ституційного права Академії Державної пенітен-
ціарної служби

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗМІНИ ФОРМИ ПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

Україна за формою державного правління, починаючи з часу власної незалежності, є змішаною республікою. Проте суть змішаної республіки постійно зазнавала динамічних змін. З огляду на актуальність питання вдосконалення нової політико-владної моделі нашої держави варто розглянути альтернативні напрями його вирішення. Їх є декілька: або перехід до чистої парламентської чи президентської, або відновлення президентсько-парламентської форми правління, або ж вдосконалення існуючої моделі організації державної влади. На даний час згідно з Конституцією Україна є парламентсько-президентською республікою. Водночас значні повноваження Президента, приміром право вето, право розпуску парламенту, право призупиняти дію актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності Конституції з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності свідчать про невідповідність класичної моделі парламентсько-президентської республіки [1].

Варто зазначити, що більшість науковців, політологів, юристів схильні до думки, що демократія більш гарантована за парламентської форми правління. На їх думку, держави, які будь-коли пережили тоталітаризм чи диктатуру, схильні дистанціюватися від сильної одноосібної влади, адже вона таїть небезпеку повернення до минулого. Тому такі країни, переважно, переходять до парламентської форми правління [3, с. 59].

Втім, потрібно підкреслити, що повноцінний парламентаризм утверджується лише за наявності сильних центристських партій. Тому в Україні на даному етапі тим самим неможливий перехід до парламентської республіки. Класична форма парламентаризму (в якості аргументів на користь цієї моделі виступає досвід європейських держав, де ефективно функціонує подібна модель організації влади, зокрема Німеччини) є неможливою в політично неструктурованому суспільстві, де несформована відповідна партійна система, яка б уможливила створення стабільної парламентської більшості, і яка б, у свою чергу, формувала уряд, спроможний ефективно розв'язувати комплекс завдань, пов'язаних із необхідністю здійснення системних перетворень у суспільстві та державі. Між тим партійна система сучасної України не передбачає на даному етапі утвердження реального парламентаризму. Більшість політичних партій в Україні – нечисленні, не мають широкої соціальної бази (соціологічні дані свідчать, що жодна з політичних партій і сил як провладних, так і опозиційних, не користуються підтримкою переважної більшості громадян), не справляють серйозного впливу на політичне життя України і повноцінно не виконують належних їм, як політичним партіям,

функцій. За цієї умови перекладання на Парламент України надмірних повноважень при його реальній неспроможності їх виконання може скомпрометувати саму ідею парламентаризму. До того ж, ліквідація інституту Президента чи скасування процедури його всенародного обрання суперечить настроям переважної більшості громадян України [2, с. 201].

Щодо можливості запровадження в Україні президентської республіки, необхідно зазначити, що хоча в національному фаховому середовищі висловлюються судження про доцільність такого переходу й аргументуються переваги президентської республіки, шлях реформування моделі правління в Україні в напрямку переходу до президентської республіки безперспективний. Взагалі президентське правління негативно позначається на функціонуванні державного механізму. За винятком США, можна стверджувати, що всі інші системи президентського правління, як правило, слабкі – вони регулярно стають жертвою переворотів і потрясінь. Спроби повторити цю модель, яка сприймалась як ключ до формули успіху, ніде не призвели до бажаного результату, найчастіше всього – до деградації, громадянських воєн і т. д. Президентська форма правління потенційно небезпечна для демократії.

З метою покращення діючої моделі організації влади, за оцінками фахівців, юристів, політологів, варто було б більш чітко врегулювати повноваження Президента в питаннях призначення та звільнення окремих міністрів, встановити ефективний та однозначний механізм призначення голів місцевих державних адміністрацій (з наданням відповідних повноважень або уряду, або главі держави), наділити уряд правом визначати законопроекти як невідкладні, уточнити й конкретизувати положення про порядок формування уряду тощо. До того ж, для розробки і формування стратегії вдосконалення форми державного правління в Україні та вироблення оптимальної й ефективної системи владних відносин принциповим є забезпечення у процесі участі наукового й експертного співтовариства, широкої громадськості. Адже головними перешкодами для успішного розвитку конституційного процесу в Україні, на нашу думку, є практично повне виключення із цього процесу інституцій громадянського суспільства, ігнорування громадської думки, а також спроби окремих політичних сил використати процес внесення подальших змін до Конституції у власних політичних цілях. У разі збереження такої ситуації розвиток конституційної реформи не відбиватиме інтересів громадян, не сприятиме реалізації їх основних політичних прав і свобод, поглиблюватиме відчуження суспільства від влади, а в кінцевому підсумку призведе до зниження рівня демократії в країні.

Таким чином, можемо зробити такі висновки:

– Україна є парламентсько-президентською змішаною республікою, але деякі елементи свідчать про невідповідність української моделі державного правління класичній моделі парламентсько-президентської республіки;

– існуюча на даний час в Україні модель правління піддається небезпідставній критиці, в якій головним аргументом є наявність подвійної вертикалі влади – президентської та парламентської;

– оптимальною для України була б парламентська республіканська модель правління. Але на даний час враховуючи складну політичну та соціальну ситуацію в державі, достатньо складний механізм внесення конституційних змін а також неготовність більшої частини правлячої еліти до різкої зміни Конституції в розділі форми правління вважаємо зміну форми правління в Україні неможливою.

Виходячи з цього пропонуємо наступні пропозиції:

– створити довгостроковий – терміном на 5 років – проект переходу України від змішаної до парламентської республіки, який включав би в себе в тому числі також обов’язкове внесення змін до Конституції України;

– державні мас-медіа повинні готувати громадську думку до зміни форми правління – висвітлювати хід реформи форми правління та роз’яснювати її позитивні сторони;

– вважаємо за доцільне провести всенародний референдум щодо зміни форми правління в державі.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Основний Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Бостан С. К. Форма правління сучасної держави: проблеми історії, теорії, практики. Запоріжжя: Юрид. ін-т, 2005. 540 с.

3. Петришин О., Серьогіна С. Змішана республіканська форма державного правління: питання теорії та практики. *Право України*. 2009. № 10. С. 57–60.

Олійник Олександр Іванович,

кандидат юридичних наук, доцент, перший про-
ректор Академії Державної пенітенціарної служби

ДІЯЛЬНІСТЬ ГОЛОВНОГО ТЮРЕМНОГО УПРАВЛІННЯ ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОГО ЗАКОНОДАВСТВА НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Керівництво центрального тюремного відомства Російської імперії (до складу якої до 1917 р. входила більша частина українських земель) у перші роки свого існування під егідою Міністерства юстиції прагнуло організувати діяльність підпорядкованих установ у дусі гуманістичних європейських цінностей, в чому значно випереджало діючу законодавчу базу. Наприклад, у рекомендаціях Головного тюремного управління було зазначено, що вимоги гуманного ставлення до ув’язнених потрібні в інтересах самого суспільства, тому що здоров’я і працездатність арештантів, втрачені у результаті «нелюдських умов» тримання, перетворюються на тягар для суспільства, а «ущербні морально (арештанти) становлять небезпеку для держави» [1, с. 142].

Однак слід розуміти, що рекомендації Головного тюремного управління, так само як і законодавчі норми, у більшій частині залишались декларативними і часто не відповідали реальності. Тому історики права цілком слушно допускають, що в більшості тюремних установ Російської імперії

умови відбування покарання не були більш гуманними, ніж в європейських країнах, за певним виключенням тюрем, що були відбудовані у Санкт-Петербурзі та Москві [2, с. 290].

Починаючи аналіз діяльності Головного тюремного управління щодо удосконалення пенітенціарного законодавства на початку ХХ ст., варто зазначити, що після прийняття у 1903 р. Кримінального уложення, де правовий статус засуджених до позбавлення волі було закріплено більш детально, активізувалась діяльність державних інституцій щодо подальшого нормативного врегулювання вирішення важливих питань пенітенціарної політики. Зокрема, у 1905 р. Державна рада розглянула питання щодо затвердження Статуту Товариства заступництва осіб, які звільнялись з місць позбавлення волі [3, с. 277], що було логічним розвитком діяльності Товариства піклувального про турми.

У світлі досліджуваних процесів доречним буде наголосити на тому, що у 1909 р. в Російській імперії вперше був започаткований інститут умовно-дострокового звільнення з місць позбавлення волі [4, с. 1 872]. Цей захід пропонувалось застосовувати щодо осіб, які відбули 3/4 встановленого судом строку позбавлення волі, але не раніше ніж через 6 місяців після засудження. Ще однією обов'язковою умовою була поведінка засудженого, який повинен був довести, що буде себе поводити на волі добропорядно, поважати владу і закон.

Разом із тим, запровадження інституту умовно-дострокового звільнення поставило перед державою питання щодо надання допомоги особам, які звільнялись з місць позбавлення волі. Про це свідчить циркуляр міністра юстиції, адресований керівництву Головного тюремного управління, в якому йшлося про те, що «одним із показників будинків працьовитості має бути надання робіт колишніми в'язнями, які звільнилися з місць позбавлення волі після відбуття покарання. У зв'язку з тим, що їх становище у більшості випадків видається дійсно вкрай важким, при тій недовірі, з якою до них відноситься суспільство, витративши зароблені у тюрмі гроші і не знаходячи роботи, звільнені вдаються до вчинення нових злочинів і стають завдяки цьому звичними злочинцями» [3, с. 269].

Спроба імперського державного апарату у черговий раз змінити становище з наданням постпенітенціарної допомоги ув'язненим, які звільнялись з місць позбавлення волі, виявилися марною. Причинами подібного стану справ у черговий раз стали залишковий принцип фінансування системи виконання кримінальних покарань та складне становище з персоналом місць позбавлення волі [2, с. 295].

Стан справ з якісним складом тюремного персоналу потребував кількісних та якісних змін у зв'язку із суттєвою зміною у суспільстві на початку ХІХ ст. соціальних цінностей. З метою дотримання у місцях позбавлення волі основних прав ув'язнених був потрібний відповідний персонал. У 1911 р. міністр юстиції у «Записці до проекту встановлення нового розкладу посад і окладів» зазначав: «Можна з упевненістю сказати, що тюремна час-

тина ніколи не може бути приведена в порядок, навіть при найкращій постановці її матеріального забезпечення, якщо тюремні посади не будуть заміщені досить знаючими, досвідченими і відданими своїй справі людьми. Залучити цих людей на таку важку, тривожну і небезпечну роботу, як тюремна, можливо тільки надавши їм належну винагороду за їх працю» [3, с. 279].

Таким чином, можна зазначити, що проблема підготовки для пенітенціарної системи достатньо грамотних та морально відповідальних працівників продовжувала мати місце і у ХХ ст. Пріоритетною вона залишається для Міністерства юстиції України і в сучасних умовах.

Вперше на початку ХХ ст. на законодавчому рівні відбулося виділення неповнолітніх у якості особливої категорії осіб, які відбували покарання у виді позбавлення волі. Слід зазначити, що потреба у вирішенні цього питання виникла ще наприкінці ХІХ ст., коли громадськістю було окреслено проблему спільного утримання дорослих і неповнолітніх ув'язнених, що спряло розбещенню останніх, закріпленню у них злодійських традицій та понять злочинної субкультури [2, с. 297]. Потрібно зауважити, що в Російській імперії тривалий час не було спеціальних установ, призначених для тримання неповнолітніх злочинців. Зокрема, станом на 1 січня 1901 р. разом із дорослими ув'язненими у всіх місцях позбавлення волі утримувалося 3 534 неповнолітніх (від 10 до 17 років) [5, с. 25].

У 1909 р. Головним тюремним управлінням за підтримки благодійних організацій було видано «Положення про освітньо-виправні установи» [6, с. 412–498], яке стало першим загальним нормативно-правовим актом для всієї держави щодо регулювання порядку та умов виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі стосовно неповнолітніх осіб. У ст. 1 «Положення про освітньо-виправні установи» визначалось, що ці установи призначалися «для морального виправлення розміщених у них неповнолітніх та підготовки їх до чесного і трудового життя». З цією метою виховно-виправні установи, піклуючись про релігійно-моральний, розумовий і фізичний розвиток своїх вихованців, повинні були надавати їм початкову загальну освіту, а також практичні знання, «які забезпечили б їм можливість підшукувати собі засоби для існування» [6, с. 438].

Підкреслювалось, що всі державні та приватні виховно-виправні установи перебували у віданні Головного тюремного управління Міністерства юстиції, враховуючі ті, що функціонували на благодійні кошти. Вони утворювались окремо для неповнолітніх чоловічої і жіночої статі. Особливістю цих установ було розроблення адміністрацією кожної з них власного статуту із обов'язковим висвітленням: категорій неповнолітніх, для яких створювалася відповідна установа; граничний вік неповнолітніх, які могли до них прийматись; порядок призначення і звільнення службовців; дисциплінарні заходи, що могли застосовуватись до «вихованців» [6, с. 441].

Таким чином, проведений історико-правовий аналіз діяльності Головного тюремного управління щодо удосконалення пенітенціарного законодавства на початку ХХ ст. дав можливість виявити актуальні напрями, що

не втрачають актуальності й за сучасних умов реформування (розвитку) пенітенціарної системи України під егідою Міністерства юстиції, а саме: 1) розвиток засад диференціації та індивідуалізації виконання покарань щодо різних категорій засуджених; 2) постпенітенціарна адаптація осіб, звільнених від відбування покарань, пов'язаних з позбавленням (обмеженням) волі; 3) поліпшення правового та соціального захисту пенітенціарного персоналу; 4) підвищення якості підготовки фахівців для заміщення посад персоналу пенітенціарної системи.

Список використаних джерел

1. Обзор десятилетней деятельности Главного Тюремного управления. 1879–1889 гг. Санкт-Петербург: Главное тюремное управление, 1889. 1195 с.
2. Упоров И. В. Пенитенциарная политика России в XVIII–XX вв. Историко-правовой анализ тенденций развития. Санкт-Петербург: Издательство «Юридический центр Пресс», 2004. 608 с.
3. Сборник узаконений и распоряжений по тюремной части / сост. Т. М. Лопато. Пермь: Издательство «Типо-Литография Губернского Правления», 1903. 954 с.
4. Бехтерев Г. К вопросу о применении у нас условно-досрочного освобождения. *Тюремный вестник*. 1912. № 11. С. 1812–1904.
5. Отчет Главного тюремного управления за 1909 год. *Приложение к журналу «Тюремный вестник»*. 1911. №№ 4–5.
6. Свод законов Российской Империи: издание 1876–1917 гг. Т. 14. Санкт-Петербург: Государственная типография правительствующего Сената, 1890. 987 с.

Пальченкова Вікторія Михайлівна,

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри теорії, історії держави і права та міжнародного права Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету

ПОКАРАННЯ ЯК ВИД СОЦІАЛЬНИЙ КОНТРОЛЮ

Історія і дійсність свідчать, що в усіх народів і в усі часи з першими проявами організованого співжиття виявляється і покарання. Подібні історичні факти містять дуже важливу інформацію про характер і значення каральної діяльності. Вона переконує, що завдання певного матеріального страждання особам, які вчинили протиправні дії, є необхідною складовою співжиття, але ця обставина сама по собі ще не може виступати доказом правомірності каральної діяльності, вона свідчить тільки про те, що було, але не дає повної відповіді на запитання, чому саме так це відбувалося. Отже, саме лише посилення на історію не є достатнім аргументом для виправдання покарання. При поясненні основ каральної діяльності держави були висунуті й обґрунтовані різноманітні теорії, а саме: теорії, що визнають право держави карати; перехідні теорії; змішані теорії; теорія виправлення тощо.

Наприклад, теорія, що виводить право карати з чуттєвих властивостей природи людини. Подібно до того, як тварина інстинктивно кидається на те, що заподіє їй біль і страждання, так само діє й людина. Поки людина не навчилася регулювати свої інстинкти розумом, вона поширювала свою

реакцію не тільки на тварин, а й на неживі предмети, що були причиною її страждань. Але згодом зона надала особливого значення шкоді, що заподіюється ворогом – людиною. До відчуття простого фізичного болю, що викликав відповідну реакцію, приєдналося відчуття злості й помсти, породжуване шкодою, що її завдала людина; біль і образа створювали потребу вже не простої, а направленої розплати. Але природа цієї розплати залишалася незмінною – у ній виявлялися ті самі тваринні інстинкти.

З часом прояв цього інстинкту почав виражатися у формі здійснення права – права сім'ї, общини, представника державної влади, однак він ще довго зберігав ознаки свого походження. Через це мимоволі виникає думка: чи не слід розглядати помсту як вияв людського еста не тільки в природному, а й цілком законному розумінні?; чи не можна відшукати в умовах виникнення інституту помсти і підстави для права карати? Типовим представником подібної теорії є Данкварт, який дійшов висновків, що основою і джерелом права держави на покарання є чуттєві тваринні інстинкти людської природи.

До інших висновків підводить теологічна теорія так званого Божественного походження права на покарання. Зокрема, представником цієї теорії є Шталь, який розглядає право на покарання з таких позицій, що, усунувши принципи нашого життя в праві, творець дав людям інститут для його охорони – державу. Це середня ланка між царством природи та царством Бога, у ній сконцентрована влада, встановлена Богом для стягнення з порушників його заповідей у галузі нашого буття. Подібно до того, як Бог у своєму вічному царстві судить духів та здійснює внутрішню справедливість, так держава здійснює справедливість зовнішню.

Підставу покарання в самій природі суспільства і держави знаходять представники теорій, що виводять право карати з необхідності суспільної оборони. Так, злочинець, нападаючи на державу, загрожує їй руйнуванням, держава захищається від нього, і цей засіб захисту і є покаранням. Заперечення проти такої постановки питання виникає саме по собі.

Теорія світової справедливості ґрунтується на ідеї, що справедливість – покарання зла й винагорода добра – це світовий закон, якому підкорюється все живе, у тому числі й людина.

Розробники теорії, що виводять право карати з ідеї права, відшукують підстави карального права держави в умовах правового порядку суспільного співжиття, що становить необхідний елемент та потребує охорони від порушників усіма залежними від держави засобами, у тому числі і покаранням. Так, Гуго Майєр стверджував, що для правової підстави покарання цілком достатньо як фактичної його необхідності, так і того міркування, що воно відповідає сутності права та слугує вираженням неприпустимості діянь, які суперечать інтересам цього співжиття.

Теорії діалектичного рівняння розвивають положення, вельми схожі з теоріями математичного рівняння, відрізняючись лише тим, що бачать у злочині і покаранні не абстрактні величини, що підлягають цифровому вимірюванню та взаємному зрівнянню, а крайні моменти однієї й тієї ж

логічної ідеї, коли один з них повинен бути покритий іншим через закони діалектики, тобто через органічні закони однієї із сторін людського інтелекту. У всій повноті цей напрям виражений у філософії Гегеля.

Поряд з розглянутими теоріями існують й інші – які вважають, що встановлення покарання визначається засадами, які беруть свій початок з такої якості людського розуму, як здатність порівнювати явища, з якими він стикається: знайшовши між ними тотожність, розум наче їх порівнює одне з одним – звідси погляд на покарання як на зрівняння, залік злочину. Це знайшло відображення в теоріях релігійної, космічної і моральної відплати, породило систему викупу і таліону, тобто систему зрівняння образи благом, яке кривдник пропонує скривдженому. Постійні спроби людського розуму знайти дійсну відповідність між карою і провиною містяться в тій же позитивній підставі. Але до визначення зрівняння між поняттями образи і відплати за неї людський інтелект може прийти трьома шляхами: 1) шляхом математичним, причому порівнювані поняття розглядаються як величини, що підлягають точному цифровому вимірюванню; 2) шляхом діалектичним, якщо дані поняття зрівнюються на підставі загальних законів людського мислення; 3) шляхом економічним, коли ці поняття розглядаються як конкретні цінності, що підлягають вимірюванню і заліку одна одної.

Пекарчук Альона Володимирівна,

студентка 2 курсу інституту прокуратури та кримінальної юстиції НЮУ ім. Ярослава Мудрого

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВЕ РОЗУМІННЯ СВОБОДИ ЛЮДИНИ

Однією із актуальних тем як філософії, так і права, що перманентно перебуває у центрі уваги мислителів і науковців, є свобода. Посилюється актуальність цієї тематики наявністю плюралізму розуміння змісту цього явища.

У тлумачному словнику української мови міститься вісім значень терміну свобода: 1) відсутність політичного й економічного гноблення, утиску й обмежень у суспільно-політичному житті якого-небудь класу або всього суспільства; воля; 2) перебування не під арештом, не ув'язненим, не в неволі і т. ін.; 3) життя, існування і т. ін. без залежності від кого-небудь, можливість поводитися на свій розсуд; 4) можливість діяти без перешкод і заборон у якій-небудь галузі; 5) філософська категорія – можливість вияву суб'єктом своєї волі в умовах усвідомлення законів розвитку природи і суспільства; 6) легкість, відсутність утруднень у чому-небудь; 7) простота, невимушеність у поведінці; 8) вільний від праці час. Беззаперечним є факт щодо багатоаспектності даного поняття [1]. Наведені інтерпретації дозволяють сформулювати загальне уявлення про свободу як соціальне явище. Водночас, ми хотіли б акцентувати увагу на його філософсько-правовому розумінні.

Філософи ще з давніх часів приділяли велику увагу визначенню свободи, намагалися зрозуміти сутність цього соціального явища, а також його вплив на людей, зокрема, і суспільство в цілому. Доволі ґрунтовно цю проблематику

досліджував видатний філософ Іммануїл Кант. Його відоме поняття «річ у собі», яке є частиною умодосяжного світу, до якого в свою чергу відноситься і сама людина, і свобода. Але також потрібно зазначити, що І. Кант проводив дуже тонку межу між свободою та мораллю. Він вважав, що свобода є передумовою моралі. І взагалі вбачав певну взаємозалежність цих понять.

Досить ґрунтовними є думки щодо свободи філософа М. Бердяєва. Він зазначав, що свобода є першоосновою світу. Зауважував, що це явище може бути як позитивним, так і негативним. Висував думку, що свобода не є правом, а скоріш за все є боргом, і не тим, який повинен повернутися людині, а який повинна повернути саме людина. Тобто він, як й І. Кант, виділяв існування певного взаємозв'язку між свободою та свавіллям. М. Бердяєв розглядав це поняття і у дещо негативному аспекті: «Свобода – це право на нерівність». Тут він наголошує на існуванні аристократичного суспільства, де відповідно провідні ланки займає саме аристократія. Тобто, існує певний поділ людей на бідних і багатих. Він наголошує на абсурді існування свободи в подібному суспільстві.

Значна частина філософів займалися вивченням свободи як соціально-го явища. Аргументами цього можуть слугувати наступні цитати. Зокрема, Вольтер зазначав: «Свобода полягає в тому, щоб залежати тільки від законів». Або вислів В. Гюґо: «Усвідомлення права розвиває усвідомлення обов'язку. Загальний закон – це свобода, яка закінчується там, де починається свобода іншого». Дещо спільне мають ці цитати, зокрема взаємозв'язок свободи і закону. Тобто, всі вищеперелічені філософи розуміли «підступність» поняття свободи, адже вона може мати як позитивне значення, так і призводити до негативних наслідків.

Якщо розглядати свободу через призму права, то почати можна відразу з розгляду розділу II Конституції України, що має назву «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина». Статті, на які варто звернути увагу, це ст. 24: «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи...», ст. 29: «Кожна людина має право на свободу...», ст. 34: «Кожному гарантується право на свободу думки і слова...», ст. 35: «Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання...», ст. 36: «Громадяни України мають право на об'єднання у політичні партії та громадські організації...» [2]. Тобто, саме через ці статті Основного закону України простежується взаємозв'язок поняття свободи з правом. Кримінальний кодекс України містить розділ 4 «Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» та розділ 5 «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина». Тепер постає питання, чи потрібно взагалі пов'язувати ці два терміни? Я вважаю, що навіть необхідно. Право допомагає забезпечувати свободу людини так, щоб вона не порушувала свободу іншої. Допомагає окреслити межу між «здоровою» свободою і «нездоровою», яка в свою чергу може призвести до хаосу та свавілля.

Загалом українці є дуже свободолобною нацією. Саме з метою утвердження в Україні ідеалів свободи і демократії, збереження та донесення до

сучасного і майбутніх поколінь об'єктивної інформації про доленосні події в Україні початку ХХІ ст., а також віддання належної шани патріотизму й мужності громадян, які восени 2004 р. та у листопаді 2013 р. – лютому 2014 р. постали на захист демократичних цінностей, прав і свобод людини і громадянина, національних інтересів нашої держави та її європейського вибору, встановлено День Гідності та Свободи [3].

Таким чином, беззаперечним є твердження, що поняття свободи є багатостороннім та дуже важливим об'єктом дослідження, однак найбільш важливе значення має висвітлення філософсько-правових його аспектів, зважаючи на те, що право виступає універсальним регулятором суспільних відносин, забезпечуючи в тому числі і свободу людини.

Список використаних джерел

1. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980. С. 98.
2. Конституція України: Основний Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Щадило О. І. Філософсько-правове розуміння свободи людини. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2016. № 845. С. 456–457.

Ребало Микола Миколайович,

кандидат наук з державного управління, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Академії Державної пенітенціарної служби

ДЕЯКІ ТЕНДЕЦІЇ ЩОДО ЗМІЦНЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Юридична та політична наука в сучасній Україні визначає громадянське суспільство як суспільство з високим рівнем досягнень в економічній, соціальній, політичній і культурній сферах, і яке спільно з державою утворює розвинені правові відносини або суспільство рівноправних громадян, що не залежить від держави, але взаємодіє з нею заради суспільного блага.

Економічну основу громадянського суспільства складають ринкові відносини. Останні сприяють діловій активності людей та створюють передумови плідної виробничої діяльності. Наявність ринкових відносин є підставою економічної свободи особистості, що являється необхідною умовою щодо утворення громадянського суспільства. До економічної основи громадянського суспільства слід також віднести високий рівень розвитку приватної власності. Остання підвищує ефективність і конкурентоспроможність виробництва і послуг та формування належного приватного малого та середнього підприємництва. Отже, однією із тенденцій зміцнення громадянського суспільства є економічна база, яка може відіграти ключову роль у цьому процесі при умові створення адекватної інтересам соціуму виробничої структури на основі розвитку ринкових відносин, підвищення житте-

вого рівня людей, звуження сфери бідності, з одного боку та обмеження впливу на цей процес олігархічних кланів – з іншого боку.

Виходячи із досвіду країн, з високим рівнем розвитку демократії правова основа громадянського суспільства ґрунтується на політичному плюралізмі та демократичному законодавстві. В контексті цього законодавство України, особливо Конституція України втілює в собі ідею державної підтримки людини, оскільки як держава, так і громадяни мають загальні інтереси у більшості сфер суспільного життя і прагнуть до його реалізації. Але у Конституції України термін «громадянське суспільство» поки що не знайшов свого відображення. На думку автора – це з точки зору сучасного українського конституціоналізму є правовою прогалиною. В нормах великого за обсягом масиву законодавчих актів України закріплено політичні, економічні та соціальні права громадян. Такий стан підвищує активність громадян у реалізації їхнього корпоративного інтересу у певних сферах суспільного життя і це безумовно сприяє формуванню підвалини громадянського суспільства в Україні. Такий підхід закріплює верховенство права, становлення автономних структур громадянського суспільства, виключається дискримінація за національно-етнічним, політичними, релігійними, віковими ознаками та забезпечується надійний законодавчий захист гідності громадянина, що є наступною тенденцією до зміцнення громадянського суспільства в Україні.

Політична сфера громадянського суспільства проявляється передусім у формуванні його інститутів – партій, громадських організацій, товариств, недержавних засобів масової інформації і таке інше. Завдяки їх діяльності здійснюється політичний процес, але останній поки ще не став фундатором реформ у різних сферах українського суспільства. Так переважна більшість чинних партій, громадських організацій, на жаль, не є виразниками та захисниками загального інтересу громадян, і в своїй більшості функціонують задля реалізації певних світоглядних концепцій та бізнесових проєктів. За таких умов вони схильні до ситуативної поведінки, пошуку партнерів для реалізації суб'єктивного інтересу та кон'юнктурних міркувань і здебільшого обслуговують не суспільні, а вузькогрупові й персональні інтереси. Такий стан наштовхує на думку, що доцільним було б створення ефективних політичних партій та інших організацій зі статусом всеукраїнських, які б стояли на громадянських позиціях і втілювали у життя свої програми. Отже, викладене вище є однією із тенденцій закріплення підвалин громадянського суспільства і може вирішальним чином вплинути на реалізацію стратегічних для його становлення цілей, таких як: ефективний економічний розвиток; політична стабілізація; консолідація суспільства.

Щодо соціальної сфери, то в ній громадянське суспільство спирається на широку соціальну базу, яку складають об'єкти соціально-економічного (освіта, охорона здоров'я, культура) та побутового (торгівля, комунальне господарство, житловий фонд) призначення. В ній встановлюються відносини, пов'язані з індивідуальним вибором та культурно-ціннісними орієнтаціями. Отже, соціальна сфера потенційно має стати конгломератом різ-

нопланових інтересів, що забезпечують соціально-культурно плюралізм, важливий для нормального функціонування громадянського суспільства та встановленню толерантних відносин між його суб'єктами.

Особливістю українського суспільства є прояв панівної ролі державно-владних інститутів в процесі формування громадянського суспільства. Тому надзвичайно актуальною є тенденція еволюції держави до відкритості та функціональної взаємодії з існуючими громадянськими інститутами. Такий стан здатний забезпечити громадянському суспільству поступальний рух вперед, але, як показує практика налагодження партнерських відносин між владою та громадськістю є складним, багатоплановим процесом. Він включає в себе постійний моніторинг проблем, оцінку інтересів усіх соціальних верств населення, розвиток співробітництва всередині самого громадянського суспільства.

Одним із напрямів зміцнення процесу формування громадянського суспільства є підтримка з боку населення громадянських інститутів. В Україні на жаль спостерігається тенденція невідповідності змісту діяльності деяких з них потребам громадян, що сповільнює створення сталої та ефективної структури громадянського суспільства. Це можна підтвердити рівнем довіри до них українського народу. Так за результатами проведених соціологічних опитувань у більше ніж 110 населених пунктах України Київським міжнародним інститутом соціології церкви довіряє – 56 % респондентів, волонтерам – 53 %, громадським організаціям різного призначення – 37 %, засобам масової інформації – 26 %, а профспілкам та політичним партіям всього 5–7 % (грудень 2017 р.).

Таким чином, українське суспільство може справді стати громадянським, якщо набуде самостійності, матиме досконалу правову та соціально-економічну базу, буде пройняте духом свободи. Воно повинно пом'якшувати жорсткі дії держави, сприяти участі громадян та їх організацій в розв'язанні найнесподіваніших проблем соціально-економічного та політичного характеру та активно шукати нові форми взаємодії держави і громадянського суспільства, встановлювати між ними зворотний зв'язок та розширювати діалог влади і народу.

Семіцький Владислав Миколайович,
слухач 351 навчальної групи юридичного факультету Академії Державної пенітенціарної служби
науковий керівник:

Самофалов Леонід Прохорович,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Академії Державної пенітенціарної служби

СИСТЕМА ГАРАНТІЙ ЗАКОННОСТІ В ПРОЦЕСІ СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ

З моменту одержання Україною незалежності і до сьогоднішнього дня протягується часовий відрізок розміром у двадцять сім років. За цей період українська держава заявила про себе на політичній арені світу та задля цього треба було пережити складні етапи формування та становлення.

Прийняття Верховною Радою України 28 червня 1996 р. Основного Закону поклало початок для втілення основних її положень у життя. Конституція України покликана захищати коло основних інтересів суспільства та держави шляхом впровадження механізму їх захисту. Одним із таких механізмів є гарантії законності, які мають сприяти впорядкуванню суспільних відносин у напрямку точного й послідовного втілення вимог правового закону в життя. По суті, саме цей зміст і вкладають в поняття «гарантій законності» у сучасній юридичній науці. Наприклад, Т. Андрусак гарантії законності тлумачить як систему засобів, за допомогою яких у суспільному житті впроваджується, охороняється, і в разі порушення, відновлюється законність [1, с. 140]. Подібної думки дотримується М. Кравчук [2, с. 182] та інші дослідники.

На превеликий жаль, як демонструє досвід України, за час незалежності, практично завжди відчувався брак системного ставлення до гарантій законності [3]. На практиці, досить складним виявилось координування діяльності органів законодавчої, виконавчої та судової влади – всіх трьох гілок державної влади, у напрямку забезпечення дотримання гарантій законності. На нашу думку, в деякій мірі, це трапилося через недосконалість законодавства, неналежне виконання існуючих правових приписів, недосконалість системи захисту суспільства та здійснення правосуддя.

По суті, система юридичних гарантій законності є чи не найбільш широко досліджуваною у вітчизняній правовій науці, цій тематиці неодноразово присвячували свої дослідження такі відомі та визнані в Україні науковці як: П. Рабінович, М. Козюбра, В. Тацій, Ю. Шемшученко, В. Погорілко, В. Бабкін, М. Панов, О. Ярмиш, Ю. Тодика, В. Тихий, Ю. Битяк, В. Селіванов, Г. Мурашин, О. Петришин та інші.

Отже, гарантії законності – це система об'єктивних і суб'єктивних умов громадського життя, організаційних заходів і спеціальних (юридичних) засобів, що використовуються державою для забезпечення режиму законності і стабільного правопорядку.

Класичною класифікацією гарантій законності є її поділ на загальносоціальні та спеціальносоціальні. До загальносоціальних відносять економічні, політичні, соціальні та ідеологічні. До спеціальносоціальних, у свою чергу, належать юридичні та організаційно-юридичні.

Економічні, політичні, соціальні, ідеологічні гарантії законності – це реальна матеріальна основа для нормального функціонування громадянського суспільства [4, с. 666].

Загальними умовами, які виступають гарантами законності, є наступні.

1. Економічні умови. Це стан розвитку суспільства, організація системи господарювання та ін. умовами, що забезпечують законність, тут виступають такі фактори, як ступінь організованості в економічній сфері, ритмічна та злагоджена робота господарського організму, постійне зростання продуктивності праці, стабільна грошова система та ін. подібні фактори найбезпосереднішим чином впливають на рівень законності. Так, в

умовах нестабільності економіки, спаду виробництва, розриву господарських зв'язків, росту цін, нестримної інфляції зростає соціальна напруга в суспільстві, що, як відомо, призводить до анархії, дезорганізації, зростання кількості злочинів, причому не тільки господарських [5, с. 500–501].

2. Політичні умови – рівень демократизму конституційного ладу, тобто розвиненості системи народовладдя, демократичних форм і інститутів його здійснення; політичного плюралізму, який дозволяє особі вільно самовизначитися, об'єднуватися в організації за різними інтересами; додержання принципу поділу влади [4, с. 667].

3. Соціальні умови. Законслухняність громадян, їх повага до закону, реалізації його приписів багато в чому залежить від становища, яке склалося в соціальній сфері. Падіння життєвого рівня населення, ріст безробіття, вартості життя, соціальних послуг безпосереднім чином відбуваються на рівні законності, провокує громадян на пошук шляхів незаконного збагачення, обхід законів, породжує національні й соціальні конфлікти та ін. Міцна законність можлива тільки в умовах соціальної стабільності, впевненості громадян у непорушності своїх соціальних прав і свобод [5, с. 501–502].

4. Ідеологічні умови – ступінь розвитку правосвідомості, комплексу моральних і правових уявлень про необхідність законслухняної поведінки, недопустимості вчинення аморальних проступків, які одночасно є проти правовими. Істотне значення має широка поінформованість населення, свобода преси, думок, що дозволяє вести публічну боротьбу з правопорушеннями в будь якій сфері державного і суспільного життя [4, с. 667].

Спеціальні засоби забезпечення законності – це юридичні й організаційні засоби, які призначені виключно для забезпечення законності. Серед них можна виділити юридичні й організаційні гарантії (засоби) [5, с. 502].

Юридичні гарантії – передбачена законодавством система правових умов і правових засобів, спрямованих на забезпечення режиму законності і правопорядку, де правові умови – якісний стан чинних джерел (форм) права, насамперед нормативно-правових актів, а також актів тлумачення і правозастосовних актів); правові засоби – удосконалення законодавства; нагляд і контроль за станом законності, включаючи конституційний судовий контроль; попередження і припинення правопорушень; захист і відновлення порушених прав; реалізація юридичної відповідальності.

Організаційно-юридичні гарантії – заходи організаційно-юридичного характеру, спрямовані на забезпечення режиму законності і правопорядку: реалізація принципу поділу влади, ретельний підбір кадрів, організація умов для нормального функціонування юрисдикційних та правоохоронних органів, їх структурних підрозділів з метою ефективної протидії випадкам організованої злочинності, наркобізнесу, тероризму, корупції тощо [4, с. 667].

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити наступний висновок: на теоретичному рівні значення забезпечення принципів та вимог законності безпосередньо втілені в законодавстві України та у правовому науковому середовищі, що ж до практичного значення принципів, вимог законності та гарантій їх

дотримання, вони знаходяться на нижчому щаблі, на відміну, від свого нормативного закріплення через певну недосконалість втілення в життя цих приписів, а тому, зважаючи на швидкий розвиток держави і суспільства у ХХІ столітті, слід більше уваги приділяти дотриманню гарантій законності, створенню та розробленню нових ефективних механізмів їх впровадження.

Список використаних джерел

1. Андрусяк Т. Г. Теорія держави і права: навч. посіб. Львів: Фонд «Право для України», 1997. 200 с.
2. Кравчук М. В. Теорія держави і права. Проблеми теорії держави і права: навч. посіб. Тернопіль: Карт-бланш, 2002. 247 с.
3. Христиниченко Н. П. Особливості реалізації принципу законності у сучасних умовах державотворення. *Європейські перспективи*. 2013. № 6. С. 31–35.
4. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: навч. посіб. Харків: Еспада, 2006. 776 с.
5. Кельман М. С., Мурашин О. Г., Хома Н. М. Загальна теорія держави і права: навч. посіб. Львів: Новий Світ, 2007. 584 с.

Стратонов Василь Миколайович,

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, професор кафедри галузевого права Херсонського державного університету

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В СИСТЕМІ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ

Запровадження єдиної міжнародної системи захисту прав людини стало одним із найважливіших завдань створеної після завершення Другої світової війни Організації Об'єднаних Націй. Основним питанням у побудові системи захисту прав людини і стало прийняття Загальної декларації прав людини [1].

Декларація прав людини не є міжнародним договором, а була прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй. Ця Декларація не обов'язкова до виконання державами і з формально-юридичної точки зору не є тим жорстким правом, яке зобов'язує державу діяти в певний спосіб. Незважаючи на це, Декларація прав людини визнається універсальним і ефективним механізмом та інструментом захисту прав людини в світовому масштабі. На сьогодні Декларація прав людини перекладена на 360 мов, а на її базі розроблено понад 80 міжнародних договорів. В результаті її дотримання перетворилось в міжнародний звичай, тобто правило, яке ніде офіційно не закріплене, але повинно виконуватись під страхом санкцій зі сторони міжнародної спільноти.

Загальна декларація прав людини спонукала людство до розробки та укладення численних конвенцій, декларацій та протоколів з прав людини: у 1948 році було ухвалено Конвенцію про попередження злочину, геноциду та покарання за нього [2], в 1949 році – Женевські конвенції про захист прав людини під час збройних конфліктів, 1950 році – Європейську Конвенцію захисту прав людини та основних свобод, 1959 – Декларацію прав

дитини, в 1966 році – Пакти про права людини тощо. Також було створено різноманітні установи та посади для більш об'єктивного дотримання державами прав людини – Комісія ООН з прав людини та Уповноважений з прав людини.

І хоча положення Декларації прав людини мають рекомендаційний характер, цим документом фактично започатковано процес створення системи міжнародних стандартів у галузі прав людини, набуття ними універсального характеру. У цьому документі задекларовано наступні принципи: рівність людей: «...усі люди народжуються вільними та рівними в правах, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії тощо; право кожного на життя, свободу та особисту недоторканість; заборона рабства і торгівлі; заборона катувань або жорстокого поводження; право кожного на правосуб'єктність; рівність усіх перед законом; право на звернення до суду; заборона самовільних арештів; презумпція не винуватості та заборона зворотної сили кримінального закону; право на свободу пересувань та вибір місця мешкання; право на громадянство; право на шлюб; право володіти майном; право на свободу переконань; право на мирні збори; право на участь в управлінні громадськими та державними справами», тощо.

Продовжуючи роботу в даному напрямку у 1966 році Генеральна Асамблея ООН ухвалила Міжнародний пакт про громадянські й політичні права [3], та Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, які разом із Загальною декларацією прав людини та двома додатковими протоколами до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права склали Міжнародний білль про права людини. Особливість обох прийнятих пактів полягає в тому, що коли держави, які є членами Організації Об'єднаних Націй чи ще ними не стали, ратифікують пакт і стають його «державами-учасниками», вони добровільно беруть на себе ряд юридичних зобов'язань із захисту прав, що містяться у відповідному тексті прав і норм, а також сумлінно забезпечувати відповідність національних законів своїм міжнародним зобов'язанням. І, що особливо важливо, ці пакти запровадили конкретні механізми контролю за захистом відповідних прав, зокрема були створені окремі Комітети ООН, на які було покладено здійснення нагляду за дотриманням зобов'язань, узятих державами-учасниками цих договорів. У подальшому аналогічні комітети було створено щодо деяких найважливіших Конвенцій ООН.

Згідно із Загальною декларацією прав людини, ці права – громадянські, політичні, економічні, соціальні – не даруються державою, а належать кожному від народження. Вони є основою людського існування і розвитку, а тому не мають кордонів. Визнання, дотримання та захист прав і свобод людини не є внутрішньою справою тієї чи іншої країни.

Права, перераховані в Декларації, прийнято ділити на 2 великі групи: перша – громадянські й політичні права, друга – економічні, соціальні та культурні права. До першої групи входять громадянські (або їх ще називають особисті) права: право на життя, право на свободу та особисту недоторканість, право на свободу від рабства, від катувань, право на свободу пересу-

вань, право не вважатись винним до рішення суду, право на недоторканність житла, тайну кореспонденції, не втручання в особисте та сімейне життя, свободу думки, совісті і релігії; політичні: свобода поглядів, свобода отримання та розповсюдження інформації, свобода мирних зібрань та асоціацій, виборчі права, право приймати участь в управлінні своєю державою або через вибраних представників.

Другу групу прав (економічні, соціальні та культурні) – називають правами другого покоління. До другого покоління прав включають: право на соціальне забезпечення, право на працю та справедливий винагорода за неї, вільний вибір роботи та захист від безробіття, право створювати профспілки, право на освіту, право на вільну участь в культурному житті суспільства.

Одним із механізмів забезпечення прав людини вважається Європейський суд з прав людини. Досі багато хто вважає, що він є четвертою інстанцією, яка може переглянути вирок суду найвищої інстанції конкретної держави. Насправді ж, Європейський суд має субсидіарний (додатковий) характер. Мається на увазі, що з одного боку існує автономія держави, і коли в межах цієї автономії особа не знаходить максимальне відшкодування порушеного права чи його відновлення, то у цій ситуації в особи виникає право на звернення до Європейського суду з прав людини. Однак, останній не переглядає рішень національних судів; ця міжнародна судова установа може оцінювати, наскільки національна процедура відповідає зобов'язанням держави за Декларацією прав людини. Тобто в разі звернення проводиться виняткова перевірка щодо того, чи додержувалась держава-відповідач своїх зобов'язань за Декларацією прав людини при забезпеченні певного права людини-позивача. Спираючись на міжнародно-правові стандарти, проголошені в Декларації прав людини, у 1996 році Верховна Рада України прийняла Конституцію України [4]. В ній зазначено, що утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Конституція України – Основний Закон нашої держави – увібрала фундаментальні положення Декларації, зокрема, щодо верховенства прав людини, рівності і непорушності її прав, права людини на свободу і особисту недоторканність, на достатній рівень життя тощо. За оцінкою експертів, положення Конституції України повною мірою відповідають Загальній декларації прав людини.

Водночас, на думку провідних міжнародних правозахисних інституцій, українське суспільство є поки що далеким від реального втілення високих ідеалів Декларації прав людини. Велика кількість наших громадян до цього часу не забезпечена мінімальними правами, передбаченими цим документом. Адже кожна людина має право на життя, особисту недоторканність, рівність перед законом, право на працю та справедливий винагорода за неї, яка забезпечувала б гідні людини та її сім'ї умови існування, захист від безробіття, задовільний життєвий рівень в тому числі і осіб які знаходяться в умовах невольності. Тому необхідно вдосконалювати вітчизняне законодавство і саме головне забезпечити його реалізацію з урахуванням світового досвіду.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини: прийнято 10 грудня 1948 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
2. Конвенція про попередження злочину, геноциду та покарання за нього від 9 грудня 1948 р. Ратифіковано 18 березня 1954 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155.
3. Міжнародний пакт про громадянські й політичні права: прийнято 16 грудня 1966 р., набув чинності 23 березня 1976 р. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.
4. Конституція України: Основний Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Тимчук Олексій Леонідович,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального, цивільного та міжнародного права Запорізького національного технічного університету

ЛІБЕРАЛЬНА ТЕОРІЯ СВОБОДИ ОСОБИСТОСТІ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ТА ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ

Історично лібералізм являє собою доктрину моральної і політико-правової філософії, яка ґрунтується на самоцінності індивіда та його свободі. В основі класичного політичного лібералізму лежить твердження про невід’ємні природні права і свободи людини як фундамент вільної справедливої держави. Ці положення були сформульовані у XVII–XIX ст. такими провідними політичними мислителями, як Дж. Локк, Д. Юм, А. Сміт, Т. Джефферсон, А. Токвіль, І. Бентам, Дж. Ст. Мілль та інші.

Особлива роль у створенні засад лібералізму належить видатному британському вченому Джону Стюарту Міллю, який у своїй праці «Про свободу» запропонував фундаментальне обґрунтування ліберально-демократичної моделі політичної системи, яка була втілена у Великій Британії та США. Провідна ідея класичного лібералізму – це захист свободи індивіда від свавілля держави та підпорядкування її діяльності правовим принципам.

Водночас представники класичного лібералізму, побоюючись некерованості та примх неосвіченого народу, захищали демократію як таку досить обережно. В центрі їхньої уваги перебували саме права індивіда, насамперед право на життя, особисту недоторканність, право власності, свобода преси, мітингів, незалежний суд тощо. Традиційно ліберали виступали проти будь-якого втручання держави в суспільне життя, обстоюючи принципи вільного ринку згідно з принципами «laissez-faire».

У XX ст. сформувався так званий соціальний лібералізм, представники якого (К. Хобхаус, К. Поппер, Р. Арон, Дж. Роулз та ін.) намагалися поєднати принципи класичного політичного лібералізму із реаліями сучасної держави, обстоюючи втручання держави в економіку з метою захисту знедолених та вирішення інших соціально значимих питань. Такий соціальний лібералізм певною мірою зближує його із соціал-демократією. Наприклад,

в концепції відомого американського філософа Джона Роулза (праці «Теорія справедливості» та «Політичний лібералізм») в основі справедливої держави лежить, зокрема і принцип свободи, згідно із яким всі люди мають рівні права на максимально більшу сукупність рівних основних свобод, сумісних із аналогічною системою свобод для всіх. Тобто свобода є фундаментом справедливого державного устрою, проте вона не є безмежною. Основні свободи можуть бути обмежені заради забезпечення максимально широкої сукупності прав і свобод для інших. Основними свободами у Дж. Роулза є політична свобода, свобода слова і преси, свобода совісті, право приватної власності, свобода від довільних арештів та принцип правління закону (правової держави). Формою сучасного лібералізму, який є близьким до класичного його варіанту, а частково навіть анархізму, є лібертаризм, представники якого акцентують увагу саме на свободі та індивідуальних правах особи, а державі відводиться мінімальна роль (Ф. фон Хаек, Р. Нозік). Демократія та державні інститути розглядаються лібертаристами як вимушене зло, тобто корисні засоби захисту свободи індивіда.

Основною формою сучасної демократії є саме ліберальна демократія, яка сформувалася в провідних розвинутих державах (Європа, США, Канада, Японія, Австралія, Нова Зеландія). Батьківщиною ліберальної демократії є Велика Британія та США. Основою ліберальної демократії є верховенство права і закону та реальне дотримання основних прав і свобод людини, передусім особистих і політичних. Проте в сучасному світі існує й неліберальна (обмежена, дефектна) демократія, за якої ключові демократичні інституції, зокрема вибори, вільні засоби масової інформації, незалежний суд функціонують неналежним чином і недостатньо ефективно, порівняно із ліберально-демократичними державами. Обмеження та/або порушення прав людини в неліберальних демократіях зближує їх із помірковано-авторитарними або гібридними режимами, які поєднують елементи класичної ліберальної демократії та авторитаризму. До неліберальних демократій належать багато держав Центрально-Східної Європи (Угорщина, Польща, Болгарія, Румунія, Македонія, Сербія, Молдова, Україна), Азії (Індонезія, Індія, Малайзія, Сінгапур) та Латинської Америки (Мексика, Бразилія, Аргентина). Окремі дослідники відносять до таких держав і США з часу президентства Д. Трампа. Нерідко твердження про неліберальну або іншу специфічну національну модель демократії є лише прикриттям для відверто авторитарних режимів, які нехтують фундаментальними правами людини (Туреччина, Росія, Венесуела).

За даними експертів «Economist Intelligence Unit» за 2017 р. найкраща ситуація із дотриманням особистих і політичних прав людини відзначається в провідних західних державах (США, Канада, Австралія, Нова Зеландія, ЄС), деяких розвинутих країнах Азії (Японія, Південна Корея, Тайвань), Африки (Маврикій, Кабо-Верде, ПАР, Ботсвана, Намібія) та Латинської Америки (Уругвай, Чилі, Коста-Ріка). Лідерами за цим показником у світі за останній рік стали Нова Зеландія, Ірландія, Канада та Австралія, які отримали 10 балів із

десяти можливих. Дуже високий показник (9,71 балів) мають такі держави, як Уругвай, Люксембург, Фінляндія, Ісландія та Норвегія. В Африці лідерами за дотриманням прав людини є Маврикій (9,41 бал; краще, ніж в Британії та Нідерландах) та Ботсвана (9,12 бали). У Вест-Індії найкращий показник на Ямайці (8,82 бали; на рівні Японії). Відповідні індекси Болгарії та Румунії аналогічні Колумбії (7,94 бали), в Польщі цей показник такий самий, як в Суринамі та Папуа-Новій Гвінеї. Такі європейські держави, як Угорщина, Македонія і Чорногорія знаходяться на рівні Болівії та Нікарагуа (7,06 бали). Найгірший в ЄС показник у Хорватії (6,86 бали), що на рівні Монголії, Лесото та Гватемали. Відповідний індекс України складає 6,18 балів, що ставить нашу державу в один ряд із Гондурасом, Гаїті, Малі та Боснією і Герцеговиною. Світовими аутсайдерами за дотриманням особистих та політичних прав вже кілька років поспіль залишаються такі відверто тоталітарні держави, як Сирія (0 балів), КНДР (0 балів), Узбекистан і Туркменістан (по 0,59 балів обидва).

Хомич Владимир Михайлович,

доктор юридических наук, професор, залужений юрист Республіки Беларусь, заведуючий інформаційно-методическим кабинетом НПЦ Генеральной прокуратуры Республіки Беларусь

КРИЗИС НАКАЗАНИЯ ИЛИ ОТСУТСТВИЕ ОТВЕТСТВЕННОЙ СВОБОДЫ И НЕСВОБОДЫ

1. Уголовно-судебная политика Республики Беларусь в течение последних двадцати лет оставалась и остается традиционно сдержанной в отношении снижения уровня применения наказания в виде лишения свободы. Пока не удастся снизить применение лишения свободы даже за совершение нетяжких преступлений посредством назначения наказаний, не связанных с изоляцией осужденного от общества, и альтернативных лишению свободы мер уголовной ответственности, применяемых в режиме probationи. Не создано пока устойчивого и завершеного механизма социальной адаптации осужденных, отбывших (освобожденных от отбывания) наказания в виде лишения свободы.

Справочно: в 2008 г. из 68531 человек, преданных суду по обвинению в совершении преступления, осуждены к лишению свободы 15467 человек (22,6%). Из них – к лишению свободы за менее тяжкие преступления (санкции за которые носят в основном альтернативный характер) 9455 человек и 257 человек за преступления, не представляющие большой общественной опасности. Уровень осуждения к лишению свободы за нетяжкие преступления к общему числу всех осужденных к данному наказанию составил 61,5%. Перекося в применении лишения свободы за менее тяжкие преступления остается очевидным, начиная с 2001 г. после вступления в действие Уголовного кодекса.

2. Спустя десять лет, несмотря на принятую Концепцию совершенствования системы мер уголовной ответственности и порядка отбывания

наказаний ситуация не изменилась. К лишению свободы в 2017 г. осуждено 12020 человек из 43135 осужденных или **27,9 %**. Из них за нетяжкие преступления к лишению свободы осуждено 7453 человека или **62 %**. Стабильно высоким является и уровень пенитенциарного рецидива (в среднем 25 %). Сохраняется высокий уровень пенального рецидива. Более 20 % осужденных к таким наказаниям как общественные работы, штраф, исправительные работы, ограничение свободы ежегодно осуждается за уклонение от отбывания этих наказаний. В свою очередь, крайне низким вот уже на протяжении 18 лет остается применение отсрочки применения наказания и условного неприменения наказания – вместе это не более 7 % от всех ежегодно осуждаемых. Да, со времен Татищева остается предубеждение, что крепостное право несвободы обеспечивает нам душевное спокойствие и равновесие, а поэтому остается незримой основой нашего безответственного отношения, как к свободе, так и несвободе, в том числе и в плоскости применения наказания в виде лишения свободы.

3. Введение в ходе реформы новых видов наказания и сохранение традиционных не привело к улучшению карательно-исправительных и ресоциализационных начал в уголовной политике ввиду несбалансированного и неадекватного применения изоляционных видов наказания, требующих ответственного и социально контролируемого использования элементов свободы и несвободы. Проблема усугубляется и тем, что годами складывающаяся судебная практика исходила и продолжает исходить из возмездно-карательных начал при применении уголовных санкций. Будучи возведенным в абсолют на логике правового позитивизма принцип законности наказания, привел к тому, что принцип индивидуализации (он, все-таки, нацелен на ресоциализационный, а также и на восстановительный результат применения наказания) повсеместно стал трактоваться только в аспекте соответствия назначаемого наказания характеру и опасности совершенного преступления. При назначении наказания менее всего учитываются прогнозные факторы (обстоятельства), указывающие на возможность осужденного вернуться к нормальным условиям социальной жизни после отбытия наказания, то есть вернуться из состояния несвободы от наказания в состояние свободы без наказания.

4. Сейчас необходимо сконцентрировать усилия на сохранении человеческого (личного и общественного) потенциала свободы и справедливости *в социальных системах организации человеческого бытия*, в том числе при организации исполнения и отбывания наказаний, связанных с изоляцией осужденных от общества. На повестке дня разработка **криминологического** (охранительного по содержанию и восстановительного по целям) законодательства в области организации социального контроля и предупреждения преступности. Он должен, прежде всего, нормализовать отношения между государством и обществом по компетенционным вопросам криминализации и пенализации, а также относительно введения и допущения иных систем обеспечения безопасности от деликтов криминального свойства.

5. Социально-правовой контроль преступности является сложным социально-правовым образованием. Для сохранения глубинных свойств права в него должны быть органически вплетены неотъемлемые права, свободы и обязанности человека, нормативно-регулятивные средства их обеспечения и контроля. При усиливающем монопольном праве государства на криминализацию и формирование санкционных механизмов воздействия на преступность и преступников социальный контроль преступности (за исключением традиционно общеуголовной) становится небезопасным для человека, общества и самого государства вследствие его безграничной хаотичности и неопределенности, что ведет к распространению массовой криминальной субкультуры. Общий диагноз развивающейся хаотичности и неопределенности в формировании и реализации уголовной политики – культивируемая безответственность свободы и несвободы.

Право суть не просто воплощение свободы, справедливости или равенства, а воплощение ответственной свободы, ответственного равенства и ответственной справедливости. Ответственность имеет в данном случае значение общеобязательности. Для гарантий сохранения ответственной свободы и ответственной несвободы тех, кто подвергнут наказанию, для сохранения в этом глубинных свойств права в наказание должны быть органически вплетены и соединены неотъемлемые права, свободы и обязанности человека, нормативно-регулятивные средства их обеспечения.

6. Назрела необходимость принципиального пересмотра системы видов уголовных санкции (наказаний), их содержательного (карательного, исправительно-стимулирующего, компенсационного) характера. Необходимо существенно усилить материальные элементы карательного воздействия на преступника как приемлемой альтернативы лишению свободы по всему спектру применения наказания и мер уголовной ответственности на принципах обеспечения должной безопасности общества и государства, экономии финансовых, социальных и процессуальных ресурсов правоохранительной системы. Только *социально ориентированная на реабилитацию свободы осужденного* уголовная санкция может быть социально эффективной и безопасной для человека и общества.

7. Для обеспечения этого предлагается:

1) интенсифицировать на уровне закона применение штрафа, превратив его по основаниям и порядку назначения и исполнения в основную альтернативу лишению свободы. Назначать штраф следует только *на альтернативной* лишению свободы основе, а по усмотрению суда – и за менее тяжкие преступления и преступления, не представляющие большой общественной опасности, за которые может быть назначено наказание в виде лишения свободы. В этом случае суд, назначая наказание в виде штрафа, определяет и срок лишения свободы, который осужденному предстоит отбыть, если назначенный по приговору штраф, подлежащий приоритетному исполнению, не будет уплачен в установленный срок;

2) повсеместно ввести обязательность социальной компенсации осужденным в определенных размерах (с учетом категории тяжести преступления) в качестве условия применения таких альтернативных мер уголовной ответственности как отсрочка применения наказания, условное неприменение наказания, осуждение без применения наказания;

3) интенсифицировать применение общественных работ не только в качестве наказания, но и меры исправительного воздействия;

4) реорганизовать наказание в виде ограничения свободы с направлением осужденного в исправительное учреждение открытого типа в режимный подвид открытого отбывания лишения свободы, а ограничение свободы без направления в таковое учреждение – в качестве карательного элемента наказания в виде исправительных работ;

5) оптимизировать эффективность применения наказания в виде лишения свободы, в том числе посредством усиления гарантий права осужденного на ответственную свободу после отбытия наказания. Судебная практика должна быть сориентирована на применение наказания в виде лишения свободы преимущественно в отношении преступников, *потенциально представляющих опасность* для общества в случае их оставления на свободе, а не только в связи с уголовно-правовой оценкой общественной опасности совершенного преступного деяния. Сроки лишения свободы должны быть оптимизированы в таких пределах, когда лишение свободы на определенный срок будет восприниматься преступником как *осознаваемо-эффективное страдание* за совершенное преступление и не приведет к необратимому психическому привыканию к жизни в условиях изоляции от общества.

Чайковский Анатолий Степанович,

доктор исторических наук, профессор, действительный член Украинской академии исторических наук, заслуженный работник образования Украины, ведущий научный сотрудник отдела организации научно-исследовательской работы Национальной академии внутренних дел

ОБ ОСОБЕННОСТЯХ РОЗЫСКА ВОЕННЫХ ПРЕСТУПНИКОВ И СОТРУДНИКОВ СПЕЦСЛУЖБ В ЛАГЕРЯХ ВОЕННОПЛЕННЫХ, РАБОЧИХ И ОТДЕЛЬНЫХ РАБОЧИХ БАТАЛЬОНАХ ИНТЕРНИРОВАННЫХ (1939–1951 гг.)

Среди огромного числа оперативно-розыскных и агентурных задач вставших перед советскими спецслужбами на завершающем этапе войны и в первый послевоенный период, возникла ещё одна – поиск и задержание высокопоставленных представителей гитлеровского режима, фюреров СС и СА, функционеров нацистской партии, военных преступников из числа офицеров и чиновников Вермахта, эсесовских и полицейских формирова-

ний, сотрудников различных министерств и ведомств рейха представляющих оперативный и военно-политический интерес. Наряду с многими другими местами их возможного нахождения оказались и различного вида лагеря военнопленных, а также рабочие и отдельные рабочие батальоны (РБ, ОРБ) интернированных.

На территории СССР, Германии, Венгрии, Румынии, Польши некоторых других стран, одновременно с 24 фронтовыми приёмно-пересыльными лагерями (ФППЛ), функционировали 72 сборных пунктов (СПВ), более 500 стационарных лагерей, десятки специальных объектов, 214 спецгоспиталей, а также 421 рабочий батальон, 322 лагеря органов репатриации военнопленных, интернированных и иностранных граждан. Только через стационарные лагеря, госпитали, РБ (ОРБ) прошло свыше 4,3 млн. военнопленных и около 300 тыс. интернированных [1, с. 12, 25].

Последние (преимущественно этнические немцы) в Советский Союз прибывали в основном из Польши, Венгрии, Румынии, а главным образом с Германии. Дальнейшее их использование предполагалось на работах по восстановлению разрушенного войной народного хозяйства. Предпочтение во всех случаях отдавалось специалистам в области строительства, машиностроения, сельского хозяйства и т.д.

Режим содержания и трудовое использование военнопленных и интернированных регламентировались отдельными нормативно-правовыми актами правительства и НКВД (МВД). В сравнении с первыми, условия жизни и работы вторых, как на то время, были достаточно щадящими. Например, в приказе НКВД СССР № 0061 «О мероприятиях по выполнению постановления ГКО № 7467 с/с от 3 февраля 1945 года» говорилось: «Мобилизовать на территории 1 Белорусского, 2 Белорусского и 1 Украинского фронтов всех годных к физическому труду и способных носить оружие немцев-мужчин в возрасте от 17 до 50-ти лет. ...провести следующие мероприятия по мобилизации: издавать через военных комендантов от имени командования фронтов приказ о мобилизации немцев-мужчин. В приказе о явке мобилизуемых немцев предусмотреть порядок, сроки явки на сборные пункты; обязать мобилизуемых иметь при себе: полный комплект зимней и летней одежды, обуви, не менее 2-х пар белья; комплект постельных принадлежностей (одеяло, простыни, тюфячные и подушечные наволочки); предметы личного обихода (чайная или столовая посуда), а также запас продовольствия не менее чем на 15 дней. В приказе объявить, что за неявку на сборные пункты подлежащие мобилизации будут преданы суду Военного Трибунала... Из всех немцев-мужчин формировать рабочие батальоны численность 750–1200 человек в каждом. Отправку мобилизованных немцев к местам работ по указанию НКВД СССР производить батальонами» [2, с. 64].

Компетенция советских спецслужб в отношении оперативно-розыскных и агентурных задач среди военнопленных и интернированных распределялась следующим образом: приёмно-пересылаемые пункты, фронтовые приёмно-

пересыльные лагеря, а также лагеря (тюрьмы) на территории Германии, Польши, Венгрии, других стран были «вотчиной» СМЕРШа; тюрьмы, стационарные лагеря и спецлагеря военнопленных, отдельные рабочие и рабочие батальоны интернированных на советской территории находились в ведении НКВД (МВД); некоторая часть тюрем и других специальных объектов по содержанию военнопленных пребывала под юрисдикцией НКГБ (МГБ). С прекращением функционирования СМЕРШа в апреле 1946 г. его полномочия перешли к Министерству госбезопасности СССР, отчасти к МВД.

В целом в условиях войны и послевоенный период лагеря военнопленных оказались не только обнесённые высокими колючими заборами участки земли, строениями и охраной, но ещё и сложным, во многом противоречивым враждующим организмом. С одной стороны, сотрудники НКВД, личный состав подразделений конвойных войск, вольнонаёмные, с другой – в своём большинстве агрессивный, злобно настроенный контингент. Те и другие в постоянном напряжении, ожидании всевозможных «сюрпризов», подвохов, непредсказуемых действий и событий.

Настроения немецких, венгерских, румынских и других военнопленных, их морально-психологическое состояние и политические взгляды, соответственно появление желаний к сотрудничеству, стали меняться лишь со временем. Способствовали тому различные причины и обстоятельства: трансформация политических воззрений, личностные черты характера, условия содержания, быта, труда, состояние здоровья, направленность и активность идеологической обработки и др., а главное – изменение военно-политической ситуации на фронтах, увеличивающийся с каждым днём приток попавших в плен солдат и офицеров Вермахта и союзных ему армий. Все чаще стал среди них появляться и сотрудники немецких и других спецслужб.

Учёт военнопленных в местах их содержания регламентировала разработанная союзным НКВД инструкция. «В целях организации единой системы оперативного учёта, – отмечалось в ней, – устанавливается следующий порядок: 1. На каждого военнопленного по прибытии в лагерь учетно-регистрационное отделение немедленно заполняет и предоставляет Особому отделению НКВД (режимного объекта. – Авт.) опросный лист с фотокарточкой. 2. Особое отделение с опросных листов заполняет две алфавитные карточки и заводит учетное дело, в которое вкладывается опросный лист и дактокарточка» [3, с. 139–144].

Но, как засвидетельствовала практика, в первые полтора года войны «считали» военнопленных, мягко говоря, неудовлетворительно. Невзирая на жёсткие требования, предложенная форма учёта не прижилась.

Общая, во многом скрупулёзная «перепись» военнопленных началась лишь с апреля 1943 года. В лагерной практике утвердились их учётные дела, а в Управлении по делам военнопленных и интернированных начала создаваться центральная картотека. На каждого подученного регистрационная карточка заводилась в трёх экземплярах. Одна направлялась в центральный учётный орган, вторая – оставалась в лагере, третья, как неотъемлемая часть

учётного дела, следовала за ним по его лагерным дорогам и весям. Отражались в них все более или менее значимые события из жизни их хозяев: общие сведения (ФИО, место, год, месяц и день рождения, возраст, звание, должность и др.), места лагерного пребывания и тюремных отсидок, дата репатриации, смерти, место погребения и многое другое. В карточки лиц «особой категории» заносились сведения поступившие как по официальным каналам, так и из других источников, в т.ч. от агентуры.

На 1 января 1949 г. из 11 642 военнопленных, продолжавших находиться в 13 лагерях Украины, 6 179 из них в той или иной степени в своё время выступали агентами и осведомителями НКВД (МВД). В 1943–1950 гг., с учётом количества в республике лагерей, спецгоспиталей, рабочих и отдельных рабочих батальонов, а также свыше 1 млн. человек, количества военнопленных и интернированных, тайная сеть в их среде составляла в этот период более 15 тысяч [3, с. 617]. Естественно, эта цифра не оставалась постоянной. Часть «доверенных лиц» подвергалась репатриации, некоторые умерли или погибли в следствии несчастных случаев, драк, иных причин. Другие, исключались из агентурной сети как «балласт». На смену им приходили «новые кадры».

Только в первом полугодии 1949 г. тех, кто дал согласие «стучать», на продолжавших находиться в ведении ГУПВИ оказалось 389 человек, их них 18 готовились к работе за границей. Накануне на родину уехало 1 757 агентов и осведомителей, в том числе в советскую оккупационную зону – 722, американскую – 153, английскую – 245, французскую – 61, остальные в другие страны. Естественно, немало из них в свое время оказались в поле зрения советской политической и военной разведки.

Учитывая же общую численность военнопленных и интернированных оказавшихся в 1939–1956 гг. на территории Советского Союза и других стран (с учетом японцев, поляков, итальянцев и т.д. это свыше 5 млн. человек), есть основания утверждать: по самым скромным подсчетам тайная армия «глаз» и «ушей» НКВД (МВД), СМЕРШа, НКГБ (МГБ) насчитывала среди них не менее 70 тыс. человек.

Список использованных источников

1. Военнопленные в СССР: 1939–1956. Документы и материалы. Москва: Изд-во «Логос», 2000. 1118 с.
2. Аппарат НКВД-МГБ в Германии. 1945–1953. Сборник документов. Москва: МФД, 2009. 544 с.
3. Чайковский А. С. Плен. За свои и чужие грехи. (Военнопленные и интернированные в Украине: 1939–1953 гг.). Киев: Парламентское издательство, 2005. 972 с.

Яковенко Віра Сергіївна,

регіональний координатор Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в Полтавській області, викладач кафедри правознавства Полтавського інституту економіки і права

ІНСТИТУТ ОМБУДСМАНА В УКРАЇНІ – КЛЮЧОВИЙ ФАКТОР СТВОРЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

Демократичні перетворення, що відбуваються в Україні, формування громадянського суспільства і побудова правової, демократичної, соціальної держави настійно вимагають політичних, соціальних, економічних, культурних модернізацій сучасного українського суспільства та вдосконалення механізму державної влади. І одне з найскладніших завдань цієї реформи полягає в зміні взаємовідносин влади і людини, налагодженні дійового зворотного зв'язку між громадянами та представниками владних структур. Очевидна відчуженість апарату державної влади від громадян, високий рівень корупції, низька виконавча дисципліна, правовий нігілізм, відсутність традицій поваги до прав людини зумовлюють необхідність розвитку нових, демократичних інституцій, діяльність яких ґрунтувалася б не на традиційному захисті державних інтересів, а була спрямована на належне забезпечення прав людини.

У багатьох країнах світу таким інститутом є омбудсман. Відповідно до визначення, наданого Міжнародною асоціацією юристів, омбудсменом є «служба, передбачена Конституцією або актом законодавчої влади і очолювана незалежною публічною посадовою особою високого рангу, яка відповідальна перед законодавчою владою, отримує скарги від потерпілих на державні органи, службовців, наймачів чи діє за власним розсудом і уповноважена проводити розслідування, рекомендувати коригувальні дії та представляти доповіді» [5].

Омбудсман являє собою один із ключових факторів створення гарантій демократичного розвитку суспільства та реалізації принципу визнання людини, її прав і свобод найвищою соціальною цінністю. Його запровадження – це важливий крок у напрямі інституціоналізації демократичних процесів у соціально-політичному житті будь-якої країни. Особлива потреба в цьому правозахисному інституті виникає тоді, коли органи державної влади не задовольняють потрібний рівень вирішення покладених на них завдань, що зумовлює необхідність у додаткових механізмах захисту прав людини. Діяльність омбудсмана дозволяє усунути існуючі суперечності між державою і громадянським суспільством, легітимізувати владу, гарантувати громадянам право на «належне управління» з боку державо-владних структур шляхом дотримання ними не тільки «букви закону», а й «духу юридичних норм», правил адміністративної етики. Саме ця обставина, а також легкодоступність омбудсмана, відсутність зайвих формальностей у його роботі обумовлюють поширення у світі омбудсманівської ідеї.

Інститут Уповноваженого з прав людини покликаний сприяти дотриманню прав людини та поновленню порушених прав та основних свобод людини, спонукаючи інститути держави якісно виконувати свої обов'язки. Уповноважений з прав людини керується у своїй діяльності як правовими нормами, так і правовими принципами та діє відповідно до моральних міркувань й ідеалів справедливості.

Відповідно до Паризьких принципів, створення національної інституції з прав людини має бути закріплене в конституції країни або в іншому законі, де чітко прописано її роль і повноваження. Національні правозахисні установи повинні мати якомога ширший мандат, інфраструктуру, яка дозволяє їм виконувати свої функції, відповідне фінансування, щоб не залежати від уряду та не бути об'єктом впливу фінансових важелів, що могли би вплинути на цю незалежність [7, с. 309].

Стан забезпечення прав людини в Україні є предметом особливої уваги органів державної влади в Україні та міжнародної спільноти. Незавершеність формування національної системи захисту прав людини, гарантованих Конституцією, потребує розробки теоретичних та правових засад державно-управлінської діяльності, які б враховували кращі міжнародні практики правозабезпечення.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини сьогодні плідно працює над проблемою приведення чинного законодавства України у відповідність до міжнародних стандартів прав людини. Він наділений правом звернення до Конституційного Суду України з поданням щодо відповідності Конституції України того чи іншого закону, що особливо важливо в умовах проведення судово-правової реформи. Необхідною умовою діяльності уповноваженого є його політична нейтральність. Законодавці багатьох країн заборонили займатися політичною діяльністю омбудсмену, оскільки виходили з того, що політичні погляди можуть перешкоджати справедливому розгляду скарг [7, с. 310].

Високу ефективність діяльності Уповноваженого з прав людини в Україні підтверджено присвоєнням Інституції Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини статусу А – найвищого статусу відповідності Паризьким принципам ООН.

Зовнішній громадській моніторинг хоч і виявив низку проблем, однак діяльність Уповноваженого з прав людини була оцінена досить високо. Найбільшим досягненням інституції протягом останніх років є налагодження співпраці з громадськістю, що характеризується відкритістю та прозорістю діяльності.

Напрямами підвищення результативності діяльності Уповноваженого з прав людини в Україні є такі, як: удосконалення нормативно-правової бази функціонування інституту Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; розширення мережі регіональних представництв та регіональних координаторів Уповноваженого з прав людини; підвищення рівня правової культури громадян (просвітницька діяльність).

Важливим напрямом підвищення результативності діяльності Уповноваженого з прав людини в Україні може стати створення галузевих уповноважених, які, володіючи специфічними знаннями у певних сферах, будуть займатись виключно своєю категорією осіб. Омбудсмен має сприяти приведенню законодавства держави у відповідність до міжнародних та європейських стандартів в галузі прав людини, гуманізації правової системи [6, с. 96].

Таким чином, можемо констатувати, що інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, як чинник захисту прав людини в Україні, є важливою та ефективною частиною механізму забезпечення основоположних прав та свобод людини, що потребує постійного динамічного розвитку та вдосконалення. Розбудова даної інституції є важливим кроком до європейської інтеграції та створення правової держави, де права людей дотримуються безумовно.

Список використаних джерел

1. Принципы, касающиеся статуса и функционирования национальных учреждений по защите и поощрению прав человека: Приложение к Резолюции 48/134 Генеральной Ассамблеи ООН от 20 декабря 1993 г. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/paris.shtml.
2. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 20. Ст. 99.
3. Положення про представників Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: затверджене зі змінами та доповненнями Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини від 19.07.2005 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0001715-05>.
4. Национальные институты по правам человека – важные партнеры. URL: http://euro-ombudsman.org/ombudsmen_activities/international_nco/nacionalnye-instituty-popravamcheloveka-vazhnye-partnery.
5. Проблеми удосконалення статусу та діяльності омбудсмана щодо забезпечення захисту прав і свобод людини. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1484>.
6. Семенова А. Ю. Уполномоченный по правам человека в механизме обеспечения прав и свобод человека и гражданина в Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Тюмень, 2006. 246 с.
7. Удычак Ф. Н. Омбудсменовская концепция в современном мире. *Вестник Адыгейского государственного университета*. Серия 1: Регионоведение: философия, история, социология, юриспруденция, политология, культурология. 2007. № 1. С. 309–313.

СЕКЦІЯ 2

ПРАВОВІ ТА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ І ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІВ ТА УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Афонченко Татьяна Петровна,

кандидат юридических наук, доцент кафедры
права и экономических теорий Белорусского торго-
вого-экономического университета потребитель-
ской кооперации

ЭЛЕМЕНТЫ ПРОБАЦИИ ПРИ ОСУЩЕСТВЛЕНИИ ПРОФИЛАКТИЧЕСКОГО НАБЛЮДЕНИЯ ЗА ОСУЖДЕННЫМ

Постпенальный контроль как средство вмешательства в сферу прав и интересов индивида имеет строго определенную сферу применения, обуславливаемую кругом лиц, в отношении которых предполагается его реализация. С точки зрения поведенческих особенностей дополнительное уголовно-правовое воздействие устанавливается в течение срока судимости за осужденными, нуждающимися в проведении в отношении них определенной совокупности контрольно-надзорных мероприятий либо ввиду их рецидивоопасности, либо в силу применения к ним мер пробационного характера. Являясь мерой уголовной ответственности согласно Уголовному кодексу Республики Беларусь (далее – УК) [1], профилактическое наблюдение – относительно автономное по отношению к наказанию средство, реализующее данную ответственность и ее цели. Профилактическое наблюдение поставлено в прямую зависимость от характера (режима) и продолжительности судимости, поэтому в любом случае осуществляется в течение срока судимости – до ее погашения или снятия (ст. 97 и 98 УК) и устанавливается в нормативно-автоматическом порядке по основаниям и в случаях, предусмотренных ст. 81 УК.

Исходя из ч. 1 ст. 81 УК, основания осуществления профилактического наблюдения условно можно разделить на несколько групп, по своему содержанию характеризующихся неоднородными сущностными признаками: 1) осуждение лица за совершение тяжкого или особо тяжкого преступления; 2) осуждение лица с применением альтернативных наказанию форм уголовной ответственности: с отсрочкой исполнения наказания (ст. 77 УК), с условным неприменением наказания (ст. 78 УК), без назначения наказания (ст. 79 УК), а также осуждение несовершеннолетнего с применением принудительных мер воспитательного характера (ст. 117 УК); 3) условно-досрочное освобождение лица от отбывания наказания (ст. 90 УК).

Очевидно, что совершение преступления, относящегося к категории тяжких (особо тяжких), говорит о значительной степени общественной опаснос-

ти лица и актуализации тем самым необходимости и возможности осуществления в отношении него дополнительных контролирующих мер, в том числе после отбытия им как основного, так и дополнительного наказания. При осуждении за тяжкое или особо тяжкое преступление к наказаниям, связанным с лишением или ограничением свободы, режим профилактического наблюдения приобретает самостоятельное значение для осужденного только после отбытия наказания в течение срока судимости. Вместе с тем, режим профилактического наблюдения и связанные с ним ограничения для осужденного имеют самостоятельное значение наряду с режимом отбывания таких наказаний, как ограничение по военной службе, исправительные работы, лишение права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью (если эти наказания были применены судом при осуждении за тяжкое преступление, например, в порядке ст. 70 УК).

Осуждение лица с применением альтернативных наказанию форм уголовной ответственности, напротив, означает потенциальную возможность исправления лица без изоляции от общества, направлено на повышение уровня правосознания и призвано закрепить результаты превентивного воздействия в плане воспрепятствования рецидивным проявлениям.

Большинство осужденных, отбывших наказание, в течение срока судимости состоят на учетно-регистрационном контроле, их поведение, условия жизни контролируются в соответствии с общими стандартами социального контроля, осуществляемого органами внутренних дел. И только в отношении осужденных, за которыми после отбытия наказания осуществляется профилактическое наблюдение в течение срока судимости, предметный профилактический контроль организуется и осуществляется уголовно-исполнительными инспекциями (далее – УИИ).

Давая общую оценку системы мер профилактического наблюдения, следует указать, что все они носят режимно-ограничительный характер и направлены на обеспечение контролируемого поведения осужденного в течение срока судимости.

Система мер профилактического воздействия на лицо, находящееся под профилактическим наблюдением, по нашему мнению, в настоящее время включает следующие элементы: 1) пребывание в режиме осуждения (судимости) по приговору суда за совершенное тяжкое (особо тяжкое) преступление, что означает подверженность мерам уголовной ответственности до погашения либо снятия судимости; 2) требования (обязанности осужденного) режимно-ограничительного характера, обусловленные нахождением лица в режиме осуждения в рамках осуществления профилактического наблюдения; 3) обязанности исправительного (профилактического) характера, в том числе обязательное, вплоть до принудительного, трудоустройство такого лица; 4) актуализированная угроза привлечения к административной ответственности в случае несоблюдения требований профилактического наблюдения.

Согласно ч. 2 ст. 81 УК, в течение срока судимости лицо обязано: 1) предварительно уведомлять орган внутренних дел об изменении места

жительства; 2) предварительно уведомлять орган внутренних дел о выезде по личным делам в другую местность на срок более одного месяца; 3) являться в указанный орган по его вызову и при необходимости давать пояснения относительно своего поведения и образа жизни.

Режим профилактического наблюдения составляет основу ряда самостоятельных, альтернативных наказанию форм реализации уголовной ответственности: осуждение с отсрочкой исполнения наказания (ст. 77 УК), с условным неприменением наказания (ст. 78 УК), без назначения наказания (ст. 79 УК) или с применением принудительных мер воспитательного характера (ст. 117 УК). Кроме того, реализацией ограничений, обусловленных профилактическим наблюдением, сопровождается также условно-досрочное освобождение от отбывания наказания в течение неотбытой части наказания (ст. 90 УК). В каждом из указанных случаев предполагается реализация комплекса мер пробационного характера: суд может обязать осужденного принести извинение потерпевшему; в определенный срок устранить причиненный вред, поступить на работу или учебу; пройти курс лечения хронического алкоголизма, наркомании, токсикомании или венерического заболевания; не менять места жительства без согласия органа, осуществляющего контроль за поведением осужденного; не выезжать по личным делам на срок более одного месяца за пределы района (города) места жительства; периодически являться в этот орган для регистрации; находиться после наступления определенного времени по месту жительства; не посещать определенные места; в свободное от работы и (или) учебы время выполнить общественно полезные работы в объеме до ста двадцати часов, а также уплатить в доход государства уголовно-правовую компенсацию в размере от тридцати до ста базовых величин в течение шести месяцев после вступления приговора в законную силу. Подобное законодательное решение кажется вполне логичным в силу очевидной пробационной сущности указанных мер: осуждения с отсрочкой, осуждения с условным неприменением наказания, осуждения без назначения наказания, применения к несовершеннолетнему принудительных мер воспитательного характера, условно-досрочного освобождения. При этом обязанности исправительного характера при применении данных мер во многом сходны, если не аналогичны по своей сути. В то же время, очевидно, что ряд режимно-ограничительных обязанностей, предусмотренных при применении вышеуказанных институтов, в большей степени характерны для усиленного варианта постпенального контроля в виде превентивного надзора, который устанавливается в случае значительной потенциальной угрозы лица для общества, в том числе после отбытия назначенного судом наказания. Так, ограничения, связанные с изменением места жительства и выездом на срок более одного месяца (при профилактическом наблюдении) могут быть усилены по решению суда и из предварительного уведомления УИИ о принятом решении (о выезде по личным делам или изменении места жительства) трансформироваться в согласие УИИ на осуществление подобных действий. Явка в УИИ

по вызову может быть заменена периодической явкой (то есть систематической и обязательной) в этот орган для регистрации, что также входит в перечень обязанностей, предусмотренных для превентивного надзора.

Поскольку все предусмотренные в УК альтернативные наказанию меры уголовной ответственности сопровождаются осуществлением профилактического наблюдения, представляется возможным закрепить комплекс соответствующих исправительных и режимно-ограничительных обязанностей именно применительно к профилактическому наблюдению, изложив ст. 81 УК в соответствующей редакции. Подобное законодательное решение предоставит суду возможность формирования на данной основе индивидуальной программы социальной адаптации осужденного, выбора тех обязанностей и ограничений, которые максимально будут способствовать интеграции осужденного в общество и достижению целей уголовной ответственности на условиях probation.

Список использованных источников

1. Уголовный кодекс Республики Беларусь: 9 июля 1999 г., № 275-З: принят Палатой предст. 2 июня 1999 г.: одобр. Советом Респ. 24 июня 1999 г.: по сост. на 18 июля 2017 г. *Консультант Плюс: Беларусь. Технология 3000* [Электронный ресурс]. ООО Юр-Спектр, Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2018.

Беспаль Ольга Леонідівна,

старший викладач кафедри кримінального права та процесу ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

ДОСУДОВА ДОПОВІДЬ ЯК ЗАСІБ ЗАПОБІГАННЯ ВЧИНЕННЮ НОВИХ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ

Відповідно ст. 6 Закону України «Про probation» одним із завдань probation є підготовка досудових доповідей щодо обвинувачених. Досудова доповідь – це письмова інформація для суду, що характеризує обвинуваченого (п. 2 ч. 1 ст. 2 зазначеного Закону) [1].

Окрім оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення та висновку про можливість виправлення без обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, досудова доповідь має також містити й соціально-психологічну характеристику обвинуваченого. До такої характеристики належить інформація про особистість обвинуваченого та умови його життя відповідно до факторів ризику, що впливають на поведінку обвинуваченого (історія правопорушень; час, який минув з моменту винесення попереднього судового рішення, яким особу було засуджено, звільнено від покарання чи кримінальної відповідальності за нереабілітуючими обставинами; час, який особа в сукупності провела в установах виконання покарань; форма вини за обвинуваченням; категорія злочину за обвинуваченням; наявність обставин, які обтяжують покарання за обвинуваченням; короткий зміст правопорушення за обвинуваченням, ставлення обвинуваченого до правопорушення; умови життєдіяльності та розвитку; особистіс-

ні характеристики; соціальне оточення; ставлення до правопорушень; мотивація до зміни способу життя; фактори, які підвищують ризик вчинення кримінального правопорушення, урахувавши його криміногенні потреби; наявність у обвинуваченого мотивації до позитивних змін [2].

Вважаємо, що збір та надання даної інформації суду має велике значення не лише для прийняття останнім рішення про міру відповідальності обвинуваченого, а й, в цілому, для запобігання вчиненню нових злочинів проти життя та здоров'я дітей у сім'ї. Оскільки непоодинокими є випадки вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів проти життя та здоров'я дітей батьками або особами, що їх замінюють, які раніше вже відбули покарання у виді обмеження або позбавлення волі.

Дані сім'ї становлять групу ризику насильства в сім'ї загалом та в частині вчинення злочинів проти життя та здоров'я дітей зокрема у зв'язку з тим, що особи, які відбули вищезазначені види покарань вирізняються антигромадською спрямованістю. Той негативний досвід, який було отримано в місцях обмеження або позбавлення волі, вони переносять у свої сім'ї, часто керуються принципом «Хто сильніший – той і правий» і тому практикують силовий варіант вирішення будь-яких питань та жорстокі методи виховання дітей.

Тому, на підставі отриманої характеристики та інформації про обвинуваченого, яка міститься в досудовій доповіді, судом встановлюється ступінь суспільної небезпеки відповідної особи та призначається справедливе і достатнє для виправлення і запобігання вчиненню нових злочинів покарання. Важливо також, щоб працівники уповноважених органів з питань пробації підходили до збору інформації про обвинуваченого не формально, а з усією відповідальністю, оскільки від цього залежатиме не лише доля обвинуваченого, а, можливо, й життя та здоров'я членів сім'ї (в першу чергу найменш захищених – дітей), куди, з великою ймовірністю, він повернеться після відбуття покарання.

Список використаних джерел:

1. Про пробацію: Закон України від 05.02.2015 р. № 160-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 13. Ст. 93.
2. Про затвердження Порядку складення досудової доповіді: наказ Міністерства юстиції України від 27.01.2017 р. № 200/5. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0121-17>.

Биконя Оксана Павлівна,

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри іноземних мов Академії Державної пенітенціарної служби

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНОГО ПОСІБНИКА У САМОСТІЙНІЙ РОБОТІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

Підвищити якість формування у студентів юридичних спеціальностей іншомовної комунікативної компетентності у процесі самостійної роботи (далі – СР) можливо завдяки використанню мультимедійного посібника (далі – МП), у

якому представлено інформацію, що містить ситуації англomовного спілкування, забезпечує безперервність і повноту процесу навчання англomовного спілкування, різні форми контролю результатів навчальних досягнень студентів і визначених стратегій керування їхньою навчально-пізнавальною діяльністю. Посібник має реалізувати дидактичні функції (навчальну, координаційно-інтегративну, інформаційно-пізнавальну, прогностичну, розвивально-виховну й організаційно-управлінську) та містити навчальний і додатковий (вступний, інформаційно-довідковий, блок для розвитку навчально-стратегічної компетентності) блоки програми [1].

Метою доповіді є обґрунтування психолого-педагогічних особливостей використання МП під час організації СР майбутніх юристів у навчанні іноземної мови (у нас це – англійської мови (далі – АМ)). Для цього необхідно виділити недоліки та переваги навчання студентів юридичних спеціальностей іноземної мови за допомогою МП під час їхньої СР.

На основі фізіолого-гігієнічних досліджень щодо роботи з комп'ютерною технікою, наукових робіт у галузі психології та педагогіки щодо використання в освітньому процесі інформаційно-комунікативних технологій виокремлюємо такі недоліки роботи з МП: 1) збільшення навантаження на зоровий канал зв'язку, навантаження на спину та перевантаження суглобів кистей протягом тривалого часу під час виконання завдань у МП; 2) електромагнітне випромінювання монітора комп'ютера; 3) накопичування негативних емоцій через можливі невдачі та незрозумілості під час виконання вправ та завдань; 4) сприймання великої кількості нового іншомовного навчального матеріалу, який може бути добре продуманим, але неасимільованим до первинної нервової системи, і з цієї причини активно не використовується під час отримання наступних інформаційних порцій; 5) відсутність реальної комунікації з партнером іноземною мовою; 6) деякі студенти не можуть працювати незалежно (від викладача) та не відчувають співпрацю, як у випадку роботи з викладачем під час вивчення іноземної мови самостійно та позааудиторно; 7) недисципліновані студенти мають певні труднощі під час роботи з МП; 8) потреба в технічному обслуговуванні комп'ютерної техніки, де встановлений МП.

Як бачимо з вищенаведеного, недоліки роботи з МП, в основному, пов'язані з порушенням санітарно-гігієнічних правил та умов роботи саме з комп'ютером (комп'ютерною технікою).

Згідно з Державними санітарними правилами та нормами «Влаштування і обладнання кабінетів комп'ютерної техніки в навчальних закладах та режим праці учнів на персональних комп'ютерах» [2], на наше переконання, перед організацією СР з використанням МП необхідно інформувати студентів про санітарно-гігієнічні норми та правила роботи з комп'ютером:

– відповідність конструкції елементів робочого місця студентів та їхнього взаємного розташування ергономічним вимогам з урахуванням характеру виконуваної діяльності, комплексності технічних засобів, форм організації праці, морфофункціональних та росто-вікових особливостей студентів;

- екран відеомонітора комп'ютера залежно від висоти символів рекомендовано розміщувати на відстані 400–800 мм від очей користувача;
- для забезпечення точного та швидкого читання інформації в зоні найкращого бачення площина екрана відеомонітора має бути перпендикулярною нормальній лінії зору;
- дотримання регламентованої тривалості неперервної роботи з комп'ютером: на першій годині занять має бути не більше 40–50 хвилин, на другій годині занять – 30 хвилин; регламентовані перерви та їхнє активне проведення під час самостійної позааудиторної роботи. Після неперервної роботи за екраном монітора мають проводитися протягом 1,5–2 хвилин вправи для профілактики зорової втоми; через 45 хвилин роботи з використанням комп'ютерів – фізичні вправи для профілактики загальної (зорової та статичної втоми) – 5 хвилин.

Щодо переваг навчання студентів АМ за допомогою МП під час СР, то згідно з дослідженнями у цій галузі виокремлюємо такі:

- накопичення статистичних даних про результати навчальних досягнень студентів (реєстрація даних про студента; збір та оброблення статистичних даних про індивідуальну навчальну діяльність студентів у позааудиторний час);
- активізація навчальної діяльності студента, інтелектуальних і емоційних процесів сприйняття, розуміння, осмислення й інтерпретації навчального матеріалу завдяки інтеграції вербальної, аудіо-візуальної інформації;
- багаторівневе подання навчального матеріалу, що підлягає засвоєнню, та поєднання інформаційних масивів різних типів на підставі асоціацій в єдине смислове ціле;
- варіативність (завдань і вправ) застосування на різних етапах навчання АМ;
- удосконалення процесу презентації нового матеріалу з АМ (студент може зупинити презентацію на будь-якому її етапі та передивитись матеріал ще раз, намагаючись більш повно зрозуміти кожний пункт);
- використання різних аудіовізуальних засобів навчання (графіки, звуку) для збагачення і мотивації навчання, наочного та динамічного подання матеріалу, а отже, навчальний матеріал краще сприймається і легше запам'ятовується студентами;
- швидкість та надійність оброблення інформації;
- включення елемента гри (дотримуючись логіки гри, студент може навіть не усвідомлювати, що насправді виконує безліч вправ, спрямованих на засвоєння певного матеріалу з АМ, він виконує їх без зайвого напруження і тому легше досягає результату);
- гнучке керування самостійною навчальною діяльністю студента за рахунок оптимального розподілу функцій між студентом, МП та викладачем;
- діяльнісний характер опрацювання змісту навчання, що досягається завдяки інтерактивній взаємодії студента з МП;

– економне використання навчального часу (оскільки більша частина годин відводиться на опрацювання навчального матеріалу з теми самостійно та позааудиторно);

– здатність МП діяти як засіб навчально-методичної комунікації (на основі гіпертекстових технологій використовується орієнтир до спрощеного та регламентуючого процесу використання МП: меню (зміст); показник послідовності дій; показчик переходу до довідкових даних та блоку багаторівневої базової підготовки до вивчення АМ самостійно та позааудиторно;

– здійснення контролю за навчальною діяльністю студента з високою точністю й об'єктивністю, здійснюючи постійний зворотний зв'язок (кожному студенту може повідомлятися результат, фіксується кількість помилок кожного студента під час виконання кожного завдання з МП);

– індивідуалізація навчання, визначення глибини послідовності засвоєння, темпу;

– моделювання аспектів реальної ситуації усного та писемного спілкування засобами АМ;

– можливість активізувати змістовну, операційну та мотиваційну сторони процесу навчання;

– можливість диференціації завдань за рівнем складності відповідно до рівня знань та розумових здібностей учнів;

– процес навчання стає більш інтенсивним на основі виконання студентами різних за складністю завдань, вони дозволяють збільшити кількість видів завдань та включити усіх студентів у СР;

– розгалуження послідовності навчання на основі аналізу помилок студента;

– розширення можливостей пред'явлення інформації на екрані;

– скорочення видів роботи, що викликають втомлюваність студента;

– створення активного комфортного керованого комунікативного середовища, у якому здійснюється навчання;

– увага студента під час роботи з інтерактивним МП на базі мультимедіа подвоюється порівняно з класичними методиками навчання, тому час, необхідний на вивчення конкретного матеріалу, скорочується в середньому на 30 %, а набуті знання залишаються в пам'яті значно довше й пізніше легше відновлюються для застосування на практиці після короткого повторення;

– формування навичок СР студентів та самооцінювання (самоконтролю) студентів та створення умов для СР у навчанні АМ.

Отже, визначені позитивні та негативні сторони роботи з МП необхідно враховувати у СР студента, щоб вона була комфортною, продуктивною та безпечною для здоров'я. Наступні психолого-педагогічні особливості організації СР майбутніх юристів у навчанні АМ з МП будемо визначати у подальших дослідженнях.

Список використаних джерел

1. Биконя О. П. Теоретико-методичні засади самостійної позааудиторної роботи з англійської мови студентів економічних спеціальностей: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02. Київ, 2018. 791 с.

2. Державні санітарні правила та норми «Влаштування і обладнання кабінетів комп'ютерної техніки в навчальних закладах та режим праці учнів на персональних комп'ютерах» ДСанПіН 5.5.6.009-98: затв. постановою Головного державного санітарно-го лікаря України від 30.12.1998 р. № 9. URL: <http://mozdocs.kiev.ua/view.php?id=2569>.

Бочелюк Віталій Йосипович,

доктор психологічних наук, професор, завідувач
кафедри психології Запорізького національного
технічного університету

ЗАКОНОМІРНОСТІ І ПРИНЦИПИ ВИХОВАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ В УМОВАХ НЕСВОБОДИ

Існуючий соціально-психологічний клімат в умовах несвободи є комплексним соціальним явищем, що володіє властивістю потенційно, через соціальне середовище впливати на особистість засудженого. Виникає питання: які існують конкретні напрями і шляхи впливу на особистість засудженого, щоб знизити або нейтралізувати негативний вплив цього середовища і зробити його позитивним, які існують закономірності і принципи виховання засуджених в умовах несвободи?

Педагогічні закономірності характеризують сутність педагогічного процесу, виражають основні тенденції і логіку його розвитку. Вони є основою наукового пізнання і практичної перебудови діяльності в галузі виховання, освіти і навчання. Закономірності – це об'єктивно існуючий зв'язок педагогічних явищ і процесів. Вони бувають: соціального рівня, формування колективу, формування особистості, специфічних зв'язків процесу виховання. Закономірності виявляються через низка основних принципів, а саме:

- виховання у процесі діяльності;
- цілеспрямованість;
- виховання в колективі і через колектив;
- індивідуальний і диференційований підхід;
- поєднання високої вимогливості з повагою до особистості;
- опора на позитивне у процесі виховання;
- єдність, узгодженість і спадкоємність у вихованні.

Всі ці закономірності і принципи реалізуються через зміст, методи і форми роботи із засудженими в умовах несвободи.

Так, закономірності формування особистості засудженого виявляються через провідну роль соціальних чинників, цілісний характер формування особистості, формування особистості в колективі, єдність виховання і самовиховання, формування у процесі виховання суспільно корисної діяльності.

Закономірності формування колективу засуджених виявляються через відповідність відносин і життєдіяльності соціальній природі суспільства, гармонії суспільних і особистісних інтересів, систематичності орієнтування колективу на високу організованість, дисципліну і порядок, глибоке усвідомлення і навіювання пізнання членами колективу його цілей і основних

завдань, залежність зрілості колективу від співвідношення позитивних і негативних взаємовідносин.

Принципи виховання – це основний елемент науково-методичних основ, засадничі положення, які відображають закономірності процесу виховання і визначають його зміст, методику і організацію.

Система принципів виховання відображає систему закономірностей, має переважне відображення однієї або декількох закономірностей в одному або декількох принципах. Центральне місце в системі посідає цілеспрямованість і виховання у процесі діяльності, які впливають на все інше. Вона визначає зміст, методи і форми виховання.

Основні вимоги до цілеспрямованості у вихованні можна охарактеризувати таким чином:

- яснє і чітке розуміння цілей і завдань виховання;
- непримиренність до порушень норм виховання;
- тісний зв'язок виховання із життям;
- плановість виховного процесу;
- цілеспрямованість і наполегливість в досягненні мети і завдань виховання;
- формування у засуджених зацікавленості і активного ставлення до цілей і завдань виховання, включення у процес самовиховання.

Виховання засуджених у процесі діяльності характеризується висуненням таких вимог:

- добитися свідомого ставлення до праці та іншої суспільно корисної діяльності;
- раціонально організувати працю;
- розумно чергувати напружену працю із культурним, змістовним відпочинком;
- заохочувати вияв розумної ініціативи, самостійності.

Виховання в колективі і через колектив характеризується висуненням таких основних вимог:

- формувати почуття колективізму, гордості за свій колектив;
- забезпечувати єдність і згуртованість колективу;
- підтримувати все нове, перспективне, закріплювати у вигляді колективних традицій;
- уміло використовувати силу громадської думки, колективних взаємовідносин і традицій в боротьбі з негативними явищами в колективі;
- забезпечувати виховний вплив на кожного члена колективу.

Індивідуальний і диференційований підхід у вихованні засуджених характеризується такими основними вимогами:

- глибоко і всебічно знати індивідуальні психологічні особливості об'єкту виховного впливу (тобто засудженого);
- всебічно знати групові й особисті особливості людей і застосовувати їх у процесі виховної діяльності;
- разом з іншими формами і методами широко використовувати індивідуальну роботу;

– постійно аналізувати підсумки виховної роботи, своєчасно вносити корективи до методики виховного впливу з урахуванням особливостей кожної людини.

Таким чином, вищевикладені закономірності і принципи виховання сприяють збагаченню соціального досвіду особистості засудженого і сприяє ослабленню впливу на нього соціально-психологічного клімату оточуючого негативного середовища.

Гетта Василь Григорович,

кандидат педагогічних наук, професор, професор кафедри технологічної освіти та інформатики Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

НЕГАТИВНЕ МИСЛЕННЯ ТА ЙОГО ЗАПОБІГАННЯ

Найпростіше визначення суті мислення – це розумове оперування поняттями та образами. В поняттях зосереджені знання. У них відображається суть предметів і явищ реального світу в їх істотних, необхідних ознаках і відношеннях. Кожному поняттю відповідає певний об'єкт (образ) мислення. Образ – це інтегроване, розумове уявлення об'єкта знань, закладених у понятті. Оперування поняттями та образами – це складний розумовий процес використання складових мислення – порівняння, протиставлення, аналіз, синтез, узагальнення та формулювання висновків.

Мислення нерозривно пов'язане з мовою. Мозок людини розвивається разом з органами мовлення, а здатність мислити – разом зі здатністю виражати думки за допомогою мови. Логічні форми, в яких відображається об'єктивна дійсність у свідомості людини, існують у формі мови. Слова або речення фіксують наші думки. Отже, поняття, судження або умовиводи існують у вигляді слів або речень. Німецький філософ І. Діцген писав, що мислення, як художник, відображає світ, а мова служить для цього художника пензлем, яким він змальовує загальну спорідненість усіх речей. Мова, в свою чергу, впливає на мислення. Образно кажучи, вона поставляє в мозок поняття. Отже, якими поняттями і образами та як володіє людина мовою, такий буде результат мислення.

Таким чином, мислення – це активний, цілеспрямований процес опосередкованого і узагальненого відображення дійсності, результати якого зосереджені в мові. Навчитись мислити правильно (логічно) – надзвичайно важливо для кожної людини, а навчити мислити логічно є одним з головних завдань будь-якого закладу освіти. На практиці, в повсякденному житті це зробити доволі складно, заважає багато факторів. Їх умовно можна розділити на природні та побутові. Природні, переважно, пов'язані з фізіологією людини, її обдарованістю, схильністю до того чи іншого виду діяльності, типом характеру тощо. Побутові ж пов'язані з повсякденним життям, його умовами, матеріальним забезпеченням, баченням перспективи тощо. У

повсякденному житті трапляється так, що оперування наявними в індивідуума поняттями і образами приводить до необ'єктивного, часто неправильного результату. Цей результат «обростає» емоціями і певним чином діє на психіку людини. Емоції можуть позитивно або негативно діяти на її поведінку, викликати задоволення, або, навпаки, незадоволення і навіть страх. У результаті формується позитивне або негативне ставлення людини до життя. Якщо переважають позитивні емоції, то в неї, переважно, позитивне ставлення до життя. Якщо ж під впливом життєвих негараздів переважають негативні емоції, то слід чекати негативного ставлення до нього. Мислення супроводжується пересторогою, чеканням неприємностей, недовірою до інших людей, керівництва і, навіть, держави. Така людина часто зайво витрачає багато енергії та коштів ніби на запобігання неприємностей.

Такий стан може підтримуватись при спілкуванні з іншими людьми, негативними повідомленнями із засобів масової інформації. В результаті формується негативне мислення і, як наслідок, негативне ставлення до життя.

Важливим фактором, котрий сприяє розвитку негативного мислення, є необ'єктивне, завищене оцінювання своїх можливостей. Людина, яка необ'єктивно оцінює свої, наприклад, здібності завжди шукає незадоволення. Вона шукає причину неуспіху не в собі, а в оточуючих, їм заздриць, шукає всілякі пояснення, виправдання. Такий людині і на думку не спадає, що треба підвищити свій рівень знань чи умінь, більше працювати над собою, краще навчатись, підвищувати інтелектуальний рівень тощо.

Значний вплив на формування і розвиток негативного мислення має об'єктивність планів на майбутнє. Людина, яка будує нереальні плани на майбутнє, завжди знаходиться у полоні негативних емоцій. Як показує практика і дослідження, даний фактор найбільш характерний для молоді. Максималізм, який притаманний багатьом молодим людям, переважно не підкріплений досягненнями в навчанні, роботі, інтелектуальному розвитку, поступово, але повсякчасно руйнує райдужні мрії і, водночас, позитивність мислення.

Для запобігання розвитку негативного мислення важливо, щоб людина знаходилась (навчалась, працювала і жила) у позитивному оточенні (позитивному середовищі), про яке, перш за все, повинна дбати держава. При невпевненості в завтрашньому дні, постійному зростанні цін на товари споживання, продукти харчування, відсутність роботи, хронічній нестачі коштів важко розраховувати на позитивне ставлення людей до життя. «У гарній оселі і люди веселі» – писав відомий всім поет.

Чому релігія стала найбільш стійкою ідеологією? Перш за все тому, що дає надію на хоч і примарне, але потойбічне життя після фізичної смерті. Надія, що завтра буде в чомусь краще, ніж сьогодні, дає впевненість, піднімає настрій, працездатність багатьох людей.

Внутрішній (психологічний) стан людини відображається на обличчі. Люди з негативним мисленням мають сумний, непривітний вигляд. У них на обличчі рідко можна побачити усмішку.

Отже, держава, заклади освіти, роботодавці і, перш за все, кожна людина повинні дбати про створення належних умов для формування і розвитку позитивного мислення громадян, а значить, і їх позитивного ставлення до життя.

Дем'яненко Юлія Олександрівна,

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології Академії Державної пенітенціарної служби

УСВІДОМЛЕНЕ ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ ЯК ГОЛОВНА МЕТА СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ ІЗ ЗАСУДЖЕНИМИ

Сучасна психологічна наука направляє свої зусилля на дослідження особливостей формування розвитку та функціонування особистості. Все більшої актуальності набуває пошук факторів, що впливають на процес становлення незалежної, відповідальної, самостійної особистості. У здійсненні пошуку таких факторів, особливого значення набувають дослідження процесу формування особистості, розгортання механізмів саморозуміння та специфіки осмислення свого життєвого сценарію.

Застосовуючи кримінальне покарання, і законодавець, і правозастосувач, і суспільство в цілому розраховують на те, що у кінцевому підсумку поведінка правопорушника наблизиться до певного зразка, та не становитиме більше загрози законним інтересам громадян. Іншими словами, особа, що відбула кримінальне покарання в ідеалі не повинна вчиняти більше нових злочинів та інших правопорушень. Саме тому у науковій літературі та практиці доволі поширеною є думка, що головною метою процесу виконання кримінальних покарань є забезпечення досягнення цілей, визначених у ст. 50 Кримінального кодексу України (кари, виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами) [4].

У інших джерелах міститься посилення на те, що головна мета діяльності органів та установ Державної кримінально-виконавчої служби України полягає в забезпеченні умов виконання кримінального покарання, що має стати не лише карою, але сприяти виправленню та перевихованню засуджених. Тому перед органами та установами виконання покарань відповідно до їхнього призначення висуваються наступні завдання:

- виконання вироку суду;
- забезпечення процесу виправлення засуджених;
- спеціальне і загальне попередження (превенція).

На сьогоднішній день основною метою пенітенціарної системи є створення умов для соціально значимих змін особистості засудженого. Досягнення такого результату само по собі стане однією з основних передумов для формування життєвих компетенцій, виправлення й ресоціалізації в майбутньому. Внутрішні зміни, безперечно, також можуть наставати, але це буде результат не лише цілеспрямованої соціально-виховної роботи, а й застосування комплексу інших засобів виправлення.

Тому постає питання яким чином організувати роботу із засудженими, аби змінити їх внутрішню мотивацію.

На нашу думку в ході соціально-психологічної роботи із засудженими треба звертатися до їх власного життєвого досвіду, вивчаючи як негативні так і позитивні історії життя, роблячи акцент на останніх. Працюючи із життєвими історіями засуджених маємо спонукати їх до усвідомлення власних дій та їх наслідків, роблячи висновки, актуалізуючи свідомість, спонукаючи до переоцінки життєвих подій та власної поведінки.

З точки зору психотерапії усвідомлення відображає досягнення пацієнтом повного розуміння власного «Я», свого психічного життя, взаємин з оточуючими людьми. Воно сприяє формуванню адекватно-критичного самосприйняття. Досягається це за рахунок об'єднання свідомістю матеріалу, раніше не усвідомлюваного і передбачає формування адекватного розуміння навколишнього світу.

Звертаючись до загальних понять та функцій процесу усвідомлення необхідно зазначити, що фільтр усвідомлюваного сприйняття виконує роль захисного механізму, подаючи на рівні усвідомлюваного тільки той обсяг інформації, який здатний обробити і пропустити через себе мозок конкретної людини, що виконує в системі «людина» функції сполучної ланки між свідомістю і тілесної формою людини.

У звичайних ситуаціях людина зовсім не замислюється, що те, що вона бачить, – це не сам по собі зовнішній світ, а зоровий образ зовнішнього світу. Інакше кажучи, людина не усвідомлює власний процес сприйняття. В цьому немає необхідності: людина пристосована діяти завдяки своїм зоровим образам, відношення між образом того чи іншого предмета й самим предметом, дія з ним є усталеною і використовується в процесі регуляції поведінки, діяльності автоматично. Але коли звичне відношення з тих або інших причин порушується, включається процес усвідомлення. Позбавлення волі і є такою зміною звичайного оточуючого світу і відповідно людини для адаптування має змінити відношення до цього світу.

Про основні засоби процесу усвідомлення говорить закон «зсуву, або зміщення»: усвідомити яку-небудь операцію – означає перевести її з площини дії у площину мови, тобто відтворити її в уяві, щоб можна було виразити словами. Отже, мовні значення – це специфічні інструменти усвідомлення. Усвідомити означає надати значення. Якщо образ «не знаходить» свого значення, то він і не усвідомлюється.

Усе, що трапляється з людиною в житті, стає її досвідом лише за умови усвідомлення нею тих подій, що відбулися, своєї ролі в них, рефлексії, аналізу та оцінки. Л. І. Анциферова вважає, що успішність когнітивної оцінки складної ситуації залежить від впевненості людини у своїй здатності контролювати навколишній світ, уміння регулювати негативні почуття й афекти, а головне – від здатності актуалізувати весь свій життєвий досвід. У свою чергу, досвід, який не був усвідомлений особистістю, не може бути актуалізований і, відповідно, використаний для вирішення певної ситуації [1].

Усвідомлення свого життєвого досвіду дорівнює усвідомленню свого «Я» як душевно-духовного стану, в якому «Я» відображається як зміст свідомості. Таким чином, усвідомлення є акт свідомості, предмет якого – сама діяльність. В основі усвідомлення лежить узагальнення власних психічних процесів, що призводять до опанування ними.

Процес усвідомлення, на думку Г. Л. Тульчинського, відбувається поетапно: ідентифікація, референція, інтерпретація, оцінка та емпатія. Рівні усвідомлення є також і складовими компонентами змістовної структури особистості. Тому особистість виступає «джерелом, засобом, «механізмом» динаміки усвідомлення і смислоутворення, саме вона те поле, на якому розгортається ця динаміка, і її енергетика породжує цю динаміку та потенціє буття. Конкретне живе усвідомлення передбачає актуалізацію повної змістовної структури досвіду» [5].

Ф. І. Барський та Д. А. Кутузова приводять такий приклад розвитку відчуття «Я» та формування усвідомлення життєвого досвіду по Б. Дейвісу і Р. Харре:

– засвоєння категорій, котрі включають одних людей і виключають інших;

– участь у різноманітних дискурсивних практиках, за рахунок чого вищеусвідомлені категорії наповнюються досвідом. Це включає сюжетні лінії історії, в яких виробляються суб'єктивні позиції;

– позиціонування самості у термінах категорій і сюжетних ліній;

– формування уявлення про себе як власника якихось характеристик, що дозволяють віднести себе до певних категорій;

– формування світосприйняття, що визначається позиціонуванням. Мається на увазі емоційна прихильність, приналежність тієї чи іншої категорії і розвиток системи моральних переконань, організованих навколо цієї приналежності [2].

Для нормального функціонування особистості необхідне постійне уточнення, корекція образів «Я» та розширення діапазону усвідомленого, позитивно проінтерпретованого досвіду. «Усвідомлення життєвого стилю, а отже розуміння власного досвіду, власної особистості, в свою чергу, відкриває можливість змінити, якщо необхідно, цей стиль відповідно до ситуації» [6, с. 35].

На думку Ентоні де Мелло, інформованість і усвідомлення – це далеко не одне і теж. У своїх міркуваннях автор приходиться до висновку, що людина, що живе усвідомлено, не може вчинити злочин. У свою чергу, індивід, тільки поінформований про відмінності між злом і добром, знає, який вчинок називається поганим, цілком може його зробити. Тому, соціально-виховна робота в органах та установах Державної кримінально-виконавчої служби України із засудженими має бути направлена на роботу з усвідомлення неправомірності скоєного вчинку, розвитку соціально-бажаних форм поведінки та якостей особистості та інтеграція їх у структуру «Я-концепції» людини.

Таким чином, усвідомлення власного досвіду є першим етапом у процесі його осмислення та інтерпретації особистістю. Завдяки усвідомленню

досвіду, не тільки власного, але й колективного, у людині з'являється можливість критичного ставлення до себе, бачення себе очима інших людей, виявлення своїх слабких місць, пошук шляхів самокорекції. Сукупність цих, вдало виконаних процесів, створюють передумови до особистісного зростання та, відповідно, до зміни мислення, поведінки, що створює передумови для виправлення засудженого, покращення процесу ресоціалізації та подальшої інтеграції його у суспільство.

Список використаних джерел

1. Анциферова Л. И. Личность в трудных жизненных условиях: переосмысление, преобразование ситуаций и психологическая защита. *Психологический журнал*. 1994. № 1. С. 3 – 16.
2. Барский Ф. И., Кутузова Д. А. Представления об идентичности в рамках нарративного подхода. *Мир психологии*. 2004. № 2. С. 67–77.
3. Дем'яненко Ю. О. Усвідомлення життєвого досвіду як умова особистісного зростання. *Актуальні проблеми психології*: зб. наук. праць / за ред. С.Д. Максименка. Миколаїв: Фірма «Ліон», 2008. Т. 7: Екологічна психологія, Вип. 17: Психологія освітнього простору. С. 65–69.
4. Кримінально-виконавче право України: підруч. для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / за ред. проф. А. Х. Степанюка. Харків: Право, 2005. 256 с.
5. Тульчинский Г. Л. Смысл и гуманитарное знание. URL: <http://www.topcatalog.com.ua/news390853.html>.
6. Ярская-Смирнова Е. Нарративный анализ в социологии. *Социологический журнал*. 1997. № 3. С. 38–61.

Дрижак Віктор Володимирович,

кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін Академії Державної пенітенціарної служби

ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ПРОБАЦІЇ ЯК ФАКТОР ПОДАЛЬШОЇ ПІДТРИМКИ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ РЕФОРМИ

Із метою подальшої підтримки пенітенціарної реформи, яка триває з моменту проголошення незалежності України, 5 лютого 2015 р. Президентом підписано Закон України «Про пробацію». Цей Закон визначає мету, завдання, підстави, види пробації, правовий статус персоналу органу пробації та суб'єктів пробації, тобто запроваджує принципово новий підхід до роботи з особами, які вчинили злочини, а від так, перебувають у конфлікті з законом. Згідно із зазначеним Законом, «пробація – система наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого» [1].

Для вітчизняного законодавства, що стосується виконання й відбування питань, термін «пробація» є новим. Правову основу пробації та діяльності органу пробації становлять кодекси України, Закон «Про пробацію» та інші закони України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [1].

На відміну від покарання у виді позбавлення волі, при якому засуджений ізолюється від суспільства, при цьому автоматично втрачає соціальні життєво корисні зв'язки, метою пробації є забезпечення безпеки суспільства шляхом виправлення засуджених, запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинувачених, з метою прийняття судом рішення про міру їхньої відповідальності.

На сьогодні, керуючись Законом України «Про пробацію», органи пробації виконують низку специфічних завдань, основними серед яких є:

- підготовка досудових доповідей щодо обвинувачених;
- здійснення нагляду за засудженими до покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт, особами, яким покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк замінено покаранням у виді громадських робіт або виправних робіт, особами, звільненими від відбування покарання з випробуванням, звільненими від відбування покарання вагітними жінками і жінками, які мають дітей віком до трьох років;
- виконання певних видів покарань, не пов'язаних з позбавленням волі;
- направлення засуджених до обмеження волі для відбування покарання до виправних центрів;
- реалізація пробаційних програм стосовно осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням;
- проведення соціально-виховної роботи із засудженими;
- здійснення заходів з підготовки осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення;
- реалізація інших заходів, спрямованих на виправлення засуджених та запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень.

Однією з основних функцій органу пробації – центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері пробації, є нагляд – заходи, що здійснюються органом пробації за місцем проживання, роботи та навчання засуджених з метою дотримання обов'язків, визначених законом та покладених на них судом

Згідно зі ст. 5 Закону України «Про пробацію», для того, щоб досягти мети пробації та виконати окреслені завдання, органи пробації своєю організаційну, контролюючу, наглядову, соціально-виховну діяльність повинні здійснювати з дотриманням принципів справедливості; законності; невідворотності виконання покарань; дотримання прав і свобод людини і громадянина; поваги до людської гідності; рівності перед законом; диференційованого та індивідуального підходу; конфіденційності; неупередженості; взаємодії з державними органами, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями та громадянами [1].

Станом на 1 липня 2018 р. в Україні функціонує 597 підрозділів служби пробації, діяльність яких забезпечують 3,1 тис. працівників (юристи, фахівці із соціальної роботи, психологи) [5].

Досвід зарубіжних країн, де органи пробації працюють тривалий час, аргументовано доводить той факт, що коли особа не надто занедбана, вчинила нетяжкий злочин, не несе високої небезпеки суспільству, то перебування на пробації для неї буде більш корисним, а ніж у виправній установі, в якій незаперечним є факт присутності несприятливого середовища для виправлення та ресоціалізації правопорушників, оскільки виправні колонії, попри свою назву, часто не виправляють людину, а лише більше скалічують [3].

У тому ж джерелі наголошується на перевагах пробації: «перевагою пробації є не лише гуманність правосуддя, а й соціально-економічна доцільність. Так за рахунок залишення правопорушника в суспільстві збільшуються шанси його успішного виправлення, збереження корисних соціальних зв'язків, працевлаштування, уникнення негативного впливу кримінального середовища, інших засуджених у в'язницях. Крім того, утримувати людину на пробації в десять разів дешевше, ніж у виправній установі [3]. Таким чином, ще раз можна наголосити на перевагах пробації над позбавленням волі об'єднавши їх в три групи:

1) переваги для особи, яка вчинила правопорушення: можливість змінитись без перебування у місцях позбавлення волі (ізоляції від суспільства), підтримка на шляху до змін; збереження сімейних стосунків та зв'язків у громаді; збереження роботи та житла; позитивний соціальний ефект: особа не втрачає соціальні зв'язки та шанс створити сім'ю;

2) переваги для суспільства: убезпечення громади від вчинення повторних злочинів; справедливе здійснення правосуддя (баланс між карою за вчинене правопорушення, відшкодуванням завданої шкоди та інтересами членів суспільства);

3) переваги для держави в цілому: зниження злочинності; зниження кількості ув'язнених осіб; позитивний економічний ефект: утримання правопорушника у місцях позбавлення волі набагато дорожче для держави, ніж перебування на пробації, а також залишаючись у суспільстві особа не втрачає роботу та сплачує внески у держбюджет; дотримання міжнародних стандартів [5].

Багато вітчизняних науковців, правознавців, політологів наголошують на тому, що за пробацією майбутнє пенітенціарної системи України. Для порівняння, у Швеції система пробації функціонує більше 70 років [2].

Сьогодні пробація отримує нові можливості для позитивних змін. З метою створення повноцінної системи пробації в Україні у 2018 р. було створено єдину Державну установу «Центр пробації» з підпорядкуванням їй уповноважених органів з питань пробації, удосконалено організаційну структуру, механізм використання фінансових, матеріальних та технічних умов функціонування органів пробації для ефективного використання поставлених завдань.

14 серпня 2018 р. на прес-конференції «В Україні впроваджують міжнародний досвід роботи з правопорушниками» директор Центру пробації О. Б. Янчук повідомив, що в Україні за 7 місяців 2018 р. через систему пробації пройшли вже 85 тисяч правопорушників. У попередньому році систему пробації пройшли 150 тисяч осіб [4].

Органи пробації Міністерства юстиції України не лише мають підтримку міжнародної спільноти та уряду в цьому питанні, а й плідно співпрацюють із закладом вищої освіти – Академією Державної пенітенціарної служби, в якому, поряд з іншими, відкрито факультет пробації, створені необхідні кафедри, які укомплектовані високопрофесійними науково-педагогічними працівниками, розроблені унікальні навчальні плани та програми навчальних дисциплін, третій рік здійснюється набір абітурієнтів та їх підготовка як майбутніх фахівців для органів пробації. Кафедра педагогіки і гуманітарних дисциплін спільно з кафедрою психології працюють над відкритою темою науково-дослідної роботи «Психолого-педагогічні засади професійної освіти та діяльності пенітенціарного персоналу». У цьому контексті проводяться дослідження стосовно психолого-педагогічних проблем підготовки персоналу для органів пробації, обґрунтування оптимальних форм навчально-професійної діяльності майбутніх працівників пробації, розробки особистісно-орієнтованих технологій їх навчання тощо.

Отже, ми підтримуємо думку про те, що «лише об'єднавши наші зусилля для надання комплексної допомоги особам, які скоїли злочин, ми матимемо успішні історії, позитивний досвід, що також сприятиме зменшенню злочинності, а отже – підвищенню рівня безпеки у громадах» [3].

Список використаних джерел

1. Про пробацію: Закон України від 05.02.2015 р. № 160-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 13. Ст. 93.
2. Дрижак В. В. Деякі питання підготовки фахівців для служби пробації у Швеції. *Актуальні проблеми модернізації законодавства та освіти в умовах євроінтеграційного поступу України*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 27–28 жовт. 2016 р.) / редкол.: О. М. Тогочинський та ін.; Міністерство юстиції України, Акад. ДПтС. Чернівці: Десна Поліграф, 2016. С. 97–99.
3. Пробація. Можливості для змін. *Закон і обов'язок*. № 18-19. 11 червня 2018 р. С. 4–5.
4. Янчук О. Система пробації в Україні. *В Україні впроваджують міжнародний досвід роботи з правопорушниками*: матеріали прес-конференції. URL: <https://www.rbc.ua>.
5. Пробація в Україні. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Пробація_в_Україні.

Завацька Людмила Миколаївна,

кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедрою соціальної роботи Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ «ВЕДЕННЯ ВИПАДКУ» У СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНІЙ РОБОТІ З НЕПОВНОЛІТНИМИ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У КОНФЛІКТІ З ЗАКОНОМ

У державній політиці сучасної України проблема захисту прав підростаючого покоління має пріоритетний напрям. Але слід зауважити, що розв'язання даного питання далеке від ідеального. Наразі є серйозною проблемою правопорушення і злочини в підлітковому середовищі, збільшення

кількості важковиховуваних та схильних до девіантної поведінки дітей. Все це свідчить про існування гострої, болючої проблеми – розробка та формування нових підходів, форм і методів соціально-виховної роботи з такими категоріями неповнолітніх.

У соціально-педагогічній науці виконано ряд досліджень щодо соціально-правового захисту дітей та молоді (Агаркова Н., Караман О., Ковчина І., Петрович Ж.). Концепції та окремі технології соціально-виховної роботи з різними категоріями важковиховуваних та схильних до правопорушень неповнолітніх розробляються і пропонуються для застосування у практичній діяльності провідними науковцями Завацькою Л., Зверевою І., Кальченко Т., Оржеховською В., Харченко С.

Захист і забезпечення дотримання прав та інтересів дитини, врахування її індивідуальних потреб і можливостей є комплексною проблемою, що вимагає створення оптимальних умов для свого вирішення. Її розв'язання найбільш ефективно здійснюється за допомогою методу «ведення випадку» – моделі соціально-виховної роботи, яка поширена у багатьох країнах світу. Цей метод набув поширення на початку 20-го століття. Ведення випадку як процес дуже близький до управлінських моделей, тому даний метод, певною мірою, може розглядатись як універсальний.

Ведення випадку – це метод допомоги, у межах якого спеціаліст аналізує потреби дитини, а потім організовує, координує, відслідковує отримання й оцінює ефективність надання послуг, що мають покращити якість життя неповнолітнього [2]. Фахівець, який веде випадок, приділяє увагу як самій дитині, представленню та захисту її інтересів у різних інституціях, так і оточенню, працює з батьками або родичами, що є надважливим у соціально-виховній роботі з неповнолітніми, які перебувають у конфлікті з законом.

Технологія ведення випадку передбачає дотримання таких умов:

– з неповнолітнім працює один постійний спеціаліст (відповідальний за ведення справи), який встановлює з ним стійкі стосунки і відповідає за вирішення проблеми в цілому;

– для вивчення ситуації неповнолітнього, який перебуває у конфлікті з законом проводиться оцінка потреб, на основі якої встановлюється сутність проблеми;

– розробляється індивідуальний план соціально-виховної роботи з клієнтом (для виконання індивідуального плану соціально-виховної роботи формується міжвідомча, мультидисциплінарна команда з числа тих структур і фахівців, послуг яких потребує неповнолітній. Відповідальний за ведення справи фахівець виконує функції координатора команди).

Слід зазначити, що дана технологія дозволяє подолати фрагментарність соціально-виховної, психологічної, юридичної та інших видів допомог. А також сприяє наданню не лише первинної кризової допомоги неповнолітньому, який перебуває у складних життєвих обставинах, але й довготермінової його реабілітації та адаптації у реконструйованому соціальному середовищі, у якому важливе значення надається сім'ї і сімейним стосункам.

Технологія «ведення випадку» передбачає наступні етапи роботи: *збір інформації про випадок; оцінка стану проблеми; визначення завдань роботи з випадком, відкриття випадку; планування випадку, визначення його мети, часових меж, необхідних дій та заходів; ведення випадку (здійснення дій, процедур та заходів); підведення підсумків роботи; оцінка результатів роботи; закриття випадку.*

На етапі закриття випадку спільно з сім'єю фахівець з соціально-виховної роботи підводить підсумки, перераховуючи досягнення, визначаючи подальші кроки. Закриття випадку є одночасно і аналізом ефективності роботи команди. Наразі одним із важливих завдань фахівця, який веде випадок, є реконструкція соціального середовища неповнолітнього, що перебуває у конфлікті з законом, з домінантним акцентом сімейних стосунків. Успішність застосування технології «ведення випадку» забезпечується завдяки врахуванню типу сім'ї. Адже кожна сім'я має свої особливості й, відповідно, потребує різних соціально-виховних впливів, застосування форм і методів роботи, залежно від індивідуальних потреб сім'ї. Наприклад, реалізація моделі сімейних конференцій у межах методу порозуміння. На сьогодні відчувається реальна потреба впровадження відновлювальних підходів не тільки у вітчизняній системі правосуддя, але й у соціально-виховній роботі з девіантними підлітками та їх сім'ями.

Таким чином, фахівець активізує активність мультидисциплінарної команди у процесі спланованої соціально-виховної роботи щодо подолання проблеми неповнолітнього, який перебуває у конфлікті з законом та захисту його прав. Адже більшість проблем є лише наслідком неблагополуччя та, ймовірно, втрачають свою актуальність у процесі кваліфікованого застосування ефективних технологій, якою є «ведення випадку».

Список використаних джерел

1. Зер Говард. Зміна об'єктива: новий погляд на злочин та правосуддя / пер. з англ. М. Яковлева. Київ: Пульсари, 2004. 224 с.
2. Інтегровані соціальні служби: теорія, практика, інновації: навч.-метод. комплекс / за заг. ред. І. Зверєвої, Ж. Петровича. Київ: Фенікс, 2007. С. 157.

Завгородній Віталій Анатолійович,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

РОЛЬ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В ДІЯЛЬНОСТІ УПОВНОВАЖЕНИХ ОРГАНІВ З ПИТАНЬ ПРОБАЦІЇ УКРАЇНИ

Аналіз щорічних звітів та подань Урядового уповноваженого у справах Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) за 2014–2017 рр., вказує на те, що серед основних проблем, які призводять до констатації ЄСПЛ порушень Україною положень Конвенції про захист прав людини і осново-

положних свобод, і надалі залишаються: жорстоке поводження з особами, які перебувають під контролем держави, неефективність розслідування правоохоронними органами скарг на жорстоке поводження представників державних органів, зокрема у місцях досудового тримання осіб під вартою та в установах виконання покарань, неналежні матеріально-побутові умови тримання осіб та ненадання їм належної медичної допомоги [1; 2].

Виходячи із зазначеного, поряд з іншими правоохоронними органами уповноважені органи з питань пробації, їх службові та посадові особи є постійними порушниками конвенційних прав і свобод людини, що є системною проблемою для нашої держави. А отже, актуальним постає питання про реально існуючий вплив практики ЄСПЛ на таких суб'єктів юридичної діяльності та причини його незадовільного стану.

Принагідно варто зазначити, що на офіційному сайті Міністерства юстиції України задекларовано, що вдосконалення механізму правового регулювання діяльності кримінально-виконавчої служби має відбуватися, зокрема шляхом приведення нормативної бази щодо діяльності органів і установ виконання покарань, слідчих ізоляторів у відповідність до національного законодавства, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.), практики ЄСПЛ та Європейських пенітенціарних правил [3].

Однак, слід констатувати, що в законодавстві, яке регламентує діяльність таких служб та установ, відсутні жодні норми, які зобов'язували б урахувати чи застосовувати практику ЄСПЛ у своїй діяльності. Так, наприклад, в Кримінально-виконавчому кодексі України про Європейський суд з прав людини згадується лише в тих статтях Кодексу, які присвячені праву засуджених на звернення та гарантіям щодо отримання і відправлення кореспонденції до ЄСПЛ (ст. 8, 51, 113) [4].

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про пробацію», правову основу пробації та діяльності органу пробації становлять Конституція України, Кримінальний, Кримінальний процесуальний, Кримінально-виконавчий кодекси України, цей Закон та інші закони України, а також міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [5].

Аналіз змісту норми даної статті дозволяє дійти висновку, що тільки Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод як міжнародний договір має юридичне значення для уповноважених органів з питань пробації, відповідно практика ЄСПЛ не є для них джерелом права та обов'язковою для врахування в повсякденній діяльності. Саме такий підхід законодавця до побудови правових підстав діяльності уповноважених органів з питань пробації не дозволяє забезпечити державі взяті на себе зобов'язання у сфері захисту прав людини, в тому числі засуджених до позбавлення волі, перед Радою Європи.

На наше переконання, дотримання норм Конвенції працівниками уповноважених органів з питань пробації апріорі неможливе без врахування існуючої практики ЄСПЛ. І це, передусім, пов'язано з тим, що безпосередньо Конвенція є лише джерелом права, що відображає статичний аспект

об'єктивного права, а її норми є сталими і незмінюваними, які регулюють відповідні суспільні відносини. При цьому, немає підстав заперечувати, що норми Конвенції також здійснюють правовий вплив на правосвідомість і поведінку різних суб'єктів юридичної діяльності.

Джерелом такого правового впливу є правові позиції Страсбурзького Суду, з яких витікає і черпається розуміння конвенційних норм та які є динамічним аспектом права. Вони відображають динамічний характер змісту норм Конвенції, що пристосовуються до конкретно-історичних умов в результаті їх динамічного тлумачення суддями ЄСПЛ.

Отже, функціонуюча конвенційна система органічно поєднує у своїй структурі як статичний елемент (норму Конвенції), так і динамічний (правову позицію ЄСПЛ), при цьому саме другий, зважаючи на імпліцитність конвенційних норм, дозволяє сформувати повне та ґрунтовне уявлення про зміст та обсяг існуючого в Конвенції каталогу прав і свобод людини.

Однією з причин порушень норм Конвенції працівниками уповноважених органів з питань пробації також залишається слабкий рівень їх поінформованості про ключові рішення Страсбурзького Суду, що передусім обумовлено: 1) браком часу для ознайомлення з практикою ЄСПЛ, у зв'язку із щоденною завантаженістю поточними справами; 2) фрагментарним доведенням до відома працівників лише деяких рішень ЄСПЛ в межах занять у системі службової підготовки; 3) недостатнім рівнем ознайомлення з рішеннями ЄСПЛ при підготовці фахівців у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання.

Разом із тим, слід зазначити, що навіть якщо працівникам уповноважених органів з питань пробації відомі деякі рішення ЄСПЛ проти України чи інших держав, однак правові позиції викладені в них вступають в колізію (невідповідність) з нормами чинного законодавства, пріоритетним традиційно залишається принцип законності, згідно з яким органи державної влади діють виключно на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені законами України. Правові позиції ЄСПЛ в такому випадку мають лише рекомендаційний характер.

Підводячи підсумки, слід констатувати, що більш ніж двадцятирічна історія ратифікації Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та визнання юрисдикції ЄСПЛ не принесла нашій країні бажаних результатів у напрямі запровадження європейських стандартів захисту прав людини. Причиною такого становища є, передусім, відсутність належного впливу практики ЄСПЛ на суб'єктів правозастосування, серед яких і уповноважені органи з питань пробації, котрі, керуючись лише чинним національним законодавством, системно порушують норми міжнародного договору. Існуючі нормативно-правові акти, які регламентують діяльність таких органів, загалом наголошують на необхідності дотримання принципу поваги до людської гідності, гарантування прав і свобод людини та громадянина, що, на нашу думку, неможливе без імплементації рішень ЄСПЛ.

Список використаних джерел

1. Щорічний звіт про результати діяльності Урядового уповноваженого у справах Європейського Суду з прав людини у 2016 році від 31.01.2017 р. № 963/4/9-17. URL: <http://old.minjust.gov.ua/file/58835.docx>.
2. Подання Урядового уповноваженого у справах Європейського Суду з прав людини щодо вжиття заходів загального характеру необхідних для виконання рішень Європейського Суду з прав людини, що набули статусу остаточного у I кварталі 2017 року: лист від 05.04.2017 р. № 3785/4/9-17. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/MUS28243?an=1>.
3. Шляхи реформування Державної кримінально-виконавчої служби України. *Офіційний сайт Міністерства юстиції України*. URL: <http://old.minjust.gov.ua/21953>.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
5. Про пробацію: Закон України від 05.02.2015 р. № 160-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 13. Ст. 93.

Іваній Олена Миколаївна,

кандидат педагогічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри права та методики викладання правознавства Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

ПРАВОВІ ТА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ В УКРАЇНІ ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРОБАЦІЇ

Сьогодні ювенальна юстиція України перебуває на шляху кардинальних перетворень і реформації, оскільки кризові процеси, що відбуваються в соціально-економічній сфері, призвели до збільшення кількості правопорушень, які вчиняються неповнолітніми та за їх участі. Ювенальна юстиція представляє собою досить складний механізм, який містить комплекс концепцій та схем впливу на підлітків, масу конкретно-практичних ситуацій впливу на сім'ю, первинні групи (безпосереднє оточення підлітка), а також соціальні інститути.

З прийняттям у 2015 р. Закону України «Про пробацію» [1] було запроваджено концептуально новий підхід до процесу виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням волі.

Метою пробації щодо неповнолітніх є забезпечення безпеки суспільства шляхом виправлення засуджених неповнолітніх, запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень та забезпечення суду інформацією, що характеризує неповнолітніх обвинувачених, з метою прийняття судом рішення про міру їхньої відповідальності.

Пробація спрямована на забезпечення нормального фізичного і психічного розвитку неповнолітніх правопорушників, профілактику агресивної поведінки, мотивацію позитивних змін особистості та поліпшення соціальних стосунків.

Вона здійснюється органом пробації спільно з органами і службами у справах дітей, спеціальними установами та закладами з урахуванням вікових та психологічних особливостей неповнолітніх.

До таких служб, зокрема, належать: уповноважені підрозділи Національної поліції; приймальники-розподільники для дітей Національної поліції; школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації органів освіти; центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я; спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України; притулки для дітей; центри соціально-психологічної реабілітації дітей; соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка).

Водночас, у здійсненні соціального захисту і профілактики правопорушень серед дітей беруть участь у межах своєї компетенції інші органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, окремі громадяни.

У поведінці неповнолітніх, які вчиняють правопорушення, проявляються як загальновікові, так і деякі специфічні для злочинців особистісні якості. Зокрема, серед домінуючих характеристик підлітків переважають: підвищений рівень тривожності, агресивність, імпульсивність дій, впертість, брехливість, егоїзм, самолюбство та вузькість світогляду. Це, у свою чергу, зумовлює низький рівень самоконтролю [2].

До ключових чинників ризику щодо можливості вчинення злочинів неповнолітніми можна також віднести:

- недостатній рівень правосвідомості та правових знань;
- проблеми в організації системи дозвілля;
- вживання алкогольних та наркотичних речовин;
- низький рівень правових знань батьків та недостатня увага з їхнього боку до виховання тощо.

Отже, задля того, щоб забезпечити перевиховання юних правопорушників, перш за все, потрібно надавати соціальну, педагогічну та психологічну допомогу дитині, яка вчинила злочин. Працівники уповноважених органів з питань пробації повинні гуманно ставитись до них та мати за мету їх виправлення, що буде нести за собою позитивні наслідки та ресоціалізацію.

Для цього органам пробації потрібні кваліфіковані психологи, які будуть працювати з неповнолітніми злочинцями, проводити з ними бесіди і підтримувати на шляху до їх виправлення. Саме робота з психологами допоможе більшості дітей виправитись і змінити своє життя та майбутнє.

Нині Державною кримінально-виконавчою службою України вже розроблено пробаційні програми корекції агресивної поведінки для неповнолітніх правопорушників, методику оцінки ризиків та потреб неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом і методику ведення випадку (кейс-менеджменту) щодо цієї категорії правопорушників (складання індивідуального плану на підставі соціальних потреб правопорушника та періодична оцінка досягнення результатів з необхідною корекцією).

По всіх регіонах України створюються Центри ювенальної пробації, в яких підлітки проходять корекційні програми з управління гнівом, керування емоціями, вирішення конфліктів, мають можливість для цікавого навчання та корисного дозвілля. Для них та для їхніх рідних забезпечується

індивідуальний супровід, який дозволить працювати з поведінкою та взаємостосунками дитини з рідними, друзями, у школі та громаді.

Також важливо підвищувати роль сім'ї та громадськості у процесі виховання дітей шляхом надання правової, консультативної й іншої інформаційної допомоги дітям, їх батькам та особам, які виконують обов'язки щодо їх виховання. Адже сім'я як соціальна установа на даний момент переживає значні зміни, її форма змінюється, наприклад, із збільшенням кількості неповних сімей та позашлюбних союзів. Відсутність батьків у багатьох сім'ях із низьким доходом може призвести до того, що хлопчики будуть шукати зразки маскулінності у делінквентних групах однолітків [3]. Такі групи в багатьох аспектах замінюють сім'ю, визначають чоловічі ролі та вносять свій вклад у надбання таких ознак як жорстокість, сила, збудливість та тривожність. Тому важливість сімейного благополуччя визнається останнім часом все більше.

Проте, найбільш дієвим засобом боротьби зі злочинністю є застосування превентивних заходів, насамперед тому, що вони забезпечують виявлення і нейтралізацію її причин. Значною мірою – це попередження самої можливості вчинення злочинів. У процесі профілактики криміногенні фактори можуть піддаватися впливу тоді, коли вони ще не набрали сили і через це їх легше можна усунути.

Вищеперелічені заходи допоможуть досягти виправлення неповнолітніх осіб і зменшити кількість правопорушень з їх боку. На відміну від дорослих порушників закону, діти мають більше шансів виправитись, але за допомогою дорослих, які будуть цьому сприяти.

Отже, пробація щодо неповнолітніх має бути тією дієвою системою наглядових, соціальних, педагогічних, психологічних та профілактичних заходів, які дозволять здійснювати ефективне запобігання злочинності неповнолітніх в органах виконання покарань, оскільки власне невирішеність соціальних та особистісних проблем засуджених стає причиною вчинення ними злочинів і, більш того, підставами для рецидиву.

Список використаних джерел

1. Про пробацію: Закон України від 05.02.2015 р. № 160-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 93.
2. Чичуга М. М. Індивідуально-психологічні особливості підлітків, що перебувають в місцях попереднього ув'язнення. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Соціологія. Психологія. Педагогіка»*. 2009. Вип. 2. С. 401–403.
3. *Реформування системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх*: матеріали наукового семінару (Київ, 17 берез. 2016 р.) Київ: Державна пенітенціарна служба України, Інститут кримінально-виконавчої служби, 2016. 77 с.

Кажімеж Пайонк,

доктор габілітований наук соціальних, професор, професор Познанського державного економічного університету (Республіка Польща)

Ткаченко Ірина Владиславівна,

кандидат історичних наук, доцент, професор кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін Академії Державної пенітенціарної служби

ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС НЕПОВНОЛІТНІХ У КОЛОНІЯХ: ВІД ПОКАРАННЯ ДО НАБУТТЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ XXI ст.

Історичний досвід минулого засвідчує неухильне зростання злочинності (у тому числі дитячої) у періоди воєнних конфліктів, соціально-економічних негараздів, кардинальної ломки соціокультурних традицій. У період незалежності наша держава вже пережила не один сплеск зростання злочинності. Особливо гострою проблема вчинення протиправних дій з боку неповнолітніх спостерігалася на початку 1990-х рр. Існуюча на той час виправна система не зазнала суттєвих змін з радянських часів й насамперед була спрямована не на перевиховання, а на покарання неповнолітніх злочинців. Поступово, у тому числі під впливом вивчення європейського досвіду, кримінально-виконавча система України переорієнтовується на гуманне ставлення до засуджених осіб, забезпечення їх основних прав і свобод, соціальну реабілітацію та сприяння соціальній адаптації після звільнення. Реальне забезпечення цих прав і свобод багато в чому залежить від персоналу виховних колоній, виконання ним своїх службових функцій не лише згідно з чинним законодавством України, а й загальноприйнятими міжнародними нормами про права людини.

Військовий конфлікт на Сході та викликані ним соціально-економічні негаразди цілком прогнозовано призвели до зростання злочинності серед неповнолітніх. У такій ситуації актуальності набуває проблема профілактики правопорушень серед молоді, виправлення їх поведінки, формування нових гуманних морально-етичних цінностей. Якщо молода людина все ж таки потрапила до місць позбавлення волі, то у кінцевому рахунку вона має усвідомити свою вину та отримати новий шанс на соціалізацію, здобути необхідні компетентності для продовження свого життя у ролі гідного члена соціуму.

Головною умовою нового морального зростання особи, позбавленої волі, має стати багаторівнева молодіжна політика держави, спрямована на те, аби показати альтернативи протиправній поведінці й реальними механізмами ресоціалізувати неповнолітнього злочинця. Державною кримінально-виконавчою службою України постійно вживаються заходи щодо забезпечення прав неповнолітніх, які перебувають у виховних колоніях, поліпшення умов їх утримання, підвищення соціальної захищеності й вдосконалення процесу ресоціалізації [1]. Разом із тим, треба виробити відповідну стратегію з її покроковою реалізацією. Цьому сприятимуть педагогічні та правові наукові студії щодо аспектів поліпшення виховного процесу у

колоніях. Окремі аспекти змісту педагогічних засобів ресоціалізації неповнолітніх засуджених присвячено праці А. П. Гусак [2], О. В. Дашенко [3], Т. Л. Кальченко [4], С. Г. Киренко [5], Н. Я. Ковтун [6] та ін.

Важливо відмітити, що криміногенний і соціально-демографічний склад засуджених досить строкатий, що значно ускладнює вироблення універсальних заходів їх декриміналізації й відновлення соціальних функцій. На наш погляд, доцільно провести ретельне вивчення контингенту колоній, виокремлення фокус-груп, з'ясування групових та індивідуальних причин асоціальної поведінки засуджених і тільки спираючись на отриману інформацію, вдосконалювати виховний процес у колонії, застосовуючи відповідні підходи й методики.

Основними засобами виправлення та ресоціалізації засуджених є встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим), пробація, соціально-виховна робота, суспільно корисна праця, загальноосвітнє та професійно-технічне навчання, а також громадський вплив [10, с. 23].

Визначені засоби виправлення засуджених покликані забезпечувати збереження їх фізичного та психічного здоров'я, людської гідності, формування у них почуття суспільної відповідальності й компетентностей, які сприятимуть їх успішному поверненню до суспільно корисного життя, виконанню вимог законів і задоволенню своїх життєвих потреб після звільнення без вчинення правопорушень [1, с. 34].

Процес ефективної ресоціалізації неповнолітніх засуджених можливий лише за умови врахування достовірної інформації про суттєві психологічні властивості й якості їх особистості. Знання співробітниками виховних колоній найбільш значущих особливостей психологічної конституції вихованця відкривають перед ними можливість застосування адекватних методів і прийомів у роботі із засудженими [2, с. 88].

Проведення виховної роботи з неповнолітніми має здійснюватися у формі групових та індивідуальних бесід, інформації на морально-етичні, правові, природознавчі, наукові, релігійні й інші теми, шляхом ознайомлення з періодичними виданнями, користування художньою літературою, перегляду телепередач і науково-популярних фільмів.

Для забезпечення корисного дозвілля та відпочинку неповнолітніх засуджених у виховних колоніях має бути створена відповідна матеріально-технічна база, розвинута система клубної та позакласної роботи, а організація дозвілля вихованців не повинна обмежуватися рамками спеціальної виховної установи. Вихованці мають брати участь у регіональних спортивних змаганнях й культурно-мистецьких заходах.

Для забезпечення права неповнолітніх засуджених на освіту в усіх виховних колоніях функціонують загальноосвітні середні школи і професійно-технічні училища, які реалізують програми навчання та професійної підготовки засуджених. Разом із тим освітній процес в колоніях має враховувати нові вимоги і тенденції в освітній галузі. Так, на думку професора Мельбурнського університету Патріка Гріффіна, у XXI ст. цінність навичок

члена соціуму має зміщуватися насамперед у бік вміння критично мислити, здатності до взаємодії й комунікації, творчого підходу до справи. На думку вченого, людей зараз необхідно навчати не тому, чому вчили раніше; потрібно вчити їх вмінню мислити, самостійно здобувати інформацію і критично її оцінювати, а не просто накопичувати й запам'ятовувати [7].

Оскільки абсолютна більшість засуджених є педагогічно занедбаними (вони погано відвідували школу, мають лише поверхневі знання з основних навчальних предметів), то на формування компетентностей XXI ст. буде витрачатися значно більше часу і зусиль педагогів-вихователів. Наразі в українських колоніях основна увага адміністрації спрямована на те, аби надати підліткам такі професії, що користуються попитом на ринку праці й дають певні гарантії працевлаштування після звільнення. Разом з тим доступ до мережових технологій дозволяє організувати дистанційні курси, отримати відповідні сертифікати після прослуховування тренінгів, вебінарів, складання онлайн модулів. Слід розглядати дистанційне навчання як нову форму навчання і, відповідно, дистанційну освіту (як результат, так і процес, систему) як нову форму освіти, хоча вона не може існувати в якості абсолютно автономної системи. Дистанційне навчання буде відповідно до тих же цілей і змісту, що й очне навчання, але форми подачі матеріалу і форми взаємодії суб'єктів освітнього процесу між собою суттєво відрізняються. Дидактичні принципи організації дистанційного навчання (принципи науковості, системності і систематичності, активності, принципи розвивального навчання, наочності, диференціації та індивідуалізації навчання) аналогічні очному навчанню, але специфічною є їх реалізація [7].

Характерними рисами дистанційного навчання є: інтерактивність навчання; гнучкість навчання; індивідуалізація навчання; економічність дистанційного навчання; паралельність дистанційного навчання; відкритість і об'єктивність оцінки знань слухачів.

Цілком очевидно, що найбільш ефективно запобігти повторним злочинам і правопорушенням неповнолітніх можна шляхом реалізації всього комплексу заходів, спрямованих на створення умов, які сприятимуть адаптації: підготовка засуджених до звільнення; надання цим особам допомоги в побуті та працевлаштуванні після звільнення; організація загального контролю за звільненими; застосування крайніх заходів постпенітенціарного впливу – встановлення адміністративного нагляду.

Отже, запорукою удосконалення діяльності виховних колоній як суб'єкта запобігання злочинам є розробка нових форм навчальної і соціально-виховної роботи з неповнолітніми засудженими, упровадження ресоціалізації, активне використання методів формування і корекції позитивного досвіду поведінки, активізація використання елементів соціальної роботи та ін.

Список використаних джерел

1. Абросімова Ю. А. Злочинність неповнолітніх та запобігання їй на регіональному рівні: дис. ... канд. наук: 12.00.08. Дніпропетровськ, 2009. 252 с.

2. Гусак А. П. Кримінологічні аспекти ресоціалізації неповнолітніх, засуджених за вчинення насильницьких злочинів, в умовах позбавлення волі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Волинь, 2009. 255 с.
3. Дашенко О. В. Умовно-дostroкове звільнення від відбування покарання неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2009. 230 с.
4. Кальченко Т. Л. Запобігання злочинності неповнолітніх в Україні спеціальними органами та установами: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2004. 217 с.
5. Киренко С. Г. Проблеми захисту прав неповнолітніх кримінальним законодавством України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2003. 202 с.
6. Ковтун Н. Я. Поняття, система та види додаткових покарань для неповнолітніх за КК України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2010. 219 с.
7. Навыки и компетенции XXI века. URL: <http://www.startup.org.ua/2017/09/xxi.html?spre=fb&m=1>.
8. Неживець О. М. Забезпечення соціальної та трудової реабілітації осіб, звільнених з місць позбавлення волі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2005. 232 с.
9. Северин О. О. Застосування до неповнолітніх заходів кримінально-правового характеру, не пов'язаних з позбавленням волі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2009. 278 с.
10. Степанюк А. Х., Яковець І. С. Втілення міжнародних стандартів у практичну діяльність кримінально-виконавчої системи України: монографія. Харків: Кроссрууд, 2007. 184 с.

Капленко Тетяна Вікторівна,

аспірант Одеського державного університету внутрішніх справ, інспектор Заводського районного відділу державної установи «Центр пробації» в Запорізькій області

ДЕЯКІ АРГУМЕНТИ НА КОРИСТЬ СКЛАДЕННЯ ДОСУДОВОЇ ДОПОВІДІ ОРГАНОМ ПРОБАЦІЇ

Із прийняттям у 2015 р. Закону України «Про пробацію» та з набуттям чинності у жовтні 2016 р. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених» фактично запроваджено інститут досудової доповіді; крім того, представник персоналу органу пробації набув повноважень учасника судового провадження. Наказом Міністерства юстиції України від 27.01.2017 р. № 200/5 затверджено Порядок складення досудової доповіді, який визначає, що досудова доповідь щодо обвинуваченого має містити соціально-психологічну характеристику обвинуваченого, оцінку ризику вчинення повторного правопорушення, а також висновок про можливість виправлення без позбавлення або обмеження волі на певний строк.

Варто зазначити, що, як до затвердження вказаного нормативно-правового акта, так і на теперішній час наукова спільнота, правоохоронні та судові інстанції, практичні співробітники уповноважених органів з питань пробації не дійшли повного порозуміння з приводу необхідності складання органом пробації досудової доповіді.

По-перше, існує думка, можна сказати міф, про дублювання працівником органу пробації функцій слідчого під час підготовки досудового звіту,

оскільки до обов'язків слідчого входить збирання матеріалів, що характеризують особу підозрюваного. В той же час, ст. 314-1 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України регламентує, що з метою забезпечення суду інформацією, яка характеризує обвинуваченого, а також прийняття судового рішення про міру покарання представник уповноваженого органу з питань пробації складає досудову доповідь за ухвалою суду [1]. У свою чергу законодавчо закріплено, що досудова доповідь про обвинуваченого має містити соціально-психологічну характеристику обвинуваченого, в якій міститься інформація про особистість обвинуваченого та умови його життя відповідно до факторів, а саме:

1) історія правопорушень (попередні судимості; вік на час першого притягнення до кримінальної відповідальності, повторність, сукупність; час, який минув з моменту винесення попереднього вироку (іншого рішення суду), яким особу було засуджено, звільнено від покарання чи кримінальної відповідальності за нереабілітуючими обставинами; час, який особа в сукупності провела в установах виконання покарань/обмеження волі; форма вини за теперішнім обвинуваченням; категорія злочину за теперішнім обвинуваченням; наявність обставин, які обтяжують покарання за теперішнім обвинуваченням (за винятком повторності та рецидиву злочинів); короткий зміст (обставини, мотиви) правопорушення за теперішнім обвинуваченням, ставлення обвинуваченого до правопорушення); умови життєдіяльності та розвитку (житло, освіта, робота, матеріальне становище); особистісні характеристики (контроль над поведінкою та мисленням, психічний стан, зловживання алкоголем, наркотичними засобами, психотропними речовинами або їх аналогами); соціальне оточення (стосунки у суспільстві, з рідними та близькими); ставлення до правопорушень; мотивація до зміни способу життя (поведінки, переконань); фактори, які підвищують ризик вчинення кримінального правопорушення, ураховуючи його криміногенні потреби; наявність у обвинуваченого мотивації до позитивних змін (у тому числі з урахуванням бажання обвинуваченого брати участь у підготовці досудової доповіді);

2) оцінку ризику вчинення повторного кримінального правопорушення (за окремою методикою);

3) висновок про можливість виправлення без позбавлення або обмеження волі на певний строк з урахуванням доступних програм та послуг, за умови реалізації яких можливо досягнути правослухняної поведінки без застосування покарань, пов'язаних з ізоляцією від суспільства [2].

Для порівняння вважаємо за необхідне процитувати ч. 2 ст. 93 КПК України, якою керується слідчий під час розслідування та збирання матеріалів, які характеризують особу обвинуваченого: «...сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій...» [1].

Шляхом порівняння одразу можна дійти висновку, що слідчий має зовсім інший напрям у збиранні матеріалів, які характеризують особу обвинуваченого, ніж представник органу пробації.

Цікаві аргументи щодо недоцільності складення досудової доповіді органом пробації під час міжнародного круглого столу на тему «Теоретичні та практичні аспекти інституту пробації в Україні», що відбувся 22 червня 2018 р. в м. Києві, навів викладач Інституту підвищення кваліфікації Національної академії прокуратури Іван Вернидубов. Так, на його думку, згідно зі ст. 92 КПК України, обов'язок доведення вини лежить на слідчому і прокуророві. На досудовому слідстві, як зазначено в положеннях ст. 91 КПК України, слідство має встановити всі обставини, які підлягають доказуванню. Серед іншого, це і ті обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують або пом'якшують рівень покарання, або можуть бути підставою для звільнення від кримінальної відповідальності [3]. Але ж, зрозуміло, що досудовий звіт – це дещо інше, ніж просто «обставини, які підлягають доказуванню». Взагалі, як практичний працівник, маю думку, що орган пробації не є ані суб'єктом доказування, ані суб'єктом змагальності у кримінальному процесі.

Також існує така суперечлива думка, що можливо, не потрібно складати доповідь відносно осіб, які вчинили злочини невеликої тяжкості, тому що відносно них, як правило, і так застосовуються покарання, не пов'язані з позбавленням волі. Та, у такому випадку досудова доповідь ні на що не впливає. Але, з поглядом у перспективу, коли пробаційні програми будуть впроваджені у повному обсязі, досудова функція пробації сприятиме в отриманні судом можливості використати додаткову інформацію про правопорушника (яка не завжди може бути отримана в ході слідства та судового провадження) для призначення такої пробаційної програми, котра призведе до ресоціалізації останнього та реінтеграції його у суспільство. У випадку ж засудження такої особи до позбавлення волі, дані про неї можна використати у програмі ресоціалізації в місцях позбавлення волі.

З погляду практичного працівника, вважаю за необхідне додати ще один важливий аргумент на користь складання досудової доповіді. У практиці трапляються такі непоодинокі випадки, коли майбутній суб'єкт пробації після набрання вироком законної сили «не доходить» до уповноважених органів з питань пробації. Таке часто трапляється, коли засуджений є особою без визначеного місця проживання та реєстрації, документів не має, у суді повідомляє вигадану адресу місця проживання, йому призначається покарання у виді громадських робіт, особа бентежитья і зникає. Зрозуміло, якби суд завчасно ухвалив рішення про складення досудової доповіді відносно такої особи, то скоріш за все, можна було б уникнути ускладнень при виконанні вироку.

Узагальнюючи вищенаведене, можна дійти висновку, що складення досудової доповіді органом пробації є додатковим кроком до забезпечення принципу індивідуалізації призначення покарання.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
2. Про затвердження Порядку складення досудової доповіді: наказ Міністерства юстиції України від 27.01.2017 р. № 200/5. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0121-17>.
3. Прокурори и судьи спорят о значении досудебного доклада. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/120611-prokurory-i-sudi-sporyat-o-znachenii-dosudebnogo-doklada>.

Криловець Микола Григорович,

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

ДО ПРОБЛЕМИ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗЛОЧИНЦІВ

На шляху соціальних трансформацій та процесів євроінтеграції Україна виконує багато завдань, пов'язаних із реформуванням тих чи інших галузей діяльності, переосмисленням та впровадженням нових, більш дієвих, форм раціоналізації суспільного життя. Одним із завдань у сфері соціальної політики держави постає реформа Державної кримінально-виконавчої служби України як одного із важливих суб'єктів її реалізації відносно виправлення та ресоціалізації осіб, які перебувають у конфлікті із законом. Іншими словами, ця служба виступає і невід'ємною ланкою системи соціальної роботи в Україні, а тому питання, пов'язані з перетвореннями та інноваціями у практиці її роботи є надзвичайно актуальними.

Останнім часом ресоціалізація злочинців почала розглядатися як головна мета кримінальної політики. Ресоціалізація неповнолітніх, засуджених за вчинення злочину, є процесом реінтеграції їх у суспільство, під час якого неповнолітні мають відновити свій соціальний статус, набути якостей, які необхідні для успішної правослухняної поведінки та розв'язання проблем, поновити або встановити позитивні зв'язки, включитися у навчальну й трудову діяльність. Досягнути таких результатів з боку установ виконання покарання непросто. Виникає нагальна потреба у проведенні комплексної соціально-педагогічної роботи, спрямованої на усунення чинників, що призвели до вчинення неповнолітніми правопорушень і заважають ресоціалізації після засудження.

Проблема ресоціалізації неповнолітніх виходить своїми коріннями в далекі часи. Одним із фундаторів реабілітаційної педагогіки є видатний педагог і юрист, університетський учитель К. Д. Ушинського, випускник Ніжинської гімназії Вищих наук кн. Безбородька Петро Григорович Редкін. Продовжувачами справи П. Г. Редкіна були багато видатних педагогів минулого, але найбільш видатним у цій справі став А. С. Макаренко, який своєю діяльністю довів необхідність і можливість ефективного відновлення «людського» в підліткові, який вчинив злочин.

В сучасних умовах питання ресоціалізації неповнолітніх, які вчинили правопорушення, вирішуються у наукових дослідженнях А. Гордєєва, О. Добровольської, Т. Качалової, Н. Кириченко, О. Лісовця, В. Лютого, Н. Максимової, В. Оржеховської, Н. Рахмаїл, В. Синьова та ін.

Оскільки неадекватність ставлення до навколишнього середовища є наслідком відхилення у свідомості правопорушника, першочерговим у його перевихованні є виправлення спрямованості особистості. Виходячи з того, що антисоціальна поведінка засудженого неповнолітнього є наслідком порушення гармонійних стосунків з оточенням, найважливішим у його перевихованні є подолання асоціальної поведінки на основі формування правильних поглядів, переконань, суспільних і правових норм.

При сучасній організації перевиховання засуджених неповнолітніх виникає необхідність оптимізації та максимального застосування у виховному процесі збільшення різноманітності можливих заходів, психолого-педагогічного індивідуального підходу, взаємодії всіх його учасників.

Відповідно до кримінально-виконавчого законодавства України, основними напрямками ресоціалізації засуджених неповнолітніх мають бути спеціально організоване моральне, правове, трудове, естетичне, фізичне, санітарно-гігієнічне виховання засуджених, а також інші його види, що сприяють становленню на життєву позицію, яка відповідає правовим нормам і вимогам суспільно корисної діяльності. Зважаючи на визначені напрями, розглянемо коротко зміст соціально-виховної роботи із засудженими відносно кожного з них.

Моральне виховання засуджених полягає у впливі системи виховних заходів, що мають на меті виявлення та нейтралізацію негативних моральних установок, переконань, поглядів, звичок, які перешкоджають закріпленню у засуджених загальнолюдських моральних цінностей і норм. Також неабияке значення має відродження у свідомості правопорушників відчуття правди, совісті, добра, співчуття, честі. При моральному вихованні фахівець повинен сформувати у засудженого комплекс знань про норми моралі суспільства, в якому він перебуває, переконати його у необхідності навичок та звичок позитивної поведінки, а також у невідворотності застосування її у діях. При цьому вихователі повинні дотримуватись правил: не принижуй; не ігноруй; не насміхайся; розмовляй; довіряй; поважай; допомагай.

Правове виховання – заходи, що спрямовані на формування у правопорушників усвідомлення невідворотності покарання за діяння чи бездіяльність, розуміння законів та необхідності їх дотримуватися не тільки під час відбування покарання, а і після звільнення. Для цього необхідно ознайомити засудженого з його правами та обов'язками, які передбачені не тільки Конституцією України, а і встановлені вироком суду відносно нього, роз'яснити якомога зрозуміліше сутність законів, які його цікавлять або які він може порушити через своє незнання, спрямувати на усвідомлення гуманності та справедливості закону, а також розвіяти установку про несправедливість покарання та невизнання своєї вини. Під час правового вихо-

вання потрібно докласти зусиль для того, щоб правопорушник почав чітко та адекватно оцінювати не тільки свої минулі діяння, а й планувати своє життя відповідно до вимог законодавства.

Болючою проблемою в наш час є трудове виховання. Дуже важливо налаштувати виховання на позитивне ставлення до праці, підтримати та допомогти вирішити проблемні питання, пов'язані із цим засобом виправлення і ресоціалізації (профорієнтаційна робота, здобуття професії і працевлаштування). Паралельно доцільно проводити просвітницьку роботу з працедавцями, ґрунтовно аргументувати позитивні сторони офіційного працевлаштування осіб, що мають проблеми із законом. На жаль, як свідчить практика, досить велика частка осіб, які перебувають у конфлікті із законом, навіть після відбування покарання не поспішають працевлаштуватися заради забезпечення своїх потреб та потреб своєї сім'ї. Їх повністю влаштовують одноденні заробітки або кошти, отримані незаконно через привласнення чужого майна. Спротив може викликати також суспільно корисний характер праці через те, що засуджений не хоче бути корисним у суспільстві, яке його постійно ігнорує. Болючою проблемою є ненадання офіційного працевлаштування особам, які мають у минулому судимість. Досить часто і працедавіці не хочуть влаштовувати таку особу, а, дізнавшись про правопорушення свого працівника, нерідко його звільняють.

Естетичне виховання тісно пов'язане із моральним та є невід'ємною частиною формування особистості. Воно не обмежується тільки передачею естетичних і художніх знань, а і тісно переплітається з санітарно-гігієнічним вихованням, без якого естетичне просто неможливе. Адже неможливо виховати у людини естетичний смак, спрямований на правильне розуміння краси навколишнього світу та доцільності життя за законами краси та гармонії, коли у неї відсутні елементарні навички санітарно-гігієнічного догляду за собою або просто вона заперечує їх доцільність. Тому важливим завданням перед вихователем постає санітарно-гігієнічна просвіта та прищеплення за судженням навичок дотримання санітарно-гігієнічних норм і правил у побуті та суспільстві, можливо навіть на прикладах з художніх творів, митців, що може бути зразком естетичного виховання.

Фізичне виховання є не тільки розвитком фізичних сил правопорушника, а й стимулятором підтримання ним здорового способу життя та профілактики захворювань. Мотивуючи особистість до занять певним видом спорту, ми певною мірою убезпечуємо її від протиправної поведінки через відсутність вільного часу, який нерідко провокує злочинні дії.

Одним із напрямів виховної роботи із засудженими неповнолітніми є профілактика наркоманії та алкоголізму, адже поряд із злочинами, вчинюваними неповнолітніми, дуже часто трапляється вживання спиртних напоїв, наркотичних і токсичних речовин.

Важливе місце у процесі ресоціалізації неповнолітнього посідає підготовка до сімейного життя. Головним при цьому є висвітлення традицій української сім'ї, дівості в ній загальнолюдських якостей, таких, як гідність, вірність,

взаєморозуміння, взаємоповага. Важливість вирішення цього завдання ресоціалізації полягає в тому, що засуджені неповнолітні є дітьми з неблагополучних сімей, батьками яких допускаються певні помилки у вихованні та стосунках. Все це вимагає особливого підходу через глибоке вивчення їх сімей.

У зв'язку з вищевикладеним, можна зробити висновок, що процес ресоціалізації неповнолітнього засудженого може бути успішним лише за таких соціально-педагогічних умов: ґрунтовного дослідження його особистості та соціальної ситуації його життєдіяльності (визначення особистісних чинників і чинників мікросередовища, що заважають соціальній адаптації неповнолітнього, сприяють формуванню у нього протиправної поведінки); врахування індивідуальних і вікових особливостей неповнолітнього правопорушника та характеру правопорушення, яке він вчинив; визначення наявних ресурсів, що можна використати для соціальної адаптації та ресоціалізації неповнолітнього); детального планування заходів із ресоціалізації неповнолітнього; опора на позитивні якості особистості неповнолітнього злочинця; забезпечення його знаннями і правовою інформацією; контроль за його поведінкою, дотриманням норм моралі, права; координація роботи команди фахівців.

Криловець Микола Григорович,

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

ЗМІСТ СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ В ОРГАНАХ ПРОБАЦІЇ

Нинішній стан суспільної моралі як один із чинників поведінки людини характеризується тим, що в роки прояву негативних явищ в економіці, поглиблення розшарування у суспільстві на багатих і бідних, значно втрачені важелі формування свідомості й світогляду молодого покоління. Споконвічні заповіді «не вбий», «не вкради», «полюби ближнього свого» недостатньо утверджуються у свідомості сучасних підлітків, чому завжди сприяють і сім'я, і державні та громадські суспільні інститути. Простежується масова пропаганда культу сили, грошей, здобутих будь-яким шляхом, ідеалізація та романтизація злочинного світу. Сьогодні засоби масової інформації, особливо телебачення, насичені матеріалами, що демонструють насильство, протиправні вчинки, які залишаються не покараними адекватно ступеню вчинених злочинів, часто безкарні взагалі. Усе це створює у значної кількості молоді уявлення про всюдозволеність у їхніх вчинках і про фантастичні можливості швидкого збагачення, навіть кримінальним способом.

Донедавна індивідуально-профілактичною роботою із громадянами, схильними до вчинення правопорушень або які мають проблеми із законом, займалися виключно органи внутрішніх справ, а соціальною роботою із зазначеними категоріями – реабілітаційні центри для звільнених з установ виконання покарань, яких в Україні катастрофічно замало, та центри соціаль-

них служб для дітей, сім'ї та молоді. Останніми роками стала очевидною необхідність проведення соціально-виховної роботи безпосередньо із засудженими, особливо із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. Введення в дію Закону України «Про пробацію» докорінно змінює підходи до здійснення індивідуально-профілактичної та мотиваційно-виховної роботи, а також необхідності введення посади соціального працівника як «фахівця з питань соціальної роботи із суб'єктами пробації». Неабияку відповідальність із перевиховання протиправної свідомості та ресоціалізації особи, яка перебуває у конфлікті із законом, беруть на себе працівники уповноважених органів з питань пробації, ставлячи за мету повернення суспільству повноправного громадянина, свідомого до свого життя та життя громади, що є одним із основних завдань, яке стоїть перед нашою країною у період проходження нею складного шляху євроінтеграції.

Варто зазначити, що клієнтом уповноважених органів з питань пробації є особа з делінквентною поведінкою. Делінквентна поведінка характеризується асоціальною, протиправною спрямованістю, що проявляється в діях або бездіяльності і незмінно завдає шкоди окремим людям і суспільству. До прикладів такої поведінки можна віднести і порушення правил дорожнього руху, і дрібне хуліганство, і нецензурну лайку та образливе ставлення до громадян, і розпивання спиртних напоїв у заборонених місцях, і заняття проституцією тощо.

Крадіжки, вбивства, звалтування, викрадення автомобілів, вандалізм, тероризм, шахрайство, торгівля наркотиками і багато іншого, – це вже злочини, що є проявом делінквентної поведінки у небезпечній формі. До злочинних дій можуть спонукати або певні обставини, або оточення, або пасивність у ставленні до інших правопорушників та їх дій. Тому фахівцю уповноважених органів з питань пробації потрібно орієнтуватися в типології клієнтів і факторах виникнення делінквентної поведінки: соціально-економічних (безробіття, доступність алкоголю і наркотиків тощо); соціально-педагогічних (криза в сім'ї, конфлікти з батьками, ровесниками, учителями, роботодавцями, колегами тощо); соціально-культурних (занепад духовних цінностей, поширення цінностей кримінальної субкультури, пропаганда в засобах масової інформації культу сили, влади грошей, участь у неформальних групах чи об'єднаннях тощо); психологічних (акцентуація характеру, прагнення самоствердження, схильність до ризику тощо); біологічних (порушення дії ферментативної й гормональної систем організму, вроджена психопатія, затримка психічного розвитку, розумова відсталість, успадковані хвороби, шкідливі звички, негативний вплив природного середовища тощо).

Пробація є невід'ємним елементом системи кримінальної юстиції у всіх європейських країнах і має на меті складання досудової доповіді, здійснення пробаційного нагляду, надання допомоги клієнтам пробації, виконання альтернативних видів покарань, діяльність в установах виконання покарань, діяльність із запобігання злочинам. Отже, сутність пробації полягає у здійсненні, з одного боку, нагляду та контролю, з іншого – індиві-

дуальної роботи із правопорушником, його супроводу та підтримки. Тобто така діяльність сконцентрована більше на виправленні, ніж на покаранні, що обумовлено її соціальним та ресоціалізаційним спрямуванням. Це дозволяє нам розглядати органи пробації як суб'єктів соціальної роботи та підтверджує необхідність їх наукового дослідження та аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду.

Підпорядкування служби (органу) пробації в різних країнах вирішується по різному: у Японії, Швеції, Данії, Чехії, Італії, Франції, Нідерландах, Молдові, Англії та Уельсі – Міністерству юстиції, в Угорщині, Німеччині, США – судовій владі, Ісландії, окремих штатах Індії та Туреччині – адміністрації тюрем, а в Норвегії – Міністерству правосуддя та поліцейському управлінню. Безперечно, правові, організаційні та функціональні особливості служби (органів) пробації відрізняються в різних країнах і багато в чому обумовлені національним розумінням цього поняття.

Безперечно, протиправна поведінка та злочинність є інтегрованою науковою проблемою, для розв'язання якої потрібні зусилля фахівців різних галузей науки, в тому числі і соціальної роботи. Саме соціальний працівник є ініціатором і провідником соціальних змін, надає людині допомогу в подоланні життєвих труднощів, зумовлених особистими чи соціальними обставинами, допомагає захистити свої права тощо. Соціальна робота має розглядатись як альтернативний покаранню напрям соціального впливу на осіб, схильних до правопорушень. Завдяки правильно організованій соціальній роботі, особа, яка вчинила правопорушення, має можливість змінитися без ізоляції від суспільства, зберігаючи при цьому сімейні стосунки та соціально корисні зв'язки у громаді, житло, працевлаштування або навчання.

Соціальна робота у сфері пробації має спрямовуватись на виконання таких функцій: соціально-діагностичної (вивчення особливостей особистості, що має проблеми із законом); науково-дослідної (аналіз та добір форм роботи, методів, оформлення результатів досліджень тощо); соціально-педагогічної (виявлення інтересів, проблем і потреб клієнтів, залучення до роботи різних установ, організацій тощо); психотерапевтичної (організації консультування з різних видів допомоги); контрольно-наглядової (здійснення контролю за виконанням рішень суду, засуджених до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі тощо); правозахисної (використання законів, спрямованих на правосвідомі зміни особистості тощо); превентивної (профілактика, попередження і подолання можливих життєвих проблем тощо); прогностичної (передбачення розвитку подій, процесів, програмування тощо); соціально-медичної (організація профілактично-виховної роботи з формування здорового способу життя); освітньої (формування зацікавленості до самонавчання, самовдосконалення); соціально-економічної (сприяння у наданні соціальної допомоги, соціальних пільг, виплат тощо).

Ми розглядаємо соціально-виховну роботу як цілеспрямований процес визначення особистісних чинників (факторів) протиправної поведінки та спрямування подальшої роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних

з позбавленням волі, шляхом створення виховними засобами сприятливих умов для ресоціалізації та подальшої інтеграції, соціалізації, усебічного розвитку, саморозвитку та самореалізації особистості через інтеграцію ресурсів самої особистості, державних установ та громади.

Можна констатувати, що соціальна робота посідає важливе місце та має суттєве значення у пробаційній діяльності. Водночас попереду ще багато потрібно докласти зусиль щодо розробки технологій, форм і методів цієї роботи, апробування різних моделей та інноваційних підходів для перетворення уповноважених органів з питань пробації на ефективний соціально-виховний інститут.

Список використаних джерел

1. Богатирьова О. І. Теоретико-правові засади впровадження пробації в Україні: монографія. Київ: Дакор, 2013. 368 с.
2. Калашник Н. Пробація – забезпечення внутрішньої безпеки держави новими методами. *Юридичний журнал*. 2010. № 8. С. 119–120.
3. Кириченко Н. А. Служба пробації як суб'єкт соціальної роботи. *Студентський науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення*: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2017. С. 102–104.
4. Лісовець О. В., Кириченко Н. А. Визначення проблем та потреб клієнтів у соціально-виховній роботі служби пробації. *Молодий вчений*. 2017. № 11. С. 109–112.
5. Марків С. Становлення та роль служби пробації в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Вип. 3. С. 78–82.
6. Ягунов Д. В. Служба пробації: концепція, принципи діяльності, організаційна структура: конспект лекцій. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2006. 74 с.

Любич Олександр Анатолійович,

кандидат історичних наук, доцент кафедри економіки та соціальних дисциплін Академії Державної пенітенціарної служби

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ СТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТУ ПРОБАЦІЇ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНОГО ВИДУ ПОКАРАННЯ

Вже не одне століття ведуться дискусії навколо більш ширшого використання альтернативних покарань. Майже всі вони торкаються проблеми створення системи пробації і національної моделі відповідної служби [1, с. 1168].

Термін «пробація» отримав своє розповсюдження завдяки діяльності Північно-Американських послідовників гуманістичних поглядів [2, с. 231]. У свою чергу зародження американської моделі служби пробації пов'язане з діяльністю бостонського філантропа Д. Августа. У 1841 р. було взято на поруки першого правопорушника, який вчинив правопорушення у стані алкогольного сп'яніння, і досвід виявився вдалим.

Спочатку пробація полягала в релігійно-місіонерському супроводі дрібних злочинців, які вчиняли злочини на ґрунті зловживання алкоголем. Якщо згадати, що «вікторіанська доба» була часом формування і становлення про-

летаріату, тому саме призначення місіонерів при поліцейських судах стало головним напрямом «спасіння п'яниць» [3, с. 19]. Але не минуло й ста років, а служба пробації відійшла від релігійно-місіонерської основи у напрямі перетворення на публічну службу системи кримінальної юстиції з відповідними спеціалістами – офіцерами пробації, які виконували свої функціональні обов'язки на професійній платній основі (на відміну від попередників). Це явище відомий англійський дослідник Д. Гарланд визначив як «пенально-соціальний комплекс». У 1912 р. у Великобританії була створена Національна асоціація офіцерів пробації (NAPO), результатом її роботи стало видання у 1935 р. перших методичних рекомендацій для офіцерів пробації. Пробаційна діяльність базувалась на ідеях соціальної роботи з правопорушниками. Формула, за якою мали працювати офіцери пробації відповідно до Закону «Про здійснення пробації над правопорушниками» (Probation of Offenders Act 1907) – «надавати злочинцю поради, бути дружнім до нього» (to advise, assist, and befriend) – залишалась незмінною протягом багатьох років у цьому та інших англійських законах (Criminal Justice Act 1925, Criminal Justice Act 1948), пробація розглядалась як «розмінна монета свободи, але не як розмінна монета ув'язнення» [4, с. 273].

Але вже на початку 1920-х рр. історія пробації пішла іншим шляхом, відбулись зміни пріоритетів у роботі із злочинцями та правопорушниками від морального наставництва і соціальної роботи на терапевтичний супровід з яскравим біо-медико-терапевтичним малюнком. Офіцер пробації вже не розглядався як вихователь визначених моральних якостей, він перетворювався на клінічного психолога. У більшості західних джерел сам процес впливу на злочинця визначався як «treatment», що дослівно перекладається як «лікування». У наукових працях і емпіричних дослідженнях англійських вчених цей період був визначений як «діагностичний період пробації» або «перехід від теологічного у психіатричний дискурс» [1, с. 1168].

Зміни, що відбулися у 1960-ті роки в Європі і США, значно змінили концептуальні основи пробаційної діяльності. Служби пробації (аналогічно іншим виправним агентствам) перейшли від «медичної» реабілітації до «соціальної» (соціалізація і ресоціалізація злочинця) шляхом створення розгалуженої мережі соціальних служб для правопорушників. Суттєвим є те, що у цей період пробація мала виключно індивідуалізоване обличчя: увага була сконцентрована переважно на особі злочинця, а не на організації роботи з ним. Потенційно позитивної значущості пробаційної діяльності під час винесення приговорів у кримінальних справах особливої уваги не приділялось. Цікаво, що у той час мало кого цікавили методи пробаційної діяльності: пробація розглядалась як метод сам по собі, метод новий, актуальний і специфічний. Ідея пробації за своєю сутністю виявилась дуже привабливою, але такою, яка дуже важко реалізується на практиці.

Дослідження, що були проведені у Великобританії і взяті за основу британським Міністерством внутрішніх справ (the IMPACT Study, «Intensive Matched Probation and After-Care Treatment»), дали зрозуміти, що

рівень рецидиву в контрольованих справах, де правопорушники отримували набагато більше соціального і психологічного супроводу, був не на багато меншим порівняно з загальною масою справ. Дослідники довели, що пробація має успіх переважно у випадку її застосування до людей з визначеними соціальними або психологічними проблемами або до осіб, які перебували в стані стресу, тобто до тих, кого ні в якому разі не можна вважати злочинцем у справжньому розумінні цього [1, с. 1175]. Пробації було «винесено вирок» відносно її нездатності бути інструментом широкого спектру дії у сфері боротьби зі злочинністю. У 1971 р. американський соціолог Р. Мартінсон надрукував статтю під назвою «Ніщо не працює» (Nothing Works). Ця праця докорінно змінила ставлення вчених і практиків до можливості ресоціалізувати злочинця. За період з 1945 р. по 1967 р. цей вчений перевіряв результативність 231 американської виправної програми і дійшов до надзвичайно негативних висновків. Вчений вважав, що якщо пенітенціарні програми, що направлені на повернення злочинця до суспільства шляхом освіти і професійного навчання працюють, то емпіричних доказів цього успіху дуже мало. Сьогодні з'ясовано, що освіта і розвиток визначених якостей у злочинця не зменшують рівень рецидиву. Індивідуальна терапія не допомагає знизити рецидивізм. Те саме стосується і групової терапії. Медичні програми не дають позитивних результатів. Використання більш або менш тривалих термінів покарання або переведення засуджених в установи з більш або менш суворим режимом не створює умов для зниження рецидиву. Якщо умови пенітенціарного середовища так негативно впливають на успіх ресоціалізації, то чи не краще було б ресоціалізувати злочинців в умовах вільного суспільства. Це також стосується діяльності служб пробації і умовно-дострокового звільнення [5, с. 6–21].

Таким чином, стаття Г. Мартінсона і подібні дослідження додали ще більше критицизму «терапевтичному» уявленню про сутність пробації, що особливо виявилось наприкінці 1970-х років. Сучасна західна наука ґрунтується на іншій ідеї Мартінсона: «Деякі речі працюють, відносно окремих людей, інколи». Теорія і практика пенітенціарного управління дійшли висновку, що в умовах, коли виправний менеджмент розглядається в негативному аспекті, «ми закликаємо систему виправних установ до бездіяльності. Розглядаючи злочинця як такого, який не піддається реабілітаційним зусиллям, ми залишаємо його на самоті й звільняємось від відповідальності» [6, с. 414]. Саме в цей період розпочалась ера «пошуку альтернатив ув'язненню».

Є сенс нагадати, що з самого свого початку пробація розглядалась як не покарання, але наприкінці 1970-х років вона почала аналізуватись як повноцінне покарання, яке можна в окремих випадках використовувати як альтернативу позбавленню волі з метою покращити «ринкову вартість» системи покарань і зменшити кількість засуджених. Тобто мав місце перехід від пробації як «лікування» або «методу впливу на людей» до пробації як виду покарання і інструменту зменшення ув'язнених у місцях позбавлення волі. Один із висновків Мартінсона полягає в наступному: «Якщо ми

не в змозі нічого зробити із злочинцем, то ми повинні робити це як можна дешевше».

Список використаних джерел

1. Raynor P. Community Penalties: Probation, Punishment, and «What Works». *The Oxford Handbook of Criminology* / ed. by M. Maguire, R. Morgan and R. Reiner. 3rd ed. 1230 p.
2. Carney L. Corrections: Treatment and Philosophy. New Jersey: Prentice-Hall, 1980. 344 p.
3. Уитфилд Д. Введение в службу пробации: монографія. Киев, 2004. 320 с.
4. Huges G. The Competing Logic of Community Sanctions Welfare, Rehabilitation and Restorative Justice. *Controlling Crime* / ed. by E. McLaughlin and J. Muncie. SAGE Publications, 2002. P. 258–299.
5. Martinson R. What Works? – Questions and Answers about Prison Reforms. *Offender Rehabilitation: Effective Correctional Intervention* / ed. by F. Cullen and B. Applegate. Ashgate Publishing Company, 1997. 450 p.
6. Griffiths C., Verdun-Jones S. Canadian Criminal Justice. Toronto. Vancouver, 1989. 520 p.

Мірошниченко Оксана Миколаївна,

кандидат психологічних наук, доцент, начальник кафедри психології Академії Державної пенітенціарної служби

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ РИЗИК-ФАКТОРІВ У РОБОТІ З СУБ'ЄКТАМИ ПРОБАЦІЇ

Протягом десятиріч було видано багато спеціалізованої літератури, присвяченої профілактиці правопорушень, і проведено сотні досліджень, у тому числі методом мета-аналізу, при цьому дослідження проводились переважно американськими, британськими та канадськими фахівцями. Отримані результати свідчать про існування певних факторів, які опосередковано чи прямо пов'язані з ризиком розвитку проблемної поведінки, у тому числі кримінальної поведінки. Сюди відносять як статичні фактори ризику (такі, що не змінюються, включаючи фактори, пов'язані з історією попередніх правопорушень, віком та статтю), так і динамічні (такі, що можуть бути змінені, отже передбачають застосування виправних заходів). Фактори ризику можуть бути класифіковані у п'ять категорій: сім'я, школа/робота, однолітки/друзі, оточення/грумада та особистісні характеристики [2].

До захисних факторів відносять характеристики та ресурси, або «сильні сторони» підлітків та членів їх родин і оточення, що сприяють просоціальній адаптації, попереджають розвиток протиправної поведінки, захищають від негативних наслідків та допомагають підліткам впоратись зі стресом від негативного досвіду.

Останнім часом дослідники приділяють чимало уваги захисним факторам у контексті профілактики скоєння злочинів. Результати досліджень вказують на те, що, чим більша кількість захисних факторів, тим нижче рівень ризику скоєння злочину неповнолітньою особою. Отримані результати свідчать про те, що збільшення кількості захисних факторів і зміцнення їх якості у житті підлітків з групи ризику дозволяє знизити ризик виникнення в них проблем у майбутньому [3].

Нижче представлено стислий огляд факторів ризику та захисних факторів по кожній зі згаданих категорій.

Сім'я – це перше і найважливіше середовище дитини, у якому вона пізнає емоційний зв'язок, навчається соціальних норм та набуває важливих когнітивно-поведінкових навичок. Фактори, пов'язані з сім'єю, є найбільш точними попереджувальними сигналами розвинення протиправної поведінки у підлітків, що підтверджується великою кількістю досліджень.

Розуміння того, яке саме значення має родина, забезпечує важливий контекст для подальшого аналізу ризиків у цій сфері. Перше, на що тут слід звернути увагу, це склад родини, а саме чи складається вона з двох батьків або з одного (зазвичай, у неповних родинах є тільки матір). Але було б некоректно стверджувати, що підліток, вихований тільки матір'ю, більш схильний до розвинення кримінальної поведінки, ніж той, що виріс у родині з обома батьками. Результати досліджень вказують на важливість таких аспектів, як особисті проблеми та сильні сторони характеру дорослого, який займається вихованням (незалежно від того, чи є це рідна мати або батько, мачуха чи вітчм, прийомна мати або батько чи бабуся або дідусь), використовувані методи виховання (їх відповідність та адекватність), динаміка відносин між членами родини (прояви любові/довіри/підтримки чи, навпаки, зневаги/насильства/застосування покарань), і соціально-економічні родинні обставини. Вважається, що бідність не має прямого зв'язку з протиправною поведінкою, але, у той самий час, стрес від обмежень економічного характеру, що переживають особи, відповідальні за виховання підлітка, може мати негативний вплив на якість виховання і взаємовідносини у родині. Більш того, бідні сім'ї мають обмежений доступ до необхідних ресурсів при вирішенні окремих і систематичних проблем.

І хоча як дівчата, так і хлопці, які демонструють протиправну поведінку, мають проблеми з відносинами у родині, роль ризику у цій сфері варіюється, залежно від статі підлітка. Наприклад, неналежні методи виховання, у тому числі дефіцит турботи, низька зацікавленість батьків та їх неохочність хвалити дитину за успіхи, є значним сигналом можливого розвинення протиправної поведінки серед дівчат.

Шкільне середовище є продовженням соціалізації дитини через взаємодію з адміністрацією та однолітками, а також шляхом її залучення до різноманітних шкільних заходів і формування тих чи інших захоплень. Школа може відігравати значну роль у розвиненні протиправної поведінки. Низька успішність, недостатній рівень емоційного зв'язку та відсутність мотивації щодо обрання майбутньої професії вказують на ризик скоєння правопорушень у майбутньому. Ці аспекти шкільного життя – успішність у навчанні, емоційний зв'язок зі школою та мотивація, – є взаємопов'язаними. Дитині, яка погано навчається і отримує низькі оцінки, може бути дуже складно встановлювати емоційний зв'язок з вчителями, які не можуть запропонувати позитивне підкріплення/підтримку за погані результати у навчанні. Слід зауважити, що характер відносин вчитель-учень має особливо

велике значення для майбутньої академічної успішності серед дівчат. Чим менше успіхів дівчина досягає у школі, тим нижче може бути рівень її очікувань щодо особистих успіхів у майбутньому. Така дитина може зазнати антисоціального впливу однолітків, що також мають проблеми зі шкільним середовищем, і обрати їх спосіб життя замість, хоча й просоціальних, але таких сумних, перспектив у навчанні.

Дослідження виявили, що емоційний зв'язок зі школою (навколишнє оточення, вчителі та шкільний персонал, класні та позакласні заходи) є захисним фактором, який може попередити розвиток протиправної поведінки. Такий зв'язок проявляється у регулярному відвіданні занять, добрих відносинах зі вчителями й адміністрацією, а також у мотивації на досягнення успіху. Навчальний процес передбачає створення низки можливостей щодо обрання професійного майбутнього. Більш того, відкриваючи двері новим можливостям у світі праці, навчання також допомагає подолати бідність [2].

З точки зору подальшого розвитку, вплив однолітків на формування протиправної поведінки проявляється згодом, після того, як вступають в дію особистісні та родинні фактори, по мірі того як дитина дорослішає і йде до школи. На цей момент дитина з групи ризику за особистісними та родинними факторами вже може демонструвати поведінку, що має ознаки протиправної (найчастіше у формі агресії). Такі антисоціальні емоційні спалахи не знаходять підтримки серед просоціально налаштованих однолітків і, навпаки, підтримуються і поділяються тими, що налаштовані антисоціально. Вплив антисоціальних контактів на розвиток протиправної поведінки є очевидним: спілкування з девіантними друзями або просто знайомими сприяє формуванню і проявам протиправної поведінки у підлітка з певною частотою й поступовою ескалацією. Цікавим є той факт, що дослідження шляхів, які приводять дівчат до системи правосуддя, виявляє ще один суттєвий ризик, який не спостерігається серед хлопців, а саме наявність романтичного партнера з протиправною чи кримінальною поведінкою.

Однак негативний вплив злочинності та насильства, що мають місце в громаді, може бути пом'якшений за рахунок родинних факторів, наприклад, ефективного моніторингу та нагляду з боку батьків, а також факторів, пов'язаних з громадою, наприклад, наявності доступних прикладів для наслідування серед дорослих і вихователів.

Нарешті, розглянемо характеристики особистості підлітка та їх вплив на формування протиправної поведінки з точки зору як факторів ризику, так і захисних факторів. Фактори, пов'язані з особистістю підлітка – поведінка, темперамент, емоційний стан, когнітивні навички, – проявляють себе вже на перших етапах розвитку особистості в родинному оточенні або в іншій виховній системі.

Антисоціальна поведінка – участь у бійках, крадіжки, вандалізм та інші форми протесту проти правил і норм, – можливі ознаки якої проявляються вже на ранніх етапах життя, є найбільш достовірним індикатором ризику розвитку протиправної поведінки у підлітковому віці і схильності до злочинної поведін-

ки у майбутньому. Зокрема, агресія у ранньому віці є значним сигналом схильності до подальших серйозних правопорушень. Батьки, вчителі та однолітки дитини можуть бути ефективними детекторами ранньої проблемної поведінки, яка передувє антисоціальним вчинкам. Більшість дітей переростає ці ранні тривожні «поведінкові розлади». Але ті, кому це перерости не вдається, мають високий ризик формування протиправної поведінки у майбутньому.

Одним з аспектів поведінки, що вивчається в контексті формування протиправної поведінки, є вживання психоактивних речовин. Дійсно, у підлітків у системі правосуддя спостерігаються високі показники вживання алкоголю і наркотиків, але необхідно зазначити, що чинники, які призводять до вживання алкоголю різняться в залежності від статті. Так наприклад, хлопці схильні вживати алкоголь та наркотики з метою отримання задоволення, у той час як дівчата роблять це частіше для того, щоб впоратись із психологічною травмою або іншими проблемами. Вплив таких речовин на когнітивно-поведінкові функції підлітка легко спрогнозувати. Роль алкоголю та наркотиків як мотивуючих або сприяючих факторів формування протиправної поведінки стає очевидною із розповідей підлітків про відповідні події чи обставини, які призвели до скоєння злочину.

Темперамент дитини, що характеризується індивідуальними когнітивними, емоційними та поведінковими реакціями у певних ситуаціях (зокрема, у тих, що є незнайомими чи несприятливими для дитини), інформує про наявність чисельних індикаторів ризику формування протиправної поведінки або, навпаки, спроможності дитини реагувати на ту чи іншу ситуацію відповідним і належним чином. Тут слід надати особливу увагу демонстрації дефіциту емоційного та поведінкового самоконтролю або відповідних навичок (наприклад, вміння знизити збудження, стійкість до фрустрації, стратегії вирішення проблем) та когнітивної обробки для досягнення позитивного результату (наприклад, критичне мислення, вирішення проблем, послідовне мислення, вміння поглянути на ситуацію з боку). Поведінкові індикатори ризику розвитку девіантної та протиправної поведінки включають у себе імпульсивність і низьку стійкість до фрустрації (що є особливо характерним для хлопців), пошук пригод, безстрашність, агресивність та гіперактивність. Окрім того, певні риси характеру такі, як егоцентризм, схильність до обману та/чи маніпуляцій, вороже ставлення до оточуючих, агресія і грубість вважаються факторами ризику з точки зору можливого розвинення розбійницької, агресивної або іншої антисоціальної поведінки.

Ставлення підлітка до закону, його порушення, а також до тих, хто його порушує, представників компетентних органів і жертв злочинів є іншим суттєвим аспектом ризику формування антисоціальної поведінки. Для підлітка, який не поважає закон і законослухняний спосіб життя, не визнає авторитетів у відповідних системах (таких як родина, школа, міліція й судові органи, громада) і не має співчуття до жертв своєї антисоціальної поведінки, існує більш високий ризик продовження злочинної поведінки. Схвальне ставлення до антисоціальних вчинків, у тому числі шляхом ней-

тралізації (заперечення відповідальності, мінімізація шкоди, звинувачення жертви та виправдання вибору злочинних вчинків), є особливо характерним індикатором ризику серед підлітків чоловічої статі.

Проблеми з психічним здоров'ям часто вважають важливими індикаторами при визначенні ризику розвитку протиправної поведінки. І справді, ми бачимо, що у виправних закладах як хлопці, так і дівчата, відчують депресію та тривогу. При проведенні роботи необхідно звертати увагу на ці чинники з метою забезпечення благополуччя підлітків і їх кращого реагування на заходи втручання. Однак цікавим є те, що, за результатами останніх досліджень, наявність згаданих проблем більш впливає на формування кримінальної поведінки серед дівчат. Одним з найпоширеніших шляхів до злочинного середовища для дівчат є емоційні травми, наприклад, насильство та інші прояви віктимізації, що можуть призвести до відчайдушних спроб впоратись з проблемою за відсутності необхідних навичок, стратегій і підтримки, які б забезпечили необхідні умови для загоєння душевних ран і відновлення стабільного емоційного стану.

Отже, існує ціла низка факторів, що вказують на ризик можливого скоєння підлітком злочину у майбутньому, і хоча кожен з перелічених факторів напряду пов'язаний з таким ризиком, жоден із них не призводить до злочину сам по собі. Чим більша кількість факторів ризику існує для окремого підлітка, тим вище ризик розвитку в нього протиправної поведінки. Більш того, вивчення комбінацій декількох факторів та їх взаємодії не тільки підвищує нашу спроможність передбачати ризик скоєння майбутніх правопорушень, але й допомагає краще зрозуміти поведінку порушника, її модель, основні причини, намір, мотивацію змінюватись, щоб наша робота з втручання була максимально ефективною.

Список використаних джерел

1. Стідз Г., Солопова Л., Кочура О. Оцінка ризиків і потреб дітей в конфлікті з законом: методичні рекомендації. Canada, 2014. 28 с.
2. Кантон Р., Фергюсон К., Паркер Р. Работа с правонарушителями в обществе: учеб. пособ. Ноттингем: Изд-во Центра прав человека Ноттингем. ун-та, 2003. – 200 с.
3. Дейвис К., Бернхард Е. Работа с правонарушителями в обществе. Великобритания, Санкт-Петербург, 2012. 153 с.

Настояща Уляна Володимирівна,
старший викладач кафедри психології Академії
Державної пенітенціарної служби

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ АСПЕКТІВ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ СПІВРОБІТНИКА ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ

Вивчаючи праці щодо правосвідомості особистості, можна побачити, що думки авторів розділяються: одні включають у правову свідомість правові норми, а інші розуміють право як особливий вид суспільних відносин – пра-

вові. Взаємозв'язок правосвідомості і права несе в собі двосторонній характер: з однієї сторони правосвідомість передує праву, так як висловлює погляди та установки, що існують та затвердились у суспільстві; з іншої сторони правова система, що склалася в даному суспільстві виступає у якості одного з найважливіших факторів, що впливає на правову свідомість.

Для більш детального осмислення даного питання можна розглянути класифікацію видів правової свідомості:

- за будовою – правові уявлення та правові почуття;
- за рівнем – наукова, професійна, буденна;
- за суб'єктом – масова або суспільна, групова, індивідуальна.

Суспільна правосвідомість включає в себе правові ідеї, погляди, думки, теорії, що існують у даному соціумі і відображають типові якості його юридичної дійсності.

Не досить суттєво від суспільної відрізняється групова правосвідомість. По-перше, у будь-якій спільності складається специфічна субкультура, тобто свої нормативні цінності, які, в першу чергу, впливають на оціночну систему членів групи формованої юридичної системи. По-друге, відмінності інтересів соціально-демографічних груп пов'язані із нерівномірністю їх розподілення в соціальній структурі, що тягне за собою різне відношення до власності, системі розподілу влади, нормам, що її визначає, закріплює та регулює.

Правосвідомість індивідуальна є об'єктивно-суб'єктивною, оскільки відображає в собі правові цінності даного суспільства та являє собою індивідуальну структуру.

Аналізуючи наукову літературу, можна ствердно сказати, що правосвідомість – це досить складне утворення, основний зміст якого виражається у відношенні до права.

Вивчаючи праці Д. С. Безносова [1] можна розглянути його аналіз чотирьох компонентів поняття «відношення до закону». Ця структура включає в себе когнітивний (пізнавальний), емоційний (чуттєвий), конативний (поведінковий) та оціночний компоненти.

Когнітивний компонент включає в себе певний об'єм інформації про закон. Правова обізнаність або поінформованість людини може бути повною та всебічною, або ж неповною, поверхневою. Людина може мати тільки загальні уявлення про правову систему в суспільстві, і зовсім не знати детальну сутність законів та механізмів їх в роботі. Для розвитку даного компоненту досить важливим будуть інтелектуальні здібності особистості, а також базовий рівень знань в законодавчій бази, що дозволяє визначити інтелектуально-когнітивні детермінанти правосвідомості.

Розглядаючи емоційний компонент можна визначити, що він проявляється у двох аспектах. Перший компонент – це направленість емоційного відношення до права. Позитивна направленість вказує на наявність позитивних відчуттів у людини, пов'язаних зі знанням права та присутність у неї правомірної поведінки. Негативна направленість вказує на наявність у людини негативних відчуттів, котрі в неї виникають при стиканні із правовою

системою. Другий аспект – це інтенсивність переживань, сила почуттів по відношенню до права. З огляду на це почуття як негативні, так і позитивні можуть бути слабо або сильно виражені. Цей компонент ґрунтується на емоційно-вольових детермінантах правосвідомості.

Конативний компонент вказує як відношення до права проявляється у повсякденній діяльності, реальні поведінці людини. Поведінка людини і її правосвідомість може бути правомірною або ж протиправною. Безсумнівим є те, що правова норма існує завдяки моральності. Якщо моральний зміст зникне, правова норма перестане існувати. Відповідно якщо людина моральна, дотримується законів моралі, її правосвідомість буде розвинута, а поведінка самої буде відповідати правомірній. Це дозволяє нам визначити моральні детермінанти правосвідомості.

Оціночний компонент вказує на зацікавленість правовою системою, визнанні її ролі в регуляції соціальних відносин у суспільстві. Значущість права у суспільстві можна оцінювати з точки зору п'яти варіантів: завищена, висока, нормальна, низька та занижена. У зв'язку із оцінкою значущості виникають різновиди правосвідомості. Таким чином, якщо в системі цінностей людини сформована установка на дотримання законності, слідуванням нормам прийнятним у суспільстві, то така особистість матиме високий рівень правосвідомості. Це дає нам можливість говорити про ціннісні детермінанти правової свідомості.

Таким чином аналіз співвідношень вищевказаних компонентів дозволив Д. С. Безносову класифікувати види правосвідомості, виокремивши вісім видів: конформізм, фетишизм, ідеалізм, реалізм, інфантилізм, скептицизм, цинізм, нігілізм.

Правовому ідеалізму характерна завищена оцінка значущості права у суспільстві, правомірна поведінка, позитивні емоції, однак при цьому об'єм юридичних знань недостатній для об'єктивної оцінки ролі права.

Характеризуючи правовий реалізм можна сказати, що йому притаманна повнота правових знань, позитивні емоції, правомірна поведінка і висока оцінка значущості законів в регуляції суспільних відносин. Правові знання спираються на логічні, обґрунтовані правові ідеї, виражаються у вигляді понять, уявлень, переконань. Правовий реалізм спирається на розвинуте почуття обов'язку, відповідальність, законність дій, повагу до права, солідарність з вимогами права. В конативному аспекті людина готова дотримуватись правових приписів, дії особистості повністю відповідають правомірній поведінці.

Розглядаючи правовий конформізм можна сказати, що він спирається на знання сучасного законодавства, правомірну поведінку, але й при цьому на байдуже відношення до права, відсутності зацікавленості та нейтральній оцінці його значущості в регуляції суспільних відносин.

У свою чергу правовий фетишизм являє собою завищену оцінку ролі права, приписування йому містичного або магічного значення, захоплюючих емоцій з приводу можливостей правової системи врегулювати соціальні відносини правомірною поведінкою при відсутності правових знань.

Правовий інфантілізм відрізняється відсутністю знань або недостатнім рівнем знань законів, їх функціонування, байдужість у відношенні до правової системи, значущість права у суспільному житті не оцінюється. Однак при цьому людина проявляє правомірну поведінку, орієнтуючись на принципи та стереотипи інших людей.

Такий вид правосвідомості як правовий скептицизм, характеризується наявністю достатніх знань в області права, правомірною поведінкою, та при всьому тому значимість права є заниженою, відношення до нього байдуже.

Правовий цинізм складається у виді деформації правосвідомості при достатньо високому рівні обізнаності законодавства, але негативному ставленні до законів, виражається заниженою оцінкою ролі права у суспільстві та асоціальною поведінкою. Тому циніки в області права – це люди які добре знають законодавчу базу, але при цьому схильні порушувати закони.

До виду деформації правосвідомості також ще можна віднести правовий нігілізм. Він виникає при незнанні законів, негативному відношенні до них, характеризується наявністю протиправної поведінки та занадто заниженою оцінкою значущості правового регулювання суспільних відносин. Співвідношення видів правосвідомості подано нами табл. 1.

Таблиця 1

Співвідношення видів правосвідомості

№ з/п	Вид відношення	Когнітивний компонент	Емоційний компонент	Конативний компонент	Оціночний компонент
1	Правовий реалізм	Наявність знань права	Позитивні почуття	Правослухняна поведінка	Висока
2	Правовий ідеалізм	Наявність знань права	Гіпертрофовані позитивні почуття	Правослухняна поведінка	Занадто висока
3	Правовий конформізм	Наявність знань права	Байдужість	Правослухняна поведінка	Відсутність оцінки
4	Правовий фетишизм	Відсутність знань права	Захоплюючі почуття	Правослухняна поведінка	Завищена оцінка
5	Правовий інфантілізм	Відсутність знань права	Байдужість	Правослухняна поведінка	Відсутність оцінки
6	Правовий скептицизм	Наявність знань права	Байдужість	Правослухняна поведінка	Низька оцінка
7	Правовий цинізм	Наявність знань права	Негативні почуття	Протиправна поведінка	Гіпернизька оцінка
8	Правовий нігілізм	Відсутність знань права	Гіпертрофовані негативні почуття	Протиправна поведінка	Гіпернизька оцінка

З огляду на це можемо зробити висновок, що система відносин особистості до права являється найважливішим елементом свідомості. Зокрема, відношення особистості до права ґрунтується не тільки на соціальних умовах і комплексі правових знань. Правосвідомість детерміновано різноманітними особистісними утвореннями, а саме: ціннісні орієнтації особистості, моральна сфера, емоційно-вольова сфера та інтелектуальні здібності особистості. Виокремивши дані утворення наступним етапом буде дослідження саме цих сфер особистості співробітника Державної кримінально-

виконавчої служби України з подальшим визначенням правосвідомості, а також втрати деяких компонентів певної сфери у процесі служби як результат професійної деформації або як результат впливу субкультури засуджених на особистість працівника [2].

Список використаних джерел

1. Безносос Д. С. Отношение к праву как проявление правового сознания курсантов вузов МВД РФ: дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.06. Санкт-Петербург, 2004. 234 с.
2. Настояща У. В. Психологічні аспекти правової свідомості як детермінанти особистості співробітника Державної кримінально-виконавчої служби України. *Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра*. 2018. № 1. С. 182–197.

Носовець Наталія Михайлівна,

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки, психології і методики технологічної освіти Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

ВИКОРИСТАННЯ ВЕБ-ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ВИКЛАДАННІ ДИСЦИПЛІН ПЕДАГОГІЧНОГО ЦИКЛУ

Тенденції розвитку сучасного суспільства, його глобальна інформатизація мотивують розширення напрямів використання інформаційних технологій в освітній галузі. Саме тому, необхідною умовою та пріоритетним напрямом розвитку системи освіти в Україні є її інформатизація.

Використання в освіті веб-технологій є одним із найперспективніших напрямів інформатизації освіти. Однією з головних причин посиленої уваги педагогів до проблеми впровадження веб-технологій є зручність та простота використання наявних інструментів для пошуку, створення та використання освітніх веб-ресурсів (ОВР). Використовуючи ОВР, можна суттєво підвищити ефективність освітнього процесу, активізувати навчально-пізнавальну та самостійну діяльність студентів.

У сфері освіти широкого поширення набули веб-технології. Проаналізуємо такі поняття: «веб-технології», «освітній веб-ресурс», «веб-сайт».

Веб-технологія – це поняття, яким користуються у разі позначення низки технологій і сервісів Інтернету. Г. Ткачук вважає, що веб-технології – «інформаційні технології, використання яких дає змогу здійснювати опрацювання веб-ресурсів, розміщених у веб-просторі комп'ютерних мереж (локальних або глобальних)» [6]. На сьогодні веб-технології найкраще реалізовано в мережі Інтернет, яка охоплює більш, ніж 150 країн світу. Привабливість інтернет-технологій для сфери освіти пов'язана з тим, що вони створюють середовище, яке сприяє розвитку творчих здібностей студентів завдяки стимулюванню допитливості, нерегламентованості й багатоваріантності навчання, формуванню й розвитку дивергентного (нестереотипного) мислення, зростанню мотивації та ін. [6]. При цьому значно посилюється дидактична ефективність освітнього процесу.

Освітні веб-ресурси – це освітні електронні ресурси, що розміщені у веб-просторі локальної чи глобальної мережі у вигляді різних форматів (текстового, графічного, архівного, аудіо- та відеоформатів) [5]. За функціональним призначенням вони поділяються на: навчальні; навчально-методичні; довідкові; нормативні; наукові; педагогічні; програмні засоби [5].

Таким чином, освітні веб-ресурси передбачають інформаційно-презентаційну, консультативну, інформаційно-методичну, просвітницьку, навчальну підтримку діяльності суб'єктів взаємодії, відкривають нові можливості взаємодії з громадськістю та дозволяють: інтерактивно донести інформацію до аудиторії незалежно від її територіального місцезнаходження; оперативно висвітлювати діяльність веб-ресурсу на основі публікації новин, оглядів, каталогів видань, а також наукових, методичних і практичних матеріалів; використовувати сучасні засоби спілкування (електронну пошту, інтерактивні конференції, форум) та ефективно організувати службу підтримки порталу; активізувати участь педагогічних працівників, учнів, студентів в Інтернет-олімпіадах, конкурсах, конференціях.

Ряд науковців (Р. Гуревич, М. Кадемія, М. Козяр) класифікують освітні веб-ресурси за метою застосування: для самостійної роботи студентів чи учнів; з метою підготовки викладача до занять; для самоосвіти педагога; з метою організації практичної роботи на занятті; для організації позаурочної роботи з дисципліни [1].

В. Прошкін подає власну класифікацію за призначенням та методикою застосування в освітньому процесі закладу вищої освіти, яка складається з трьох основних груп веб-ресурсів: ресурси для аудиторної роботи здобувачів ступенів вищої освіти; ресурси для самостійної та позааудиторної роботи студентів педагогічних закладів вищої освіти; ресурси для науково-дослідної роботи майбутніх учителів [4].

Отже, освітні веб-ресурси – це інформаційні дані, що можуть бути представлені у вигляді текстових, графічних, звукових, відеоформатів або їх комбінацій, які відображають певну предметну галузь освіти та призначені для забезпечення процесу навчання особистості, формування її знань, умінь та навичок.

Освітній веб-сайт – поняття, вужче за попереднє. Загалом веб-сайт (від англ. web – «мережа» і site – «місце») – це сукупність веб-сторінок, доступних в Інтернеті через протоколи http/https, об'єднаних загальною кореневою адресою, а також зазвичай темою, логічною структурою, оформленням і/або авторством. Серед освітніх сайтів виокремлюють такі групи: сайти, які забезпечують доступ до наявних освітніх продуктів; сайти, що стимулюють процес створення інноваційних освітніх продуктів; сайти, які сприяють впровадженню нових форм організації освітнього процесу; сайти для забезпечення навчально-методичного супроводу освітнього процесу [5].

З часу своєї появи і до сьогодні веб-технології зазнали значних змін. Зарубіжні дослідники (Т. Бернерс Лі, О. Кемпісато, К. Нільсон, Т. О'Райлі, Д. Харіс) виокремлюють такі веб-технології: Web 1.0, Web 2.0, Web 3.0 і

пророкують подальший їх розвиток (Webn.0). Однією з перспективних технологій, що дає педагогам змогу вирішувати найрізноманітніші освітні завдання, є технологія «Веб 2.0».

Технології Веб 2.0 називають соціальними сервісами мережі Інтернет, оскільки їх використання, зазвичай, здійснюється спільно в межах відповідної групи користувачів. Групи користувачів можуть утворювати цілі мережні співтовариства, які об'єднують свої зусилля для досягнення відповідної мети. Прикладом такої групи може бути створення мережного співтовариства студентів – майбутніх учителів для спільного використання освітніх веб-ресурсів [2].

Сучасна технологія Веб 2.0 може виступати як засіб використання ОВР, що ефективно впливає на процес навчання та засвоєння навчального матеріалу, сприяє формуванню навичок самостійної діяльності, дає змогу організувати індивідуальну та групову роботу студентів.

Аналіз основних соціальних сервісів мережі Інтернет дає змогу дібрати ті сервіси, використання яких буде ефективно впливати на методичну підготовку майбутніх учителів. На думку Г. Ткачук, доцільно використовувати такі соціальні сервіси: соціальні пошукові системи; системи збереження посилань; системи створення веб-журналів; системи вікі-енциклопедій; системи збереження мультимедійних веб-ресурсів; карти знань; системи спільного створення різнотипових документів [6].

Викладачі кафедри педагогіки, психології і методики технологічної освіти Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка у своїй практиці використовують такі види робіт на заняттях і в позааудиторній роботі із застосуванням веб-ресурсів: презентації (лекції, семінари, практичні роботи, захист проєктів студентів), контроль знань (тести для кожного змістового модулю навчальних дисциплін), віртуальні екскурсії, індивідуальне навчання (електронне методичне забезпечення навчальних дисциплін), веб-консультації, дистанційні олімпіади, тематичні проєкти, веб-квести, використання інформаційних технологій під час проходження педагогічної практики студентів.

Використання освітніх веб-технологій дає змогу викладачам здійснювати цілеспрямовану та більш ефективну взаємодію зі студентами, організувати індивідуальну навчальну роботу, доповнювати і удосконалювати методичні матеріали з навчальних дисциплін, знайомитися з новими ідеями та опанувати інноваційні методики організації педагогічної діяльності, спілкуватися з колегами, брати участь у науково-практичних конференціях, методичних веб-семінарах, обговореннях актуальних питань розвитку освіти в Україні. Взагалі, використання інформаційних технологій допомагає педагогам самостійно продукувати зміст освіти, втілювати в реальність творчі ідеї та використовувати нестандартні підходи до вирішення проблем у процесі підготовки майбутніх учителів.

Таким чином, використання існуючих на сьогоднішній день освітніх веб-ресурсів дозволяє: значно розширити можливості навчання шляхом

застосування різноманітних форм, видів та способів представлення теоретичного, практичного, довідкового матеріалу; суттєво покращити теоретичне викладання навчальних дисциплін; організувати ефективні форми самостійної навчальної діяльності студентів; визначати рівень навчальних досягнень майбутніх педагогів, готовність до певного виду діяльності; здійснювати управління освітнім процесом, автоматизувати процеси контролю результатів навчання; генерувати завдання залежно від інтелектуального рівня кожної особистості та попередньо набутого досвіду; забезпечити умови для саморозвитку, самовдосконалення, самоосвіти як студентів, так і викладачів.

Список використаних джерел

1. Гуревич Р., Кадемія М., Козяр М. Інформаційно-комунікаційні технології в професійній освіті: монографія. Львів, 2012. 502 с.
2. Патаракін Е. Социальные сервисы Веб 2.0 в помощь учителю. Москва, 2007. 63 с.
3. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37–38. Ст. 2004.
4. Прошкін В. Освітні веб-ресурси в професійній підготовці майбутніх учителів. *Освітологічний дискурс*: електронне наукове фахове видання. 2017. № 1-2 (16-17) URL: <http://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/428/363>.
5. Стеценко Г. Методика використання освітніх веб-ресурсів у процесі підготовки майбутніх учителів інформатики: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2010. 17 с.
6. Ткачук Г. Методика використання освітніх веб-ресурсів у процесі підготовки майбутніх учителів інформатики: монографія. Умань, 2011. 117 с.
7. O'Reilly T. What Is Web 2.0. Design Patterns and Business Models for the Next Generation of Software. URL: <http://www.oreilly.com/pub/a/web2/archive/what-is-web-20.html>.

Онищенко Владислав Вячеславович,

студент 6 курсу господарсько-правового факультету НЮУ ім. Ярослава Мудрого, громадський монітор Національного превентивного механізму, член Громадської організації «Україна без торгун»

ЗАМІСНА ПІДТРИМУЮЧА ТЕРАПІЯ ЯК ДЕРЖАВНА ГАРАНТІЯ ДОТРИМАННЯ ПРАВА НА ЗДОРОВ'Я УРАЗЛИВИХ ДО ВЛІ ГРУП НАСЕЛЕННЯ В МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Життя та здоров'я людини закріплені у ст. 3 Основного Закону України як найвища соціальна цінність. Проте механізми діяльності держави щодо здійснення програм і стратегій уряду з приводу захисту суспільства у сфері охорони здоров'я зазнають проблем під час їх реалізації, а реальний рівень загального здоров'я українців, як нації (беручи до уваги статистичні дані про смертність, народжуваність, середню тривалість життя), не є високим.

Порівняно з європейськими країнами, Україна посідає друге місце по темпам поширення онкопатології та захворюваності на туберкульоз (офіційно визнану епідемію, яка триває понад 19 років), а також залишається лідером за масштабами поширення ВІЛ-інфекції.

За оперативними даними ДУ «Центр громадського здоров'я МОЗ України» на 01.01.2018 р. під медичним наглядом перебувало 141 371 ВІЛ – інфікована особа, серед яких кожен третій з діагнозом СНІД [4]. За оціночними даними в Україні на початок 2018 р. з вірусом імунодефіциту людини (далі – ВІЛ) мешкало 241 тис. людей усіх вікових категорій, і тільки кожен другий знає про свій діагноз. За оцінкою експертів з 2014 р. епідемічна ситуація у нашій країні стрімко погіршується. Один з основних індикаторів, за якими відслідковується розвиток епідемії, – це кількість нових випадків ВІЛ-інфекції, який за останній рік виріс на 6,6 відсотків порівняно з попереднім роком, що відповідає динаміці епідемії, якою вона була близько 10 років тому.

На тлі періоду складних реформ питання боротьби з епідемією ВІЛ-інфекції в країні є пріоритетним та забезпечується шляхом рівного доступу до консультування і тестування на ВІЛ загального населення та представників груп ризику щодо інфікування ВІЛ, а також вчасним охопленням ВІЛ-інфікованих осіб послугами догляду та підтримки, антиретровірусним лікуванням, попередженням нових випадків інфікування ВІЛ. Розширення обсягів антиретровірусної терапії дозволяє людям, що живуть з ВІЛ, отримати шанс на якісне і продуктивне життя та розширює можливості попередження подальшої передачі ВІЛ.

Запобігання поширенню ВІЛ-інфекції серед осіб, які вживають наркотичні засоби та психотропні речовини ін'єкційним способом, за допомогою програм реабілітації таких осіб та програм зменшення шкоди є однією з державних гарантій у сфері протидії поширенню хвороб, зумовлених ВІЛ, що закріплено у п. 8 ст. 4 Закону України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених ВІЛ, та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» від 12.12.1991 р. № 1972-ХІІ [1].

Особливо гостро стоїть питання щодо попередження ВІЛ серед груп населення, що мають підвищений рівень інфікування, зокрема – осіб, що утримуються в місцях позбавлення волі, тож перебувають під повним контролем держави, що зумовлює високий ризик зловживань та недбалства. Темпи поширення ВІЛ-інфекції серед ув'язнених набагато вищі, ніж у загальній популяції. Після звільнення колишні ув'язнені можуть становити загрозу, оскільки фактично виступають джерелом поширення ВІЛ серед населення України.

Замісна підтримуюча терапія (далі – ЗПТ) є найбільш ефективним і науково обґрунтованим методом лікування пацієнтів з опіоїдною залежністю, а головне – профілактики інфікування ВІЛ.

Варто зазначити, що загальні питання запровадження ЗПТ як методу лікування наркозалежності та профілактики ВІЛ розглядалися в публікаціях таких фахівців, як Ю. М. Комарова, Ю. П. Битяка, С. В. Дворяка, Г. О. Приба, В. В. Шаповалова, В. В. Штенглова, у правозахисних колах, зверненнях громадських діячів, зокрема, О. Р. Гатіятуллової, О. Е. Лі, О. С. Загребельного. Окремих аспектів цієї проблеми опосередковано тор-

калися у своїх працях такі вчені у галузі кримінально-виконавчого права, як О. Г. Колб, А. Х. Степанюк, І. С. Яковець та ін. Водночас сучасний стан реформування кримінально-виконавчої та медичної системи України висуває вимоги теоретичного і практичного перегляду принципів запровадження ЗПТ в контексті дотримання прав людини.

Провідною тезою, що має бути в основі реформаційних процесів, на нашу думку, є те, що ЗПТ має надаватися всім, хто отримував її за межами місць позбавлення волі. Цей аспект є особливо актуальним у світлі даних про те, що люди, які припинили приймати ЗПТ після взяття під варту, повертаються до вживання наркотиків, як правило, вже в установах виконання покарань і нерідко ін'єкційним шляхом. Український учений-кримінолог В. В. Голіна відзначає різке збільшення вживання засудженими наркотичних речовин через послаблення заходів втручання адміністрації в кризові ситуації [1]. Таким чином, злочини у сфері обігу наркотичних речовин, їх аналогів або прекурсорів складають 51 відсоток від загальної кримінально-правової структури злочинності місць позбавлення волі [3, с. 162].

Недосконалість нормативно-правових актів, що охоплюють механізм провадження ЗПТ та її реалізацією в місцях позбавлення волі та неналагоджений механізм взаємодії уповноважених органів призводить до виокремлення низки неврегульованих питань щодо: призначення достатніх доз метадону, рівня і якості психо-соціальних послуг, тривалості участі пацієнтів у лікуванні, задоволеності пацієнта правилами програми ЗПТ і персоналом лікувального центру.

Так, наприклад, замість впорядкування ЗПТ, як це передбачено Стратегією державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року [6], органами внутрішніх справ (поліцією) проводяться безпідставні перевірки діяльності закладів охорони здоров'я, задіяних до впровадження ЗПТ, та перешкоджання діяльності цих закладів. Право на медичну допомогу, у тому числі щодо забезпечення безперервності ЗПТ, систематично порушується [7, с. 284].

Актуальною проблемою залишається незаконне затримання наркозалежних пацієнтів програм ЗПТ, у тому числі безпосередньо на території лікувально-профілактичних закладів, обшуки та перевірка їх на причетність до незаконного обігу наркотиків без наявних на те підстав. Мають місце випадки «чергування» правоохоронців біля закладів охорони здоров'я, де надається ЗПТ, з метою безпідставних затримань пацієнтів, унаслідок чого створюються некомфортні умови лікування та порушується їхній режим [5, с. 139].

Умисне перекриття доступу до ЗПТ або непроведення детоксикації неминуче призводить до стану абстинентного синдрому, який викликає сильні фізичні та моральні страждання. Україн часто правоохоронці використовують абстиненцію задля отримання зізнань від наркозалежних осіб у вчиненні злочинів [2, с. 32]. Для наркозалежних осіб своєчасне надання медичної допомоги є надзвичайно актуальним, зокрема у частині зняття або запобігання абстинентного синдрому, який пов'язаний із надзвичайно сильними фізичними та моральними стражданнями.

Таким чином, невжиття заходів щодо зняття або ж запобігання абстинентному синдрому та незабезпечення безперервності ЗПТ у разі затримання чи тримання наркозалежних осіб в місцях несвободи є вагомим порушенням права наркозалежних осіб на медичну допомогу з боку правоохоронних органів. Європейський суд з прав людини розглядає позбавлення затриманих осіб права на доступ до медичної допомоги як нелюдське чи таке, що принижує людську гідність поводження, покарання, або навіть катування.

Список використаних джерел

1. Голина В. В. Криминологическая профилактика, пресечение и пресечение преступлений: учеб. пособ. Киев: УЖ ВО при Минвузе УССР, 1989. 72 с.
2. Дотримання прав вразливих груп населення (наркозалежні та працівники комерційного сексу) у діяльності правоохоронних органів: аналіт. звіт за результатами дослідження / Ю. Белоусов, З. Швець, В. Семенюк та ін. Київ: Паливода А. В., 2016. 96 с.
3. Криминологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна криминологія): посіб. / за ред. О. М. Джужі. Київ: НАВС, 2013. 620 с.
4. Оперативна інформація про офіційно зареєстровані випадки ВІЛ-інфекції, СНІДу та кількість смертей, зумовлених СНІДом, за грудень 2017 року. URL: <https://phc.org.ua/uploads/documents/83da57/c0448f30724b4ea7178d5a4b1d967af7.pdf>.
5. Права людини в галузі охорони здоров'я – 2011. Харків: Видавництво права людини, 2012. 208 с.
6. Про схвалення Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.08.2013 р. № 735-р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/735-2013-%D1%80>.
7. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні. Київ, 2015. 552 с.

Панов Микита Сергійович,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри спеціальної освіти Комунального вищого навчального закладу «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ В УМОВАХ НЕСВОБОДИ

Під час організації виховної роботи, спрямованої на ослаблення негативного впливу соціально-психологічного клімату, істотне значення відіграють наступні моменти.

По-перше, переконливий і аргументований доказ засудженим невідповідності і суперечності їх соціальних цінностей і ціннісних орієнтацій розумінню останніх в суспільстві. Це доводить тим, що чесні люди добиваються всіх благ своєю працею, живуть повноцінним життям.

По-друге, використовувати позитивне в поглядах і думках засуджених по відношенню до тих або інших фактів і явищ нашої дійсності, з якими вони безпосередньо стикалися (соціальний захист, матеріальна допомога з боку організацій і підприємств тощо). Дуже важливо показати на конкретному

прикладі, що ті цінності і нормам поведінки, які він прийняв, ускладнюють його положення як в місцях позбавлення волі, так і після звільнення.

По-третє, переорієнтацію засуджених з прийнятих соціальних цінностей в їх злочинному середовищі на суспільно значущі.

В більшості їх негативних принципів лежить положення про те, що слідування певним антигромадським традиціям і нормам поведінки допомагає виробити сміливість, загартувати волю тощо. Все це веде, як вони стверджують, до досягнення авторитету і суспільної поваги, оскільки сильних і рішучих людей бояться і поважають. Необхідно при цьому показати, що в антигромадських (злочинних) групах людина, створюючи в своїй свідомості погляди, уявлення і відповідні антигромадські ціннісні орієнтації, тим самим обмежує і обідняє себе, ускладнює вирішення реальних суперечностей в своєму житті в умовах свободи. Орієнтація особистості засудженого на цінності злочинного середовища лише заповнює пустоти її соціальної практики системою антигромадських уявлень, деформованих і збочених потреб, почуттів і відносин.

По-четверте, важливе значення на зміну впливу антигромадських ціннісних орієнтації засуджених може мати конкретний приклад і аналіз тієї ролі, яку виконують в їх житті групи з негативною спрямованістю. Важливо переконливо показати засудженим, що ці групи, орієнтуючи їх на негативне відношення до виховного впливу, сприяють відчуженню засуджених від суспільства.

По-п'яте, необхідно стимулювати у засуджених появу позитивних емоційних переживань вражень, які виникають у них поза їх злочинним середовищем, – в бесідах з вихователями, рідними, родичами і близькими людьми. Важливо використовувати будь-яку можливість, що відволікає засуджених від умов їх середовища для активного формування позитивних настанов.

По-шосте, у виховній роботі із засудженими важливо вказати на соціологічні (найбільш масові), соціально-психологічні (групові) і психологічні (особисті) якості, що впливають на функціонування і збереження соціальних цінностей і норм поведінки.

Вимоги режиму не відразу сприймаються всіма засудженими і визначально впливають на їх поведінку. Частиною засуджених, особливо неодноразово судимими, режим сприймається як ворожа, зла сила, яка стоїть над їх волею. Для вперше засуджених встановлений порядок здається новим і сприймається як незвичність.

Разом із засудженими дисциплінованими, такими, що відрізняються зразковою поведінкою і сумлінним ставленням до праці, можуть бути злісні дезорганізатори порядку і незлісні його порушники. Це залежить від ставлення до вимог режиму. Тому мало чекати формального дотримання порядку нормативно-правових актів, які визначають режим. Слід приділяти увагу формуванню позитивного ставлення до вимог режиму з урахуванням психічних станів людей і колективів, змінювати негативні їх настановлен-

ня, виробляти позитивні і руйнувати негативні звички поведінки. Все це підвищує ефективність режиму у формуванні в засуджених необхідних якостей. У тих місцях позбавлення волі, де не приділяється необхідного значення вказаним питанням, нерідко зберігаються і розвиваються такі негативні явища, як групова невдоволеність, озлобленість, витонченість в порушенні режиму тощо.

Вирішальне значення у формуванні позитивного погляду на режим має зміна ставлення засудженого до самого факту покарання, усвідомлення своєї вини і справедливості покарання, готовність спокутувати вину працею і зразковою поведінкою. Залежно від характеру ставлення до режиму можна виділити чотири категорії засуджених: які негативно ставляться до вимог режиму; позитивно ставляться до вимог режиму; байдуже ставляться до вимог режиму; вибірково позитивно ставляться до одних і негативно – до інших правил режиму.

Вихователів важливо знати причини негативного ставлення до правил режиму. Іноді це може бути психологічна невідповідність засудженого, нерозуміння їм доцільності, необхідності його вимог. Деякі засуджені не можуть правильно співвіднести загальні цілі покарання з конкретними умовами його відбування, які їм часом здаються штучними, непотрібними. Нерозуміння сенсу вимог режиму зазвичай породжує негативні почуття, які є мотивами, що спонукають засудженого ухилятися від виконання норм поведінки. Врешті-решт негативне ставлення до режиму може призвести до того, що у засудженого виникає внутрішній конфлікт, з'являються подвійність в характері, лицемірство, вивертність тощо.

Виходячи з вищезазначеного доходимо висновку про те, що в основі проведення виховних заходів в умовах несвободи необхідно враховувати психологічні умови ефективності впливу режиму на засуджених. Тому формування у засуджених внутрішньої згоди з вимогами режиму, настановлення дотримувати їх – один з важливих напрямів виховної роботи із засудженими.

Педорич Анатолій Володимирович,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін Академія Державної пенітенціарної служби

РІВНІ ВІДХИЛЕННЯ ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ З ДЕВІАНТНОЮ ПОВЕДІНКОЮ

Поведінка деяких дітей і підлітків привертає до себе увагу порушенням норм. Така поведінка не відповідає одержуваним порадам і рекомендаціям від дорослих членів суспільства та відрізняється від поведінки тих, хто вкладається в нормативні вимоги сім'ї, школи і суспільства. Цю поведінку, що характеризується відхиленням від прийнятих моральних, а в деяких випадках і правових норм, називають девіантною [2].

Існує кілька різних теорій щодо причин виникнення девіантної поведінки, серед яких виділяють психоаналітичні теорії і соціологічні (культурні) теорії.

Відповідно до психоаналітичної теорії, яка була розвинена З. Фрейдом [4], у кожної особистості існують кримінальні схильності, які, однак, обмежені соціалізацією людини. У разі недостатньої соціалізації дитини, ці обмеження можуть бути відсутні.

Згідно із соціологічними, або культурними, теоріями індивіди стають девіантами, тому що процеси їх соціалізації в групі бувають невдалими по відношенню до деяких норм, причому ці невдачі позначаються на внутрішній структурі особистості.

Коли процеси соціалізації успішні, індивід спочатку адаптується до оточуючих його культурних норм, а потім сприймає їх так, що схвалені норми і цінності суспільства або групи стають його емоційною потребою, а заборони культури частиною його свідомості. Він сприймає норми культури таким чином, що автоматично діє в очікуваній манері поведінки більшу частину часу.

Помилки індивіда рідкісні, і всім оточуючим відомо, що вони не є його звичайною поведінкою. Наявність в повсякденній практиці великого числа конфліктуючих норм, невизначеність у зв'язку з цим можливого вибору лінії поведінки можуть призвести до явища, названого Е. Дюркгеймом аномією (стан відсутності норм). За Е. Дюркгеймом аномія – це стан, при якому особистість не має твердого почуття приналежності, ніякої надійності і стабільності у виборі лінії нормативної поведінки [1].

М. Кузубова та інші [3] виділяють п'ять рівнів відхилення поведінки: первинний; рецидивно-некримінальний; асоціальний; передзлочинний; рецидивно-кримінальний.

Первинний рівень відхилень у поведінці підлітків характеризується такими якостями. У нестійких ціннісних орієнтаціях пріоритетами є друзі, родина, здоров'я, розум, професія, любов, творчість; відкидаються – злодійство, агресія, шкідливі звички. У підлітка іноді з'являються поточні – неадекватні, що не відповідають його можливостям оцінки успішності з навчальних предметів.

На рецидивно-некримінального рівні відбувається деформація ціннісних орієнтацій, пріоритетами стає гарний одяг, зовнішність, фірмові речі. Відкидаються: слухняність, дисципліна, сімейні норми. Підліток має підсумкову неуспішність з 1-2 предметів. Я-концепція стає повністю негативною.

На асоціальному рівні у підлітків відбувається ще більший зсув цінностей, пріоритетами стають гарний одяг, кар'єра, фірмові речі, гроші, розваги. Поняття «праця», «сім'я», «школа», як правило, відкидаються. Підсумкова неуспішність – більш ніж по одному предмету. Утворюються стійкі зворотні зв'язки саморегуляції в асоціальній сфері, виникають фрустрації пасивного (лінь) або активного (агресія) типу.

На передзлочинному рівні пріоритетами стають фізична сила, зовнішність, гроші, розваги. Поняття «дружба», «честь», «любов» зневажаються

та мають викривлений зміст. Праця, освіта, творчість – зневажаються. У школі – неуспішність по більшості предметів. Характерна самореалізація в негативній сфері (задоволення свого «Я знаю», «Я подобаюся», «Я здатний», «Я захищений» в криміналі); функціонування комплексу неповноцінності (реваншу).

На рецидивно-кримінальному рівні визнаються лише гіпертрофовані «цінності» делінквентного середовища: необмежена влада, агресивна фізична сила, розваги, гроші. Зневажають: фізичну та будь-яку іншу працю, любов, мистецтво, інтелігентність, книги, статева мораль. Відбувається повний розрив зв'язків з навчальним процесом. Для рецидивно-кримінального рівня девіацій характерно: приналежність до кримінального угруповання, постійне невиконання переважної більшості критеріїв позитивної соціальної поведінки. Порушуються всі морально-етичні заборони. Освоюється кримінальна субкультура. Систематично повторюються порушення норм поведінки. Окремі вчинки підпадають під покарання [3].

З дітьми, у яких відсутня девіантна поведінка і дітьми, що відносяться до першого рівня відхилення поведінки, необхідно проводити профілактичну роботу із запобігання девіантної поведінки. Решта дітей повинні піддаватися корекційній роботі.

Критерієм компетентності психолого-педагогічного спілкування є збереження внутрішньої свободи в спілкуванні.

Щоб грамотно будувати конструктивну взаємодію з порушниками дисципліни і поведінки в цілому, необхідно:

- 1) розпізнати справжню мету проступку;
- 2) обрати спосіб для негайного втручання в ситуацію і припинення вивітки;
- 3) розробити стратегію своєї поведінки, яка призвела б до поступового зниження числа подібних проступків в майбутньому.

Обов'язковим моментом є конкретизація проблеми (проблема з поведінкою, а не з персоною). При цьому вихователю слід уникати вирішення проблем за підлітка. Слід заохочувати його автономію, давати можливість самостійно шукати альтернативні варіанти і опрацьовувати шляхи вирішення проблем. Заохочуючи підлітків робити що-небудь конструктивне, наставнику-вихователю варто визнавати це привселюдно.

Зміна поведінки, врегулювання конфліктів – це поетапний процес, що протікає з використанням розслідування; активного розуміння; пропозиції вибору; визначення культури справедливості; із застосуванням встановлених меж. Мета процесу – навчитися новим методам мислення та поведінки.

Проведення роботи з дітьми та підлітками з девіантною поведінкою передбачає попереднє проведення діагностичного обстеження.

При цьому слід мати на увазі основні параметри вивчення девіантної поведінки:

- адекватність поведінки дитини нормам, відповідно до свого віку і статі;
- тривалість збереження розладів;

- поява змін в поведінці дитини порівняно зі звичайною поведінкою;
- поява важких і часто повторюваних симптомів;
- одночасне існування цілого ряду симптомів, психологічних особливостей особистості, які породжені аномаліями або акцентуаціями.

Список використаних джерел

1. Дворецька Г. В. Соціологія : навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2002. 472 с.
2. Девиантне поведіння дітей і подростков: сб. метод. матеріалов. Биробиджан: Центр соціально-психологічної допомоги семье и молодежи, 2010. 40 с.
3. Кузубова М, Сидорова Л., Бекмамбетова С. Основные направления работы с учащимися девиантного поведения: метод. пособ. Алматы: ТОО «А. Media Consulting», 2008. 84 с.
4. Фрейд З. Введение в психоанализ / пер с нем. Г. В. Барышниковой. Москва: АСТ, 2016. 544 с.

Подрез Юлія Вікторівна,

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України Навчально-наукового інституту історії та філософії Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

ЮВЕНАЛЬНА ПРОБАЦІЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Сьогодні українська держава чітко визначила курс на інтеграцію до європейських інституцій. Складовою цього курсу є адаптація вітчизняного законодавства відповідно до європейських норм. Це є досить важливим процесом, адже значна частина українського законодавства базується на колишніх радянських практиках, зокрема і система виконання покарань, у тому числі щодо неповнолітніх.

Радянська модель була спрямована не на попередження злочину, а на покарання за вчинений злочин. Адаптація вітчизняного законодавства до міжнародного рівня призвела до запровадження в Україні у 2015 р. системи пробації.

Визначаючи модель системи пробації в Україні варто вивчити міжнародний досвід, адже він є досить різним у різних державах. В цілому, в зарубіжних країнах з особами, які перебувають під пробацією, проводять різнопланову соціально-педагогічну роботу: нагляд за поведінкою осіб, проведення індивідуально-профілактичної роботи, спрямованої на попередження вчинення ними правопорушень та злочинів, консультування, тренінги з формування навичок стримування емоцій і вміння спілкуватися з людьми, розвитку гігієнічних навичок і потреби піклуватися про своє здоров'я, а також роз'яснюють шкоду, яку заподіяно постраждалому; надають соціальні послуги та сприяють у розв'язанні соціально-побутових проблем, навчають жити самостійним життям, готують до законслухняної поведінки на волі тощо [5].

Відповідно до вітчизняного законодавства пробація – система наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів криміналь-

них покарань, непов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого [1]. Як бачимо, пробація, насамперед, пов'язана із відсутністю позбавлення волі. Особливо важливою дана міра є стосовно неповнолітніх. Відомо що утримання засуджених в установах виконання покарань закритого типу є набагато дорожчим ніж функціонування органу пробації [2, с. 168–169]. Але набагато важливішим, на наш погляд, є не економічний фактор, а забезпечення соціального оточення неповнолітнього. Ювенальна пробація в Україні стосується осіб віком від 14 до 18 років [1]. Саме в цей вік важливо не ізолювати особу від суспільства, а навпаки забезпечити її інтеграцію до «здорового» суспільства.

Враховуючи вище викладене, потребує відповіді ще одне питання – чи ефективним є відбування покарання у закладі закритого типу? Тут є певні сумніви, адже потрапляючи у заклад закритого типу неповнолітній потрапляє у злочинне середовище, яке починає диктувати свої правила. Відриваючись від суспільства на кілька років, засуджений підліток фактично вчиться кримінальному ремеслу і виходячи на волю продовжує кримінальну діяльність. На загальнодержавному рівні визнано, що низький рівень організації соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими не забезпечує умов для ефективної індивідуальної корекції їх поведінки, виправлення й ресоціалізації, приводячи у підсумку до значної кількості випадків пенітенціарного рецидиву [3, с. 124].

Пробація – не звільнення від відбування покарання, а система що передбачає у тому числі і покарання, альтернативне позбавленню волі. Але головна її суть фактично полягає у перевихованні обвинуваченого. Метою пробації є насамперед забезпечення безпеки суспільства, тому пробацію не можна розглядати як уникнення від покарання. Внаслідок вироблення логічної схеми виконання покарання, поєданого з допомогою, підтримкою, мотивацією до змін без вилучення людини із суспільства, до нього має повернутися повноцінна людина, яка не порушує законодавство [6, с. 12]. Найефективнішим для перевиховання є саме підлітковий вік. Тому система пробації повинна бути спрямована в першу чергу щодо неповнолітніх.

Соціально-виховна робота в умовах ювенальної пробації проводиться спільно з батьками або їхніми законними представниками. Вона спрямована на забезпечення нормального фізичного і психічного розвитку, профілактику агресивної поведінки, мотивацію позитивних змін особистості та поліпшення соціальних стосунків серед молоді. Відповідно до вітчизняного законодавства, орган пробації сприяє залученню засуджених неповнолітніх до навчання та здобуттю ними повної загальної середньої освіти. При реалізації програм пробації може залучатися волонтерська діяльність. Основним завданням волонтерів пробації є сприяння органу пробації у здійсненні нагляду за засудженими та проведенні з ними соціально-виховної роботи [1].

Важливим є забезпечення волонтерської діяльності у сфері ювенальної пробації, адже досить часто підлітки вороже або з недовірою ставляться до представників правоохоронних органів, вчителів, батьків тощо. У таких

умовах, на нашу думку у якості волонтерів можуть залучатися представники Церкви. Адже довіра до Церкви в українському суспільстві на багато вища за довіру до будь-яких інших інституцій. Підлітку легше обговорювати свої проблеми, коли він знає, що сказане ним не буде розголошено, не буде сприйняте як вияв слабкості. Крім того, варто показати розуміння його проблем, а не засудження.

Однією із функцій служби пробачії є післясудова (виконання альтернативних видів покарань, нагляд за засудженим та його виправлення на основі спеціальної програми, запропонованої в висновку). Офіцер пробачії здійснює соціально-психологічну роботу із засудженим, у ході якого він прагне психологічно впливати на особу, зняти напругу, страх, розчарування, агресію, невдоволення.

Крім того, залежно від складу злочину, характеристики особи та її суспільної небезпеки, суд може додатково встановити пробачію з обов'язковим проживанням у спеціальних гуртожитках, психіатричним лікуванням, а також лікуванням від алкоголізму й наркотичної залежності. Нагляд здійснюють як офіцери пробачії, так і волонтери та особи з оточення правопорушника[4].

У більшості країн застосовують просоціальну модель пробачії для неповнолітніх, яка реалізується службами пробачії у взаємодії із соціальними службами, волонтерськими та релігійними організаціями. Так, у Великобританії, Данії, Швеції функції догляду за неповнолітніми правопорушниками та проведення з ними реабілітаційної роботи, як правило, передається ювенальним соціальним службам. Це не знімає із засуджених кримінального покарання, проте функції його виконання виконує не установа виконання покарання, а саме соціальна служба, що має зменшити стигматизацію неповнолітнього та робить допомогу неповнолітньому більш фаховою. У пробачійних центрах також здійснюється виховна і корекційна робота з неповнолітніми. Можливе також цілодобове перебування і проживання в стаціонарних установах – виправних гуртожитках. Проте в будь-якому випадку пробачія щодо неповнолітніх включає такі її основні компоненти, як нагляд та проведення системної соціально-педагогічної роботи, яка передбачає виховні, корекційні заходи і послуги з подолання соціальних проблем [2, с. 169–170].

Отже, система ювенальної пробачії в Україні є перспективним напрямком перебудови пенітенціарної служби. Вона спрямована насамперед не на покарання за здійснений злочин, а на перевиховання обвинуваченого із метою запобігання злочинній діяльності у майбутньому. Система пробачії України вибудовується із врахуванням міжнародного досвіду, проте варто пам'ятати про ментальні та інші особливості різних народів, а тому не копіювати систему інших держав.

Запровадження пробачії, у тому числі ювенальної, повинне сприяти безпеці українського суспільства. Крім того, функціонування пробачії є економічно вигіднішим ніж функціонування колоній закритого типу, разом із тим ефективність перевиховання є набагато вищою.

Список використаних джерел

1. Про пробацію: Закон України від 05.02.2015 р. № 160-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 93.
2. Коренюк А. Зарубіжний досвід співпраці органів пробації з релігійними організаціями у сфері запобігання рецидивним злочинам неповнолітніх. *Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2016. Вип. 1. С. 167–172.
3. Куктенко Є. Пробація щодо неповнолітніх як спосіб попередження злочинності. *Перспективи реформування кримінально-виконавчої системи України: матеріали круглого столу студентів, аспірантів, молодих учених (Харків, 4 квіт. 2017 р.): в 2 т. Т. 2*. Харків: Юрайт, 2017. С. 123–126.
4. Лисак В. Пробація. Проблеми її запровадження в Україні. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_13956.
5. Лутченко А. Запровадження служб пробації в Україні: європейський досвід. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка*. Серія: Педагогічні науки. – № 142. – С. 103–106
6. Пробація забезпечує повернення людини до суспільства. *Судебно-юридическая газета*. Вип. 15–23. 18 июня. 2018. С. 12–16.

Серкін Юрій Петрович,

старший викладач кафедри психології Академії
Державної пенітенціарної служби

АНАЛІЗ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ АЛКОГОЛЬНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ З СУЇЦИДАЛЬНИМИ ПРОЯВАМИ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ

Алкоголізм, мабуть, єдине захворювання, яке виникає у людини в наслідок свідомих цілеспрямованих зусиль з його боку. Протягом тисячоліть свого існування людство на власному досвіді прийшло до цілком справедливого висновку про те, що регулярне й систематичне вживання спиртних напоїв практично завжди веде до формування п'янства, переростаючого з часом у хворобу – хронічний алкоголізм.

Алкогольне сп'яніння – психічний стан людини, який виникає внаслідок вживання алкогольних напоїв (алкогольної інтоксикації), що призводить до фізіологічних, психічних, вегетативних, неврологічних розладів. Чим більша кількість абсолютного алкоголю на 1 кг маси тіла і його концентрація в крові, тим важчий ступінь (клініка) сп'яніння. Ступінь алкогольного сп'яніння – легкий, середній чи тяжкий – залежить і від інших факторів: кількості і міцності алкогольного напою; часу, протягом якого вживалась певна доза алкоголю; віку та індивідуальних особливостей організму; кількості та якості вживаного їжі; фізичного і психічного стану людини в момент вживання алкогольних напоїв.

Розрізняють просте (фізіологічне) та патологічне сп'яніння. Патологічне сп'яніння є формою тимчасового розладу психічної діяльності. Воно зустрічається після вживання, як правило невеликої кількості алкогольних напоїв, триває незначний час (хвилини, інколи години) і характеризується

відсутністю об'єктивних ознак сп'яніння (хода і мова змінені) і водночас глибоким порушенням свідомості, що настає миттєво і завершується раптово. Такому сп'янінню передують дії факторів, що ослаблюють організм: напружена робота, перенесення в минулому інфекції, інтоксикації, черепно-мозкові травми, інші ураження центральної нервової системи.

Що стосується медичного аспекту алкогольного сп'яніння і алкоголізму взагалі, то необхідно зауважити, що головний мозок на відміну від інших органів має властивість затримувати алкоголь у великій кількості і на тривалий час. Це пояснюється здатністю алкогольної речовини розчинятися в жирах, якими багата сіра та біла речовина мозку. В основі патогенезу ураження нервової системи при алкоголізмі мають значення такі фактори: порушення обміну речовин, авітаміноз, гіпоксія, а також безпосередня дія алкоголю на нервові структури. При регулярному вживанні алкоголю особам молодого віку спостерігається старіння судин, які стають крихкими, втрачають еластичність, тоншають і деформуються.

Алкоголізм взагалі несприятливо впливає на протікання всіх захворювань, сприяючи їхньому переходу в хронічні форми, частими загостреннями, що в подальшому веде до несприятливих змін структури й форм загальної захворюваності суспільства.

Початок вживання алкоголю частіше соціально обумовлений. Поступово епізодичне вживання алкоголю стає систематичним. Часте вживання спиртних напоїв в період життєвих труднощів стає в подальшому головним стимулом та сенсом життя. Насамкінець виникає зростання толерантності, втрата контролю над кількістю випитого, часткове випадання пам'яті, психічна залежність, виникнення абстинентного синдрому, соматичних розладів. І до остаточного падіння особи залишається лише один крок.

Що стосується суїцидів, то суїцидальна поведінка являється важливою проблемою суспільної охорони здоров'я. Суїциди входять в перші 10 причин смерті, наносячи значну матеріальну і моральну шкоду суспільству. Незважаючи на переконливі дані, які свідчать про значний вплив соціальних факторів дуже важливе значення мають, також, і фактори психопатологічні. Встановлено, що не менше 90 % самогубців страждали різними психічними розладами, серед яких найчастіше були депресії, зловживання алкоголем і іншими психотропними речовинами. Тому зв'язок між зловживанням алкоголем і суїцидальною поведінкою не викликає сумнівів. В дослідженнях, проведених в різних країнах, показано, що від 30 до 66% жертв суїцидів мали алкоголь в крові на момент смерті. Так спеціальні дослідження, проведені в американських штатах, де алкоголь заборонено продавати підліткам до 18 років, порівняно зі штатами, де відповідний віковий ценз складає 21 рік, серед підлітків у віці 18–20 років рівень суїцидів на 8% вищий.

Зловживання алкоголем являється важливим фактором ризику суїцидальної поведінки не лише по даним популяційних досліджень, але і по результатам клінічного аналізу окремих спостережень. Відомо, що рівень суїцидів серед осіб, які страждають алкогольною залежністю, в 10–85 разів вищий, ніж в загальній популяції.

Ретроспективні дослідження показали, що 83% алкоголіків, які скоїли суїцид мали 4 і більше з числа наступних ознак: великий депресивний епізод, суїцидальні думки, слабку соціальну підтримку, серйозні проблеми зі здоров'ям, відсутності роботи, самотності. Практично всі вони незадовго до смерті були в стані алкогольного сп'яніння.

Досить важко визначити вклад алкоголю в смертність по причині суїцидів. Необхідно враховувати як мінімум 2 аспекти:

1) високий рівень самогубств серед осіб, які мають залежність від алкоголю;

2) зниження самоконтролю в стані алкогольної інтоксикації (останнє може мати місце і у осіб, які не страждали алкоголізмом).

Існує декілька теорій, які пояснюють взаємозв'язок між зловживанням алкоголем і суїцидальною поведінкою:

1. Першим фактором, який обумовлює як зловживанням алкоголем, так і суїцидальну поведінку може бути депресія.

2. Зловживання алкоголем призводить до депресії, що підвищує ризик суїциду.

3. Алкоголізм викликає психосоціальну дезадаптацію, що підвищує ризик суїцидальної поведінки.

Ще в минулому столітті класик світової соціології Дюркгейм виділив три типи суїцидів, пов'язаних з різними рівнями суспільної інтеграції і з впливом змін:

– «еґоїстичне» самогубство, як наслідок ситуації, коли індивіду не вдається інтегрувати в суспільство;

– «альтруїстичне» самогубство – результат гіперінтеграції, яка позбавляє індивіда здатності протистояти надто тяжким, непосильним вимогам з боку суспільства;

– «аномічне» самогубство, яке відбувається в умовах соціальних змін, які ведуть до нестабільності і втрати звичних соціальних норм.

Зв'язок рівня суїцидів із соціальною дезорганізацією підтверджується і сучасними дослідженнями. Так показана позитивна корекція між частотою суїцидів і рівнем розлучень і безробіття. Наприклад, в США в період росту безробіття підвищується рівень споживання алкоголю і числа суїцидів. На жаль, Україна не є винятком в цій ситуації.

Дані офіційної статистики свідчать, що в різні періоди часу рівень споживання алкоголю на думку населення коливався, що в значній мірі було обумовлено алкогольною політикою держави. Обмежені заходи в період антиалкогольної кампанії 1985–1988 рр. призвели до різкого зниження рівня споживання алкоголю. І навпаки, лібералізація алкогольної політики супроводжувалася ростом споживання алкоголю на душу населення. Таким чином, динаміка рівня самогубств в цілому підтверджує зв'язок цього показника з рівнем загального вживання алкоголю – він зростає при підвищенні вживання алкоголю і відповідно знижується, коли споживання алкоголю падає.

Отже, результати сучасного дослідження в цілому підтверджують існування зв'язку між частотою (рівнем) суїцидів і споживанням алкоголю на популяційному рівні. Але на частоту суїцидів більший вплив має не загальний рівень споживання алкоголю, а рівень споживання горілки на душу населення. Оскільки суїциди являються попереджувальним видом смертності, актуальною задачею для спеціалістів в області охорони здоров'я являється розробка профілактичних заходів, направлених на зниження рівня суїцидів. Одним із ключових моментів цієї програми – не лише зниження загального рівня споживання алкоголю серед населення, але і зміна структури споживання напоїв на користь більш легких – з низьким вмістом алкоголю.

Стан сп'яніння також може мати юридичне значення, насамперед в кримінальному процесі. Так, вчиненню злочинів у стані алкогольного сп'яніння присвячена ст. 21 Кримінального кодексу України, яка говорить, що особа, яка вчинила злочин у стані сп'яніння внаслідок вживання алкоголю, наркотичних засобів або інших одурманюючих речовин, підлягає кримінальній відповідальності. В даному випадку йдеться про фізіологічне сп'яніння як наслідок вживання особою до моменту вчинення злочину алкогольних напоїв. Сп'яніння викликає у суб'єкта злочину піднесений настрій, ейфорію, ослаблює стримуючий вплив гальмівних процесів в корі головного мозку. Така людина нерідко вчиняє тяжкий злочин і стає небезпечною для суспільства. Все це має враховувати суд при призначенні покарання винному.

Також, необхідно зауважити, що якщо виникають обґрунтовані сумніви щодо осудності особи, яка вчинила злочин у стані сп'яніння, призначається судово-психіатрична експертиза. В обов'язковому порядку це стосується осіб, які страждають наркологічними захворюваннями (алкоголіків, наркоманів, токсикоманів). Хронічний алкоголізм не виключає осудності. Тільки у випадках, коли спостерігаються значні зміни особистості, що порівнюються до душевної хвороби, то тоді їх визнають неосудними.

Рідше, але все ж такі питання виникають і у цивільному процесі. Так ст. 225 Цивільного кодексу України передбачає правові наслідки вчинення правочину дієздатною фізичною особою, яка у момент його вчинення не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними, а саме правочин, який дієздатна фізична особа вчинила у момент, коли вона не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними, може бути визнаний судом недійсним.

При білій гарячці (гострий алкогольний психоз) людину, яка вчинила правопорушення, вважають неосудною. Проте злочин, вчинений між нападами, вважають злочином, а людину, яка його вчинила, – злочинцем (осудним). Так і при інших алкогольних психозах. При запої алкоголіків визнають осудними, а душевнохворих при прояві психозу – неосудними.

Визнавши необхідним проведення у справі судової експертизи, слідчий або суд виносить мотивовану постанову, що є процесуальною підставою для її проведення.

Підводячи підсумки сучасного стану суїцидології та алкоголю, як одного з чинників до його поштовху, потрібно визнати, що накопичені данні дозволяють лише констатувати залежність частити самогубств від цілого ряду демографічних, соціально-економічних, індивідуально-психологічних та інших подразників, що має великий неоднорідний вплив на різні категорії населення.

Список використаних джерел

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 3-тє вид., перероб. та доп. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хаврошока. Київ: Атіка, 2003. 1056 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. Київ: Істина, 2003. 368 с.
4. Розводовський Ю. Е. Алкоголь і суїциди: популярний рівень взаємозв'язку. *Неврологія і психіатрія*. 2004. Т. 104. № 2. С. 48–52.
5. Манойленко С. І. Алкоголізм – тяжка і підступна хвороба. *Зелена планета*. 2006. № 1. С. 2.
6. Шмиков С. Н. Правомерно ли существование судебно-наркологической экспертизы? *Вопросы наркологии*. 2004. № 1. С. 25–30.

Сидоренко Євгенія Вікторівна,

кандидат юридичних наук, завідувач кафедри правознавства Чернігівського інституту імені Героїв Крут приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна академія управління персоналом»

МЕТОДИ ВПЛИВУ НА ПРОЦЕС ЗАЛУЧЕННЯ ВИСОКОКВАЛІФІКОВАНИХ ПРАЦІВНИКІВ

До сучасних методів впливу на процес економічного розвитку підприємства з метою примноження капіталу належить заохочення працівників. Так, заохочення можна розглядати як окремий інститут трудового права. Тому в доктрині трудового права необхідно більш детально вивчити механізми впливу такого інституту на процес залучення працівників, які мають найкращі показники, які стосуються досягнень в тих чи інших професіях певної галузі.

Одним із способів впливу на процес виробництва є стимулювання праці. Такий метод впливу дозволяє збільшити обсяг виробництва, покращити якість кінцевої продукції, зменшити «плинність» кадрів, що призводить до примноження капіталу підприємства. В таких умовах роботодавць підкреслює свою зацікавленість в кожному працівникові, що позитивно впливає на розвиток бізнесу, враховуючи вищезазначені фактори.

Мотивація праці – це бажання працівника задовольнити свої потреби, які є необхідними для нормальної життєдіяльності в суспільстві, що здійснюється через трудову діяльність. Мотивація здійснюється за рахунок зміни певного існуючого стану, а стимулювання направлене на закріплення такого стану і зазначені поняття доповнюють один одного.

Стимулювання працівників до продуктивної праці здійснюється таким засобом, як заохочення. Застосування такого засобу реалізується у формі публічного визнання заслуг працівника.

Нормами права регламентується низка положень, які стосуються системи стимулювання праці. Такі норми встановлюють порядок запровадження заохочень, види таких заохочень та підстави їх застосування.

Так, В. Н. Слиньков розглядає стимул, як цілеспрямований вплив на людину, який незважаючи на джерело і характер впливає на активність персоналу. Цей вплив ґрунтується в наданні гарантій досягнення в результаті власної діяльності предмета потягу, що задовольняє потребу персоналу [1, с. 96].

Стимулювання (стимул) – це засіб, за допомогою якого здійснюється мотивація. Стимул (лат. stimulus – букв. загострена палиця, якою підганяли тварин) виконує роль важеля впливу або носія «роздратування», що викликає дію певних мотивів. Стимулом можуть бути окремі предмети, дії інших людей, обіцянки, носії зобов'язань і можливостей та багато іншого, що може бути запропоновано людині як компенсація за її дії або за те, що вона бажала б одержати в результаті певних дій [2, с. 215].

Таким чином, стимулювання – це вплив на працівника за допомогою певних факторів, що прямо залежать від потреб, які має людина. До таких факторів можна віднести певний матеріальний об'єкт, створені умови праці чи окрему ситуацію, що склалася на підприємстві. Завданням керівництва підприємства є створення відповідних умов для розкриття потенціалу працівників, що зумовило б виникнення стійкої потреби в напруженій і результативній праці. При цьому керівництво повинно враховувати конкретні ситуації, що слугують стимулами в процесі праці, враховувати не тільки особисті здібності працівників, а і їх особисті мотиви: потреби, інтереси, пріоритети, амбіції.

Як стверджує Г. В. Щокін, у країнах з розвинутою ринковою економікою розрізняються два основних напрями в стимулюванні працівників підприємств: стимулювання за рахунок диференціації заробітної плати та системи преміювання; стимулювання за рахунок інших додаткових витрат підприємства [3, с. 1435].

Окремі вчені трактують «компенсаційний пакет» лише як сукупність пільг, яку отримує працівник крім заробітної плати, що дозволяє підвищити рівень його життя. Таке тлумачення зазначеного поняття дуже близьке за змістом до терміну «соціальний пакет». У даний час немає єдиного підходу до їх визначення в контексті: чи є ці поняття синонімами, чи самостійними термінами. На нашу думку, ці поняття не є тотожними, оскільки соціальний пакет є лише частиною компенсаційного пакета. Таким чином, «компенсаційний пакет» є інструментом мотивації працівників підприємства, який дозволяє відшкодувати працівникам витрачені особисті зусилля та надається з метою поліпшення якості їх трудового життя та підвищення в результаті цього ефективності трудової діяльності [4].

У формі соціального пакету роботодавець може надавати працівникам додаткові блага та пільги. Таке запровадження може застосовуватися як до всіх працівників, так і для певних категорій працівників, наприклад начальницького складу. Також надання соціального пакету може або залежати від результатів роботи працівника, або не залежати від них.

Так, роботодавці досить часто застосовують таке додаткове благо для працівників, як перевезення працівників до місця роботи. При цьому підприємство може використовувати власний транспорт або укласти договір із транспортною компанією. Працівники можуть користуватися службовим транспортом на таких умовах: 1) перевезення працівників до місця роботи передбачено у письмовій домовленості (у колективному або трудовому договорі) працівників із працедавцем і є частиною винагороди за виконувани трудові функції; 2) перевезення працівників до місця роботи не зумовлене жодними домовленостями з працедавцем і є абсолютно безкоштовним для працівників.

Список використаних джерел

1. Славгородская О. Ю. Управление внутренней мотивацией персонала предприятия. *Бизнесинформ*. 2010. № 2. С. 96–99.

2. Микитюк П. П. Інноваційний менеджмент: навч. посіб. Тернопіль: Економічна думка, 2006. 295 с.

3. Щёкин Г. В. Система управления человеческими ресурсами: монография. Киев: ДП «Издат. дом «Персонал», 2009. 1472 с.

4. Бабынина Л. С. Компенсация в пакете. *Кадровое дело*. 2004. № 7. URL: <http://www.kdelo.ru>.

Сорокін Олексій Володимирович,

керівник пенітенціарного напрямку благодійної організації «Від серця до серця»

СТВОРЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОВІДНИКА ЯК ОДНОГО З ГОЛОВНИХ КОМПОНЕНТІВ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСІБ, ЯКІ ЗВІЛЬНЯЮТЬСЯ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

У межах реалізації проекту «RESPECT» в якості інформаційного матеріалу фахівцями благодійної організації (далі – БО) «Від серця до серця» з метою покращення доступу до медико-соціальних послуг для осіб, які звільняються з місць позбавлення волі, було надруковано буклет «Довідник медичних та соціальних закладів для осіб які готуються до звільнення із місць позбавлення волі».

Довідник медичних та соціальних закладів було розроблено для осіб, які готуються до звільнення з місць позбавлення волі та мають потребу у медичній, психологічній, адаптаційній та реінтеграційній допомозі. Довідник містить інформацію про заклади, установи та організації на території України, куди може звернутися особа для отримання консультацій та послуг за запитом.

Крім того, довідник містить інформацію про те, як відновити документи, знайти роботу та житло після звільнення з місць позбавлення волі.

Продукція була видана в рамках проекту «Покращення доступу осіб, які звільняються з місць позбавлення волі, до послуг з лікування ВІЛ-інфекції, догляду та підтримки» за фінансової підтримки БО «Всеукраїнська мережа ЛЖВ» в рамках реалізації проекту RESPECT: «Зменшення стигми та дискримінації, пов'язаної з ВІЛ, до представників груп найвищого ризику в медичних закладах України» за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID).

Метою створення довідника було надати інформацію особам, які готуються до звільнення, та спростити доступ даних осіб щодо отримання медичної, психологічної адаптаційної та реінтеграційної допомоги після звільнення за місцем проживання.

У якості передмови було подано стислу інформація, що стала б корисною для осіб, які звільняються з місць позбавлення волі.

Дана інформація стосується процедури звільнення та необхідного переліку документів для подальшої соціальної адаптації.

Ось стислий перелік рекомендацій, які містить довідник:

Коли особа звільнилася з місць відбування покарання їй повинні бути надані:

1. Паспорт.
2. Довідка про звільнення, встановленого зразка.
3. Довідка про заробітну плату (за умови, якщо особа працювала).
4. Медична довідка (крім загальних даних, у ній повинно бути зазначено інформацію про щеплення та останнє проходження флюорографії).

При звільненні у бухгалтерії установи, в якій особа відбувала покарання їй повинні виплатити одноразову допомогу для відшкодування проїзду до місця проживання чи роботи, у випадку, якщо на особовому рахунку відсутні кошти.

За відсутності паспорта в особовій справі засудженого, адміністрація установи виконання покарань завчасно вживає заходів щодо його одержання.

Кошти на сплату держмита за виготовлення паспорта знімаються з особового рахунку засудженого.

Якщо при звільненні не видали паспорт:

Необхідно звернутись до паспортного столу за місцем реєстрації. Якщо обставини не дозволяють прибути для проживання до місця реєстрації чи те, яке вказане у довідці про звільнення, паспорт може бути виданий за місцем фактичного прибуття.

Особи, які відбули покарання і звільнились з місць позбавлення волі, звільняються від оплати штрафу за втрату паспорта – для цього потрібно пред'явити довідку про звільнення. Для вироблення паспорта потрібно оплатити держмити та зробити фотографію встановленого зразка.

Видача паспорта повинна бути здійснена у місячний термін після прийняття документів за місцем проживання особи. Документом, який підтверджує особу для отримання паспорта може бути довідка про звільнення. Якщо така довідка втрачена, за зверненням особи, орган внутрішніх справ

запитує її дублікат з установи. На період виготовлення дублікату, видають тимчасове посвідчення особи громадянина України (форма № 9).

Для оформлення тимчасового посвідчення подаються:

- заява-анкета за формою, встановленою МВС та МЗС;
- 2 фотокартки розміром 35 x 45 міліметрів;
- довідка про реєстрацію особи громадянином України.

Особи, які постійно проживають в Україні, подають копію довідки органу державної податкової служби про присвоєння їм ідентифікаційного номера.

Незаконною є вимога про надання будь-яких документів (крім довідки про звільнення, якщо вона є єдиним документом, який посвідчує особу та використовується як офіційний документ для оформлення паспорту) про перебування у місцях позбавлення волі при оформленні паспорту та будь-які відмітки про це у паспорті, так як такі дії не передбачені чинним законодавством.

Крім того, Центри обліку бездомних громадян та Центри реінтеграції, які є у різних містах, зазначених нижче у довіднику, надають послуги з відновлення документів та сприяння у їх отриманні. При зверненні у такі Центри можна отримати консультацію та за потребою допомогу у відновленні паспорту.

Якщо особа працювала у колонії, то необхідно при звільненні взяти у бухгалтерії довідку про заробітну плату. З цією довідкою можна звернутись у Центр зайнятості населення, стати на облік та отримати допомогу по безробіттю. Довідка з останнього місця роботи забезпечить нарахування більшої допомоги. При нарахуванні пенсії враховуються відчислення до Пенсійного Фонду з попередніх місць роботи.

Перед звільненням адміністрація установи повідомляє у встановленому порядку центр зайнятості населення за обраним місцем проживання з проханням посприяти у працевлаштуванні. Відповідно до ст. 5 Закону України «Про зайнятість населення» на підприємствах, в установах та організаціях бронюються робочі місця для осіб, звільнених з місць позбавлення волі.

Вирішення питання працевлаштування, у тому числі й реєстрації у Центрі зайнятості населення, неможливо до отримання паспорту, але консультації з цього питання варто починати одночасно з оформленням паспорту, щоб не втрачати час. Спеціалісти центрів зайнятості з профорієнтації безкоштовно визначають здібності, нахили та інтереси осіб, що мають наміри працевлаштуватися, надають вичерпну інформацію про відповідні професії та вимоги до них.

Для реєстрації в Центрі зайнятості необхідно подати такі документи:

- паспорт;
- трудову книжку;
- документ про освіту.

Відсутність реєстрації за місцем проживання не може бути причиною відмови у вирішенні питання працевлаштування. Відповідно до вимог трудового законодавства, від людини, яка влаштовується на роботу, забороняється вимагати відомості щодо її реєстрації.

Працівники центру зайнятості протягом 7 днів з моменту реєстрації повинні підібрати (відповідно до освіти та професії) та запропонувати роботу.

Центр зайнятості може не лише пропонувати роботу, але й дати направлення на безкоштовне навчання на навчальні курси для отримання професії, для перепідготовки та підвищення кваліфікації. При цьому на період профпідготовки виплачуватиметься матеріальна допомога в розмірі встановленої допомоги по безробіттю.

Якщо Центр зайнятості протягом зазначеного періоду не зможе знайти відповідної роботи, то він може надати особі статус безробітної і виплачувати протягом 180 днів допомогу по безробіттю.

При влаштуванні на роботу потрібно пройти медичну комісію. Обстеження платне, але деякі роботодавці оплачують своїм майбутнім працівникам медкомісію. Щоб здешевити цю процедуру, потрібно взяти в колонії медичну довідку про стан здоров'я на момент звільнення. У цій довідці повинні бути вказані всі щеплення, які були зроблені в колонії та результати останньої флюорографії.

Наразі, наприклад, у Черкаській БО «Від серця до серця» можна влаштуватися на громадські роботи від Центру зайнятості.

Також при зверненні у неурядові організації, можна отримати консультацію стосовно працевлаштування.

Попереднє вирішення питання можливості реєстрації та проживання за обраним місцем вирішується адміністрацією установи за 3 місяці до звільнення. Про результати попереднього вирішення цих питань адміністрація установи зобов'язана повідомити особі, що звільняється.

Відповідно до ст. 17 Житлового кодексу України, за особами, що відбувають покарання, зберігається житло, в якому вони були зареєстровані до засудження, протягом всього терміну відбування покарання, якщо в помешканні залишилися проживати інші члени сім'ї.

Під час перебування у місцях позбавлення волі особа може бути випирана з житла, але позбавити права на це житло може тільки суд.

Особам, які звільнилися з установ виконання покарань і не мають жилюї площі, після прибуття до обраного місця проживання, на період до її отримання, місцевими органами виконавчої влади надається місце для тимчасового проживання в спеціальних гуртожитках або центрах соціальної адаптації, створених цими місцевими органами виконавчої влади.

Стосовно тимчасового проживання, наприклад, можна звернутися знову ж таки у Центри обліку бездомних громадян та Центри реінтеграції, які надають тимчасовий притулок та реєстрацію.

Соціальний патронаж – допомога звільненим особам шляхом здійснення комплексу правових, економічних, організаційних, психологічних, соціальних та інших заходів, зокрема надання послуг, спрямованих на їх соціальну адаптацію.

Звільненим особам забезпечується надання медичної та медико-санітарної допомоги в установленому законодавством порядку.

У разі відсутності у звільненої особи реєстрації місця проживання або перебування надання їй медичної допомоги здійснюється за направленням суб'єктів соціального патронажу.

Звільненим особам віком до 35 років включно соціальні послуги надаються центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді на підставах і в порядку, передбачених законодавством.

Звільнені особи, які хворіють на особливо небезпечні інфекційні хвороби або є носіями збудників таких хвороб, підлягають медичному нагляду і лікуванню в порядку, передбаченому законом.

Особи, які на день звільнення потребують стаціонарної медичної допомоги, направляються до закладів охорони здоров'я на підставах і в порядку, передбачених законодавством. Заклади охорони здоров'я забезпечують госпіталізацію до спеціалізованих закладів охорони здоров'я звільнених осіб, які потребують стаціонарного лікування, у тому числі хворих на туберкульоз або інфікованих збудниками туберкульозу, ВІЛ-інфікованих осіб та осіб із захворюваннями, які передаються статевим шляхом.

ВІЛ-інфікована особа має прибути до Центру профілактики та боротьби зі СНІДом у своєму регіоні для подальшого обстеження. Для отримання кваліфікованої допомоги необхідно стати на диспансерний облік у центрі СНІДу або ж у поліклініці за місцем проживання (кабінет інфекційних захворювань). При собі необхідно мати медичну виписку, яку видають у медичній частині колонії.

Якщо ВІЛ-інфікована особа, яка готується до звільнення, під час відбування покарання отримувала антиретровірусну терапію (далі – АРТ), відповідальний за здійснення заходів з протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу медичний працівник так розраховує запас АРВ-препаратів, щоб після звільнення у ВІЛ-інфікованої особи був двомісячний курс лікування і проводить бесіду щодо безперервності прийому АРВ-препаратів та проходження необхідних обстежень.

Далі в довіднику був наведений перелік медичних та соціальних закладів, де можна отримати різні послуги або ж консультації.

Зібрану інформацію було верифіковано та погоджено с профільними установами галузі охорони здоров'я, соціального захисту та територіальних органів державної влади на місцях після чого довідник було надруковано та розповсюджено серед осіб які готуються до звільнення.

Щоб дослідити користь від довідника, було проведено опитування серед осіб, які звільнились з місць позбавлення волі. Більшість відповіли, що під час ознайомлення з довідником невимушено провели оцінку своїх життєвих потреб та перешкод, на підставі інформації яку містить довідник склали план подальших дій та маршрут для виконання плану.

Серед осіб, які скористались довідником, на питання: «Чи став довідник Вам корисним?» 80 % опитуваних відповіли позитивно. Більшість опитаних осіб до ознайомлення з довідником не мали уявлення про свої права після звільнення та можливості їх реалізації. Ефект ресоціалізації на осіб,

які звільняються з місць позбавлення волі та скористалися довідником був вражаючим. При створенні даного довідника, фахівці БО «Від серця до серця» мали за мету технічне завдання: створення інформаційного матеріалу, який би спростив доступ до отримання медико-соціальних послуг для осіб, які звільняються з місць позбавлення волі. Результатом розповсюдження даного довідника були здивовані самі замовники даного видання.

Враховуючи передбачувані результати ресоціалізації, мінімальну затратну частину людських, часових та матеріальних ресурсів на видання довідника, пропонується на постійній основі оновлювати інформацію, яку містить довідник та на національному рівні розповсюдження довідника в установах виконання покарань серед осіб, які звільняються з місць позбавлення волі.

Суботенко Олена Олександрівна,
заступник директора Державної установи
«Центр пробачії»

ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОБАЦІЙНИХ ПРОГРАМ В УКРАЇНІ, ЯК ОБОВ'ЯЗКУ, ЩО ПОКЛАДАЄТЬСЯ СУДОМ НА ОСІБ, ЗВІЛЬНЕНИХ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ З ВИПРОБУВАННЯМ

Уперше в Україні термін «пробачійні програми» з'явився з прийняттям Закону України «Про пробачію», в якому визначено, що одним із завдань пробачії є «реалізація пробачійних програм стосовно осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням» (ч. 5 ст. 6) [1].

Пробачійні програми є новим інструментом пробачії. Його особливість, на відміну від реабілітаційних та корекційних програм, полягає в обов'язковості їх проходження. Пройти заходи, передбачені пробачійною програмою, відповідно до ст. 76 КК України тепер є обов'язком, який може бути покладений судом на осіб, звільнених від відбування покарання у виді позбавлення або обмеження волі з іспитовим строком [2]. Близько 85% від загальної кількості засуджених, які перебували на обліку станом на початок 2018 р., звільнені з випробуванням.

Закон України «Про пробачію» визначає також, що «орган пробачії під час наглядової пробачії реалізовує пробачійні програми стосовно осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням» (ч. 3 ст. 10), та дає визначення пробачійної програми – програма, що призначається за рішенням суду особі, звільненій від відбування покарання з випробуванням, та передбачає комплекс заходів, спрямованих на корекцію соціальної поведінки або її окремих проявів, формування соціально сприятливих змін особистості, які можливо об'єктивно перевірити.

На виконання ст. 10 Закону України «Про пробачію» було розроблено, а згодом, 18 січня 2017 р. прийнято Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розроблення та реалізації пробачійних програм» № 24 [3]. Таким чином, повноваження щодо розробки та затвер-

дження пробачійних програм Міністерство юстиції отримало з 1 січня 2018 р. після набуття чинності зазначеною Постановою.

З метою визначення тем пробачійних програм, які необхідно запровадити в Україні, було вивчено міжнародний досвід 6 країн (Латвія, Англія, Швеція, Грузія, Канада, Норвегія). За допомогою інструменту оцінки ризиків вчинення повторних кримінальних правопорушень було досліджено найактуальніші криміногенні потреби правопорушників (життєві проблеми, які можуть підштовхнути особу до вчинення злочину).

У 2017 р. міжвідомчою робочою групою при Міністерстві юстиції, за сприяння Уряду Канади було розроблено по три проекти пробачійних програм для неповнолітніх та повнолітніх суб'єктів пробачії («Попередження вживання психоактивних речовин», «Подолання агресивної поведінки», «Зміна прокримінального мислення»). Зазначені проекти пробачійних програм були апробовані на базі уповноважених органів з питань пробачії та доопрацьовані з урахуванням отриманих результатів.

Офіційна процедура погодження, визначена п. 10 зазначеної Постанови, тривала з січня 2018 р. У червні 2018 р. Міністерством юстиції було видано два накази, які затвердили пробачійні програми для неповнолітніх та повнолітніх суб'єктів пробачії.

Кожна програма додатково має методичний посібник для ведучого та робочий зошит для учасника. У висновку досудової доповіді, яка подається до суду органом пробачії, може зазначатися інформація щодо призначення програми певного виду як рекомендація у випадку застосування судом покарання без позбавлення волі. Ураховуючи зазначене, орган пробачії забезпечує суд інформацією про затвержені пробачійні програми, визначені завдання, зміст заходів, оцінку результатів реалізації програми, необхідну додаткову інформацію про пробачійні програми, інформацію про наявність фахівців, які пройшли відповідне навчання.

Мета реалізації пробачійних програм – виправлення суб'єктів пробачії, звільнених від відбування покарання з випробуванням, на яких судом покладено обов'язок проходження пробачійних програм, запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень. Відповідно до кримінально-виконавчого законодавства, виправлення – це готовність до правослухняної самокерованої поведінки. Досягнення певного ступеня виправлення має прямопропорційний зв'язок з безпечністю суспільства. Завдання реалізації пробачійних програм – застосування комплексу заходів, необхідних для корекції соціальної поведінки суб'єктів пробачії або її окремих проявів, формування соціально сприятливих змін особистості, які можливо об'єктивно перевірити. Це завдання можна вважати виконаним, якщо зміни у поведінці особи, що пройшла програму та виконала усі її завдання, є очевидними. Відповідно до вимог Постанови № 24, наказом Міністерства юстиції України затверджені заходи з реалізації пробачійних програм.

У день отримання рішення суду, який поклав на суб'єкта пробачії обов'язок проходження пробачійної програми, керівник органу пробачії

доруває представнику персоналу органу пробації, який пройшов відповідне навчання, реалізацію пробаційної програми. Такий працівник має статус куратора пробаційної програми. Він координує та забезпечує реалізацію пробаційної програми, контролює виконання обов'язку суду, за необхідності застосовує відповідні заходи реагування. Куратор несе відповідальність за реалізацію пробаційної програми.

Під час проведення заняття куратор стає ведучим. Ведучими можуть бути й інші фахівці (представники органів і служб, підприємств, установ та організацій, волонтери), які можуть залучатися до реалізації пробаційних програм. Куратором програми спільно з суб'єктом пробації з урахуванням його можливостей та інших заходів, визначених індивідуальним планом роботи, складається графік реалізації програми.

Початок реалізації пробаційної програми визначається куратором пробаційної програми з урахуванням того, що строк реалізації пробаційної програми не може перевищувати іспитовий строк, визначений судом. Якщо суб'єкт проходить лікування від алкоголізму, наркоманії або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб, психіатричне лікування, то розпочинати реалізацію програми можливо, якщо відсутні об'єктивні причини, пов'язані із зазначеним лікуванням, що перешкоджають реалізації програми.

Виконання суб'єктом пробації заходів, передбачених пробаційною програмою, передбачає відвідування занять, недопущення під час занять вчинків, що унеможливають проведення заходів, передбачених пробаційною програмою, а також виконання завдань, що надаються куратором. В іншому випадку це може бути розцінено як порушення, за яке він отримує письмове попередження.

У випадку, якщо суб'єкт пробації не може відвідати заняття з поважної причини (хвороба та інші об'єктивні обставини, що фактично позбавляють суб'єкта пробації можливості їх виконувати), він повинен надати підтверджуючий документ (довідка, лікарняний тощо). Якщо такий документ відсутній, то причина порушення графіку поважною не вважається, і йому вноситься письмове попередження.

Якщо попередження не допомогло виправити ситуацію і порушення повторюється – вноситься до суду подання про скасування звільнення від відбування покарання. Теж саме щодо неповнолітнього суб'єкта пробації вноситься до суду за погодженням зі службою у справах дітей. Якщо порушення відбулося з поважних причин, куратор визначає та вживає заходів, що необхідні для продовження реалізації пробаційної програми даним суб'єктом. Якщо реалізація програми неможлива з об'єктивних причин, куратор подає до суду обґрунтоване подання про зміну такого обов'язку.

Куратор пробаційної програми у термін не пізніше десяти робочих днів після повного виконання суб'єктом пробації заходів пробаційної програми складає оцінку результатів проходження пробаційної програми та висновок щодо виконання заходів, передбачених пробаційною програмою, який погоджує керівник органу пробації.

Висновок підтверджує виконання обов'язку, покладеного судом. А оцінка результатів – ступінь досягнення мети (низький, середній, високий) та коротку характеристику досягнутих змін (позитивна динаміка щодо зміни у знаннях, навичках та установках, інше). При цьому, низький ступінь досягнення мети не може вважатись невиконанням обов'язку суду.

Пробачійні програми мають інформаційно-профілактичний характер, і хоча розроблені на принципах когнітивно-поведінкового втручання, не є глибоко психотерапевтичними, і не обов'язково мають призвести до ґрунтовних змін у свідомості клієнта. Якщо заходи, передбачені пробачійною програмою, не виконано, до матеріалів додається висновок щодо виконання заходів, передбачених пробачійною програмою, із зазначенням причин невиконання. Оцінка результатів проходження пробачійної програми не складається.

У зв'язку з тим, що законодавством не передбачено визначення судом виду пробачійної програми, у переважній більшості рішень суду вид пробачійної програми не вказується. У випадку, коли судом вид програми не визначено, він буде визначатися працівником уповноваженого органу з питань пробачії, відповідно до виявлених факторів ризику за результатами оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення. Висновок про реалізацію програми добувається до матеріалів підрозділу органу пробачії, які подаються до суду у випадках, передбачених законодавством.

У 2018 р. до органів пробачії надійшло 124 рішення судів, якими покладено на суб'єктів пробачії обов'язок пройти заходи, передбачені пробачійною програмою, з них 71 рішення – з моменту затвердження Міністерством юстиції пробачійних програм (з 11.06.2018).

На даний час кількість працівників, що пройшли навчання з навичок реалізації пробачійних програм, становить 204 особи (що становить 29% від загальної їх кількості). Планується найближчим часом забезпечити наявність куратора в кожному уповноваженому органі з питань пробачії. На даний час необхідно напрацювати досвід виконання зазначеного обов'язку суду, а у подальшому досліджувати ефективність реалізації програм. Одним з критеріїв ефективності може бути кількість повторних злочинів серед осіб, які пройшли пробачійні програми. Після початку реалізації пробачійних програм персоналом пробачії практика їх реалізації потребуватиме науково-практичного дослідження.

Список використаних джерел

1. Про пробачію: Закон України від 05.02.2015 р. № 160-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 13. Ст. 93.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
3. Про затвердження Порядку розроблення та реалізації пробачійних програм: постановою Кабінету Міністрів України 18.01.2017 р. № 24. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/24-2017-п>.

Тогочинський Олексій Михайлович,
доктор педагогічних наук, доцент, заслужений
працівник освіти України, ректор Академії
Державної пенітенціарної служби

СУЧАСНІ НАПРЯМИ ПРОФІЛАКТИКИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ СПІВРОБІТНИКІВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ІЗ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

За переконанням сучасних українських науковців, проблема професійної деформації співробітників Державної кримінально-виконавчої служби України може знайти своє рішення лише у результаті вдосконалення діяльності органів та установ виконання покарань, за умови, що позитивні зміни обов'язково будуть стосуватись пересічних працівників [1; 2].

Основними напрямками вирішення означеної проблеми мають стати заходи правового, організаційно-управлінського та психолого-педагогічного характеру. Важливою умовою адаптації прийнятих на службу співробітників, підвищення рівня ефективності їх діяльності та профілактики протиправної поведінки мають стати вичерпний перелік та чіткий опис їх функціональних обов'язків. Від усвідомлення обов'язковості власних посадових функцій буде залежати розуміння співробітниками значущості обраної професії, місця, яке вона буде займати у їх житті, а також наскільки вона дозволить задовольнити їх потреби. Вивчення та правильне сприйняття співробітниками вимог кримінально-виконавчого законодавства та інших нормативно-правових актів, що регламентують їх службову діяльність і поведінку під час виконання посадових обов'язків, не дозволить їм двозначно трактувати правові норми і таким чином у повному обсязі виконувати їх приписи.

Професійній деформації особистості співробітників Державної кримінально-виконавчої служби України опосередковано може перешкоджати певна самостійність при виконанні посадових обов'язків, яка у свою чергу є необхідною умовою позитивного ставлення до власної роботи. За результатами досліджень встановлена наявність залежності між рівнем ініціативності співробітників і відсутністю глобальної регламентації та покрокового контролю їх діяльності з боку безпосередніх керівників. Таким чином, у кожного співробітника, що має достатньо повноважень у питаннях, які він потенційно здатний вирішити, формується позитивна професійна мотивація [3].

В умовах сьогодення суттєвою проблемою став якісний підбір персоналу з огляду на хронічну нестачу кваліфікованих кадрів та значну плинність окремих категорій працівників органів і установ виконання покарань у зв'язку зі специфічними умовами служби. Перевагу при прийнятті на службу необхідно надавати особам, які за своїми психологічними якостями відповідають вимогам професійної діяльності, займаній посаді, стійкі до деформації особистості. При прийнятті на службу керівникам та співробіт-

никам кадрових апаратів і психологам установ слід звертати увагу: на мотиви й цілі вступу на службу; на значущість обраної професії у системі цінностей особистості; на взаємозв'язок потреб з їх реалізацією за допомогою майбутньої роботи; на обізнаність щодо майбутньої професійної діяльності, на розуміння її особливостей та власне бачення себе як співробітника пенітенціарної системи; на соціальну зрілість кандидата та інші особистісні характеристики.

Успішність профілактики деформації особистості співробітників органів і установ виконання покарань залежить від здорового соціально-психологічного клімату в колективі. До факторів, що впливають на його створення, належать: творче, відповідальне ставлення співробітників до виконання службових обов'язків та окремих доручень; високий рівень дисципліни в колективі; доброзичливе сприйняття співробітниками успіхів колег, надання взаємної допомоги, прояв поваги, уваги, співчуття; атмосфера вимогливості, нетерпимості до негативних проявів; стимулювання правомірної поведінки; використання передового досвіду, досягнень науки у професійній діяльності; формування субкультури колективу співробітників, альтернативної субкультури засуджених. Факторами, які підлягають використанню, слід вважати суб'єктивізм в оцінці діяльності підлеглих; низький рівень вимогливості керівництва та інші негативні чинники [4].

Отже, рання профілактика негативних явищ у професійній діяльності співробітників пенітенціарної системи передбачає виявлення тих особистісних якостей, які провокують професійну деформацію. До таких заходів слід віднести: спостереження за підлеглим у процесі виконання професійних обов'язків; спостереження за його спілкуванням із колегами, особливо з тими, які мають відмінний від нього посадовий статус, а також із засудженими та іншими особами. Особистість може знаходити свій прояв в особливостях ходи, мови, тону розмови, манери одягатися [5].

На нашу думку, заходи ранньої профілактики професійної деформації мають розпочинатись ще під час навчання майбутніх пенітенціарних працівників у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання. Привчати курсантів, студентів та слухачів до відповідального ставлення до виконання професійних обов'язків, до дотримання вимог законності та напрацьовувати відповідні навички потрібно під час вивчення спеціальних дисциплін, до яких належать зокрема: кримінально-виконавче право, теорія пенітенціарії та міжнародні стандарти поведіння із засудженими; пенітенціарна психологія та педагогіка тощо; при підготовці курсових та магістерських робіт, присвячених у тому числі питанням професійної деформації; під час проведення практичних занять, коли розбираються конкретні ситуації правопорушень з боку співробітників установ виконання покарань; під час проходження навчальної практики та стажування на посадах тощо.

Суттєвого значення в цих умовах набуває виховна робота із курсантами, особливо з тими із них, які допускають порушення дисципліни та інші негативні вчинки або є схильними до їх вчинення, а також зі слухачами, які до

навчання працювали в установах виконання покарань і в яких вже під час служби склалися негативні стереотипи поведінки. Курсанти та слухачі, які допускають аморальні вчинки або грубо порушують дисципліну, повинні отримувати принципову оцінку з боку керівництва закладу вищої освіти з обов'язковим вирішенням питання щодо доцільності їх подальшого навчання.

Важливого значення у цьому сенсі набуває спеціальна психологічна підготовка майбутніх працівників пенітенціарної системи, яка повинна передбачати проведення занять, присвячених проблемам професійної деформації та навчання методам самостереження, самоаналізу та саморегуляції, культурі спілкування та поведінки. До позитивних результатів приводять: наукова діяльність та гурткові заняття на кафедрах, якщо ці заняття проводяться не формально, а творчо; кураторська діяльність науково-педагогічних працівників у навчальних групах; залучення курсантів та слухачів до участі в художній самодіяльності, інших виховних заходах, які в сучасних умовах набувають нових позитивних акцентів.

Зрозуміло, що проведення заходів ранньої профілактики професійної деформації під час навчання майбутніх пенітенціарних працівників у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання потребує певних організаційно-управлінських заходів, до яких слід віднести, насамперед:

- створення відповідної матеріально-технічної бази для проведення навчальної, наукової, виховної та психолого-педагогічної роботи;
- запровадження інституту неформального кураторства у навчальних групах;
- організацію дозвілля та створення умов для розширення соціальних зв'язків;
- заповнення дефіциту позитивного спілкування;
- реалізацію ефективного стилю управління залежно від рівня розвитку колективу;
- позитивний приклад керівництва закладу вищої освіти, факультетів, навчальних курсів у дотриманні вимог законності, сумлінному виконанні службових обов'язків, поведінці на службі та в побуті;
- реальне виконання вимог нормативно-правових актів, що визначають порядок підбору кандидатів на вступ до закладу вищої освіти та розподілу майбутніх співробітників після випуску між органами та установами виконання покарань тощо.

Отже, дієва профілактика професійної деформації співробітників Державної кримінально-виконавчої служби України в умовах закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання можлива лише за умови комплексного застосування соціальних, правових, організаційно-управлінських, психолого-педагогічних та інших заходів на основі передового досвіду, досягнень правової, психологічної та педагогічної наук.

Список використаних джерел

1. Медведев В. С. Професійна деформація співробітників пенітенціарних установ: навч. посіб. Київ: Вид-во ін-ту ВС, 1996. 80 с.

2. Боднарчук О. Г. Професійна деформація персоналу як передумова виникнення корупції в Державній кримінально-виконавчій службі України. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2012. № 2. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12bohvsu.pdf>.

3. Кузнецов М. И. Адаптация выпускников вузов МВД РФ пенитенциарного профиля к воспитательной деятельности в колонии: автореф. дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Москва, 1996. 22 с.

4. Сахнік О. В. Актуальні аспекти психологічного супроводження проходження служби працівниками Державної пенітенціарної служби України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 2. URL: http://www2.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyku/nvsp/02_2013/13sovpsu.pdf.

5. Поздняков В. М. Психологические аспекты повышения готовности слушателей и курсантов учебных заведений МВД СССР к службе в исправительно-трудовых учреждениях: автореф. дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.06. Москва, 1985. 21 с.

Третяк Аліса Іванівна,

магістр державної служби, старший науковий співробітник науково-дослідного центру з питань діяльності органів та установ ДКВС України Академії Державної пенітенціарної служби

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД» ПРИ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦЯ

Шлях України в європейський простір зумовлює модернізацію системи вітчизняної освіти у закладах вищої освіти, що спрямована на досягнення рівня найкращих світових стандартів. Підготовка конкурентоспроможного фахівця передбачає реформування змісту професійної освіти на основі компетентнісного підходу. Актуальним залишається питання підготовки фахівців для Державної кримінально-виконавчої служби України, формування у них основних видів компетентності, формування і розвитку суб'єкта екстремально-професійної діяльності. Набуття молоддю знань, умінь і навичок, їх трансформація у компетентності сприятиме формуванню фахівця з високими професіональними, фаховими якостями, здатного грамотно поводитися під час несення служби, швидко орієнтуватися в екстремальних ситуаціях, при необхідності приймати рішення та брати відповідальність на себе.

Виникає необхідність введення нових моделей навчання, впровадження різних інноваційних технологій, модернізації навчальних дисциплін: зміна їх цілей, осучаснення змісту, методів, що і надасть можливість «...орієнтуватися на формуванні освіченої, гармонійно розвиненої особистості, здатної до постійного оновлення наукових знань, професійної мобільності та швидкої адаптації до змін у соціально-культурній сфері, системі управління та організації праці в умовах ринкової економіки» [1, с. 242].

Різноманітні аспекти компетентнісного підходу досліджували такі зарубіжні та вітчизняні науковці: К. О. Абульханова-Славська, В. І. Байденко, В. О. Болотов, С. П. Бондар, І. Г. Галяміна, А. О. Деркач, Ю. Н. Ємелья-

нов, Е. Ф. Зеєр, І. О. Зимня, Н. В. Кузьміна, А. К. Маркова, Д. А. Махотін, Л. М. Мітіна, А. В. Хуторський. Метою та результатом професійної підготовки фахівця, на думку багатьох дослідників і науковців, має бути його компетентність.

У Європі компетентнісний підхід вивчався ще у 80-х роках ХХ ст. Зарубіжні вчені Г. Халаж, Р. Бадер, Д. Мертенс, Д. Равен та інші обґрунтували поняття «компетентність». На симпозіумі «Ключові компетенції для Європи» у 1996 р. були визначені ключові компетенції, які ознаменували загальноосвітню тенденцію оновлення освітнього процесу. В доповіді Міжнародної комісії з освіти ХХІ століття «Освіта: прихований скарб» Жак Делор сформулював «чотири стовпи», на яких базується освіта: навчатись, пізнавати, навчитись робити, навчитись жити [2, с. 35]. Впровадження досвіду зарубіжних країн щодо застосування компетентнісного підходу в освітню практику України були предметом розгляду науковців – О. В. Овчарук, О. І. Пометун, Н. М. Бібік та ін.

О. І. Пометун вважає, що «компетентнісний підхід в освіті – це спрямованість освітнього процесу на формування й розвиток основних базових і предметних компетентностей, в результаті чого буде сформована загальна компетентність людини» [3, с. 65].

Зміст поняття «компетентність» в українському Словнику іноземних мов трактується як «1) авторитетність, обізнаність; 2) володіння компетенцією», а «компетентний» – як «1) правосильний; 2) той, хто знає, володіє необхідною інформацією, авторитетний у чомусь...» [4, с. 541].

У Словнику з професійної освіти за редакцією Н. Ничкало компетентність визначається як «сукупність знань і вмінь, необхідних для професійної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію [5, с. 149].

На думку І. О. Зимньої, професійна компетентність є інтегративною якістю і виявляється в діяльності, поведінці, вчинках людини та розглядається як цілісна особистісна якість, що ґрунтується на певному рівні розвитку інтелектуальних та мисленневих здібностей, таких як аналіз, синтез, порівняння, систематизація, тощо; на загальнобіологічних властивостях випереджання та ймовірного прогнозування дійсності; на сукупності необхідних для реалізації професійної діяльності особистісних якостей, таких як цілеспрямованість, організованість, відповідальність [6, с. 40]. Автор пропонує розглядати «компетенції» як деякі внутрішні, потенційні, особистісно-психологічні складові людини, які характеризують поняття «компетентність людини».

І. Г. Галяміна вважає, що «компетенція – це здатність і готовність застосовувати знання і вміння під час вирішення професійних завдань у різноманітних сферах – як у конкретній сфері знань, так і у сферах, слабо прив'язаних до конкретних об'єктів, тобто це здатність і готовність виявляти гнучкість у мінливих умовах ринку праці» [7, с. 7].

Ю. В. Фролов, Д. А. Махотін визначають компетенцію як відкриту систему процедурних, ціннісно-сміслових і декларативних знань, що включає взаємодіючі між собою компоненти (епістеміологічні – пов'язані з пізнанням, особистісні, соціальні), які активізуються (актуалізуються) і збагачуються в діяльності по мірі виникнення реальних життєво важливих проблем, з якими стикається носій компетенції [8, с. 38]. Науковці наголошують на таких компонентах, як «знання» та «цінності».

Також С. П. Бондар пропонує таку дефініцію: «Компетенція – це здатність вирішувати проблеми, що забезпечуються не лише володінням готовою інформацією, а й інтенсивною участю розуму, досвіду, творчих здібностей учнів». При цьому вчений наголошує, що «...компетентність – це здатність особистості діяти. Але жодна людина не діятиме, якщо вона особисто не зацікавлена в цьому. Природа компетентності така, що вона може виявлятися лише в органічній єдності з цінностями людини, тобто в умовах глибокої особистісної зацікавленості в цьому виді діяльності... Отже, цінності є основою будь-яких компетенцій» [9, с. 9].

А. В. Хуторський вважає, що «компетенція включає сукупність взаємоз'язаних якостей особи (знань, умінь, способів діяльності, досвіду) і є відчуженою, наперед заданою соціальною вимогою (нормою) до освітньої підготовки учня, необхідної для його якісної продуктивної діяльності в певній сфері» [10, с. 141]. Розділяючи компетенції в загальному їх розумінні, поіменованій учений визначає освітню компетенцію як «сукупність взаємоз'язаних сміслових орієнтацій, знань, умінь, навичок і досвіду діяльності учня стосовно певного кола об'єктів реальної дійсності, необхідних для здійснення особисто і соціально значущої продуктивної діяльності» [10, с. 152].

У вітчизняній науці накопичено певний науковий досвід осмислення суті категорій «компетенція» і «компетентність». Українські вчені (І. В. Гушлевська, О. В. Овчарук, І. В. Родигіна, І. М. Чемерис та інші) подають своє трактування цих понять. Найбільшого поширення набуло визначення компетентності як «сукупності знань і умінь, необхідних для ефективної професійної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію» [11, с. 22–24].

Таким чином, проведений аналіз наукової літератури дозволяє дійти висновку, що компетентність – це не лише наявність у фахівців знань і навичок, а й уміння правильно їх використовувати у процесі виконання своїх професійних функцій на конкретному робочому місці.

Список використаних джерел

1. Вища освіта України і Болонський процес: навч. посіб. / Степко М. Ф. та ін.; за ред. Кременя В. Г. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан. 2004. 382 с.
2. Доклад Международной комиссии по образованию для XXI века, представленной ЮНЕСКО. Делор Ж. Образование: сокрытое сокровище. UNESCO. 1996. 37 с.
3. Пометун О. І. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти. *Рідна школа*. 2005. № 1. С. 65–69.
4. Словник іншомовних слів / уклад. Л. О. Пустовіт та ін. Київ: Довіра, 2000. 1018 с.
5. Професійна освіта: словник / за ред. Н. Г. Ничкало. Київ: Вища школа, 2000. 380 с.

6. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования. *Высшее образование сегодня*. 2003. № 5. С. 35.

7. Галамина И. Г. Проектирование государственных образовательных стандартов высшего профессионального образования нового поколения с использованием компетентного подхода: материалы к четвертому заседанию методологического семинара «Россия в Болонском процессе: проблемы, задачи, перспективы». Москва: Издательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. 66 с. URL: <http://www.rc.edu.ru/rc/bologna/works>.

8. Фролов Ю. В., Махотин Д. А. Компетентная модель как основа оценки качества подготовки специалистов. *Высшее образование сегодня*. 2004. № 8. С. 34–41.

9. Бондар С. П. Компетентність особистості – інтегрований компонент навчальних досягнень учнів. *Біологія і хімія в школі*. 2003. № 2. С. 8–9.

10. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования. *Ученик в общеобразовательной школе*. Москва: ИОСО РАО, 2002. С. 135–157.

11. Гушлевська І. В. Поняття компетентності у вітчизняній та зарубіжній педагогіці. *Шлях освіти*. 2004. № 3. С. 22–24.

Третяк Олена Станіславівна,

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки і методики викладання історії та суспільних дисциплін Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

Веселова Наталія Петрівна,

практичний психолог ЗЗСО № 17 м. Чернігова

КРИТЕРІЙ ТА ПОКАЗНИКИ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО РОБОТИ З УЧНЯМИ З ПОСТТРАВМАТИЧНИМИ НАСЛІДКАМИ

Згідно зі ст. 53 Закону України «Про освіту», здобувачі освіти мають право на захист під час освітнього процесу від приниження честі та гідності, будь-яких форм насильства та експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, пропаганди та агітації, що завдають шкоди здоров'ю здобувача освіти [1]. Відповідно до ст. 54 зазначеного Закону, вчителі повинні захищати здобувачів освіти під час освітнього процесу від будь-яких форм фізичного та психічного насильства, приниження честі та гідності, дискримінації за будь-якою ознакою, пропаганди та агітації, що завдають шкоди здоров'ю здобувача освіти, запобігати вживанню ними та іншими особами на території закладів освіти алкогольних напоїв, наркотичних засобів, іншим шкідливим звичкам [1].

Законодавчо закріплені положення враховують ситуацію, коли учні знаходяться у віці, що не передбачає наявності життєвого досвіду, вони намагаються копіювати поведінку інших, яку сприймають за вольову, екстремальну, таку, що характеризує людину як сильну, впевнену, успішну, не думають про наслідки власної поведінки, стають свідками смерті, насильства тощо, що часто призводить до соматичних та психологічних травм. Незважаючи на те, що допомога дітям, які мають посттравматичні наслідки є

достатньо актуальною у наш час, проблема визначення критеріїв та показників рівня підготовки майбутніх учителів до даної роботи з учнями залишається недостатньо вирішеною.

Так, розглядаючи причини травматизму учнів, науковці насамперед називають такі, що пов'язані з дитячими пустощами та недотриманням певних правил безпеки (шттовхання; падіння з гойдалок, даху; стрибки з трампліну; катання та лижах або велосипеді; удари по голові тощо). Л. М. Полищук, І. М. Радаєва, О. В. Устянська на основі аналізу профілактичних заходів щодо зниження шкільного травматизму, який вони поділяють на такі види, як побутовий, вуличний, шкільний, спортивний та інший, роблять висновок про те, що «основною формою профілактики дитячого травматизму в школі є інструктування з техніки безпеки і педагогів і учнів» [2, с. 84]. Порад майбутнім учителям підготуватися до роботи з учнями в посттравматичній період вони не надають.

У той же час, Д. Д. Романовська, О. В. Ілащук запропонували практичні рекомендації для шкільних психологів (соціальних педагогів) у роботі з педагогами, учнями, батьками та іншими особами, з метою подолання стресу та запобігання віддалених ефектів та наслідків посттравматичних симптомів. Причини посттравматичних розладів та стресу вони вбачають не лише через отримання фізичних страждань, головним на їхню думку є те, що «певні події носили екстремальний характер, виходили за межі звичайних людських переживань і викликали інтенсивний страх за своє життя, жах і відчуття безпорадності» [3, с. 9].

Враховуючи вищевикладене, можна стверджувати, що майбутні вчителі повинні бути підготовленими до профілактики травматизму та проведення роботи з учнями, які зазнали фізичних або психологічних травм.

Для з'ясування рівня обізнаності майбутніх учителів щодо роботи з профілактики травматизму та розвитку посттравматичного стресового розладу (далі – ПТСР) в учнів закладу освіти був розроблений опитувальник, що містив питання закритого та відкритого типу. Анонімним опитуванням було охоплено 92 студента, які навчалися на третьому курсі закладу вищої освіти за спеціальністю 014 «Середня освіта (за предметними спеціальностями)». Відповіді студентів на питання анкети дозволили встановити, що: 1) 45% респондентів вказали на те, що особи, які пережили травматичні події мають згодом соціальні та емоційні проблеми, 15% студентів вважають, що самі пережили травму (фізичну або психологічну) але не отримали необхідну допомогу; 40% опитаних відчують брак знань та вмінь щодо надання допомоги учням, які фізично або психологічно травмовані; 2) 87% респондентів розуміються на симптомах фізичних та психологічних травм, у той же час не завжди (13%) можуть розпізнати симптоми, що мають місце протягом місяця після події, що пов'язані з травмою; 3) фактори ризику розвитку ПТСР у людей, які пережили подію, що травмує, не змогли назвати 49% респондентів, а 51% вказали на фактори ПТСР, що близькі до події, що відбулася; 4) 98% респондентів не змогли назвати основні компоненти

когнітивно-поведінкової програми психологічної допомоги, методи корекції когнітивних спотворень; 5) використання моделей профілактики травматизму та роботи з учнями, які мають ПТСР, на основі проведення сімейних занять з батьками учнів для навчання адаптованим навичкам та підвищення стійкості до стресу внаслідок подій пов'язаних з депресією та горем, хворобою, пораненням, переїздом з однієї місцевості в іншу, зміною школи, складнощами економічного характеру та/або безробіттям батьків, викликає складності в 78% опитаних; 6) серед названих травм, які можуть впливати на широкий загал учнів були названі такі, як: самогубство учня або загибель в аварії (37%); раптова смерть учня або члена його сім'ї, учителя, тварини (29%); аварії техногенного характеру, природні катаклізми (13%); теракт, військові дії (21%); 7) порядок надання допомоги учням, які пережили травмуючі події, студенти вбачають в тому, що: надають можливість учням розповісти про подію ПТСР, що мала місце та поділити власним досвідом вирішення проблем (20%); вважають, що не треба в учня розпитувати про пережиті події 32% респондентів, оскільки описані подробиці ПТСР можуть їх ще раз травмувати; усунути причини травматизму та занепокоєння як у школі так і вдома пропонують 17% опитаних; про надання психологічної підтримки вдома та в школі, залучення до участі в спільних культурних та спортивних заходах, вказують 12% респондентів; не змогли назвати варіанти допомоги 19% опитаних.

Аналіз результатів опитування, бесіди із студентами та вчителями закладів освіти дозволив дати визначення поняттю «підготовка майбутніх учителів до роботи з учнями з посттравматичними наслідками» та схарактеризувати критерії та показники для визначення рівня зазначеної підготовки майбутніх учителів та представити їх в табл. 1.

Таблиця 1

Критерії, показники та рівні підготовки майбутніх учителів до роботи з учнями з посттравматичними наслідками

Кри-терій	Показник	Рівень підготовки			
		високий	середній	достатній	низький
1	2	3	4	5	6
Когнітивний	оволодіння системою теоретичних знань щодо причин та факторів, що викликають травми	глибокі знання теорії та методів організації роботи з учнями, які мають травматичні наслідки, відмінні знання системи профілактики та допомоги	хороші знання теорії та методів роботи з учнями, які мають травматичні наслідки, хороші знання системи профілактики та допомоги	достатні знання теорії та методів роботи з учнями, які мають травматичні наслідки, знання системи профілактики та допомоги, але трапляються помилки, які студент виправляє за сторонньої допомоги	слабкі знання теорії та методів роботи з учнями, які мають травматичні наслідки, не знає систему профілактики та допомоги, не може виправити помилки навіть за сторонньої допомоги
	знання травматичних наслідків				

Закінчення таблиці

1	2	3	4	5	6
Діяльнісний	оволодіння вміннями та навичками, що дозволяють проводити індивідуальні та групові бесіди з учнями та їх батьками, здійснювати профілактику травм	добре уміє застосовувати прийоми та методи роботи з учнями з посттравматичними наслідками, вміє проводити інструктажі та вирішувати нестандартні ситуації	уміє застосовувати прийоми та методи роботи з учнями з посттравматичними наслідками, проводити інструктажі, але діє стандартно	уміє застосовувати прийоми та методи роботи з учнями з посттравматичними наслідками, але діє інтуїтивно, інструктажі проводять без посилення на досвід учнів та загальновідомі приклади із життя, не враховує зовнішні та внутрішні фактори, мотивацію та інтереси учнів	не вміє застосовувати прийоми та методи роботи з учнями з посттравматичними наслідками, не вміє вирішувати ситуації та реалізовувати прийняті рішення, проводити інструктажі
Особистісний	наявність мотивації до надання допомоги та підтримки людям, які пережили ситуацію що травмує, сформованість особистісних якостей (толерантність, уважність, емпатія, відповідальність та ін.) здатність до самовдосконалення, самооцінки, саморозвитку	наявність сформованих особистісних якостей (толерантність, уважність, емпатія, відповідальність та ін.), усвідомлення мотивів та необхідності роботи з учнями з травматичними наслідками, яскраво виражена здатність до самовдосконалення	наявність особистісних якостей (толерантність, уважність, емпатія, відповідальність та ін.), які дозволяють переконувати, вести бесіду, відповідально ставитися до вирішення питань в роботі з учнями з посттравматичними наслідками, є бажання до самовдосконалення	особистісні якості (толерантність, уважність, емпатія, відповідальність та ін.) виявлені недостатньо, прагне до вирішення питань, що пов'язані з роботою з учнями з посттравматичними наслідками, але ініціативи не проявляє, пізнавальна активність не висока, хоче самовдосконалюватися, але наполегливості не виявляє	особистісні якості (толерантність, уважність, емпатія, відповідальність та ін.) не виявлені, не вміє організувати роботу з учнями з посттравматичними наслідками, не прагне до самовдосконалення

Таким чином, рівень підготовки майбутніх учителів до роботи з учнями з посттравматичними наслідками характеризується наявністю мотивації, розумінням наслідків подій, що травмують, умінням використовувати систему прийомів та методів роботи з учнями, їх батьками, іншими вчителями, державними та недержавними інституціями, розвитком особистісних якостей, які дозволяють ефективно взаємодіяти та досягати запланованих результатів.

Список використаних джерел

1. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
2. Полищук Л. М., Радаєва І. М., Устяська О. В. Аналіз профілактичних заходів щодо зниження шкільного травматизму. *Молодий вчений*. 2016. № 11.1 (38.1). С. 81–85.
3. Профілактика посттравматичних стресових розладів: психологічні аспекти: метод. посіб. / упор.: Д. Д. Романовська, О. В. Ілашук. Чернівці: Технодрук, 2014. 133 с.

Чебопенко Станіслав Олегович,
кандидат педагогічних наук, доцент, проректор
Академії Державної пенітенціарної служби

НОРМАТИВНЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ ТА ЗМІСТ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ ПСИХОЛОГІВ

Надання психологічної допомоги засудженим та персоналу має відігравати важливе значення в місцях позбавлення волі. Так, М. І. Жолтані, розглядаючи умови підвищення ефективності виховного впливу на засуджених при відбуванні кримінального покарання, зазначає, що «Виховний процес із засудженими містить у собі три основних компоненти: виховну роботу, тобто вплив на духовний і фізичний розвиток засуджених, корекцію їх поведінки з метою досягнення позитивних змін особистості; соціальну роботу, тобто надання засудженим допомоги у розв'язанні соціальних проблем, сприяння відновленню й розвитку соціально-корисних зв'язків та реінтеграції їх у суспільство; психологічну роботу, тобто надання засудженим психологічної допомоги, зниження психотравмуючого впливу умов позбавлення волі на особистість» [1]. Пов'язуючи, в першу чергу, виховний процес із каяттям, М. І. Жолтані виділяє одним із способів досягнення мети виправлення засуджених психологічну допомогу.

Водночас ситуація, що має місце сьогодні, не повною мірою задовольняє потреби пенітенціарних установ щодо надання психологічної допомоги та охоплення нею всіх засуджених та ув'язнених, пенітенціарного персоналу, про що свідчить огляд стану діяльності психологічної служби установ виконання покарань за I квартал 2018 р., проведений громадською організацією «Асоціація фахівців психологічної допомоги». Зокрема, в зазначеному огляді вказується на те, що психологам доводиться працювати з 56,7 тис. засуджених та осіб, узятих під варту. З передбачених штатною чисельністю 229 посад психологів укомплектовано 179. При цьому, 48 % осіб мають вищу психологічну освіту, 28 % – вищу педагогічну, 20 % – вищу юридичну, 4 % – іншу освіту. З передбачених 84 штатних посад психолога по роботі з персоналом, укомплектовано 74 посади. З них: 65 % осіб мають психологічну освіту, 6 % – педагогічну, 14 % – юридичну та 8 % – іншу вищу освіту. На профілактичних обліках, як вказано в огляді, перебувало понад 8 тис. засуджених, які потребують психологічної допомоги, з них: 1,5 тис. з психічними відхиленнями; майже 2 тис. – відторгнуті загальному; майже 1,5 тис. – схильні до вживання наркотичних засобів; більше 1,5 тис. – схильні до членушкодження; 1,2 тис. – схильні до самогубства; 366 осіб схильні до створення конфліктних ситуацій серед засуджених; 361 особа – схильні до нападу на представників адміністрації установи.

Аналіз огляду дозволяє зробити деякі висновки, а саме:

– не всі установи виконання покарань повною мірою укомплектовані пенітенціарними психологами;

– не всі психологи, які працюють в місцях несвободи, мають вищу психологічну освіту, що потребує оволодіння новими знаннями, вміннями та навичками у процесі самостійного та курсового підвищення кваліфікації;

– складність роботи з різними категоріями засуджених та ув'язнених, пенітенціарним персоналом потребує визначення змісту тематики курсів підвищення кваліфікації;

– законодавче забезпечення діяльності пенітенціарних психологів потребує вдосконалення.

Внесення змін до нормативних актів та змісту діяльності пенітенціарних психологів пропонує В. В. Сулицький, який звертає увагу на те, що жодне реформування не торкнулося психологічної служби виправних колоній і слідчих ізоляторів, а відтак у нормативно-правових документах питання психологічного забезпечення та супроводження процесів відбування та виконання покарань не відповідає, на його думку, сучасним вимогам та проголошеній політиці гуманізації кримінально-виконавчої системи, спрямованої на формування готовності засуджених до каяття, як умови для їх подальшої ресоціалізації та соціалізації [2].

Вирішення даної проблеми науковець вбачає у розробці та прийнятті комплексу документів і змін у законодавстві держави щодо організації, місця, ролі, функцій, напрямів, форм і методів діяльності психологічних служб, створення окремої структури «Бюро (центр)» психологічної допомоги та обладнання в ній «кризового стаціонару» для засуджених, які мають негативні психоемоційні стани, потребують підвищеного контролю з боку психологів та додаткових системних психокорекційних та психопрофілактичних занять [2].

Науковець пропонує запроваджувати у роботі психологів визначені на законодавчому рівні функції, методи та форми психологічного забезпечення, що представлені в табл. 1.

Таблиця 1

Напрями діяльності пенітенціарного психолога (за В. В. Сулицьким [2])

Супроводження процесів	Напрями діяльності пенітенціарного психолога
виконання покарання	втілювати теорію каяття, використовувати для цього ефективні психодіагностичні методи визначення ступеня, рівня, якості, стабільності, щирості та усвідомленості каяття, як результату виправлення засудженого.
відбування покарання	запроваджувати комплекс заходів (індивідуально-психологічна психодіагностична, психопрофілактична, психокорекційна робота та групова психотренінгова, психодіагностична, психопрофілактична, психокорекційна робота), спрямованих на збереження психічного здоров'я засуджених, надання своєчасної психологічної допомоги. Розробка та впровадження у життєдіяльність засуджених психологічних програм, які спрямовані на їх самовдосконалення, саморозвиток, підвищення самоосвіти, попереджують негативний вплив позбавлення волі на особистість та навчають їх прийомам позитивної адаптації до суспільних умов, які змінюються.
роботи з персоналом	надання консультативно-методичної та практичної допомоги з психологічних проблем, які виникають між персоналом і засудженими у процесі виконання покарань. Надання рекомендацій щодо роботи з різними категоріями засуджених у звичайних та надзвичайних ситуаціях життєдіяльності.

Погоджуючись із запропонованими В. В. Сулицьким змінами у законодавстві, доводиться визнати, що для реалізації вищезазначених у табл. 1 напрямів роботи, пенітенціарні психологи повинні володіти необхідними професійними компетентностями.

Зупинимось на курсах підвищення кваліфікації як можливості оволодіння та розвитку даних компетентностей, оскільки їх мають проходити всі пенітенціарні психологи незалежно від того, мають вони вищу психологічну освіту чи якусь іншу.

Згідно зі ст. 17 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України проводяться відповідно до законодавства про освіту [3]. На виконання п. 11 ст. 18 Закону України «Про освіту», заклади освіти, що провадять освітню діяльність з підвищення кваліфікації працівників, обов'язковість якої передбачена законом, мають отримати ліцензію на відповідну діяльність та/або акредитувати відповідні освітні програми [4]. Професія «психолог» є в класифікаторі професій в розділі «Професіонали» (код 2445.2), що вимагає від працівника наявності диплому про повну вищу освіту, що відповідає рівню спеціаліста, магістра [5]. Таким чином, періодичне підвищення кваліфікації пенітенціарних психологів, не рідше ніж один раз на п'ять років, мають здійснювати заклади вищої освіти з видачею документа, форма якого затверджується МОН України.

Освітня програма курсів підвищення кваліфікації пенітенціарних психологів може бути розрахована на 3 кредити ЄКТС та містити такі розділи, як: юридична підготовка; спеціальна підготовка (медична, фізична, педагогічна); фахова підготовка (організація психологічної служби, техніки роботи пенітенціарного психолога). У змісті тем має бути передбачений розгляд питань, що дозволяють психологам оновити та набути уміння, знання, навички і здатності виконувати завдання та обов'язки, необхідні для провадження професійної діяльності. Зокрема, виходячи із специфіки діяльності пенітенціарних психологів, зміст розділу освітньої програми «Фахова підготовка» може включати такі питання, як: законодавче врегулювання порядку отримання психологічної допомоги засудженими та ув'язненими; здійснення первинної психодіагностики, соціальне вивчення засудженого та складання індивідуальної програми соціально-виховної роботи; проведення психодіагностичного вивчення засуджених та ув'язнених, проведення психопрофілактичної, психокорекційної, консультативної, просвітницької та дослідницької роботи, а також психологічного супроводження та забезпечення процесів виконання та відбування покарань; робота психолога, спрямована на збереження психічного здоров'я засуджених та ув'язнених, зменшення негативного впливу перебування в місцях несвободи; надання психологічної допомоги та проведення психологічних заходів з урахуванням поведінки, психологічних особливостей, психічного стану та ступеня соціальної занедбаності засуджених та ув'язнених; робота пенітенціарного пси-

холога, що дозволяє сприяти зменшенню рівня рецидивної злочинності серед осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі; робота пенітенціарного психолога з особовим складом установи виконання покарань; основи психоаналізу (глибинна, біхевіоральна психологія, психоаналіз, когнітивна психологія); тести (збору анамнезу; спеціальні тести на визначення рівня агресії); проєктивні тести, глибинні методики; тести на визначення коефіцієнту інтелекту); розлади особистості на підґрунті відбування покарання (депресії); тренінги; сучасні методики роботи з агресивними засудженими, наркоманами, попередження суїциду; надання рекомендацій щодо засуджених, які звільняються; проведення індивідуальних і групових бесід (консультації, інтенсивна індивідуальна робота, протидія кризовим ситуаціям, сприяння у профілактиці та вирішенні конфліктів); техніки подолання стресу; спеціальні форми і методи самопомоги та саморегуляції; рольові ігри; психологічні питання відбору та роботи з пенітенціарним персоналом та ін.

Отже, розглянуті напрями діяльності пенітенціарного психолога потребують підбору та залучення до роботи із засудженими, ув'язненими та пенітенціарним персоналом людей обізнаних, таких, які володіють професійними компетентностями, здатні до саморозвитку та самовдосконалення. Їхня професійна діяльність має бути законодавчо врегульована, що дозволить виділити психологічну службу в окремому структурі, надати можливість використовувати у повному обсязі результати проведеного психодіагностичного дослідження, охоплювати всіх бажаючих отримати психологічну допомогу. Організація довгострокових та короткострокових курсів підвищення кваліфікації пенітенціарних психологів необхідна та можлива в Академії Державної пенітенціарної служби, яка є закладом вищої освіти із специфічними умовами навчання та має ліцензовану освітньо-професійну програму підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія».

Список використаних джерел

1. Жолтані М. І. Релігійний вплив на засуджених при відбуванні кримінального покарання. *Актуальна юриспруденція*: наук.-практ. Інтернет-конф. (Київ, 05 жовт. 2017 р.). URL: http://www.legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1672%3A091017-17&catid=195%3A5-102017&Itemid=241&lang=ru.
2. Суліцький В. В. Юридичні аспекти діяльності психологічної служби в місцях позбавлення волі. *Актуальна юриспруденція*. наук.-практ. Інтернет-конф. (Київ, 05 жовт. 2017 р.). URL: http://www.legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1646%3A031017-07&catid=195%3A5-102017&Itemid=241&lang=ru.
3. Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23.06.2005 р. № 2713-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15>.
4. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/print>.
5. Класифікатор професій ДК 003:2010: наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 30.11.2017 р. № 1744. URL: https://hrliga.com/index.php?module=norm_base&op=view&id=433.

Шамрук Олег Павлович,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки Академії Державної пенітенціарної служби

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ СПІВРОБІТНИКІВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ДО ЗАСТОСУВАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ

Підготовка висококваліфікованого співробітника правоохоронного підрозділу здатного ефективно виконувати свій конституційний обов'язок є ключовою проблемою кожного вищого навчального закладу зі специфічними умовами навчання. Служба в Державній кримінально-виконавчій службі (далі – ДКВС) України є складним видом професійної діяльності, який вимагає від співробітників високого рівня розвитку морально-психологічних якостей, які входять в набір особистих та професійно-важливих якостей.

Відповідно до компетентнісної парадигми сучасної вищої освіти, яка висуває ряд принципових проблем практичної значущості, метою підготовки фахівців є формування їхньої готовності до грамотного вирішення комплексних професійних задач у відповідності до наявних компетенцій, а також готовність навчатися у ході службової діяльності.

На сьогоднішній день багато із заявлених аспектів залишаються поза увагою, або взагалі є малодослідженими. Психологічна готовність співробітників кримінально-виконавчої служби до дій в умовах ускладнення оперативної обстановки у тому числі із застосуванням зброї, спеціальних засобів і фізичної сили є предметом наукових досліджень І. В. Боднара, Т. А. Денисової, О. Г. Колба, О. М. Мірошніченко, О. П. Шамрука та ін. Професійна підготовка співробітників є одним із шляхів підвищення ефективності в діяльності правоохоронної системи.

Аналіз проведеного анкетування з різним категоріями співробітників практичних підрозділів органів і установ виконання показав, що ефективність виконання завдань із забезпечення охорони і безпеки спецконтингенту залежить від тактики і психології застосування зброї і спеціальних засобів.

Психологія застосування зброї співробітниками кримінально-виконавчої служби включає в себе такі структурні елементи:

- психологію застосування зброї з метою припинення протиправної поведінки та зухвалості злочинців;
- застосування зброї з метою психологічного впливу (тиску) на громадян для відновлення правопорядку в екстремальній ситуації;
- дослідження психологічних факторів, які ефективно впливають на успішне застосування вогнепальної зброї співробітниками кримінально-виконавчої служби.

Перспективним напрямком дослідження вказаної проблеми є вивчення і розвиток психологічної готовності співробітників ДКВС України до застосування зброї. Психологічна готовність такої готовності обумовлюється:

- твердим знанням своїх службових повноважень щодо застосування мір примусу, особливо прав і обов'язків по застосуванню зброї;
- високим рівнем професійної підготовки у вищому навчальному закладі та службової підготовки за місцем служби;
- наявністю твердих знань матеріальної частини зброї, основ стрільби, заходів безпеки, навиків володіння та її застосування;
- психологічною стійкістю до різних екстремальних ситуацій, які викликають негативні емоційні стани та можуть визначати деструктивну поведінку;
- вміння швидко усувати технічні несправності зброї (затримка, осічка, утикання патрона та інше) та інші затримки при стрільбі;
- наявність у співробітника високорозвинутих професійних психологічних якостей: гнучкість мислення, критичність мислення, рішучість, самоконтроль, організованість, відповідальність і т.д.

Найважливішим структурним елементом психологічної готовності співробітника ДКВС України до застосування зброї є вміння швидко і об'єктивно оцінити обставини застосування зброї в несприятливих для цього умовах (наявність сторонніх людей, обмежений простір, стратегічний об'єкт та інше). Екстремальна ситуація вимагає від співробітника мобілізації всіх резервних, захисних і компенсаторних (статичних) рефлексів організму, які дозволяють прогнозувати подальший розвиток подій у разі застосування зброї.

У той же час, складні і небезпечні умови можуть дезорганізувати співробітника у ході застосування зброї. В таких випадках можливі психологічні порушення пов'язані із процесами мислення і сприйняття. У сприйнятті це проявляється у вигляді звуження об'єму сприйняття і помилок (наприклад, психологічні ілюзії, викривлене, не вірне сприйняття дійсності). В області мислення порушення пов'язані з психічними процесами адекватності розуміння і об'єктивності прогнозування розвитку дійсності.

Також, однією із суттєвих характеристик проблеми застосування зброї є дефіцит часу. В психології поняття «дефіцит часу» зазвичай вживається у двох значеннях: а) недостатній, обмежений час на виконання діяльності (ліміт часу) і б) гостра нестача часу, яка межує з людськими можливостями на виконання операції. Дефіцит часу застосування зброї пов'язаний з екстремальними умовами в яких опинився співробітник.

Особливого значення набуває проблема соціально-психологічної підтримки (реабілітації) співробітників після застосування зброї з важкими наслідками. У осіб, які застосовують зброю з таким наслідками виникає специфічний емоційний стан стресу, який у подальшому викликає посттравматичний стресовий стан виражений у відчуттях суму, жаху, самотності, відчаю, відторгнутості та інші деструктивні стани.

Із вище викладеного можна зробити висновки про те, що психологічна готовність співробітника кримінально-виконавчої служби до застосування зброї в умовах службової діяльності є однією з головних проблем у підготовці персоналу який виконує обов'язки зі зброєю. До вирішення даної проблеми слід підходити комплексно, цілеспрямовано і методично грамот-

но. Такий підхід можливо реалізувати при залученні науковців, практичних психологів, фахівців із різних галузей науки і практики.

Список використаних джерел

1. Дмитрук А. В., Дубовик А. С., Лотоцкий С. М. Методика проведения занятий по боевой подготовке с отделением и взводом: учеб.-метод. пособ. Гродно: ГрГУ, 2010. 455 с.
2. Кузнецов С. В., Волков А. Н. Физическая подготовка женщин – сотрудников органов внутренних дел. Нижний Новгород: Нижегородская академия МВД России, 2009. 46 с.
3. Огневая подготовка: учебник / под общ. ред. В. И. Третьякова. 3-е изд., испр. и доп. Волгоград: ВА МВД России, 2009. 516 с.
4. Торопов В. А. Огневая подготовка. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский университет МВД России, 2000. 368 с.
5. Фишер И. В. Влияние стрельбы из табельного оружия на психоэмоциональное состояние сотрудников органов внутренних дел. *Научно-методический электронный журнал «Концепт»*. 2014. Т. 20. С. 2746–2750. URL: <http://e-koncept.ru/2014/54813.htm>.

Шпортюк Олена Миколаївна,

старший науковий співробітник науково-дослідного центру з питань діяльності органів та установ ДКВС України Академії Державної пенітенціарної служби

СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ВЕКТОР У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ПРАЦІВНИКІВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Реформаційні процеси в системі виконання покарань, гуманізація, демократизація та приведення вітчизняного законодавства до європейських норм обумовило потребу в підготовці кадрів, які б відповідали вимогам сьогодення. На зміну каральним принципам приходять соціально-виховні та реабілітаційні. Формально йде соціальна переорієнтація та педагогізація пенітенціарного процесу. Основною його метою стала соціально-виховна робота. Міжнародний досвід підтверджує ефективність соціально-виховного аспекту у виправленні порушників закону та у запобіганні вчиненню ними нових кримінальних проступків.

Соціально-виховна, соціально-педагогічна робота, соціально-виховний супровід були темами наукових досліджень багатьох науковців: Розвиток власне соціально-педагогічних ідей та соціально-педагогічної роботи в пенітенціарних установах набув значного поширення. Серед вітчизняних та зарубіжних науковців у галузі пенітенціарної соціальної педагогіки можна назвати таких як О. Караман, О. Третьяк, Л. Завацька, І. Зверева, П. Вівчар, В. Вітвіцька, С. Горенко, Т. Журавель, С. Замула, В. Коваль, І. Ковальова, А. Капська, В. Лютий, В. Нікітін, О. Пилипенко, В. Синьов та ін. Теоретично розроблена, обґрунтована та практично доведена необхідність впровадження соціальної та виховної роботи з особами, які порушили закон та знаходяться в установах виконання покарань. Статтею 123 Кримінально-виконавчого кодексу України визначено, що соціально-виховна

робота – це цілеспрямована діяльність персоналу органів та установ виконання покарань та інших соціальних інституцій для досягнення мети виправлення і ресоціалізації засуджених.

Відповідно до ст. 124 Кримінально-виконавчого кодексу України з особами, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, соціально-виховна робота із засудженими організовується в індивідуальних, групових і масових формах на основі психолого-педагогічних принципів і методів. Для сприяння становленню засуджених на життєву позицію, яка відповідає правовим нормам і вимогам суспільно корисної діяльності, з ними проводяться такі види виховання як моральне, правове, трудове, естетичне, фізичне, санітарно-гігієнічне та ін. [1].

Соціально-виховна та психологічна робота із засудженими проводить начальник відділення відповідно до індивідуальних програм, які складаються на підставі класифікації засуджених за їх соціально-психологічною (особистісною) характеристикою та реалізуються за допомогою програм диференційованого виховного впливу.

У пункті 1 розділу II «Права начальника відділення соціально-психологічної служби» наказу Міністерства юстиції України «Про організацію соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими» від 04.11.2013 р. № 2300/5 зазначено, що вказана посадова особа має право використовувати соціально-педагогічні, психологічні та інші форми і методи роботи із засудженими, які є доцільними з точки зору їх виправлення та відповідають вимогам встановленого порядку відбування покарання [2].

Таким чином, соціально-виховна робота із засудженими вимагає від тих, хто її буде проводити, спеціальних педагогічних, і психологічних знань і умінь. Така позиція підтверджується й сучасними дослідженнями українських учених із цього напрямку [3].

Отже, виникає потреба у співробітниках, здатних забезпечити виховний процес та проводити соціальну роботу з порушниками закону, які перебувають у кримінально-виконавчих установах закритого типу та на обліку в уповноважених органах з питань пробації. Система підготовки майбутніх співробітників Державної кримінально-виконавчої служби України має правову (юридичну) направленість. Водночас недостатня кількість часу приділяється предметам гуманітарного блоку, в результаті чого у курсантів в процесі навчання не формується готовність до виховної роботи із засудженими. Важливо розуміти, що сучасні вимоги, які висуваються до системи виконання покарань, – це не лише ізоляція засудженого задля безпеки суспільства, а і надання відповідній особі психологічної, соціально-педагогічної та соціальної допомоги.

Відомий російський педагог, основоположник методики викладання природознавства як наукової дисципліни, А. Я. Герд, якому Товариство землеробських колоній і ремісничих притулків для виправлення малолітніх злочинців запропонувало посаду директора колонії, був глибоко впевне-

ний, що робота з виправлення та перевиховання правопорушників потребує спеціальної підготовки спеціалістів, які мають педагогічну освіту.

Інший видатний представник педагогічної науки А. С. Макаренко також приділяв велику роль вчителю в освітньо-виховному процесі та зауважував на необхідності соціально-педагогічного супроводу, як форми виховання, метою якого є цілеспрямований розвиток особистості за допомогою спеціальних педагогічних засобів [4].

Начальники відділення соціально-психологічної служби та персонал уповноважених органів з питань пробації – це особи, які безпосередньо займаються соціально-виховною роботою із засудженими та особами, які перебувають за обліку у відповідних органах пробації. Однак, якщо вони не є випускниками педагогічних вишів, а проходили навчання в закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання і отримали диплом юриста, зміст їх підготовки не орієнтований на формування у них готовності до виховної роботи з засудженими та суб'єктами пробації.

Ураховуючи це освітній процес закладів вищої освіти, які готують фахівців для пенітенціарної системи, має бути орієнтований на формування готовності до соціально-виховної роботи. Активне використання у процесі навчання методів моделювання та аналізу педагогічних ситуацій, які виникають у процесі виконання кримінальних покарань та пробації, допомагає співробітникам пенітенціарної системи знаходити педагогічно обґрунтовані рішення, узагальнювати та переосмислювати досвід, користуватись психолого-педагогічною та методичною літературою, документами в галузі виховання, спонукає до пошуку прийнятних підходів та методів виховного впливу, націлює на створення ситуацій критичної самооцінки поведінки та вчиненого злочину, дозволяє допомогти засудженому в проектуванні свого життєвого шляху після звільнення, створює умови для формування вмінь та навичок педагогічного спілкування, конструктивного стилю взаємовідносин, що є важливим показником сформованої готовності до проведення соціально-виховної роботи із засудженими та суб'єктами пробації.

Також вважаємо за необхідне, разом із коригуванням напряму підготовки пенітенціарного персоналу, з метою підвищення ефективності соціально-виховної роботи, переглянути підхід до штатного навантаження на співробітника пенітенціарної системи, який займається соціально-виховною роботою. Як в установах закритого типу, так і в органах пробації, кількість закріплених осіб за одним співробітником не дає можливості проводити соціально-виховну роботу на належному рівні.

Тому на підставі вищевикладеного робимо висновок, що важливим питанням щодо забезпечення соціально-виховної діяльності в органах і установах виконання покарань є розробленість, а також наявність технологій, засобів та методів соціально-педагогічного впливу на засуджених та суб'єктів пробації, а також удосконалення системи взаємодії між соціальними інституціями, які беруть участь в організації соціально-виховної роботи.

Список використаних джерел

1. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.
2. Про організацію соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими: наказ Міністерства юстиції України від 04.11.2013 р. № 2300/5. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1863-13>.
3. Третяк О. С. Теоретико-методологічні засади проведення соціально-виховної роботи із засудженими до позбавлення волі: монографія. Чернігів: ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка, 2012. 304 с.
4. Шмачилина-Цибенко С. В. Социально-педагогическое сопровождение девиантных подростков, отбывающих наказание в исправительно-воспитательных заведениях для несовершеннолетних правонарушителей: исторический аспект. URL: http://teoriaractica.ru/rus/files/arhiv_zhurnala/2014/3/pedagogika/shmachilina-tsybenko.pdf.

СЕКЦІЯ 3

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ НАПРЯМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ

Андрияшко Марина Васильевна,

кандидат юридических наук, доцент, заведующий
кафедрой общеправовых дисциплин и государственного
управления учреждения образования
«Барановичский государственный университет»
(Республика Беларусь)

ПЕНСИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЛИЦ, НАХОДЯЩИХСЯ В МЕСТАХ ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ, ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

По данным Министерства труда и социальной защиты Республики Беларусь, на 1 января 2018 г. общая численность получателей пенсий в органах по труду, занятости и социальной защите (гражданских лиц) достигла 2 619,3 тыс. человек, из которых получателями трудовых пенсий являлись 2 556,7 тыс. граждан. Численность занятых в экономике, приходящихся на одного пенсионера, составляет 1,60 человек. Трудовую деятельность продолжают осуществлять 665,8 тыс. пенсионеров. Для сравнения, в 1995 г. численность работающих пенсионеров составляла 338,8 тыс. человек, при численности населения 10 264,3 тыс. человек.

В соответствии с ч. 1 ст. 1 Закона Республики Беларусь от 17 апреля 1992 г. № 1596-ХІІ «О пенсионном обеспечении» (далее – Закон «О пенсионном обеспечении»), право на государственное пенсионное обеспечение имеют граждане Республики Беларусь, постоянно проживающие в Республике Беларусь, при соблюдении ими условий, предусмотренных указанным Законом.

Государственное пенсионное обеспечение в Республике Беларусь представлено возможностью для граждан претендовать на одну из пяти трудовых (по возрасту; по инвалидности; по случаю потери кормильца; за выслугу лет; за особые заслуги перед республикой) или социальную пенсию.

Условиями назначения трудовой пенсии по возрасту – самой распространенной по численности получателей среди трудовых (2 158,4 тыс. человек) – являются установленная продолжительность стажа работы с уплатой обязательных страховых взносов в бюджет государственного внебюджетного фонда социальной защиты населения Республики Беларусь, трудовой стаж установленной продолжительности, достижение пенсионного возраста. В случае отсутствия одного из условий либо несоответствия установленным значениям по продолжительности в назначении трудовой пенсии будет отказано.

В соответствии с абз. 7 ст. 10 Уголовно-исполнительного кодекса Республики Беларусь (далее – УИК), осужденные имеют право на социальное

обеспечение, в том числе и на получение пенсий в соответствии с законодательством Республики Беларусь.

Согласно ч. 1 ст. 93 УИК, осужденные к лишению свободы, привлекаемые к выполнению оплачиваемых работ, подлежат обязательному государственному социальному страхованию. В соответствии с ч. 2–4 ст. 93 УИК, осужденные к лишению свободы имеют право на государственное пенсионное обеспечение по возрасту, инвалидности, в случае потери кормильца и иных случаях на условиях и в порядке, определяемых законодательством Республики Беларусь. Выплата пенсий осужденным осуществляется органами, назначающими и выплачивающими пенсию, по месту нахождения исправительного учреждения путем перечисления причитающихся сумм пенсий на лицевые счета осужденных.

Вместе с тем, пенсионное законодательство предусматривает ряд ограничений, связанных с фактом отбывания лицом-пенсионером наказания в местах лишения свободы, оказывающих влияние на конечный размер выплачиваемой ему пенсии.

В соответствии со ст. 88 Закона «О пенсионном обеспечении», пенсионерам, находящимся в местах лишения свободы, пенсия (кроме социальной) выплачивается в размере 10 процентов назначенной пенсии, но не менее 20 процентов минимальной пенсии по возрасту в месяц.

Размер минимальной трудовой пенсии согласно ч. 5 ст. 23 Закона «О пенсионном обеспечении» составляет 25 процентов бюджета прожиточного минимума в среднем на душу населения – стоимостной величины необходимых для сохранения здоровья человека, обеспечения его жизнедеятельности минимального набора продуктов питания и непродовольственных товаров и услуг, стоимость которых определяется как фиксированная доля от стоимости минимального набора продуктов питания, а также обязательные платежи и взносы.

Постановлением Министерства труда и социальной защиты Республики Беларусь от 19 июля 2018 г. № 61 «Об установлении бюджета прожиточного минимума в среднем на душу населения и по основным социально-демографическим группам населения в ценах июня 2018 года в расчете на месяц» утвержден размер бюджета прожиточного минимума в среднем на период с 1 августа по 31 октября 2018 г., который составил 213 белорусских рублей 67 копеек (106 \$). Таким образом, минимальный размер трудовой пенсии по возрасту составляет 53 белорусских рублей 42 копейки (26,7 \$). В качестве разъяснения отметим, что минимальный размер трудовой пенсии по возрасту как категория представляет собой один из видов расчетных показателей, применяемых для исчисления размеров надбавок и повышений к трудовым пенсиям. Понимание этой категории как минимально назначаемой пенсии конкретному гражданину является ошибочным и не соответствует действительности.

В тех случаях, когда размер пенсии отбывающих наказание в местах лишения свободы граждан превышает стоимость содержания в местах лишения свободы, выплачивается разница между пенсией и стоимостью со-

держания, но не менее 10 процентов назначенной пенсии и не менее 20 процентов минимальной пенсии по возрасту в месяц.

Если у пенсионера, находящегося в местах лишения свободы, имеются дети (в том числе усыновленные, пасынки и падчерицы), не достигшие 18 лет, то пенсия выплачивается в следующем порядке: на одного ребенка – 25 процентов, на двоих детей – 33 процента, на троих или более детей – 50 процентов назначенной пенсии, самому пенсионеру – оставшаяся часть пенсии за вычетом стоимости содержания в местах лишения свободы, но не менее 10 процентов (инвалидам войны и другим участникам войны – не менее 25 процентов) назначенной пенсии и не менее 20 процентов минимальной пенсии по возрасту.

В случае лишения пенсионера свободы выплата назначенной социальной пенсии приостанавливается на время лишения свободы. Указанное объясняется тем, что источником финансирования выплат социальных пенсий является республиканский бюджет, что связано с выполнением государством конституционной обязанности (ст. 1 Конституции Республики Беларусь) по реализации социально-обеспечительных гарантий и никак не связано с личным вкладом самого гражданина в обеспечение своей старости. По этой же причине в соответствии со ст. 881 Закона «О пенсионном обеспечении» гражданам, находящимся в лечебно-трудовых профилакториях, выплата социальной пенсии приостанавливается на срок их нахождения в лечебно-трудовых профилакториях.

В соответствии с ч. 3 ст. 102 УИК, в исправительных учреждениях, за исключением исправительных колоний-поселений, на лицевой счет осужденных зачисляется независимо от всех удержаний не менее 25 процентов начисленной заработной платы или иных доходов, а на лицевой счет осужденных, достигших общеустановленного пенсионного возраста, осужденных, являющихся инвалидами I и II группы, – не менее 50 процентов начисленной им заработной платы или иных доходов. На лицевой счет осужденных, обязанных возмещать расходы, затраченные государством на содержание детей, находящихся на государственном обеспечении, осужденных, не возместивших ущерб, причиненный преступлением, моральный вред и вред, причиненный жизни и здоровью гражданина, связанные с совершенным преступлением, зачисляется не менее 10 процентов начисленной заработной платы и иных доходов.

По данным Министерства внутренних дел Республики Беларусь, на 1 января 2018 г. в местах лишения свободы содержалось 34,4 тыс. человек, что на 2,3 процента меньше, чем за соответствующий период 2017 г., в том числе в исправительных колониях для взрослых – 28,1 тыс. человек (на 0,4 процента больше), тюрьмах – 585 человек (на 6,6 процента больше), воспитательной колонии для несовершеннолетних – 269 человек (на 3,6 процента меньше), СИЗО – 5,4 тыс. человек (на 14,9 процента меньше).

По данным Верховного Суда Республики Беларусь, в первом полугодии 2018 г. лишение свободы в качестве вида наказания назначалось в от-

ношении 4 951 осужденного; удовлетворены 4 213 заявлений (из 4 616) о направлении в лечебно-трудовые профилактории.

Ограничением в сфере пенсионных правоотношений, связанным с фактом отбывания лицом наказания в местах лишения свободы, является невозможность для такого лица претендовать на установление доплаты по возрасту, предусмотренной Указом Президента Республики Беларусь от 16 января 2012 г. № 35 «О повышении пенсий», согласно которому постоянно проживающим в Республике Беларусь неработающим получателям пенсий в органах по труду, занятости и социальной защите, достигшим возраста 75 лет и 80 лет, устанавливается доплата в размере соответственно 75 процентов и 100 процентов минимального размера пенсии по возрасту.

Законодательство Республики Беларусь предусматривает и ряд других ограничений и запретов в сфере пенсионного обеспечения для лиц, отбывающих наказание в местах лишения свободы. В частности, в соответствии с постановлением Совета Министров Республики Беларусь от 30 марта 1993 г. № 185 «Об утверждении Положения о пенсиях за особые заслуги перед республикой», в случае совершения гражданином, получающим пенсию за особые заслуги, преступления выплата пенсии за особые заслуги прекращается.

Учитывая результаты проведенного исследования, видятся обоснованными и заслуживающими внимания, следующие положения.

1. Уменьшение размера трудовой пенсии лицу, имеющему стаж работы с уплатой обязательных страховых взносов в бюджет государственного внебюджетного фонда социальной защиты населения Республики Беларусь, представляется дискуссионным.

2. Наличие противоречий в отраслевом пенсионном законодательстве и уголовно-исполнительном законодательстве в части пенсионных отношений предоставляется нуждающимся в устранении.

Гуляев Євген Євгенович,

студент факультету заочного, контрактного навчання та підвищення кваліфікації працівників Академії Державної пенітенціарної служби

науковий керівник:

Сикал Максим Миколайович,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу Академії Державної пенітенціарної служби

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ: АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Сьогодні увага законодавця до корпоративних відносин зростає, але на жаль, викликано це не системним реформуванням цих відносин, потреба в якому назріла вже давно, а намаганням терміново побороти найбільш типові схеми в роботі сучасних рейдерів, на доказ цієї тези слід навести дані

сайту Вищого господарського суду де вказується, що на розгляд місцевих господарських судів України у 2017 р. знаходилось 218 тис. заяв, справ (звернень), що на 8,4 % менше, ніж у 2016 р., кількість яких у той час складала 237,9 тис. [1].

Розробці проблеми регулювання корпоративних відносин присвячені праці таких українських учених, як В. Луць, В. Євтушевський, В. Андронов, М. Гольцберг, П. Забелін, А. Мороз, Л. Птащенко, О. Вінника, В. Щербини, Г. Козаченка та ін. Одночасно недостатньо дослідженими і такими, що потребують окремої уваги, є проблеми аналізу законодавчої термінології.

Корпоративні правовідносини врегульовані Господарським процесуальним кодексом (далі – ГПК) України, Цивільним кодексом (далі – ЦК) України, Господарським кодексом (далі – ГК) України, законами України «Про господарські товариства», «Про акціонерні товариства», «Про цінні папери та фондовий ринок», «Про депозитарну систему України», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань», «Про фермерське господарство», «Про кооперацію» та іншими нормативно-правовими актами, що регулюють корпоративні правовідносини, звісно цей перелік не є вичерпним, але він ґрунтується на Постанові Вищого господарського суду України Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин від 25.02.2016 р. № 4 [2].

Корпоративні права – це права особи, частка якої визначається у статутному фонді (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами (ч. 1 ст. 167 ГК України [3], пп. 14.1.90 Податкового кодексу України[4]).

Окреме визначення корпоративних прав для акціонерних товариств (далі – АТ) містить п. 8 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про акціонерні товариства» № 514 [5]. Згідно із зазначеною нормою корпоративні права – сукупність майнових і немайнових прав акціонера – власника акцій товариства, які впливають з права власності на акції, що включають право на участь в управлінні АТ, отримання певної частини прибутку дивідендів та активів АТ у разі його ліквідації відповідно до закону, а також інші права та правомочності, передбачені законом і статутними документами.

Слід також зазначити, що термін «корпоративні права» відсутній в ЦК України, що підтверджує виключно господарсько-правову (а не цивільно-правову) природу корпоративних прав і корпоративних відносин[6].

Цивільний кодекс України не застосовує поняття «корпоративні права». Натомість використовує поняття «право участі у товаристві» і «частка в статутному капіталі». Відповідно до ст. 100 ЦК України [7] право участі у товаристві є особистим немайновим правом і не може окремо передаватися іншій особі. Як бачимо, закон дає лише загальну характеристику цього

права як особистого немайнового, але не розкриває його змісту, як це зроблено у ст. 167 ГК України .

За змістом ст. 167 ГК України [3] можна виділити такі ознаки корпоративних прав: 1) корпоративні права належать лише особам, частка яких визначається у статутному капіталі юридичної особи; 2) корпоративні права виникають лише щодо підприємницької юридичної особи (корпоративного товариства); 3) корпоративні права мають складну структуру: включають у себе права немайнового та майнового характеру; 4) здійснення корпоративних прав пов'язане із майновою участю у статутному капіталі підприємницької юридичної особи; 5) корпоративні права можуть бути передбачені законом і локальними правовими актами підприємницької юридичної особи (корпоративного товариства); 6) належність особі корпоративних прав не вважається заняттям нею підприємницькою діяльністю; 7) законом можуть бути встановлені межі для певних категорій осіб щодо належності їм та/або здійснення ними корпоративних прав.

Слід відзначити, що набуття права власності на частку в статутному капіталі товариства не завжди приводить до набуття корпоративних прав у повному обсязі. Наприклад, якщо учасники товариства відмовляють спадкоємцеві померлого учасника у прийнятті до товариства або якщо спадкоємець відмовиться вступити до товариства, то йому виділяється вартість частини майна товариства, пропорційна розміру частки (ст. 147 ЦК, ст. 55 Закону України «Про господарські товариства» [8]). У такому випадку спадкоємець набуває права власності на частку в статутному капіталі внаслідок її успадкування, але не набуває права участі в товаристві. Зазначена ситуація відповідає принципу добровільності участі в товаристві, оскільки у разі успадкування корпоративних прав у повному обсязі (тобто і права участі) спадкоємець ставав би учасником товариства поза власною волею.

Таким чином, корпоративні права мають відносний характер, є комплексними (множинними) за змістом і включають організаційні та майнові права та обов'язки. Зміст корпоративних прав визначається організаційно-правовою формою юридичної особи. За їх змістом можна виділити повні та неповні корпоративні права. Корпоративні права – це сукупність правових можливостей учасника певної юридичної особи, зміст яких визначається її організаційно-правовою формою.

Корпоративні права – це встановлені законом або локальними правовими актами немайнові та майнові права осіб, частки яких визначаються у статутному капіталі підприємницької юридичної особи, і здійснення яких пов'язане із майновою участю у ньому.

Список використаних джерел

1. Статистична довідка щодо здійснення судочинства господарськими судами України у 2017 році. URL: <http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/06.pdf>.

2. Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин: постанова Вищого господарського суду від 25.02.2016 р. № 4. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004600-16>.

3. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

4. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

5. Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 р. № 514-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17>.

6. Щербина В. С. Господарське право: підручник. 5-те вид., перероб. і доп. Київ: Юрінком Інтер, 2012. 600 с.

7. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

8. Про господарські товариства: Закон України від 19.09.1991 р. № 1576-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12>.

Денисенко Катерина Вікторівна,

кандидат наук з державного управління, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Академії Державної пенітенціарної служби

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПОНЯТІНО-КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Соціальний захист є одним із найважливіших напрямів діяльності держави, загальноприйнятним показником добробуту громадян, фінансової спроможності країни та консолідації його населення. Сучасна парадигма системи соціального захисту виходить з того, що потенційними суб'єктами-отримувачами вищезазначеного є всі громадяни, які зазнали соціального ризику чи опинились в складних життєвих обставинах, серед яких є специфічна соціальна група – засуджені до позбавлення волі.

Узагальнення теоретико-практичного досвіду показує, що у період функціонування радянської моделі соціальної політики роль держави зводилась до пасивної участі у питаннях щодо соціального захисту засуджених. Зокрема, наочним підтвердженням останньої тези є положення ст. 114 Закону СРСР «Про пенсійне забезпечення громадян СРСР» від 15.05.1990 р. № 1480-I, де передбачалось, що у випадку позбавлення пенсіонера волі виплата призначеної пенсії припиняється на час позбавлення волі [1]. Ключовою причиною так званого «позбавлення» права на виплату пенсії даній категорії громадян, на наше переконання, була наявність адміністративно-командної системи, за якої засудженні вважались не повноправними членами суспільства, а «тягарем» для бюджетної системи держави.

Аналіз нормативно-правової бази дозволяє стверджувати, що, з одного боку, в новітній історії України засуджені до позбавлення волі наділені широким спектром соціальних прав. Так, згідно зі ст. 63 Основного Закону, засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду [2]. Від-

повідно до ст. 122 Кримінально-виконавчого кодексу України, засуджені до позбавлення волі, залучені до суспільно корисної оплачуваної праці за строковим трудовим договором, підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню. Крім того, засуджені мають право на загальних підставах на призначення та отримання пенсії за віком, по інвалідності, у зв'язку з втратою годувальника та в інших випадках, передбачених законодавством про пенсійне забезпечення [3]. Однак, з іншого боку, низка нормативних положень щодо життєзабезпечення засуджених характеризується декларативним характером. Зокрема, на практиці, в більшості випадків, при залученні засудженого до суспільно корисної роботи в місці виконання покарання, строковий трудовий договір між ним та виправною колонією не укладається. В свою чергу це призводить до того, що не сплачується єдиний соціальний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування на користь засудженого, відповідно цей період не зараховується до страхового стажу, що позбавляє особу права на пенсійні виплати тощо.

Саме для розв'язання цих та інших протиріч, в практичному та науковому сенсі актуалізується необхідність дослідження теоретичних підвалин поняття «соціальний захист засуджених до позбавлення волі» в доктринальному аспекті. При цьому термінологічний апарат системи соціального захисту засуджених до позбавлення волі має узгоджуватись головним чином із потребами та інтересами даної категорії громадян.

Теоретико-практичним питанням функціонування, розвитку та реформування системи соціального захисту засуджених присвячено чимало наукових доробків. Однак, у концептуальному аспекті дефініція «соціальний захист засуджених до позбавлення волі» не набула відповідного осмислення та обґрунтування у вітчизняній науці.

С. Головіна зазначає про те, що понятійний апарат будь-якої галузі складається із системи термінів та понять, кожне з яких має своє місце та значення [4, с. 6]. Цінною в цьому випадку видається теза П. Петровського, що відсутність наукової методології зумовлює спонтанні, безпосередні реактування на проблемні явища [5, с. 118]. Зауваження не безпідставне, продовжуючи цю наукову думку, зазначимо, що формування та діалектичне осмислення понятійно-категоріального апарату, в контексті нашого дослідження – соціального захисту засуджених, сприяє взаємоузгодженості інтересів, як держави, так і засуджених, повноцінної реалізації останніми конституційного права на соціальний захист.

Примітно, що незважаючи на суттєвий розвиток сучасної науки, у вітчизняній літературі й донині відсутнє загальноприйняте розуміння поняття «соціальний захист». Низка вчених дотримується визначення, зробленого Н. Болотіною, де в широкому значенні соціальний захист становить зміст соціальної функції держави і є системою економічних, юридичних, організаційних заходів щодо забезпечення основних соціальних прав людини і громадянина в державі. У вузькому значенні соціальний захист становить власне соціально-захисну діяльність держави щодо забезпечення населення від

негативних наслідків соціальних ризиків [6, с. 56]. Такий підхід відповідає ціннісно-ідеологічним установкам, кращим традиціям функціонування системи соціального захисту, оскільки відповідає міжнародним стандартам у сфері соціального захисту населення та окреслює сферу соціально-захисної діяльності держави в контексті забезпечення громадян.

Водночас варто погодитись з позицією А. Жуковської, яка переконує, що соціальний захист – це невід’ємна складова політики держави, відповідальною за добробут, розвиток і безпеку своїх громадян [7, с. 75]. У цьому випадку привертає увагу словосполучення «розвиток громадян», тобто соціальний захист, розширюючи сферу своєї діяльності, передбачає не тільки матеріальне забезпечення громадян, які зазнали соціального ризику або перебувають у складних життєвих обставинах, а й створення відповідного підґрунтя для самозабезпечення населення, їх активізації до участі в системі загальнообов’язкового державного соціального страхування.

Для визначення правового статусу засуджених, перш за все, доцільно проаналізувати норми національного законодавства та розглянути основоположні підходи, які утворюють основу для визначення цього поняття.

Згідно з Кримінальним процесуальним кодексом Україн’я, засудженим у кримінальному провадженні є обвинувачений, обвинувальний вирок суду щодо якого набрав законної сили [8]. Варіант, запропонований у Великому тлумачному словнику української мови, визначає «засудженого» як людину, яку засудили до якої-небудь міри покарання [9, с. 426].

У науковому середовищі кримінологічних та психологічних наук засуджені розглядаються як категорія громадян, що характеризуються делінквентною поведінкою. Термін «делінквентність» («delinquency») тлумачиться як – не виконав обов’язків; порушив право; вчинив делікт; правопорушник [10, с. 237]. В свою чергу девіантна поведінка поділяється на дві великі категорії: 1) поведінка, що відхиляється від норм психічного здоров’я, припускає наявність явної чи прихованої психопатології; 2) асоціальна поведінка, що порушує якісь соціальні, культурні, морально-етичні норми, особливо правові; поведінка, яка не схвалюється суспільством і громадськістю [11, с. 178]. Тобто, в цьому контексті засуджений визначається як суб’єкт антизагальноприйнятної поведінки. Разом з тим, узагальнений варіант, запропонований в наукових виданнях, визначає засудженого до позбавлення волі як людину, яка визнана судом винною у вчиненні злочину і якій в обвинувальному вирокі призначено покарання у виді позбавлення волі (довічне позбавлення волі або позбавлення волі на певний строк) [12, с. 22]. Наближена характеристика покладена в основу міждисциплінарних досліджень в аспекті розгляду даного поняття.

Із зазначеного вище випливає, що статус засудженого, як у законодавця, так і наукових колах, стійко асоціюється з людиною, яка вчинила злочин та характеризується делінквентною поведінкою, а також щодо якої було винесено обвинувальний вирок суду. Віддаючи належне науковцям у спробі їх критичного осмислення поняття «засуджений», для соціального права пред-

ставлені доводи щодо змістовного наповнення цього поняття є занадто вузькими, оскільки не відображають специфіки їх соціального становища в суспільстві, а також потреби у разі настання соціальних ризиків, які покладено в юридичний механізм виникнення права на соціальний захист.

Аналіз теоретичних досліджень та узагальнення власного досвіду дозволяє виділити особливості, які характеризують засудженого до позбавлення волі. Отже, перш за все, засуджений є фізичною особою (громадянин України, іноземець, особа без громадянства), визнаний у судовому порядку винним у вчиненні протиправного діяння, відповідальність за яке передбачена кримінальним законодавством. Дана категорія громадян наділена широким спектром прав, гарантій та свобод, в тому числі соціальних, які закріплені у національному законодавстві та міжнародних нормативно-правових актах, за винятком тих, що впливають із набуття специфічного правового статусу «засуджений». Незважаючи на правовий статус та соціальне становище у загальній структурі суспільства, засуджені, у разі настання таких соціальних ризиків, як старість, інвалідність, втрата годувальника, народження дитини тощо, нарівні з іншими громадянами потребують соціальної підтримки з боку держави.

Узагальнюючи вищевикладене, соціальний захист засуджених до позбавлення волі можна визначити як сукупність різноманітних заходів як з боку держави, так і недержавних інституцій, матеріального та нематеріального характеру, спрямованих на життєзабезпечення, задоволення різноманітних потреб, а також розвиток громадян, які визнані у судовому порядку винними у вчиненні злочину, при настанні у них соціального ризику чи складних життєвих обставин.

Список використаних джерел

1. Про пенсійне забезпечення громадян СРСР: Закон СРСР від 15.05.1990 р. № 1480-І. *Відомості З'їзду народних депутатів СРСР і Верховної Ради СРСР*. 1990. № 23. Ст. 416.
2. Конституція України: Основний Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-ІV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.
4. Головина С. Ю. Понятійний апарат трудового права: монографія. Екатеринбург: Изд-во УрГЮА, 1997. 180 с.
5. Петровський П. Філософські основи методології державного управління. *Ефективність державного управління*: зб. наук. пр. Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України / за заг. ред. проф. В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2008. Вип. 14/15. С. 118–125.
6. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту України: навч. посіб. Київ: Знання, 2005. 615 с.
7. Жуковська А. Ю. Соціальна і гуманітарна політика: навч. посіб. Тернопіль: ТНЕУ, 2012. 250 с.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
9. Великий тлумачний словник української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

10. Кашкин С. Ю., Мамулян А. С. *Англо-русский полный юридический словарь*. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Эксмо, 2005. 816 с.

11. Кікалішвілі М. В. Делінквентна поведінка: поняття, ознаки та детермінанти. *Юридична наука*. 2016. № 2. С. 177–190.

12. Афанасенко С. І. Поняття та загальна характеристика особи засудженого до позбавлення волі. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 1. С. 22–23.

Крутько Руслан Викторович,

старший преподаватель кафедры гражданских и уголовно-правовых дисциплин Барановичского государственного университета (Республика Беларусь)

ПРАВО НА СВОБОДУ СОВЕСТИ В УСЛОВИЯХ НЕСВОБОДЫ

Право на свободу совести относится к группе гражданских прав. Свобода совести – это право человека самостоятельно, без какого-либо принуждения решать вопрос: руководствоваться ли ему в оценках своих поступков и мыслей религиозными учениями или отказаться от них [1, с. 76].

В Международном пакте о гражданских и политических правах нормы, устанавливающие право на свободу совести, религии, на создание религиозных образований, содержатся в ст. 18, пункт 1 которой гласит, что «каждый человек имеет право на свободу мысли, совести и религии. Это право включает свободу иметь или принимать религию или убеждения как единолично, так и сообща с другими, публичным или частным порядком, в отправлении культа, выполнении религиозных и ритуальных обрядов и учении» [2].

Это право нашло свое отражение и в ст. 31 Конституции Республики Беларусь, где установлено, что каждый имеет право самостоятельно определять свое отношение к религии, единолично или совместно с другими исповедовать любую религию, участвовать в отправлении религиозных культов, которые не запрещены законом [3].

Правовые отношения в области свободы совести и религиозных организаций регулирует Закон Республики Беларусь «О свободе совести и религиозных организациях» (далее – Закон о свободе совести) [4].

Отметим, что в Конституции Республики Беларусь не встречается словосочетание «свобода совести».

Ответственность за организацию деятельности либо участие в деятельности религиозной организации, не прошедшей в установленном порядке государственную регистрацию, предусмотрена нормой ст. 193-1 Уголовного кодекса Республики Беларусь. Санкция данной статьи предусматривает наказание в виде штрафа, или ареста на срок до шести месяцев, или лишение свободы на срок до двух лет [5]. Указанная статья расположена в главе 23 «Преступления против конституционных прав и свобод человека и гражданина».

В Республике Беларусь существуют незарегистрированные религиозные организации так называемого «Международного Совета церквей

евангельских христиан-баптистов». На предложения зарегистрироваться члены организации отвечают отказом.

Государственные органы проводят определенную работу, пытаясь убедить верующих зарегистрировать свои религиозные общины, в том числе, мотивируя возможностью привлечения к уголовной ответственности. Однако, на данном этапе, ограничиваются точечным привлечением к административной ответственности.

Норма ст. 8 Уголовно-исполнительного кодекса Республики Беларусь устанавливает, что при исполнении наказания и иных мер уголовной ответственности осужденным гарантируются права и свободы граждан Республики Беларусь с ограничениями, установленными уголовным, уголовно-исполнительным и иным законодательством Республики Беларусь [6].

В ст. 12 указанного Кодекса, именуемой «Обеспечение свободы вероисповедания осужденных» определено, что осужденным гарантируется свобода вероисповедания. Часть 2 указанной статьи регламентирует, что в учреждениях, исполняющих наказание, осужденным разрешается единолично или совместно с другими осужденными исповедовать любую религию или не исповедовать никакой, выражать и распространять убеждения, связанные с отношением к религии, участвовать в отправлении религиозных культов, ритуалов и обрядов, не запрещенных законом. В этих целях осужденные могут приобретать предметы культа и религиозную литературу и пользоваться ими. Для отправления религиозных культов, ритуалов и обрядов администрация указанных учреждений выделяет соответствующее помещение. При отправлении религиозных культов, ритуалов и обрядов не должны нарушаться Правила внутреннего распорядка исправительных учреждений, а также права других осужденных [6].

Таким образом, теоретически может возникнуть парадоксальная ситуация, когда для реализации права на свободу вероисповедания без регистрации религиозной организации необходимо оказаться в местах лишения свободы, где эта возможность гарантирована.

Также согласимся с мнением И. В. Бусько, которая в статье «Факторы кризиса ментальности восточнославянских народов в условиях глобализации и поиск цивилизационной идентичности» отметила, что «само словосочетание «свобода совести», буквально подразумевающая свободу убеждений, в иерархию смыслов, исконно утвердившихся в восточнославянском мире, вносит хаос и невразумительность. Совесть и чувство вины в восточнославянских коллективистских культурах выполняли те же функции, что и регулятив ответственности на Западе или регулятив долга на Востоке» [7, с. 371].

Список использованных источников

1. Котляр И. И. 12 лекций о правах человека: науч.-метод. мат. к курсу лекций. Барановичи: БарГУ, 2005. 344 с.
2. Международный пакт о гражданских и политических правах: совершено г. Нью-Йорк, 16 дек. 1966 г. *ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь* [Электронный ресурс] / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2018.

3. Конституция Республики Беларусь 1994 года: с изм. и доп., принятыми на респ. референдумах 24 нояб. 1996 г. и 17 окт. 2004 г. 11-е изд., стер. Минск: Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь, 2015. 66 с.

4. О свободе совести и религиозных организациях: Закон Респ. Беларусь, 17 дек. 1992 г., № 2054-ХІІ: в ред. Закона Респ. Беларусь от 22.12.2011 г. *ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь* [Электронный ресурс] / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2018.

5. Уголовный кодекс Республики Беларусь: 9 июля 1999 г., № 275-3: принят Палатой представителей 2 июня 1999 г., одобрен Советом Республики 24 июня 1999 г., в ред. Закона Респ. Беларусь от 18.07.2017 г. *ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь* [Электронный ресурс] / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2018.

6. Уголовно-исполнительный кодекс Республики Беларусь: 11 дек. 2000 г., № 365-3: принят Палатой представителей 14 дек. 1999 г.; одобрен Советом Респ. 22 дек. 1999 г.: в ред. Закона Респ. Беларусь от 09.01.2017 г. *ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь* [Электронный ресурс] / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2018.

7. Современные глобальные трансформации и проблема исторического самоопределения восточнославянских народов / Ч. С. Кирвель и др.; под ред. Ч. С. Кирвеля. 3-е изд., перераб. и доп. Минск: Четыре четверти, 2010. 548 с.

Мелешко Андрій Романович,

студент факультету заочного, контрактного навчання та підвищення кваліфікації працівників Академії Державної пенітенціарної служби

науковий керівник:

Сикал Максим Миколайович,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу Академії Державної пенітенціарної служби

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАК СУБСИДІАРНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Сьогодні на проблеми юридичної та зокрема цивільно-правової відповідальності звертають багато уваги, адже саме вона є одним із засобів забезпечення законності та правопорядку в суспільстві. Особливістю цивільно-правової відповідальності в сучасний період є посилення її компенсаційної функції порівняно з її репресивною функцією. Одна з головних функцій субсидіарної відповідальності – запобігання значних втрат контрагентів юридичної особи за несприятливого фінансового стану організації внаслідок дій його власників, учасників та інших осіб.

Питання юридичної відповідальності свого часу порушували в своїх роботах такі вчені, як Ю. Г. Матвеев, Х. Кетц, В. Варкалло, Ю. В. Баулін, І. В. Красницький, Б. Г. Розовський, М. І. Хавронюк, В. А. Андрієнко, С. М. Братусь, Б. Т. Базильов, А. С. Шабуров та ін.

Субсидіарна відповідальність – обов'язок зазнати негативних наслідків суб'єктом права (фізична, юридична особа чи держава), який виникає внаслідок невиконання, неналежного виконання зобов'язань чи порушення

приписів закону не ним безпосередньо, а іншим суб'єктом, який з порушником знаходиться у різних правових зв'язках [1, с. 203].

У науці цивільного права традиційно конкурували дві категорії щодо засад відповідальності: теорія спричинення (відповідальність виникає за сам факт завдання шкоди протиправною поведінкою особи) і теорія відповідальності за вину. На сьогодні тривала теоретична дискусія практично завершилася перемогою теорії відповідальності, про що свідчить, зокрема, той факт, що в ст. 614 Цивільного кодексу України [2] як загальне закріплене правило, згідно з яким особа, котра порушила зобов'язання, несе відповідальність за наявності її вини (умислу або необережності). Більше того, деякі науковці, Ю. П. Битяк, Ю. Г. Барабаш, Л. М. Баранова та інші, вважають, що вина є обов'язковою умовою цивільної відповідальності [3].

Це ще раз показує, що субсидіарна відповідальність є окремим видом юридичної відповідальності, а не підвидом цивільної. Адже в деяких випадках саме субсидіарну відповідальність іменують «відповідальність без вини». Вина – це складова правопорушення. Коли немає однієї зі складових – це вже не буде правопорушенням. Отже, можна говорити про те, що підставою субсидіарної відповідальності є не правопорушення, а об'єктивно протиправне діяння. Необхідно розглянути ознаки юридичної відповідальності і простежити, чи всі вони притаманні субсидіарній відповідальності [4, с. 36].

Субсидіарна відповідальність характеризується двома видами ознак: загальні ознаки, які характерні юридичній відповідальності загалом, і спеціальні ознаки, що відмежовують субсидіарну відповідальність від інших видів юридичної відповідальності.

Субсидіарна відповідальність, відзначає Р. Римарчук, є порівняно самотійним видом цивільно-правової відповідальності, що проявляється в особливостях її виникнення, строковості, специфіки перебігу позовної давності, обсязі відшкодування збитків та ін. Субсидіарну відповідальність необхідно відмежовувати від основної відповідальності правонаступника, від основної відповідальності з правом вибору відповідача з кількох альтернативних боржників, а також від солідарної та часткової відповідальності. Змішання зазначених інститутів призводить до появи суперечливих правових норм, створює труднощі для правозастосовної діяльності [5, с. 405].

В. В. Сельська відзначає, що до специфічних ознак юридичної відповідальності можна зарахувати таке:

- 1) виникає у випадках, що передбачені договором або законом;
- 2) до субсидіарної відповідальності можуть бути притягнені різноманітні суб'єкти: це фізичні, юридичні особи, держава, а також міжнародні організації;
- 3) виникає на базі основної відповідальності, що покладається на основну відповідальну особу;
- 4) субсидіарну відповідальність часто називають відповідальністю «без вини», оскільки відповідальність настає для суб'єкта, який безпосередньо не вчинив правопорушення, але на якого в силу різних причин покла-

дений обов'язок нести за нього відповідальність. У цьому випадку, можливо, більш правильно вживати термін «провина», замість «вина». Це щось середнє між виною і протиправністю;

5) її обсяг не може бути більшим за основну відповідальність;

6) цей вид відповідальності має особливий поділ на стадії [4, с. 36].

Таким чином, слід зазначити, що субсидіарна відповідальність є самостійним видом юридичної відповідальності, має додатковий характер і є парною категорією поряд з основною відповідальністю. Основна – виникає за невиконання, неналежне виконання чи інше порушення принципів закону, субсидіарна – означає відповідальність за дії інших осіб.

Отже, можна зробити висновок, що субсидіарна відповідальність – це вид цивільно-правової відповідальності, яка настає у випадках невиконання або неналежного виконання зобов'язань основним боржником внаслідок його відмови, відсутності або недостатності у нього для цього майна та при якій обов'язок щодо виконання такого зобов'язання (повністю або у певній частині) покладається на субсидіарного (додаткового) боржника.

Субсидіарна відповідальність має два види ознак: загальні ознаки, які характерні юридичній відповідальності загалом, і спеціальні ознаки, що відмежовують субсидіарну відповідальність від інших видів юридичної відповідальності. Специфічні ознаки субсидіарної відповідальності такі: вона виникає у випадках, що передбачені договором або законом; до субсидіарної відповідальності можуть бути притягнені різноманітні суб'єкти; виникає на базі основної відповідальності; субсидіарну відповідальність часто називають відповідальністю «без вини»; її обсяг не може бути більшим за основну відповідальність.

Список використаних джерел

1. Сельська В. В. Історія становлення та розвитку субсидіарної юридичної відповідальності. *Lex portus*. 2018. № 2. С. 202–212.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
3. Проблеми правової відповідальності: монографія / Ю. П. Битяк, Ю. Г. Барабаш, Л. М. Баранова та ін.; за ред. В. Я. Тація, А. П. Гетьмана, В. І. Борисової. Харків: Право, 2014. 348 с.
4. Сельська В. В. Поняття й ознаки субсидіарної юридичної відповідальності. *Право і суспільство*. 2016. № 3. С. 34–39.
5. Римарчук Р. Поняття субсидіарної відповідальності: історично-правовий аспект. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2017. № 861. С. 401–406.

Сакута Александр Александрович,
преподаватель кафедры общеправовых дисциплин и государственного управления учреждения образования «Барановичский государственный университет» (Республика Беларусь)

ОГРАНИЧЕНИЯ В АКТИВНОМ ИЗБИРАТЕЛЬНОМ ПРАВЕ ЛИЦ В МЕСТАХ НЕСВОБОДЫ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ И ЗАРУБЕЖНЫХ ГОСУДАРСТВ

Активное избирательное право – одно из важнейших политических прав гражданина, заключающееся в возможности участвовать в выборах главы государства и представительных органов власти в качестве избирателя. Необоснованное ограничение права голоса недопустимо в правовом государстве.

Статья 64 Конституции Республики Беларусь устанавливает: «В выборах не участвуют граждане, признанные судом недееспособными, лица, содержащиеся по приговору суда в местах лишения свободы. В голосовании не принимают участия лица, в отношении которых в порядке, установленном уголовно-процессуальным законодательством, избрана мера пресечения – содержание под стражей» [1].

Таким образом, Конституция Республики Беларусь устанавливает три категории граждан, в отношении которых действует ограничение в активном избирательном праве:

- 1) недееспособные лица;
- 2) лица, содержащиеся по приговору суда в местах лишения свободы;
- 3) лица, в отношении которых в порядке, установленном уголовно-процессуальным законодательством, избрана мера пресечения – содержание под стражей.

Однако содержание данной нормы видится коллизийным по отношению к другим нормам Конституции Республики Беларусь и нормам международного законодательства.

Статья 26 Конституции Республики Беларусь устанавливает презумпцию невиновности: «Никто не может быть признан виновным в преступлении, если его вина не будет в предусмотренном законом порядке доказана и установлена вступившим в законную силу приговором суда. Обвиняемый не обязан доказывать свою невиновность» [1]. То есть, пока лицо содержится под стражей и ему не вынесен обвинительный приговор, вступивший в законную силу, правовой статус гражданина сохраняется. По сути, лица, содержащиеся под стражей в ожидании приговора, являются полноправными гражданами, ограниченными лишь в личной свободе. Таким образом, можно сделать вывод о противоречии ст. 64 принципу презумпции невиновности, закрепленному в ст. 26 Конституции Республики Беларусь.

Для сравнения, ст. 32 Конституции Российской Федерации гласит: «Не имеют права избирать и быть избранными граждане, признанные судом

недееспособными, а также содержащиеся в местах лишения свободы по приговору суда» [2]. Согласно ст. 33 Конституции Республики Казахстан, «не имеют права избирать и быть избранными, участвовать в республиканском референдуме граждане, признанные судом недееспособными, а также содержащиеся в местах лишения свободы по приговору суда» [3]. Статья 70 Конституции Украины устанавливает, что на выборах и референдумах не имеют права голоса граждане, признанные судом недееспособным [4]. Аналогичная норма закреплена в ст. 34 Конституции Литовской Республики: «В выборах не участвуют граждане, признанные судом недееспособными» [5]. Это положение означает также и отсутствие ограничения права голоса у лиц, содержащихся в местах лишения свободы по приговору суда.

Также следует обратиться к международным нормативным правовым актам. В соответствии со ст. 25 Международного пакта о гражданских и политических правах, «каждый гражданин должен иметь без какой бы то ни было дискриминации и без необоснованных ограничений право и возможность: голосовать и быть избранным на подлинных периодических выборах, производимых на основе всеобщего равного избирательного права при тайном голосовании и обеспечивающих свободное волеизъявление избирателей» [6]. Согласно норме данной статьи, нельзя признать обоснованным ограничение избирательного права в связи с заключением под стражу и осуждением.

С учетом вышеизложенного, видится необходимым исключить из ст. 64 Конституции Республики Беларусь, а также из ст. 4 Избирательного кодекса следующие положения: 1) в голосовании не принимают участия лица, в отношении которых в порядке, установленном уголовно-процессуальным законодательством, избрана мера пресечения – содержание под стражей; 2) в выборах, референдуме не участвуют лица, содержащиеся по приговору суда в местах лишения свободы.

Список использованных источников

1. Конституция Республики Беларусь. *Национальный центр правовой информации Республики Беларусь*. URL: <http://pravo.by/pravovaya-informatsiya/normativnyedokumenty/konstitutsiya-respubliki-belarus>.
2. Конституция Российской Федерации. *Администрация Президента РФ*. URL: <http://constitution.kremlin.ru/>.
3. Конституция Республики Казахстан. *Резиденция Президента «Акорда»*. URL: http://www.akorda.kz/ru/official_documents/constitution.
4. Конституция Украины. *Верховная Рада Украины*. URL: <http://portal.rada.gov.ua/uploads/documents/27396.pdf>.
5. Конституция Литовской Республики. *Сейм Литовской Республики*. URL: http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija_RU.htm.
6. Международный пакт о гражданских и политических правах. *Организация Объединенных Наций*. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml.

Самофалов Леонід Прохорович,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Академії Державної пенітенціарної служби

Шевченко Юлія Миколаївна,

слухач факультету заочного, контрактного навчання та підвищення кваліфікації працівників Академії Державної пенітенціарної служби

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ТА СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК ОДНА З ФОРМ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Поняття «соціальний захист» вживається в чинних нормативно-правових актах, проте чіткого нормативного закріплення цих понять не визначено. Деякі науковці неодноразово намагалися проявляти інтерес до вивчення та розкриття значення категорій «соціальний захист», але більшістю з них це поняття вживають по різному. Соціальний захист населення стає актуальним тоді, коли суспільство та держава переживають соціальні проблеми, які необхідно вирішити на належному рівні. Важливі чинники для держави у забезпеченні дієвої реалізації соціального механізму залежать від фінансування країни та від змісту соціальної політики, яка спрямовується на соціальний захист.

Питання особливостей соціального захисту та соціального забезпечення населення в державі розглядалися в роботах В. С. Андрєєва, Н. В. Болотіної, Т. З. Герасиміва, Л. І. Проніної, П. М. Рабіновича та ін.

У 1935 р. в Законі США «Про соціальний захист» вперше було використано поняття «соціальний захист». Мета вказаного закону полягала в тому, що країна в обов'язковому порядку здійснює страхування на випадок старості, смерті, інвалідності та безробіття [1, с. 9]. Згодом цей термін був застосований в різних країнах світу.

У радянський період застосовувалось поняття «соціальне забезпечення», яке на той момент означало сукупність державних заходів, пов'язаних із забезпеченням громадян в старості та у разі непрацездатності, піклування про дітей, медичне обслуговування та лікування.

На початку 90-х років ХХ ст. в умовах наближення до міжнародних стандартів українського законодавства стали використовувати термін «соціальний захист», оскільки система соціального забезпечення вже не відповідала завданням, які стоять перед соціальною державою, яка повинна забезпечити достатній життєвий рівень кожної людини і громадянина.

Необхідно відзначити, що соціальний захист – це коло заходів, спрямованих на створення сприятливих умов роботи і життя в умовах ринку, забезпечення підвищення життєвого рівня населення, а також умови для досягнення високого матеріального добробуту громадян, запровадження дієвої системи соціального захисту усіх членів суспільства, для вільного та всебічного розвитку, для самореалізації можливостей кожної людини.

Слід звернути увагу на поняття та значення соціального забезпечення з точки зору різних науковців, оскільки на сьогоднішній день відсутнє чітке закріплення поняття у законодавстві.

Ще за часів СРСР значний внесок здійснив В. С. Андреев, який дав визначення поняттю «соціально-економічного забезпечення» та обґрунтував його як сукупність певних соціально-економічних заходів, пов'язаних із забезпеченням матері і дитини, громадян у старості та при непрацездатності, з медичним лікуванням і обслуговуванням як важливим засобом профілактики і відновлення працездатності.

На думку Т. З. Гарасиміва, соціальне забезпечення – це система соціальних і юридичних гарантій, які захищають людину від свавілля інших, а також спрямовані на забезпечення необхідних умов для розвитку повноцінної особистості: в сім'ї, праці, відпочинку, управлінні тощо [4, с. 17–18].

Важливо відзначити, що думка вченого спрямована на те, що держава покладає на себе обов'язок щодо вчинення заходів для досягнення певних результатів з боку державних органів задля задоволення потреб та розвитку кожної людини.

Не можна не погодитися з думкою Н. Б. Болотіної, яка під соціальним забезпеченням розуміє організаційно-правову діяльність держави щодо матеріального забезпечення, соціального утримання, обслуговування, надання медичної допомоги за рахунок спеціально створених фінансових джерел осіб, які зазнали соціального ризику, внаслідок якого втратили здоров'я та/або/ засоби до існування і не можуть матеріально забезпечити себе та своїх утриманців; суттю такої діяльності є намагання держави забезпечити матеріальні втрати особи, які спричинені не будь-якими причинами, а саме такими обставинами, котрі у світовій практиці були згруповані і отримали спеціальний термін – соціальні ризики [3, с. 37–39].

Доречно зазначити про те, що держава має за мету надавати послуги з матеріального обслуговування громадянам за рахунок спеціально утворених органів. Однак, надання таких послуг залежить від належного економічного стану та економічної стабільності в країні.

Соціальне забезпечення, на думку Л. І. Проніної, це система державних і громадських заходів створення, розподілу, перерозподілу матеріальних благ для непрацездатних громадян [5, с. 5–6].

Ми не можемо погодитись з думкою вченої, оскільки непрацездатні особи – це окрема категорія громадян, яка потребує матеріального забезпечення з боку держави. Кожна людина може потребувати допомоги, будучи працездатною, але при виникненні інших життєвих ситуацій (наприклад: смерть близької людини і т.д.).

Так, М. Д. Бойко вважає, що соціальне забезпечення – це безоплатне або на пільгових умовах матеріальне забезпечення і обслуговування громадян, що цього потребують, у випадках, передбачених законодавством, за рахунок соціального страхування та виплат із державного та місцевих бюджетів [2, с. 10].

На наш погляд, цікавою є думка П. М. Рабіновича та О. Панкевича, які вважають, що термін «соціальне забезпечення» є більш точним, ніж «соціальний захист». По-перше, тому що поняття «соціальне забезпечення» є ширшим і включає в себе три елементи державної діяльності щодо створення умов для здійснення прав і свобод людини:

1) сприяння реалізації прав і свобод (шляхом впливу на формування їх загально соціальних гарантій);

2) охорона прав і свобод людини (шляхом вжиття заходів, зокрема юридичних, для запобігання порушенню прав і свобод);

3) захист прав і свобод людини (відновлення порушеного правомірною стану, притягнення порушників до юридичної відповідальності).

Аналізуючи наведені визначення соціального забезпечення прав людини вважаємо за необхідне зазначити про те, що соціальне забезпечення прав людини – це система державних і суспільних заходів із матеріального забезпечення громадянину у випадку настання соціальних випадків, кошти яких виплачуються за рахунок фондів соціального страхування та виплат із державних та місцевих бюджетів [6, с. 61–63].

Актуальною проблемою на сьогоднішній день є відсутність єдиного змісту обґрунтування поняття «соціальний захист» та підходи до його визначення.

Список використаних джерел:

1. Баранник Л. Б. Соціальний захист громадян: навч. посіб. Дніпропетровськ: Дніпропетровська державна фінансова академія, 2010. 276 с.
2. Бойко М. Д. Право соціального забезпечення України: посіб. Київ: «Олан», 2004. 312 с.
3. Болотіна Н. Б. Право людини на соціальне забезпечення в Україні: проблема термінів і понять. *Право України*. 2000. №4. С. 37–39.
4. Гарасимів Т. З. Право соціального забезпечення України. Загальна частина. Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 2004. 240 с.
5. Пронина Л. И. Повышение эффективности социального обеспечения. Москва: Юрид. лит., 2000. 236 с.
6. Рабінович П. М. Природне право: діалектика приватного й публічного. *Право України*. 2004. № 9. С. 61–63.

Шумна Лариса Петрівна,

доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Академії Державної пенітенціарної служби України

НОВАЦІЇ ЩОДО УМОВ ПРАЦІ ЗАСУДЖЕНИХ ЗА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання» № 2475-VIII від 03.07.2018 р. передбачається внесення новацій у Кримінально-виконавчий кодекс України з питань праці засуджених, а саме:

1) щодо умов праці: у частині, що стосується умов праці на засуджених поширюється законодавство про працю (нова редакція абзацу дев'ятого частини першої статті 8), зокрема, законодавством визначено, що за винятком правил прийняття на роботу, звільнення з роботи, переведення на іншу роботу);

2) щодо особливостей виплати сум заробітку:

2.1) засудженим до обмеження волі незалежно від усіх відрахувань належить виплачувати не менш як сімдесят п'ять відсотків загальної суми заробітку, а засудженим, які мають заборгованість за виконавчими документами, – не менш як п'ятдесят відсотків загальної суми заробітку (нова редакція частини четвертої статті 60);

2.2) у виправних колоніях на особовий рахунок засуджених зараховується незалежно від усіх відрахувань не менш як п'ятдесят відсотків нарахованого їм місячного заробітку, а засудженим, які мають заборгованість за виконавчими документами, незалежно від усіх відрахувань належить виплачувати не менш як двадцять п'ять відсотків загальної суми заробітку (нова редакція частини другої статті 120);

3) щодо добровільної праці: засуджені до позбавлення волі мають право працювати. Праця здійснюється на добровільній основі на підставі договору цивільно-правового характеру або трудового договору, який укладається між засудженим та фізичною особою – підприємцем або юридичною особою, для яких засуджені здійснюють виконання робіт чи надання послуг (нова редакція частини першої статті 118);

4) щодо обов'язкової праці: засуджені до позбавлення волі, які мають заборгованість за виконавчими документами, зобов'язані працювати в місцях і на роботах, які визначаються адміністрацією колонії, до погашення такої заборгованості (нова редакція частини другої статті 118).

Отже, договір із працівником із числа засуджених на виконання роботи може бути:

– або трудовим (глава III Кодексу законів про працю України). Відносини, що виникають після укладення такого договору, регулюються нормами трудового законодавства;

– або цивільно-правовим (договір підряду, глава 61 Цивільного кодексу України, чи договір про надання послуг, глава 63 зазначеного Кодексу). Відносини, що виникають після укладення такого договору, регулюються нормами цивільного права.

Особливості виконання робіт як на підставі трудового, так і цивільно-правового договору (далі – ЦПД) роз'яснено Мінсоцполітики в листі від 20.04.2012 р. №64/06/187-12. Сторонами трудового договору є працівник і роботодавець. Працівника приймають на роботу (посаду) для виконання певної роботи за конкретною кваліфікацією, професією, посадою, з підпорядкуванням правилам внутрішнього трудового розпорядку. Крім того, за трудовим договором роботодавець повинен забезпечити працівника робочим місцем, знаряддями праці та матеріалами, також за трудовим догово-

ром оплачується саме процес праці, а не кінцевий результат, як за ЦПД, який визначається після закінчення роботи й оформлюється актом [1].

Згідно зі статтею 837 Цивільного кодексу України за договором підядру (цивільно-правовим договором) одна сторона (підрядник) зобов'язується виконати певну роботу за завданням другої сторони (замовника), а замовник зобов'язується прийняти та оплатити виконану роботу. Підрядник не має статусу працівника, сам організовує свою роботу і виконує її на власний ризик.

На відміну від оплати праці за трудовим договором, винагорода за ЦПД встановлюється виключно за згодою сторін; робота не повинна мати систематичного характеру; результат оформляється актами здачі-приймання виконаних робіт (наданих послуг), і відповідно на їх підставі проводиться оплата.

Таким чином, слід чітко розмежувати можливість виконання роботи за трудовим договором і за цивільно-правовим договором. Верховний Суд в постанові від 04.07.2018 (ЄДРСР, реєстр. № 751488848) висловив позицію щодо наявності ознак трудових правовідносин при укладанні договорів про роботу аби в подальшому не виникало питання до таких договорів з боку Держпраці. До таких основних ознак віднесено: 1) фізичні особи самостійно не організовували свою роботу, виконували її не на власний ризик і розсуд, а підкорялися відповідним посадовим особам; 2) в укладених договорах не визначений обсяг виконуваної роботи, а зафіксований обов'язок виконувати роботи (надавати послуги); 3) у договорах не зазначено, який саме результат роботи повинен передати виконавець замовникові, не наведений перелік завдань тощо. 4) тобто предметом укладених договорів є процес праці, а не кінцевий результат [2].

При застосуванні ЦПД у відносинах з працівниками, зокрема засудженими, необхідно розуміти головні відмінності такої угоди від трудової, оскільки законодавством передбачені значні штрафи за порушення трудового законодавства. Якщо фактично відносини є трудовими, а не цивільно-правовими, то до такого підприємства застосують всі штрафи за недотримання трудового законодавства.

Фактичний допуск працівника до роботи без оформлення трудового договору карається штрафом у розмірі 30 мінімальних заробітних плат – 111 690 грн за кожного працівника, щодо якого скоєно порушення (ст. 265 Кодексу законів про працю України). Аналогічний штраф за оформлення працівника на неповний робочий час у разі фактичного виконання роботи повний робочий час.

Список використаних джерел

1. Лист Міністерства соціальної політики України «Щодо виконання робіт на підставі цивільно-правових договорів» від 20.04.2012 р. № 64/06/187-12.

2. Постанова Верховного Суду України від 04.07.2018 (ЄДРСР, реєстр. № 751488848). URL: <https://uteka.ua/ua/publication/GPD-mozhet-byt-priznan-trudovym-sudebnaya-praktika>.

СЕКЦІЯ 4

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ, ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЗАСУДЖЕНИХ, ПЕРСОНАЛУ ТА ІНШИХ ОСІБ КРИМІНОЛОГІЧНИМИ, КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИМИ, ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИМИ ЗАСОБАМИ

Аніщенко Вікторія Олександрівна,

кандидат технічних наук, доцент, начальник науково-дослідного центру з питань діяльності органів та установ ДКВС України Академії Державної пенітенціарної служби

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ЗАСУДЖЕНИХ НА ВИЩУ ОСВІТУ В УКРАЇНІ

Одним із завдань покращення криміногенної обстановки є зниження рівня рецидивної злочинності, яка протягом останніх років має тенденцію до зростання. Це є наслідком багатьох факторів, в тому числі й недосконалості законодавства щодо отримання засудженими вищої освіти під час відбування покарань у місцях несвободи України.

Зауважимо, що роль освіти та її впливу на засуджених є актуальною проблемою наукових досліджень кримінально-виконавчого права, про що свідчать численні праці не тільки вчених даної галузі права (А. Байлов, О. Вакуленко, О. Гальцева, А. Градецький, О. Колб, А. Степанюк, С. Хуторна, В. Човган, І. Яковець та ін.), а й інших соціальних і поведінкових галузей науки (О. Гончаренко, О. Караман, А. Кравчук, О. Третяк, С. Чебоненко та ін.).

Безумовно освіта є базовою цеглиною в основі побудови нового суспільства, де кожен може реалізувати свої права, відчутти себе гідною й вільною людиною, застосувати свої знання на практиці й забезпечити своє існування та розвиток. Будь-який засуджений, як громадянин України, має право на освіту. Однак, реалізація ними даного права на практиці має свої специфічні особливості, що обумовлені обмеженням волі, підкоренням їх життєдіяльності вимогам режиму виконання покарань, основні положення якого закріплено у Кримінально-виконавчому кодексі (далі – КВК) України та Правилах внутрішнього розпорядку установи виконання покарань (далі – УВП).

В Україні право на освіту осіб, які відбувають покарання, реалізується через низку нормативно-правових актів вітчизняного законодавства (Конституція України, Закон України «Про освіту», Закон України «Про загальну середню освіту», Закон України «Про професійно-технічну освіту», Закон України «Про вищу освіту», КВК України, Наказ Міністерства освіти та науки України та Міністерства юстиції України № 691/897/5 від 10.06.2014 р. «Про затвердження Порядку організації навчання у загальноосвітніх навчальних закладах при виправних колоніях та слідчих ізоляторах, що належать до сфери управління

Державної пенітенціарної служби України» та ін.) з обов'язковим урахуванням вимог міжнародних правових актів щодо поводження з ув'язненими (Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Конвенція про захист прав та основоположних свобод, Мінімальні стандарти поводження з ув'язненими, Європейські пенітенціарні правила та ін.).

Наукові дослідження доводять чітку закономірність: чим вищий рівень освіти засуджених, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі, тим нижче рівень рецидивної злочинності після їх звернення та повернення у суспільство.

За даними експертного центру з прав людини, 96% засуджених зазначили, що можуть отримати професійну освіту в УВП і майже 8% знають про можливість дистанційного навчання для отримання вищої освіти. Шкільну освіту здобули 4500 засуджених, професійно-технічну – 7400 осіб, а вищу – лише 10 осіб. Найlepsими є процедури отримання загальної середньої освіти та професійно-технічної освіти.

На думку 79% опитаних засуджених, професії, що пропонуються в УВП, дозволяють їм працювати за спеціальністю (каменяра, електромонтера, зварювальника, робітника пилорами, столяра) і 81% вважають, що ці спеціальності дозволяють їм забезпечити себе одягом, житлом та продуктами харчування. Тут теж є певні проблеми, наприклад, різноманіття представлених спеціальностей у навчальних закладах жіночих та чоловічих колоній дуже відрізняються. Якщо чоловіки мають можливість обрати серед декількох спеціальностей, то жінки можуть отримати лише професію швачки. Є й інші проблемні моменти в отриманні професійної освіти, серед яких певний процент займає формальний характер такого навчання. Засуджені неодноразово під час досліджень зазначали, що їх записували на навчання, давали ручку й зошит, фотографували й відправляли до камери без подальшого навчання (все заради видачі «корочки» про освіту).

Щодо отримання вищої освіти, то тут треба зазначити наявність певних складнощів, на які фахівці експертного центру з прав людини зробили наголос, а саме: небажання адміністрації сприяти дистанційному навчанню й створенню певних умов для здійснення такої форми навчання, немає матеріально-технічної бази для проведення навчальних занять за даною формою навчання, скарги засуджених чоловіків про відмову їм в наданні освітніх послуг через їх приналежність до касты «ображених» через зв'язок авторитетних в'язнів з адміністрацією, майже більше половини засуджених зауважили на поганій якості навчання тощо.

Варто зауважити, що одним із найбільш проблемних питань у межах проведеного нами моніторингу звітів експертного центру з прав людини виявилася відмова такій специфічній категорії засуджених, як «довічникам», з боку адміністрації в реалізації ними права на вищу освіту з посиленням на так зване «природне обмеження щодо здобуття вищої освіти».

Окрім експертного центру з прав людини, на зазначену проблему звертають увагу й інші національні інстанції. Так, про актуальність її вирішен-

ня свідчить низка справ про дискримінацію зазначеної категорії засуджених, що перебуває на розгляді в судах України.

За даними правозахисника І. Федорович, є випадки, коли довічно засудженим було відмовлено в отриманні вищої освіти з причини «природного обмеження», що є неправомірною дією. Відмова була здебільше мотивована тим, що такі особи не мають змоги бути присутніми на складанні іспитів, в центрах складання зовнішнього незалежного тестування. Однак, це суперечить принципам демократії і захисту прав осіб, довічно ув'язнених, що є по суті порушенням ст. 14 Європейської конвенції про заборону дискримінації, зокрема щодо доступу до вищої освіти. Отримання засудженими різних категорій вищої освіти є корисною діяльністю не тільки для в'язнів, а й для адміністрації УВП, а в подальшому й для суспільства. Освіта здатна вплинути на покращення викривленого мислення, сформувані культурні й етичні принципи спілкування, обізнаності в громадському житті.

В Україні в рамках реформування пенітенціарної системи є нагальна потреба вдосконалення процесу реалізації й забезпечення права засуджених на здобуття вищої освіти, що є вимогою пп. 77 і 78 розділу «Освіта і відпочинок» Мінімальних стандартів поводження з ув'язненими (в'язнями, які здатні мати із цього користь, слід забезпечувати можливість подальшої освіти, включно з релігійним вихованням у країнах, де таке допускається; також в усіх установах в'язня треба забезпечувати можливості відпочинку і культурної діяльності в інтересах їхнього фізичного і психічного здоров'я).

З огляду на вищевикладене, вважаємо, що на сучасному етапі реформування пенітенціарної системи України Міністерству юстиції бажано здійснити ряд заходів, спрямованих на покращення правового статусу засуджених до довічного позбавлення волі в частині реалізації ними права на вищу освіту. З урахуванням позитивних вітчизняних напрацювань з означеної проблеми, а також за результатами вивчення позитивного зарубіжного досвіду й міжнародних пенітенціарних стандартів, нами пропонується низка заходів за вказаним напрямом, а саме:

- створення реальної процедури здобуття засудженими вищої освіти, з наданням їй статусу доступного виду корисної діяльності, що буде впливати на «переформування» їх мислення, набуття ними певних культурних комунікаційних навичок, сприяти їхній ресоціалізації;

- покращення матеріально-технічної бази, умов забезпечення освітнього процесу в УВП;

- створення електронної бібліотеки для засуджених, у фондї якої будуть необхідні підручники, навчальні посібники, інші методичні матеріали для забезпечення дистанційної форми навчання.

Список використаних джерел

1. Байлов А. В. Проблеми отримання вищої освіти особами, засудженими до позбавлення волі. *Засоби виправлення і ресоціалізації засуджених до позбавлення волі*: монографія / за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. А. Х. Степанюка. Харків: Кроссеруд, 2011. С. 215–218.

2. Белоусов Ю. Л., Гнатовський М. М., Гацелок В. О., Федорова А. Л. Мінімальні стандарти належного поведіння: аналіз національного та міжнародного досвіду: практ. посіб. / за заг. ред. Ю. Л. Белоусова. Київ: Ваіте, 2013. 170 с.
3. Вакулєнко О. Освіта як чинник ресоціалізації осіб, які звільняються з місць позбавлення волі. *Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету*: зб. наук. пр. звітн.-наук. конф. викладачів. ун-ту за 2011 р. (Київ, 9–10 лют. 2012 р.) / уклад.: Г. Волинка, О. Уваркіна, О. Симоненко, О. Ємельянова. Київ: Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. 2012. Ч. 1. С. 94–95.
4. В'язниця очима в'язня: аналітичний документ підготовлено в рамках проекту «Подальша підтримка пенітенціарної реформи в Україні», що спільно фінансується Європейським Союзом та Радою Європи. Київ, 2017. 64 с.
5. Гончаренко О. Г., Кравчук А. В. Економічні та соціальні чинники освіти у виправних закладах кримінально-виконавчої системи України. *Вісник ЖДТУ*. № 3. 2016. С. 53–62.
6. Градецький А. Освіта як засіб виправлення засуджених. *Держава і регіони*. Серія: Право. 2015. № 1. С. 51–55.
7. Європейські пенітенціарні правила (Рекомендація № R (2006)2 Комітету Міністрів держав-учасниць): прийнято Комітетом Міністрів 11.01.2006 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_032.
8. Караман О. Вища освіта в процесі ресоціалізації засуджених у пенітенціарних закладах. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2011. № 3. С. 90–94.
9. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>.
10. Права людини в Україні – 2017: доповідь правозахисних організацій / за ред. О. М. Павліченка, О. А. Мартиненка. Київ: Українська Гельсінська спілка з прав людини, 2018. 92 с.
11. Степанюк А. Х., Яковець І. С. Втілення міжнародних стандартів у практичну діяльність кримінально-виконавчої системи: монографія. Харків: Кроссероуд, 2007. 184 с.
12. Хуторна С. В. Загальноосвітнє і професійно-технічне навчання засуджених до позбавлення волі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків. 2012. 20 с.
13. Чебоненко С. О. Педагогічні та правові основи ресоціалізації засуджених в умовах пенітенціарного закладу. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету*. Серія: Педагогічні науки. 2010. Вип. 76. С. 318–323.
14. Човган В. О. Обмеження прав в'язнів: правова природа та обґрунтування: монографія. Харків: Права людини. 2017. 608 с.

Антощенко Володимир Сергійович,

слухач 5 курсу факультету заочного контрактного навчання та підвищення кваліфікації працівників Академії Державної пенітенціарної служби

науковий керівник:

Пузирьов Михайло Сергійович,

кандидат юридичних наук, головний науковий співробітник науково-дослідного центру з питань діяльності органів та установ ДКВС України Академії Державної пенітенціарної служби

ПРАВОВА ОСНОВА ЗАПОБІГАННЯ НАСИЛЬНИЦЬКИМ ЗЛОЧИНАМ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

При дослідженні правової основи запобігання насильницьким злочинам в установах виконання покарань (далі – УВП) ми спиралися на чинне законодавство, яке включає сукупність норм, передбачених різними галузями права.

Важливо відмітити, що різноманітність завдань, що виконує персонал УВП, як спеціальний суб'єкт запобігання вчиненню насильницьких злочинів особами, які тримаються в УВП, вимагає розгалуженого правового регулювання.

С. С. Алексєєв до елементів (складових) механізму правового регулювання відносить: юридичні норми, правові відносини, акти реалізації суб'єктивних юридичних прав і обов'язків, нормативні юридичні акти, правову культуру і правосвідомість, які в послідовному, закономірному зв'язку утворюють єдину систему юридичних засобів впливу на суспільні відносини [1, с. 35]. До елементів механізму правового регулювання, на думку А. М. Вітченка, належать норми права різного призначення, акти застосування права і діяльність організацій та посадових осіб щодо втілення їх у життя [2, с. 42].

Взагалі діяльність персоналу УВП може мати місце тільки на правовій основі, у суворій відповідності до чинного законодавства. Підкреслюючи значення закону в системі правового регулювання, необхідно мати на увазі, що термін «закон» вживається як узагальнююче поняття. Під ним розуміються всі нормативно-правові акти, які мають силу закону, або, іншими словами, законодавчі акти. До них належать, крім власне законів, основи законодавства, кодекси, статути, положення й інші акти Верховної Ради України, спрямовані на поліпшення законодавчої основи правоохоронної діяльності в цілому та УВП зокрема.

Базовим відмічаємо норму п. 14 ст. 92 Конституції України, згідно з якою виключно законами України визначаються організація і діяльність органів і УВП [3].

У ст. 3 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» зазначено, що правовою основою її діяльності виступає Конституція України, закони України, акти Президента України і Кабінету Міністрів України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також видані відповідно до них нормативно-правові акти Міністерства юстиції України [4]. Правомірним видається застосувати ці положення і до такого конкретного аспекту діяльності служби як запобігання злочинам, у тому числі такому їх різновиду, як насильницькі. Тобто, усі зазначені нормативно-правові акти можемо вважати правовою основою запобігання вчиненню насильницьких злочинів в УВП.

Пристаючи до аналізу правової бази запобігання насильницьким злочинам в УВП, насамперед, важливо зауважити, що положення, якими закладається правове підґрунтя для запобігання злочинам, містяться у чинних національних кодифікованих актах. Так, у ст. 2 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України першим серед завдань кримінального провадження названий захист особи, суспільства, держави від кримінальних правопорушень [5]. Відповідно до ч. 1 ст. 50 Кримінального кодексу України, покарання виступає заходом примусу, який застосовується від імені держави щодо особи, яку згідно судового вироків визнано вин-

ною у вчиненні злочину. Зміст покарання полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого. Але, як зазначено у ч. 2 вказаної статті, мета покарання не обмежується виключно карою, вона включає також і виправлення засуджених та запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами [6].

У ст. 1 Кримінально-виконавчого кодексу (далі – КВК) України як одне з головних завдань кримінально-виконавчої діяльності вказано запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами [7]. Тому, на нашу думку, логічно вважати запобігання злочинам в УВП одним з основних завдань діяльності цих установ.

Завдання запобігання злочинам засуджених та рецидивній злочинності, а також вчиненню злочинів особовим складом УВП деталізовані у Законі України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України». Зокрема, для їх виконання нормами ч. 10 ст. 18 зазначеного Закону на посадових та службових осіб УВП накладається безпосередній обов'язок щодо запобігання вчиненню кримінальних правопорушень, а також дисциплінарних проступків в УВП, прийому та реєстрації заяв і повідомлень про такі події та правопорушення, щодо своєчасного прийняття рішень на основі отриманої про правопорушення чи його готування інформації [4].

Норми ч. 12 ст. 18 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» зобов'язують співробітників УВП у рамках виявлення та припинення кримінальних правопорушень, під час участі у їх розкритті діяти чітко згідно з вимогами КПК України. Діяльності із запобігання вчиненню в УВП злочинів також безпосередньо сприяє виконання посадовими та службовими особами вимог ч. 14 ст. 18 цього Закону щодо виявлення сприятливих для вчинення кримінальних правопорушень та порушень режиму причини і умов, а також вжиття заходів щодо їх усунення у межах власних повноважень [4].

Вважаємо, що запобіганню злочинам сприяє і виконання співробітниками УВП й інших встановлених нормами ст. 18 вказаного Закону обов'язків, наприклад, щодо застосування усього спектру законодавчо передбачених засобів виправлення та ресоціалізації засуджених (ч. 4 ст. 18); щодо забезпечення правопорядку, режиму, встановлених в УВП правил внутрішнього розпорядку; щодо забезпечення виконання засудженими та іншими особами їх встановлених законом обов'язків (ч. 6 ст. 18); щодо забезпечення безпеки засуджених, персоналу, інших осіб, що перебувають на території УВП (ч. 8 ст. 18); щодо припинення адміністративних правопорушень у сфері законодавчо встановленого порядку і умов виконання покарання та його відбування (ч. 9 ст. 18) [4] тощо.

Адже, усі ці та інші зазначені в Законі України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» обов'язки спрямовані на те, щоб забезпечити максимальне дотримання законності у кожній УВП. А отже, виконання кожного з них належним чином – це прямий шлях до запобігання вчиненню нових злочинів. У свою чергу, їх невиконання, нехтування пер-

соналом УВП тим чи іншим аспектом свого професійного обов'язку, навіть таке, що, на перший погляд, може здаватися незначним (наприклад, незначна затримка із прийняттям рішення про перевірку інформації щодо можливого готування порушення режиму в УВП) здатне в кінцевому рахунку призвести до вчинення серйозного злочину (в тому числі вбивства, втечі, захоплення заручників тощо). З цього випливає, що неухильне і в повному обсязі виконання законодавчо встановлених обов'язків персоналом УВП щодо забезпечення порядку і умов виконання покарання – це важлива складова запобігання злочинності.

Оскільки в УВП у рамках запобігання злочинам до засуджених застосовується широкий спектр заходів профілактичного впливу, особливу увагу необхідно приділяти неухильному дотриманню гарантій захисту їх прав і законних інтересів, їх обов'язків та їх особистої безпеки, визначених нормами ст. 7–10 КВК України [7].

Також ми переконані, що запобіганню злочинам в УВП сприяє неухильне виконання положень КВК України, якими регламентується введення у структурних дільницях колоній рівнів безпеки (ст. 94–100), порядок використання технічних засобів нагляду і контролю за поведінкою засуджених (ст. 103), здійснення оперативно-розшукової діяльності в колоніях (ст. 104), України), підстави застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї (ст. 106), умови та порядок застосування до осіб, що відбувають покарання заходів стягнення (ст. 132–135), особливості та порядок відбування покарання в колоніях різних видів (ст. 138–140) тощо.

Таким чином, на підставі вищевикладеного доходимо висновку, що запобігання злочинам в УВП як один із основних напрямів діяльності реалізується згідно з правовими засадами, встановленими Конституцією України, КК, КПК, КВК України, іншими актами чинного законодавства. Водночас вважаємо за доречне зауважити, що попри те, що у ст. 50 КК України та ст. 1 КВК України законодавець чітко визначив запобігання вчиненню злочинів як одне з ключових завдань, шляхи, форми і методи його реалізації законодавець не уточнив. Тобто, можемо стверджувати, що правові основи запобігання злочинам, у тому числі насильницьким, в УВП потребують уточнення та вдосконалення.

Список використаних джерел

1. Алексеев С. С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве. Москва, 1966. 187 с.
2. Витченко А. М. Механизм правового регулирования социалистических общественных отношений, его понятие и структура. *Вопросы теории государства и права*: сб. ст. Саратов: Изд-во Саратов. юрид. ин-та. 1968. Вып. 1. С. 65–92.
3. Конституція України: Основний Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23.06.2005 р. № 2713-15. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 30. Ст. 409.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

6. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

7. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.

Білець Марина Сергіївна,

слухач 6 курсу Академії Державної пенітенціарної служби

науковий керівник:

Самофалов Леонід Прохорович,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Академії Державної пенітенціарної служби

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИДІВ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Поняття правопорушення є основним, базовим елементом теорії держави та права, що за своєю юридичною суттю демонструє суспільну сутність діючого законодавства, його базових інститутів, а також політику держави щодо боротьби із правопорушеннями. Правопорушення за своєю сутністю порушує юридичні норми-заборони, а отже встановлені державою законні норми поведінки.

Поняття правопорушення має конкретно-історичний зміст та визначається його суспільною природою, походженням, витоками, змістом, а також суспільним призначенням його законодавчого визначення [4, с. 116].

Важливим етапом у з'ясуванні сутності правопорушення як виду правової поведінки є проведення його класифікації. Значне теоретичне та практичне її значення полягає в даному випадку саме в тому, що це дозволяє на науковій основі здійснювати достатньо чітке розмежування між окремими видами правопорушень, сприяючи тим самим створенню найдоцільніших форм і методів боротьби з ними [1, с. 18–19].

В юридичній літературі найчастіше пропонується класифікувати правопорушення за ознакою (ступенем) суспільної небезпеки [2, с. 203] або за ступенем суспільної (соціальної) шкідливості [3, с. 255] на два види: злочини і проступки. Щодо першого критерію А. А. Піонтковський вважав, що суспільна небезпека характеризує будь-яке правопорушення, а не лише злочин. Тому він пропонував розмежувати правопорушення не просто за ознакою суспільної небезпеки, а за ступенем суспільної небезпеки [5, с. 47]. Така точка зору сьогодні поширена в загальній теорії права. Так, М. С. Малєїн зазначав, що правопорушення різні за ступенем шкідливості і тому різні за ступенем суспільної небезпеки [6, с. 8–10].

В. Л. Кулапов вважає класифікацію правопорушень за ступенем їх соціальної небезпеки (шкідливості) «найбільш розповсюдженою та соціально значимою». На його думку, злочини відрізняють максимально можливим

ступенем суспільної небезпеки, тоді як проступки – меншим ступенем такої небезпеки. Проте В. Л. Кулапов не називає критеріїв, за якими можливо визначати ступінь суспільної небезпеки [7, с. 589–590].

Найбільш детально, на нашу думку, класифікацію правопорушень навів А. О. Штанько, а саме: залежно від соціальної або особистої значимості – на проступки (шкідливі правопорушення) та злочини (небезпечні правопорушення); за галузевою належністю – на конституційні, кримінальні, адміністративні, цивільні, трудові, земельні, фінансові, дисциплінарні, та інші; за сферами суспільних відносин або сферами громадського життя – в економічній сфері, в політичній сфері в екологічній сфері, в соціально-побутовій сфері, в освітньо-навчальній сфері та інші; за галузями народного господарства – в промисловості, на транспорті, у сільському господарстві; за видами юридичної діяльності – правопорушення у правотворчій і правозастосовній діяльності; за суб'єктами – вчинені деліктоздатною фізичною особою і вчинені юридичною особою; за колом осіб – особові і колективні; за формами вини – умисні і необережні; за характером нормативно-правового припису – матеріальні і процесуальні; залежно від оцінки спричиненої шкоди – правопорушення з матеріальним складом і правопорушення з формальним складом та інші. [8, с. 120].

У юридичній науці мають місце певні критерії класифікації злочинної діяльності. Види злочинної діяльності розрізняються між собою за мірою соціальної загрози (шкідливості), за об'єктами посягання, за учасниками, за розповсюдженістю, за рисами об'єктивної і суб'єктивної сторін, а також за процедурами їхнього розгляду.

За мірою суспільної загрози (шкідливості) відрізняють проступок та злочин. Проступками вважають правопорушення, які ведуть до негативних наслідків для особи, соціуму, країни та є передумовою для притягнення порушника до передбаченої законодавством відповідальності. Проступки поділяють на: дисциплінарні, конституційні, матеріальні, адміністративні, цивільно-правові.

Конституційними є проступки, що мають соціальну загрозу і є протиправними вчинками, що полягають у свідомому завданні шкоди організації та функціонуванню державних інститутів управління, конституційним правам та свободам громадян, проте не містять ознак складу злочину.

Дисциплінарними є проступки, що являють собою соціально загрозові протиправні вчинки, що проявляються у невиконанні робітником, службовцем, студентом, військовослужбовцем службових, робочих, військових та освітніх зобов'язань, недотриманні норм внутрішнього трудового розпорядку.

До адміністративних проступків належать соціально небезпечні протизаконні діяння, які проявляються у свідомому посяганні на соціальні відносини, які сформувались у галузі державного управління і охороняються законом. Адміністративні проступки включають в себе діяння, які перешкоджають розпорядній і виконавчій активності державних і громадських інститутів та утворень, посягають на соціальний або державний правопорядок, права, власність та правові інтереси громадян.

Зазвичай вони контролюються нормами фінансової, адміністративної та інших юридичних галузей і не мають зв'язку зі здійсненням службових обов'язків.

Новим видом правопорушення є податкові проступки. Вони є соціально загрозовими протиправними вчинками, що порушують інтереси і законні права учасників податкових взаємовідносин. За вчинення таких порушень передбачена правова відповідальність.

До матеріальних належать проступки, що несуть загрозу суспільству та є протиправними, являючи собою навмисне заподіяння шкоди майну підприємства його працівником.

Цивільно-правовими є проступки, що проявляються у суспільно загрозових протиправних вчинках, які виражаються через порушення громадянами та об'єднаннями особистих немайнових і майнових взаємозв'язків, утворених між учасниками права, і являють собою матеріальну і духовну цінність.

Таким чином, міра соціальної небезпечності вчинку, як основна ознака відділення злочинів від інших правопорушень, обумовлюється усіма його рисами, формою та мірою вини, метою і мотивом, способом, місцем, умовами здійснення та його наслідками. Законодавець, зазвичай, проводить розподіл за наслідками здійснення вчинку і, перш за все, за мірою завданої шкоди. Отже, злочин відрізняється від цивільних проступків здебільшого мірою соціальної загрози, що, як правило, також обумовлюється величиною завданої шкоди. Навмисне пошкодження або знищення чужого майна набуває ознак злочинів в тому разі, якщо призвело до шкоди великого масштабу (ч.1 ст. 194 КК України). В разі коли даної шкоди не було спричинено, то винний суб'єкт несе тільки цивільно-правову відповідальність, в разі, коли знищення майна не має згідно об'єкту посягання сторонніх рис (наприклад, хуліганства) (ст. 296 КК України).

Підсумовуючи вище наведені матеріали, варто зауважити, що з аналізу терміну правопорушення можна виокремити необхідні мінімальні ознаки, за відсутності яких неможливо класифікувати правопорушення. До даних ознак варто включити: 1) дія (або бездіяльність); 2) здійснення діяння суб'єктом правопорушення; 3) дія (або бездіяльність) має бути умисною; 4) нести соціальну загрозу; 5) діяння має бути передбачене діючим законодавством. Останнє, крім іншого, має на увазі, що необхідною умовою класифікації також є 6) карність. Визначення сутності даних ознак є ключовим для подальшого формування критеріїв класифікації правопорушень та їх типів.

Типи правопорушень відрізняються між собою згідно міри соціальної загрози (шкідливості), за суб'єктами, об'єктами посягання, за розповсюдженістю, процедурами їх розгляду, ознаками об'єктивної і суб'єктивної сторін. Окрім цього, варто розмежовувати поняття правопорушень та аморальних вчинків.

Список використаних джерел

1. Блажко П. К. Совокупность правонарушений по советскому праву: понятие и юридическое значение). Казань: Казан, ун-т, 1988. 97 с.

2. Загальна теорія держави і права / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін.; за ред. В. Копейчикова. стереотип. вид. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 320 с.
3. Комаров С. А. Общая теория государства и права: курс лекций. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Манускрипт, 1996. 312 с.
4. Коржанський М. Й. Кримінальне право і законодавство України. Загальна частина: курс лекцій. Київ: Атіка, 2001. 432 с.
5. Кузнецова Н. Ф. Избранные труды / предисл. акад. В. Н. Кудрявцева. Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2003. 834 с.
6. Малейн Н. С. Правонарушение: понятие, причины, ответственность. Москва: Юрид. лит., 1985. 192 с.
7. Теория государства и права: курс лекций / под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. Москва: Юрист, 2001. 776 с.
8. Штанько А. О. Правопорушення як вид правової поведінки: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2009. 272 с.

Боднар Ігор Володимирович,

кандидат юридичних наук, начальник кафедри тактико-спеціальної підготовки Академії Державної пенітенціарної служби

Кириєнко Дмитро Михайлович,

старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки Академії Державної пенітенціарної служби

МІСЦЕ КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЙ В СИСТЕМІ ДЕТЕРМІНАНТІВ НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Ненадання належної уваги розв'язанню конфліктів в середовищі засуджених може призвести до негативних наслідків у виді заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості засудженим, а при міжгруповому конфлікті – спричинення тілесних ушкоджень великій кількості засуджених. Ненадання належної уваги розв'язанню конфліктної ситуації між засудженим, групами засуджених і представниками адміністрації може призвести до таких негативних наслідків: групової непокори засуджених, нападів на представників адміністрації, захопленнь заручників та масових заворушень за участю значної кількості засуджених виправної колонії. Суспільна небезпека конфліктних ситуацій у середовищі засуджених передбачає необхідність проведення належної та своєчасної роботи всіх суб'єктів попереджувальної діяльності по виявленню та усуненню не тільки об'єкту криміногенної ситуації, а й виявлення чинників суб'єктивного та об'єктивного характеру, що зумовлюють створення та існування конфліктних ситуацій в середовищі засуджених.

Враховуючи точку зору А. В. Уса та проведені нами дослідження, до числа чинників об'єктивного характеру, що сприяють виникненню конфліктів між засудженими, на нашу точку зору, слід віднести:

– примусовий спосіб створення соціальної спільноти, реалізація якого порушує вибірковість, як невід'ємну умову нормального спілкування, і обмежує можливість уникати небажаних контактів;

- динамічність виправлення, що обумовлює неминучість перебування в одній виправній колонії осіб з позитивною та негативною спрямованістю;
- стан стійкої криміногенної зараженості засуджених;
- обмеженість матеріальних ресурсів, у зв'язку з якою значущість предметів, якими володіють засуджені, істотно зростає і відносини з приводу їх розподілу загострюються;
- застарілість матеріально-технічної бази кримінально-виконавчих установ (далі – КВУ) закритого типу, що по своїй суті не здатна створити належних умов тримання засуджених;
- стихійну стратифікацію, тобто розмежування засуджених на декілька категорій, члени яких розрізняються по таких ознаках, як об'єм неформальної влади, характер відносин з іншими засудженими, спосіб життя в виправній колонії [1, с. 10].

Результати проведеного дослідження Боднаром І. В. засвідчили, що до чинників суб'єктивного характеру, які негативно впливають на запобігання вчинення злочинів засудженими, можна віднести:

- планування діяльності роботи КВУ закритого типу здійснюється не на основі виявлення проблем дійсного стану оперативної обстановки та без належного її прогнозування;
- під час здійснення заходів, спрямованих на запобігання вчинення злочинів у КВУ закритого типу не враховуються комплексність підходу в організації попереджувальної діяльності;
- плановані заходи не відображають механізм взаємодії структурних підрозділів КВУ закритого типу щодо нейтралізації криміногенних процесів у середовищі засуджених;
- під час планування діяльності щодо запобігання вчинення злочинів у КВУ закритого типу в них не конкретизуються заходи індивідуальної профілактичної дії, їх характер не персоніфікований та не відображає вимог до індивідуалізації покарання;
- у планах відсутні заходи щодо персоналізації об'єктів особливої уваги при використуванні засобів і методів запобігання конфліктним ситуаціям;
- заплановані заходи не відображають досягнень різних галузей науки, міждисциплінарний науковий і комплексний професійний підхід у запобіганні конфліктів в середовищі осуджених і обумовлених ними надзвичайних обставин кримінального характеру [2, с. 73.].

Конфліктам присвячена значна кількість літератури. Існує особлива наукова дисципліна – конфліктологія, яка є комплексним науковим знанням, що інтегрує досягнення психології, аксіології, соціології, кримінології, кримінального права і ряду інших наук. Із приводу розуміння конфлікту та його складових існують різноманітні погляди. Так, Р. А. Ромашов вважає, що кримінальний конфлікт є формою відкритого протистояння сторін (суб'єктів), метою яких є забезпечення інтересів однієї з конфліктуючих сторін за рахунок притиснення інтересів іншої сторони. Він вважає, що початок конфлікту пов'язаний, зокрема, із суб'єктом, який, ініціюючи кон-

флікт, вчинив дії, спрямовані на обмеження інтересів іншого суб'єкта [3, с. 15]. З цим визначенням важко погодитися перш за все тому, що протидія борство не обов'язково повинне носити відкритий характер.

Список використаних джерел

1. Усс А. Г. Конфликты между осужденными, сопровождающиеся насильственными посягательствами (по материалам ИТК строгого режима). Красноярск: Изд-во Краснояр. ун-та, 1984. 112 с.

2. Боднар І.В. Кримінологічні засади запобігання вчинення злочинів у кримінально-виконавчих установах закритого типу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків 2012. 239 с.

3. Ромашов Р. А. Криминальный конфликт: теория и понятия. *Современные проблемы борьбы с преступностью*: материалы науч.-практ. конф., посвящ. 70-летию юбилею проф. Е. И. Каиржанова / под ред. С. Е. Еркенова, Д. С. Омарова, Д. С. Чукмаитова и др. Алматы: [б. и.], 2003. С. 14–17.

Босак Катерина Сергіївна,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету

ВЖИВАННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ ТА ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН: СВОБОДА ВИБОРУ ЧИ ШЛЯХ ДО НЕСВОБОДИ

Розмірковуючи над категорією «права і свободи людини», постає питання про свободу вибору. Відповідно до ст. 23 Основного Закону [1] кожному гарантується право на вільний розвиток своєї особистості, при умові, що права і свободи інших людей не будуть порушуватися.

Фактично це право узагальнює інші гарантовані Конституцією України права та декларує можливість особи реалізувати свій потенціал. Проте, життєві реалії свідчать про інше. Окремі особи обирають такий спосіб життя, який з погляду більшої частини суспільства вважається деструктивним та є прямим шляхом до несвободи.

В інтернет енциклопедії «Вікіпедія» [2] свобода тлумачиться, як юридична можливість людини поводитись відповідно до своїх волевиявлень, коли дозволяється робити все що забажаєш, головне щоб це бажання не було заборонено законом. На цьому моменті постає дилема між категоріями «свобода вибору» та «заборонено законом». Можливість узгодження приватних та державних (суспільних) інтересів розглянемо на прикладі вживання наркотичних засобів та психотропних речовин (далі - наркотиків).

Проблема застосування наркотиків гостро стоїть не лише на державному рівні, а й на міжнародному. Можливо вона б так не турбувала суспільство якби не призводила до погіршення здоров'я нації, а також злочинності у сфері наркообігу, де зосереджені шалені надприбутки, які негативно впливають на державну та світову економіку.

Попри зауваження вчених про небезпечність враження суспільства наркоманією [3, с. 18] офіційна статистика у сфері наркообігу свідчить про

зниження динаміки злочинності у зазначеній сфері. За статистичними даними Генеральної прокуратури України питома вага злочинів у сфері обігу наркотичних засобів та психотропних речовин з 2011 по 2017 роки зменшилася майже в два рази, на що вказують дані, подані в табл. 1.

Таблиця 1

Питома вага злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення у 2011–2017 рр.¹

Параметри	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Кількість злочинів	56 931	51 046	33 982	30 494	25 908	23 029	29 010
Питома вага (%)	11,3 %	10,7 %	6,0 %	5,7 %	4,5 %	3,8 %	5,5 %

Варто відзначити, що серед наркозлочинів в Україні найбільш розповсюдженими залишаються: незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотиків (17,3 % від загальної кількості наркозлочинів у 2017 р.); ті ж самі дії але без мети збуту (69,1 % від загальної кількості наркозлочинів у 2017 р.); посів і вирощування снотворного маку і конопель (6,9 % від загальної кількості наркозлочинів у 2017 р.).

З метою вирішення проблеми наркоманії та наркозлочинності окремі держави дійшли до того, що почали легалізувати раніше заборонені речовини. У зв'язку з європейським вектором України, це питання порушується і в нашій державі. І можливо, зняття заборони обігу окремих видів наркотичних засобів це лише питання часу.

Між тим, поки в Україні виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, а й відповідно і вживання наркотиків заборонено законом, громадяни відбувають кримінальне покарання, залишаючись в умовах несвободи.

Вважаємо, говорити про те, що легалізація наркотиків в Україні вирішить проблему наркоманії та наркозлочинності зарано та красномовно. Тут мають бути враховані всі чинники, включаючи економічну та моральну складову. Але з метою зниження рівня вживання наркотичних засобів держава має спрямовувати немалі зусилля на профілактику наркоманії та наркозлочинності.

На жаль, профілактичні заходи залишаються не надто популярними серед правоохоронців, адже останні воліють чинити конкретні дії, які свідчатимуть про результативність їх діяльності (наприклад, викриття злочинної групи).

Проте, якщо мова йде про наркозлочинність то її профілактика можлива шляхом: 1) скорочення незаконного попиту на наркотики; 2) скорочення незаконної пропозиції наркотиків [4, с. 454].

Вчені звертають увагу про позитивний досвід зарубіжних країн відносно інвестицій у запобіжну діяльність, зокрема, О. М. Стрільців наголошує,

¹ Примітка. Узагальнено за даними МВС та Генеральної прокуратури України за 2011–2017 рр.

що в Нідерландах вкладення грошей у профілактику наркозлочинності виправдали себе через десятки років. На жаль, в Україні такі перспективи в найближчі роки не передбачаються через важку економічну ситуацію.

У зв'язку з чим, тягар боротьби з попитом та пропозицією на наркотики беруть на себе громадськість, вчені та журналісти. Так, в м. Одеса співпраця зазначених суб'єктів спрямована на інформування суспільства стосовно способів поширення наркотичних засобів та психотропних речовин, а також безпеки їх вживання. Зокрема: 1) в засобах масової інформації публікуються статті, які попереджають громадян про шляхи розповсюдження наркотиків, діяльність правоохоронних органів, юридичну відповідальність за злочини у сфері наркообігу; 2) проводяться антинаркотичні лекції громадською організацією «Наркокон» в закладах освіти міста.

Варто зауважити, що з середини 2018 р. проведення таких лекцій започатковано в Одеському державному університеті внутрішніх справ для курсантів факультету «Кримінальної поліції». Така співпраця вбачається позитивним кроком в межах профілактики наркозлочинності, адже: 1) слухачі отримують нову інформацію, яка їм раніше не була відома; 2) лекції є наглядним прикладом кримінології «в дії», коли вони чують про кримінологічну профілактику не лише в теорії, а й бачать її на практиці; 3) майбутні правоохоронці усвідомлюють, що наркоманія це хвороба, а наркозалежні особи, які вчинили злочини, є не просто злочинцями, а людьми, яким потрібна допомога.

У Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року [5] в межах боротьби з незаконним обігом наркотиків наголошено про необхідність посилення покарання за незаконне розповсюдження наркотиків серед молоді. Вважаємо, тут необхідно розглядати й рекламу наркотиків, що міститься на стінах будинків, гаражів тощо. З цього приводу постає питання про притягнення до відповідальності осіб, які таку рекламу поширюють за гроші.

Вищезазначене дає змогу зробити висновки: 1) досвід нашої країни є унікальним у сфері запобігання наркозлочинності, адже українське суспільство воліє діяти не чекаючи інвестицій; 2) антинаркотичні лекції для майбутніх юристів на заняттях з кримінології формують профілактичні навички; 3) вчені, практики та громадськість мають об'єднувати зусилля, спрямовані на інформування громадськості, оскільки їх обізнаність про наркозлочинність допоможе мінімізувати її рівень; 4) профілактичні заходи мають стати пріоритетом наркополітики держави. Акцент має робитися не на забороні, а на інформуванні про шкідливість та небезпечність вживання наркотичних засобів, таким чином надаючи особі свободу вибору.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Основний Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Свобода. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Свобода>
3. Бабенко А. М. Сучасний стан та тенденції наркозлочинності, вбивств та самогубств у містах і сільських районах України: кримінологічний вимір та запобігання. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 16–26.

4. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика / Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре». 2007. 712 с.

5. Стратегія державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 р. № 735-р. *Офіційний вісник України*. 2013. № 76. Ст. 2829.

Білоус Каріна Станіславівна,

аспірант 2-го року навчання НДІ ВПЗ імені акад. В. В. Сташиса НАПрНУ

ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ЗВІЛЬНЕННЯ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Виправлення засуджених та запобігання вчиненню ними нових злочинів, надання їм допомоги в соціальній адаптації, є найважливішим завданням, яке стоїть перед кримінально-виконавчою системою України.

Сьогоднішня організація виконання покарань, як свідчить аналіз практики, не повною мірою виконує покладену державою функцію повернення засуджених у суспільство соціально корисними та правосвідомими громадянами, про що свідчить достатньо високий рівень рецидиву серед осіб, звільнених із місць позбавлення волі.

У зв'язку з цим зростає потреба у постановці проблемних питань, пов'язаних з підготовкою засуджених до звільнення та в подальшому – перегляді методів та способів роботи із засудженими.

Серед науковців існує плюралізм думок з приводу розуміння поняття процесу підготовки засуджених до звільнення. За приклад візьмемо аналіз, здійснений Т. А. Мартинюк, яка системно проаналізувала визначення таких вчених як О. С. Міхліна, В. І. Гуськова, І. В. Шмарова, С. Я. Фаренюка, В. О. Корчинського. Так, наприклад О. С. Міхлін та В. І. Гуськов вважають, що під підготовкою до звільнення необхідно розуміти «комплекс заходів, які проводяться в період відбування покарання, який повинен бути направлений на полегшення адаптації засудженого до умов життя на волі в цілях попередження з їх боку нових злочинів». І. В. Шмаров вважає, що це – «етап моральної, психологічної та організаційної підготовки засуджених до життя на волі». В свою чергу С. Я. Фаренюк, В. О. Корчинський вважають, що для «успішної ресоціалізації, виправлення і перевиховання засуджених необхідне створення єдиної системи правового регулювання виконання покарань, яка відносилася б до пенітенціарного та постпенітенціарного етапу перебування засудженого в місцях позбавлення волі» [1]. З думкою С. Я. Фаренюка та В. О. Корчинського не можна погодитись, адже, на нашу думку, процес ресоціалізації не завершується виходом засудженого на волю, а включає в себе як підготовку засуджених до звільнення у пенітенціарний період, так і соціальну адаптацію у постпенітенціарний період. Проте, як показує практика, зі звільненими з місць позбавлення волі майже ніякої роботи не проводиться, тому без сумніву підхід до правового регулювання виконання покарань потрібно змінювати.

Підготовка засуджених до самостійного життя на волі після їх звільнення – це достатньо тривалий процес, від правильної організації якого без перебільшення залежатиме майбутнє колишніх правопорушників. У зв'язку з цим ні в кого не викликає сумнівів ідея з приводу необхідності виміру результативності підготовки засуджених до звільнення, тобто оцінювання ефективності цієї діяльності. Під ефективним, як слушно стверджує Н. В. Глинська [2], прийнято розуміти все те, що приводить до одержання очікуваних результатів, які збігаються з метою певної діяльності. У площині розглядуваної проблематики ефективною буде така організація процесу підготовки засуджених до звільнення, яка зніме якомога більше проблем постпенітенціарного характеру [3].

Серед таких проблем Т. В. Журавель виділяє наступні:

1. *Відновлення документів.* Практика свідчить, що високий відсоток осіб, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі, не мають усіх необхідних документів, що потрібні для життя у суспільстві. У першу чергу, мова йде про основний документ – паспорт, а також свідоцтво про народження, трудову книжку, документи про освіту, ідентифікаційний код, документи про право власності, та інші [4].

Засуджені, які відбули покарання, і не мають паспорта, стикаються з низкою проблем: проблема переміщення, повернення додому, неможливість отримання медичної та соціальної допомоги, пенсії, працевлаштування. Порушення цих конституційно гарантованих прав породжує цілу низку соціальних проблем [5].

2. *Визначення місця проживання.* Наявність житла для особи, яка звільняється з місця позбавлення волі, є ще одним вкрай важливим фактором позитивної постпенітенціарної реінтеграції у суспільство. Зі змісту чинного законодавства випливає, що засуджені, які відбували покарання в місцях позбавлення волі, повертаються до житлових приміщень, в яких проживали до арешту, і які зберігаються за ними (ст. 71 Житлового кодексу України). Проте, у значній кількості випадків звільнені не мають місця проживання, що спричинює потребу у вирішенні питання забезпечення таких осіб житлом [4].

3. *Працевлаштування.* Вирішення питання влаштування на роботу, легального отримання коштів для забезпечення первинних потреб, пов'язаних із харчуванням, одягом тощо, є вкрай важливим фактором як позитивної соціалізації, так і зниження ймовірності рецидиву злочину [4]. Однак у сучасних умовах для багатьох звільнених на волю проблема їхнього працевлаштування практично є нерозв'язаною. На думку працівників служби зайнятості населення, на працевлаштування після звільнення з місць позбавлення волі можуть розраховувати тільки особи, які мають високу кваліфікацію та великий трудовий стаж безперервної роботи за фахом [6].

4. *Вирішення питань, пов'язаних зі здоров'ям.* Переважна більшість осіб, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі, мають проблеми, пов'язані зі станом здоров'я, що є наслідком способу життя до засудження, поширеними практиками вживання психоактивних речовин, іншими вида-

ми ризикованої щодо здоров'я поведінки в умовах позбавлення волі. Перебування в установі закритого типу, особливо, коли мова йде про тривалу ізоляцію, завдає шкоди як психічному, так і фізичному здоров'ю, тому питання забезпечення належного спектру медичних послуг, їх доступність для цієї категорії осіб є дуже актуальними і такими, що потребують нагального вирішення [4].

5. *Налагодження взаємин зі своєю сім'єю.* Факторами, що сприяють або ж навпаки ускладнюють відновлення повноцінних взаємин звільненої особи зі своєю сім'єю, є: особливості сімейних стосунків до засудження особи; специфіка вчиненого злочину; тривалість ізоляції; форма та періодичність спілкування засудженого з родиною під час відбування покарання тощо. Ускладнювати відновлення повноцінної взаємодії, членами родини можуть її психічні стани (підвищена емоційна збудливість, агресивність), зниження комунікативності (як наслідок проживання в закритому середовищі); набуття субкультури тощо. Факт налагодження позитивних стосунків звільненої особи з сім'єю є необхідною умовою для соціалізації, подолання існуючих у зв'язку з ізоляцією проблем [4].

Як бачимо, підготовка засуджених до звільнення являє собою найскладніший етап ресоціалізації, оскільки потребує вирішення великої кількості проблем з якими можуть стикатися засудженні після звільнення з місць позбавлення волі, від правильності вирішення яких залежить кінцевий результат ресоціалізації та попередження рецидиву.

Саме на підготовку засуджених до звільнення, як один з основних заходів попередження рецидиву злочинів звертала увагу у своїх працях В. С. Батиргарєєва [7]. Таку ж думку переслідує і В. М. Кудрявцев, який вдало висловився, що система кримінальної юстиції має свій «вхід» (виявлення злочинів) та «вихід» (виправлення злочинців). Збій на «вході» дає латентну злочинність, а збій на «виході» – рецидивну [8].

Таким чином, надзвичайно важливими заходами запобігання рецидивній злочинності є ті, що здійснюються на пенітенціарному та постпенітенціарному етапах та спрямовані на ресоціалізацію, соціальну адаптацію засуджених, а також на недопущення вчиненню ними нових злочинів.

Із цією метою важливим видається забезпечити практичну та інституційну реалізацію пенітенціарних та постпенітенціарних заходів запобігання рецидивній злочинності, зокрема, на етапі підготовки засуджених до звільнення з установ відбування покарань, реалізації до них пробаційних програм різноманітного спрямування. Саме це, на нашу думку, здатне сприяти істотному зниженню рецидиву серед даної категорії засуджених.

Список використаних джерел

1. Мартинюк Т. А., Чернета С. Ю. Характеристика етапів ресоціалізації в сучасних соціокультурних умовах. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія: Педагогічні науки. 2016. Вип. 133. С. 142–145.
2. Глинська Н. В. Поняття та критерії ефективності скороченого судового слідства. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. 2008. Вип. 15. С. 187.

3. Теоретичні та прикладні проблеми соціальної адаптації осіб, звільнених з місць обмеження або позбавлення волі: монографія / В. І. Борисов, А. Х. Степанюк, В. С. Батиргареева та ін.; за заг. ред. В. І. Борисова, А. Х. Степанюка. Київ: Ред. журн. «Право України»; Харків: Право, 2013. 152 с.

4. Підготовка до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження або позбавлення волі на певний строк, у тому числі неповнолітніх : метод. посіб. / Вовк В. М., Журавель Т. В., Калівошко В. М. та ін.; за заг. ред. Т. В. Журавель, Ю. В. Пилипас. Київ: «Версо-04», 2012. 168 с.

5. Автухов К. А., Радева А. С. Паспортизація осіб, засуджених та звільнених з місць позбавлення волі: проблеми та пропозиції щодо їх вирішення. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 1. Т. 2. С. 102–106.

6. Жук О. М. Особливості підготовки та порядок звільнення жінок з установ виконання покарань. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 287–290. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2013_4_70.

7. Батиргареева В. С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми: монографія. Харків: Право, 2009. 576 с.

8. Лагоцька В. Ф. Кримінологічна характеристика рецидивної злочинності жінок: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2016. 235 с.

Гатіятуллін Олександр Равелійович,

Голова правління Громадської організації «Україна без тортур»

СТАН ДОТРИМАННЯ ПРАВ НА ЗДОРОВ'Я ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ОБМЕЖЕННЯ ВОЛІ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У ВИПРАВНИХ ЦЕНТРАХ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Співпраця Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини із громадськістю за моделлю «Омбудсман+» є прикладом взаємодії державних інституцій з організаціями громадянського суспільства, що своєю чергою підвищує довіру населення до зазначеної інституції загалом. Команда Громадської організації (далі – ГО) «Україна без тортур» спільно з представниками Департаменту Національного превентивного механізму (далі – НПМ) провела ряд моніторингових візитів, під час яких було перевірено стан дотримання прав на здоров'я осіб, які перебувають у виправних центрах Державної кримінально-виконавчої служби (далі – ДКВС) України за такими напрямками:

- 1) медичне обслуговування засуджених до обмеження волі;
- 2) проходження первинного медичного огляду;
- 3) медичний огляд перед поміщенням засуджених у дисциплінарний ізолятор (далі – ДІЗО);
- 4) доступ до комунальних закладів охорони здоров'я Міністерства охорони здоров'я (далі – МОЗ) України;
- 5) право на таємницю про стан здоров'я;
- 6) обов'язкові профілактичні медичні огляди на туберкульоз;
- 7) доступ до наркологічної допомоги засуджених осіб із залежностями.

Після отриманих звітів ГО «Україна без тортур», в особі Олександра Гатіятуліна, розробила ряд рекомендацій для покращення дотримання прав на здоров'я осіб, які перебувають у виправних центрах ДКВС України. Тому вважаємо за доцільне послідовно охарактеризувати результати моніторингових візитів за кожним із семи напрямів із метою вироблення науково-практичних рекомендацій для підвищення ефективності діяльності відповідальних суб'єктів.

Медичне обслуговування засуджених до обмеження волі. Стаття 63 Кримінально-виконавчого кодексу (далі – КВК) України регламентує медичне обслуговування засуджених до обмеження волі. По-перше, лікувально-профілактична і протиепідемічна робота у виправних центрах організується і проводиться на загальних підставах відповідно до законодавства про охорону здоров'я закладами охорони здоров'я. По-друге, направлення засуджених до лікувальних закладів визначається згідно з порядком обслуговування населення установами охорони здоров'я.

Основи законодавства України про охорону здоров'я (затверджені Законом України від 19.11.1992 р. № 2801-ХІІ) визначають правові, організаційні, економічні та соціальні засади охорони здоров'я в Україні, регулюють суспільні відносини у цій сфері з метою забезпечення гармонійного розвитку фізичних і духовних сил, високої працездатності і довголітнього активного життя громадян, усунення факторів, що шкідливо впливають на їхнє здоров'я, запобігання захворюваності і зниження рівня інвалідності та смертності, поліпшення спадковості.

Тобто, лікувально-профілактичну й протиепідемічну роботу у виправних центрах організують і проводять заклади охорони здоров'я на підставі вищезазначеного Закону, а саме ст. 35 (Екстрена медична допомога), ст. 35-1 (Первинна медична допомога), ст. 35-2 (Вторинна (спеціалізована) медична допомога) та ст. 35-3 (Третинна (високоспеціалізована) медична допомога).

У зв'язку з розташуванням виправних центрів від станцій екстреної (швидкої) медичної допомоги в межах від 5-ти до 40 км та через практично повну зруйнованість доріг є проблеми з доступом засуджених до екстреної медичної допомоги. Так, здійснюючи моніторинговий візит до державної установи (далі – ДУ) «Устинівський виправний центр (№ 37)» виявили, що до найближчого фельдшерсько-акушерського пункту – 6 км, а до Устинівської центральної районної лікарні – близько 25 км, приїзд бригади екстреної (швидкої) медичної допомоги можна чекати 2–3 години або взагалі не дочекатися.

Інше рішення знайшла адміністрація ДУ «Покровський виправний центр (№ 79). Заклад має свій транспорт – автобус, яким жінок вивозять до лікарні.

На жаль, під час здійснення моніторингових візитів НПМ виявилось, що немає жодних договорів про обслуговування та стеження за станом здоров'я засуджених між виправними центрами Міністерства юстиції України та місцевими закладами охорони здоров'я МОЗ України. Розпоряд-

никами бюджетних коштів не надано жодних наказів про обслуговування засуджених виправних центрів.

ДУ «Крижопільський виправний центр (№ 113) у Вінницькій області за місцем розташування для обслуговування відноситься до Городківської амбулаторії загальної практики – сімейної медицини. Завідувач амбулаторії у співбесіді зазначив, що відмовляється брати на повне обслуговування засуджених. Проте зазначив, що невідкладну медичну допомогу ніколи не відмовлявся надавати в разі необхідності.

Між ДУ «Бердичівський виправний центр (№ 108)» та Бердичівським ТМО у Житомирській області також не укладено Угоди про співпрацю, що ускладнює процеси диспансеризації та профоглядів.

Керівництво ДУ «Устинівський виправний центр (№ 37) не налагодило співпраці з лікарем-інфекціоністом місцевої районної лікарні. В установі немає жодних договорів з місцевим закладом охорони здоров'я про обслуговування та стеження за станом здоров'я в'язнів.

Проходження первинного медичного огляду. У ст. 59 КВК України зазначено, що усі новоприбулі до виправного центру засуджені тримаються в окремих приміщеннях, де протягом чотирнадцяти діб проходять медичне обстеження для виявлення інфекційних та інших захворювань, а також первинне психолого-педагогічне та інше вивчення.

Також Правилами внутрішнього розпорядку згідно з розділом II «Порядок прийняття засуджених та повідомлення про їх прибуття до установ виконання покарань» регламентовано проведення первинного медичного огляду.

Так, медичний працівник проводить первинний медичний огляд засуджених відповідно до Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі (затвердженого наказом Міністерства юстиції України, Міністерства охорони здоров'я України від 15 серпня 2014 р. № 1348/5/572) Результати огляду засудженого, а також фізичні вади та особливості анатомічної будови тіла фіксуються в медичній карті амбулаторного хворого форми № 025/о. Протягом доби засуджені проходять медичний огляд, і за ними встановлюється медичний нагляд тривалістю 14 діб. У разі виявлення в цей період інфекційно хворих останніх терміново ізолюють у медичній частині установи виконання покарань, а в установі проводять комплекс протиепідемічних заходів.

Водночас, під час здійснення моніторингових візитів НПМ було встановлено, що у виправних центрах ці положення не виконують у зв'язку з тим, що немає медико-санітарної частини та посади фельдшера в установі. Медичні працівники комунальних закладів охорони здоров'я не проводять первинного медичного огляду. Але як виняток було виявлено, що в ДУ «Покровський ВЦ (№ 79)» у Дніпропетровській області, де є посада молодшої медичної сестри у штаті установи, первинний медичний огляд проводять. Молодша медична сестра пояснила, що новоприбулі до виправного центру засуджені проходять у неї первинний огляд, прийом інших спеціалістів проходять в міській лікарні м. Покров, на підтвердження цієї інформації надала медичні

картки засуджених, де міститься інформація щодо проходження огляду у спеціалістів та записи у медичних картках засуджених. А надалі засуджені проходять медичний огляд – не рідше ніж один раз у рік. У ДУ «Маріупольський ВЦ (№ 138)» у Донецькій області зі слів співробітників медичний огляд проводив терапевт фельдшерсько-акушерського пункту смт. Кам'янськ, але ця інформація не має документального підтвердження. Так, під час моніторингового візиту на дільниці карантину, діагностики і розподілу засуджених перебувало три особи, зі слів яких медичний огляд проводив терапевт фельдшерсько-акушерського пункту смт. Кам'янськ. Журнал огляду наданий не був – лікар ФАП виїхав до міста Маріуполя, а медична сестра відмовилася спілкуватися, пояснивши, що не компетентна у цьому питанні.

У ДУ «Крижопільський виправний центр (№ 113) у Вінницькій області протягом чотирнадцяти діб з часу прибуття до виправного центру засуджені перебувають у дільниці карантину, діагностики та розподілу. Начальник відділення, який є працівником із соціально-виховної роботи, зазначив що протягом 14 діб за новоприбулими засудженими спостерігають, вивчають особистість, питають про скарги на стан здоров'я. На огляд до місцевої лікарні не відводять, не вимагають самостійно обстежити, не запрошують сімейних та спеціалізованих лікарів. Журналу обліку осіб, наявних у дільниці карантину, діагностики і розподілу, нема. Начальник відділення плувався в кількості новоприбулих ув'язнених, від 5 до 7 осіб. Проте виявлено 10 ліжок, які використовували. Новоприбулих осіб не оглядають з метою виявлення тих, які мають тілесні ушкодження; які становлять епідемічну загрозу; які потребують медичної допомоги; з педикульозом. Після прибуття до установи на кожного новоприбулого засудженого не заводиться, а в разі наявності, не заповнюється медична картка амбулаторного хворого (ф 025/о). У разі відсутності у засудженого медичної картки (ф. 025/о) її заводять інспектор з нагляду та безпеки, лише коли була потреба в стаціонарному лікуванні. У медичних картках немає інформації про згоду пацієнта. У медичні картки не завжди записують інформацію щодо стану здоров'я засудженого.

Аналогічна ситуація й у ДУ «Бердичівський виправний центр (№ 108) у Житомирській області, ДУ «Устинівський виправний центр (№ 37) у Кіровоградській області стосовно засуджених, що є неприпустимим з погляду запобігання розповсюдженню небезпечних інфекційних захворювань.

У процесі моніторингових візитів було виявлено, що у відповідних установах виконання покарань взагалі санітарних книжок не оформлюють або вони мають невідповідні дати огляду. Так, у ДУ «Маріупольський виправний центр (№ 138)» у Донецькій області до робіт з господарського обслуговування залучено чотири засуджені. Засуджені мають санітарні книжки, але останні дати проходження обстежень лише за 2015 рік.

Виняток із цього правила було зафіксовано тільки в ДУ «Покровський виправний центр (№ 79)», де санітарні книжки оформлені належним чином.

Медичний огляд перед поміщенням засуджених у ДІЗО. Згідно з положеннями Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань,

перед поміщенням засуджених у ДІЗО начальник медичної частини (черговий лікар) зобов'язаний провести їхній огляд. У разі неможливості тримання засудженого у ДІЗО за станом здоров'я начальник медичної частини (черговий лікар) робить відмітку про переведення його до медичної частини установи виконання покарань на зворотному боці постанови.

Проте, під час здійснення моніторингових візитів НПМ виявилось, що перед поміщенням засуджених у ДІЗО медичного огляду не проводять. У ДУ «Бердичівський виправний центр (№ 108) у Житомирській області адміністрація знайшла такий вихід: перед поміщенням засудженого в ДІЗО медичний висновок надає, за згодою, медичний працівник з Бердичівської виправної колонії № 70, яка розташована поруч із виправним центром.

У ДУ «Маріупольський виправний центр (№ 138)» під час моніторингового візиту в дисциплінарному ізоляторі перебувало дві особи, яким було відмовлено в подальшому лікуванні туберкульозу у стаціонарі Маріупольського протитуберкульозного диспансеру з формулюванням «...за систематичні порушення режиму лікування». Керівництво виправного центру не реагувало жодним чином на поновлення лікування засуджених, окрім ізоляції хворих у ДІЗО (за заявами засуджених, в яких вони добровільно просять перевести їх до ДІЗО у зв'язку із конфліктом між ними та рештою контингенту). Таким чином, ДІЗО взагалі використовували не за призначенням.

Доступ до комунальних закладів охорони здоров'я МОЗ України. Під час моніторингових візитів на підтвердження короточасних виїздів надано журнали з вказаними місцями вибуття засуджених. Так, у ДУ «Маріупольський ВЦ (№ 138)» відмітки про виходи засуджених до ЛПЗ м. Маріуполя наявні майже кожного дня. У ДУ «Бердичівський ВЦ (№ 108)» також відвідування реєструють у журналі обліку засуджених. Потрібно зазначити, що майже щоденно засуджених реєструють у журналі обліку по декілька чоловік, що вказує на те, що адміністрація виправного центру сприяє, за необхідності, отриманню медичної допомоги. Згідно з довідкою, станом на 21.06.2017 р. відвідало медичні установи за межами виправного центру 27 осіб. Але згідно з рішенням виконавчого комітету Бердичівської районної ради межі виправного центру обмежуються лише його територією. Це означає, що засуджені для отримання медичної допомоги у територіальному медичному відділенні м. Бердичева, здійснюють відвідування лікарів лише в супроводі працівників виправного центру.

Водночас у ДУ «Крижопільський ВЦ (№ 113)» у медичних картках засуджених виявлено, що направлення та рекомендації лікарів не виконуються.

Право на таємницю про стан здоров'я. Під час моніторингів виявлено, що нерегульованим залишається питання, де повинні зберігатися медичні карти амбулаторного хворого форми № 025/о. Засуджені, які прибувають у виправний центр з виправних колоній, у зв'язку із заміною невідбутої частини покарання більш м'яким, мають в особовій справі медичні карти амбулаторного хворого форми № 025/о. Ці картки зберігають у різних місцях. Так, у ДУ «Крижопільський ВЦ (№ 113)» у шафі кабінету кадрової служби,

до якої є вільний доступ, міститься персоніфікована інформація щодо ВІЛ-інфікованої особи. Аналогічна ситуація в ДУ «Бердичівський ВЦ (№ 108)» в особових справах, у ДУ «Маріупольський ВЦ (№ 138)» у заступника начальника установи із соціально-виховної роботи.

Обов'язкові профілактичні медичні огляди на туберкульоз. Наказом МОЗ 15.05.2014 р. № 327 «Про виявлення осіб, хворих на туберкульоз та інфікованих мікобактеріями туберкульозу» передбачено порядок проведення обов'язкових профілактичних медичних оглядів на туберкульоз.

Як правило, обов'язкові профілактичні медичні огляди на туберкульоз не проводять. Зі слів адміністрації ДУ «Маріупольський ВЦ (№ 138)», медичне обстеження на туберкульоз засуджених проходять у Маріупольському слідчому ізоляторі та у ЦПМСД № 1 м. Маріуполя, але договорів і журналів, які б це підтверджували, нема.

У ДУ «Хролівський ВЦ (№ 140)» моніторингова група під час візиту, який відбувся 8 серпня 2017 р., виявила 32 засуджених, які потребували планового флюорографічного обстеження. Згідно з інформацією, наданою керівництвом центру, 10 серпня 2017 р. на базі сільської медичної амбулаторії сімейного лікаря с. Пономаренки було здійснено флюорографічне обстеження засуджених. Огляд було проведено на базі мобільного цифрового флюорографічного кабінету із залученням лікарів відповідних напрямів.

Водночас, як повідомлялося раніше, керівництву ДУ «Бердичівський виправний центр (№ 108)» з боку Бердичівської центральної міської лікарні було відмовлено в проведенні планового флюорографічного обстеження засуджених осіб, які перебувають у виправному центрі.

Доступ до наркологічної допомоги засуджених осіб із залежностями. Спільний наказ МОЗ, МВС, Мінюсту від 22.10.2012 р. № 821/937/1549/5/156 «Про затвердження Порядку взаємодії закладів охорони здоров'я, органів внутрішніх справ, слідчих ізоляторів і виправних центрів щодо забезпечення безперервності лікування препаратами замісної підтримувальної терапії» покладає на адміністрацію виправного центру такі обов'язки:

– при встановленні факту отримання ЗПТ засудженим, прибулим до виправного центру, начальник виправного центру інформує по телефону керівника найближчого за місцезнаходженням ЗОЗ згідно з Переліком закладів охорони здоров'я, де впроваджена замісна підтримувальна терапія, наведеним у додатку 1 до цього Порядку, про перебування такої особи та листом за формою згідно з додатком 5 до цього Порядку про необхідність отримання консультації лікаря-нарколога та вирішення питання щодо отримання ЗПТ або проведення детоксикації;

– сприяє ЗОЗ ЗПТ у наданні ЗПТ або ЗОЗ у проведенні детоксикації засудженим особам.

Проте практика свідчить, що цей наказ потребує доопрацювання, тому що Перелік закладів охорони здоров'я, де впроваджена замісна підтримувальна терапія, наведеним у додатку 1 до цього Порядку, не відповідає дійсності.

З'ясовано, що випадки забезпечення безперервного лікування замісною підтримувальною терапією засуджених у виправних центрах мають місце. Так у 2016 р. в ДУ «Бердичівський ВЦ (№ 107)» дві особи отримували замісну терапію як наркозалежні.

Окремо необхідно зазначити, що нормативно-правовими актами врегульовано порядок виявлення та постановки на облік осіб, які незаконно вживають наркотичні засоби або психотропні речовини. На жаль, спільний наказ МОЗ, МВС, ГПУ та Мінюсту від 10.10.1997 р. № 306/680/21/66/5 передбачає Порядок взаємодії органів внутрішніх справ, виправно-трудова закладів та органів охорони здоров'я по забезпеченню всеохопності та повноти обліку споживачів наркотичних засобів і психотропних речовин, що взагалі не виконується, тому що виправно-трудова закладів в Україні взагалі немає, а є слідчі ізолятори та установи виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України Міністерства юстиції України. Але цей наказ чинний та потребує приведення у відповідність до чинного законодавства.

Таким чином, за результатами моніторингових візитів за вищенаведеними напрямками вважаємо за доцільне сформулювати такі рекомендації для відповідних суб'єктів, а саме:

1) Міністерству юстиції України:

– привести у відповідність Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань у частині лікувально-профілактичної і протиепідемічної роботи у виправних центрах;

2) Міністерству юстиції України, Міністерству охорони здоров'я України:

– сприяти укладанню угод із закладами охорони здоров'я, відповідних нормативно-правових актів на проведення лікувально-профілактичної і протиепідемічної роботи у виправних центрах;

– сприяти укладанню угод між засудженими до обмеження волі, які перебувають у виправних центрах, на медичне обслуговування з лікарями загальної практики – сімейної медицини на території обслуговування;

3) обласним державним адміністраціям:

– урегулювати нормативно-правовими актами проведення лікувально-профілактичної і протиепідемічної роботи у виправних центрах відповідними комунальними закладами охорони здоров'я;

– відповідно до Закону України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» організувати та здійснювати громадський контроль за дотриманням прав, основних свобод і законних інтересів засуджених осіб, які перебувають у виправних центрах, у тому числі й у частині забезпечення права на здоров'я.

Список використаних джерел

1. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.

2. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України 19.11.1992 р. № 2801-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.

3. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: наказ Міністерства юстиції України від 29.12.2014 р. № 2186/5. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1656-14>.

4. Про затвердження Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі: наказ Міністерства юстиції України, Міністерства охорони здоров'я України від 15.08.2014 р. № 1348/5/572. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0990-14>.

5. Про виявлення осіб, хворих на туберкульоз та інфікованих мікобактеріями туберкульозу: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 15.05.2014 р. № 327. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0576-14>.

6. Про затвердження Порядку взаємодії закладів охорони здоров'я, органів внутрішніх справ, слідчих ізоляторів і виправних центрів щодо забезпечення безперервності лікування препаратами замісної підтримувальної терапії: наказ Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Державної служби України з контролю за наркотиками від 22.10.2012 р. № 821/937/1549/5/156. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1868-12/page>.

7. Про затвердження Інструкції про порядок виявлення та постановки на облік осіб, які незаконно вживають наркотичні засоби або психотропні речовини: наказ Міністерства охорони здоров'я України, Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України від 10.10.1997 р. № 306/680/21/66/5. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0534-97>.

Глушков Валерій Олександрович,

доктор юридичних наук, професор, академік Європейської академії безпеки і конфліктології, заслужений юрист України, професор кафедри тактико-спеціальної підготовки Академії Державної пенітенціарної служби

ФУТУРОАРХАЙКА ВИНИКНЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН У КОСМІЧНІЙ СФЕРІ

Стрімкий розвиток космічної діяльності людства у сучасний період фактично характеризується послідовними кроками – від першого польоту до висадки на супутнику Землі – Місяці. Це надає можливості констатувати, що людство пройшло тільки підготовчий етап в засвоєнні космосу. З іншого боку, спостерігається підвищена активність інопланетних цивілізацій. Вважається, що до 2025 року земляни вступлять в реальний контакт з інопланетянами. В Організації Об'єднаних Націй вже створений спеціальний орган – Офіційне представництво по зв'язкам з інопланетними цивілізаціями на чолі з Мазлан Отман, астрофізиком із Малайзії, яка делегована від імені всього людства керувати зустріччю з інопланетянами. Створена і юридична основа, яка регламентує порядок зустрічі у вигляді Спеціальної декларації, в якій передбачається, що сам контакт з інопланетянами заборонено проводити без попередньої наради та проводити зустріч в односторонньому порядку. Таким чином, є бажання на юридичному рівні вирішити питання про порядок проведення доленосного для людства питання організованого контакту з представниками інопланетних цивілізацій.

Висока активність, які проявляють Сполучені Штати Америки, Російська Федерація і Китай у сфері космічних озброєнь, свідчить про те, що скоро може настати час міжпланетних космічних війн. Американцям вдалося отримати інформацію, яка може сприяти виводу оборонного комплексу на новий космічний рівень і поворот у політиці Білого Дому. Президент США Дональд Трамп, представляючи нову стратегію національної безпеки, визнав, що у космічному просторі можливі військові бойові дії і американці розраховують на технологічну перевагу і готові розв'язати зоряні війни. Якщо мова йде про захист безпеки Америки, вважає Президент, то недостатньо просто присутність в космосі, але потрібно мати панування у космосі. 18 червня 2018 р. він підписав документ, який містить припис Пентагону почати процес створення космічних військ як шостого виду збройних сил США. Це означало новий старт у розвитку війн у міжзоряному просторі.

Серед умов, що сприяли прийняттю таких рішень, важливе місце займає співробітництво з представниками інопланетних цивілізацій. Одним з політичних скандалів є останні президентські вибори у США. Ще у жовтні 2016 р. кандидат на пост Президента США Хіллари Клінтон у Лас-Вегасі заявила, що вона хоче розібратися с архівами, що пов'язані з НЛЮ і Зоною 51 у штаті Невада. Вона вважала за необхідне створити робочу групу з розслідування ситуації, що пов'язана із Зоною 51 у Неваді. Фактично після такої заяви Хіллари була приречена. Дональд Трамп заручився підтримкою таємничих покровителів в Зоні 51. Активісти і політтехнологи намагаються зрозуміти, як явний фаворит президентської гонки виявилася у програші, вони звинувачують російських хакерів і агентів ГРУ. Але для того, щоб розкрити цю таємницю, необхідно шукати інопланетний слід.

Фактично в Зоні 51 був створений дослідницький полігон і сумісні підприємства у блоці «S» Зони, і де американці спілкуються з інопланетянами. Існує думка, що в 1954 р. Президент США Дуайт Ейзенхауер підписав угоду з інопланетянами про співробітництво, згідно з якою інопланетяни отримали право на проведення цікавих для них дослідів натомість на отримання Штатами іноземних технологій. На базі використовуються і впроваджуються в життя технології прибульців, як на основі НЛЮ, що розбилися, так і сумісні розробки. США вважають, що існує необхідність побудови у космосі інфраструктури, яку не має жодна держава. Створені нові літаки можуть маневрувати на орбіті й нести ядерну зброю. Такий експериментальний проект планується запустити у серію з 2020 р. і, природно, за допомогою інопланетних технологій і нових матеріалів. Для бойових машин нового покоління потрібна обшивка, новітні енергоємні види палива, а в кораблях прибульців все розроблено, і потрібно тільки скопіювати і налагодити за можливості своє виробництво.

Передбачається вивести на орбіту бойовий флот малих космічних апаратів багаторазового використання, який повинен займатися збором даних, знищенням іноземних супутників. Створюється позитронна зброя на основі використання антиматерії, а також така зброя для боротьби з невідомим супротивником як, зокрема, нейтронна зброя. Основною метою США є

монополія на володіння космосом. В Білому Домі можуть піти на будь-який крок, тільки б мати перевагу над іншими країнами. Ключем рішення цієї проблеми може бути повернення до місячної програми, створення на Місяці військової бази. Такі бази можуть загрожувати будь-якому супротивнику, а за необхідності зможуть завдати удар надзвичайної потужності. А, враховуючи, що між країнами Землі немає єдності, то міжусобні конфлікти можуть перерости в космічну війну.

У рамках концепції швидкого глобального удару США за допомогою передових ракетних систем, розміщених у тому числі і в космосі, можуть поставити на коліна будь-яку країну, яка супротивиться політиці Штатів. Глобальний удар має обеззброїти такого противника, його вірогідного ядерного потенціалу, міжконтинентальних балістичних ракет шахтного базування або рухомих сухопутних або морських комплексів, знищити командні центри керування протягом хвилин або годин. Глобальний удар неможливий без використання атаки з космосу. Для враження цілі з орбіти розробляється зброя для такого удару. Якщо космос буде насичений і створені важкі космічні платформи, на яких буде розміщена лазерна, електронна та інша зброя, та країна, яка встигне це зробити, тим самим і буде керувати Землею.

Існує точка зору, що Місяць – це база, космічна станція, яка знайшла пристанок біля Землі. Зроблено також висновок про те, що Місяць є пустотілим, його щільність у два рази менше щільності Землі. Американський космічний корабель «Аполлон 11» при висадці астронавтів на супутник зіткнувся з ворожими іноземними кораблями. Це поклало кінець військової місячної програми. Тому, як зустрінуть інопланетяни землян, сьогодні залишається загадкою. Нібито інопланетяни дали зрозуміти, що досить займатися знищувальною діяльністю і що Місяць є чужою для землян територією.

Ще однією новітньою зброєю в основі ударних і знищувальних засобів стає використання астероїдів. Трильйони космічних глиб можуть загрожувати землянам космічними катастрофами. Будь-який астероїд понад 100 метрів становить загрозу для життя на планеті Земля. Технологія використання астероїдів на траєкторію польоту астероїдів полягає в тому, що потрібно тільки закріпитися на ньому і спрямувати політ його в будь-яку точку планети. Для цього можна використати важкі космічні кораблі, а впливати на малі астероїди можна за допомогою сфокусованої сонячної енергії.

Поки людство зіткалося з високорозвинутою цивілізацією, і земляни виступали в якості піддослідних кроликів, які піддавалися певному експериментуванню. В цьому плані дуже цікавою є трактовка застосування бактеріологічної зброї. Історія людства свідчить про розвиток певних захворювань, етіологія яких викликає певні питання. Кометні атаки приносять зараження, зокрема, таких захворювань, як чума, холера, СНІД тощо, тобто метеоритними хворобами. Щоденно на Землю падає до 20000 бактерій на кожен квадратний метр. Достатньо згадати про епідемію грипу «іспанка» в двадцять роки минулого століття, яка вразила більше 100 мільйонів осіб. У XV ст. чума фактично викосила половину населення Західної Європи. Мо-

жна відмітити, що в історії людства вже проходив ядерний експеримент в вигляді війни 4,5 тис. років тому, коли відбулася глобальна війна, яка сколихнула світ, забрала життя 650 млн. осіб, про що свідчить таке джерело як «Махабхарата», а також розкопки таких стародавніх міст, як Мохенджодаро і Хараппа, мешканців яких застала раптова смерть.

Космічна війна тягнеться уже тисячоріччя. Прибульці неодноразово намагалися захопити Землю. Причому необхідно виділяти світлих і темних прибульців. Останні намагаються прорватися, а світлі заважають. На Тибеті знайшли давній цвинтар, який складався з могил в вигляді сот для 716 інопланетян (дропа), які мали ріст 115–120 см, із великими головами й тонкими кінцівками, у них були знайдені малюнки Сонця, Землі і Місяця, а також таємничої невідомої планети і наявність точок від цієї планети до Землі. Вважається, прибульці брали участь у бойових діях, оскільки в них були малюнки з відображенням військових дій. Інопланетяни знаходяться на більш високому рівні розвитку і кочують у космосі з метою захоплення зручних планет. Враховуючи, що рівень їх цивілізації більш високий, і, здається, що вони можуть тривалий термін жити в великих кораблях. Оскільки деякі з них вичерпали всі природні ресурси своєї планети, то може бути бажання пограбувати нас, є однією з причин, з якої нам не варто виходити на контакт з інопланетними расами. Слід відмітити, що прибульці здійснюють на Землі і місію спостереження, вони часто з'являються в тому місці планети, де відбуваються кліматичні або техногенні катастрофи, військові конфлікти. Так, наприклад, в Сирії, в районі Пальміри в момент боїв над російською базою постійно знаходились в небі інопланетні кораблі і проводили свій моніторинг. В 2011 р. в Японії в районі трагедії на атомній станції Фукусіма спостерігалось скупчення НЛЮ. Спостерігається поява НЛЮ над військовими об'єктами, причому відмічені випадки фактичного розброєння ракетних підрозділів. Космос заселений і знаходиться під контролем інопланетян, і вони дуже незадоволені нашою високою активністю в космосі. На навколоземній орбіті знаходиться до семисот тисяч одиниць різного сміття. У свій час взаємно рахувалося, що американські і китайські військові збивають власні супутники. Однак, в подальшому з'ясувалося, що Китай і США не знищували свої супутники, хтось знищив їх невідомою космічною зброєю. З відправлених до Марсу 39 космічних апаратів дійшли до цілі тільки дев'ять. Причини невідомі. Фактично інопланетяни продемонстрували зброю, за допомогою якої можуть збивати низькоорбітальні супутники. Зброя інопланетян в сотні разів перевершує земну зброю, вона базується на технології електромагнітного випромінювання, яке з великої відстані може знищити всю техніку землян. Вони мають технологію сонячної зброї, можуть значно збільшити сонячні виплески, що може сприяти знищенню земної зброї. В цьому плані цікава гравітаційна зброя, застосування якої може скорегувати орбіту Місяця, що може викликати повені й інші катаклізми.

Таким чином, можна підвести підсумок тому, що ми є свідками формування нових суспільних відносин, які можуть спричинити суспільно не-

безпечні наслідки, які потребують у недалекому майбутньому юридичного оформлення. Враховуючи той момент, що колонізація інших планет буде здійснюватися представниками різних націй і народів, постає питання і про відповідальність за вчинювані на позаземній території злочини. Якщо застосовувати національне законодавство, то наявні складності застосування такого законодавства, неоднакового підходу до вирішення питань відповідальності за вчинювані діяння. Тому необхідно мати єдиний підхід не тільки у питаннях притягнення до відповідальності, застосування законодавства, а також питань виконання покарання як і у випадку відбування покарання на інших планетах, так і інші варіанти вирішення пенітенціарних проблем. При цьому потрібно враховувати таку особливість, що космічні експедиції носять довготривалий характер, і поки ще в ряді випадків можуть бути тільки в одну сторону. У цьому зв'язку слід відмітити, що, як свідчать історичні документи різних народів, зокрема, шумерів, єгиптян, майя, інопланетяни залишили людям не тільки знання, технології, а і розвинуту юриспруденцію, в том числі що регулює питання відповідальності за суспільно небезпечні діяння. Вирішення цього питання багато в чому буде залежати від того, з якої цивілізацією зіткнуться люди. Якщо буде більш розвинута цивілізація, то, природно, юридичні відношення можуть будуватися тільки на базі сумісних угод. Якщо ж цивілізація буде знаходитись на більш низькому ступені розвитку, то можлива юридична допомога у вигляді розробки законодавчих та інших нормативно-правових актів для регулювання відносин, що склалися. Іншими словами, до розробки нормативно-правових актів потрібно підходити дуже вибірково з урахуванням особливостей місцевих умов життя. Для землян мають бути розроблені узгоджені нормативно-правові акти на рівні Організації Об'єднаних Націй. Такими актами, з нашої точки зору, можуть бути або Основи кримінального законодавства GEA, де повинні бути законодавчо узгоджені принципові підходи застосування кримінальної відповідальності і покарання, враховуючи різні системи права землян. Після чого необхідно розробити Примірний кримінальний космічний кодекс GEA (може бути розроблено тільки Примірний кримінальний космічний кодекс). Таким же шляхом потрібно буде вирішувати питання кримінально-процесуального і кримінально-виконавчого законодавства. Таким чином, буде створена єдина система кримінальної юстиції для землян, що знаходяться за межами Землі в космічній експедиції. Природно, що це довготривалий процес, це велика і творча робота юристів різних країн, яка повинна привести до створення уніфікованого законодавства для застосування його за межами нашої планети. І ці проблеми потрібно починати вирішувати зараз, поки не почалось масове переміщення людей на інші планети.

Глуценко Олександр Олександрович,
слухач 6 курсу Академії Державної пенітенціарної служби
науковий керівник:
Єрмак Олексій Вікторович,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології Академії Державної пенітенціарної служби

МАЙНОВІ ПОКАРАННЯ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Інститут конфіскації майна належить до розряду таких правових явищ, ставлення до яких змінюється в залежності від соціально-економічних умов держави. Цей захід – одна з найбільш суперечливих як у вітчизняному, так і в зарубіжному законодавстві.

У кримінальному праві України конфіскація майна визначається як примусове безоплатне вилучення або звернення у власність держави на підставі обвинувального вироку певних видів майна. Зупинимось на ключовому моменті віднесення конфіскації майна в чинному кримінальному законодавстві до інших заходів кримінально-правового характеру. Отже, можна говорити про те, що конфіскація майна позбавлена карального характеру, вона спрямована на майно, пов'язане зі злочином, а зовсім не на обмеження прав і свобод засудженого.

Таке уявлення про правову природу конфіскації майна, регламентованої в чинному кримінальному законодавстві, є домінуючим в науці кримінального права України.

Конфіскація майна – достатньо дієвий засіб в боротьбі зі злочинністю, що доводить як попередня вітчизняна практика, так і зарубіжне законодавство. Однак виявлений факт аналізу судових рішень, дозволяє назвати застосування таких заходів кримінально-правового характеру як конфіскації майна досить рідкісним явищем [3, с. 140].

Діюча конфіскація майна як інша міра кримінально-правового характеру передбачає з'єднання раніше існуючої конфіскації майна як виду додаткового покарання (дана конфіскація призначається примусово і тільки судом, застосовується до осіб, які вчинили злочинні діяння, за своєю сутністю пов'язана з деякими правообмеженнями) і нової конфіскацією, як іншої міри кримінально-правового характеру, в найбільшій мірі характерною для зарубіжного кримінального законодавства (даний вид конфіскації не має каральної особливості).

Штраф вже давно став «класичним» видом покарання. У сучасному світі, мабуть, немає жодного кримінального кодексу, який би не передбачав даний вид покарання.

У Кримінальному кодексі (далі – КК) України розширено перелік покарань, значна частина яких не вписується в ринкові відносини, на яких базується капіталістична держава. Якщо при соціалізмі покарання коштами

не відповідало його змісту, то при капіталістичних відносинах покаранням майнового характеру має бути віддано перевагу [4, с. 601].

Зарубіжний досвід свідчить про істотний потенціал застосування майнових покарань, альтернативних позбавленню волі, які не реалізовані в Україні. У багатьох країнах з розвиненою економікою штраф і інші майнові покарання застосовуються набагато частіше, ніж в Україні. Досвід європейських країн, що довів ефективність кримінальних покарань майнового характеру, використовується в Україні поки що обмежено. Тому можливе серйозне розширення сфери застосування покарань майнового характеру, альтернативних позбавленню волі.

Поняття штрафу, як виду кримінального покарання, дано самим законодавцем. У науці кримінального права, в основному, дається однакове його тлумачення. Однак деякі відмінності спостерігаються. Так, В. О. Попрас зазначає: «Штраф складається у вилученні у засудженого на користь держави, визначеної вироком, певної суми грошових коштів, відповідних певній кількості мінімальних розмірів оплати праці, встановлених законодавством, або в розмірі заробітної плати або іншого доходу засудженого за період від двох тижнів до одного року».

В сучасному кримінальному законодавстві виправні роботи закріплені в ст. 57 КК України [1]. Ці покарання можуть бути встановлені на строк від 6 місяців до 2-х років. Цей вид покарання має прив'язку до місця роботи засудженого. Непрацевдатним особам суд замість виправних робіт може замінити штрафом, у співвідношенні 3 неоподаткованих мінімуму доходів громадян відповідно до 1 години виправних робіт.

Вичерпний перелік осіб, до яких не можуть бути застосовані виправні роботи містить ч. 2 ст. 57 КК України, а саме [5, с. 265]:

- вагітні жінки та жінки, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною;
- непрацевдатні особи;
- особи, що не досягли шістнадцяти років, та ті, що досягли пенсійного віку,
- військовослужбовці, особи рядового і начальницького складу Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України;
- працівники правоохоронних органів;
- нотаріуси;
- приватні виконавці;
- судді;
- прокурори;
- адвокати;
- державні службовці;
- посадові особи органів місцевого самоврядування.

Підводячи підсумок, слід вказати, що застосування майнових покарань в Україні буде можливим за рахунок внесення змін у законодавство та шляхом переймання досвіду провідних європейських держав. Розглянутий правовий інститут в його нинішньому вигляді дуже далекий від досконалості і потребує

подальшої розробки на теоретичному рівні і вдосконалення на рівні законодавчому. Тільки після усунення всіх наявних протиріч і недоліків конфіскація майна зможе зайняти гідне місце в системі заходів кримінально-правового впливу і виступати дійсно ефективним засобом боротьби зі злочинністю.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
2. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина: навч. посіб. 2-ге вид. Київ: Центр учб. л-ри, 2012. 320 с.
3. Козирева В. П. Кримінальні покарання майнового характеру: сутність, мета, практика застосування. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 4. С. 140–145.
4. Марисюк К. Б. Кримінально-правова політика у сфері майнових покарань в Україні: поняття, суть, історичні етапи. *Форум права*. 2012. № 1. С. 601–605.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 9-те вид., перероб. та доп. Київ: Юрид. думка, 2012. 1316 с.

Дегтяренко Марина Євгенівна,

слухач 6 курсу Академії Державної пенітенціарної служби

науковий керівник:

Єрмак Олексій Вікторович,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології Академії Державної пенітенціарної служби

ДОДАТКОВІ ПОКАРАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Додаткові покарання – це такі покарання, які мають допоміжний характер, не завжди передбачені в санкціях статей Особливої частини Кримінального кодексу (далі – КК) України, одне чи декілька видів яких можуть призначатися за один (одиничний) злочин лише шляхом їх приєднання на додаткове до основного покарання і які самостійно (без сполучення із основним покаранням) призначені бути не можуть [4, с. 102].

Відповідно до ч. 2 ст. 52 КК України додатковим покаранням є [1]:

- 1) позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу (ст. 54 КК України);
- 2) конфіскація майна (ст. 59 КК України). Крім того, згідно з ч. 3 ст. 52 КК України штраф (ст. 53 КК України) і позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ст. 55 КК України) можуть застосовуватися і як основні, і як додаткові покарання. Ці види покарань умовно називають «змішаними», але вони не складають окремі групи, бо за кожний одиничний злочин той чи інший з цих видів покарань може бути призначений лише або як основні, або як додаткові покарання, і тому залежно від способу (порядку) їх призначення вони характеризуються усіма ознаками.

Ознаки, які характеризують особливості застосування додаткового покарання, полягають, по-перше, у тому, що на відміну від основного покарання, вони не завжди безпосередньо передбачені в санкції статті Особливої частини КК України. Виходячи із цієї їх особливості, всі види додаткового покарання за способом (порядком) їх призначення можуть бути розподілені на такі, що можуть призначатися [2, с. 87]:

а) лише у випадках, коли безпосередньо передбачені в санкції статті Особливої частини КК України (ст. 53 і 59);

б) як тоді, коли передбачені в санкції, так і тоді, коли додаткові покарання не передбачені в ній і тому призначаються на підставі норм Загальної частини КК України (ч. 2 ст. 55);

в) тільки на підставі норм Загальної частини КК України, бо взагалі не передбачені в жодній санкції статті Особливої частини КК України (ст. 54).

По-друге, якщо додаткове покарання безпосередньо передбачене в санкції статті Особливої частини КК України, то порядок його призначення залежить від особливостей конструкції цієї санкції. Із цієї точки зору всі санкції можуть бути розподілені на 2 групи [5, с. 117]:

а) першу складають такі, в яких додаткові покарання передбачені як обов'язкові до призначення (ст. 150, ч. 2 ст. 191, ст. 364 КК України та ін.) і тому суд може відмовитися від їх застосування лише на підставі ч. 2 ст. 69, ст. 77, ч. 2 ст. 98, ч. 1 ст. 99 КК України;

б) до другої групи належать санкції, в яких додаткові покарання передбачені як факультативні (не обов'язкові) до призначення (ч. 2 ст. 155, ч. 1 ст. 191, ч. 2 ст. 233 КК України та ін.) і тому питання про доцільність їх застосування вирішується на розсуд суду з урахуванням конкретних обставин провадження. По-третє, додаткове покарання за жодних умов не може призначатися самостійно – без сполучення з основним покаранням, бо завжди «супроводжує» його і лише приєднується до нього на додаток.

По-четверте, згідно із ч. 4 ст. 52 КК України за один (одиночний) злочин до основного покарання може бути приєднане як одне, так і декілька додаткових покарань. При цьому суд має право приєднати до основного покарання як ті додаткові покарання, що безпосередньо передбачені в санкції статті Особливої частини КК України, так і ті, що призначаються на підставі норм Загальної частини КК України (ст. 54 і 55 КК).

У кримінально-правовій літературі під додатковим покаранням розуміється покарання, яке застосовується не самостійно, а разом з основним покаранням. Додаткове покарання можна визначати як вид покарання за кримінальним правом, яке застосовується не самостійно, а лише в поєднанні з основним покаранням чи іншої передбаченої законом мірою кримінально-правового впливу умовним засудженням, умовним засудженням до позбавлення волі з обов'язковим залученням засудженого до праці, відстрочкою виконання вироку і має своїм призначенням розширення можливості індивідуалізації покарання або кримінальної відповідальності, в тому числі у випадках, коли основне покарання не виконується [3, с. 66].

Стосовно мети додаткових покарань, слід підкреслити єдність цілей усіх видів покарання за кримінальним правом, а специфічне призначення додаткового покарання вбачає в розширенні для суду можливості посилення кримінально-правового впливу на засудженого з урахуванням характеру і ступеня суспільної небезпеки діяння, обставин справи, даних про його особу.

При аналізі юридичної природи загальних засад призначення покарання, які, зрозуміло, цілком відносяться і до додаткових покарань, розділяється думка ряду вчених-юристів, які розглядають це в якості критеріїв, якими керується суд, призначаючи міру покарання. Але, по-перше, слід підкреслити, що загальні засади призначення покарання точніше було б розглядати в якості системи критеріїв, якими керується суд, індивідуалізуючи покарання винному. По-друге, загальні засади призначення покарання – це саме загальні критерії, які припускають наявність ряду додаткових критеріїв, які використовуються при застосуванні КК України. Такого роду критерії виробляються судовою практикою і наукою кримінального права на основі загальних принципів кримінального права і узагальнення діяльності судів щодо застосування кримінального законодавства [4, с. 264].

Питання призначення додаткових заходів покарань мають велике значення в практиці українського правосуддя. Вивчення матеріалів судової практики свідчить про те, що додаткові покарання призначаються значного числу осіб, засуджених за вчинення злочинів. Найбільш часто вони призначаються особам, визнаним винним у вчиненні таких небезпечних злочинів як розкрадання державного і громадського майна, неправомірна вигода тощо. Ефективність додаткових покарань визначається цілою низкою чинників. В їх числі істотну роль відіграє правильне призначення додаткових покарань, як необхідна умова індивідуалізації покарання в цілому.

Чинне кримінальне законодавство закріплює єдині підстави призначення всіх додаткових покарань. Однак найбільш актуальними для сучасної судової практики є питання призначення таких додаткових покарань, як конфіскація майна і позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
2. Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2017. 1064 с.
3. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / Бажанов М. І., Баулін Ю. В., Борисов В. І. та ін. / за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ – Харків: Юрінком Інтер – Право, 2001. 416 с.
4. Кримінальне право. Загальна частина: підручник / за ред. О. А. Яковенко та ін. Київ: Паливода, 2014. 630 с.
5. Кримінальний кодекс України: наук.-практ. комент.: у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація та ін. 5-те вид., доп. Харків: Право, 2013.

Денисов Сергій Федорович,

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та криминології Академії Державної пенітенціарної служби

ЗАПОБІГАННЯ АГРЕСІЇ ТА НАСИЛЬСТВУ ЯК ЗАВДАННЯ ГЕОСТРАТЕГІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Складні умови існування української держави, що спричинені політичними, правовими й економічним потрясіннями, призводять не тільки до соціально-економічної кризи і загострення багатьох соціальних суперечностей, а й до поширення агресивних та насильницьких дій у вирішенні міжособистісних та міжгрупових конфліктів. Фізична незахищеність та соціальна нерівність, тривога за долю власних дітей, невпевненість в завтрашньому дні повертають людей в далекі часи «кулачного права», провокують запуск деструктивних інстинктів, що далеко не завжди діють в межах моральних і правових норм суспільства.

Геополітична ситуація, що склалася в сучасній Україні, потребує визначення стратегічних пріоритетів в усіх сферах життєдіяльності: від законодавчого регулювання матеріальних складових у суспільних відносинах (зокрема, покращення рівня життя населення, скорочення безробіття тощо), забезпечення духовного й морального розвитку особистостей (створення умов для збереження позитивних традицій та звичаїв українського народу, патріотичне виховання нації, моральний і культурний розвиток молоді тощо), до заходів із запобігання злочинам (зрозуміло, що без ретельного опрацювання доктринальних положень функціонування нинішніх запобіжних заходів, про оновлення цього блоку не можна вести мову).

Необхідно констатувати, що кінець минулого і початок нинішнього століття ознаменувалися різким зростанням негативу. Руйнується природне середовище проживання людини, розриваються екологічні ланки, зростає число хвороб, не припиняються етнічні і національні конфлікти, ведуться нескінченні братовбивчі побоїща. Загальносвітовим злом стали зовні безглузді і нелюдські жорстокі діяння, як-то глобальний тероризм, торгівля зброєю та людьми, викрадення людей, піратство, рабство, побутові вбивства та вбивства злочинців-маніяків. Зазвичай, вказані діяння супроводжуються агресією та жорстким насильством. Як вказував свого часу А. П. Тузов: «Над человечеством тысячелетиями витает призрачный образ светлого будущего. Однако все попытки приблизиться к нему, опираясь на значимость только внешних факторов, в конечном итоге разбивались о скрытые утесы внутреннего мира личности, порождая социальные катаклизмы, дополнительные страдания, беспрецедентный рост внутривидовой агрессии, увеличение антиобщественных проявлений» [1].

Як слушно зазначають Ю. М. Антоян [2], О. М. Бандурка [3], Я. І. Гілінський [4], В. В. Шаблистий [5] та ін., агресія та насильство як

психологічні явища за своєю сутністю є нейтральними. Як нами наголошувалось [6], вони можуть мати цілком соціально прийнятні форми, наприклад, в спорті, коли для здобуття перемоги можливо використовувати силові насильницькі прийоми чи проявляти агресивну поведінку. Також агресивні й насильницькі дії можуть бути соціально несхвальними, в тому числі кримінальними, залежно від ситуації і суспільних норм. Дійсно, агресивна поведінка може проявлятися у всіх людей, як психічно здорових, так і осіб, які виявляють психічні розлади. Очевидно, що в останньому випадку істотний вплив на формування агресивної поведінки і реалізацію агресії можуть надавати психопатологічні прояви, головним чином психопатологічний синдром.

Не можна не вказати, що насильство й агресія пов'язані із спричиненням фізичних, психічних і моральних страждань. Адже такі прояви, зазвичай, призводять до суспільно небезпечних діянь, а також залишаються однією з найважливіших проблем в плані профілактики таких вчинків. Складність представляє й те, що для обґрунтування запобіжних заходів щодо насильницької і агресивної поведінки необхідні як аналіз психопатологічних, психологічних, мотиваційних сторін поведінки суб'єкта, так і оцінка ролі макро- і мікросоціальних чинників, що впливають на суспільно небезпечні діяння.

Вельми важливим є й те, що злочинна діяльність накладає свій відбиток на моральне і духовне життя суспільства. Вона може деформувати громадську або індивідуальну свідомість, а духовні потреби під її впливом можуть бути просто знівельовані. Також необхідно враховувати, що агресії і насильству сприяють розповсюдження творів, що пропагують культ насильства або жорстокості, у т.ч. й через засоби масової комунікації [7; 8]. За таких умов агресія й насильство є цілком передбаченим наслідком.

Оскільки моральність є основою прогресивної еволюції соціуму в усіх сферах суспільних відносин, її підтримка і зміцнення мають бути сконцентровані на рівні основного завдання сучасного українського суспільства. Саме моральність відіграє провідну роль у гармонізації суспільного життя і впливає на запобігання злочинності [9].

Наостанок необхідно зазначити, що в умовах стрімкої глобалізації вкрай важливо зберегти духовну спадщину, єднання нації, зміцнити вплив суспільства на громадян з нестійкою поведінкою. Ефективне протистояння існуючим загальнокримінальним злочинам та новим загрозам, що виникають, можливо лише за умови проведення не пасивної «оборонної» політики в усіх сферах суспільних відносин, а обов'язкового визначення геостратегії сучасної України у моральному просторі.

Список використаних джерел

1. Тузов А. П. Познай и победы ... самого себя. *Зеркало недели*. Вып. № 10, 12–19 марта 2004 г. URL: https://zn.ua/HEALTH/poznay_i_pobedi_samogo_sebya.html.
2. Антонян Ю. М. Жестокость в нашей жизни. Москва: Инфра-М., 1995. 320 с.
3. Бандурка О. М. Тисячоліття злочинності в Україні: монографія. Харків: Золота миля, 2015. 640 с.

4. Гишинский Я. И. Социальное насилие: монография. Санкт-Петербург: «Алеф-Пресс», 2013. 185 с.

5. Шаблюстий В. В. Безпековий вимір кримінального права: людиноцентристське дослідження: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ: Ліра ЛТД, 2015. 420 с.

6. Денисов С. Ф. Особливості та тенденції молодіжної злочинності в умовах глобалізації. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2006. № 4. С. 117–122.

7. Сердюк П. П. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми ввезення, виготовлення та розповсюдження творів, що пропагують культ насильства або жорстокості: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2005. 20 с.

8. Денисов С. Ф., Напиральська О. І. Вплив засобів масової інформації на протиправну поведінку неповнолітніх та молоді. *Теоретичні та практичні проблеми організації досудового слідства (частина II)*: мат. Всеукр. наук.-практ. конф. Запоріжжя: Юрид. інст. МВС України, 2005. С. 50–53.

9. Денисов С. Ф. Гармонізація суспільного життя як напрям запобігання злочинності молоді. *Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. Серія: Право. 2010. Вип. 8. С. 106–110.

Денисова Тетяна Андріївна,

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, помічник ректора Академії Державної пенітенціарної служби з наукової та науково-методичної роботи

СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ НА ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ В ПЕРІОД РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ

Будь-яка держава прагне самовдосконалення, в першу чергу, у політичній, економічній та соціальній сферах. Не виключенням є й Україна. Зокрема, Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», схвалена Указом Президента України від 12.01.2015 р., визначає головну мету держави й суспільства та вказує вектори руху. Так, метою Стратегії є впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі [1].

Інший документ, Національна стратегія у сфері прав людини, затверджена Указом Президента України від 25.08.2015 р. [2], спрямована на об'єднання суспільства довкола розуміння цінності прав і свобод людини, які захищаються на основі принципу рівності та без дискримінації. Стратегія зосереджена на вирішенні основних системних проблем у сфері захисту прав і свобод людини та нових викликах суспільства. Вказується, що метою реалізації Стратегії є забезпечення пріоритетності прав і свобод людини як визначального чинника під час визначення державної політики, прийняття рішень органами державної влади та органами місцевого самоврядування. Результатом виконання Стратегії має стати запровадження системного підходу до виконання завдань та забезпечення виконання дій у сфері прав і свобод людини, створення в Україні ефективного (доступного, зрозумілого, передбачуваного) механізму реалізації та захисту прав і свобод людини. Зазначено, що вдосконалення системи захисту прав і свобод людини здійснюватиметься з

урахуванням як вітчизняного досвіду, так і напрацьованих та апробованих міжнародною спільнотою засад і принципів.

На перший погляд, мета Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», як і реалізації Стратегії, є забезпечення пріоритетності прав і свобод людини, звучить досить оптимістично. Проте, з урахуванням нинішньої кримінологічної й кримінально-виконавчої політики держави, можна сказати, що більшість положень, які містяться у цих документах, мають декларативний характер, а значить існують ризики щодо реалізації вказаних документів.

Оскільки в рамках однієї доповіді неможливо розглянути всі питання, котрі виникають у зв'язку із забезпеченням прав і свобод людини, доцільно окреслити проблеми, що стосуються кримінально-виконавчих правовідносин. Як вбачається, це є слушним в період реформування кримінально-виконавчого законодавства і практики його застосування: внесення змін, доповнень, уточнень, розробка нових концепцій та моделей, введення термінів, понять, прийняття рішень тощо. Загалом, сьогодні ми спостерігаємо реформування усєї кримінально-виконавчої системи (від зміни назви до встановлення нових пріоритетів у діяльності). Дуже важливо, щоби ці новотворення набули правильного напрямку, були враховані найсучасніші наукові дослідження та набутий практичний досвід, особливості, притаманні нашій державі та міжнародні розробки, багатовіковий закордонний досвід минулого й прогнози майбутнього.

Вимоги глобалізаційних процесів примушують розглянути ресурс кримінально-виконавчої політики з точки зору реалій сьогодення і перспективних можливостей для досягнення її цілей. Варто зауважити, що впровадження в практичну площину політики потребує значного ресурсного забезпечення: ідеологічного, правового, організаційного, матеріально-технічного тощо. Сьогодні держава значною мірою покладає це питання на органи і установи виконання покарань, проте, за своїми ресурсними можливостями вони не в змозі охопити багатогранність її проблем.

Глобальність сучасних проблем актуалізує пошук методів, що дозволяють розглядати права і свободи людини та громадянина у широкому масштабі. Як вбачається, держава виступає в сучасному світі як універсальна політико-керуюча система в суспільстві. Вона є «засновником» міжнародних стандартів та відіграє активну роль у розвитку взаємовідносин у суспільстві. Адже громадське життя завжди потребує регулювання явищ і процесів розвитку, в упорядкуванні відносин між людьми та їхніми організаціями. Для цих цілей використовуються з давніх часів різні регулятори – моральні, релігійні, правові, технічні, звичаї і традиції тощо. Право займає серед них особливе місце з огляду на прямий зв'язок з державою і обумовленої цим формальної визначеності універсальної обов'язковості правових норм. В умовах глобалізації та розширення інтеграції держав змінюються кордони, обсяг і методи правового регулювання. Треба вказати, що особливе місце в цій системі займають законодавчі акти, важливість й необхідність яких щодо захисту прав і свобод людини та громадянина є безспірною.

Зрозуміло, що законодавство повинно забезпечити неухильне виконання тих прав і свобод громадян, правозахисних механізмів, які закріплені у Конституції України. В. Я. Тацій відмічає, що високий рівень злочинності, складна криміногенна ситуація обумовлені недостатньою розробленістю концептуальних положень правової політики держави взагалі і у сфері боротьби зі злочинністю, зокрема. Він вказує: «Правова політика має базуватися не тільки на піраміді законодавчих заборон. Її слід розглядати як систему, яка складається з підсистем профілактики, кримінально-правової, процесуальної та кримінально-виконавчої політики. Законодавче регулювання повинно комплексно охоплювати усі складові цієї системи» [3, с. 10]. На жаль, можна спостерігати непоодинокі неузгодженості не тільки норм кримінального, кримінально-виконавчого, кримінального процесуального законодавства, а й інших, наприклад, цивільного, трудового, господарського тощо.

Особливої актуальності набуває вивчення і оцінка не тільки потенціалу людини як індивідууму, особистості, а й її життєдіяльності в структурі різних соціальних спільнот, що стосується повною мірою як персоналу, так і засуджених.

Простий приклад, що стосується часто вживаного словосполучення про престиж професії персоналу, який опікується засудженими. Для ілюстрації прикладу мною використані словники та довідкова література [4; 5; 6; 7], квінтесенція яких дозволяє чітко визначитись з певними поняттями. Парадоксальність ситуації є очевидною, якщо порівняти визначення поняття «престиж» і наявну дійсність. Престиж (фр. prestige – авторитет, повага) – громадська оцінка суспільної вагомості індивіда, соціальної групи, професії, організації, певної норми тощо. Практично тісно переплітається з авторитетом, повагою і впливом, має значний вплив на мотиви поведінки людей, на їхні рішення і дії. Престиж професії – це феномен суспільної свідомості, у якому опосередковано відбивається існуюча в суспільстві ієрархія професій, видів трудової діяльності, яка визначається розходженням в ступені складності і відповідальності праці, тривалістю необхідної для неї професійної освіти, рівнем її оплати та ін. Престиж професії має відносну самостійність від об'єктивного положення професій у суспільстві, а шкала престижу професії – відносну стійкість. Навіть малоосвіченій людині зрозуміла невідповідність між ступенем складності професії, відповідальністю праці, тривалістю необхідної для неї професійної освіти та рівнем її оплати. Зважаючи на це, необхідно вести мову не про престиж, а про соціальну значущість професії. Таким чином, цілком зрозумілим буде розробка й впровадження механізму захисту прав, свобод, честі і гідності персоналу, їх ділової репутації.

Природно, найбільші труднощі виникають при пошуках механізму захисту прав і свобод засуджених від кримінальних загроз в умовах глобалізації, хоча теоретичні розробки у цьому напрямі ведуться безперервно. Необхідно підкреслити, що цей механізм виконує найважливішу функцію запобігання злочинам, встановлення законодавством певних заборон, контролю за їх дотриманням в період відбування покарання, застосовування

санкцій у разі порушень тощо. На цьому питанні варто зупинитися більш детально.

Як відомо, більшість людей стримує від вчинення правопорушення чи злочину не страх перед покаранням, а самоконтроль, сумління та інші позитивні чинники. Такі висновки науковців не піддаються сумніву, але не повною мірою поділяються суспільством. Часто воно зорієнтовано на застосування каральної політики, а саме засудження до позбавлення волі. Суспільна думка останнім часом підтримується законодавцем, що збільшує санкції, не дозволяє широко застосовувати альтернативні позбавленню волі види покарань, призводить до хибних наслідків, які несуть загрозу і суспільству, і державі.

Побоюючись зростання злочинності через лібералізацію закону, суспільство наражається на ще більшу небезпеку, а саме розповсюдження тюремної субкультури та поступову криміналізацію власних громадян. Небезпечним наслідком цього стану є доволі об'ємна концентрація установ виконання покарань й органів пробачії, що знаходяться у кожній області України. Серед них, станом на 1 січня 2018 р. у сфері управління Державної кримінально-виконавчої служби України перебуває 148 установ (колонії та слідчі ізолятори). Крім того, 29 установ знаходяться на території Донецької та Луганської областей, що тимчасово не контролюється українською владою. В установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, розташованих на території, що контролюється українською владою, утримується усього 56 638 осіб. Серед засуджених: 1544 особи відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі; 470 осіб відбувають покарання у виді арешту у 54 арештних домах, утворених при установах.

Криміногенний склад засуджених до позбавлення волі (станом на 01.01.2018): 5,6 тис. осіб засуджені на строк понад 10 років; 7022 особи – за умисне вбивство; 3080 осіб – за нанесення умисного тяжкого тілесного ушкодження; 8311 осіб – за розбій та грабїж; 12282 особи – за крадіжку; 712 осіб – за звалтування; 18 осіб – за злочини проти основ національної безпеки [8]. Як бачимо, контингент засуджених є досить небезпечним.

Це спонукає до роздумів, по-перше, як забезпечити суспільство від негативного впливу осіб, які вчинили тяжкі та особливо тяжкі злочини, по-друге, як дотримуватись прав і свобод засуджених. Перше, що може спадати на думку пересічним громадянам, це те, що такі особи перебувають під надійним захистом і ізольовані від суспільства. Але друге і наступні питання вказують на те, що ці особи в місцях позбавлення волі знаходяться не назавжди. Навіть ті 1544 особи, які відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі, через певний проміжок часу можуть бути звільнені (за актом помилування, при відбутті певної частини строку покарання тощо). Після звільнення, якщо не дотримуватись забезпечення прав і свобод засуджених в період відбування ними покарання, криміногенна зараженість буде зберігатися. Це означає, що не може бути безпечним суспільство, якщо не взаємодіяти із установами відбування покарання та не мінімізувати ризики, пов'язані із засудженням особи, зокрема, до покарання у виді позбавлення волі.

Європейський вибір України, приєднання її до європейського правового поля викликали необхідність реформування законодавства України згідно з міжнародними документами про права людини та взятими на себе правовими зобов'язаннями, безумовного дотримання ратифікованих Верховною Радою найважливіших європейських правових актів, зокрема Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, які є документами прямої дії. Ці документи повинні мінімізувати шкідливі наслідки покарання у виді позбавлення волі. Тому необхідно поступове нарощування розумної альтернативи, а саме застосування покарань, альтернативних позбавленню волі, активне впровадження в кримінально-виконавчу систему органів пробації тощо.

Такі напрацювання й сучасний аналіз існуючих механізмів захисту прав і свобод людини, встановлення соціального контролю над злочинністю, спроможні не тільки активно запобігати злочинам, а й підвести нас до вирішення низки прикладних завдань, що пов'язані із процесом виконання та відбування покарань.

Навмисне уникаю висновків, якими бажано або потрібно закінчувати будь-яку публікацію. Адже вони є очевидними. Можна лише поставити три крапки, а кожен має усвідомити власну відповідальність і зробити висновки сам, будь-то науковець, державний діяч чи професіонал-практик.

Список використаних джерел

1. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020»: схвалена Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
2. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини: Указ Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/501/2015>.
3. Тацій В. Я. Конституція України в дії. *Вісник Академії правових наук України*. 1997. № 4. С. 9–11.
4. Юридична енциклопедія: в 6 т. редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 1998. Т. 5: П–С. 733 с.
5. Юридична енциклопедія: в 6 т. редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 1998. Т. 6: Т–Я. 765 с.
6. Российская криминологическая энциклопедия / под общ. ред. А. И. Долговой. Москва: НОРМА, 2000. 808 с.
7. Філософський словник. Київ : Гол. ред. УРЕ, 1973. 358 с.
8. Загальна характеристика Державної кримінально-виконавчої служби України (станом на 01.01.2018). URL: <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/628075>.

Дорошенко Ярослава Едуардівна,
слухач 353 навчальної групи факультету заочного контрактного навчання та підвищення кваліфікації працівників Академії Державної пенітенціарної служби

науковий керівник:

Шамрук Наталія Борисівна,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу Академії Державної пенітенціарної служби

ЗАХИСТ ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА ВІД СВАВІЛЬНОГО УТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ В УКРАЇНІ

Тенденція до дедалі ширшого використання процедури утримання під вартою нерегулярних мігрантів, в тому числі з метою покарання, а також криміналізація незаконної міграції все більшою кількістю держав, набуває глобального та загальноєвропейського характеру. Це призводить до збільшення числа осіб, які перебувають під вартою довше, ніж вони повинні, або з причин, які є незаконними. Поряд із тим, що безпідставне утримання під вартою з метою видворення є достатньо проблемним явищем в цілому, унікальні аспекти, пов'язані з особами без громадянства та особами, які з високою ймовірністю можуть стати такими, підвищують вірогідність безпідставного утримання під вартою, протягом невинуватого тривалих проміжків часу.

Це відбувається головним чином тому, що міграційні системи і режими утримання під вартою не мають відповідних дієвих процедур для виявлення випадків безгромадянства та захисту осіб без громадянства. Всі особи без громадянства повинні користуватися правами, наданими їм міжнародними і регіональними нормами в галузі прав людини. Їхні права повинні дотримуватися, захищатися і реалізуватися постійно, в тому числі під час здійснення міграційного контролю. Обставини, у які потрапляють особи без встановленого громадянства – включно з їхньою вразливістю, що є наслідком відсутності в них громадянства, та невід'ємними складнощами в їхньому усуненні – є важливими факторами, які необхідно брати до уваги при визначенні правомірності утримання під вартою мігрантів. Процес припинення статусу безгромадянства та врегулювання імміграційного статусу особи без громадянства часто є складним і обтяжливим.

Правомірне видворення таких осіб, як правило, вимагає багато часу та подекуди є неможливим. Таким чином, у багатьох європейських країнах особи без громадянства, затримані з метою видворення, наражаються на високий ризик тривалого та повторного утримання під вартою. Ці фактори, в свою чергу, роблять апатридів особливо уразливими до негативних наслідків утримання під вартою. Емоційний і психологічний стрес, спричинений тривалим, а подекуди й безстроковим, утриманням під вартою без на-

дії на звільнення або видворення, з високою вірогідністю впливає на осіб без громадянства по всій Європі.

Очевидно, що нездатність імміграційних режимів усвідомлювати та узгоджувати явище безгромадянства, ідентифікувати осіб без громадянства та переконуватися в тому, що вони безпосередньо або опосередковано не дискримінують їх, часто призводить до покарання апатридів за їхній статус.

На додаток до їхньої неспроможності користуватися своїми основними правами, особи без громадянства в Україні також наражаються на загрозу безпідставного утримання під вартою. Оскільки затриманих осіб без громадянства часто неможливо видворити, вони постають перед ризиком провести від шести до вісімнадцяти місяців під вартою [3]. Крім того, на відміну від звичайних іноземних громадян, особи без громадянства та ті, хто не можуть підтвердити своє громадянство, не мають доступу до механізму, який дозволив би їм легалізувати і стабілізувати свій статус в Україні або деінде, що актуалізує проблему трудової та іншої експлуатації, утисків з боку поліції і навіть повторних затримань «в зв'язку з депортацією» [4].

В Україні існує одна загальна процедура видворення та утримання під вартою для осіб без громадянства. Основним документом, який регулює цей процес є Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22 вересня 2011 р., ст. 30 якого під назвою «Примусове видворення іноземців та осіб без громадянства» містить основні положення, що стосуються видворення і утримання під вартою [1]. Положення цієї статті не поширюються на іноземців та осіб без громадянства, що підпадають під дію Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» [2].

Право на громадянство, а також свобода від довільного позбавлення громадянства і право змінити своє громадянство закріплені в ст. 15 Загальної декларації прав людини. Україна є державою-учасницею цілої низки договорів в галузі прав людини з положеннями про право на громадянство, які зміцнюють і розвивають положення Загальної декларації: Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., Міжнародного пакту про цивільні і політичні права 1966 р., Конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1969 р. з 2014 р. Україна також є державою-учасницею Конвенції про статус апатридів 1954 р. і Конвенції про скорочення безгромадянства 1961 р. Це основні міжнародно-правові документи, які стосуються питань безгромадянства.

Таким чином, безгромадянство є юридично важливим фактом при прийнятті будь-якого рішення про видворення або затримання та виконання такого рішення. Неспроможність адекватно оцінити та визначити безгромадянство може зробити прийняття такого рішення свавільним та непропорційним. Тому, безгромадянство повинно ідентифікуватись у момент прийняття рішення про взяття під варту й на постійній основі. При розгляді справи про видворення за відсутності чітких відомостей щодо громадянства конкретної особи або за наявності підстав вважати, що дана особа може

бути особою без громадянства або перебуває під ризиком виявитись особою без громадянства, така особа повинна бути негайно направлена на спеціалізовану процедуру визначення статусу особи без громадянства. Недотримання цього правила може призвести до свавільного затримання утримання під вартою.

Затримання завжди повинно застосовуватись як крайня міра, тільки в разі необхідності, після вичерпання всіх альтернатив (починаючи з найменш обмежувальних). Первісне рішення про затримання повинно чітко мотивуватися, чому не застосовується альтернатива. Нинішні альтернативи затриманню – звільнення під заставу і взяття на поруки – є недостатніми і не відповідають своєму призначенню. Крім того, фінансові санкції, введені відносно поручителів і висока вартість застави додатково обмежують використання цих альтернатив. Тому, Україна повинна ввести нові альтернативи утриманню в пункті тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні, які відповідають своєму призначенню, поважають права людини, і будуть розглянуті та вичерпані, перш ніж у виняткових випадках буде застосовано взяття під варту.

Список використаних джерел

1. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 р. № 3773 -VI. URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3773-17>.

2. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 08.07.2011 р. № 3671-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3671-17>.

3. Панченко О. Питання вдосконалення адміністративного судочинства щодо вирішення справ стосовно статусу біженця, видворення іноземця чи особи без громадянства з України та тих, що пов'язані з перебуванням іноземця. *Вісник Вищого адміністративного суду України*. 2016. № 3. С. 8–12.

4. Бурбика М. М., Солонар А. В., Янішевська К. Д. Адміністративне право України: навч. посіб. Суми: Мрія, 2016. 358 с.

Єрмак Олексій Вікторович,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології Академії Державної пенітенціарної служби

ДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВУ ХАРАКТЕРИСТИКУ СПЕЦІАЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ СТОСОВНО МАЛОЛІТНІХ

Кримінально-правова характеристика – одна з фундаментальних категорій кримінального права. Вона розглядається у нерозривному зв'язку з криміналістичною, кримінологічною, кримінально-виконавчою та оперативно-розшуковими характеристиками [1, с. 154].

Використання кримінально-правової характеристики може не лише допомогти розглянути досліджуване явище в різних площинах, а і здобути нові науково обґрунтовані знання.

Спеціальна конфіскація стосовно малолітніх через призму кримінально-правової характеристики як пізнавальної конструкції криміналістами в Україні не розглядалась.

До елементів кримінально-правової характеристики інших засобів кримінально-правового характеру доцільно відносити такі, як: 1) сутність і зміст іншого засобу кримінально-правового характеру; 2) його кримінально-правова природа; 3) кримінально-процесуальна підстава застосування; 4) кримінально-правовий склад застосування (передумова, підстава і умова); 5) види; 6) правові наслідки. Аналогічні, але не тотожні елементи кримінально-правової характеристики використовувалися при дослідженні спеціальної конфіскації як іншого засобу кримінально-правового характеру [2, с. 109–114].

Відповідно до ч. 1 ст. 96-1 Кримінального кодексу (далі – КК) України спеціальна конфіскація полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна у випадках, визначених КК України, за умови вчинення умисного злочину або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною цього Кодексу, за які передбачено основне покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а так само передбаченого частинною першою статті 150, статтею 154, частинами другою і третьою статті 159-1, частиною першою статті 190, статтею 192, частиною першою статей 204, 209-1, 210, частинами першою і другою статей 212, 212-1, частиною першою статей 222, 229, 239-1, 239-2, частиною другою статті 244, частиною першою статей 248, 249, частинами першою і другою статті 300, частиною першою статей 301, 302, 310, 311, 313, 318, 319, 362, статтею 363, частиною першою статей 363-1, 364-1, 365-2 КК України. Даний засіб кримінально-правового характеру відповідно до ч. 3 ст. 96-2 КК України застосовується також у разі, коли: 1) особа не підлягає кримінальній відповідальності у зв'язку з недосягненням віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність; 2) неосудністю; 3) звільняється від кримінальної відповідальності чи покарання з підстав, передбачених КК України, крім звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності [3].

Враховуючи вищезазначені положення чинного КК України, спеціальна конфіскація може бути застосована до осіб, які на час вчинення суспільно небезпечного діяння не досягли віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Згідно зі ст. 22 КК України, спеціальна конфіскація може бути застосована як до осудних, так і до неосудних дітей будь-якого віку, в тому числі і до малолітніх.

Сутність спеціальної конфіскації щодо малолітнього полягає в обмеженнях майнового характеру (позбавлення права власності на належне майно) або відсутності обмежень (вилучення майна, яке особі не належить) у зв'язку з наявністю кримінально-правової підстави та визначених кримінальним законодавством умов. Зміст спеціальної конфіскації стосовно малолітніх становить визначений законом і судом обсяг таких майнових обмежень.

За своєю кримінально-правовою природою спеціальна конфіскація щодо малолітньої дитини – це інший засіб кримінально-правового реагування на суспільно небезпечне діяння, що має примусовий, майновий, безоплатний характер і застосовується до фізичної особи, що не досягла 14 років.

Кримінальною процесуальною підставою застосування спеціальної конфіскації стосовно малолітнього є ухвала суду тому, що у віці з якого не може наставати суспільно небезпечне діяння, особа вчинити злочин не може.

Передумовою застосування спеціальної конфіскації стосовно малолітнього слід вважати необхідність кримінально-правового реагування на суспільно небезпечні діяння, вчинені малолітніми, у вигляді спеціальної конфіскації.

Підставою її застосування є необхідність забезпечення поновлення почуття справедливості, запобігання вчиненню за допомогою конфіскованих предметів нових суспільно небезпечних діянь як самою малолітньою особою, у якої вони конфіскуються, так й іншими особами.

Умовами її застосування є: 1) вчинення умисного суспільно небезпечно-го діяння, передбачення в санкції статті покарання у виді позбавлення волі, штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або фактичне закріплення конкретної статті Особливої частини КК та інших ознак складу злочину в переліку, зазначеному в ч. 1 ст. 96-1 КК України; 2) так звані «випадки», передбачені у ст. 96-2 КК України, тобто віднесення майна до одного з перелічених у ст. 96-2 КК України його різновидів.

Спеціальна конфіскація за чинним законодавством на види не поділяється. Застосування спеціальної конфіскації щодо малолітнього судимості тягти не може.

Враховуючи положення цивільного законодавства стосовно майнових прав частково дієздатних осіб, якими є малолітні, питання про можливість застосування спеціальної конфіскації стосовно малолітніх вбачається доволі дискусійним і потребує нових наукових розвідок в даному напрямі.

Список використаних джерел

1. Вознюк А. А. Поняття та елементи кримінально-правової характеристики злочинів. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 154–160.
2. Єрмак О. В. Кримінально-правова характеристика спеціальної конфіскації. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2016. № 2. С. 109–114.
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

Єрмак Сергій Миколайович,

кандидат педагогічних наук, доцент, учений секретар Академії Державної пенітенціарної служби

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ОСВІТУ ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Стаття 53 Конституції України [1] закріплює право кожного громадянина на отримання освіти, не виняток у цьому сенсі і засуджені до позбавлення волі.

Крім того, ст. 6 Кримінально-виконавчого кодексу України визначає загальноосвітнє і професійно-технічне навчання як один із засобів виправлення і ресоціалізації засуджених, а ст. 125 та 126 регламентують організацію загальноосвітнього і професійно-технічного навчання в колоніях, де засудженим, які бажають підвищувати свій загальноосвітній рівень, незалежно від віку створюються умови для самоосвіти, надається можливість навчання в загальноосвітніх навчальних закладах колоній, які створюються місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування відповідно до потреб у них і за наявності необхідної матеріально-технічної та науково-методичної бази, педагогічних кадрів у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України [2].

Проте так було не завжди. Заклади освіти в українських місцях позбавлення волі з'явилися лише у другій половині XIX ст. з моменту заснування Товариства Піклувального про тюрми (Указ імператора Олександра I від 19 липня 1819 р.).

Предметом діяльності Товариства мало бути «моральне виправлення засуджених злочинців, покращення місць ув'язнення» [3, с. 143] через «навчання їх в правилах християнського благочестя і доброї моральності та заняття їх пристойними вправами» [4, с. 168]. Проте ці слова ще довгий час лишатимуться лише гаслом. Школи відкриватимуться безсистемно, недостатньо продумано, внаслідок чого швидко закриватимуться.

Наступний поштовх у просуванні освіти у в'язницю був зроблений зі створенням Головного тюремного управління, яке почало приділяти увагу просвітницькій або духовно-моральній роботі серед ув'язнених.

При будівництві нових в'язниць і затвердженні для цих місць ув'язнення нових штатів Головне тюремне управління не гаяло можливостей просити у держави особливі кредити на школи, а також неодноразово рекомендувало тюремним адміністраціям вживати заходів щодо навчання грамоті арештантів.

Приділяється увага і неповнолітнім злочинцям. Так, у Законі про виправні притулки 1866 р. зазначалося, що «вихованці навчаються Закону Божому, читанню, письму, основним правилам арифметики й іншим елементарним наукам» [5, с. 15]. Тюремний священник завідував школою та бібліотекою.

Після Жовтневого перевороту 1917 р. вимога про ліквідацію безграмотності стала одним із напрямів соціальної політики того часу і серед засуджених у тому числі. Це красномовно підтверджують: Тимчасова інструкція «Про позбавлення волі, як міру покарання і про порядок відбування такого», затверджена Народним комісаріатом юстиції РСФРР 23 липня 1918 р., декрети «Про мобілізацію грамотних» (1918 р.), «Про ліквідацію неписьменності серед населення РСФРР» (1919 р.) [5, с. 18] та багаточисленні праці з педагогіки того часу.

Виховання через працю та навчання червоною ниткою проходить через усю педагогічну спадщину А. С. Макаренка, педагогічна система якого базувалась на: навчанні засуджених у школі основам наук; опануванні тру-

дових навичок та умінь у виробничих майстернях та сільськогосподарських угіддях; майже військова система самоуправління (формений одяг, поділ на загони, рада командирів).

Із прийняттям Виправно-трудового кодексу Української СРР 1925 р. спадщина А. С. Макаренка стала активно використовуватися у процесі створення теорії та методики виправно-трудової педагогіки та психології.

У 50-х–60-х роках ХХ ст. у виправно-трудових установах активно створюються вечірні (змінні) восьмирічні і середні школи.

Положення про виправно-трудові колонії і тюрми (1961 р.) передбачало обов'язкову восьмирічну освіту засуджених у віці до 50 років, а «відношення до навчання» враховувалось під час «атестації» засуджених або оцінки ступеня виправлення.

В Основах виправно-трудового законодавства Союзу РСР і союзних республік (1969 р.) кожному засудженому гарантувалось право на отримання повної загальної середньої освіти. Виправно-трудовий кодекс Української СРР 1970 р. закріпив зазначене право.

Із набуттям Україною незалежності кількість осіб, які не мали середньої освіти, значно зменшилась, що призвело до закриття багатьох шкіл при установах виконання покарань. За браком фінансування закрилися й цілий ряд професійно-технічних училищ.

У 2004–2007 рр. професійно-технічне навчання засуджених отримало новий поштовх через відкриття навчальних центрів при установах виконання покарань. Статистичні дані того часу свідчили, що щорічно у цих закладах підвищували свою кваліфікацію близько дванадцяти тисяч засуджених за 65 робочими спеціальностями [5, с. 26].

Сьогодні в умовах реформування Державної кримінально-виконавчої служби України засуджені мають можливість навчатися не лише в школах та професійно-технічних училищах, а навіть у закладах вищої освіти.

Розвиток освітнього простору, обумовлений прийняттям 5 вересня 2017 р. Верховною радою України Закону України «Про освіту» [6], змушує адміністрацію колоній активізувати свою діяльність щодо пошуку ефективних методів і форм навчання засуджених, створення умов для їхньої самоосвіти, дистанційного навчання та інших освітянських новацій, що перевірені практикою виконання покарання у багатьох європейських країнах.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Основний Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.
3. Пальченкова В. М. Трансформація громадського контролю за виконанням покарань: історико-правовий аналіз: монографія. Запоріжжя: Акцент Інвест-трейд, 2013. 524 с.
4. Хрестоматія з історії пенітенціарної системи України / упоряд. Г. О. Радов, І. І. Резник. Київ: РВВ КІВС, 1998. Т. 1. Ч. 1. 414 с.
5. Хуторна С. В. Загальноосвітнє і професійно-технічне навчання засуджених до позбавлення волі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2012. 245 с.

Жубіль Олександр Вячеславович,

слухач 5 курсу факультету заочного контрактного навчання та підвищення кваліфікації працівників Академії Державної пенітенціарної служби
науковий керівник:

Пузирьов Михайло Сергійович,

кандидат юридичних наук, головний науковий співробітник науково-дослідного центру з питань діяльності органів та установ ДКВС України Академії Державної пенітенціарної служби

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВТЕЧУ

Сьогодні питання покарання за втечу з місця позбавлення волі або з-під варту врегульоване ст. 393 КК України, в котрій зазначено, що втеча з місця позбавлення волі або з-під варту, вчинена особою, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі або арешту чи перебуває в попередньому ув'язненні, – карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років [1].

Стаття 393 КК України складається з двох частин, що містять заборонувальні норми. Родовим об'єктом злочину є суспільні відносини, що забезпечують здійснення правосуддя у державі. Безпосередній об'єкт злочину – інтереси правосуддя в частині забезпечення нормальної діяльності органів дізнання, досудового слідства і суду, а також установ, у яких тримаються особи, засуджені до позбавлення волі та арешту.

Приписи про відповідальність за вказані діяння та практика їх застосування вивчалися багатьма вченими. Вагомий внесок у вирішення проблем кримінальної відповідальності за втечу з місця позбавлення волі зробили М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, О. М. Бандурка, І. Г. Богатирьов, В. В. Василевич, В. Б. Василець, П. А. Воробей, В. О. Глушков, В. К. Грищук, І. А. Гельфанд, С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова, О. М. Джужа, В. М. Дрьомін, О. О. Житний, В. П. Ємельянов, О. О. Книженко, О. Г. Колб, І. М. Копотун, О. М. Костенко, О. М. Литвинов, О. М. Литвак, М. І. Мельник, П. П. Михайленко, С. С. Мірошніченко, В. О. Навроцький, О. О. Некрасов, В. І. Осадчий, М. І. Панов, В. К. Сауляк, А. В. Савченко, В. В. Сташис, О. С. Стеблинська, С. О. Стефанов, Є. Л. Стрельцов, В. Я. Тацій, В. П. Тихий, П. Л. Фріс, В. Б. Харченко, Н. М. Ярмиш, С. С. Яценко та ін.

Історія втеч свідчить, зазначає С. О. Стефанов, що найбільшим виключенням є такі місця позбавлення волі, з яких не відбувалися втечі. У крайньому разі спроба здійснити її. Практично багато засуджених мріє про звільнення з місця позбавлення волі [2, с. 915].

Особливе місце в системі пенітенціарної злочинності займають втечі і ухилення від відбування покарання в установах виконання покарання. Сус-

пільна небезпека цих злочинів полягає не тільки в порушенні принципу невідворотності покарання, а й в негативному впливі на нормальне функціонування установ виконання покарань (далі – ВВП), посяганні на інтереси правосуддя. Все це свідчить про особливу актуальність завдань, пов’язаних із запобіганням зазначеним протиправним діям [3, с. 254].

Історико-правовий аналіз законодавства про кримінальну відповідальність за втечу з місця позбавлення волі або з-під варту видається доцільним розпочати з утворення на теренах сучасної України першого централізованого державного утворення – Київської Русі – та дією першого законодавчого акта – Руської Правди. Аналіз системи покарань, передбачених Руською правдою, дозволяє дійти висновку, що законодавство періоду Київської Русі не передбачало покарання, пов’язаного з позбавленням волі, а за своїм змістом носило майновий характер та переслідувало мету поповнення державної скарбниці.

Відповідно, і про кримінально-правову охорону порядку виконання зазначеного покарання не могло йти мови. Законодавство XV–XVII ст., що діяло на території України, в системі кримінальних покарань передбачало тюрмне ув’язнення не як самостійний вид, а як елемент складової частини сукупного покарання. Першими державними нормативними актами, які визначили тюрмне ув’язнення як самостійний вид покарання, стали Судебник 1550 р. та Соборне Уложення 1649 р. Стаття 104 глави XXI «Про розбійні і татині справи» Соборного уложення 1649 р. установлювала кримінальну відповідальність воєвод, приказних людей, губних старост за незаконне звільнення «кравців, чи розбійників та душегубців», які трималися в тюрмі, «без государеву указу» та обертання їх насильно в холопів або селян [4, с. 179].

Доречно зазначити, що в Соборному Уложенні 1649 р. уперше в історії вітчизняного кримінального законодавства закріплено відповідальність державних службовців – воєвод, службовців розбійного приказу і губних старост – за незаконне звільнення ув’язнених під варту і відпущених з тюремного ув’язнення. Цей злочин проти державної влади та інтересів державної служби був посадовим злочином.

Наступним значним кроком законодавчої влади у сфері правової регламентації покарання у виді позбавлення волі було прийняття Уложення про покарання кримінальні та виправні від 15 серпня 1845 р. [5, с. 598–1010]. У цьому нормативно-правовому акті імперської доби законодавець для опису ознак об’єктивної сторони досліджуваного нами складу злочину намагається використати юридичні терміни (наприклад, «які втекли з ув’язнення», «ув’язнені або які перебували під вартою»). З’являється і сам термін «втеча» [6, с. 256]. Таким чином, у ч. 3 ст. 336 Уложення законодавцем уперше сформульовано норму, що встановлювала кримінальну відповідальність за втечу засуджених або ув’язнених під варту.

На початку XX ст. серед актів кримінального законодавства слід відзначити Кримінальне уложення 1903 р., що, на думку творців, мало замінити існуючі нормативно-правові акти у кримінально-правовій сфері того часу (Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р. та Статут

про покарання, що накладаються мировими судьями 1864 р.). Однак, незважаючи на високий рівень законодавчої техніки, повністю Кримінальне уложення 1903 р. не було введено в дію [4, с. 181].

Таким чином, розвиток законодавства про кримінальну відповідальність за втечу з місця позбавлення волі або з-під варті у дореволюційний період проходив у два основні етапи: 1) кримінальна відповідальність за втечу була вперше встановлена законодавцем в Уложенні про покарання кримінальні та виправні 1845 р.; 2) другим етапом розвитку кримінального законодавства про кримінальну відповідальність за втечу стали норми Кримінального уложення 1903 р.

У перших кримінальних кодексах радянської доби (КК УСРР 1922 р. і КК УСРР 1927 р.) законодавець не вважав за потрібне виокремлювати злочини проти правосуддя, розглядаючи їх складовою державних злочинів. КК УСРР 1922 р. у главі першій Особливої частини «Державні злочини» містив два розділи: перший розділ «Про контрреволюційні злочини» та другий «Про злочини проти порядку управління». Реформа законодавства, що розпочалася наприкінці 80-х – початку 90-х років ХХ ст., ґрунтувалася на принципі розподілу влади. І це обумовлювало необхідність забезпечення самостійності, стійкості судової влади. Подальші зміни, як уже зазначалося, потребували посиленого захисту осіб, які безпосередньо здійснювали правосуддя. Разом із тим, на норми цієї глави вплинули й відповідні зміни соціально-економічних, ідеологічних і політичних суспільних відносин. Наприклад, було декриміналізовано норми про втечу з місця висилки (ст. 184); самовільне повернення висланої особи у місце, в яких їй заборонено мешкати, або невізд особи, якій призначена висилка (ст. 185) [7, с. 59].

Разом із тим, С. О. Стефанов стверджує, що треба звернути увагу на те, що у діючому КК України законодавець значно розширив перелік кваліфікуючих ознак втечі. Так, КК України 1960 р. не передбачав підкоп та пошкодження інженерно-технічних засобів охорони як кваліфікуючі ознаки. Таким чином, сьогодні переважна більшість втеч кваліфікується за ч. 2 ст. 393, а вона, як вже зазначалось, передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років, тобто належить до категорії тяжких злочинів [2, с. 918].

Інша українська вчена О. С. Стеблинська наголошує, що втеча з місць позбавлення волі має велику суспільну небезпеку, а тому слід сьогодні приділяти увагу на законодавчому рівні запобіганню цьому виду злочинів в УВП. Саме тому, на її думку, боротьба з втечами є одним із найважливіших завдань співробітників УВП [8, с. 256].

Отже, можемо констатувати, що криміналізація втечі з місць позбавлення волі має глибокі історичні корені і сьогодні залишається актуальною.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

2. Стефанов С. О. Втеча з місць позбавлення волі: соціальний аспект. *Актуальні проблеми держави і права*. 2004. Вип. 22. С. 915–920.

3. Некрасов О. О. Суспільна небезпека втечі з місця позбавлення волі або з-під варти. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2014. № 9. С. 206–210.

4. Некрасов О. О. Історико-правовий аналіз законодавства про кримінальну відповідальність за втечу з місця позбавлення волі або з-під варти (дореволюційний період). *Право і суспільство*. 2012. № 6. С. 178–182.

5. Высочайше утвержденное Уложение о наказаниях уголовных и исправительных от 15 авг. 1845 г. Полное собрание законов Российской империи (1825–1881). Том 20 (1845). Часть 1. Закон № 19283. URL: http://www.nlr.ru/e-res/law_r/search.php.

6. Российское законодательство X–XX веков: Законодательство первой половины XIX века: в 9-ти томах. Т. 6 / отв. ред.: Маньков А. Г.; под общ. ред. О. И. Чистякова. Москва, 1988.

7. Мірошниченко С. Злочини проти правосуддя за кримінальними кодексами радянської доби (історико-правовий аналіз). *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. № 2. С. 55–59.

8. Стеблинська О. С. Окремі питання втечі з місць позбавлення волі або з-під варти. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. Серія: Право. 2016. № 1. С. 253–259.

Залевський Владислав Сергійович,

Зайкін Віктор Вікторович,

курсанти 403 взводу факультету № 3 Одеського державного університету внутрішніх справ
науковий керівник:

Бочевар Алла Григорівна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов Одеського державного університету внутрішніх справ

УМОВИ ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ В КОЛОНІЯХ

На сьогодні в Україні виконання покарань здійснюється відповідними установами, серед яких арештні доми, кримінально-виконавчі установи, спеціальні виховні установи та слідчі ізолятори. Серед них найбільш важливе значення мають кримінально-виконавчі установи, які включають виправні центри та колонії. До найбільш поширених установ належать колонії, в яких відбувають покарання у виді позбавлення волі. Ураховуючи той факт, що даний вид покарання належить до найбільш суворих в Україні, важливого значення заслуговує дослідження умов його відбування в колоніях.

Проблеми відбування покарань в колоніях присвячені праці багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених, зокрема таких, як М. О. Беляєва, І. Г. Богатирьова, Т. А. Денисової, О. Г. Колба, Й. С. Ноя, С. В. Познишева, А. Х. Степанюка, С. О. Стефанова, М. О. Стручкова, В. М. Трубникова, П. Л. Фріса, І. С. Яковець та ін. Водночас безпосередньо умовам відбування покарання в колоніях присвячено недостатньо досліджень.

Мета публікації полягає у з'ясуванні умов відбування покарання в колоніях. Варто відмітити, що умови відбування покарання в колоніях регла-

ментуються положеннями глави 17 Кримінально-виконавчого кодексу (далі – КВК) України [0]. Дуже часто в дослідженнях вчених йдеться не про умови відбування покарання, а про режим. Тому необхідно спочатку з'ясувати співвідношення поняття «умов» з «режимом».

За результатами аналізу наукових підходів до визначення поняття «режим» доходимо висновку, що цей термін трактується багатозначно. Долучаємося до позиції П. П. Козлова, який стверджує, що суть цих визначень коротко зводиться до того, що під режимом розуміється: порядок виконання покарання у виправній колонії; порядок тримання у виправній колонії; сукупність правил поведінки засуджених; порядок життя та праці засуджених; діяльність виправної колонії; система заходів і методів, що сприяють вихованню; сукупність норм, що визначають обсяг обмежень для засуджених і порядок їхньої реалізації; порядок реалізації покарання та залучення засуджених до праці, виховної роботи, загальноосвітнього і професійно-технічного навчання; порядок виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі, в якому виражається покарання, що забезпечує попереджувальний і виховний вплив [0, с. 44].

Водночас вважаємо за доцільне звернутися до положень КВК України, який в ч. 1 ст. 102 визначає режим у виправних і виховних колоніях як «встановлений законом та іншими нормативно-правовими актами порядок виконання і відбування покарання, який забезпечує ізоляцію засуджених; постійний нагляд за ними; виконання покладених на них обов'язків; реалізацію їхніх прав і законних інтересів; безпеку засуджених і персоналу; роздільне тримання різних категорій засуджених; різні умови тримання засуджених залежно від виду колонії; зміну умов тримання засуджених» [0].

Якщо виходити з позицій норм глави 17 КВК України, то умови відбування покарання в колоніях включають: права і обов'язки засуджених до позбавлення волі; придбання засудженими до позбавлення волі продуктів харчування і предметів першої потреби; придбання засудженими до позбавлення волі літератури і письмового приладдя; побачення засуджених до позбавлення волі з родичами, адвокатами та іншими особами, телефонні розмови, користування мережею Інтернет; короточасні виїзди за межі виправних і виховних колоній; одержання засудженими до позбавлення волі посилок (передач) і бандеролей; листування засуджених до позбавлення волі; одержання і відправлення засудженими до позбавлення волі грошових переказів; матеріально-побутове забезпечення засуджених до позбавлення волі; медико-санітарне забезпечення засуджених до позбавлення волі; виконання примусового лікування [0].

Тобто умови відбування покарання в колоніях входять до режиму. Вважаємо найважливішим елементом умов відбування покарань в колоніях права та обов'язки засуджених, які наведено в ст. 107 КВК України та інших його нормах. Так, наприклад, досить прогресивним правом засуджених в колоніях є право на побачення: короткострокові, тривалістю до чотирьох годин, тривалі – до трьох діб (ч. 1 ст. 110 КВК України).

На думку Ю. В. Александрова це досить прогресивне право. Так, автор стверджує, що в законодавстві таких демократичних країн, як Норвегія і Швейцарія, тривалих побачень для засуджених не передбачено [0, с. 68]. Такою ж прогресивною є норма щодо посилок (передач) і бандеролей, що одержують засуджені до позбавлення волі – їхня кількість не обмежується, натомість у норвезьких тюрмах будь-які передачі та продовольчі посилки засудженим заборонені. У швейцарських – отримання посилок дозволяється чотири рази на рік або у святкові дні.

Засудженим також дозволяється одержувати і відправляти листи і телеграми за свій рахунок без обмеження їх кількості (ч. 1 ст. 113 КВК України). Засудженим надається право на телефонні розмови (у тому числі в мережах рухомого (мобільного) зв'язку) без обмеження їх кількості під контролем адміністрації, а також право користуватися глобальною мережею Інтернет. При цьому телефонні розмови між засудженими, які перебувають у місцях позбавлення волі, забороняються (ч. 5 ст. 110 КВК України). Це дуже складне питання, яке не знаходить однозначного вирішення. Адже, з одного боку, дозвіл на безконтрольні телефонні розмови може дійсно сприяти виправленню та ресоціалізації, а з іншого – можуть сприяти втечам, нівелювати умови ізоляції засуджених.

В останні роки все більшої актуальності серед умов відбування покарання набуває матеріально-побутове забезпечення осіб, які відбувають покарання в колоніях. На думку О. О. Грицевої, матеріально-побутове забезпечення виконує своє соціальне призначення, будучи одним із самостійних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених, проте і в цьому питанні є свої вади, які потребують пильної уваги й пошуку способів їх усунення [0, с. 56].

Відповідно до ч. 1 ст. 115 КВК України, особам, які відбувають покарання у виправних і виховних колоніях, створюються необхідні житлово-побутові умови, що відповідають правилам санітарії та гігієни. Засуджені, як правило, тримаються в приміщеннях блочного типу. Норма жилої площі на одного засудженого не може бути менш як чотири квадратні метри, а у лікувальних закладах при виправних колоніях, у виправних колоніях, призначених для тримання і лікування хворих на туберкульоз, у стаціонарі – п'ять квадратних метрів. Відповідно до ч. 2 вищезазначеної статті, засудженим надається індивідуальне спальне місце і постільні речі. Вони забезпечуються одягом, білизною і взуттям за сезоном з урахуванням статі і кліматичних умов, а в лікувальних закладах – спеціальним одягом і взуттям [0].

При цьому правило 18.5 Європейських пенітенціарних правил проголошує: «Ув'язнених зазвичай треба розміщати на ніч в окремих камерах, за винятком тих випадків, коли їм зручніше розташовуватися разом з іншими ув'язненими» [0].

Важливим є те, що з метою наближення умов життя в колонії до життя на волі засудженим можуть надаватися й додаткові платні послуги. Так, відповідно до ч. 6 ст. 115 КВК України, засуджені з дозволу адміністрації можуть з коштів, які знаходяться на особових рахунках, додатково придба-

вати взуття і одяг, у тому числі спортивний, оплачувати лікувально-профілактичні послуги, що надаються додатково за призначенням лікаря, отримувати необхідне за медичними показаннями дієтичне харчування [0].

Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань визначено, що засуджені мають право: користуватися послугами, які надаються в установах виконання покарань, у тому числі додатковими, оплачуваними (підстригання, ремонт одягу, взуття, годинників тощо; придбавати для загального користування за власний рахунок або рахунок родичів телевізори, DVD-програвачі, холодильники з розрахунку: телевізор та DVD-програвач – по одному на відділення соціально-психологічної служби або жилу секцію (камеру); холодильник – один на відділення соціально-психологічної служби (у приміщеннях камерного типу виправних колоній (секторів) максимального рівня безпеки холодильник установлюється в приміщеннях для зберігання продуктів харчування) [0].

Зрозуміло, що Україні досить далеко до Швеції, в якій кожен засуджений має належним чином умебльовану камеру (ліжко, стіл, крісло, шафа, телевізор, вентилятор) з відокремленим туалетом і умивальником. Перелік предметів, які дозволяється мати засудженому при собі чи в камері, в зазначеній зарубіжній країні значно ширший, ніж у колоніях України. Однак і в нашій державі збільшується кількість колоній, де створені належні комунально-побутові умови (відремонтовані приміщення, меблі, охайно оновлені спальні місця, загальна чистота в установі, у наявності необхідна побутова техніка – холодильники, чайники, достатня кількість душових тощо).

Таким чином, можемо узагальнити, що умови відбування покарання в колоніях регламентовано в низці нормативно-правових актів: Конституції України, КВК України, Європейських пенітенціарних правилах, Правилах внутрішнього розпорядку установ виконання покарань. Ці умови слід вважати досить прогресивними. Водночас Україні є до чого прямувати, якщо брати за орієнтир такі країни, як Швеція, Швейцарія чи Норвегія.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Основний Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.
3. Європейські пенітенціарні правила (Рекомендація № R (2006)2 Комітету Міністрів держав-учасниць): прийнято Комітетом Міністрів 11.01.2006 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_032.
4. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: наказ Міністерства юстиції України від 29.12.2014 р. № 2186/5. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1656-14>.
5. Александров Ю. В. Щодо деяких вимог режиму у виправних колоніях. *Наукові праці МАУП*. 2015. Вип. 44. С. 68–71.
6. Грицева О. О. Матеріально-побутове забезпечення засуджених до позбавлення волі. *Перспективи реформування кримінально-виконавчої системи України*: матеріали круглого столу студентів, аспірантів, молодих вчених (Харків, 4 квіт. 2017 р.): в 2 т. Харків, 2017. Т. 2. С. 54–57.

7. Козлов П. П., Нікітін Ю. В., Стрелков Л. О. Режим виконання кримінальних покарань: монографія. Київ: КНТ, 2008. 270 с.

8. Лисодед О., Степанюк А. Умови відбудвання покарання у тюрмах Швеції. *Вісник прокуратури*. 2003. № 6. С. 111–116.

9. Стулов О. О. Медико-санітарне обслуговування засуджених до обмеження та позбавлення волі: проблеми забезпечення законності. *Форум права*. 2014. № 2. С. 423–427.

Звенигородський Олександр Михайлович,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології Академії Державної пенітенціарної служби

Тимаревська Катерина Іванівна,

слухач 461 навчальної групи Академії Державної пенітенціарної служби

ЗЛОЧИННИЙ НАСЛІДОК ЯК ОБОВ'ЯЗКОВА ОЗНАКА СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНОЇ ДІЇ У ВИГЛЯДІ ТІЛЕСНОГО УШКОДЖЕННЯ

Конституція України визначає здоров'я як одну з найважливіших людських цінностей, поряд із життям. Кожен має право на охорону здоров'я, в не залежності від фізичного стану, положення в соціумі, віросповідання чи інших соціальних, фізичних чи то психічних особливостей [1].

Для кожної держави одним з найголовніших завдань є збереження здоров'я свого народу, тобто збереження генофонду нації. Здоров'я, для кожної людини є індивідуальною особливою цінністю, адже весь комплекс здібностей людини, здатність до фізичного благополучного існування, відтворення всіх людських потреб, здібностей, соціально-трудова функцій, визначається саме здоров'ям кожного окремого індивіда [2, с. 19–20].

Право кожної людини на охорону здоров'я захищається міжнародно-правовими документами та багатьма внутрішньодержавними нормативно-правовими актами, де одне з найголовніших місць займає Кримінальний кодекс (далі – КК) України. Розділ II Особливої частини КК прямо передбачає кримінально-правові норми, що встановлюють заборону на вчинення того чи іншого суспільно небезпечного діяння, пов'язаного з посяганням на життя й здоров'я особи. Частина названого розділу передбачає злочини, об'єктом злочинних посягань яких виступає саме здоров'я особи. Серед злочинів проти здоров'я значну частину складають ті, що спричиняють тілесні uszkodження [3].

У кримінально-правовій науці актуальні питання щодо різних аспектів інституту злочинів проти здоров'я знайшли своє місце в дослідженнях М. І. Бажанова, А. І. Байлова, В. І. Борисова, Л. П. Брич, В. О. Глушкова, О. В. Грищенко, Л. О. Гураль, А. О. Данилевського, О. О. Дудорова, М. І. Загороднікова, К. В. Катеринчука, М. Й. Коржанського, О. В. Лахової, В. О. Навроцького, В. В. Сташиса, В. Я. Тація, М. І. Хавронюка, С. В. Хилюка, М. Д. Шаргородського, Н. М. Ярмиш та ін.

За своєю конструкцією суспільно небезпечні діяння, що спричиняють тілесні ушкодження є злочинами з матеріальним складом, оскільки при конструюванні об'єктивної сторони яких законодавець як обов'язкову ознаку передбачає певні суспільно небезпечні наслідки у вигляді різної ступеня тяжкості шкоди здоров'я людини [4, с. 58].

Класифікація тілесних ушкоджень в теорії кримінального права проводиться, як правило, за критеріями форми вини та ступеню тяжкості, а саме: 1) умисне тяжке тілесне ушкодження: просте (ч. 1 ст. 121 КК України); за обтяжуючих обставин (ч. 2 ст. 121); за пом'якшуючих обставин (ст. 123 і ст. 124); 2) умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 122); 3) умисне легке тілесне ушкодження: з короткочасним розладом здоров'я або незначною втратою працездатності (ч. 2 ст. 125); без таких наслідків (ч. 1 ст. 125); 4) необережне тілесне ушкодження: тяжке і середньої тяжкості (ст. 128 КК України) [5, с. 435].

Тобто, за ступенем тяжкості тілесні ушкодження в КК України поділяють на, тяжкі, середньої тяжкості та легкі. Судово-медичне визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень здійснюється на підставі Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України № 6 від 17.01.1995 р. (далі – Правила).

У теорії кримінального права науковці трактують тілесні ушкодження як протиправне умисне або необережне заподіяння шкоди здоров'ю іншої людини, що виявляється в порушенні анатомічної цілісності або фізичної функції органів і тканин [4, с. 57]. Дане поняття цілком узгоджується з п. 1.2. Правил [6].

Однак, існують протилежні точки зору щодо поняття тілесного ушкодження. Зокрема, Л. О. Гураль не підтримує позицію вчених щодо звернення до Правил стосовно розуміння такого кримінально караного діяння як тілесні ушкодження [7, с. 144–145].

О. В. Лахова вважає, що поняття кримінально караного діяння не може міститися у підзаконному нормативному акті, тобто в Правилах, оскільки ч. 2 ст. 1 КК України визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинами, а ч. 1 ст. 2 КК України визначає, що підставою кримінальної відповідальності є суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого КК України. Зазначений автор переконаний, що розміщення в Правилах наслідку кримінально караного дії прямо суперечить законодавству, а саме ч. 3 ст. 3 КК України. На наш погляд доцільною та обгрунтованою є думка науковця щодо неможливості притягнення до кримінальної відповідальності за злочин з матеріальним складом, зазначений статтею КК України, диспозиція якої не передбачає наслідку вчинення такого [8, с. 63, 79].

Наслідки, які настають за спричинення тілесного ушкодження, або з зазначенням «ті самі дії», що мають відсильний характер до іншої норми чи частини, зазначені ст. 121, 122, ч. 2 ст. 125 КК України. Статті ж 123–125, 128 КК України, ніякого наслідку окрім різного ступеню тілесного

ушкодження, тлумачення якого знаходить своє місце в Правилах, не передбачають.

Злочини з матеріальним складом, тобто такі, що спричиняють тілесні ушкодження, повинні мати наслідок, як обов'язкову ознаку складу злочину, оскільки закінченням такої злочин є саме з моменту настання такого. У літературі виокремлюють такі види наслідків, як: 1) матеріальна шкода, яка поділяється на фізичну (смерть людини, тілесні ушкодження, побої) та майнову; 2) нематеріальна шкода, яка поділяється на політичну та моральну [9, с. 102–103].

Підтримуємо позицію О. В. Лахової щодо внесення змін до ст. 125 КК України «Легке тілесне ушкодження», де науковець пропонує видалити частину норми, що не має наслідку, згідно якої покарання наступає лише за вчинення легкого тілесного ушкодження, повний зміст якого розкрито в Правилах [8, с. 92–93].

З огляду на нижчезазначене, пропонуємо внести зміни у вигляді доповнення кримінально каранної дії наслідками до ст. 123, 124 КК України, зокрема:

– абзац перший ст. 123 КК України викласти у такій редакції: «Умисне тяжке тілесне ушкодження, вчинене в стані сильного душевного хвилювання, викликаного жорстоким поведінням, або таким, що принижує честь і гідність особи, а також за наявності системного характеру такого поведіння з боку потерпілого, що потягло за собою наслідки зазначені ч. 1 ст. 121 цього Кодексу або спричинило інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш ніж на одну третину, – карається...»;

– абзац перший ст. 124 КК викласти в такій редакції: «Умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, що потягло за собою наслідки зазначені ст. 123 цього Кодексу, – карається...».

Список використаних джерел

1. Конституція України: Основний Закон України від 28.06.1996 р. № 253к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Маруненко І. М., Тимчик О. В. Медико-соціальні основи здоров'я: навч. посіб. Київ: Київськ. ун-тет ім. Бориса Грінченка, 2013. 317 с.
3. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство із змінами та доп. на 02 квітня 2018 року: Офіц. текст. Київ: Правова єдність, 2018. 208 с.
4. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгіна та ін.; за ред. проф. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид. перероб. і доп. Харків: Право, 2015. 680 с.
5. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: навч. посіб. / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ: Ваіте, 2014. 944 с.
6. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень: затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я України № 6 від 17.01.1995 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95>.
7. Гураль Л. О. Поняття й види тілесних ушкоджень за кримінальним правом України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 3. С. 140-146.

8. Лахова О. В. Кримінальна відповідальність за заподіяння умисних легких тілесних ушкоджень, побоїв, мордувань: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпро, 2017. 212 с.

9. Ємельянов В. П. Кримінальне право України. Загальна частина. Основні питання вчення про злочин: наук.-практ. посіб. Харків: Право, 2018. 142 с.

Звірко Олександр Євстафійович,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права та методики викладання правознавства Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

ЩОДО ГУМАНІЗАЦІЇ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВИХ ІНСТИТУТІВ УМОВНО-ДОСТРОКОВОГО ЗВІЛЬНЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ТА ЗАМІНИ НЕВІДБУТОЇ ЧАСТИНИ ПОКАРАННЯ БІЛЬШ М'ЯКИМ

Останнім часом вітчизняний законодавець та вчені у рамках реформування пенітенціарної системи України докладають значних зусиль до приведення кримінально-виконавчого законодавства України у відповідність до європейських стандартів щодо умов і порядку відбування покарань та дотримання прав і законних інтересів засуджених. Але при цьому недостатньо уваги приділяють питанню оновлення інститутів умовно-дostroкового звільнення (далі – УДЗ) та заміни невідбутої частини покарання більш м'яким, що передбачені ст. 81, 82 Кримінального кодексу (далі – КК) України. Потребує перегляду і процесуальний порядок їх реалізації у напрямі гуманізації та надання додаткових гарантій засудженим на відновлення справедливості у разі необґрунтованої відмови у їх застосуванні.

Можливість дострокового звільнення від відбування покарання або його заміни на більш м'яке є вагомим фактором, який стимулює засудженого до виправлення, і одним із засобів досягнення саме цієї мети покарання. Водночас у Кримінально-виконавчому кодексі (далі – КВК) України серед основних прав засуджених не називається право на УДЗ та заміну невідбутої частини покарання більш м'яким, процедура надання до суду відповідних подань та розгляду їх у суді занадто громіздка і розтягнута у часі. Так, у ст. 81, 82 КК України йдеться лише про можливість дострокового звільнення або заміну невідбутої частини покарання більш м'яким для засуджених до певних видів покарань. Окрім того, коло засуджених, до яких можуть бути застосовані зазначені норми, на нашу думку, безпідставно звужене.

Для виправлення становища, що склалося, пропонується внести зміни та доповнення до чинного законодавства, зокрема:

1. До КВК України:

1) статтю 8, де перелічені основні права засуджених, доповнити правом на УДЗ та заміну невідбутої частини покарання більш м'яким за наявності відповідних умов та підстав, передбачених законом (ст. 81, 82 КК України), що надасть засудженим додаткову гарантію добиватися реалізації цього права;

2) до ч. 3 ст. 154 внести доповнення, що стосовно засудженого, щодо якого відповідно до ст. 81, 82 КК України може бути застосоване УДЗ або заміна невідбутої частини покарання більш м'яким, орган або установа виконання покарань надсилає до суду подання, погоджене з прокурором та спостережною комісією.

2. До КК України:

1) внести доповнення, якими розширити категорії засуджених, до яких може бути застосовано УДЗ та заміна невідбутої частини покарання більш м'яким. Для цього в ч. 1 ст. 81 та ч. 1 ст. 82 перелік категорій засуджених доповнити словами «позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, арешту».

3. До Кримінального процесуального кодексу України:

1) внести зміни до ч. 4 ст. 539 в тій частині, що подання про УДЗ та заміну невідбутої частини покарання більш м'яким розглядається в суді за участю засудженого, його захисника (за розсудом засудженого), представника органу або установи виконання покарань. Прокурор, представник спостережної комісії можуть бути викликані до суду і опитані у разі необхідності. В результаті прокурор вивільниться від формальної участі в судовому розгляді подань, обґрунтованість і законність яких він вже перевірів і погодив до внесення їх до суду;

2) частину 3 ст. 359 доповнити положенням, що подання про УДЗ та заміну невідбутої частини покарання більш м'яким щодо засуджених до позбавлення волі розглядається у скорочений термін протягом п'яти днів з дня надходження до суду (замість десяти);

3) у ч. 5 ст. 359 змінити порядок виконання та оскарження ухвали щодо УДЗ та заміни невідбутої частини покарання більш м'яким. Для цього вказати, що ухвала суду, якою задоволене відповідне подання, виконується негайно і оскарженню не підлягає. Ухвала суду, якою відмовлено у задоволенні подання, вручається негайно після її проголошення судом засудженому, його захиснику, представнику органу або установи виконання покарань, у той же день надсилається прокурору, спостережній комісії і може бути ними оскаржена в апеляційному порядку протягом п'яти днів з моменту її одержання. Такий підхід викликаний міркуваннями, що прокурор повинен мати право оскаржити в апеляційному порядку ухвалу суду про відмову у задоволенні подання про УДЗ чи заміну невідбутої частини покарання більш м'яким незалежно від участі у судовому розгляді в суді першої інстанції, оскільки в цьому випадку суд відхиляє подання, погоджене з прокурором, тобто правові позиції судді та прокурора розходяться, що зачіпає інтереси прокуратури.

Таким чином, буде більшою мірою гарантоване та захищене право засуджених на УДЗ та заміну невідбутої частини покарання більш м'яким, спрощена та прискорена процедура розгляду цих питань.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

3. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.

Злишко Станіслав Володимирович,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу Академії Державної пенітенціарної служби

ЩОДО ПИТАНЬ БЕЗПЕКИ ПЕРСОНАЛУ ОРГАНІВ І УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Безпека особи упродовж усього розвитку людства розглядалася державою і суспільством як основне завдання історичного часу, у зв'язку із чим їй приділялася достатня увага. Безпека є умовою життєзабезпечення людини у зв'язку з тим, що люди завжди схильні до різних небезпек і ризиків. Визначаючи поняття безпеки, необхідно враховувати усі її сторони: безпека держави, безпека життя людини і суспільства, безпека правових і соціальних аспектів.

Сьогоднішня система факторів, які впливають на стан безпеки у сфері виконання покарань, а саме: економічні, політичні, правові, соціальні, криміногенні не тільки ускладнюють умови професійної діяльності персоналу Державної кримінально-виконавчої служби (далі – ДКВС) України а й підвищують рівень професійного ризику. Крім того, під час роботи в кримінально-виконавчих закладах у працівників виникає ризик фізичної та психологічної небезпеки, а також можна відмітити, що існує ймовірність захворювання тяжкою хворобою під час виконання службових обов'язків, оскільки у виправних колоніях перебувають особи, які хворіють туберкульозом або іншими тяжкими хворобами.

Не слід залишати без уваги зовнішні фактори, які негативно впливають на стан безпеки персоналу, а саме: неналежний соціально-правовий захист, низька заробітна платня, відсутність відомчого медичного забезпечення та ін. Все це призводить до плинності кадрів, різкого погіршення кадрового потенціалу, а на фоні постійного поліпшення умов тримання засуджених навіть викликає негативне ставлення до них, що призводить до збільшення конфліктних ситуацій між персоналом та засудженими [1].

Конституційне право на охорону життя і здоров'я у процесі трудової діяльності поширюється як на всіх громадян України так і на персонал ДКВС України. Юридичне та фактичне забезпечення цього права залежить від створення та впровадження Міністерством юстиції в пенітенціарну систему політики безпеки персоналу ДКВС України. За умови її ефективності, вона здатна позитивно вплинути на професійну діяльність персоналу ДКВС України та зменшити ризики, що пов'язані із нещасними випадками, непрацездатністю та хворобою.

Реформи, що проводяться в Україні, спрямовані на демократизацію усіх сфер громадського життя, гарантованих Конституцією та створення найбільш прийнятних умов для реалізації їх в повсякденному житті. Механізм регулювання безпеки людини і громадянина України, у тому числі персоналу пенітенціарної системи, в чинному законодавстві – досить складний і різноплановий. Державна кримінально-виконавча служба, що входить до складу Міністерства юстиції України, як складова частина державних органів, які покликані боротися із злочинністю, здійснюючи свою діяльність в складних соціальних і економічних умовах, повинна визначати забезпечення безпеки як один із пріоритетних напрямів своєї діяльності. Міністерством юстиції України, під час проведення реформи ДКВС в розрізі Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України [2], створено 9 ювенальних центрів пробації і 2 Модельні офіси пробації для дорослих суб'єктів пробації. Також розроблено 6 пробаційних програм та розпочато пілотування КРІ «Системи оцінки розвитку пробації» [3]. Метою їх створення є вдосконалення нормативної бази, спрямованої на виправлення і ресоціалізацію засуджених, вдосконалення системи пробації як одного з основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених, і одним з напрямів діяльності є вдосконалення елементів безпеки в цих умовах для співробітників кримінально-виконавчої системи.

На відміну від інших органів публічної адміністрації та правоохоронних органів, система виконання покарань характеризується постійно існуючими загрозами для персоналу. Самі установи (органи) виконання покарань – заклади, де постійно перебувають особи, які вже стали на шлях злочинної поведінки, і навіть намагання їх ресоціалізувати через різноманітні пенітенціарні технології та практики, не применшують рівень небезпеки для працівників.

Безпеку персоналу кримінально-виконавчої системи необхідно розглядати комплексно в трьох вимірах: безпека людини, суспільства і держави. Виконуючи службові завдання на одному з напрямів боротьби із злочинністю, персонал кримінально-виконавчої системи тим самим гарантує безпеку усім членам суспільства, у тому числі і особисту безпеку. Безпеку усередині кримінально-виконавчої системи не можна розглядати у відриві від забезпечення безпеки персоналу.

Особиста безпека співробітників ДКВС України є видом безпеки працівників Державної кримінально-виконавчої служби України і частиною безпеки пенітенціарної системи в цілому. Вона безпосередньо включає в себе моральну, психологічну та фізичну безпеку співробітників.

Заходи щодо забезпечення безпеки засуджених, порядок їх реалізації, конкретні заходи, відповідальні особи за їх діяльність детально прописані в Кримінально-виконавчому кодексі України та відомчих правових актах. Стосовно до діяльності щодо забезпечення безпеки співробітників відповідні форми та методи не в повній мірі врегульовані нормативно [4, с. 51].

Принагідно слід відмітити, що аналіз основних нормативно-правових актів, що урегульовують питання відбування та виконання кримінальних покарань (Кримінально-виконавчий кодекс України та Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань) дійсно не містять згадок про безпеку персоналу і заходів її забезпечення, фактично те саме стосується закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» що не можна вважати правильним.

Показовим також є те, що чинні нормативно-правові акти містять досить багато способів забезпечення безпеки осіб, які тримаються як в установах виконання покарань так і в слідчих ізоляторах (наприклад, Порядок здійснення заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах [5]. І жодної згадки про безпеку персоналу.

Отже, зважаючи на вищезазначене, пропонуємо:

1. Розробити та прийняти сучасний за змістом та відповідним до сучасних викликів Закон України «Про державні гарантії забезпечення безпеки працівників органів, які здійснюють правоохоронні та правозастосовні функції, та членів їхніх сімей».

2. Закріпити у Кримінально-виконавчому кодексі України та Правилах внутрішнього розпорядку установ виконання покарань норми, які б гарантували правове забезпечення безпеки професійної діяльності працівників установ та органів виконання покарань.

3. Передбачити у Законі України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» окремий розділ «Забезпечення безпеки персоналу», який би комплексно визначив заходи та напрямки безпеки в процесі здійснення службових повноважень під час реалізації ключових функцій пенітенціарної діяльності, а також поза межами професійної діяльності.

4. Розробити спеціальну програму в системі первинної професійної підготовки і підвищення кваліфікації щодо вдосконалення і забезпечення особистої безпеки співробітників кримінально-виконавчої системи.

Список використаних джерел

1. Кіслов О. І., Рубан К. О. Окремі питання забезпечення безпеки персоналу кримінально-виконавчих установ та шляхи їх вирішення. *Порівняльно-аналітичне право*: електрон. наук. фахове вид. 2016. № 1. URL: http://www.pap.in.ua/1_2016/90.pdf.

2. Про схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України: розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 р. № 654-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/654-2017-%D1%80?nreg=654-2017-%F0&find=1&text=%F3%EF%F0%E0%E2%EB%B3%ED&x=9&y=8>.

3. Візія змін – 2018: назустріч європейським практикам управління пенітенціарними установами: Міністерство юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/viziya-zmin---2018-nazustrich-evropeyskim-praktikam-upravlinnya-penitentsiarnimi-ustanovami>.

4. Дзюдзь М. С. Адміністративна діяльність установ державної пенітенціарної служби України. *Наше право*. 2014. № 1. С. 48–52.

5. Про затвердження Порядку здійснення заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах: наказ Міністерства юстиції України від 25.04.2017 р. № 1408/5. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0550-17>.

Іваненко Анна В'ячеславівна

слухач 6 курсу юридичного факультету Академії Державної пенітенціарної служби

науковий керівник:

Зливко Станіслав Володимирович,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу Академії Державної пенітенціарної служби

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ДЛЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Вивчення та аналіз позитивного досвіду та особливостей підготовки кадрів для пенітенціарних систем у зарубіжних країнах на тлі тих змін, що відбуваються у вітчизняній кримінально-виконавчій системі, видається досить актуальним. Крім того, це надасть можливість використання їх передового досвіду щодо підготовки кадрів для пенітенціарних систем з метою подальшого адаптування та впровадження його у вітчизняну систему підготовки кадрів для кримінально-виконавчої служби в сучасних реаліях, розробки на науковій основі рекомендацій для удосконалення вітчизняної нормативно-правової бази й приведення її у відповідність до міжнародно-правових стандартів.

Теоретичні та практичні шляхи вирішення питань реформування Державної кримінально-виконавчої служби України з урахуванням досвіду зарубіжних пенітенціарних систем неодноразово розроблялися такими сучасними вітчизняними та зарубіжними науковцями, як: К. А. Автухов, В. Г. Атаманчук, О. М. Бандурка, Є. Ю. Бараш, А. О. Галай, С. К. Гречанюк, Д. В. Ягунов, І. С. Яковець та ін. Проте комплексних досліджень досвіду підготовки кадрів для пенітенціарних систем у зарубіжних країнах обмаль. У своїй більшості ці напрацювання присвячені висвітленню лише окремих аспектів функціонування пенітенціарних систем закордоном.

Питанням кадрового забезпечення установ виконання покарань України присвячена робота О. Г. Бондарчука, яким здійснено аналіз специфіки та закономірностей функціонування аналогічних правоохоронних підрозділів у зарубіжних країнах, досліджено позитивний зарубіжний досвід функціонування служби пробачії у державах Європи, відповідного законодавчого забезпечення підбору та підготовки кваліфікованих гуманістично спрямованих кадрів, а також можливість запозичення такого досвіду Україною [1].

Інший вітчизняний учений А. О. Галай приділяв увагу розробці системи вимог до пенітенціарного персоналу, окремо виділяючи їх психологічну складову, яка повинна обумовлювати успішність спілкування з особами, що перебувають у конфлікті із законом [2].

У Стратегії державної кадрової політики на 2012–2020 роки, затвердженій Указом Президента України від 1 лютого 2012 р. № 45/2012, закладені концептуальні засади формування кадрового потенціалу органів виконавчої

влади, у тому числі і пенітенціарної служби [3], особливості якої обумовлені специфікою, значною кількістю автентичних відмінностей професійної діяльності її персоналу, принциповою несхожістю з іншими професіями.

Поряд з тим, проведений аналіз зарубіжного досвіду діяльності системи виконання покарань надав можливість зробити висновок про процес удосконалення відбування покарання. Що підкреслює про тенденцію до пом'якшення умов тримання засуджених, що знаходять свій прояв у створенні нормальних санітарно-гігієнічних умов, використанні педагогічних і психологічних заходів і методів впливу на засуджених, опрацюванні і здійсненні на практиці певних програм соціальної терапії, організації дозвілля.

Основоположником англосаксонського підходу до підготовки кадрів для державної служби, в тому числі це стосується підготовки кадрів пенітенціарної сфери, є Великобританія, адже сьогодні англосаксонський підхід активно застосовується країнами Півночі Європи: Данією, Нідерландами, Норвегією, Швецією. Особливістю даного підходу є правова домінанта в загальній системі підготовки державних службовців, базова юридична освіта. І хоча зараз ситуація змінилася, чиновники, що одержали професійну освіту за методиками англосаксонського підходу, мають традиційно сильну підготовку в правовій сфері [4, с. 147].

На протиположному англосаксонському підходу, американська модель вирізняється застосуванням системного підходу у процесі оцінки рівня підготовки кандидатів на керівні посади, розробкою та впровадженням нових більш ефективних методів, зокрема механізму відбору кадрів. В основі побудови сучасної державної служби в США лежить «система заслуг», тобто набір повинен проводитися із кваліфікованих осіб і по можливості з різних верств суспільства. Досить цікавим є також відбір кандидатів у просуванні по службі, який має здійснюватися виключно з урахуванням здібностей, знань і професійної підготовки, а також на основі справедливого й відкритого конкурсу, що забезпечуватиме всім рівні можливості [5, с. 338].

В українському суспільстві досі існує хибна думка відносно того, що пенітенціарним працівником може бути хто завгодно, достатньо лише пройти спеціальне навчання упродовж декількох місяців. Утім, у багатьох європейських країнах навіть найнижчу ланку персоналу в'язниць навчають упродовж двох років [6], зосереджуючи неабияку увагу на відпрацюванні дисциплін гуманітарного блоку та формуючи навчальні групи з ретельно відібраних осіб. Так, у Норвегії тюремні охоронці повинні проходити навчання за спеціальною дворічною програмою, що включає курс лекцій і семінарів з прав людини, етики та юриспруденції.

Незважаючи дивлячись на значні відмінності у системах та процесах професійної підготовки іноземних пенітенціаристів, при детальному їх розгляді можна побачити спільність у підходах до надання професійної освіти та виховання працівників нової формації, які, у першу чергу, полягають у спрямованості на виконання замовлень практики, в орієнтації на відбір

кадрів з життєвим і професійним досвідом, у присутності у такій підготовці гуманістичних акцентів [6].

У Швейцарії на роботу у в'язничну систему приймаються цивільні особи з будь-якою освітою, навіть на рівні середньої школи, проте з обов'язковим професійним досвідом не менше трьох років, незалежно від сфери його набуття. Не існує також суворих вікових обмежень на прийом на службу.

Слід зазначити, що у Норвегії на навчання до пенітенціарної Академії приймаються особи, що мають не менше одного року стажу роботи, оскільки за прийнятою у державі думкою майбутній пенітенціарист повинен мати певний соціальний досвід, щоб адекватно розуміти власну професійну мотивацію та вимоги кримінально-виконавчої служби до його особистості [7, с. 205].

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що накопичений досвід за напрямком професійної підготовки пенітенціарного персоналу зарубіжних країн є досить корисним для відомчої освіти Державної кримінально-виконавчої служби України, упроваджуючи який, можливо прискорити процеси євроінтеграції вітчизняної пенітенціарної системи. Гуманістичні акценти такої підготовки, що полягають у прищепленні поваги до людської гідності, до культурних основ побудови міжособистісного спілкування червоною стрічкою повинні проходити через увесь процес нарощування фахової компетентності майбутніми та діючими пенітенціаристами. Як свідчить закордонна практика, успішність процесів виправлення засуджених та їх подальшої ресоціалізації є напряму залежною від соціально-психологічної атмосфери, у якій вони перебувають протягом часу ув'язнення. Вияви з боку пенітенціарного персоналу гуманності, людяності, емпатії, розуміння чужого болю відносно в'язнів є набагато дієвішими методами психологічного впливу на їх свідомість, зміни якої є основою переформатування шкали особистісно значущих цінностей.

Список використаних джерел

1. Боднарчук О. Г. Кадрове забезпечення діяльності пенітенціарної служби України: адміністративно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2009. 22 с.
2. Галай А. О. Організаційно-правові засади формування та функціонування персоналу установ виконання покарань: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2003. 20 с.
3. Про Стратегію державної кадрової політики на 2012–2020 роки: Указ Президента України від 01.02.2012 р. № 45/2012. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/45/2012>.
4. Мельник А. Зарубіжний досвід підготовки та підвищення кваліфікації державних службовців: проблеми імплементації в Україні. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2012. Вип. 1. С. 146–156.
5. Трубіна М. В., Єфіменко Л. Л. Система професійної освіти державних службовців: зарубіжний досвід та шляхи адаптації в Україні. *Теоретична та практична концептуалізація розвитку фінансово кредитних механізмів в умовах нової соціально-економічної реальності*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Ірпінь, 27–31 берез. 2017 р.) / Університет ДФС України. URL: <http://ndi-fp.nusta.com.ua/thesis/370/>.
6. Формування повноцінної системи підготовки пенітенціарного персоналу – головна умова практичних змін у Державній пенітенціарній службі України: роз'яснення Міністерства юстиції України від 11.07.2012 р.. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0027323-12>.

7. Сахнік О. В. Гуманістична спрямованість професійної підготовки пенітенціарного персоналу зарубіжних країн. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. Серія: Психологічні науки. 2017. № 1. С. 200–212.

Іваньков Ігор Володимирович

кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник науково-дослідного центру з питань діяльності органів та установ ДКВС України Академії Державної пенітенціарної служби

СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ НА ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ЖЕРТВ ЗЛОЧИНУ

Специфіка особи потерпілого від злочину (жертви) як соціально-психологічного типу полягає у тому, що вона є носієм внутрішніх психологічних причин віктимної поведінки, які при певних зовнішніх обставин можуть реалізуватися у такій поведінці на основі або негативних, або позитивних мотивів [1, с. 71].

На даний час існує декілька розроблених сучасними дослідниками класифікацій жертв злочинів. Однак до сих пір не розроблено єдиної класифікації.

Наприклад, В. С. Мінська, класифікуючи форми поведінки жертви, зазначає, що у більшості випадків насильницьких злочинів поведінка потерпілого було по суті провокацією цих злочинів. У проведених автором дослідженнях вбивств і заподіяння тілесних ушкоджень внаслідок негативної поведінки потерпілих встановлено, що безпосередньо перед вчиненням злочину між потерпілим і злочинцем у переважній більшості випадків (95 %) відбувалася сварка. В. С. Мінська наводить класифікацію поведінки жертв злочинів в залежності від ступеня їх суспільної небезпеки. Вона виділяє наступні види поведінки потерпілих:

– злочинні дії потерпілого – суспільно небезпечне посягання на інтереси суспільства або окремої особи, яке поставило її у стан необхідної оборони або яке викликало стан сильного душевного хвилювання;

– менш суспільно небезпечні, і, таким чином, здатні надати менший вплив на суспільну небезпеку відповідного злочинного діяння дії потерпілого, які порушили норми адміністративного або цивільного права, або дисциплінарного статуту;

– ще менш небезпечні для суспільства (за інших рівних умов) дії потерпілого, які заподіюють суспільству ще меншу шкоду, та представляють за сутністю порушення норм моральності.

В. С. Мінська наводить наступну класифікацію, засновану на поведінці потерпілих безпосередньо перед злочином або у момент його вчинення: фізичне насильство; образа; спроба застосування фізичного насильства; психічне насильство (загроза фізичним насильством, знищенням або пошкодженням майна, що належить винному); необґрунтована відмова сплатити побутові пос-

луги або звільнити житло; насильницьке вигнання суб'єкта з його житла; необґрунтовані майнові домагання потерпілого; крадіжка [2, с. 84–85].

Дослідивши роль потерпілого в генезисі вбивства, Б. Холист класифікував потерпілих, схильних до цієї ролі, в залежності від характеру їх поведінки та нахилів. До групи з «невинним нахилом» він відніс широке коло осіб, які стають жертвами вбивств через специфіку професії (касири, водії таксі, продавці, співробітники міліції тощо) або економічного становища, а також осіб, випадково зустрінутих осіб, які «підвернулися під руку» у сприятливих для злочину обставин [3, с. 74].

Д. В. Рівман вважав за необхідне проводити класифікацію жертв також за віком; статевою приналежністю; рольовим статусом; морально психологічними ознаками; тяжкістю злочину, від якого постраждала жертва; ступенем вини жертви; характером поведінки потерпілого [4, с. 126].

Особи, що ризикують опинитися жертвами злочину, поведуться по різному: агресивно або іншим провокуючим чином; пасивно, тобто поступаються насильству; виявляють повне нерозуміння дій злочинців або елементарну необачність. Їхня поведінка може бути правомірною або, навпаки, правопорушною, або навіть злочинною, відповідним чином, внесок до механізму злочину може бути і мінімальним, і, за певних обставин, вирішальним. Виходячи з їх ситуативно орієнтованих ролей, у класифікації, наведеної Д. В. Рівманом, виділяються агресивні, активні, ініціативні, пасивні, некритичні і нейтральні жертви [5, с. 25–26].

Подальші дослідження, проведені Д. В. Рівманом, дали йому можливість змінити класифікацію, заснувавши її оновлений варіант на характері та ступені виразу особистісних якостей людини, що визначають її схильність до індивідуальної віктимності:

– універсальний (універсально віктимний) тип характеризується чітко вираженими особистісними рисами, що визначають його високу потенційну вразливість у відношенні до різних злочинів;

– вибіркового (вибірково віктимний) тип – до нього відносяться особи, що володіють високою вразливістю щодо певних видів злочинів;

– ситуативний (ситуативно віктимний) тип – представники цього типу володіють середньою віктимністю, тому вони стають жертвами у наслідок збігу ситуативних чинників, небезпека яких виявилася для них непереборною;

– випадковий (випадково віктимний) тип – до нього відносяться особи, які стали жертвами в результаті випадкового збігу обставин;

– професійний (професійно віктимний) тип включає осіб, віктимність яких визначається їх професійною зайнятістю [4, с. 129–131].

Л. В. Франк все розмаїття можливих взаємовідносин між злочинцем і потерпілим поділяв на відносини приятельського, любовного або ворожого характеру. Він також зазначав, що класифікація потерпілих, в основу якої покладені різні соціальні зв'язки, що існували між потерпілим і злочинцем у дозлочинній ситуації, має вирішальне значення для віктимологічних досліджень [6, с. 62].

В. С. Мінська протиставляє класифікації Л. В. Франка власну класифікацію соціальних зв'язків потерпілих: добрі, байдужі та неприязні стосунки [2, с. 82].

Найбільша за обсягом і ґрунтовна класифікація ознак, що характеризують потерпілого, надана П. С. Дагелем. До першої групи ознак він відносить фізичні та соціальні ознаки, що характеризують особу потерпілого; до другої – ознаки поведінки потерпілого (правомірна, неправомірна); до третьої – стан потерпілої особи у момент вчинення злочину (безпорадний, хворобливий). Останню групу становлять ознаки, що визначають відносини між потерпілим та винним [7, с. 23–24].

В. О. Туляков, у свою чергу, пропонує класифікацію жертв злочинів, засновану на характеристичі мотивації провідної віктимної активності особистості (потенційна жертва):

– імпульсивна жертва, що характеризується переважно несвідомим почуттям страху, пригніченістю реакцій та раціонального мислення на напади правопорушника (феномен Авеля);

– жертва з утилітарно ситуативної активністю, тобто добровільні або рецидивні жертви, які стають такими у наслідок власної діяльності, статусу, необачності в ситуаціях, що вимагають розсудливості або що постійно потрапляють в кримінальні ситуації;

– установча жертва, або агресивна жертва, «ходяча бомба», жертва-істероїд, яка зухвалою поведінкою провокує нападника на злочинні дії у відповідь;

– раціональна жертва, або жертва-провокатор, яка сама створює ситуацію вчинення злочину та потрапляє у власну пастку;

– жертва з ретретиською активністю, тобто жертва-пасивний провокатор, яка власним зовнішнім виглядом, способом життя, підвищеною тривожністю та доступністю підштовхує злочинців до скоєння правопорушень [8, с. 91–92].

Таким чином, будь-який потерпілий, будь-яка жертва злочину, як потенційна, так і реальна, володіє певними якостями, що роблять її в більшій чи меншій мірі вразливою. Очевидно, що певні особистісні якості, певна поведінка, специфічне суспільне або службове становище створюють схильність до більш ймовірного заподіяння цій особі фізичних, моральних або матеріальних збитків. Особистісна вразливість має складну структуру, в якій нахили (суб'єктивні та об'єктивні якості) актуалізуються конкретною ситуацією та перетворюються у передумови заподіяння шкоди [5, с. 26].

Список використаних джерел

1. Яковлев А. М. Преступность и социальная психология: социально-психологические закономерности противоправного поведения. Москва: Юрид. лит., 1971. 248 с.
2. Минская В. С. Личность потерпевшего и ее криминологическое значение. *Потерпевший от преступления*. Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1974. С. 81–97.
3. Холыст Б. Факторы, формирующие виктимность. *Вопросы борьбы с преступностью*. Москва: Юрид. лит. Вып. 41. 1984. С. 73–77.
4. Рівман Д. В. Кримінальна виктимологія. Санкт-Петербург: Питер, 2002. 304 с.

5. Ривман Д. В. О содержании понятия «виктимность». *Вопросы теории и практики борьбы с преступностью*. Ленинград: ВПУ МВД СССР, 1974. С. 25–27.

6. Франк Л. В. Потерпевшие от преступления и проблемы советской виктимологии. Душанбе: «Ирфон», 1977, 237 с.

7. Дагель П. С. Потерпевший в советском уголовном праве. *Потерпевший от преступления*. Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1974. С. 16–37.

8. Туляков В. О. Виктимология (социальні та кримінологічні проблеми). Одеса: Юри-дична література, 2000. 336 с.

Іваньков Олег Ігорович,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кри-мінального, кримінально-виконавчого права та кримінології Академії Державної пенітенціарної служби

ШЛЯХИ ПОГЛИБЛЕННЯ РЕФОРМИ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ У СВІТЛІ СУЧАСНИХ ВИМОГ РАДИ ЄВРОПИ

Згідно з Концепцією реформування (розвитку) пенітенціарної системи України [1], відповідно до вимог Ради Європи слід розглянути зміст Європейських пенітенціарних правил [2], які слугуватимуть основою для подальшої розробки рекомендацій та їх впровадження у процес реформування кримінально-виконавчої системи України.

У Європейських пенітенціарних правилах визначені основні принципи їх застосування:

1) при поводженні з усіма особами, позбавленими волі, необхідно до-тримуватись їхніх прав людини;

2) особи, позбавлені волі, зберігають усі права, яких вони не були за-конно позбавлені за рішенням суду, відповідно до якого вони засуджені до позбавлення волі чи взяті під варту;

3) обмеження, накладені на осіб, позбавлених волі, повинні бути міні-мально необхідними та відповідати тій обґрунтованій меті, відповідно до якої вони накладалися;

4) утримання ув'язнених в умовах, які порушують їхні права людини, не може бути виправдано нестачею ресурсів;

5) життя в місцях позбавлення волі повинно бути, наскільки це можли-во, наближене до позитивних аспектів життя у суспільстві;

6) утримання під вартою має здійснюватися таким чином, щоб сприяти поверненню до суспільства осіб, позбавлених волі;

7) варто заохочувати співробітництво із зовнішніми соціальними слу-жбами та, наскільки можливо, залучати громадянське суспільство до участі у питаннях в'язничного життя;

8) персонал пенітенціарних установ виконує важливу суспільну функ-цію, і тому порядок його набору, професійної підготовки та умови роботи

повинні забезпечувати можливість підтримувати високі стандарти поведіння із ув'язненими;

9) всі пенітенціарні установи повинні регулярно інспектуватися державними органами та піддаватися незалежному моніторингу.

Правило 71 Європейських пенітенціарних правил визначає, що робота в пенітенціарній установі є різновидом державної служби. За пенітенціарні установи повинні відповідати органи державної влади, не підпорядковані військовому відомству, поліції або карного розшуку.

Керування пенітенціарними закладами, відповідно до Правила 72, мусить здійснюватися в етичному контексті, у рамках якого визнається, що до ув'язнених необхідно ставитися гуманно та з повагою до невід'ємної гідності людини. Персонал має демонструвати чітке усвідомлення мети пенітенціарної системи. Керівництво має заохочувати лідерство у кращому досягненні цієї мети. Обов'язки персоналу ширші за обов'язки простих охоронців і повинні враховувати необхідність сприяти поверненню ув'язнених до суспільства після відбування покарання на основі програми позитивної мотивації та допомоги. У своїй роботі персонал мусить дотримуватися високих професійних та особистих стандартів.

Правила 74–75 передбачають, що особлива увага повинна приділятися організації стосунків між ув'язненими та персоналом пенітенціарної установи, який працює в безпосередньому контакті з ними, причому персонал мусить своїм поведінням і виконанням своїх обов'язків завжди позитивно впливати на ув'язнених та викликати в них повагу.

У Правилах 76–80 зазначається, що персонал повинен ретельно підбиратися, мати належну підготовку, яка повинна надаватися як на початку, так і надалі, оплачуватися на рівні фахівців і мати статус, який користується повагою в громадянському суспільстві. При підборі нового персоналу адміністрація пенітенціарної установи мусить приділяти підвищену увагу вимогам чесності, гуманності, володінню професійними навичками та особистої здатності до виконання складної роботи, яка від нього вимагатиметься. Спеціалізований персонал пенітенціарної установи зазвичай призначається на постійній основі і має статус працівників державної служби, яким гарантується робота за умови дотримання трудової дисципліни, ефективності, доброго фізичного та психологічного здоров'я і адекватного рівня освіти. Заробітна плата повинна бути достатньою для залучення і утримання належного персоналу. Виплати та умови праці повинні відображати відповідальний характер роботи в правоохоронному відомстві. При потребі наймати на роботу тимчасовий персонал, до нього повинні, по можливості, висуватися такі ж вимоги.

Правило 81 застерігає, що перед тим, як персонал приступить до своїх обов'язків, він має пройти курс підготовки з виконання своїх загальних і конкретних обов'язків, та мусить здати теоретичний і практичний іспити. Керівництво має забезпечити, аби протягом усього терміну роботи всі працівники підтримували та підвищували свої знання і професійні навички на

курсах підготовки та підвищення кваліфікації, які повинні організовуватися з належною періодичністю.

Персонал, який працює з особливими групами ув'язнених, як от з іноземними громадянами, жінками, малолітніми або психічно хворими ув'язненими, має проходити спеціалізовану підготовку, яка відповідає особливому характеру роботи.

Курс підготовки всіх працівників має включати вивчення міжнародних і регіональних документів і норм в сфері прав людини, особливо Європейської конвенції з прав людини та Європейської конвенції з попередження катувань та нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження або покарання, а також вивчення застосування Європейських пенітенціарних правил.

За змістом Правил 82-85 персонал має бути відібраний та призначений на рівноправній основі, без дискримінації за будь-якою ознакою, чи то статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, приналежності до національних меншостей, власності, народження або іншого статусу.

Пенітенціарне керівництво має вводити системи організації та управління, які: гарантують, що робота з ув'язненими відповідає високим стандартам, які ґрунтуються на міжнародних та регіональних документах в сфері прав людини; полегшують надійний зв'язок між пенітенціарними установами та між різними категоріями персоналу в окремих пенітенціарних установах, а також належну координацію всіх підрозділів як у пенітенціарній установі, так і за її межами, які надають послуги ув'язненим, зокрема щодо забезпечення їхнього побуту та соціальної реабілітації.

У кожній пенітенціарній установі має бути начальник, який мусить мати достатню кваліфікацію та відповідні особисті якості, адміністративні навички, належну професійну підготовку та досвід. Начальники призначаються на умовах повної зайнятості і повинні увесь свій час приділяти виконанню своїх офіційних обов'язків. Пенітенціарне керівництво повинно забезпечити, щоб кожна пенітенціарна установа завжди була повністю під контролем начальника, заступника начальника або іншої уповноваженої посадової особи. Якщо начальник відповідає більш, ніж за одну пенітенціарну установу, то завжди мусять бути призначені додаткові співробітники, відповідальні за кожну з них.

Чоловіки і жінки повинні бути збалансовано представлені в штатному розкладі пенітенціарної установи.

Правило 87 вимагає вжиття заходів, аби передбачати механізми сприяння максимально можливій взаємодії між адміністрацією, іншими працівниками, зовнішніми відомствами та ув'язненими. Начальник, адміністрація та більшість інших працівників пенітенціарної установи повинні володіти мовою, якою спілкується більшість ув'язнених, або мовою, яку розуміє більшість ув'язнених.

Правило 89 пропонує, наскільки можливо, до складу персоналу включати достатнє число фахівців, наприклад, психіатрів, психологів, соціаль-

них працівників, учителів і викладачів професійної підготовки, фізичної культури та спорту. По можливості, потрібно заохочувати до участі у роботі з ув'язненими волонтерів та персонал, зайнятий не повний робочий день.

Таким чином, зміст Європейських пенітенціарних правил повинен постійно слугувати українським законодавцям, керівництву Міністерства юстиції, Адміністрації Державної кримінально-виконавчої служби України джерелом розробки стратегії, відповідних концепцій, програм і рекомендацій для їх запровадження у процес реформування кримінально-виконавчої системи України.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України: розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 р. № 654-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/250287747>.

2. Європейські пенітенціарні правила. Рекомендація № R (2006)2 Комітету Міністрів держав-учасниць. Прийнято Комітетом Міністрів 11 січня 2006 р. на 952-й зустрічі Заступників Міністрів. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_032.

Іваній Владислав Ігорович,

студент групи Ю-71 Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ДОТРИМАННЯ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Формування правового суспільства та інтеграція України до європейської спільноти неможливі без вираженої державної політики захисту прав людини. При цьому, одним з основних завдань сьогодення є захист прав найбільш уразливої категорії осіб – засуджених до позбавлення волі, що пов'язано з обмеженнями їх конституційних прав. Особливе занепокоєння викликає захист прав неповнолітніх правопорушників, які стали на шлях злочинного життя та перебувають у місцях позбавлення волі.

Захист прав засуджених неповнолітніх до позбавлення волі має певні особливості, пов'язані з характерними ознаками їх фізіологічного та психологічного розвитку, соціально незахищеністю, недостатнім життєвим досвідом. На відміну від дорослих, засуджені до позбавлення волі неповнолітні особи не завжди можуть правильно сприймати дійсність та об'єктивно давати оцінку різного роду ситуаціям, які виникають під час виконання та відбування покарання. Тому факти ігнорування або навіть порушення їхніх прав можуть навіть не усвідомлюватися самими неповнолітніми, позбавленими волі.

Неповнолітні з девіантною поведінкою мають недоліки у вихованні, негативний вплив з боку дорослих, нестабільність психоемоційного стану, потяг до самоствердження, майновий занепад сім'ї або середовища, в якому проживали, що сприяло становленню хибного уявлення про модель поведінки, моральну та правову сторони життя неповнолітньої особи в ціло-

му. При цьому, закриті умови, в яких неповнолітні, позбавлені волі, відбувають покарання, лише посилюють згубний вплив на їх психіку.

Співробітники виховної колонії повинні сприяти зміцненню правової свідомості неповнолітніх, засуджених до позбавлення волі, забезпеченню умов відбукання покарання, що відповідають міжнародним стандартам, постійному підтриманню соціально корисних зв'язків, отриманню загальної середньої та професійно-технічної освіти, використанню новітніх концепцій виховання та залученню неповнолітніх до законослухняного способу життя, наданню правової допомоги і, в решті-решт, можливості реалізації свого права на захист.

Крім того, суб'єктами забезпечення та гарантами дотримання прав неповнолітніх в установах виконання покарань повинні бути державні та недержавні інституції, наділені повноваженнями контролю та нагляду за виконанням кримінальних покарань, розгляду спорів, скарг та звернень засуджених, наданню правової допомоги.

Європейська спільнота виступає за те, щоб всі затримані неповнолітні, підозрювані або обвинувачені у вчиненні злочину, утримувалися в центрах затримання, спеціально призначених для осіб цього віку, в яких середовище не нагадує в'язницю, а режим враховує їх потреби, та в яких працюють особи, навчені поводженню з неповнолітніми.

У міжнародних документах зазначається, що неповнолітньому ніколи не повинно бути відмовлено у контактах із зовнішнім світом як дисциплінарний захід; також, такі контакти не повинні обмежуватися, якщо дисциплінарне стягнення не стосується їх [1, с.102].

Дисципліна – це один із методів здійснення контролю в установах виконання покарань. Вона особливо ефективна у тому випадку, якщо застосовується для усунення серйозних порушень режиму в місцях позбавлення волі, коли інші засоби виявилися не результативними [2, с.31].

Проте, будь-яка форма ізоляції неповнолітніх є заходом, що може поставити під загрозу їх фізичне та/або психічне благополуччя і, отже, повинна застосовуватися тільки у крайньому разі [1, с. 102].

Одиночне ув'язнення як захід дисциплінарного впливу повинно застосовуватися тільки на дуже короткі періоди і за жодних обставин не перевищувати трьох днів. Щоразу, коли до неповнолітніх може бути застосований такий захід, вони повинні бути забезпечені соціально-освітньою підтримкою та мати контакт з людьми.

Член медичного персоналу має відвідати неповнолітнього відразу після розміщення, а після цього на регулярній основі, принаймні один раз на день, і надавати йому/їй негайну медичну допомогу та лікування.

Такий захід, як одиночне ув'язнення для захисту або у превентивних цілях, може в дуже рідкісних випадках бути потрібним для того, щоб захистити особливо вразливих неповнолітніх або запобігти серйозним ризикам заради безпеки інших або безпеки установи виконання покарань, за умови, що не може бути знайдено абсолютно жодного іншого рішення.

Поміщення жорстокого та/або роздратованого неповнолітнього в за-спокійливу кімнату повинно бути виключно винятковою мірою. Будь-яка подібна міра не повинна тривати більше декількох годин, і ніколи не повинна використовуватися як неофіційне покарання.

Дитяча психіка дуже вразлива, крихка, засуджені неповнолітні мають в переважній своїй більшості складні психолого-педагогічні (а то і психіатричні) проблеми. Тому надання неповнолітньому засудженому постійної фахової психологічної та іншої відповідної допомоги в межах діючого законодавства, корекція статусу особистості є дуже важливою, складною і потрібною справою.

Отже, система кримінальної юстиції щодо неповнолітніх має визнавати основоположні права і свободи дитини, в тому числі право на: гуманне ставлення та свободу від насильства при дачі показань, правову та іншу відповідну допомогу, інформування про зміст обвинувачення проти неї, презумпцію невинуватості, невідкладне прийняття рішення з приводу своєї справи компетентним, незалежним та неупередженим органом, конфіденційність розгляду справи.

Список використаних джерел

1. Стандарти Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (КЗК) CPT/Inf/E (2002) 1 Rev. 2015. Страсбург. 125 с. URL: www.cpt.coe.int.

2. Як змусити стандарти працювати: практичний посібник по ефективному застосуванню міжнародних тюремних правил. 2-ге вид. Донецьк: Східний видавничий дім, 2011. 124 с.

Іваній Ігор Володимирович,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та методики фізичної культури Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ, ЯК СКЛАДОВА ПРОЦЕСУ ЇХ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ

Одним із найважливіших видів виховання в житті людини є фізичне виховання. Мета фізичного виховання – сприяти розвитку фізичних і психічних якостей молоді, формуючи у них не тільки рухові вміння та навички, а й особистість. Адже фізкультура та спорт впливають також на моральні якості, розвиток інтелектуальної, вольової й емоційної сфер людини, естетичних і етичних уявлень і потреб. Вони здійснюють вплив на формування характеру людини, тобто тих особливостей особистості, які відбиваються на вчинках і відношеннях із іншими людьми і зовнішнім світом.

Особливої актуальності в даному аспекті набуває фізичне виховання неповнолітніх, засуджених до позбавлення волі. У міжнародних документах зазначається, що фізичні вправи повинні складати важливу частину щоденної програми неповнолітніх. Усі неповнолітні повинні мати можли-

вість регулярно тренуватися, принаймні дві години щодня, з яких щонайменше одна година повинна проходити на відкритому повітрі.

Згідно зі ст. 124 Кримінально-виконавчого кодексу України та ст. 32 Закону України «Про фізичну культуру і спорт», фізичне виховання здійснюється в межах програми диференційованого виховного впливу на засуджених «Фізкультура і спорт», яка залучає всіх засуджених до фізкультури і спорту залежно від фізичного здоров'я й спортивної підготовки та є складовою частиною процесу їх виправлення та ресоціалізації, становлення на життєву позицію, яка відповідає соціальним нормам [1; 2; 3].

Зміст заходів програми «Фізкультура і спорт» та результати їх реалізації долучаються до Щоденника індивідуальної роботи із засудженим, визначеного Положенням про відділення соціально-психологічної служби [4].

Реалізація програми поділяється на три етапи: початковий, основний та заключний. На початковому етапі:

- виявляється наявність спортивних здібностей засуджених, з'ясовується, чи займався засуджений фізкультурою та спортом раніше, його бажання брати участь у програмі «Фізкультура і спорт»;
- пропонується інформація про спортивні секції установи;
- роз'яснюються умови та порядок участі у програмі «Фізкультура і спорт».

Під час основного етапу засудженому надається можливість робити ранкову фізичну зарядку, брати участь у роботі спортивних секцій установи, відвідувати спортзал, спортмайданчик, спорткуточок, брати участь у спортивних змаганнях та спартакіадах, які проводяться в установі.

На заключному етапі засуджений визначає, чи буде займатися фізкультурою та спортом після звільнення з установи.

Змістом фізичного виховання в колонії є:

- розвиток фізичної сили та витривалості в процесі заняття фізичною культурою;
- удосконалення спортивних досягнень у певних видах спорту;
- формування переконання у дотриманні здорового способу життя;
- виховання морально-вольових якостей під час змагань різного рівня.

Фізичне виховання засуджених спрямоване на підтримку їх організму в нормальному фізичному стані за допомогою щоденної ранкової зарядки, передбаченої розпорядком дня, облаштуванням локальних дільниць відділень соціально-психологічної служби необхідним спортивним знаряддям. В установах виконання покарань, якщо є можливість, будуються спортивні майданчики, спортивні зали, а у виховних колоніях навіть невеличкі стадіони, проводяться чемпіонати з ігрових і настільних видів спорту.

Працівники соціально-психологічної служби установи, які безпосередньо організують і здійснюють заходи з реалізації програми «Фізкультура і спорт», зобов'язані:

- роз'яснювати засудженим положення законодавства, що регламентує порядок реалізації їх права на фізичний розвиток;

– забезпечувати взаємодію установи з державними та громадськими організаціями, які займаються фізкультурою і спортом, пропагандою здорового способу життя, функціонування спортивних секцій;

– вживати заходів щодо залучення до фізичного виховання засуджених представників державних та громадських організацій, які займаються фізкультурою і спортом, пропагандою здорового способу життя;

– забезпечувати обладнання і постійне оновлення наочного приладдя для засуджених з інформацією про місце та час спортивних заходів, а також про місце та час роботи спортивних секцій установи.

Таким чином, фізичний вплив має бути одним із ключових елементів виховного впливу на неповнолітніх засуджених у виховних колоніях і спрямований на розвиток фізичної сили та витривалості, дотримання здорового способу життя та виховання морально-вольових якостей, а також має позитивний вплив в процесі соціалізації та ресоціалізації, адже для розбудови громадянського суспільства потрібне здорове тіло та здоровий дух.

Список використаних джерел

1. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T031129.html.

2. Про фізичну культуру і спорт: Закон України від 24.12.1993 р. № 3808-XII. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T380800.html.

3. Про програму диференційованого виховного впливу на засуджених «Фізкультура і спорт»: положення Міністерства юстиції України від 16.05.2016 р. № 1418/5. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE28862.html.

4. Про організацію соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими: положення Міністерства юстиції України від 04.11.2013 р. № 2300/5. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE24395.html.

Івашев Євгеній Володимирович,

кандидат юридичних наук, начальник циклу підготовки персоналу пробації Білоцерківського центру підвищення кваліфікації персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України

Івашева Тетяна Василівна,

викладач циклу загальноправових дисциплін Білоцерківського центру підвищення кваліфікації персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України

РОЗРОБКА ЕФЕКТИВНОЇ МОДЕЛІ ВЗАЄМОДІЇ УСТАНОВИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ТА УПОВНОВАЖЕНОГО ОРГАНУ З ПИТАНЬ ПРОБАЦІЇ – ЗАПОРУКА ВПРОВАДЖЕННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ ПРОБАЦІЇ В УКРАЇНІ

Пробація – новий для вітчизняної правової реальності інститут, початок існування якого пов'язаний із прийняттям у 2015 році Закону України «Про пробацію» [1] (далі – Закон). Українська пробація – найбільша серед країн Європи за чисельністю персоналу та її суб'єктів.

Сьогодні в Україні фактично розпочато реалізацію досудової та наглядової пробації. З цією метою розроблено та затверджено нормативно-правовими актами алгоритми відповідної пробаційної роботи. Натомість розробка механізму реалізації пенітенціарної пробації в Україні досі триває.

Відповідно до ст. 6 та 11 Закону мають здійснюватися заходи з підготовки осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення [1].

Це потребує розробки дієвого механізму підготовки зазначених осіб до звільнення у співпраці установи виконання покарань та уповноваженого органу з питань пробації. Цікавим в цьому аспекті є досвід Королівства Норвегія.

На виконання Угоди між Міністерством юстиції України та Міністерством юстиції і громадської безпеки Королівства Норвегія про співробітництво в процесі впровадження пробації в Україні від 18 жовтня 2016 року було започатковано діяльність НОРЛАУ Проект Пробації [2].

З метою досягнення очікуваного результату №5 «Посилення співпраці між уповноваженим органом з питань пробації та установою виконання покарань для удосконалення соціально-виховної роботи із засудженими та підготовки їх до звільнення» (відомий як «Міст») плану роботи НОРЛАУ Проект Пробації на 2018 рік, та з метою запобігання вчиненню нових злочинів та сприяння розвитку безпечного суспільства, започатковано два пілотні проекти – в Слобідському районі міста Харкова та в місті Біла Церква й Білоцерківському районі Київської області.

На виконання доручення заступника Міністра юстиції України Дениса Чернишова від 20.08.2018 року № 427/18/4818 щодо розробки комплексу заходів для посилення співпраці між установою виконання покарань та уповноваженим органом з питань пробації в підготовці засуджених до звільнення, учасниками робочих груп розробляється та апробується модель включення уповноваженого органу з питань пробації до процесу підготовки засудженого до звільнення, прийняття рішення стосовно можливості умовно-дострокового звільнення/заміни невідбутої частини покарання більш м'яким, а також модель роботи уповноваженого органу з питань пробації щодо сприяння соціальної адаптації засудженого після застосування умовно-дострокового звільнення/заміни невідбутої частини покарання більш м'яким (за письмовою згодою засудженого у разі особистого звернення).

Робочими групами, також, розроблено проекти інструментарію вітчизняної пенітенціарної пробації: оцінки потреб засуджених та плану підготовки до звільнення. На часі – перевірка ефективності вказаних інструментів на спеціально відібраних фокус-групах засуджених Державної установи «Білоцерківська виправна колонія (№35)» та Державної установи «Качанівська виправна колонія (№54)».

Список використаних джерел

1. Про пробацію : Закон України від 05.02.2015 № 160-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19> (дата звернення 12.09.2018).

2. Про співробітництво в процесі впровадження пробації в Україні / Угода між Міністерством юстиції України та Міністерством юстиції і громадської безпеки Королівства Норвегія. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/578_201-16 (дата звернення 10.09.2018).

Карелін Владислав Володимирович,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології Академії Державної пенітенціарної служби

ПРОБЛЕМИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ У СФЕРІ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Створення сильної та водночас цивілізованої правової держави завжди потребуватиме розв'язання чисельних проблем ефективного адміністративно-правового регулювання у різних сферах життєдіяльності всього суспільства. Звісно ж, не є виключенням й унормування такої сфери функціонування соціального організму, як належна організація виконання покарань, що, до речі, зумовлюється як соціально-політичними процесами, що відбуваються в Україні, так і нагальною потребою у перегляді та системному оновленні вітчизняного законодавства з питань кримінально-виконавчої діяльності. Сьогодні сміливо можна констатувати, що в сучасних умовах органи та установи Державної кримінально-виконавчої служби України вже не функціонують лише у відомчому вимірі. Адже вони задіяні у складних розгалужених управлінських процесах комплексного характеру, в яких мають місце комунікативні засоби впливу як за вертикаллю, так і горизонталлю. Подібна управлінська «комунікація» найчастіше здійснюється у форматі адміністративно-правових режимів, що передбачає насамперед використання особливої форми публічного управління, у межах якого відбувається, власне, продукування та подальше використання комплексно поєднаних правових, організаційних, спеціальних та інших методів і засобів регуляції кримінально-виконавчих відносин. У кінцевому підсумку, у такий спосіб відбувається зміцнення дисципліни, законності та правопорядку в означеній системі людського буття.

Незважаючи на відповідальні зусилля прогресивного сектору побудувати в Україні кримінально-виконавчу систему європейського зразка, разом із тим постає проблема необхідності посилення протидії правопорушенням, що нерідко мають місце у сфері організації виконання покарань. Такий дисбаланс у системі «спроби – наявний результат» викликає потребу у проведенні ґрунтовного й всебічного дослідження широкого кола питань, що пов'язані з діяльністю органів та установ кримінально-виконавчої системи. Ці теоретичні розвідки, у першу чергу, мають взяти курс на площину реалізації адміністративно-правових режимів, якими забезпечується надійна ізоляція засуджених від суспільства. Тому розкриття природи, змісту й особливостей цих режимів, установлення їх значення з одночасним виокремленням цілей та

видів останніх, їх правових і фактичних підстав застосування, надання детальної характеристики повноважень компетентних суб'єктів щодо реалізації тих чи інших видів таких режимів, координації їх зусиль, аналіз зарубіжного досвіду функціонування розглядуваних режимів, розробка аргументованих пропозицій та рекомендацій з питань удосконалення правової регламентації адміністративно-правових режимів у зазначеній сфері – все це має не лише теоретичне, а й вагомим практичне значення.

Проблеми сутності, особливостей та класифікації адміністративно-правових режимів так званого спеціального призначення вже давно привертають увагу багатьох вітчизняних та зарубіжних учених-адміністративістів. Проте найактивніше ці питання обговорюються саме в останній час. Це пояснюється тим фактом, що на порядку денному особливо гостро стоїть питання щодо проведення необхідної роботи із гармонізації вітчизняного законодавства до вимог міжнародних норм і стандартів. Найвагомим внеском у дослідження зазначеної проблематики та суміжних із нею проблем стали наукові праці В. Б. Авер'янова, О. Ф. Андрійко, О. М. Бандурки, Є. Ю. Бараша, В. М. Бевзенка, Ю. П. Битяка, В. В. Белевцевої, Л. Р. Білої-Тіунової, В. М. Гарашука, І. М. Голосніченка, І. С. Гриценка, Є. В. Додіна, Т. Є. Кагановської, Р. А. Каложного, С. В. Ківалова, Б. А. Кормича, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова, Н. В. Коваленко, А. Т. Комзюка, С. О. Кузниченка, Є. В. Курінного, Д. М. Лук'янця, Р. С. Мельника, Т. В. Мінки, О. М. Музичука, В. Я. Настюка, О. В. Петрішина, В. Ф. Пузирного, О. П. Рябченко, А. О. Селіванова, Є. Ю. Соболя, С. Г. Стеценка, Х. П. Ярмак та ін. До очевидних здобутків перелічених авторів слід віднести: встановлення певного алгоритму у розкритті сутності адміністративно-правових режимів та опрацювання підходів до їх класифікації, а так само створення наукового підґрунтя для системної роботи із законодавством, що стосується питань адміністративно-правових режимів регулювання різних сфер суспільного життя, зокрема, й регулювання процесів організації виконання покарань.

Разом із тим теоретичний аналіз та спроби доктринального розв'язання проблем установаження й реалізації адміністративно-правових режимів у справі забезпечення законності та правопорядку в діяльності органів і установ виконання покарань існуючими працями себе далеко не вичерпали, оскільки і законодавство, і правозастосовна практика постійно розвиваються та удосконалюються. А це, у свою чергу, породжує нові запитання, відповіді на які потребують комплексного і системно наукового дослідження з тим, щоб якомога скоріше «приростити» нове знання відповідної якості. Крім того, й до цього часу не було підготовлено жодної праці, в якій було б досліджено проблеми адміністративно-режимної діяльності органів та установ кримінально-виконавчої системи. Таким чином, констатуємо, що й дотепер відсутня єдина теорія установаження й реалізації адміністративно-правових режимів у сфері організації виконання покарань.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРОТИДІЯ КАТУВАННЯМ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Останнім часом почастишали випадки застосування катувань до осіб, що відбувають покарання. Як слушно зазначається з цього приводу у спеціальних джерелах, «наразі цей злочин має свій вияв у всіх регіонах нашої держави. Продовжує зберігатися неприпустима практика застосування тортур та дій, що принижують гідність людини, особливо під час затримань, арештів і допитів, а також у місцях несвободи» [1, с. 5]. За даними засобів масової інформації, повідомлення про факти катувань відображені у звіті Експертного центру з прав людини у 2017 р., який засвідчує, що до медичних закладів звернулись дві з половиною тисячі засуджених [2]. Не поодинокі і випадки катувань на території окупованої України щодо засуджених осіб у місцях позбавлення волі [3].

Конституція України в ст. 28 передбачає абсолютну заборону застосування катувань, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання. Кримінальний кодекс (далі – КК) України в ст. 127 визначає катування як умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій з метою примусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати від нього або іншої особи відомості чи визнання, або з метою покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним або іншою особою чи у скоєнні яких він або інша особа підозрюється, а також з метою залякування чи дискримінації його або інших осіб. Із метою забезпечення належного нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних провадженнях, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, був розроблений наказ Генеральної прокуратури України № 161 від 20.04.2016 р. «Про організацію діяльності прокурорів з нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян». Згідно з цим нормативно-правовим актом, основними завданнями діяльності є забезпечення нагляду за додержанням законодавства щодо запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню із затриманими, взятими під варту та засудженими.

Деяко інший термін, а саме «тортури» містить Кримінально-виконавчий кодекс України у ст. 1. Таким чином, законодавство та спеціальна література містять термінологію, за якою, по-перше, терміни «катування», «тортури», «жорстоке поводження», «нелюдське поводження» змістовно мають різне навантаження; по-друге, деякі з них не мають законодавчого визначення.

Крім національного законодавства є міжнародні правові акти, в яких також міститься заборона застосовувати катування. Це Загальна декларація прав людини (ст. 5), Міжнародний пакт про громадські і політичні права (ст. 7), Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарань (ст. 1), котрі також містять різну за змістом термінологію.

Отже, першочерговим для запобігання та протидії вчиненню катувань до засуджених в установах виконання покарань є наближення понятійного апарату та його змісту до міжнародних стандартів.

Список використаних джерел

1. Кримінальна відповідальність за катування в Україні та зарубіжних країнах: навч. посіб. / за заг. ред. д.ю.н., проф. А. В. Савченка. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2018. 240 с.

2. Близько 2500 засуджених заявили про катування у поліції. Відео. URL: <http://magnolia.org.ua/uk/content/blizko-2-500-zasudzhenih-zayavili-pro-katuvannya-u-policiyi-video>.

3. Засуджених у керченській колонії катують – родичі. URL: https://humanrights.org.ua/material/zasudzhenih_u_kerchenskij_koloniji_katujiut_rodichi.

Кирилюк Павло Жанович,

слухач 463 навчальної групи факультету заочного, контрактного навчання та підвищення кваліфікації працівників Академії Державної пенітенціарної служби

науковий керівник:

Ткаченко Олександр Григорович,

кандидат юридичних наук, начальник факультету пробації Академії Державної пенітенціарної служби

ОБОВ'ЯЗКИ СПІВРОБІТНИКІВ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ: ПИТАННЯ СТРУКТУРИЗАЦІЇ

Сучасна держава є складною багатофункціональною системою, яка створена для забезпечення балансу інтересів між різними групами усередині суспільства, захисту інтересів всього суспільства в цілому, реалізації, збереження і розвитку, властивих даному суспільству цінностей. Для ефективної боротьби зі злочинністю і попередження вчинення злочинів створена спеціальна служба виконання кримінальних покарань, яка може повною мірою реалізувати власні корисні для суспільства завдання тільки у взаємодії з іншими інституціями – як державними, так і громадськими [1, с. 71–72].

Стержневим елементом правового статусу співробітника кримінально-виконавчої системи виступають обов'язки, в силу того, що низовою ланкою його статусу є покладені на нього функції, що обов'язкові до виконання. Права ж співробітника лише прямо чи опосередковано створюють умови для належного виконання ним обов'язків. Крім того, для належного виконання співробітником покладених на нього обов'язків необхідно до-

тримувати баланс у співвідношенні між обов'язками та правами, так як означене питання має принципове значення при правовому регулюванні статусу співробітника кримінально-виконавчої системи.

Під обов'язками співробітника кримінально-виконавчої системи необхідно розуміти обумовлені Конституцією України та закріплені законами функції, обов'язкові до виконання, які в своїй сукупності становлять зміст проходження служби. На співробітників кримінально-виконавчої системи покладаються підвищені (порівняно з іншими громадянами обов'язки), та деякі з них є загальними для всіх співробітників і їх виконання не регламентовано будь-якими часовими рамками – наприклад, виконання посадових чи спеціальних обов'язків.

Так, відповідно до Закону «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» посадові та службові особи органів і установ виконання покарань, слідчих ізоляторів зобов'язані: виконувати покарання відповідно до вимог кримінально-виконавчого законодавства; забезпечувати дотримання прав людини і громадянина, реалізацію законних прав та інтересів засуджених і осіб, узятих під варту, вимог законодавства щодо виконання і відбування кримінальних покарань; виконувати вироки, постанови і ухвали суду, а також рішення, прийняті прокурорами і слідчими в установленому законом порядку і в межах їх компетенції; тримати осіб, узятих під варту; застосовувати передбачені законом засоби виправлення і ресоціалізації засуджених; сприяти трудовому та побутовому влаштуванню осіб, звільнених від відбування покарання, та їх соціальній адаптації; забезпечувати виконання актів амністії та помилування; забезпечувати правопорядок, додержання вимог режиму, правил внутрішнього розпорядку в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах і на прилеглих до них територіях та вимагати від засуджених і осіб, узятих під варту, інших осіб виконання ними обов'язків, установлених законом; проводити реєстрацію засуджених і осіб, узятих під варту, їх фотографування, звукозапис, кіно- і відеозйомку та дактилоскопію; забезпечувати безпеку засуджених і осіб, узятих під варту, персоналу і громадян, які перебувають на території установ виконання покарань та слідчих ізоляторів; припиняти адміністративні правопорушення, що посягають на встановлений законодавством порядок і умови виконання та відбування кримінальних покарань; запобігати вчиненню кримінальних правопорушень та дисциплінарних проступків в органах і установах виконання покарань та слідчих ізоляторах; приймати і реєструвати заяви та повідомлення про кримінальні правопорушення і події, своєчасно приймати щодо них рішення; забезпечувати охорону, ізоляцію та нагляд за засудженими і особами, узятими під варту; здійснювати заходи щодо розшуку осіб, які вчинили втечу з установ виконання покарань і слідчих ізоляторів, та засуджених, які ухиляються від покарань, не пов'язаних з позбавленням волі; виявляти, припиняти кримінальні правопорушення, вчинені в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, брати участь в їх розкритті у порядку, встановленому Кримінальним процесуальним кодексом України; брати участь у боротьбі з

тероризмом у межах своїх повноважень; виявляти причини та умови, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень і порушень режиму в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах, а також вчиненню кримінальних правопорушень засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, вживати в межах своїх повноважень заходів до їх усунення; створювати належні умови для тримання засуджених і осіб, узятих під варту, їх комунально-побутового і медико-санітарного забезпечення; організовувати загальноосвітнє і професійно-технічне навчання засуджених та залучати їх до праці; забезпечувати додержання вимог законодавства з охорони державної таємниці, праці та навколишнього середовища, санітарно-епідеміологічного нагляду і правил пожежної безпеки; здійснювати контроль за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням або умовно-достроково; забезпечувати правовий і соціальний захист персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України та членів їхніх сімей; здійснювати інші повноваження, передбачені законом [2].

Обов'язки співробітника кримінально-виконавчої системи характеризують зміст його службової діяльності, так як держава приймає його на службу головним чином з метою покладення на нього відповідних посадових функцій. Невиконання або неналежне виконання співробітниками своїх обов'язків, а також порушення ними встановлених адміністративних процедур є причиною виникнення конфліктів.

Таким чином, першочерговим елементом адміністративно-правового статусу співробітника кримінально-виконавчої системи виступають обов'язки, які знаходяться в тісному зв'язку з його правами. Уявляється, що співробітник повинен добросовісно і в повній мірі виконувати посадові обов'язки, передбачені законодавством, та, накази, розпорядження і вказівки вищестоящего керівництва. Від співробітника очікується, що він буде докладати усіх зусиль щоб завжди виконувати свої посадові обов'язки, дотримуючи при цьому правила внутрішнього службового порядку державного органу. Існуючі на практиці невіршені проблеми, які стосуються правового закріплення належного виконання обов'язків співробітниками кримінально-виконавчої системи, потребують подальшого регулювання законодавчої бази з питань виконання обов'язків співробітниками Державної кримінально-виконавчої служби України.

Список використаних джерел

1. Зливко С. В., Гречанюк С. К., Мулявка Д. Г. Функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України в сучасних умовах: монографія. Чернігів: РВВ Чернігівського юридичного коледжу ДДУПВП, 2011. 161 с.
2. Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23 червня 2005 р. № 2713-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15>.

Клец Оксана Володимирівна,

слухач 6 курсу Академії Державної пенітенціарної служби, юрист у приватного нотаріуса Чернігівського міського нотаріального округу Белової О. С.

науковий керівник:

Денисов Сергій Федорович,

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології Академії Державної пенітенціарної служби

ЗАПОБІГАННЯ ВЧИНЕННЮ НЕЗАКОННИХ ДІЙ З ПОРНОГРАФІЧНИМИ ПРЕДМЕТАМИ ТА ТВОРАМИ, ЩО ПРОПАГУЮТЬ КУЛЬТ НАСИЛЬСТВА І ЖОРСТОКОСТІ, РАСОВУ, НАЦІОНАЛЬНУ ЧИ РЕЛІГІЙНУ НЕТЕРПИМІСТЬ ТА ДИСКРИМІНАЦІЮ

На сучасному етапі розвитку української держави, враховуючи складну та стрімку євроінтеграцію, що є невід'ємною умовою подальшого розвитку України як держави та демократизації процесів, що в ній відбуваються, слід значну увагу приділяти побудові нової прогресивної ідеології, яка б базувалась на загально визнаних моральних цінностях. У результаті розпаду Радянського Союзу та, як наслідок, марксистської системи світогляду, а також появи нових поглядів на процеси державотворення виникли проблеми з формуванням культури у суспільстві, підходом до виховання зростаючого покоління та становлення нової системи цінностей у державі. Отже, враховуючи зазначене, можна сказати, що перед державою постала низка завдань, які, у першу чергу, стосуються відносин щодо забезпечення особистої безпеки громадян, захисту їхнього життя, здоров'я, честі і гідності.

Досить складною є ситуація у сфері суспільної моральності, оскільки доступність нових технологій, таких як безперешкодний доступ до глобальної мережі Інтернет, комп'ютерна техніка, мобільні телефони, за допомогою яких прискорюється обмін інформацією (фото-, аудіо- та відео файлами) призвели до значного розповсюдження порнографії, а також предметів та творів, що пропагують культ насильства та жорстокості.

Посилення боротьби із такими проявами, захист суспільних інтересів у сфері громадської моральності, є одним з першочергових завдань держави на сучасному етапі [1, с. 538].

У науковій літературі дослідженням питань, пов'язаних з ввезенням, виготовленням або розповсюдженням творів, що пропагують культ насильства й жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені як: Ю. В. Александров, С. Л. Бушмін, Л. В. Брич, В. М. Броннер, П. Ф. Грішанін, С. Ф. Денисов, О. О. Дудоров, О. П. Дьяченко, М. А. Єфімов, М. Й. Коржанський, В. В. Кузнецов, Н. Ф. Кузнецова, А. В. Ландіна, П. С. Матишевський, П. П. Михайленко, В. О. Навроцький, В. В. Сташич, А. Х. Степанюк, М. Д. Шаргородський,

С. С. Яценко та ін. Незважаючи на значний інтерес до даної проблематики науковців є багато питань, що залишилися вивченими недосконало. До таких, зокрема, відноситься і запобігання вчиненню незаконних дій з порнографічними предметами та творами, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію. Отже, зазначені обставини обумовлюють актуальність обраної теми.

Досліджуючи дане питання слід розпочати з надання визначення поняттю «запобігання злочинності».

За визначенням В. Голіни, запобігання злочинності – це соціальна політика держави, спрямована на подолання криміногенно небезпечних протиріч у суспільних відносинах з метою їх позитивного вирішення й поступового витіснення (так зване загальносоціальне запобігання), а також спеціальна випереджальна практика протидії формуванню й реалізації на різних стадіях злочинних проявів (спеціально-кримінологічне запобігання) [2, с. 16]. У свою чергу, А. Закалюк визначив запобігання злочинності як різновид соціально-профілактичної діяльності, функціональний зміст та мета якої полягає в перешкодженні дії детермінантів злочинності та її проявів, передусім причин і умов останніх через обмеження, нейтралізацію, а за можливість – усунення їхньої дії [3, с. 324].

Існують різні класифікації запобіжних заходів з урахуванням тих цілей, які перед ними ставляться. Пропонуємо розглянути загальні заходи профілактичного впливу, які можуть бути використані у майбутньому для запобігання вчиненню незаконних дій з порнографічними предметами та творами, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію, а саме:

- приділення уваги проведенню виховних та профілактичних бесід у загальноосвітніх навчальних закладах;
- проведення органами Національної поліції роз'яснювальної роботи з підлітками, що мають нахил до девіантної поведінки;
- виявлення та знешкодження каналів надходження в Україну предметів та творів, що пропагують культ насильства й жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію;
- підвищення рівня життя громадян, зокрема, матеріального забезпечення бездоглядних та безпритульних дітей;
- контроль за дотриманням вимог законодавства щодо розповсюдження предметів та творів, що пропагують культ насильства й жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію;
- цензурування фото-, аудіо- та відеопродукції, яка транслюється через теле- та радіокомунікації, поширюється через глобальну мережу Інтернет та ЗМІ;
- проведення перевірок точок торгівлі та розповсюдження предметів та творів, що пропагують культ насильства й жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію органами Національної поліції;
- проведення виступів, конференцій, брифінгів та інших заходів присвячених запобігання та протидії розповсюдженню предметів та творів, що

пропагують культ насильства й жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію;

– контроль з боку держави за дослідженням всіх творів, які потрапляють на територію чи виготовляються на території України фізичними або юридичними особами із залученням спеціалістів та експертів для дослідження такої продукції;

– взаємодія та тісна співпраця правозахисних урядових та неурядових міжнародних організацій для запобігання масового поширення предметів та творів, що пропагують культ насильства й жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію.

Враховуючи політичне та економічне становище України на даному етапі її розвитку, слід значну увагу приділити питанню підвищення культурного рівня населення та вдосконалення норм чинного законодавства.

Оскільки така проблема як вчинення незаконних дій з порнографічними предметами та творами, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію є досить суттєвою, то необхідним є розроблення та виведення нових методів боротьби з нею та розроблення шляхів запобігання вчиненню таких дій. Отже, для того, щоб вирішити цю проблему на державному рівні, слід кожному громадянину розпочинати зі змін свого внутрішнього світу та особистісних якостей.

Список використаних джерел

1. Скітейкін М. Ю. Актуальні аспекти детермінації ввезення, виготовлення, або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства й жорстокості (ст. 300 КК України). *Держава і право*. 2009. № 44. С. 537–542.

2. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. / Нац. юрид. акад. України. Харків. 2011. 120 с.

3. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. Київ: Видавничий дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.

4. Однолько І. В. Теоретичні засади запобігання злочинності. *Юридичний вісник*. 2013. № 4. С. 143–147.

Кондратов Дмитро Юрійович,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

ДОСВІД ДЕЯКИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Право засуджених на освіту посідає важливе місце в системі їх прав, оскільки воно забезпечує всебічний розвиток особистості як найвищої соціальної цінності суспільства. Так, відповідно до положень ч. 1 ст. 107 Кримінально-виконавчого кодексу (далі – КВК) України, засуджені, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, мають право одержувати освіту відповідно до законодавства про освіту, крім того, ч. 3 ст. 6 КВК

України одним з основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених визнає загальноосвітнє і професійно-технічне навчання. Згідно з ч. 1 ст. 125 КВК України у колоніях відповідно до законів України «Про освіту» і «Про загальну середню освіту» для засуджених забезпечується доступність і безоплатність здобуття повної загальної середньої освіти.

Будучи членом міжнародного співтовариства і спрямувавши курс на гуманізацію умов виконання та відбування покарання, Україна активно вивчає досвід іноземних держав з питання організації навчання осіб, засуджених до позбавлення волі. Уявляється важливим висвітлити деякі положення пенітенціарного законодавства зарубіжних країн щодо порядку та організації надання освіти засудженим до позбавлення волі з метою визначення позитивного досвіду та впровадження його у чинне законодавство України.

Зауважимо, що протягом останніх декількох десятиліть в країнах Західної Європи та в Америці ув'язненим надається можливість отримати професію за місцем відбування покарання. Так, у 1989 р. в Ірландії була організована Європейська асоціація освіти в тюрмах (ЕРЕА), до складу якої входять більш ніж 35 країн. У Німеччині активно практикується навчання ув'язнених навичкам програмування, роботи з персональним комп'ютером, надається можливість оволодіти іноземною мовою, основами якої-небудь професії. У США в деяких тюрмах ув'язнені можуть навчатися за програмою коледжу або отримати вищу освіту за допомогою використання мобільних систем і сучасних інформаційних технологій.

Релевантною є практика Російській Федерації у цій сфері. Так, відповідно до ст. 112 КВК Російської Федерації у виправних органах організовується обов'язкове одержання засудженими до позбавлення волі, які не досягли 30 років, основної загальної освіти. А продовжувати навчання з метою одержання повної середньої загальної освіти засудженими не зобов'язують. Вони одержують її на добровільній основі [1, с. 352].

Досить цікавим видається досвід Австрії, де найбільшу значущість в освітньому процесі засуджених має проект «Теленавчання», що стартував у 2000 році. Участь у ньому припускає отримання освіти дистанційним методом. У рамках цього проекту застосовуються найсучасніші педагогічні форми і методи навчання, завдяки яким засуджені за допомогою комп'ютерів та мережі Internet підтримують зв'язки із зовнішнім світом, що, у свою чергу, сприяє їх ресоціалізації.

У швейцарському кримінальному праві оперують такою категорією засуджених, як «особи молодіжного віку», до яких відносять злочинців, які вчинили злочин у віці від 18 до 25 років. До таких осіб, поряд з примусовими заходами, можливо додатково застосувати особливий виправний захід – виправно-трудове виховання. Постанова про застосування цього заходу приймається судом у випадку, якщо у молодій повнолітньої особи існує потреба у подальшому формуванні особистості, особливе бажання професійного розвитку і соціалізації. При цьому, захід виправно-трудового виховання призначається не в комбінації з призначенням покарання у виді позбавлення волі, а замість нього [2, с. 74–78].

Далі зазначимо, що у тюрмах Фінляндії існує можливість надання різнобічної професійно-технічної та загальної освіти. Так, близько 10 % ув'язнених щодня проходять навчання. Засудженим у Фінляндії законодавчо надане право вибору – праця або навчання у робочий час [3, с. 182]. Як зазначає О. І. Богатирьова, основною метою освіти у цій країні є отримання або поліпшення професійно-технічних навичок. Будівництво, управління автоматизованими механізмами, ремесла та індустріальне мистецтво – найбільш популярні сфери професійного навчання. Загальну освіту у Фінляндії, як і у багатьох країнах світу, у тому числі і в Україні, засуджені отримують безоплатно [4, с. 167]. Більше того, за отримання освіти ув'язнені у Фінляндії отримують суму, еквівалентну пачці цигарок, а ті, хто не працює, не вчиться чи не зайнятий в інших видах діяльності – отримують половину цієї суми. Це, свого роду, один зі стимулів для осіб, які позбавлені волі.

Розглянута кримінально-виконавча система має багато загального з вітчизняною системою, проте законодавством Фінляндії передбачена більша кількість заходів, орієнтованих на виправлення засуджених та підготовку їх до життя на волі. Достойнством цієї системи є використання різних програм зайнятості, що допомагають ув'язненим у місцях відбування покарання та на волі. Крім того, при відсутності необхідної літератури у тюрмній бібліотеці, ув'язнені мають можливість придбати книги в освітніх установах або громадських бібліотеках [4, с. 168].

В Італії отримання освіти для ув'язнених так само як і робота вважається пільгою, тому що у цій державі ув'язнені не перевиховуються, а відбувають призначене судом покарання, що не передбачає можливості заробити гроші для поліпшення свого добробуту [5, с. 37].

У кримінально-виконавчих установах Федеративної Республіки Німеччини (далі – ФРН), так само як і в українських, серед основних засобів, які сприяють виправленню і ресоціалізації засуджених, є загальноосвітнє та професійне навчання. Разом із тим, існують і деякі розбіжності. Так, зокрема, у землі Північний Рейн-Вестфалія є спеціальна тюрма-розподільник, яка є одночасно діагностичним центром. Тому всі повнолітні, які мають громадянство ФРН, засуджені до позбавлення волі на строк більше двох років, після набрання вироком законної сили направляються до цієї тюрми, де працює спеціальна комісія, яка упродовж шести тижнів проводить всебічну та ретельну діагностику особистості кожного із засуджених і визначає, які ресоціалізаційні заходи є для нього найбільш оптимальними. Кримінально-виконавчий кодекс ФРН зобов'язує засуджених, які не закінчили основну школу, відвідувати відповідні заняття у спеціальній школі. Також засуджений має право відвідувати у робочий час заняття, курси підвищення кваліфікації, навчатися заочно і брати участь в інших освітніх заходах [6, с. 69].

У Швеції створені всі необхідні умови для доступу засуджених до освіти, зокрема, успішно діє програма індивідуального підходу. Так, для ув'язненого розробляється індивідуальна програма навчання з урахуванням його певних потреб, яка може продовжуватися після того, як ув'язнений

звільниться. За виконанням програми спостерігає спеціальний співробітник. Треба сказати, що реалізація програми індивідуальної освіти проходить успішно [7, с. 108].

У США накопичено великий досвід професійно-технічного навчання засуджених, зокрема, їм іноді дозволяється залишати тюрму для отримання освіти чи роботи. Наприкінці XIX ст. у даній країні з'явилася так звана індустріальна пенітенціарна модель, що реалізовує ряд засобів виправлення злочинців, серед яких важливе місце займає професійне навчання. Останніми роками в США широко використовуються приватні контракти на організацію тюрем. Перша приватна виправна установа була організована в Пенсильванії у 1975 році (це була школа для неповнолітніх злочинців на 20 місць). У пенітенціарних установах середнього і низького ступеня охорони всіляко заохочується прагнення до оволодіння професійними навичками. Усім засудженим, які навчаються в центрах професійної підготовки, протягом всього терміну навчання виплачується стипендія [8, с. 289].

Таким чином, у багатьох країнах світу здійснюються зусилля для удосконалення режиму позбавлення волі, його основних засобів, у тому числі й загальноосвітнього та професійно-технічного навчання, а також забезпечення його позитивного впливу на ув'язнених.

Модернізація освіти є сьогодні важливою компонентом сучасної політики України. Змінюються зміст та ідеологія освіти, змінюються й освітні технології. Вирішення цих завдань неможливе поза межами процесу інформатизації освіти. Тому інформаційно-комунікаційні технології стають сьогодні невід'ємною частиною єдиної системи освіти країни, яка має забезпечити вільний і оперативний доступ до якісних освітніх ресурсів. Як підтвердження цього є те, що змінами до КВК України засудженим дозволено користуватись мережею Інтернет [9, с. 115–116].

Список використаних джерел

1. Белянинова Ю. В., Великанова С. В., Дудкина Л. В., Емельянов В. С. Комментарий к Уголовно-исполнительному кодексу Российской Федерации. Москва: Экзамен, 2006. 574 с.
2. Гуренко М. М. Теоретико-правові проблеми гарантій прав і свобод людини і громадянина: монографія. Київ: НАВСУ, 2001. 184 с.
3. Гусева С. И. Пенитенциарная система Финляндии. *Человек: преступление и наказание*. 2009. № 1. С. 181–185.
4. Богатирьова О. І. Навчання засуджених у Фінляндії. *Сучасне та майбутнє в тенденціях підготовки студентів ВНЗ*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Чернігів, 3 черв. 2010 р.). Чернігів: Видавець Лозовий В. М., 2010. С. 166–168.
5. Леонов А. Пенитенциарная система Италии. *Преступление и наказание*. 1995. № 10. С. 37–39.
6. Греков М. Л. Тюремные системы: состояние, перспективы: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Краснодар, 2000. 195 с.
7. Лисодед О., Степанюк А. Покарання та громадські санкції у діяльності Служби тюрем і пробачії Швеції. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 4. С. 99–109.
8. Шленская Н. Пенитенциарная система США. *Отечественные записки*. 2008. № 2. С. 288–293.
9. Права та законні інтереси засуджених до позбавлення волі в умовах реформування Державної кримінально-виконавчої служби України: монографія / К. А. Автухов, А. П. Гель, О. Г. Колб та ін.; за заг. ред. А. Х. Степанюка. Харків: Право, 2015. 246 с.

Копотун Ігор Миколайович,

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, віце-президент Європейського інституту післядипломної освіти (Словацька Республіка), проректор з міжнародних зв'язків Академії «Гуспол» (Чеська Республіка)

Карманова Нінель Ігорівна,

кандидат політичних наук, викладач кафедри конституційного права та прав людини Національної академії внутрішніх справ

ЗАЛУЧЕННЯ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ДО ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ (МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ПРАКТИКА)

У процесі дослідження правової природи діяльності релігійних організацій у сфері виконання покарань встановлено, що в жодному міжнародному нормативно-правовому акті відсутні спеціальні норми, які б регулювали зазначене питання.

При цьому, всі міжнародно-правові джерела з означеної проблематики можна поділити на три головні групи:

1) акти загального характеру (Загальна декларація прав людини; Міжнародний пакт про громадянські та політичні права; Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права; ін.);

2) акти спеціального спрямування, що стосуються сфери виконання покарань (Мінімальні стандартні правила поведження з в'язнями; Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання; Основні принципи поведження з в'язнями; ін.);

3) акти, що регулюють порядок виконання та відбування покарань щодо окремих категорій персоналу органів і установ виконання покарань та засуджених (Кодекс поведінки посадових осіб по підтриманню правопорядку; Принципи медичної етики; Правила ООН щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі; ін.).

Поряд з цим, варто зазначити, що за кордоном, як, власне, й в Україні, є практика регулювання питань, пов'язаних з діяльністю релігійних організацій у сфері виконання покарань на національному (державному) рівні (Республіка Польща, Італійська Республіка, Республіка Білорусь, ін.) [2].

Узагальнивши зарубіжний досвід з питань діяльності релігійних організацій у сфері виконання покарань, можна констатувати про те, що, залежно від суспільної історичної практики та існуючих на сьогодні політичних режимів, в тій чи іншій державі світу по-різному підходять до вирішення означеної проблематики, а саме:

1. У республіках ближнього зарубіжжя (Білорусі, Казахстані, Російській федерації, ін.) у Кримінально-виконавчих кодексах (далі – КВК) та інших нормативно-правових актах закріплено право засуджених на віросповідання,

проте на законодавчому рівні не створено належних гарантій і механізму його реалізації на практиці. Як правило, ці питання регулюються підзаконними (відомчими) нормативно-правовими джерелами, що створюють різноманітні умови для зловживань, маніпуляцій та інших протиправних дій адміністративних органів та установ виконання покарань у цьому напрямі (створення перешкод для відвідування засуджених представниками тих чи інших релігійних конфесій; проведення оглядів та обшуків цих осіб та їх речей і предметів; обмеження у часі при спілкуванні засуджених і душпастирів тощо).

2. У деяких європейських державах (Литві, Норвегії, Швеції, Фінляндії, ін.) однією з правових гарантій забезпечення права засуджених на віросповідання на законодавчому рівні визначена участь засуджених у багаточисельних освітніх програмах, що включають у тому числі й питання релігійного виховання, терпимості й толерантності до осіб, які проповідують та є носіями релігії інших конфесій.

3. І, насамкінець, в Європі є класичні підходи, що пов'язані зі створенням реальних правових умов (закріплення права на віросповідання; гарантій його реалізації; практичних механізмів його забезпечення) для того, щоб засуджені в місцях позбавлення волі мали можливість задовольнити свої релігійні потреби, як у формі віросповідання та богослужінь, так і у формі душпастирської опіки (Республіка Польща, Французька Республіка, Італійська Республіка, Федеративна Республіка Німеччина, ін.).

З метою приведення чинного національного законодавства до кращих міжнародних зразків з питань участі релігійних організацій у сфері виконання покарань, варто здійснити наступні заходи:

1. Доповнити ст. 128-1 «Організація душпастирської опіки засуджених» КВК України частиною 9 такого змісту:

«Забороняється позбавляти засуджених можливості доступу до кваліфікованих представників будь-якої релігійної конфесії, що діє в Україні на законній основі. При цьому, в межах можливого кожен засуджений повинен мати можливість задовольняти свої релігійні потреби, беручи участь у релігійних обрядах у стінах установи виконання покарань, маючи в своєму розпорядженні релігійні писання, що властиві його віросповіданню».

Такий підхід ґрунтується на положеннях, що викладені в п.п. 41–42 Мінімальних стандартних правил поводження з в'язнями, а також на міжнародно-правовій практиці з цих питань (Польща, Франція, Федеративна Республіка Німеччина, ін.).

2. Доповнити ст. 128-1 КВК частиною 10 наступного змісту:

«Засуджені іноземці та особи без громадянства мають рівні права та можливості щодо забезпечення в установах виконання покарань права на віросповідання, богослужіння, релігійні обряди та душпастирську опіку поряд з громадянами України, які відбувають у них покарання».

Зазначена позиція витікає із змісту:

а) ст. 26 Конституції України, у якій зазначено, що іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, корис-

туються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України;

б) Закону України «Про правовий статус іноземців в Україні»;

в) п. 38 Європейських пенітенціарних правил, у якому визначено особливості забезпечення прав засуджених, які відносяться до етнічних або мовних меншин.

3. Доповнити ст. 128-1 КВК частиною 11 такого змісту:

«Душпастирська опіка засуджених неповнолітніх здійснюється тільки за згодою цих осіб, їх близьких родичів, а також по погодженню органів і установ у службах дітей».

Такий підхід ґрунтується на вимогах:

а) ст. 52 Конституції України, у якій говориться про те, що будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідується за законом;

б) Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні виховні установи для дітей»;

в) п. 48 Правил ООН, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі.

4. З цих самих міркувань та враховуючи закони формальної логіки, варто доповнити ч. 1 ст. 143 «Особливості відбування покарання у виховних колоніях» таким правом цих осіб, як: право на богослужіння, релігійні обряди та душпастирську опіку в порядку, визначеному в законі.

5. Доповнити ст. 13 «Соціально-виховна робота» Закону України «Про пробацію» частиною 5 такого змісту:

«До реалізації заходів соціально-виховної роботи персонал органу пробації вправі залучати представників релігійних організацій, статuti (положення) яких зареєстровані у встановленому законом порядку та діяльність яких спрямована на задоволення релігійних потреб суб'єктів пробації і їх духовне виховання.

Порядок такої діяльності визначається у кримінально-виконавчому законодавстві України та у міжнародних договорах, згоду на які надала Верховна Рада України».

Зазначена позиція ґрунтується на:

а) вимогах ст. 21, 24 Конституції України, у яких зазначено, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи і є рівними перед законом;

б) ст. 5 КВК, у якій закріплено принцип рівності засуджених перед законом;

в) ст. 123 КВК, у якій визначено зміст соціально-виховної роботи, що включає у себе здійснення у тому числі й заходів релігійного спрямування, мова про які ведеться в ст. 128, 128-1 КВК;

г) міжнародно-правовій практиці з означеної проблематики (зокрема, така діяльність досить розповсюджена у Франції).

6. Доповнити ст. 128 «Богослужіння і релігійні обряди в колоніях» КВК частиною восьмою наступного змісту:

«Не можуть бути позбавлені права на богослужіння та релігійні обряди засуджені, які тримаються в одиночних камерах, карцерах, дисциплінарних ізоляторах, а також приміщеннях камерного типу.

Порядок допуску священнослужителів та проведення релігійних обрядів у таких ситуаціях визначається центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання покарань».

Такий підхід витікає із змісту:

- а) ст. 21, 24, 63 Конституції України;
- б) ст. 5 КВК, у якій визначено принцип рівності перед законом;
- в) ст. 134 КВК, у якій не передбачена заборона для зазначених вище засуджених щодо відвідування (побачення) їх з душпастирями;
- г) міжнародно-правової практики (зокрема, така норма визначена в ст. 12 КВК Республіки Білорусь) [1].

Список використаних джерел

1. Копотун І. М., Жолтані М. І., Колб О. Г. Релігійні організації і релігійне виховання як учасник кримінально-виконавчих правовідносин: монографія. Київ: Кандиба Т. П., 2018. 190 с.

2. Жолтані М. І. Релігійний вплив на засуджених при відбуванні кримінального покарання: *Юридична наука і практика: пошук правової гармонії*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 13 жовт. 2017 р.) / Legal activity. Київ: L. A., 2017. С. 125–128.

Костюченко Роман Павлович,

слухач 5 курсу факультету заочного контрактного навчання та підвищення кваліфікації працівників Академії Державної пенітенціарної служби
науковий керівник:

Пузирьов Михайло Сергійович,

кандидат юридичних наук, головний науковий співробітник науково-дослідного центру з питань діяльності органів та установ ДКВС України Академії Державної пенітенціарної служби

ГЕНЕЗИС ІНСТИТУТУ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ВІТЧИЗНЯНОМУ КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Аналіз спеціальних наукових джерел [1; 2] засвідчує, що історично покарання пройшло багаторічний шлях. Спочатку метою кари вичерпувався вплив покарання на злочинця і тому покарання були дуже жорсткі але не мали значної тривалості в часі. Тому поняття звільнення від покарання має більш коротку історію ніж, власно, покарання. Тобто інститут звільнення – це також певний прояв гуманізму. Він виник з появою обмежених в терміні покарань і фактично пов'язаний з поняттям «відновлення» справедливості. Це можна назвати певною філософією покарання. Якщо особа вчинила злочин, була піддана покаранню та відбувши його звільнилася, такий стан свідчить, що в людській свідомості з'явилося поняття можливості змін зло-

чинця та його поведінки. Отже, стало зрозумілим, що злочин не є вічним і, відповідно, покарання не повинно бути вічним. Насправді це дуже важливе положення, оскільки воно формулює тезу про те, що все може змінюватися. Покарання стали визначатися на певний строк і мати певні межі. Все це привело до формулювання та встановлення інституту звільнення від відбування покарання.

Як свідчать результати історико-правового аналізу, найбільш ранніми видами звільнення від відбування покарання є помилування та амністія. На різних етапах розвитку людства ці інститути набували різноманітних форм. Помилування має більш давню історію. Виникненню помилування передувало право потерпілого пробачити свого кривдника. Помилування як звільнення від покарання існує на землі не менше чотирьох тисяч років [3, с. 253–254].

Перші згадки про застосування амністії як державного заходу знаходимо в історії Стародавньої Греції, особливо у демократичних Афінах. Отже, помилування порівняно з амністією має більш давнє походження. Поступово помилування стало набувати ознак амністії, тобто застосовуватися вже стосовно не лише конкретних осіб, а й широкого невизначеного кола громадян. Таким чином, доходимо висновку, що помилування виникло одночасно з державною владою і завжди є винятковою її прерогативою. Великий князь, монарх або правитель міг своїм владним рішенням полегшити становище певного злочинця.

Як зазначає М. Д. Міщенко Україна у цьому відношенні не стала винятком. Аналізуючи вказаний правовий інститут, автор зазначає, що державна влада з часів Київської Русі не одразу набула відповідних ознак. Тривалий час публічна влада була недостатньо централізованою, князі Стародавньої Русі практично не залежали один від одного політично. Кожний із них у межах своєї території міг здійснювати помилування. Особливо це було поширено у періоди частих воєн, коли князі для надбання одностороннього милували своїх кривдників, іноді таке прощення було колективним. Після розпаду Давньоруської держави право помилування зосереджується в руках самодержців [3, с. 256].

За слушним уточненням І. І. Журової, тривалий час помилування не мало законодавчого закріплення, хоча застосовувалося досить часто, зазвичай з нагоди знаменних подій. У царській Росії вперше на законодавчому рівні помилування було передбачене Судебником 1550 р., який визначав, що особа залишається в немилості до визначення покарання або до настання помилування. Соборне Уложення 1649 р. прямо закріплювало за государем право помилування. Уперше в Російській імперії поняття помилування визначається в Уложенні про покарання кримінальні та виправні від 15 серпня 1845 р. До 1905 р. акти помилування в Російській імперії видавалися у вигляді маніфесту, а з 1905 р. стали видаватися у вигляді указу [2, с. 16–17, 19].

Щодо інших підстав звільнення від відбування покарання, то слід зазначити, що із запровадженням у 1832 р. інституту дострокового звільнення засуджених (ст. 309, 317 Зводу установ та статутів про утримуваних під вартою і засланих 1832 року) тюремне ув'язнення втратило виключно ка-

ральну властивість і стало наповнюватися реальним духом виправлення та перевиховання засуджених. 1909 року безумовний характер дострокового звільнення набув характеру умовного, що закономірно вимагало необхідності ретельної індивідуалізації виконання покарання (ст. 416–439 Зводу установ та статутів про утримуваних під вартою у редакції 1890 року за продовженням 1909 року [4]). Умовне дострокове звільнення могло бути застосоване до засуджених, які відбували покарання у тюрмі, у виправному арештантському відділенні або у виправному будинку після закінчення... призначеного строку, але не менше шести місяців (ст. 416, 421 Зводу). Процедура реалізації умовного дострокового звільнення закріплювалася Законом від 22 червня 1909 р. «Про умовне дострокове звільнення» [5].

Слід зазначити, що період 1917–1919 рр. був досить складним та кризовим для пенітенціарної системи України, оскільки у цей час влада багато разів переходила з рук у руки, але попри все тюремні інституції так і не були реформовані [6, с. 9–10].

Що стосується радянського періоду розвитку інституту дострокового звільнення від відбування покарання, то історико-правовий аналіз свідчить про те, що вперше основні правила цього інституту були закладені в постанові Народного комісаріату юстиції «Про дострокове звільнення» від 25 листопада 1918 р. [7, с. 27–28]. А 21 березня 1921 р. було прийнято декрет Ради народних комісарів «Про позбавлення волі та про порядок умовно-дострокового звільнення ув'язнених» [7, с. 52–54]. Перший та другий кодифіковані виправно-трудова закони 1925 р. та 1970 р. відповідно також передбачали умовно-дострокове звільнення.

Зазначимо, що до 2001 р. інститут умовно-дострокового звільнення від відбування покарання розвивався пліч-о-пліч із заміною невідбутої частини покарання більш м'яким і розглядалися як завершальний етап виправлення засудженого. Слід зазначити, що в чинному Кримінальному кодексі України [8] зазначені заохочувальні інститути регламентовані різними статтями (ст. 81 та ст. 82). Різними є і підстави їх застосування.

Доречно наголосити, що чинний Кримінально-виконавчий кодекс України [9] від 11 липня 2003 р. (набрав чинності з 1 січня 2004 р.) увібрав у себе багато прогресивних ідей, заснованих на позитивному вітчизняному та зарубіжному досвіді виконання покарань, реалізація яких дозволить наблизити порядок виконання і умови відбування покарань до вимог міжнародних стандартів щодо діяльності пенітенціарних установ та поведження із засудженими. Новелою Кримінально-виконавчого кодексу України порівняно з попередніми кодифікованими актами є розширення у ст. 152 переліку підстав звільнення від відбування покарання, якими є: відбуття строку покарання, призначеного вироком суду; закон України про амністію; акт про помилування; скасування вироку суду і закриття кримінального провадження; закінчення строків давності виконання обвинувального вироку; умовно-дострокове звільнення від відбування покарання; хвороба; інші підстави, передбачені законом.

Список використаних джерел

1. Богатирьова О. І., Журова І. І., Лісічков О. В. Інститут звільнення від відбування покарання у законодавстві України: навч. посіб. / за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. І. Г. Богатирьова. Київ: ВД «Дакор», 2014. 214 с.
2. Журова І. І. Виконання органами і установами Державної пенітенціарної служби України звільнення від відбування покарання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2013. 227 с.
3. Міщенко А. Д. Ретроспективний аналіз помилування в Україні. *Вісник Запорізького національного університету*. Серія: Юридичні науки. 2012. № 2. Ч. 2. С. 251–256.
4. Свод учреждений и уставов о содержащихся под стражею: издание 1890 года. URL: <http://rus-sky.com/history/library/vol.14/vol.14.4.htm>.
5. Высочайше утвержденный одобренный Государственным Советом и Государственной Думой закон «Об условном досрочном освобождении» от 22 июня 1909 г. // Полное собрание законов Российской империи / Собрание (1881–1913). Т. 29 (1909). Ч. 1. Закон № 32241. С. 570–573. URL: http://www.nlr.ru/e-res/law_r/search.php.
6. Хрестоматія з історії пенітенціарної системи України / упоряд. Г. О. Радов, І. І. Резник. Київ: ВД «Говард пресс», 1999. Т. 2. Ч. 1. 456 с.
7. Сборник нормативных актов по советскому исправительно-трудовому праву (1917–1959 гг.). *История законодательства* / сост. П. М. Лосев и Г. И. Рагулин. Москва: Гос. изд-во юрид. лит., 1959. 360 с.
8. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
9. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.

Крайник Григорій Сергійович,

кандидат юридичних наук, асистент кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТУ ЗАБРУДНЕННЯ АБО ПСУВАННЯ ЗЕМЕЛЬ (СТ. 239 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ)

Від належного розуміння предмету зазначеного злочину залежить правильна кваліфікація злочину, передбаченого ст. 239 Кримінального кодексу (далі – КК) України, а також інших злочинів проти довкілля, відмежування від суміжних злочинів.

Зі змісту ст. 239 КК України випливає, що відповідальність повинна наставати за забруднення або псування земель, тобто у зазначеній статті вказано предметом злочину землі.

Питання визначення предмета злочину, передбаченого ст. 239 КК України, досліджували С. Б. Гавриш, М. В. Іщенко, В. К. Матвійчук, А. М. Шульга та інші дослідники.

У теорії кримінального права визнано, що предметом злочину є будь-які речі матеріального світу, з певними властивостями яких закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність у діях особи ознак конкретного складу злочину [1, с. 89].

Оскільки предметом злочину може бути лише певна річ, то вона завжди є речовою (матеріальною) ознакою злочину [2, с. 90]. Важливо, що речі слід поділяти на «тілесні» і «безтілесні» [3, с. 91–94; 4, с. 101–107]. Специфіка безтілесної речі полягає у тому, що її визначальною властивістю є те, що соціальну (соціально-економічну) цінність має її нематеріальний (інформаційний зміст). Для речей безтілесних, як і для тілесних характерна єдність форми та змісту, проте щодо безтілесних речей права і обов'язки суб'єктів виникають стосовно їх нематеріального змісту і це визнано суспільством і державою як цінне [3, с. 90, 91].

Проте останнім часом у дослідженнях вітчизняних авторів викладена думка, що предмет злочину – не лише річ, а й феномени, що не є річчю – інформація, енергія. Такий підхід в українській кримінально-правовій науці започаткували М. І. Панов, визнавши електричну енергію та інші види енергії предметом заподіяння майнової шкоди шляхом обману і зловживання довірою [5, с. 19, 97, 98] та О. Е. Радутний, котрий визнав інформацію та її різновид – таємницю (у тому числі комерційну) предметом злочину [6, с. 5].

Предметом злочину, передбаченого ст. 239 КК України, виступають землі будь-якого цільового призначення. Землі у даному разі – це верхній шар земної поверхні у межах зони аерації, під якою слід розуміти верхню товщу земної кори між її поверхнею і дзеркалом ґрунтових вод. Вжите у ст. 239 КК України поняття «землі» збігається з поняттям «ґрунт», який розглядається як мінерально-органічне утворення, поверхневий шар землі, що характеризується родючістю [7, с. 637, 638].

Відповідно до цільового призначення всі землі України поділяються на: 1) землі сільськогосподарського призначення; 2) землі житлової та громадської забудови; 3) землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення; 4) землі оздоровчого призначення; 5) землі рекреаційного призначення; 6) землі історико-культурного призначення; 7) землі лісового фонду; 8) землі водного фонду; 9) землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення (ст. 19 Земельного кодексу України) [8]. Отже, забруднення або псування земель (ст. 239 КК України) – це предметний злочин.

А. М. Шульга предметом злочину, передбаченого ст. 239 КК України, визнає поверхневий родючий шар землі [9, с. 83]. На мою думку, не слід ототожнювати землі та їх поверхневий родючий шар, що іменується як ґрунт. Про те, що поняття «земля» і «ґрунт» не збігаються, можна зробити висновок зі змісту статей 162 та 168 Земельного кодексу України, де самостійними об'єктами правової охорони передбачені землі (ст. 162) та ґрунти (ст. 168) [8].

З погляду М. В. Іщенка, предметом забруднення або псування земель (ст. 239 КК України), є усі категорії земель, а не лише їх складова – ґрунти. Це пов'язано з тим, що землі охоплюють, включають ґрунти, а тому саме землі слід визнавати предметом злочину, передбаченого ст. 239 КК України [10, с. 130].

Отже, можна погодитися з поглядом С. Б. Гавриша, М. В. Іщенка та інших науковців, що предмет досліджуваного злочину – усі категорії земель. Водночас, ґрунти не завжди є складовою земель.

Список використаних джерел

1. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / В. І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгіна та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., перероб. і доп. Харків: Право, 2015. 528 с.
2. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві: монографія. Харків: Право, 2016. 256 с.
3. Шульга А. В. Нематериальное (бестелесное) имущество как предмет преступления. *Труды Куйбышевского ун-та*. Сер. 1. Право. 2008. № 1. С. 91–94.
4. Демидова Л. М. Безтілесна річ як предмет злочину. *Вісник Акад. прав. наук України*. 2015. № 2. С. 101–107.
5. Панов Н. И. Уголовная ответственность за причинение имущественного ущерба путем обмана или злоупотребления доверием. Харьков: Вища шк., 1977. 128 с.
6. Радутний О. Е. Кримінальна відповідальність за незаконне збирання, використання та розголошення відомостей, що становлять комерційну таємницю (аналіз складів злочину): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2002. 20 с.
7. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., доп. Харків: Право, 2013. Т. 2: Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгіна та ін. 2013. 1040 с.
8. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. Ст. 27.
9. Шульга А. М. Злочини проти довкілля. Питання кваліфікації: науково-практичне видання. Харків: НікаНова, 2012. 192 с.
10. Іщенко М. В. Предмет забруднення або псування земель. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. Вип. 2. С. 117–130.

Крикушенко Олександр Георгійович,

кандидат юридичних наук, начальник Адміністрації Державної кримінально-виконавчої служби України, генерал-майор внутрішньої служби

СУЧАСНА КРИМІНАЛЬНА ІДЕОЛОГІЯ ТА ЇЇ ВІДБИТКИ В МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Сучасна криміногенна ситуація, яка склалася в Україні, ускладнюється не лише появою нових форм та видів злочинів, а й тим, що високий рівень злочинності обумовив зростання рецидиву та криміналізацію певних верств суспільства за рахунок потрапляння за ґрати великої кількості осіб, – переважно молодого віку. Сотні тисяч осіб, пройшовши «тюремні університети», стають носіями кримінальної ідеології. Як наслідок, відбувається її поширення не тільки в умовах несвободи, а й загалом на українське суспільство. Вона розпочала втілюватися у різні сфери соціального життя: у літературу, мистецтво, кіно, телепередачі тощо. Тюремний жаргон, манери поведінки стали використовувати не лише звичайні громадяни, а й політики, керівники різного рівня, правоохоронці.

Суспільна небезпека кримінальної ідеології полягає у забрудненні свідомості населення, у здатності підмінити загальнолюдські цінності кримінальними. Крім цього через вплив особливо кримінальної субкультури на свідомість населення міститься потенційна загроза тотальної криміналізації суспільства, збільшення рівня злочинності.

Для ефективної боротьби зі злочинністю важливе значення має досягнення цілей покарання, визначених у ч. 2 ст. 50 Кримінального кодексу України, зокрема виправлення та запобігання вчиненню засудженими нових злочинів. Важливим засобом досягнення цілей покарання є розробка та реалізація відповідних кримінально-правових, кримінологічних, педагогічних, організаційних заходів. При цьому ефективність діяльності установ виконання покарань залежить і від ступеня криміногенності серед засуджених, який впливає на реальні можливості персоналу із забезпечення ресоціалізації засуджених.

Незважаючи на те, що останнім часом ця проблематика неодноразова знаходилася у полі зору вітчизняних та зарубіжних учених (О. М. Бандурка, В. В. Голіна, О. М. Джужа, Т. А. Денисова, А. П. Закалюк, О. М. Костенко, О. М. Литвинов, А. Х. Степанюк, В. М. Трубников та ін.), її не можна вважати остаточно вирішеною. Особливо це стосується дослідження кримінальної ідеології, складовою якої є субкультура в місцях позбавлення волі та її запобігання персоналом установ виконання покарань у сучасних умовах.

Кримінальна ідеологія стимулює кримінальну або ж криміналізовану поведінку особи, способи мислення та цінності, через які відбувається посилення привабливості злочину і злочинності як способу життя. При цьому можуть використовуватись різні засоби подібної популяризації, але стає зрозумілим, що така ідеологія стає своєрідною ціннісною периферією субкультури злочинного світу, а значить, спрацьовує на поповнення злочинного контингенту.

Як показують кримінологічні дослідження, протиправна діяльність, яку розгорнули лідери злочинного світу, спрямована на встановлення пріоритету їх неформального впливу на основну масу засуджених, що є піддрунтям протидії адміністрації установ виконання покарань. Кримінологи звертають увагу на те, що від 50 % до 80 % засуджених до позбавлення волі і близько 98 % ув'язнених зазнають впливу тюремної субкультури. При цьому основна маса засуджених (понад 90 %), яка не належить до авторитетів злочинного середовища, перебуває у постійному стані тривоги за особисту безпеку та вважає головною умовою її забезпечення дотримання звичаїв і традицій тюремної субкультури, а не чітке виконання законних вимог адміністрації установ виконання покарань та Правил внутрішнього розпорядку.

Сьогодні існують не тільки значні особливості й відмінності кримінальної та тюремної субкультур від раніше існуючих, а і особливості у їх застосуванні. Неможливо надати повну характеристику змінам, які відбуваються, однак варто вказати, що нерідко кримінальна ідеологія сприяє вчиненню злочинів в умовах виконання покарань.

Злочинність в місцях позбавлення волі є складною і серйозною проблемою не тільки для установ виконання покарань, а й для всього суспільства в цілому. Злочини, вчинені в період відбування позбавлення волі, негативно відбиваються на досягненні цілей покарання, підривають авторитет кримінально-виконавчої системи, дестабілізують там оперативну обстановку і стан правопорядку, свідчать про наявність корінних протиріч, що виникають при виконанні та відбуванні покарання. Майже щоденно в мережі Інтернет, теле- або радіопередачах, журнальній або газетній публікаціях з'являється інформація, часто перекручена, ненаукова, про діяльність установ виконання покарань. У центрі уваги найчастіше злочини, що вчиняються засудженими або проти них. Подібна обставина зовсім не знижує, а, навпаки, підвищує рівень ризиків вчинення злочинів та правопорушень. Такий процес працює у напрямі вчинення нових злочинів, а тому прийняття відповідних профілактичних заходів сприятиме виявленню, усуненню, нейтралізації і компенсації негативних явищ і процесів, що функціонують в місцях позбавлення волі.

У зв'язку із зазначеним, вважаємо слушним і необхідним:

– доповнити правила ведення службової документації за спеціальними оперативно-профілактичними обліками окремих категорій засуджених з вимогами щодо створення інформаційно-довідкових картотек або електронних баз даних з фототаблицями тагувань на кожного засудженого, який їх має;

– внести пропозиції щодо особливостей застосування режимних вимог залежно від поведінки окремих категорій засуджених – носіїв субкультури місць позбавлення волі;

– визначитись і відпрацювати цілісну систему заходів запобігання поширенню сучасної кримінальної ідеології, у тому числі й субкультури місць позбавлення волі. Особливо необхідним є відпрацювання персоналом установ виконання покарань загального механізму запобігання негативним проявам та їх поширенню на стадії попереднього ув'язнення, у слідчих ізоляторах та виховних колоніях;

– розширити науковий пошук в рамках кримінологічної теорії – кримінопенології (в більш вузькому значенні – пенітенціарної кримінології), дослідження якої необхідне в Україні й пов'язано зі специфікою детермінації і особливостями профілактики злочинів та правопорушень в місцях позбавлення волі;

– продовжити реформування кримінально-виконавчої служби з урахуванням сучасного світового досвіду та європейських стандартів у системі виконання покарань;

– загалом необхідними для суспільства й держави треба вважати розробку загальносоціальних, спеціально-кримінологічних та індивідуальних заходів запобігання поширенню сучасної кримінальної ідеології серед населення.

Таким чином, дослідження сучасного стану поширенню кримінальної ідеології та її взаємозв'язків з криміногенною ситуацією всередині установ виконання покарань, із зовнішнім світом, а також практична потреба розробки основних шляхів та методів нейтралізації негативного впливу на

осіб, позбавлених волі, на протидію зусиллям персоналу, спрямованим на виправлення і ресоціалізацію засуджених, визначає необхідність вжиття вищезазначених запобіжних заходів.

Кубрак Руслан Миколайович,

перший заступник начальника Дніпровського центру підвищення кваліфікації персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України – начальник навчального відділу

ЗАСУДЖЕНІ З ПСИХІЧНИМИ ВІДХИЛЕННЯМИ ЯК ОКРЕМА ПЕНІТЕНЦІАРНА КАТЕГОРІЯ

Сьогодні кримінально-виконавча політика в Україні спрямована на подальшу гуманізацію виконання кримінальних покарань, пов'язаних з позбавленням волі (ізоляцією). Незважаючи на це, покарання у виді позбавлення волі на певний строк у 2004–2018 рр. застосовувалося судами до кожної четвертої, в окремі роки – п'ятої винної особи (від 20,4 % до 26,5 % загальної кількості засуджених) [1]. При цьому серед засуджених, які трималися в установах виконання покарань (далі – УВП) протягом вказаного періоду від 12 % в період з 2004–2009 рр. до 7 % в період з 2010–2018 рр. становили особи з психічними відхиленнями в межах осудності та обмеженої осудності [2]. Загальна чисельність засуджених, які трималися в УВП, становила від 192 тис. у 2004 р. до 60 тис. у 2018 р., серед них особи з психічними аномаліями в межах осудності та обмеженої осудності – 12077 осіб та 3344 осіб відповідно, при збереженні відносно сталих показників захворюваності протягом всього вказаного періоду (від 31,01 до 35,6 на 1000 засуджених).

Нами досліджено кількісно-якісні ознаки такої складної пенітенціарної категорії, як засуджені з психічними відхиленнями, за результатами чого встановлено, що:

– серед засуджених з порушеннями психіки переважають особи працездатного зрілого віку (25–49 років); при цьому за результатами вибірки осіб похилого віку встановлено 5 % жінок та 7 % чоловіків, що є значно вищим показником, ніж кількість осіб похилого віку серед загальної кількості засуджених;

– переважна більшість засуджених з психічними відхиленнями не мають подружніх стосунків та не виховують дітей;

– їх сім'ї жили дружно і лише п'ята частина респондентів проживала в атмосфері конфліктів у родині. Незначна частина опитаних мали батьків, які притягувалися до кримінальної відповідальності, або позбавлені батьківських прав, найбільше їх серед неповнолітніх чоловічої статі. Більший відсоток батьків дорослих засуджених та неповнолітніх жіночої статі зловживали алкоголем. Ці показники в два рази перевищили такі ситуації у родинах порівняно з повнолітніми чоловіками та в дев'ять разів порівняно з неповнолітні-

ми чоловічої статі. Виходячи з цього, можна зробити висновок про значний криміногенний вплив даного фактору в сім'ї на осіб жіночої статі;

– серед засуджених, що потрапили до нашої вибірки, на час вчинення злочину 70,5 % проживали в містах та селищах міського типу, 22,8 % – в сільській місцевості, не мали постійного місця проживання – 6,7 %, народилися в містах та селищах міського типу – 64,9 %, в сільській місцевості – 27,6 %;

– освітній рівень дослідженої нами категорії засуджених є досить низьким, а саме: переважна більшість (68,8 %) мають базову загальну середню та професійно-технічну освіту, лише 4,0 % чоловіків та 2,4 % жінок мали вищу освіту другого (магістерського) рівня. У більшості випадків це обумовлено наявними порушеннями психічної діяльності. Особливо, коли йдеться про осіб з порушеннями психіки у виді органічних включно симптоматичних відхилень, розумової відсталості (олігофренії);

– до засудження 34,7 % осіб працювали на низькокваліфікованих роботах, 23,5 % мали статус безробітних та вели паразитичний спосіб життя;

– за результатами обстеження комісією щорічно близько 100 засудженим з психічними відхиленнями встановлюються II та III групи інвалідності;

– більшість засуджених сприймають призначене покарання в першу чергу як кару, відплату суспільства за вчинений злочин. П'ята частина опитаних вбачає в призначеному покаранні засіб виправлення злочинців, лише серед засуджених жінок переконані в цьому 73,2 % опитаних.

– кожен шостий засуджений з порушеннями психічної діяльності протягом року проходить лікування в спеціалізованому психіатричному лікувальному закладі Державної кримінально-виконавчої служби України;

– на сьогодні до найбільш поширених психічних порушень серед засуджених до позбавлення волі на певний строк належать порушення психіки внаслідок алкоголізму, нарко- та інших хімічних залежностей, органічні (включно симптоматичні) розлади, розумова відсталість (олігофренія), афективні розлади та шизофренія;

– більшість засуджених злочин, за який відбувають покарання, вчинили умисно, передбачаючи та бажаючи настання злочинних наслідків, при цьому свою вину у вчиненому злочині визнали повністю 66,5 % чоловіків, 70,7 % жінок, 66,0 % неповнолітніх чоловічої статі та 100,0 % неповнолітніх жіночої статі;

– незначний відсоток засуджених з психічними відхиленнями вчинили повторно злочин, перебуваючи в УВП (2,67 % – чоловіків, та 4,8 % – серед жінок).

За результатами нашого дослідження встановлено закономірності криміногенного впливу психічних порушень, який полягає в наступному:

– наявність психічного порушення сприяє розвитку превалюючих агресивних рис у поведінці засуджених;

– мають визначальну роль у формуванні свідомих та несвідомих психологічних установок кримінальної спрямованості при вирішенні складних ситуацій, часто із застосуванням фізичної сили, насилля;

– укорінення у психіці антисуспільних прокримінальних поглядів та установок, що витісняють морально прийнятні правила та норми поведінки під впливом психічного відхилення, особливо серед осіб з порушенням у формі олігофренії;

– сприяють легкому залученню іншими особам до вчинення злочинів як безпосередніх виконавців, в тому числі і у групах.

У запобіганні виникненню чи загостренню вже існуючих порушень психіки важливу роль відіграє соціальне оточуюче середовище, а тому важливим є усунення чи, принаймні, мінімізація впливу психотравмуючих факторів у сфері трудової діяльності, сімейно-побутових відносинах, дозвіллі та інших комунікаційних взаємодіях.

Освітньо-виховний процес в УВП, а особливо у спеціальних виховних установах, потребує залучення фахівців в галузі педагогіки з досвідом роботи з особами, які мають психічні недоліки, впровадженню педагогічних методик та освітніх програм підготовки з урахуванням не тільки самого факту наявності психічних відхилень, а й їх видів. Зазначені програми та методики потребують обов'язкового погодження та корекції за участю фахівців вузької спеціалізації в галузі патопсихології та психіатрії [3, с. 186].

Результати проведених кримінологіко-психіатричних досліджень показали, що засуджені з порушеннями психіки після звільнення з УВП, потрапляючи в те ж негативне мікросередовище, відновлюють комунікації негативного характеру, зловживають психоактивними речовинами, що повертає їх до злочинного способу життя.

Враховуючи отримані результати, ми зазначаємо важливу криміногенну роль психічних порушень, проте необхідно відзначити, що не вони, а сформовані негативні особистісні якості засуджених осіб займали провідну роль у вчиненні ними злочинів. Також зазначимо, що вони не завжди відіграють провідну роль у вчиненні злочину.

Спираючись на вищевказані дані і враховуючи значний сегмент серед засуджених осіб з психічними відхиленнями, можемо стверджувати, що засуджені з порушеннями психіки становлять окрему складну пенітенціарну категорію, з притаманними тільки їй якостями та характеристиками і представлену повнолітніми та неповнолітніми особами жіночої і чоловічої статі, які тримаються в УВП.

Список використаних джерел

1. Аналіз стану здійснення судочинства 2004–2018рр. (за даними судової статистики). URL: http://sc.gov.ua/ua/sudova_statistika.html.
2. Підсумковий огляди організації охорони здоров'я в установах виконання покарань і слідчих ізоляторів (згідно з розпорядженнями ДДУПВП, ДПтС України, ДКВС України 2004–2017 рр.).
3. Кубрак Р. М., Лень В. В. Кримінально-виконавча характеристика засуджених з психічними відхиленнями до позбавлення волі на певний строк: монографія. Дніпро: Вид. Біла К. О., 2018. 272 с.

Літкевич Дмитро Олександрович,
аспірант кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, адвокат

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ З ВИКОРИСТАННЯМ ПОЛІГРАФА ТА ЇЇ РЕЗУЛЬТАТІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Протягом багатьох років у своїй більшості як процесуалісти, так і криміналісти, полемізували щодо можливостей застосування поліграфу як засобу отримання доказової інформації, посилаючись на ненадійність отриманого результату.

Аналіз спеціальних досліджень, а також відповідної практики дозволяє зробити висновок стосовно наявності прогалин та недоліків вітчизняного нормативно- правового регулювання участі поліграфологів у кримінальному провадженні, підстав та порядку проведення психофізіологічної експертизи, процесуального значення її висновків тощо. Згідно з п. 6. 8 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень з метою отримання орієнтувальної інформації можуть проводитися опитування із застосуванням спеціального технічного засобу – комп'ютерного поліграфа. Предметом опитування із застосуванням спеціального технічного засобу – комп'ютерного поліграфа є отримання орієнтувальної інформації щодо: ступеня ймовірності повідомленої опитуваною особою інформації; повноти наданої опитуваною особою інформації; джерела отриманої опитуваною особою інформації; уявлень опитуваної особи про певну подію; іншої орієнтувальної інформації, необхідної для конструювання версій розслідування певних подій. Такі опитування можуть проводитись тільки за наявності письмової згоди особи, яка проходить опитування [1]. Утім, Кримінальний процесуальний кодекс (далі – КПК) України відповідних змін не передбачає.

На нашу думку не можна погодитися з пропозицією, відповідно до якої перевірка правдивості показів особи на поліграфі це особливий різновид втручання у приватне спілкування, тобто є негласними слідчими (розшуковими) діями, оскільки під останніми розуміють різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, а тестування з використанням поліграфа проводиться гласно, з обов'язковою згодою особи, показання якої необхідно дослідити [2]. Крім того, спірною є позиція В. О. Семенцова щодо запровадження нової слідчої дії – перевірки показань на поліграфі [3], оскільки не зрозуміло хто саме буде проводити цю слідчу дію – слідчий або спеціаліст, а також щодо допустимості оцінки отриманих відомостей саме спеціалістом, виходячи із нормативного змісту ст. 94 КПК України.

Слушною є позиція О. М. Дуфенюк, А. І. Кунтій щодо визначення поліграфологічного тестування один із різновидів судових експертиз (психо-

фізіологічна експертиза) [4]. Не погоджуючись із цими авторами, О. В. Фунікова наголошує, що відсутність визначеної та зареєстрованої відповідним органом наукової методики проведення будь-якого дослідження автоматично виключає залучення отриманої інформації як доказової [5]. Така точка зору підтримується і окремими суддями [6; 7; 8].

І. Л. Чупрікова пропонує вважати використання поліграфа – поліграфологічною експертизою та виокремлює такі умови допустимості її проведення: закріплення можливості використання поліграфа на законодавчому рівні; визнання дослідження на детекторі брехні різновидом судової експертизи; проведення поліграфологічного дослідження виключно за згодою підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого; дотримання при проведенні дослідження прав особи, яка проходить дослідження, передбачених міжнародно-правовими актами, Конституцією та законами України, нормами моралі та етики; забезпечення права підозрюваного, обвинуваченого проходити дослідження на поліграфі у присутності захисника, свідка – у присутності адвоката, якщо він у нього є. У випадках, коли КПК України передбачається обов'язкове залучення захисника, цей захисник повинен бути присутнім при поліграфологічному дослідженні; усунення будь-яких зовнішніх чинників, які можуть вплинути на достовірність інформації, яку покаже поліграф (незручні умови тестування, обстановка, що пригнічує, мигання світла, грубість персоналу); перевірка перед дослідженням чи не вживала особа, яка підлягатиме дослідженню, заспокійливих препаратів, а також шкіри досліджуваного в тих місцях, де буде прикріплено датчик; встановлення вікової межі проходження перевірки на поліграфі (пропонується дозволити таку перевірку з моменту настання віку кримінальної відповідальності і до того часу, поки особа здатна усвідомлювати свої дії та керувати ними); заборона перевірки на поліграфі показань з чужих слів; використання показань, отриманих за допомогою детектора брехні в якості доказів лише у сукупності з іншими доказами [9].

Зазначимо, що аналіз практики показує, що під час досудового розслідування достатньо часто заявляються клопотання про призначення психофізіологічної експертизи із використанням поліграфа або психологічної експертизи із застосуванням спеціального технічного засобу комп'ютерного поліграфа. Зауважимо, що судова практика є неоднозначною. В одних випадках судді відмовляють у задоволенні скарги про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій [10; 11; 12; 13]. При цьому, доволі показовою є і позиція вищої судової інстанції. Так, Колегія суддів судової палати у кримінальних справах ВССУ, розглянувши касаційні скарги засудженого ОСОБА_5, захисників ОСОБА_6, ОСОБА_7 та ОСОБА_8 на вирок Святошинського районного суду м. Києва від 29 липня 2013 року та ухвалу Апеляційного суду м. Києва від 27 жовтня 2014 року, у своєму рішенні зазначила, що як видно з оскаржуваних судових рішень, одним із доказів причетності ОСОБА_5 до обставин заподіяння смерті ОСОБА_13 та ОСОБА_14, є висновок судово-психологічно-фізіологічної експертизи з ви-

користанням «Поліграфу», яка проводилася ОСОБА_15. Однак, згідно з ч. 4 ст. 7 Закону України № 4038-ХІІ від 25 лютого 1994 року «Про судову експертизу» для проведення деяких видів експертиз, які не здійснюються виключно державними спеціалізованими установами, за рішенням особи або органу, що призначили судову експертизу, можуть залучатися, крім судових експертів, також інші фахівці з відповідних галузей знань, а ст. 9 цього Закону передбачає можливість особи або органу, які призначили судову експертизу, доручити її проведення тим судовим експертам, яких внесено до державного Реєстру атестованих судових експертів, а у випадках, передбачених ч. 4 ст. 7 цього Закону, – іншим фахівцям із відповідних галузей знань. Тобто судову експертизу відповідно до наведених положень зазначеного Закону може проводити лише особа, яка є атестованим експертом або фахівцем у відповідній галузі знань. Проте в матеріалах справи щодо ОСОБА_5 відсутні будь-які відомості на підтвердження повноважень ОСОБА_15, яка виступала в ролі експерта і проводила вищевказане дослідження, зокрема щодо того, чи внесена остання до державного Реєстру атестованих судових експертів або інших доказів з приводу її акредитації фахівцем у відповідній галузі знань. З огляду на наведене колегія суддів дійшла висновку, що судово-психологічно-фізіологічна експертиза з використанням «Поліграфу», яку було проведено без дотримання встановленого законом порядку, а також показання ОСОБА_15 в суді першої інстанції на підтвердження свого висновку не можна вважати допустимими доказами обвинувачення, у зв'язку з чим вони підлягають виключенню з оскаржуваних судових рішень [14].

Разом із тим, у судовій практиці зустрічається і протилежний підхід, коли судді задовольняють відповідні клопотання про призначення психофізіологічної експертизи із застосуванням спеціального технічного засобу – комп'ютерного поліграфа або визнають результати такої експертизи допустимими доказами [15; 16; 17; 18; 19].

З огляду на викладе, зазначимо, що проблеми застосування поліграфологічного методу дослідження у кримінальному провадженні залишаються актуальним та потребують подальшого наукового та нормативного супроводження. Практика проведення психофізіологічної експертизи із застосуванням спеціального технічного засобу - комп'ютерного поліграфа показує, що за її результатами отримуються науково-обґрунтовані висновки, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення. Нагальною необхідністю є нормативно-правове регулювання поліграфа та експертної діяльності щодо його використання. Висновки експертів-поліграфологів не мають жодних переваг порівняно з висновками експертів, отриманими за результатами інших експертиз, та підлягають оцінці за правилами, передбаченими ст. 94 КПК України.

Список використаних джерел

1. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: затв. наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 (у ред. наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 р. № 1950/5). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98/print1513067160139825>.

2. Про доповнення Кримінального процесуального кодексу України положеннями щодо використання поліграфа «детектора брехні»: проект Закону України від 10.12.2015 р. № 3611. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57349.

3. Семенцов В. А. Новое следственное действие – проверка показаний на полиграфе. *Российский юридический журнал*. 2010. № 5. С. 132-138.

4. Дуфенюк О. М., Кунтій А. І. Перспективи доповнення Кримінального процесуального кодексу України положеннями щодо використання поліграфа. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 1. С. 299–307.

5. Фунікова О. В. Криміналістичні аспекти психофізіологічних досліджень. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 5. С. 308–310.

6. Ухвала Святошинського районного суду м. Києва від 10 грудня 2015 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/54366175>.

7. Ухвала Томашпільського районного суду Вінницької області від 12 січня 2017р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/64034113>

8. Ухвала Красноармійського міськрайонного суду Донецької області від 01 листопада 2017 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/69948134>.

9. Чупрікова І. Л. Допустимість доказів у світлі нового Кримінального процесуального кодексу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2015. 191 с.

10. Ухвала Київський районний суд м. Харкова від 27 січня 2016 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55268937>.

11. Ухвала Святошинського районного суду м. Києва від 10 грудня 2015 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/54366175>.

12. Ухвала Томашпільського районного суду Вінницької області від 12 січня 2017р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/64034113>.

13. Ухвала Красноармійського міськрайонного суду Донецької області від 01 листопада 2017 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/69948134>.

14. Ухвала Колегії суддів судової палати у кримінальних справах ВССУ від 09 лютого 2016 року. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/55979851>.

15. Ухвала Харківського районного суду Харківської області від 16 червня 2017р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/67189422>.

16. Вирок Апеляційного суду Полтавської області від 5.12.2007 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/3909595>.

17. Вирок Апеляційного суду Житомирської області від 1.08.2008 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/8100829>.

18. Вирок Староміського районного суду м. Вінниці від 27.05.2010 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/9531920>.

19. Вирок Куйбишевського районного суду м. Донецька від 22.08.2011 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/21035915>.

Лук'янченко Єлизавета Олегівна,

керівник сектору адміністративних стягнень
Державної установи «Центр пробачії»

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ У ПОРЯДКУ ВСТАНОВЛЕННЯ ВИПАДКІВ УЧИНЕННЯ ЗАСУДЖЕНИМИ ОСОБАМИ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПІД ЧАС ІСПИТОВОГО СТРОКУ

Вчинення засудженими особами адміністративних правопорушень під час іспитового строку тягнуть за собою відповідальність, що передбачена законодавством. Адміністративна відповідальність, у свою чергу, знаходить своє вираження у накладенні на винних осіб адміністративних стяг-

лень, які відповідно до ст. 23 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), є мірою відповідальності і застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами [1].

Право складання протоколів про адміністративні правопорушення покладено на широке коло суб'єктів, що визначено ст. 255 КУпАП, серед яких уповноважені на те посадові особи: органів внутрішніх справ; органів державного нагляду в сфері пожежної і техногенної безпеки; органів Державної прикордонної служби; органів рибохорони; фінансових органів та ін.

Під час іспитового строку засуджений зобов'язаний виконувати покладені на нього обов'язки, не допускати вчинення адміністративних правопорушень та нових злочинів. Результатом проходження випробувального терміну може бути звільнення від призначення йому покарання або реальне його відбування.

Так, з метою встановлення випадків порушення засудженою особою громадського порядку працівник уповноваженого органу з питань пробації контролює поведінку засуджених осіб і один раз на три місяці направляє до органів внутрішніх справ запити про те, чи притягувалися засуджені особи до адміністративної відповідальності [2].

Потрібно звернути увагу, що чинні норми кримінального та кримінально-виконавчого законодавства України не встановлюють, на що саме повинні посягати адміністративні проступки або в якій галузі вчинені засудженими особами під час випробувального терміну. Сам факт систематичного вчинення правопорушень, що тягнуть за собою накладення на особу адміністративних стягнень, можуть бути підставою для скасування звільнення від відбування покарання з випробуванням і направлення засудженого для відбування призначеного покарання.

Таким чином, для перевірки фактів притягнення засуджених до адміністративної відповідальності, уповноважені органи з питань пробації звертаються до органів Національної поліції.

Як безпосередньо передбачено в Інструкції з автоматизованого обліку адміністративних правопорушень, затвердженій наказом Міністерства внутрішніх справ України від 04.07.2016 р. № 595, автоматизований облік адміністративних правопорушень здійснюється в інтегрованій інформаційно-пошуковій системі на підставі протоколів (постанов), складених (винесених) уповноваженими на те посадовими особами Національної поліції [3].

До того ж правопорушення, які виявляються іншими органами або уповноваженими посадовими особами та факти складання ними протоколів, відносно таких осіб, не реєструються у вищезазначеній інформаційно-пошуковій системі. Як наслідок, така інформація фактично залишається поза увагою працівників органів пробації.

Прогалиною сучасного стану правового регулювання вирішення питання взаємодії спеціально уповноважених органів як суб'єктів, яких наді-

лено правом складати протоколи та притягати винних осіб до адміністративної відповідальності, є відсутність чіткого порядку обміну необхідною інформацією, а співробітництво у цьому напрямі є запорукою ефективного виявлення осіб, які систематично вчиняють правопорушення.

Відсутність Єдиного автоматизованого обліку адміністративних правопорушень надає можливість засудженим особам уникати відповідальності, передбаченої кримінальним і кримінально-виконавчим законодавством. Це призводить до ситуації, що здебільшого працівники органів пробації не мають жодних інструментів отримання інформації відносно таких засуджених, у результаті не забезпечується повною мірою здійснення контролю за їх поведінкою.

Також, відсутність інформації про вчинення особами під час іспитового строку правопорушень не дає виконати вимоги ч. 1 ст. 166 Кримінально-виконавчого кодексу України, згідно з якою «якщо засуджений не виконує обов'язки, встановлені цим Кодексом, Законом України «Про пробацію», а також покладені на нього судом, або систематично вчиняє правопорушення, що тягнуть за собою адміністративні стягнення і свідчать про його небажання стати на шлях виправлення, уповноважений орган з питань пробації вносить до суду подання про скасування звільнення від відбування покарання з випробуванням і направлення засудженого для відбування призначеного покарання» [4].

Постає необхідність нормативного розв'язання цієї проблеми та її вирішення шляхом усунення із законодавства існуючих колізій і запровадження Єдиного автоматизованого обліку адміністративних правопорушень з правом доступу до нього спеціально уповноважених суб'єктів, що дасть змогу підвищити ефективність здійснення контролю за особами, звільненими від відбування покарання з випробуванням.

Список використаних джерел

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-Х. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
2. Про затвердження Інструкції про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань: наказ Державного Департаменту України з питань виконання покарань, Міністерства внутрішніх справ України від 19.12.2003 р. № 270/1560. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0016-04>.
3. Про затвердження Інструкції з автоматизованого обліку адміністративних правопорушень: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 04.07.2016 р. № 595. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1059-16>.
4. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>.

Ляковска Катажина,

доктор юридических наук, профессор, профессор кафедры уголовного права и криминологии юридического факультета Университета в Белостоке (Республика Польша)

НАРУШЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТИ (ОСУЖДЕННЫМИ А ТАКЖЕ В ОТНОШЕНИ ОСУЖДЕННЫХ) В ПОЛЬСКИХ ПЕНИТЕНЦИАРНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

Как видно из информации, содержащейся на веб-сайте Пенитенциарной службы Польши [7], одной из ведущих ее целей является «гуманное и правомерное обращение с лицами, лишёнными свободы». Поэтому, как следует предполагать, исполнение наказания в виде лишения свободы в отношении осуждённых регулируется большим количеством норм, предписаний и запретов. Однако на практике не все они могут использоваться без проблем как осуждёнными, так и сотрудниками пенитенциарной службы (персоналом).

Целью данного исследования является представление правовых основ гуманного и правомерного (в том числе безопасного) исполнения наказания в виде лишения свободы в польских пенитенциарных учреждениях (тюрьмах и следственных изоляторах). Кроме того, автор пытается указать повседневные проблемы, связанные с обеспечением безопасности в данных учреждениях, опираясь на конкретные примеры её нарушений. Они иллюстрируются статистическими данными Пенитенциарной службы за 2004–2017 гг. Выбор временного промежутка обусловлен доступом к полной, совместимой информации, содержащейся в годовых отчетах указанного ведомства.

Вначале проанализируем *правовые гарантии безопасного и гуманного исполнения наказания в виде лишения свободы в отношении осуждённых.*

Считаем, что данный анализ следует начать с представления норм международного права, прямо или косвенно относящихся к вопросу обращения с осуждёнными.

Всеобщая декларация прав человека, принятая 10 декабря 1948 г. в Париже [6], в ст. 3. предусматривает, что «каждый человек имеет право на жизнь, на свободу и на личную неприкосновенность». Согласно ст. 5, «никто не должен подвергаться пыткам или жестоким, бесчеловечным или унижающим его достоинство обращению и наказанию». Следственно, это дает человеку право чувствовать себя в безопасности в любой ситуации, в том числе, также в ходе исполнения наказания в виде лишения свободы в пенитенциарных учреждениях.

Декларация, которая на момент её создания являлась лишь резолюцией, впоследствии стала основой для принятия действующих правовых актов, касающихся защиты прав человека. На её основе были приняты Международные пакты о правах человека, в том числе, Международный пакт о гражданских и политических правах от 19 декабря 1966 г., принятый в Нью-Йорке [4]. Он предусматривает в ст. 7, что «никто не должен подвергаться пыткам или жестокому, бесчеловечному или унижающему достоин-

ство обращению или наказанию (...)), а в ч. 1 ст. 10 гарантирует, что «все лица, лишённые свободы, имеют право на гуманное обращение и уважение достоинства, присущего человеческой личности». Эти положения являлись однозначным подтверждением права осужденного, отбывающего наказание в виде лишения свободы, на человеческое/гуманное обращение по отношению к нему. Предполагалось, что также во время изоляции в пенитенциарном учреждении он должен чувствовать себя в безопасности.

Далее, в процессе исследования, целесообразно проанализировать польские правовые решения, содержащие гарантию надлежащего, соответствующего установленным стандартам, поведения в отношении осужденного.

Конституция Республики Польша от 2 апреля 1997 г. [3] подтверждает в ст. 40, что «никто не может подвергаться пыткам или жестокому, бесчеловечному или унижающему достоинство обращению и наказанию. Запрещается применять телесные наказания», а в ч. 4 ст. 41 – что «к каждому лицу, лишённому свободы, следует относиться гуманно». Эти решения были имплементацией правовых норм вышеупомянутых международно-правовых актов.

Аналогичным образом, Уголовно-исполнительный кодекс (далее – УИК) Польши от 6 июня 1997 г. [2] в ст. 4 предусматривает, что «наказания, уголовные санкции, компенсационные меры, конфискация, меры предосторожности и превентивные меры должны осуществляться гуманным образом, с уважением человеческого достоинства осужденного. Пытки или бесчеловечное либо унижающее достоинство обращение и наказание осужденного запрещены» (§ 1). «Осужденный сохраняет свои гражданские права и свободы. Их ограничение может быть вызвано исключительно действием закона и принятым на его основе судебным решением, вступившим в законную силу» (§ 2). Таким образом, УИК Польши почти буквально подтверждает определенные стандарты обращения с осужденным.

Другие положения УИК касаются непосредственно вопроса защиты прав осужденных в контексте соблюдения порядка и обеспечения их безопасности во время изоляции в пенитенциарных учреждениях. Статья 101 УИК содержит каталог прав осужденных, подчеркивая однако, в ст. 104, обязанность осуществлять свои права так, чтобы они не ущемляли прав других людей и не нарушали порядка, установленного в пенитенциарном учреждении. Таким образом, это приводит к запрету на нарушение прав как других осужденных, так и персонала, других сотрудников пенитенциарного учреждения, пенитенциарного судьи или персонала пенитенциарных медицинских учреждений [5, с. 451]. В свою очередь, ст. 108 возлагает на администрацию пенитенциарного учреждения обязанность предпринимать надлежащие меры с целью обеспечения осужденным личной безопасности во время отбывания наказания (§ 1), а на осужденного – обязанность незамедлительно информировать начальника об угрозах для его личной безопасности и обязанность избегать этих угроз (§ 2).

Это положение не дефинирует определения «личная безопасность», хотя предполагается, что оно охватывает сферу физической неприкосно-

венности человека и его душевное спокойствие [9, с. 255]. В рамках обеспечения личной безопасности осужденных администрация пенитенциарных учреждений должна выполнять обязанности как по отношению к конкретному осужденному (например, классифицировать его с целью создания условий, способствующих индивидуальному обращению с осужденным, предотвращения пагубного влияния деморализованных осужденных и обеспечения личной безопасности осужденного (§ 1 ст. 82), или охватить осужденного особой защитой в условиях повышенной изоляции и обеспечения в ситуации, когда в связи с ожидающим или завершённым уголовным производством, в котором осужденный участвует или участвовал в качестве подозреваемого, обвиняемого, свидетеля или пострадавшего, возникла серьезная угроза или существует прямое опасение возникновения серьезной угрозы для его жизни или здоровья (§ 1 ст. 88d), а также по отношению к определенной группе осужденных (например, мониторинг пенитенциарных учреждений внутренней системой установок, регистрирующих изображение или звук, в том числе посредством системы промышленного телевидения (§ 1 ст. 73a) [5, с. 593].

Закон Польши от 9 апреля 2010 г. «О Пенитенциарной службе» [10] предусматривает в ст. 2.2, что основные задачи Пенитенциарной службы включают, в частности: «3) гарантирование лицам, приговоренным к наказанию в виде лишения свободы или содержащимся под стражей (временно арестованным), а также лицам, подлежащим тюремному заключению и принудительным мерам, приводящим к лишению свободы, соблюдение их прав (...); 4) гуманное обращение с лицами, лишенными свободы; 6) обеспечение порядка и безопасности в тюрьмах и следственных изоляторах». В этом Законе прозрачным и прямым образом осужденным гарантируется правомерное, гуманное и безопасное исполнение наказания в виде лишения свободы. Как подчеркивается в судебном решении Верховного суда от 22 февраля 2012 г. [11], речь идет как об обеспечении внешней безопасности осужденного (со стороны других лиц), так и внутренней безопасности (со стороны осужденного по отношению к себе самому). Обязанность по уходу за этим возложена на сотрудников Пенитенциарной службы.

Изложив правовые гарантии безопасного и гуманного исполнения наказания в виде лишения свободы в отношении осужденных, видится целесообразным привести *примеры нарушений безопасного исполнения наказания осужденными или в отношении осужденных*.

На этом этапе рассуждений необходимо было уточнить, что в данной части исследования автор не будет использовать термина «осужденный», который означает лицо, осужденное в результате вынесения судом окончательного, вступившего в силу обвинительного приговора к наказанию в виде лишения свободы. Вместо этого будет использоваться термин «заключенный», который в номенклатуре Пенитенциарной службы Польши включает как осужденного, задержанного (временно арестованного), так и наказанного правонарушителя. Таким образом, заключенным является ли-

цо, пребывающее в пенитенциарном учреждении (тюрьме и следственном изоляторе) в силу судебного решения или приговора суда. Таким определением пользуются статистические отчеты Пенитенциарной службы.

Переходя к *meritum* этой части исследования, необходимо было представить опыт польской пенитенциарной системы в выполнении обязательства по обеспечению безопасности осужденных в польских тюрьмах и следственных изоляторах. Статистическая картина нарушений безопасности, именуемых в номенклатуре Пенитенциарной службы Польши событиями (ранее несчастными случаями), приведена в таблице 1.

Таблица 1

Количество избранных несчастных случаев/чрезвычайных событий в пенитенциарных учреждениях в Польше в 2004–2017 гг. [8]

Несчастные случаи/чрезвычайные события	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Итого
побег	88	153	285	383	406	248	226	224	208	226	238	176	161	246	3268
захват заложника	0	0	0	2	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	3
смерть заключенного или серьезное телесное повреждение вследствие действия сотрудника Пенитенциарной службы или другого лица	1	1	0	2	2	1	3	2	0	0	0	0	1	0	13
серьезное нарушение безопасности/ нарушение порядка	10	1	8	7	9	11	1	0	0	2	7	4	2	4	66
нападение на дежурного сотрудника	22	32	44	45	72	76	73	57	50	69	75	94	90	112	911
изнасилование заключенного	8	6	5	6	9	10	5	4	2	1	0	1	4	2	63
издевательство над заключенным	58	73	83	89	78	66	65	67	53	31	26	29	34	41	793
раскрытие мер, угрожающих безопасности или порядку	977	1083	1205	1247	1274	1007	800	749	705	698	799	909	949	1133	13535
попытка совершения самоубийства	170	218	229	219	228	265	221	199	143	176	157	154	172	186	2737
драка или избивание	651	699	818	733	704	795	928	878	792	823	875	987	1009	1102	11794
самоповреждение заключенного, квалифицированное как чрезвычайное событие	1305	1751	2130	1985	2163	2250	1440	205	67	64	49	27	36	32	13504

Как видно из данных, содержащихся в таблице 1, в анализируемом периоде наиболее распространенными были раскрытие мер, угрожающих безопасности или порядку, а также самоповреждения заключенных. Наименее частые случаи – это захват заложника и смерть заключенных или серьезные телесные повреждения в результате действия какого-либо сотрудника Пенитенциарной службы или другого лица.

Количественные анализы приводят к убеждению, что серьезной проблемой в польских пенитенциарных учреждениях является раскрытие мер, угрожающих безопасности или порядку, колеблющихся ежегодно в пределах от около 700 до примерно 1270 случаев, что вызывает тревогу, так как свидетельствует о систематическом росте этого явления в последние годы. На этом фоне интересным представляется вопрос самоповреждений заключенных. После того, как в течение многих лет фиксировалось большое количество такого поведения, с 2011 г. произошло значительное его снижение. Эта тенденция связана с изменениями в регистрации самоповреждений, квалифицированных как чрезвычайные события. Данные изменения были проведены в соответствии с Распоряжением № 42/2010 Генерального директора Пенитенциарной службы от 13 августа 2010 г. [13]. Не предусматривались в нём, среди чрезвычайных событий, самоповреждения заключенных. Поэтому трудно сказать, какие события в этой категории поведения размещены в статистических таблицах Пенитенциарной службы.

С другой стороны, качественные анализы приводят к убеждению, что в течение многих лет сложной проблемой являлись попытки совершения самоубийства, побега из пенитенциарных учреждений и атаки/нападения на дежурного сотрудника Пенитенциарной службы.

Кроме установления форм и проявлений нарушений безопасности, Пенитенциарная служба стремится определить количество заключенных, принимающих в них участие. Данные из этой области представлены в таблице 2.

Таблица 2

Количество участников избранных несчастных случаев/чрезвычайных событий в пенитенциарных учреждениях в Польше в 2004–2017 гг. [8]

Несчастные случаи/чрезвычайные события	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Итого
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
побег	105	169	302	420	447	269	241	237	223	238	252	186	164	255	3508
захват заложника	0	0	0	7	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	9
смерть заключенного или серьёзное телесное повреждение вследствие действия сотрудника Пенитенциарной службы или другого лица	1	1	0	2	2	7	6	4	0	0	0	0	2	0	25

Окончание табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
серьезное нарушение безопасности/нарушение порядка	12	1	20	18	25	30	1	0	0	3	0	30	29	115	284
нападение/атака на дежурного сотрудника	24	34	45	46	83	77	80	67	55	71	75	101	93	112	963
изнасилование заключенного	30	21	14	19	27	24	8	14	4	2	0	2	12	6	183
издевательство над заключенным	200	247	278	300	220	217	201	210	169	112	78	86	100	116	2534
раскрытие мер, угрожающих безопасности или порядку	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
попытка совершить самоубийство	170	218	229	220	229	265	221	199	143	176	157	154	172	186	2739
драка или избиение	1444	1557	1877	1644	1533	1714	2068	1883	1701	1801	1937	2245	2266	2445	26115
самоповреждение заключенного, квалифицированное как чрезвычайное событие	1322	1790	2130	2005	2173	2265	1448	205	67	64	49	31	40	32	13621

В данных, представленных в таблице 2, больше всего было участников драк и избиений. Интересным является отсутствие установленных исполнителей раскрытых мер, угрожающих безопасности или порядку.

В рамках реализации обязанности обеспечить в пенитенциарном учреждении сотрудниками Пенитенциарной службы безопасность особое внимание уделяется обеспечению личной безопасности осужденного, то есть заботе о том, чтобы его поведение не было аутоагрессивным, наносящим ему вред или другой ущерб. Как показывает практика, это не всегда удается. Динамика актов аутоагрессии/самоагрессии, совершаемой заключенными, показана в таблице 3.

Таблица 3

Количество актов аутоагрессии среди заключенных [8]

Год	Количество
2004	730
2005	773
2006	795
2007	633
2008	715
2009	818
2010	622
2011	433
2012	281
2013	266
2014	217

2015	215
2016	220
2017	244

Как видно из данных, содержащихся в таблице 3, в анализируемом периоде количество актов аутоагрессии среди осужденных уменьшилось. Увеличение было зафиксировано в 2005–2006 гг., 2008–2009 гг., 2016–2017 гг. Беспокорство вызывает их рост в последние годы.

Затем необходимо было представить формы саморазрушительного поведения, применяемые заключенными по отношению к себе. Такими Пени-тенциарная служба признает: отказ от приема пищи, самоповреждения и попытки самоубийств. Их динамика проиллюстрирована в таблице 4.

Таблица 4

Формы аутоагрессии среди заключенных [8]

Год	Отказ от приема пищи	Самоповреждения*	Попытки самоубийств
2004	23	572	135
2005	16	570	187
2006	20	587	188
2007	10	449	174
2008	27	497	191
2009	15	592	211
2010	25	450	147
2011	37	205	191
2012	35	96	150
2013	27	51	188
2014	6	36	175
2015	11	31	173
2016	9	14	197
2017	5	16	223
Итого	266	4166	2530

* Другие данные представляет Пени-тенциарная служба в таблице 1, содержащейся в данном исследовании.

Данные, представленные в таблице 4, показывают, что в анализируемом периоде на фоне представленных форм аутоагрессии осужденные чаще всего совершают самоповреждения. Их годовые цифры оставались на уровне примерно от 15 до 600. Чаще всего они демонстрировали снижение, что особенно заметно с 2012 г. (за исключением 2017 г.). Реже осужденные пытались совершить самоубийство. Ежегодное количество попыток самоубийств варьируется от 135 до 211. Следовательно, можно предположить, что в течение многих лет они находились на аналогичном, почти постоянном уровне. К сожалению, чаще демонстрировали восходящую тенденцию. Наименее часто осужденные отказываются принимать пищу. Их годовые цифры колеблются от 5 до 37, а это означает, что это очень редкие случаи, демонстрирующие в последние годы в основном снижение (за исключением 2015 г.).

В дальнейшем необходимо было показать мотивы актов аутоагрессии, совершенных осужденными. Данные из этой области представлены в таблице 5.

Таблица 5

Причины аутоагрессии среди заключенных [8]

Год	Деятельность администрации	Давление преступной субкультуры	Участие в преступной субкультуре	Деятельность суда, прокуратуры	Другие
2004	255	4	13	65	393
2005	217	4	22	81	449
2006	273	9	18	69	426
2007	199	9	10	65	350
2008	234	7	7	68	399
2009	325	2	5	60	426
2010	266	1	9	35	311
2011	139	1	3	41	249
2012	97	2	1	20	161
2013	60	0	1	13	192
2014	48	1	0	13	155
2015	43	0	1	7	164
2016	36	0	0	10	174
2017	46	0	0	14	184

Как видно из данных, содержащихся в таблице 5, в анализируемом периоде наиболее частыми причинами аутоагрессивного поведения среди заключенных были так называемые «другие» причины. Затем мотивом аутоагрессии была деятельность администрации пенитенциарных учреждений, а также суда и прокуратуры. Одной из причин этого опасного для заключенного поведения была также функционирующая в учреждении тюремная субкультура – участие в ней и давление, оказываемое ею на осужденных.

В заключение следует сказать, что приведенные выше рассуждения подтвердили, что польское законодательство, регулирующее гарантии гуманного, правомерного и безопасного исполнения наказания в виде лишения свободы по отношению к осужденным, приспособлено к нормам и стандартам международного права. Как в Конституции Республики Польша, так и в других нормативно-правовых актах содержатся положения, обеспечивающие гуманное отношение к осужденным.

Однако практика применения этих законоположений, подтвержденная статистическими данными Пенитенциарной службы, указывает на проблемы, связанные с обеспечением безопасного исполнения наказания в виде лишения свободы в польских пенитенциарных учреждениях. Установленные несчастные случаи/чрезвычайные события угрожают безопасности: осужденных (самоповреждения и попытки совершения самоубийства); других осужденных (захват в заложники, смерть заключенного или серьезное телесное повреждение из-за действия сотрудника пенитенциарной службы или другого лица, изнасилование заключенного, издевательство над заключенным, драка или избиение); сотрудников пенитенциарной службы (нападение на сотрудника при исполнении служебных обязанностей); как сотрудников, так и других заключенных (захват в заложники, смерть заключенного или

серьезное телесное повреждение из-за действия сотрудника пенитенциарной службы или другого лица); пенитенциарного учреждения (побег, опасное нарушение безопасности/нарушение порядка, раскрытие мер, угрожающих безопасности или порядку). Таким образом, каталог видов поведения, нарушающих безопасность, и их количество является значительным. Однако беспокоит не только количество событий, но и их качество (главным образом, преступления против жизни, здоровья, свободы, в том числе сексуальное насилие).

При этом надо помнить, что не все события, по разным причинам, раскрываются или публикуются – как осужденными, так и администрацией пенитенциарных учреждений. Поэтому «темное число», безусловно, существует. Кроме того, данные о количестве событий также могут, как это было иногда с самоповреждениями, регистрироваться по-разному. Например, с января 2018 г. [12] зафиксированы статистически только драки и избиения, следствием которых были телесные повреждения или расстройство здоровья, которые длились более семи дней. Следовательно, такие же преступления, но с меньшими последствиями, не признаются статистически. Поэтому Пенитенциарная служба по праву обвиняется в предоставлении неполной и ложной информации о состоянии безопасности в польских пенитенциарных учреждениях [1]. Следует надеяться, что ситуация изменится.

Список использованных источников

1. Baczyński M. Szef więziennictwa manipuluje statystykami na temat bezpieczeństwa w zakładach karnych? URL: <https://wiadomosci.onet.pl/tylko-w-onecie/manipulacja-w-statystykach-z-zakladow-karnych-patryk-jaki-zaprzcza/w4qt0th>.
2. Kodeks karny wykonawczy – ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r., Dz. U. z 2018 r., poz. 652, 1010 (tekst jednolity).
3. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej; z dnia 2 kwietnia 1997 r. URL: <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>.
4. Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych; z dnia 19 grudnia 1966 r., Nowy Jork. URL: <https://pracownik.kul.pl/files/73361/public/mppoop.pdf>.
5. Postulski K. Kodeks karny wykonawczy: Komentarz. Warszawa: Wolters Kluwer, 2017.
6. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka: Paryż, 10 XII 1948. URL: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1948.html>.
7. Służba Więzienna. URL: <https://www.sw.gov.pl/>.
8. Statystyka roczna. *Służba Więzienna*. URL: <https://sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna>.
9. Szymanowski T., Świda Z. Kodeks karny wykonawczy: Komentarz. Warszawa: Librata, 1998.
10. Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej, Dz. U. z 2010 r., Nr 79 poz. 523. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20100790523>.
11. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 lutego 2012 r., LEX nr 1136006.
12. Zarządzenie Nr 1/2018 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 3 stycznia 2018 r. w sprawie służby dyżurnej w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej, zdarzeń mogących wystąpić w Służbie Więziennej oraz sposobu ich dokumentowania. URL: <http://www.coss.w.pl/file/redirect.php?f=bzCzw0BPKKi>.
13. Zarządzenie Nr 42/2010 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 13 sierpnia 2010 r. w sprawie określenia wykazu zdarzeń nadzwyczajnych, sposobu postępowania w przypadku ich wystąpienia oraz trybu działania stanowisk dowodzenia. URL: <https://edu.coss.w.pl/mod/book/view.php?id=2637&chapterid=1679>.

Мадей Тетяна Віталіївна,

Резнік Юлія Олегівна,

курсанти 403 взводу факультету № 3 Одеського державного університету внутрішніх справ

науковий керівник:

Бочевар Алла Григорівна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов Одеського державного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЗАСУДЖЕНИМИ ЖІНКАМИ І НЕПОВНОЛІТНІМИ

На сьогодні одним із найбільш актуальних питань у сфері кримінально-виконавчого права є правовий статус жінок та неповнолітніх, які перебувають в місцях позбавлення волі. Тісно пов'язані з цим статусом особливості відбування покарання цими категоріями осіб. В усіх пенітенціарних системах світу жінки та неповнолітні складають незначну частину засуджених і Україна не є виключенням. Однак особливий статус цих категорій осіб вимагає підвищеної уваги до проблем відбування покарання до позбавлення волі.

Проблемні аспекти виконання покарання у виді позбавлення волі взагалі, в тому числі стосовно певних категорій засуджених, й особливо жінок та неповнолітніх завжди носили актуальний характер і були підґрунтям для наукових досліджень вчених-пенітенціаристів О. І. Зубкова, О. С. Міхліна, О. О. Наташева, М. П. Мелентьєва, П. Г. Пономарьова, Г. О. Радова, О. С. Ременсона, В. І. Селіверстова, М. О. Стручкова, В. П. Севостьянова, В. М. Трубникова, І. В. Шмарова та ін. Водночас зазначений напрям досліджень не можна вважати остаточно вичерпаним з огляду на сучасні процеси реформування (розвитку) пенітенціарної системи України.

Метою публікації є з'ясування особливостей відбування покарання у виді позбавлення волі засудженими жінками і неповнолітніми. Варто зазначити, що особливості відбування покарання у виді позбавлення волі засудженими жінками і неповнолітніми регламентовано главою 21 Кримінально-виконавчого кодексу (далі – КВК) України. У ній йдеться про матеріально-побутові умови, режимні вимоги до засуджених, специфіку функціонування установ для неповнолітніх, додаткові гарантії у разі їх звільнення та деякі положення про їх соціальну адаптацію до умов вільного життя. Для відбування покарання у виді позбавлення волі цим категоріям осіб передбачено виправні та виховні колонії.

На думку О. М. Жук, жінки, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі, у своїх правах та обов'язках прирівнюються до чоловіків. Однак жінки мають право на вагітність і народження дитини, що потребує до них особливого підходу, тому в КВК України передбачено цілий ряд пілг для засуджених вагітних жінок та жінок, які мають дітей віком до трьох років [5, с. 279].

Дійсно, як приклад таких пільг можна назвати те, що вагітним жінкам та жінкам, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях, дозволяється придбавати продукти харчування і предмети першої потреби на суму мінімального розміру заробітної плати. Згідно з ч. 2 ст. 141 КВК України, матері-годувальниці і вагітні жінки можуть одержувати продуктові посилки (передачі) в асортименті, який визначається медичним висновком [2].

Незважаючи на те, що законодавством передбачено велику кількість пільг для жінок, в цілому переважну кількість засуджених до позбавлення волі в Україні становлять чоловіки, у зв'язку з чим тюремна система держави розрахована саме на їх утримання, тому і відображає чоловічий погляд на чоловічі проблеми під час відбування цього виду покарання [8, с. 47].

Тому на сьогодні в пенітенціарній системі України відсутні спеціально проєктовані наново для жінок установи виконання покарань; жіночі спеціальні потреби, з урахуванням фізичних і соціальних відмінностей, не знаходять відображення в архітектурі й організаційній структурі місць позбавлення волі; не всі жіночі колонії забезпечують відповідного рівня санітарні норми; якщо жінки в ув'язнені навіть і розглядаються як специфічна група, яка потребує особливого захисту і особливого ставлення, цей розгляд не відображає гендерної рівності.

Згідно зі ст. 142 КВК України, засуджені жінки, яким дозволено проживання за межами виправної колонії: оселяються поблизу виправної колонії і перебувають під наглядом адміністрації колонії; можуть носити одяг, прийнятний у цивільному вжитку, мати при собі гроші, мобільні телефони, аксесуари до них та цінні речі; можуть без обмеження листуватися, одержувати грошові перекази, посилки (передачі) і бандеролі, витрачати гроші, мати побачення з родичами та іншими особами, користуватися мобільним зв'язком за свій рахунок; користуються правом вільного пересування по території, межі якої визначаються начальником виправної колонії; у разі пологів, хвороби засуджених або їхніх дітей вони можуть поміщатися в місцеві лікувальні заклади охорони здоров'я; після закінчення періоду звільнення від роботи у зв'язку з вагітністю та пологами виконують роботу за вказівкою адміністрації виправної колонії, їм нараховується заробіток на загальних підставах з іншими засудженими, які відбувають покарання у виправній колонії даного виду [2].

Неповнолітні відбувають покарання у виді позбавлення волі у спеціальних виховних колоніях, що відрізняються від колоній для дорослих перш за все ступенем ізоляції. Ці колонії не мають поділу за рівнями безпеки, в них більш доступні поліпшені умови тримання.

КВК України встановлює такі особливості тримання неповнолітніх: витрачати для придбання продуктів харчування, одягу, взуття, білизни та предметів першої потреби гроші, зароблені у виправній колонії, одержані за переказами, за рахунок пенсії та іншого доходу, без обмеження їх обсягу; одержувати короткострокові побачення без обмежень і щомісяця одне тривале побачення; безкоштовно одержувати середню освіту. При сумлін-

ній поведінці і ставленні до праці та навчання після відбуття не менше однієї четвертої частини строку покарання засуджені мають право на поліпшення умов тримання і їм може бути дозволено: за постановою начальника колонії одержувати один раз на три місяці короткострокове побачення за межами виховної колонії [2].

Таким чином, законодавець перераховує окремі елементи режиму в установках для неповнолітніх і жінок та окреслює межі державного примусу, який застосовується до таких осіб. Правовий статус засуджених жінок і неповнолітніх за своїм обсягом включає в себе всі основні права, якими наділені засуджені, і має певні додаткові елементи, пов'язані з тими особливостями установ, де вони тримаються.

На сьогодні існує низка проблем, пов'язаних з відбудованням покарання у виді позбавлення волі засудженими жінками та неповнолітніми. В першу чергу, це те, що за останні роки кардинальних зрушень у забезпеченні прав засуджених, у тому числі жінок й неповнолітніх, не відбулося. Значна кількість положень, що відображають права засуджених у виховних та виправних колоніях, мають декларативний характер, механізм їх реалізації невідпрацьований і складний у застосуванні. Мають місце й непоодинокі випадки, коли законодавець, проголошуючи турботу про жінок та дітей у місцях позбавлення волі, фактично безпідставно обмежує їх права і законні інтереси порівняно з іншими категоріями засудженими, а також особами на свободі. Більшість із таких обмежень не зумовлені ізоляцією в колонії та, на думку Л. П. Оніки, не має під собою необхідного раціонального підґрунтя [6, с. 272].

Д. О. Дубовий пропонує щодо такої категорії засуджених як жінки застосовувати інститут зміни умов тримання в межах однієї виправної колонії, сутність якого полягає в тому, що залежно від поведінки засудженого, його ставлення до праці, строку відбутого покарання тощо, правовий статус засудженого може суттєво змінюватися, як у бік зменшення обсягу правообмежень, встановлених кримінально-виконавчим законодавством, так й у бік їх збільшення [4, с. 47]. Вважаємо, що цей інститут може бути застосовано і щодо неповнолітніх.

Варто наголосити, що діяльність виховних установ має бути спрямовано на корегуючий вплив на засудженого. Цей вплив необхідно підкорити меті ресоціалізації засудженого. Відносно неповнолітнього та жінок як особливої категорії засуджених мету ресоціалізації необхідно зробити основною. Тут слід звернути увагу на те, що ресоціалізація в роботі з такими категоріями повинна розумітися широко. Вона має охопити відразу три напрями, на які вказують розробки науковців-педагогів:

- 1) відновлення особистих якостей, необхідних для нормальної життєдіяльності в суспільстві;
- 2) засвоєння нових цінностей, ролей, навичок замість попередніх;
- 3) заходи, спрямовані на відновлення соціального статусу особистості, втрачених або несформованих соціальних навичок, переорієнтація соціаль-

них і референтних орієнтацій девіантів через включення їх у нові, позитивно орієнтовані стосунки й види діяльності [7, с. 142].

Долучаємося до позиції О. С. Бартківа, який вважає, що процес виконання покарання необхідно організувати так, щоб у ньому були наявні умови для відновлення якостей, необхідних для життя в суспільстві, засвоєння нових цінностей та переорієнтації особи. Життєдіяльність в колонії має включати позитивні види діяльності та стосунки. Серед таких видів діяльності та заходів можна назвати такі: залучення засуджених до творчої діяльності, організація читацьких конференцій, дискусійних клубів, майстерні народних ремесл тощо [3, с. 110].

Особливості відбування покарання у виді позбавлення волі засудженими жінками і неповнолітніми регламентовано главою 21 КВК України. На практиці відбування покарання до позбавлення волі цими категоріями засуджених пов'язано з низкою проблем. Питання, які стосуються перебування жінок та дітей в місцях позбавлення волі, потрібно вирішувати на законодавчому рівні, залучаючи до цього процесу не лише органи пенітенціарної системи, а й органи пенсійного забезпечення та соціального страхування, органи, що опікуються дитячими закладами, будинками дитини, відповідні фінансові установи, заклади охорони здоров'я та ін., що дозволить вирішити наявні проблеми в сукупності і на перспективу.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Основний Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.
3. Бартків О. С., Дурманенко Є. А. Особливості ресоціалізації неповнолітніх правопопущениць. *Науковий вісник Волинського національного університету*. 2011. № 7. С. 108–111.
4. Дубовий Д. О. Проблемні питання у впровадженні прогресивної системи виконання (відбування) покарань в Україні стосовно жінок, засуджених до довічного позбавлення волі. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. Серія: Юридичні науки. 2017. Вип. 3. С. 40–46.
5. Жук О. М. Режим в установах виконання покарань як основний засіб виправлення та ресоціалізації жінок, засуджених до позбавлення волі. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 1. С. 279–282.
6. Оніка Л. П. Проблемні питання виконання покарання у виді позбавлення волі стосовно засуджених неповнолітніх. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 6. С. 272–275.
7. Словник-довідник для соціальних працівників та соціальних педагогів / уклад. О. В. Безпалько та ін. Київ: УДЦССМ, 2005. 258 с.
8. Чеботарьова Ю. А. Жінки в місцях позбавлення волі: деякі проблемні питання. *Вісник Академії адвокатури України*. 2013. Число 3. С. 46–51.

Максименко Микола Іванович,
начальник Чернігівського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України
Єсіпенко Олександр Григорович,
викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки Академії Державної пенітенціарної служби
Віговський Віталій Леонідович,
викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки Академії Державної пенітенціарної служби

ОЗНАКИ КОЛЮЧО-РІЖУЧИХ ПРЕДМЕТІВ, ЩО НЕЗАКОННО ВИКОРИСТОВУЮТЬ ЗАСУДЖЕНІ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

За останні роки в Україні не спостерігається зниження рівня злочинності. Незважаючи на заходи, яких уживає держава, успіхи в боротьбі з цим антисуспільним явищем є незначними та не можуть задовольнити суспільство.

Низка небезпечних кримінальних правопорушень (убивств, розбійних нападів тощо) вчиняється із застосуванням зброї або інших предметів, що використовуються як зброя. Особливу небезпеку являють злочини проти особи, при вчиненні яких використовується холодна зброя, оскільки вона найбільш поширена, доступна у виготовленні широкому колу осіб. Для цих правопорушень, вчинених з використанням зброї, характерна особлива зухвальсть: нерідко вони мають відкритий характер і частіше за все доводяться до логічного завершення [1].

Статистика свідчить, що кожен десятий з числа засуджених за хуліганство, розбійний напад, здирництво, злочини проти життя і здоров'я громадян використовував холодну зброю або колючо-ріжучі предмети при вчиненні цих злочинів.

Одним з важливих напрямків боротьби з правопорушеннями осіб, які відбувають покарання в установах виконання покарань (далі – УВП), є вжиття адміністрацією цих установ ефективних заходів щодо своєчасного виявлення і припинення фактів виготовлення, носіння, зберігання, а також збуту засудженими колючо-ріжучих предметів.

Нааявність у засуджених колючо-ріжучих предметів несе в собі серйозну небезпеку їх застосування для вчинення злочинів. Реальність такої загрози підтверджується статистичними даними, що характеризують стан злочинності в умовах УВП за останній час.

Розглядаючи питання щодо запобігання тяжким злочинам із застосуванням колючо-ріжучих предметів, неможливо стверджувати, що всі колючо-ріжучі предмети є холодною зброєю. Необхідно з'ясувати, що являють собою предмети, які вилучаються під цим видом в УВП.

Питання класифікацій видів зброї, дослідження її криміналістичних властивостей, історичного розвитку правового регулювання обігу зброї були розглянуті значною кількістю науковців, зокрема, варто виділити роботи О. М. Бокія, П. Д. Біленчука, Ю. П. Тимашева, А. В. Кофанова, В. А. Гумеюка, О. М. Піджаренка, Д. А. Корецького, В. А. Ручкіна та інших авторів.

Проте, незважаючи на суттєву кількість наукових досліджень, на сьогодні нерозкритими залишаються багато аспектів даної тематики, тому дослідницька діяльність про відповідальність в сфері обігу холодної зброї має продовжуватися.

Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, оголошені наказом Міністерства юстиції України від 28 серпня 2018 р. № 2823/5, що регулюють порядок і умови виконання та відбування кримінальних покарань у вигляді арешту, обмеження волі, позбавлення волі на певний строк та довічного позбавлення волі, категорично забороняють засудженим мати в своєму розпорядженні предмети, вироби та речовини, вилучені з цивільного обігу, будь-яку зброю, а також спеціальні засоби та засоби активної оборони, ножі, бритви (крім електричних, механічних та безпечних з касетною головкою) та інші гостро-різальні і колючі предмети, сокири, молотки та інші інструменти, ножівкові полотна та будь-які інші будівельні інструменти та матеріали [2].

У Правилах не міститься вичерпний перелік колючо-ріжучих предметів, що підлягають вилученню у засуджених, а вказуються родові ознаки таких предметів. Таким чином вилученню підлягають всі предмети, які в силу своїх ріжучих або колючих ознак, можуть бути використані засудженими з протиправною метою, і бути знаряддям вчинення злочинів або дисциплінарних проступків

На необхідність вилучення не впливає наявність або ступінь вираженості окремих часткових ознак колючо-ріжучих предметів (матеріал, форма, розмір, гострота ріжучої кромки або колючого кінця), оскільки їх сукупність свідчить про можливість використання цих предметів для вчинення правопорушень засудженими. Так, наприклад, у засуджених повинні вилучатися не тільки ножі, але і їх незавершені заготовки, дерев'яні піки, частини або уламки скла тощо.

У широкому сенсі колючими або ріжучими властивостями володіють багато предметів, поверхня (форма) яких так чи інакше пристосована для проведення відповідних операцій (наприклад, ножиці для різання жерсті, кусачки, ніж м'ясорубки, напилек тощо). Однак, конструктивно далеко не всі з цих предметів призначені або зручні для нанесення тілесних ушкоджень. Зазначені якості зазвичай мають знаряддя, забезпечені клинком (металевою полоскою), що дозволяє наносити колючі, ріжучі або рубаючі пошкодження в рукопашній сутичці з противником.

Залежно від наявності загальних конструктивних ознак, що характеризують бойові властивості (ступінь придатності для нанесення тілесних ушкоджень) предметів, що вилучаються у засуджених, останні можна розділити на 4 групи:

1) предмети (знаряддя) які в силу своєї конструкції і фізичних властивостей призначені для нанесення тілесних ушкоджень; сукупність бойових якостей цих предметів(знарядь) дозволяє віднести їх до категорії клинкової, колючої або колючо-ріжучої холодної зброї. Вони виготовляються або

купаються засудженими для використання в зазначених цілях. В умовах УВП найбільш типовим є виготовлення колючо-ріжучих предметів самими засудженими. Найчастіше зброя виготовляється у виробничій зоні, а потім, як правило, проноситься, провозиться чи перекидається в житлову зону;

2) предмети (знаряддя) з конструктивно переважаючими елементами господарсько-побутового або спеціального призначення, форма і розміри яких дозволяють нанести противнику серйозні колоті або колото-різані рани. Вони виготовляються або купуються засудженими переважно для використання з метою нанесення тілесних ушкоджень;

3) предмети (знаряддя) господарсько-побутового призначення, виготовлені або придбані засудженими, як правило, для відповідного використання, є разом з тим за формою і розмірами досить зручні для нанесення серйозних різаних ран противнику (окремі екземпляри ріжучих знарядь можуть призначатися виключно для нанесення тілесних ушкоджень);

4) предмети (знаряддя) господарсько-побутового призначення, хоча і менш зручні для нанесення тілесних ушкоджень, проте конструктивно не виключають можливість подібного застосування [3, с. 5].

Практичний сенс наведеної класифікації полягає насамперед у тому, що віднесення колючо-ріжучих предметів (знарядь) в результаті огляду, що вилучаються у засуджених, до тієї чи іншої групи допомагає індивідуалізувати характер і ступінь відповідальності осіб, винних у їх виготовленні, носінні, зберіганні і збуті. У ч. 2 ст. 263 Кримінального кодексу України зазначено, що носіння, виготовлення, ремонт або збут кинджалів, фінських ножів, кастетів чи іншої холодної зброї без передбаченого законом дозволу караються або штрафом до 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або громадськими роботами на строк від 120–240 год, або арештом на строк від трьох до шести місяців, або обмеженням волі на строк від двох до п'яти років, або позбавленням волі на строк до трьох років [4].

Встановлюючи кримінальну відповідальність за ці дії, законодавець виходив із суспільної небезпеки названих діянь, пов'язаної передусім з тим, що вони певним чином створюють умови для вбивств, спричинення тяжкої шкоди здоров'ю, використовуються при вчиненні розбоїв та інших тяжких злочинів.

В інших випадках, якщо колючо-ріжучі предмети (знаряддя) не є холодною зброєю і не використовувалися в якості знарядь вчинення злочинів, то їх виготовлення, зберігання, носіння або збут тягнуть за собою дисциплінарну відповідальність засуджених, які порушили відповідну заборону, встановлену Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань.

Таким чином, своєчасне виявлення і вилучення у засуджених колючо-ріжучих предметів, їх огляд усуває одну з умов вчинення злочинів та дозволяє адміністрації УВП без зволікань застосовувати необхідні заходи щодо усунення обставин, що сприяють прийняттю законного та обґрунтованого рішення про притягнення винних осіб до кримінальної, адміністративної та дисциплінарної відповідальності.

Список використаних джерел

1. Кобилянський О. Л. Проблемні питання експертизи холодної зброї. *Криміналістичний вісник*. 2014. № 2. С. 65–73. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krvis_2014_2_11.
2. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2018 р. № 2823/5. URL: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/RE32462.html.
3. Петуховский М. А., Самарин А. Г. Осмотр колюще-режущих орудий (оружия), изымаемых у осужденных в ИТУ: учеб.-практ. пособ. Рязань, 1974. 70 с.
4. Криміналістична характеристика злочинів, пов'язаних з незаконним поведінням зі зброєю. URL: http://e-pidruchniki.com/content/56_1_Kriminalistichna_harakteristika.html.

Максимова Ірина Юрївна,

магістр права, юрист, голова правління Громадської організації «Жіночий ресурсний центр»

ПРАВА ЖІНОК В МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

На сьогоднішній день питанням перебування жінок в ув'язненні, забезпечення їх прав, вдосконаленню та гуманізації системи виконання покарань щодо жінок, як специфічної групи, що потребує особливого ставлення та захисту, надано міжнародний наголос.

Після підписання Угоди про Асоціацію з Європейським Союзом в Україні відбувається процес приведення національного законодавства у відповідність до основних міжнародно-правових актів та рішень Європейського суду з прав людини, адже особливий наголос в Угоді зроблено на дотримання прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина. І особливою мірою це стосується окремих категорій осіб, зокрема жінок, які перебувають у місцях позбавлення волі.

На рівні представників законодавчої влади, громадських організацій, інформаційно-консультативних центрів неодноразово обговорювались питання процесу реформування та модернізації Державної кримінально-виконавчої служби України, імплементації та закріплення міжнародних норм і стандартів у цій сфері, забезпечення прав жінок, що відбувають покарання у місцях позбавлення волі.

Ініціативи, які пов'язані з правами жінок та становищем жінок і матерів з дітьми, що перебувають в ув'язненні, шляхи вдосконалення та гуманізації системи виконання покарань завжди підтримувалися міжнародними донорами, парламентським Комітетом з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин, підкомітетом з міжнародно-правових питань і гендерної політики.

В пенітенціарній системі України частка ув'язнених жінок від загальної кількості засуджених складає 5–6 % і чисельність їх щороку зменшується. Нині в Україні у 8 колоніях, одному виправному центрі та в одній виховній колонії для неповнолітніх, що знаходяться на підконтрольній уряду України території, призначених для тримання засуджених жінок, перебуває майже 2 000 осіб. У зв'язку з тим, що переважну кількість засу-

джених становлять чоловіки, пенітенціарна система розрахована саме на їх утримання і не враховує специфічних потреб та особливостей жінок.

В останні роки система виконання кримінальних покарань зазнала суттєвих позитивних змін, зокрема і тих, що регламентують відбування покарання жінок і матерів з дітьми.

Кримінальний кодекс (далі – КК) України встановлює широкі можливості для пом'якшення покарання для жінок, які мають неповнолітніх дітей або були вагітними на момент вчинення злочину або постановлення вироку. Стан вагітності є обставиною, яка пом'якшує покарання (ч. 1 п. 4 ст. 66), вагітність або наявність у жінки малолітньої дитини є обставиною, що виключає застосування певних видів покарань – громадських (ч. 3 ст. 56) і виправних робіт (ч. 2 ст. 57), арешту (ч. 3 ст. 60), обмеження волі (ч. 3 ст. 61), довічного позбавлення волі (ч. 2 ст. 64). Щодо обмеження волі, то такий вид покарання за певних умов застосовується як заміна позбавлення волі на більш м'яке і не може бути застосоване до вагітних жінок та жінок, що мають дітей віком до 14 років. Звідси випливає явне порушення прав жінок та гендерна дискримінація.

Аналіз вікового складу засуджених жінок, які перебувають в установах виконання покарань, свідчить, що найбільш численною групою є жінки у віці від 25 до 45 років – 59 %, від 18 до 25 років – 14 %, віком понад 45 років – 25 %, мають дітей віком до 6 років – 15 % засуджених жінок і це майже 300 матерів.

При двох установах виконання покарань для жінок – Чернігівській виправній колонії № 44 (м. Чернігів) та Чорноморській виправній колонії № 74 (м. Одеса), функціонують дитячі будинки.

У 2006 р. Державним департаментом України з питань виконання покарань був ініційований проект «Жінки і матері з дітьми у в'язниці», підтриманий Швейцарською агенцією з розвитку та співробітництва (ШАСР). Мета проекту: сприяти покращенню умов тримання засуджених жінок, особливо матерів із дітьми в установах виконання покарань, шляхом надання відповідної турботи, включаючи належне планування відбування покарання та ресоціалізації. В рамках заходів проекту Законом України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого Кодексу України щодо забезпечення прав засуджених осіб в установах відбування покарань», що набрав чинності 16 лютого 2010 р., було надано дозвіл ув'язненим жінкам, діти яких утримуються в дитячих будинках при установах, на спільне проживання з дитиною. За кошти ШАСР будинок дитини в Чернігівській ВК №44 було переобладнано за Європейськими стандартами і з 2010 р., за бажанням матері, вона отримала право проживати разом із дитиною на території дитячого будинку. Із 2017 р. таку практику було запроваджено і в Чорноморській ВК № 74 (м. Одеса).

Звичайно, система виконання покарань потребувала і потребує більш кардинальних перетворень. Анонсовані державою реформи у сфері забезпечення прав людини, в тому числі стосовно осіб, які утримуються в міс-

цях позбавлення волі і особливо жіночого її контингенту, впроваджуються хаотично, без системного підходу та детального аналізу.

22 листопада 2012 р. у Верховній Раді України за участі народних депутатів, представників інституцій громадянського суспільства та донорських організацій відбувся круглий стіл на тему «Бангкокські права на захисті прав ув'язнених жінок». У своїй доповіді мною було наголошено на деяких проблемних питаннях, що стосуються прав людини і зокрема жінок, у місцях позбавлення волі. А саме, зарахування трудового стажу роботи в місцях позбавлення волі в загальний страховий стаж, виплата допомоги при народженні дитини матерям, діти яких утримуються в дитячих закладах при установах відбування покарання, призначення та виплата пенсії/соціальної допомоги за місцем відбування покарання. Відповідні рекомендації були надіслані мною до Комітету з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин. Дані питання також піднімалися правозахисною спільнотою.

01 квітня 2013 р. Кабінет Міністрів України прийняв постанову № 256 «Про внесення змін до порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми», відповідно до якої «у разі перебування дитини разом з матір'ю в слідчому ізоляторі або установі виконання покарань допомога призначається і виплачується в розмірі, встановленому для першої дитини, шляхом перерахування на відкритий у банківській установі вкладний (депозитний) рахунок дитини на підставі звернення адміністрації слідчого ізолятора або установи виконання покарань за умови, що звернення за її призначенням надійшло не пізніше ніж через 12 календарних місяців після народження дитини».

У свою чергу варто зазначити, що 7 травня 2014 р. вступив в силу Закон України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого України щодо адаптації правового статусу засуджених до Європейських стандартів», відповідно до якого засуджені отримали право на оформлення та виплату пенсії за віком безпосередньо в місцях позбавлення волі (до цього вони мали таке право тільки після звільнення).

07 вересня 2016 р. прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених», яким було забезпечено право осіб, що перебувають в ув'язненні, на соціальні гарантії, а саме, праця засуджених в місцях позбавлення волі з цього часу регулюється законодавством про працю і вони підлягають загальнообов'язковому соціальному страхуванню. На заробітну плату засуджених нараховується і сплачується єдиний соціальний внесок до пенсійного фонду України та забезпечується страховий стаж.

01 січня 2017 р. набула чинності постанова Кабінету Міністрів від 30 грудня 2015 р. № 1182, якою змінено норму, що забороняла отримувати соціальну допомогу особам, засудженим до позбавлення волі, які не мають права на пенсію за віком і по інвалідності та державної соціальної допомо-

ги на догляд. Така допомога під час відбування покарання не могла бути призначена, а її виплата припинялася з дня набрання сили обвинувальним вироком суду і поновлювалася з дня закінчення строку ув'язнення.

Вищезазначені зміни не є вичерпними, але, незважаючи на низку прийнятих законодавчих актів права людини в установах виконання покарань і надалі порушуються. Українська пенітенціарна система не справляється з ресоціалізацією засуджених. Як наслідок, в суспільство повертаються морально знівечені, жорстокі, не готові до життя на волі, люди.

Так, за результатами проведених перевірок у Чорноморській виправній колонії № 74, які здійснили члени Громадської ради при Південному міжрегіональному управлінні з питань виконання кримінальних покарань та пробації, виявлені численні порушення забезпечення прав ув'язнених жінок. Зокрема, понаднормовий робочий день, неналежне оформлення трудових договорів, фальсифікація при обліку робочого часу, завищені норми виробництва, низька заробітна плата свідчать про рабські умови праці; сплата єдиного соціального внеску здійснюється не в повному обсязі, що позбавляє права ув'язнених на соціальні гарантії, в тому числі і після звільнення; незастосування податкової соціальної пільги на заробітну плату ув'язнених жінок, що значно зменшує і так невеликий розмір заробітної плати; невиплата допомоги у зв'язку із втратою працездатності; невчасне оформлення пенсії та соціальної допомоги жінкам; накладення стягнень, що не відповідають тяжкості вчиненого проступку; неналежне медичне забезпечення; схилення в'язнів до надання благодійної допомоги установам та передплату періодичних видань; порушення права на листування при відправленні скарг на дії персоналу установ виконання покарань; порушення права на приватність; зневажливе ставлення персоналу установи до ув'язнених жінок; незабезпечення жінок необхідним пакетом гігієнічних засобів.

Із 2012 р. в Україні за моделлю «Омбудсман+» почав діяти Національний превентивний механізм (далі – НПМ), створений відповідно до Факультативного протоколу Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. Функції НПМ полягають у постійному відвідуванні місць несвободи представників секретаріату Уповноваженого Верховної ради України з прав людини та громадських моніторів. Виявлені численні порушення прав людей, що знаходяться в неволі, відображаються в щорічних Доповідях Уповноваженого з питань реалізації НПМ. Відповідні рекомендації щодо усунення виявлених порушень прав людини надсилаються компетентним органам і є обов'язковими до виконання. Як свідчать звіти Уповноваженого та інші дослідження правозахисних спільнот, порушення є типовими практично для всіх установ, в тому числі жіночих.

Із вищезазначеного можна зробити висновок, що питання, які стосуються перебування жінок та матерів з дітьми в місцях позбавлення волі, потрібно вирішувати на законодавчому рівні, залучаючи до цього процесу не лише державні органи пенітенціарної системи, а й органи пенсійного

забезпечення та соціального страхування, органи, що опікуються дитячими закладами, будинками дитини, відповідні фінансові установи, заклади охорони здоров'я та інші, що дозволить вирішити наявні проблеми в сукупності і довгостроково.

Олейніченко Сніжана Олегівна,

слухач 5 курсу факультету заочного контрактного навчання та підвищення кваліфікації працівників Академії Державної пенітенціарної служби
науковий керівник:

Пузирьов Михайло Сергійович,

кандидат юридичних наук, головний науковий співробітник науково-дослідного центру з питань діяльності органів та установ ДКВС України Академії Державної пенітенціарної служби

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ ЗАСУДЖЕНИХ

Аксіоматичним для правової держави є положення, закріплене в ст. 3 Конституції України, згідно з яким людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1]. І засуджені в цьому відношенні не становлять винятку.

На це вказують положення ст. 7 Кримінально-виконавчого кодексу (далі – КВК) України, відповідно до яких: держава поважає і охороняє права, свободи і законні інтереси засуджених, забезпечує необхідні умови для їх виправлення і ресоціалізації, соціальну і правову захищеність та їх особисту безпеку (ч. 1); засуджені користуються всіма правами людини та громадянина, передбаченими Конституцією України, за винятком обмежень, визначених цим Кодексом, законами України і встановлених вироком суду (ч. 2) [2]. Більше того, засуджені відбувають покарання в середовищі, котре, порівняно з умовами свободи, вирізняється більшим ступенем небезпеки, що й обумовлює підвищену увагу законодавця до гарантування безпеки засуджених.

Так, у кримінально-виконавчому законодавстві України поняття «безпека засуджених» найбільшою мірою деталізовано в закріпленому в ст. 10 КВК України праві засуджених на особисту безпеку [2]. Його особливість полягає в тому, що законодавець не лише розкриває сутність, а і встановлює умови його реалізації засудженим, а саме: у разі виникнення небезпеки життю і здоров'ю засуджених вони мають право звернутися із заявою до будь-якої посадової особи органу чи установи виконання покарань з проханням про забезпечення особистої безпеки. У цьому разі посадова особа зобов'язана вжити невідкладних заходів щодо забезпечення особистої безпеки засудженого.

Водночас КВК України не містить роз'яснення, що слід розуміти під особистою безпекою засуджених.

У найбільш узагальненому значенні під особистою безпекою засуджених українськими вченими-пенітенціаристами розуміється гарантована міжнародним правом та українським законодавством захищеність життя, здоров'я, інших життєво важливих і соціально значущих інтересів цієї категорії громадян від завдання шкоди, а також запобігання небезпеці та загрозам, які виникають у процесі відбування (виконання) кримінальних покарань у виді арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або позбавлення волі [3, с. 212].

На необхідність гарантування зазначеного права звертають увагу не лише вітчизняні, а й зарубіжні вчені. Так, стосовно правового положення засуджених проблема теоретичного визначення їх суб'єктивних прав послідовно розглядається в роботах В. І. Селіверстова, який запропонував методологічну конструкцію суб'єктивного права засудженого, що може бути застосована при дослідженні конкретних прав засуджених і особливостей їх реалізації. На його думку, суб'єктивне право засудженого складають: а) право на власні позитивні дії, які завжди є можливістю користування яким-небудь соціальним благом як матеріального, так і духовного порядку; б) право вимоги виконання (дотримання) юридичного обов'язку від інших осіб; в) право удатися при необхідності до захисту свого суб'єктивного права, включаючи і засоби державного примусу [4, с. 15].

Таким чином, право засуджених на особисту безпеку може існувати у різних формах і відповідно мати декілька організаційних рівнів свого забезпечення через установавання гарантій і виконання своїх обов'язків суб'єктами правовідносин.

Можливість діяти при забезпеченні особистої безпеки означає, що засуджений може у рамках цього суб'єктивного права самостійно обирати законні засоби, шляхи і способи усунення небезпек (недопущення їх розвитку); претендувати на дії (як засіб) інших осіб; використовувати увесь обсяг своїх прав для досягнення безпечного становища. Потрібно визнати, що засуджений має право на власний розсуд обирати способи забезпечення безпеки, включаючи і самозахист, що припускає здійснення управомоченою особою дозволених законом превентивних і активно-оборонних дій, спрямованих на захист своїх особистих прав та інтересів (заходи охорони майна від розкрадання, інститут необхідної оборони, крайньої необхідності і т. п.). Право на особисту безпеку може бути реалізовано лише за певних умов (виникнення небезпеки життю і здоров'ю засуджених), закріплених у законодавстві.

Оскільки ця сфера безпеки засуджених належним чином не врегульована у кримінально-виконавчому законодавстві, то при розгляді поставлених проблем слід виходити з принципу справедливості, що допускає відмінність при вирішенні питань у кримінально-виконавчій сфері. Ці відмінності визначаються не лише тяжкістю вчиненого злочину, небезпекою особи, а й тими поведінковими критеріями, які формуються засудженим у процесі відбування позбавлення волі.

Наступна ознака права на особисту безпеку визначається сутністю цього права, а також місцем норми, що його закріплює, у структурі КВК України. Те, що ст. 10 розташована у гл. 2 (Правовий статус засуджених) після ст. 7 (Основи правового статусу засуджених), ст. 8 (Основні права засуджених) і ст. 9 (Основні обов'язки засуджених), свідчить про приналежність безпеки засуджених до гарантій їх правового статусу в умовах позбавлення волі. Отже, право засудженого на особисту безпеку розцінюється законодавцем як право на захист і гарантія реалізації усіх інших прав, що визначають правовий статус засудженого в установі виконання покарань.

Право особи на особисту безпеку у широкому розумінні припускає правове забезпечення недоторканності особи, захист і охорону її прав і виражених за допомогою цих прав життєво важливих інтересів і потреб. Це право входить у загальний правовий статус громадянина і є його абсолютним суб'єктивним правом. Але, на відміну від права на недоторканність, право особи на особисту безпеку не знайшло закріплення у конкретній статті Конституції України [1], а лише мається на увазі, витікає зі змісту багатьох конституційних положень.

Якщо ці положення конкретизувати стосовно засуджених, то поряд із правом на особисту безпеку, котре витікає із загального правового статусу громадянина, вони мають також право на особисту безпеку на нижчому рівні, що відповідає їх спеціальному статусу. Це право витікає з норм кримінально-виконавчого права і належить засудженому як суб'єктові кримінально-виконавчих правовідносин. У цьому випадку мається на увазі специфічне право засудженого на особисту безпеку в умовах позбавлення волі.

Специфічність цього права обумовлена як специфікою кримінально-виконавчої сфери, так і особливістю форм забезпечення права засудженого на особисту безпеку, які, як зазначає В. О. Уткін, відрізняються різноманітністю і знаходять закріплення у кримінально-виконавчих нормах стимулюючого характеру. Норма про право засуджених на особисту безпеку, вважає поіменованій учений, припускає певні юридичні наслідки для засудженого, які вносять зміни до його правового статусу [5, с. 79]. З таких позицій, ґрунтуючись на наведених положеннях, доцільно говорити про форми забезпечення права засуджених на особисту безпеку, котрі знайшли закріплення в нормах кримінально-виконавчого права.

Особливість права засудженого на особисту безпеку полягає в тому, що для його реалізації потрібна наявність практичного інституту забезпечення безпеки, що функціонує на основі нормативно закріплених організаційно-правових заходів. Подвійність природи безпеки особи визначена тією обставиною, що ця категорія належить до числа правових, котрі припускають обов'язкову наявність забезпечувальної діяльності державних органів (до таких понять також можна віднести законність, режим, правопорядок тощо). Якщо йдеться про забезпечення прав і свобод громадян (у т. ч. права на особисту безпеку), то мається на увазі також і система їх гарантування [6, с. 15].

Підводячи підсумок теоретико-правовим підходам до визначення поняття особистої безпеки засуджених, важливо розуміти, що під час характеристики природи безпеки засуджених слід урахувувати ту особливість, що її забезпечення здійснюється в межах єдиного процесу забезпечення безпеки в установах виконання покарань, спрямованого на створення безпеки декількох категорій осіб: засуджених, персоналу установ виконання покарань, а також інших громадян, що знаходяться на території зазначених установ. Окрім того, перед установами виконання покарань поставлені й інші, не менш важливі завдання, що полягають у забезпеченні безпеки суспільства від злочинців, які відбувають покарання, а також самих установ.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Основний Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.
3. Кримінально-виконавче право України: підручник / О. М. Джужа та ін.; за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2010. 752 с.
4. Селиверстов В. И. Законные интересы, как элемент правового статуса лиц, отбывающих наказание в виде лишения свободы. *Правовое и методическое обеспечение исполнения уголовных наказаний*: сб. науч. тр. Москва: Изд-во ВНИИ МВД РФ, 1994. С. 10–24.
5. Уткин В. А. Курс лекций по уголовно-исполнительному праву. Общая часть. Томск: Изд-во УМЦ ТГУ, 1995. 94 с.
6. Толкачев К. Б., Хабибулин А. Г. Органы внутренних дел в механизме обеспечения личных конституционных прав и свобод граждан: монография. Уфа: УВШ МВД России, 1991. 169 с.

Орлова Елена Александрівна,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

НАЦІОНАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ У СФЕРІ СВОБОДИ ВІД КАТУВАНЬ

На сьогодні значна увага науковців, правозахисних європейських та національних організацій, представників державних органів приділена захисту та забезпеченню прав і свобод людини. Особливо це стосується установ виконання покарань, стан яких бажає кращого, та дотримання і непорушення прав в яких викликає занепокоєння.

Українське законодавство категорично забороняє катування. Стаття 28 Конституції України зазначає, що ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню [1]. 17 липня 1997 р. Верховна Рада України ратифікувала Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., яка набрала чинності 11 вересня 1997 р. [2]. Саме з цієї дати для України розпочався новий етап правового розвитку й реформування.

Відповідно до ст. 9 Конституції України [3], ратифікація зазначеної Конвенції має юридичними наслідками обов'язок держави забезпечити реалізацію зазначених в ній прав і свобод, визнання за особою права на звернення до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) за правовим захистом; прецедентний характер рішень вказаного Суду.

Отже, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод є частиною національного законодавства України. Розглядаючи скаргу щодо держави, яка ратифікувала цю Конвенцію, ЄСПЛ спирається на існуючі прецеденти. Таким чином, рішення ЄСПЛ мають слугувати для національних органів публічної влади та їхніх посадовців орієнтирами в сфері забезпечення прав людини; в цьому – запорука дотримання положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

На Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини покладена відповідальність за імплементацію протоколів до зазначеної Конвенції. Уповноважений Верховної Ради має дуже широкі повноваження (в тому числі стосовно місць тримання затриманих, попереднього ув'язнення, установ виконання покарань, установ примусового лікування, психіатричних лікарень тощо). Уповноважений зобов'язаний представляти Верховній Раді України щорічну доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні.

Кримінальний кодекс України у ст. 127 під катуванням розуміє умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій з метою спонукати потерпілого або іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі [4, с. 63].

Міжнародний захист прав людини, особливо останнім часом, набуває великого значення. Так, ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачає, що «нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню» [2]. Стаття 7 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права так само забороняє катування та жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження чи покарання [5]. Статтею 5 Загальної декларації прав людини передбачено, що «ніхто не повинен зазнавати тортур, або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує його гідність, поводження і покарання» [6].

Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання була прийнята Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 10 грудня 1984 р. Складається з 33 статей. Конвенція набрала чинності 26 червня 1987 р. [7].

У резолюції 37/194 від 18 грудня 1982 р. Генеральна Асамблея прийняла Принципи медичної етики, що стосуються ролі працівників охорони здоров'я, особливо лікарів, для захисту ув'язнених або затриманих осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання [8]. Принцип 1 цього документа пе-

редбачає, що «працівники охорони здоров'я, особливо лікарі, що забезпечують медичне обслуговування ув'язнених або затриманих осіб, повинні охороняти їх фізичне та психічне здоров'я і забезпечувати лікування захворювань такої ж якості та рівня, яке забезпечується особам, які не є ув'язненими або затриманими». У свою чергу, принцип 2 наголошує, що «працівники охорони здоров'я, особливо лікарі, здійснюють грубе порушення медичної етики, а також злочин, відповідно до діючих міжнародних документів, якщо вони займаються активно або пасивно діями, які являють собою участь або співучасть у катуванні або інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видах поведінки і покарання, або підбурювання до їх вчинення, або спроби вчинити їх».

Отже, катування та інші жорстокі, нелюдські або такі, що принижують гідність, види поведінки та покарання заборонені і є серйозними порушеннями прав людини. Система захисту прав людини має функціонувати, в першу чергу, на національному рівні. Кожна держава-член повинна забезпечити користування цими правами будь-якій особі, яка перебуває під її юрисдикцією. Органи і установи виконання покарань, як і будь-які інші, що здійснюють правоохоронну та правозахисну діяльність, мають у своїй діяльності керуватися внутрішньодержавним законодавством, означеними положеннями міжнародно-правових актів, ратифікованих Україною, що, здебільшого, знаходять своє практичне втілення та вираз у прецедентному праві ЄСПЛ.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Основний Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
3. Червяцова А. О. Право на життя та заборона катувань у рішеннях Європейського суду з прав людини: аналіз судової практики за статтею 2 і 3 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: навч. посіб. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 308 с.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
5. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16.12.1966 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
6. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93.
7. Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки і покарання від 10.12.1984 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_085.
8. Принципи медичної етики: Резолюція 37/194 Генеральної Ассамблеї ООН от 18.12.1982 г. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_285.

Панас Володимир Олегович,

слухач 353 навчальної групи факультету заочного контрактного навчання та підвищення кваліфікації працівників Академії Державної пенітенціарної служби

науковий керівник:

Шамрук Наталія Борисівна,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу Академії Державної пенітенціарної служби

ГРОМАДЯНИ ЯК СУБ'ЄКТИ ОБІГУ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ЗБРОЇ В УКРАЇНІ

Питання щодо легального володіння зброєю в Україні знову набирає обертів, оскільки таке явище, як незаконний обіг зброї та її безпідставне застосування як цивільним населенням, так і посадовцями стали буденним явищем. Яскравим підтвердженням цього є нещодавня електронна петиція, підтримана підписами більше ніж 36 тис. громадян відносно закріплення в Основному Законі права громадян на вільне володіння вогнепальною зброєю та прийняття Закону «Про цивільну зброю та боеприпаси». Окрім цього законопроекту існує ще низка подібних, однак жоден з них не прийнятий.

Незважаючи на відсутність централізованого нормативного регулювання цієї сфери суспільного життя, громадяни, безперечно, є центральними суб'єктами обігу та застосування зброї в Україні, оскільки однією з проблем, які вже протягом багатьох років чекають на вирішення, є проблема їх особистої безпеки. Це питання актуальне для кожного громадянина України, від вищого керівництва до безробітного, оскільки всі і так розуміють, що життя – це найвища цінність, яку має людина. Відтак природним і логічним видається бажання особи всіма можливими засобами захистити своє життя і життя своїх близьких.

Як зазначає В. Варивода, у розвиненому демократичному суспільстві кожен громадянин повинен мати максимум можливостей для охорони та захисту порушених прав і свобод, як власних, так і членів своєї родини, близьких та інших осіб. Формуючись як незалежна та демократична держава, Україна закріпила конституційне право кожного громадянина на захист свого життя та здоров'я, життя та здоров'я інших людей від протиправних посягань, повагу до гідності людини, недоторканність житла та приватної власності, а також низку інших прав і свобод. Натомість будь-яке право втрачає свій сенс, якщо в державі не створено відповідного законодавчого механізму, який належним чином його закріплював би, забезпечував та охороняв [1, с. 109]. Саме тому слушною є думка О. Романова про те, що одним з основних способів захисту власного життя є право громадянина на придбання, володіння, носіння та застосування зброї [2, с. 109].

Тобто, основною метою для придбання, носіння, володіння та застосування зброї громадянами є безпосередня реалізація конституційного права особи на самооборону.

Неможливо не погодитися із думкою Л. Чистоклетова про те, що сьогодні законодавчо не врегульовано питання використання, застосування зброї цивільним населенням з метою самозахисту, належним чином не налагоджено систему спеціалізованого навчання цивільного населення правил поведінки з вогнепальною зброєю, знання їх матеріальної частини, основних вимог чинного законодавства щодо правових підстав використання вогнепальної зброї. Виникає тотожність і пряма розбіжність двох інтересів: з одного боку, частини суспільства та кожної окремої людини, які не володіють зброєю та яким необхідно забезпечити захист від джерел підвищеної небезпеки через можливість стати жертвою неправомірного заподіяння фізичної (смерть людини, тілесні ушкодження, фізичний біль) або майнової (викрадення, знищення або пошкодження майна) шкоди, а з іншого – озброєння органів державної влади та фізичних осіб, у розпорядженні яких перебуває зброя [3, с. 140].

Автори проекту Закону «Про вогнепальну зброю цивільного призначення», обґрунтовуючи необхідність прийняття цього нормативно-правового акта, зазначають, що масова свідомість живе стереотипами про необхідність збереження існуючого порядку набуття та використання вогнепальної зброї, оскільки існує страх зростання злочинності. Однак, як свідчить зарубіжний досвід (Італія, Чехія, Швейцарія, Ізраїль, США, Молдова та ін.), гарантована державою можливість для громадян володіти вогнепальною зброєю спричиняє зменшення рівня злочинності. Вже сьогодні в Україні можна легко придбати будь-яку зброю, окрім пістолетів або кулеметів, витративши до місяця часу та близько 50 доларів офіційних платежів за оформлення дозволу на володіння зброєю. Таким чином, в Україні у цивільному обігу перебуває від одного до двох мільйонів лише легальних одиниць вогнепальної зброї. Отже, легальна вогнепальна зброя в Україні вже є, але сфера її набуття та обігу наскрізь корумпована та базується на абсурдних засадах, що не відповідає загальним засадам та принципам, які діють зараз у світі.

Таким чином, питання легалізації вогнепальної зброї в Україні для потреб звичайних громадян вже давно є гострим та болочим, і потребує якнайшвидшого вирішення з боку публічної адміністрації.

Зокрема, за думкою Л. Чистоклетова, питання про вогнепальну зброю як засіб самозахисту громадян від злочинних посягань, без сумніву, сьогодні є надзвичайно актуальним, але водночас складним для вирішення. З приводу вирішення цього питання виражаються різні погляди, які можна звести до таких двох протилежних точок зору: перша – легалізувати короткоствольну вогнепальну зброю, і друга – не допустити володіння такою зброєю цивільним населенням [3, с. 141].

На сьогоднішній день гостро стоїть питання про те, що відсутність централізованого нормативного регулювання цієї сфери громадського життя суспільства вкрай негативно впливає на вирішення спірних питань забезпечення публічною адміністрацією необхідного режиму обігу зброї, адже наразі нормативно-правове врегулювання в цій сфері, що перебуває на рівні під-

законних актів, є застарілим, складним та неузгодженим. Також слід підкреслити, що нагальність прийняття базового закону в цій сфері обумовлена об'єктивними причинами, в тому числі й світовими прогресами.

Список використаних джерел

1. Варивода В. І. реалізація права громадян на самооборону: адміністративно-правовий аспект. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2010. № 6. С. 109–115.
2. Романов О. Зброя: законодавчий аспект. *Юридичний журнал*. 2009. № 2. С. 32–38.
3. Чистоклетов Л. Г. Про зброю та правові підстави її застосування суб'єктами приватних охоронних підприємств в Україні. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2011. Вип. 6. С. 139–142.
4. Федоров М.П. Адміністративно-правове регулювання відносин, пов'язаних з реалізацією права громадян на зброю та спеціальні засоби індивідуального захисту: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2000. 256 с.

Пекарчук Володимир Михайлович,

доктор історичних наук, доцент, професор кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Академії Державної пенітенціарної служби

МОДЕЛІ ВІДОМЧОГО ПІДПОРЯДКУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ

Зміни у принципах та механізмах управління процесами виконання покарань в Україні можна розділити на три основні етапи відповідно до моделі приналежності системи виконання покарань до того чи іншого державного відомства. Перший етап охоплює період серпня 1991 – березня 1999 рр., у який система виконання покарань була підзвітна Міністерству внутрішніх справ (дискусійним можна вважати лише період з липня 1998 р. до березня 1999 р., початок якого пов'язаний із затвердженням Положення про Державний департамент України з питань виконання покарань. Після затвердження цього Положення підпорядкування Департаменту Міністерству внутрішніх справ стало формальним). Другий етап (березень 1999 р. – травень 2016 р.) пов'язаний з функціонуванням окремого державного органу (автономного відомства), тобто моделі, за якої система виконання покарань не підпорядковується ні Міністерству юстиції, ні Міністерству внутрішніх справ. Третій етап розпочався з травня 2016 р. та триває по теперішній час – модель, за якою система виконання покарань повністю управляється Міністерством юстиції України.

На організаційний устрій кримінально-виконавчої системи держав впливають різні фактори: елементи форми держави, її географічне розташування і розміри, особливості історичного розвитку й національного менталітету. Ці особливості закріплюються в Основному Законі країни та деталізуються в законах і виданнях на їх основі підзаконних нормативних правових актах.

На першому етапі кримінально-виконавча система України відповідала моделі, за якої система виконання покарань повністю підзвітна Міністерст-

ву внутрішніх справ або його еквіваленту. Ця модель була успадкована від Радянського Союзу і сьогодні застосовується в таких пострадянських країнах як, Білорусь, Узбекистан і Туркменістан. Відомча підпорядкованість кримінально-виконавчої системи поліцейським структурам не притаманна абсолютній більшості європейських країн. Крім того, на просторі Ради Європи підпорядкування системи військовому відомству, поліції або відомству кримінального переслідування не допускається відповідно до Європейських пенітенціарних правил. Так, п. 5.15 доповіді, підготовленої у рамках Спільної програми Європейської комісії та Ради Європи в галузі реформи правової системи України «Оцінка в'язничної системи України» у 1996 р., чітко вказує на рекомендацію щодо припинення всіх організаційних та оперативних зв'язків з військовими та міліцією і приділенні першочергової уваги створенню пенітенціарної служби як автономної соціальної організації [1]. Можна констатувати, що основною причиною зміни відомчого підпорядкування вітчизняної кримінально-виконавчої системи наприкінці 1990-х було прийняття на себе низки зобов'язань у рамках ООН та Ради Європи про проведення політичних, правових та економічних реформ і про приєднання до міжнародних стандартів, які, в першу чергу, стосуються захисту прав людини.

Наступний етап розвитку кримінально-виконавчої системи України пов'язаний з правовою реформою та поступовим рішенням про створення автономного органу центральної виконавчої влади з питань виконання покарань. Тож цей етап відповідає моделі, за якої кримінально-виконавча система перебуває у віданні окремого державного департаменту, непідконтрольного ні Міністерству юстиції, ні Міністерству внутрішніх справ. У переважній більшості країн світу, система виконання покарань зазначеної моделі не є поширеною. Винятками можна вважати Грузію, Південно-Африканську Республіку, Черногорію та деякі інші. Варто зауважити, що, крім вищезазначеної доповіді експертів Ради Європи, немає жодного офіційного документа Ради Європи, в якому рекомендується створення державного органу виконання покарань як автономної структури. Більше того, існує чимало документів (перш за все висновок та чотири резолюції ПАРЕ [2, с. 171]), в яких наголошується на необхідності передачі функції виконання покарань, призначених судом, у відання Міністерства юстиції України.

Саме з відомчого підпорядкування кримінально-виконавчої системи Міністерству юстиції України розпочався третій етап її розвитку, який відповідає моделі, в якій система виконання покарань повністю управляється Міністерством юстиції. Перехід кримінально-виконавчої системи до компетенції Міністерства юстиції суттєво змінив характер діяльності останнього, вивів його в число силових відомств. На відміну від інших правоохоронних органів Міністерство юстиції посідає особливе місце. Воно здійснює широкомасштабні правові заходи щодо підтримання правопорядку в країні в цілому. У зв'язку з цим передача йому кримінально-виконавчої системи розглядається, перш за все, як можливість забезпечення вищо-

го ступеня дотримання законності під час виконання кримінальних покарань. Міжнародні організації, такі як ОБСЄ, Європейський Союз і Рада Європи, виробили єдину позицію щодо кращої інституційної моделі системи виконання покарань, якою є пенітенціарна система, керована Міністерством юстиції. В абсолютній більшості європейських країн кримінально-виконавча система підпорядковується саме зазначеній державній інституції, що підтверджується даними офіційної статистики за Європейським Регіоном – 3/4 країн (з урахуванням країн, в яких Міністерство юстиції реалізує політику у сфері виконання покарань як об'єднаний орган державної влади та в яких діють відповідні структури юстиції) [3, с. 379]. В той же час полеміка стосовно відомчого підпорядкування кримінально-виконавчої системи не припиняється.

Отже, на сьогодні питання оптимальної моделі відомчого підпорядкування кримінально-виконавчої системи в Україні залишається відкритим. В той же час будь-яка подальша трансформація органів державної влади України у сфері виконання покарань повинна супроводжуватися глибоким аналізом вітчизняного та зарубіжного досвіду, позиції міжнародних організацій з прав людини, а також фінансової доцільності такої реформи.

Список використаних джерел

1. Оцінка в'язничної системи України / Спільна програма комісії Європейських співтовариств і Ради Європи у галузі реформи правової системи, місцевого самоврядування та правоохоронної системи України. Страсбург, січень 1997 року. URL: <http://ukrprison.org.ua>.
2. Ягунов Д. В. Пенітенціарна система України: історичний розвиток, сучасні проблеми та перспективи реформування: монографія. 4-те вид., перероб. та доп. Одеса: Фенікс, 2011. 446 с.
3. Пузирьов М. С. Порівняльний аналіз виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк в Україні та зарубіжних країнах: монографія. Київ: ВД «Дакор», 2018. 514 с.

Петрова Тетяна Гаррїївна,

журналіст, керівник Благодійного фонду «Підтримка дискримінованих груп», член Громадської ради при Південному міжрегіональному управлінні з питань виконання кримінальних покарань та пробачії

ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ ТА ЇХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ НЕСВОБОДИ

Протягом восьми років як керівник Благодійного фонду «Підтримка дискримінованих груп» і як член Громадської ради при регіональному управлінні пенітенціарної служби я спільно з моїми колегами працювала зі спостереження за дотриманням прав людини в місцях позбавлення волі в м. Одесі і Одеській області. Основна робота за цим напрямом проводилася в Чорноморській виправній колонії (далі – ВК) № 74 для засуджених жінок.

Як результат моніторингу дотримання прав людини в місцях несвободи були виявлені численні порушення в галузі праці засуджених до позбав-

лення волі, її оплати, а також порушення права засуджених на медичну допомогу. Саме на зазначених проблемах і шляхах їх вирішення варто зупинитися в цій публікації.

Так, щодо праці засуджених, її оплата праці, а також порушень прав засуджених до позбавлення волі в Чорноморській ВК № 74 м. Одеси варто відмітити наступне.

8 квітня 2014 р. були внесені зміни до Кримінально-виконавчого кодексу (далі – КВК) України [1], згідно з якими праця засуджених до позбавлення волі перестала бути їхнім обов'язком, а стала відповідно правом. Тобто нині засуджений може обирати, працювати чи ні. Крім того, ст. 118, 119 КВК України містять норми про те, що окремі аспекти використання праці засуджених регламентується законодавством про працю.

Водночас варто зупинитися на окремих проблемних питаннях, що виникли після внесення 8 квітня 2014 р. змін до КВК України. Так, в окремих установах виконання покарань, і Чорноморська ВК № 74 не стала винятком, протягом досить тривалого часу після внесення відповідних змін адміністрація умовно не доводила до засуджених інформацію про зміни у їхніх правах та обов'язках. При цьому доречно наголосити, що згідно з абз. 2 ч. 1 ст. 8 КВК України, засуджені мають право на отримання інформації про свої права і обов'язки, порядок та умови виконання та відбування призначеного судом покарання. Адміністрація установи чи органу, який виконує покарання, зобов'язана надати засудженим зазначену інформацію, а також ознайомлювати їх із змінами порядку і умов відбування покарань [2].

Тому на сучасному етапі реформування (розвитку) пенітенціарної системи України актуальним є питання щодо відповідності положень кримінально-виконавчого законодавства і практичної складової щодо їх реалізації. Одним із елементів у механізмі виконання цього завдання є моніторингові візити до вітчизняних установ виконання покарань.

Так, у процесі проведення відповідних перевірок виконання норм законодавства про працю та КВК України щодо праці засуджених у Чорноморській ВК № 74 м. Одеси були виявлені наступні порушення:

- засудженим не давали право вибору, працювати чи ні, а залучали до праці примусово всіх без винятку;

- робота була організована з порушенням робочого дня. Засуджених виводили на роботу вночі, а тривалість робочого дня становила більше 12 годин, в тому числі і по суботах, а не рідко і по неділях.

- оплата праці становила від 0,6 до 80 грн, що пов'язано в першу чергу з неадекватно завищеними нормами виробництва, низькими розцінками, а також зі всілякими відрахуваннями. Наприклад, незважаючи на те, що в 2014 р. були внесені зміни до КВК України і відрахування із зарплати засуджених за одяг і харчування були скасовані, за письмовим розпорядженням тодішнього Голови Державної пенітенціарної служби України С. Є. Старенького ці відрахування продовжували проводитися;

– за засуджених не сплачувалися податки в повному обсязі, в результаті чого не нараховувався стаж;

– засудженим не дозволяли залишати виробництво в разі поганого самопочуття для відвідування санчастини, а також для отримання лікарських препаратів і прийняття призначеного лікування;

– трудові договори із засудженими не були укладені, як того вимагає законодавство про працю;

– робочий час осіб, що працюють погодинно, тарифікувався не відповідно до реальної кількості відпрацьованих годин, і відповідно нараховувалася зарплата. Наприклад, засуджені жінки, які працювали на кухні, тарифікувалися на 0,2 або 0,5 ставки, а проводили час на роботі по 12–14 годин, часом не маючи вихідних. Зарплата ж їм нараховувалася, виходячи з 0,2 або 0,5 ставки з урахуванням вихідних;

– понаднормовий робочий час не оплачувався;

– перерахування єдиного соціального внеску за робітниць швейного виробництва здійснювалося не в повному обсязі, що позбавляло засуджених жінок можливості пенсійного забезпечення. При чому такі перерахування здійснювалися з коштів установи, а не власником виробництва, як того вимагає закон. Що кваліфікується як нецільове використання державних коштів начальником Чорноморської ВК № 74;

– нарахування єдиного соціального внеску на працюючих в майстерні і на господарській роботі взагалі не здійснювалося, оскільки з такими засудженими не були укладені трудові договори.

Водночас пенітенціарній практиці відомі позитивні приклади проведення роботи з відновлення прав засуджених у галузі законодавства про працю і КВК України, а саме:

– проведення систематичних моніторингів щодо дотримання прав засуджених у галузі законодавства про працю, під час яких були виявлені вивчені порушення;

– звернення до прокуратури та Мін'юсту з викладенням виявлених порушень та вимогою привести дії керівництва до норм чинного законодавства та притягнути до відповідальності винних осіб;

– щомісяця проводилися прийоми засуджених, на яких приймалися скарги і доводили до них їхні права відповідно до змін у законодавстві;

– кожен скаргу розглядали на рівні начальника установи, а за необхідності, начальника міжрегіонального управління, вимагаючи проведення службового розслідування за напрямками виявлених порушень;

– робили відео- та фотозйомку бухгалтерських документів і розпоряджень начальника установи, які доводять порушення законодавства про працю.

Водночас залишилися невирішеними наступні питання:

– щодо норм виробництва на швейному виробництві та у виробничих майстернях, які необґрунтовано завищені, а також щодо розцінок, які неадекватно занижені;

– не виписуються лікарняний листи, оплату за якими повинен здійснювати роботодавець. Замість цього дається довідка, по якій оплата не проводиться.

Окрім вищенаведених недоліків, також під час моніторингових візитів було виявлено низку проблемних питань щодо реалізації права на охорону здоров'я в місцях позбавлення волі. У цьому зв'язку доречно зазначити наступне.

Незважаючи на те, що Конституцією України визначено, що право на охорону здоров'я є визначальним в системі конституційних прав людини, громадяни України, що перебувають у місцях позбавлення волі, фактично досі не можуть реалізувати це право в повному обсязі.

Водночас хочеться звернути увагу на те, що національне законодавство в цій сфері правовідносин практично повною мірою відповідає міжнародним стандартам. Однак на практиці ще наявні численні проблеми з цього питання.

Так, до проблем у галузі охорони здоров'я у Чорноморській ВК № 74, які були виявлені під час моніторингів, належать наступні:

– медична допомога надається несвоєчасно. А саме тих, хто записався на прийом до лікаря, не викликають, і засудженим доводиться працювати, незважаючи на погане самопочуття, температуру, тиск тощо;

– не надаються ліки повною мірою, які повинні бути в наявності у санчастині установи;

– лікарі не проводять прийоми у відведений для цього час, можуть не прийти на роботу, тому фактично потрапити засудженому на прийом важко;

– в колонії немає гінеколога та інфекціоніста, нерегулярно працює стоматолог;

– вивезення в міський лікувальний заклад з метою огляду фахівцем або діагностичного дослідження викликає ускладнення. А саме, співробітники санчастини не хочуть себе обтяжувати цими поїздками, посилаючись на різні причини: від «нічого страшного немає, саме пройде» до «немає грошей на бензин»;

– були зафіксовані випадки, коли співробітники санчастини відмовлялися у виклику швидкої допомоги у зв'язку з тим, що у засудженої немає грошей, а за цю послугу треба, за їхніми словами, платити;

– неодноразово відмовляли у вивезенні на рекомендовану фахівцем планову операцію, аргументуючи, що за операцію треба платити, пропонуючи, щоб родичі хворої вислали гроші;

– були зафіксовані випадки, коли самі медичні працівники з міських лікарень дзвонили до начальника установи, вимагаючи гроші за операцію. Так, наприклад, вартість за операцію у зв'язку з переломом руки або ноги визначалася в розмірі 11–12 тис. грн.;

– серйозні проблеми з вивезенням до лікувальних закладів Державної кримінально-виконавчої служби України, які розташовані в різних містах та є профільними медичними установами;

– серйозні проблеми у ВІЛ-інфікованих: складності із замісною терапією, оскільки для цього засуджену необхідно вивести до іншого регіону (зокрема, до Херсону). Медичними працівниками не враховуються складності в стані здоров'я засуджених і вони залучаються до господарських робіт на загальних підставах. Аналізи беруться невчасно. Були зафіксовані випадки, коли внутрішньовенний забір крові проводився засудженими, які працюють в санчастині;

– були зафіксовані випадки відмов співробітниками санчастин у наданні медичної допомоги.

Сьогодні, у зв'язку з переформатуванням системи медичної допомоги в місцях позбавлення волі, ситуація погіршена тим, що санчастину не укомплектовано фахівцями, немає начальника санчастини і фактично цей підрозділ ніким не управляється.

Зважаючи на вищенаведений стан справ у Чорноморській ВК № 74, представниками НПМ до сих пір проводяться особисті прийоми, на яких отримуються конкретні скарги від засуджених на бездіяльність медичних працівників або порушення законів з їхнього боку щодо засуджених жінок, здійснюються конкретні заходи реагування по кожній скарзі. Водночас, розуміємо, що вирішити питання в комплексі поки не видається можливим у зв'язку з тим, що медична служба в установах виконання покарань на сьогодні перебуває у процесі реформування.

Ще один важливий аспект дотримання прав людини в умовах місць несвободи, на якому хотілося б зупинитися, – це ефективність роботи програм по роботі з людьми, які хворіють на СНІД. Практика свідчить про те, що в роботі із хворими на СНІД, причому, часом вже в клінічній формі 3-ої і 4-ої стадії, мені доводиться постійно вирішувати проблеми зі здоров'ям засуджених та своєчасного етапування їх до медичних закладів. Керівництво установ виконання покарань, організації, що повинні перейматися даними питаннями, відносяться до цього формально, часом програми роботи із хворими на СНІД не реалізуються. Зазначені суб'єкти створюють видимість роботи за допомогою будь-якого роду теоретичних семінарів, проведення акцій і видовищних заходів, а реальна робота з людьми ВІЛ-інфікованими ними не проводиться, а якщо і проводиться, то лише «для галочки».

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засудженого до європейських стандартів: Закон України від 08.04.2014 р. № 1186-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 23. Ст. 869.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.

Політова Анна Сергіївна,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз Донецького юридичного інституту МВС України

МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ

Стаття 63 Конституції України встановлює, що засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду. Таким чином, на засуджених поширюється більшість прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, передбачених розділом II Конституції України. Крім того, виходячи зі змісту ст. 63 Основного Закону України впливає, що права засуджених можуть обмежуватися тільки законами і встановлюватись вироком суду, а не іншими нормативно-правовими актами, в тому числі й відомчими.

У ч. 1 ст. 7 Кримінально-виконавчого кодексу України додатково до положень Конституції встановлюється, що держава поважає й охороняє права, свободи і законні інтереси засуджених, забезпечує необхідні умови для їх виправлення і ресоціалізації, соціальну і правову захищеність та їх особисту безпеку. У свою чергу, ст. 8 цього Кодексу серед основних прав засуджених називає право на правову допомогу і право звертатися відповідно до законодавства з пропозиціями, заявами та скаргами до адміністрації органів та установ виконання покарань, їх вищестоящих органів, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, суду, органів прокуратури, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян.

Відповідно до Закону України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», засуджений може звернутися до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), якщо вважає, що особисто є жертвою порушення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. і протоколів до неї.

Доречно відмітити, що станом на липень 2018 р. в 148 установах позбавлення волі кримінально-виконавчої системи України, без врахування окремих районів, де органи державної влади тимчасово не здійснюють своїх повноважень, та відповідно до Закону України від 18.01.2018 р. № 2268-VIII «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях», з 30 квітня 2018 р. розпочалася операція Об'єднаних сил (до цього – Антитерористичної операції – з 14 квітня 2014 р. до 30 квітня 2018 р.), а Автономна Республік Крим та місто Севастополь – анексовані Російською Федерацією (резолуції Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй «Стан справ у сфері прав людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі (Україна)» від 19.12.2016 р. № 71/205 та від

19.12.2017 р. № 72/190, які визнають Автономну Республіку Крим та місто Севастополь територією, тимчасово окупованою Російською Федерацією), тобто без установ Криму та 29 установ, які знаходяться на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей, трималося 56638 осіб (станом на 01.01.2018 р. – 57100 осіб). За півроку чисельність осіб в місцях позбавлення волі зменшилась на 462 особи, або на 0,82 % (за минулий рік – на 5,46 %) [1].

Станом на 31.12.2016 р. Україна займає 1 місце за кількістю справ, які перебувають на розгляді ЄСПЛ. У 2016 р. ЄСПЛ надіслав Уряду України 1326 справ проти України з пропозицією надати позицію Уряду України. З них 1092 справи стосуються невиконання або тривалого виконання рішень національних судів і належать до групи справ за «пілотним» рішенням ЄСПЛ «Юрій Миколайович Іванов проти України» [2].

Аналіз практики звернення до ЄСПЛ засудженими до позбавлення волі показав, що основними підставами звернення є:

- жорстоке поводження з особами, які перебувають під контролем держави (в місцях досудового тримання від вартою або в місцях виконання покарань);

- неефективність розслідування правоохоронними органами скарг на жорстоке поводження представників державних органів, зокрема, у місцях досудового тримання осіб та в установах виконання покарань;

- неналежні матеріально-побутові умови тримання осіб, які перебувають в місцях досудового тримання осіб або в установах виконання покарань, а також ненадання вказаній категорії осіб належної медичної допомоги;

- недоліки судової практики, що призводять до порушення права особи на справедливий судовий розгляд;

- недоліки законодавства та судової практики, які призводять до тримання особи під вартою без належної законної підстави;

- відсутність у заявників ефективних засобів юридичного захисту у зв'язку з встановленими порушеннями;

- недоліки законодавства та судової практики, які призводять до притягнення особи до відповідальності двічі за одне і те саме правопорушення;

- недоліки судової практики щодо права на свободу вираження поглядів.

Отже, проведений нами поверхневий аналіз деяких аспектів міжнародного механізму захисту прав засуджених дозволяє зробити висновок, що наявна нормативно-правова база захисту прав засуджених відповідає міжнародно-правовим актам. Разом із тим, з метою вдосконалення діяльності Державного національного превентивного механізму в сфері захисту прав засуджених та ув'язнених виникає гостра необхідність дотримання працівниками Державної кримінально-виконавчої служби України Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. і протоколів до неї. Це дозволить зменшити кількість позовів проти України та зменшити кількість витрат з державного бюджету України на відшкодування збитків за рішеннями ЄСПЛ.

Список використаних джерел

1. Кримінально-виконавча система України у липні 2018 р. Статистичний огляд. URL: <http://ukrprison.org.ua/statistics/1533198157>.

2. Щорічний звіт про результати діяльності Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у 2016 році від 31 січня 2017 р. URL: <http://old.minjust.gov.ua/9329>.

Польнюк Ирина Сергеевна,

студентка 1 курсу магістратури Тамбовського державного університету імені Г. Р. Державина

ПОЖИЗНЕННОЕ ЛИШЕНИЕ СВОБОДЫ КАК САМОСТОЯТЕЛЬНЫЙ ВИД НАКАЗАНИЯ: СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ РОССИЙСКОГО И ЗАРУБЕЖНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

Институт пожизненного лишения свободы представляет собой сложный правовой феномен, характеризующийся отсутствием единства в толковании сущности и форм. Как в законодательстве, так и научном сообществе не выработано единое мнение об определении этого вида наказания.

К основным законам, регламентирующим понятие, особенности правового регулирования и порядок исполнения наказания в виде пожизненного лишения в России относятся Уголовный кодекс (далее – УК) РФ и Уголовно-исполнительный кодекс РФ. Так, УК РФ содержит понятие «пожизненного лишения свободы», смысл которого «в изоляции осужденного от общества путем направления в колонию-поселение, помещения в исправительную колонию общего, строгого, особого режима либо в тюрьму» [1]. Однако отдельные представители научной юридической мысли полагают, что такое определение не является совсем точным, поскольку термин «изоляция» отражает не содержание наказания, а скорее способ его реализации. Так, по мнению Г. А. Груничевой, целесообразным представляется «изменение формулировки понятия «пожизненное лишение свободы» на «пожизненное заключение в исправительное учреждение», уточняя тем самым, что осужденный будет помещен внутрь исправительного учреждения» [8, с. 89].

В свою очередь А. Д. Чернов предлагает «заменить понятие «лишение свободы» на «ограничение конституционных прав» или «принудительную изоляцию», т. к. этот вид уголовного наказания предусматривает ряд лишений, взаимосвязанных с ограничением свободы осужденного» [11 с. 123].

Пожизненное лишение свободы как вид уголовного наказания вновь появилось в системе уголовных наказаний РФ в 1992 г. и больше не рассматривается как альтернатива смертной казни, а выступает в качестве самостоятельного вида уголовного наказания. Таким образом, гуманизация уголовно-правовой политики России обусловила развитие института пожизненного лишения свободы и предопределила рост числа осужденных, отбывающих данный вид наказания. Так, на основании данных Судебного

департамента при Верховном Суде РФ за 2013–2017 гг. соответственно назначено наказаний в виде пожизненного лишения свободы следующему количеству обвиняемых: 62, 68, 55, 94, 65 [12].

Рассматриваемое наказание предусмотрено за совершение: особо тяжких преступлений против общественной безопасности, некоторых преступлений против половой неприкосновенности несовершеннолетних и за преступные деяния, связанные с незаконным оборотом наркотических средств и психотропных веществ.

Перечень лиц, которым пожизненное лишение свободы не может быть назначено, совпадает с кругом субъектов, к которым не применяется смертная казнь. Кроме этого, нормы уголовного законодательства содержат ряд случаев, при возникновении которых пожизненное лишение свободы не назначается: наличие смягчающих обстоятельств (п.п. «и», «к» ч. 1 ст. 61 УК РФ) и отсутствие отягчающих обстоятельств (ст. 62 УК РФ); за приготовление к преступлению и покушение на преступление, в отношении иностранцев, при вердикте присяжных заседателей о снисхождении, в случае, если суд не сочтет возможным освободить от уголовной ответственности лицо, совершившее преступление, наказуемое смертной казнью или пожизненным лишением свободы, в связи с истечением сроков давности.

Уголовное законодательство также сохраняет за осужденными к пожизненному лишению свободы возможность предоставления условно-досрочного освобождения. Однако в случае совершения осужденным нового тяжкого или особо тяжкого преступления в период отбывания пожизненного лишения свободы такое лицо названному освобождению не подлежит.

Представляется целесообразным обратить внимание на зарубежный опыт применения рассматриваемого наказания. В вопросе реализации данного наказания страны разделяются на три группы. Так, как отмечается в специальной литературе, одними государствами пожизненное лишение свободы используется в качестве альтернативы смертной казни. В других странах, где смертная казнь не запрещена, пожизненное лишение свободы может назначаться либо по решению суда в качестве самостоятельного вида наказания, либо в порядке помилования осужденного к смертной казни. А в третьей группе стран (в Бразилии, Норвегии, Португалии, Испании, Словении, Венесуэле и некоторых других государствах) пожизненное лишение свободы не применяется вовсе [10, с. 28].

Однако назначение наказания в виде пожизненного лишения свободы не всегда означает, что лицо, осужденное к его отбыванию, проведет всю жизнь в заключении. Законодатель может предусматривать максимально допустимый срок отбывания наказания, а также возможность условно-досрочного освобождения. Так, например, в Германии, как и в России, пожизненное лишение свободы применяется только в отношении лиц старше 18 лет. В некоторых случаях этот минимум может увеличиваться до 21 года.

В Германии [4] осужденные к рассматриваемому наказанию содержатся в открытых и закрытых уголовно-исполнительных учреждениях.

При этом соблюдается принцип территориальности: заключенный отбывает наказание в тюрьме, которая находится ближе всего к его месту жительства, чтобы у родственников существовала возможность его навещать.

В учреждениях открытого типа попадают заключенные, отвечающие следующим требованиям: лицо не должно уклоняться от исполнения наказания, не использовать пребывание в тюрьме для совершения новых преступлений. В остальных случаях это наказание исполняется в учреждениях закрытого типа. Решение об условно-досрочном освобождении принимается судом на основании рекомендации тюремной администрации, а также заключения экспертной комиссии психологов и психиатров о положительном прогнозе поведения заключенного в социуме [7, с. 59].

Пожизненное лишение свободы в Дании [5] исполняется до смерти заключенного, без права на освобождение. Но, не смотря на это, у осужденных, после отбытия двенадцати лет, существует возможность быть занесенным в список слушания о помиловании.

В Швейцарии [6] пожизненное лишение свободы является самым строгим наказанием и назначается за некоторые виды преднамеренных преступлений: убийство, геноцид, захват заложников, участие в войне против Швейцарии на стороне иностранных держав, мятеж, измену и шпионаж и др.

В Великобритании существует два вида пожизненного лишения свободы: мандатное (обязательное), которое назначается за совершение умышленного убийства и терроризм и дискреционное, назначаемое по усмотрению суда за неумышленное убийство либо убийство, спровоцированное со стороны убитого, грабеж, поджог, изнасилование, похищение человека. Также наказание в виде пожизненного лишения свободы обязательно назначается судом за повторное совершение насильственных преступлений [9, с. 93].

В США большинство штатов применяют следующие виды пожизненного лишения свободы: пожизненное тюремное заключение или заключение на срок не менее 20 лет; пожизненное тюремное заключение или заключение на срок не менее 30 лет; пожизненное тюремное заключение (с неопределёнными сроками); пожизненное тюремное заключение без права на досрочное освобождение. В отличие от большинства европейских стран, США не определяет возраст, с которого возможно назначение пожизненного лишения свободы, поэтому этот вид наказания может применяться даже к несовершеннолетним, а также к женщинам, независимо от возраста [2].

В Украины пожизненное лишение свободы считается самым строгим видом наказания и назначается за посягательство на территориальную целостность и неприкосновенность Украины (ст. 110); жизнь государственного или общественного деятеля (ст. 112); за террористический акт, приведший к смерти (ч. 3 ст. 258); за посягательство на жизнь работника правоохранительного органа (ст. 348); за посягательство на жизнь судьи, народного заседателя (ст. 379); за посягательство на жизнь защитника или представителя лица (ст. 400); за сопротивление начальнику (военное преступление, связанные с убийством) (ч. 4 ст. 404); за нарушение законов и

обычаев войны, связанное с умышленным убийством (ч. 2 ст. 438); за применения оружия массового уничтожения (ч. 2 ст. 439); геноцид (ст. 442) и за посягательство на жизнь представителя иностранного государства (ст. 443) [3]. Данный вид наказания в этой стране появился после введения моратория на смертную казнь в 1997 г. Суды Украины в год назначали примерно более 100 пожизненных сроков. В итоге сегодня в стране отбывают наказание 1 552 приговоренных к пожизненному лишению свободы. Это самый большой показатель в Европе. После 20 лет осужденные могут подать прошение о помиловании, которое означает замену пожизненного лишения свободы на 25 лет лишения свободы.

В 2006 г. был разработан законопроект № 2254а «О внесении изменений в некоторые законодательные акты Украины (относительно гуманизации уголовной ответственности женщин)», который исключает возможность назначения женщинам пожизненного лишения свободы. Но данный законопроект был отклонен.

Таким образом, практически все страны с теми или иными исключениями имеют в своей системе наказаний пожизненное лишение свободы. Это официально признанный основной вид наказания, назначаемый за самые тяжкие преступления. Но при этом осужденный имеет право на условно-досрочное освобождение, если докажет свое исправление.

Список использованных источников

1. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13 июня 1996 г. № 63-ФЗ (ред. от 23.04.2018, с изм. от 25.04.2018). *Собрание законодательства РФ*. 1996. № 25. Ст. 2954.
2. Свод законов США. URL: <http://law.justia.com/codes/us/2011/title-18/part-i/chapter-50/section-1082/>.
3. Уголовный кодекс Украины. URL: <https://meget.kiev.ua/kodeks/ugolovnyj-kodeks/>.
4. Уголовный кодекс ФРГ. URL: <http://www.crimpravo.ru/codecs/german/2.doc>.
5. Уголовный кодекс Дании. URL: <http://www.crimpravo.ru/codecs/dan/2.doc>.
6. Швейцарский УК. URL: <http://www.crimpravo.ru/codecs/swiss/2.doc>.
7. Баранов В. И. Назначение и исполнение наказания в виде пожизненного лишения свободы: учеб. пособ. Уфа: Восточный университет, 2000.
8. Груничева Г. А. Эффективность Наказания в виде лишения свободы: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Москва: РГБ, 2003.
9. Кобец П. Н., Краснова К. А. Международный опыт и практика применения пожизненного лишения свободы. *Уголовно-исполнительная система: право, экономика, управление*. 2008. № 5.
10. Кунаш К. А., Алфимова О. А. Зарубежный опыт исполнения наказания в виде пожизненного лишения свободы (на примере США и Великобритании). Новокузнецк: ФКОУ ВПО Кузбасский институт ФСИН России, 2014.
11. Чернов А. Д. Лишение свободы как вид уголовного наказания (уголовно-правовые и уголовно-исполнительные аспекты): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Москва: РГБ, 2002.
12. Официальный сайт Судебного департамента при Верховном суде РФ. URL: <http://www.cdep.ru/>.

Полякова Світлана Михайлівна,
студент 461 навчальної групи факультету заочного,
контрактного навчання та підвищення кваліфікації
працівників Академії Державної пенітенціарної
служби

науковий керівник:

Ткаченко Олександр Григорович,
кандидат юридичних наук, начальник факультету
пробачії Академії Державної пенітенціарної служби

СЛУЖБОВА ДИСЦИПЛІНА В ДЕРЖАВНІЙ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІЙ СЛУЖБІ УКРАЇНИ: ДО ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОНЯТТЯ

Ефективність функціонування Державної кримінально-виконавчої служби (далі – ДКВС) України великою мірою залежить від стану законності та службової дисципліни в ДКВС України. Ведучи мову про термін «законність», варто зазначити, що має місце його використання на нормативно-правовому рівні, наприклад, у п. 1 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» від 23 червня 2005 р. № 2713-IV. Проте законодавець використовує термін «законність» не як правовий режим, а як принцип. Так, відповідно до ст. 2 вищезазначеного нормативно-правового акта «законність» є основним принципом діяльності ДКВС України [1].

Науковцями, які займаються дослідженнями у сфері адміністративного права, поняття законності найчастіше визначається як неухильне виконання законів і прийнятих відповідно до них інших правових актів державними органами, їх посадовими особами, громадянами, недержавними органами й організаціями. Що ж до терміна «дисципліна», то вченими це поняття висвітлюється як точне, своєчасне і неухильне додержання встановлених правовими та іншими соціальними нормами правил поведінки у державному і суспільному житті [2, с. 347]. Відповідно, як законність, так і дисципліна передбачають дотримання правових норм.

Одним з основних нормативно-правових актів, що на сьогодні регулює питання службової дисципліни в ДКВС України, залишається Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України, затверджений Законом України від 22 лютого 2006 р. № 3460-IV, який визначає службову дисципліну як дотримання особами рядового і начальницького складу Конституції і законів України, актів Президента України і Кабінету Міністрів України, наказів та інших нормативно-правових актів Міністерства внутрішніх справ України, підпорядкованих йому органів і підрозділів та Присяги працівника органів внутрішніх справ України [3].

З метою забезпечення службової дисципліни можуть застосовуватися передбачені Дисциплінарним статутом заохочення і стягнення. Заохочення застосовуються за мужність, відвагу, героїзм, розумну ініціативу, старанність, сумлінне та бездоганне виконання службових обов'язків. Дисциплі-

нарні стягнення накладаються за допущення дисциплінарного проступку, тобто за невиконання чи неналежне виконання особою рядового або начальницького складу службової дисципліни. Доцільно зазначити, що порушення службової дисципліни може виражатись не тільки у допущенні дисциплінарного проступку, а й у вчиненні адміністративного, або навіть кримінального правопорушення.

Якщо особи рядового і начальницького складу ДКВС України допускають адміністративні правопорушення, то відповідно до ст. 15 Кодексу України про адміністративні правопорушення вони притягуються до відповідальності за адміністративні правопорушення за дисциплінарними статутами, тобто несуть дисциплінарну відповідальність. Проте за порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху, санітарно-гігієнічних і санітарно-протиепідемічних правил і норм, правил полювання, рибальства та охорони рибних запасів, митних правил, вчинення корупційних правопорушень, порушення тиші у громадських місцях, неправомірне використання державного майна, незаконне зберігання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, невжиття заходів щодо окремої ухвали суду, ухилення від виконання законних вимог прокурора, порушення законодавства про державну таємницю, порушення порядку обліку, зберігання і використання документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службову інформацію, особи рядового і начальницького складу ДКВС України несуть адміністративну відповідальність на загальних підставах [4]. Отже, у разі вчинення будь-якого з вищевикладених адміністративних правопорушень зазначені особи будуть нести відповідальність згідно з Кодексом України про адміністративні правопорушення.

Також варто звернути увагу на наявність порушень чинного законодавства під час накладення дисциплінарних стягнень. Так, відповідно до ст. 15 Дисциплінарного статуту з метою з'ясування всіх обставин дисциплінарного проступку, учиненого особою рядового або начальницького складу, начальник призначає службове розслідування [3]. Проте, на жаль, на практиці допускаються випадки накладення дисциплінарних стягнень без проведення службового розслідування.

Відповідно, можна підсумувати, що потребує законодавчого врегулювання питання службової дисципліни осіб рядового і начальницького складу ДКВС України, а тому доцільно розробити та прийняти відповідне Положення про проходження служби особами рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України.

Також зроблено висновок, що доцільно суворо дотримуватись порядку накладення дисциплінарних стягнень за порушення службової дисципліни, зокрема не допускати випадків накладення таких стягнень без проведення службового розслідування та з порушенням встановлених строків.

Список використаних джерел

1. Про Державну кримінально-виконавчу службу: Закон України від 23 червня 2005 р. № 2713-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 30. Ст. 409.

2. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у 2 т. Т. 1: Загальна частина / ред. кол. В. Б. Авер'янов (гол.) та ін. Київ: Юрид. думка, 2007. 592 с.

3. Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України: Закон України від 22 лютого 2006 р. № 3460-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 29. Ст. 245.

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон від 07.12.1984 р. № 8073-X. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

Пономар Владислав Вячеславович,

слухач 452 навчальної групи факультету заочного контрактного навчання та підвищення кваліфікації працівників Академії Державної пенітенціарної служби

науковий керівник:

Шамрук Наталія Борисівна,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу Академії Державної пенітенціарної служби

ОСНОВНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ

Становлення України як демократичної, соціальної, правової держави є складним, багатограним процесом. Серед різних аспектів соціальної політики держави проблеми забезпечення соціального захисту населення є постійно пріоритетними. Тому система захисту прав дітей є визначальним напрямом соціальної політики держави. Важливою складовою цього процесу є функціонування механізму державної системи захисту прав дітей, особливо соціально незахищених категорій. Тим більше що охорона дитинства є стратегічним загальнонаціональним пріоритетом як України, так і багатьох країн світу, так як, вкладаючи ресурси в дітей, держава тим самим забезпечує собі майбутнє. Молоде покоління покликане згодом взяти управління в свої руки, тим самим забезпечивши стабільність і благополуччя своєї країни.

Захист прав дитини належить до найгостріших проблем української дійсності. Конституційне прагнення розвинути і зміцнювати демократичну державу неможливо реалізувати без утвердження в суспільній свідомості і соціальній практиці невідчужуваних прав і свобод неповнолітніх громадян, нормативного закріплення їх гарантій. Держава зобов'язана проявляти активність у забезпеченні охорони дитинства, в створенні матеріальних, організаційних, соціальних, політичних та інших умов для повної реалізації прав дитини в Україні.

Оскільки Україна – держава, в якій соціальна політика є пріоритетним напрямом, в Конституції прописані такі норми з прав дитини. Наприклад, ст. 51 зобов'язує батьків утримувати і дбати про дітей до їх повноліття, в свою чергу, зобов'язується охороняти сім'ю, дитинство, материнство і батьківство.

У разі відсутності інституту сім'ї утримання та виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу. Держава заохочує і підтримує благодійницьку діяльність щодо дітей [1].

Слід також з'ясувати, яку саме категорію дітей слід відносити до соціально незахищених. Ми маємо на увазі соціально вразливі категорії дітей, інтереси яких представляють переважно з тих чи інших причин органи державної влади, спеціальні установи для неповнолітніх або спеціально уповноважені на це особи. Тобто це діти-сироти та діти з обмеженими можливостями.

Державне управління щодо захисту прав дитини є багатогранною цілісною системою, яка представлена різними інститутами та інституціями, які покликані реалізовувати єдину державну політику. Від узгодженості та налагодженої співпраці різних інститутів, діяльність яких регламентується законодавчими та нормативно-правовими актами, залежить якість захисту прав соціально незахищених дітей [2].

Наприклад, С. Букалова розглядає державне управління як діяльність спеціальних органів – переважно органів виконавчої влади. Вони являють собою найбільш складну і різноманітну частину державного апарату, який концентрує в своїх руках практично всю управлінську інформацію і найважливіші засоби державного управління. Такими спеціальними органами виконавчої влади, на які відповідно до положень Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» покладається в межах визначеної компетенції здійснення соціального захисту дітей, є:

- центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику в сфері сім'ї та дітей, відповідні структурні підрозділи обласних та Київської міських, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад;
- уповноважені підрозділи органів внутрішніх справ;
- приймальники-розподільники для дітей органів внутрішніх справ;
- школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації органів освіти;
- центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я;
- спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України;
- притулки для дітей;
- центри соціально-психологічної реабілітації дітей;
- соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка) [3].

Таким чином, ми бачимо, що з наведеного переліку всіх органів, служб та спеціальних установ для дітей немає єдиного керівного органу. Вони підпорядковані різним міністерствам і відомствам (Міністерству соціальної політики, Міністерству внутрішніх справ, Міністерству освіти і науки, Міністерству охорони здоров'я та ін.). А це означає, що немає єдиного законодавчого або нормативно-правового документа, яким дані установи керуються в своїй діяльності. Це має двоїстий характер. Звичайно, на кожне

відомство покладаються спеціальні повноваження, тому логічно, що вони керуються різними законами і нормативно-правовими документами. Елементом об'єднання в їх діяльності є досягнення певної мети, в нашому випадку – це забезпечення охорони дитинства. З іншої точки зору, це інституційне розгалуження має і негативний прояв – це неузгодженість тієї ж законодавчої і нормативно-правової бази, яка породжує суперечності і неузгодженості в діяльності і реалізації єдиної ефективної політики держави в даній сфері, що тягне за собою такі негативні чинники у функціонуванні державної системи, як дублювання функцій через відсутність чіткого розмежування повноважень [4].

Також не можна не відзначити особливий інститут (або структурну одиницю) в механізмі державної системи охорони дитинства) – інститут омбудсмена з прав дітей. Практика діяльності даного інституту для України є досить новою, оскільки разом з ратифікацією і приєднанням України до Конвенції ООН про права дитини перед керівниками нашої держави постало завдання виконання вимог зазначеної Конвенції на території країни, що в свою чергу вимагало приведення національного законодавства з охорони дитинства відповідно до вимог Конвенції. Однією з таких умов було створення в Україні незалежного та дієвого інституту, який міг би вирішувати питання подолання в дитячому середовищі ряду негативних явищ і давав би можливість кожній дитині незалежно від рівня психічного, фізичного і інтелектуального розвитку звернутися за допомогою при необхідності. Так, 11 серпня 2011 р., відповідно до ст. 102 Конституції України, Президент України постановив: забезпечення дотримання конституційних прав дитини забезпечується Уповноваженим Президента України з прав дитини, одним з основних завдань якого є постійний моніторинг дотримання в Україні конституційних прав дитини, виконання Україною міжнародних зобов'язань у цій сфері та внесення в установленому порядку Президентом України пропозицій щодо припинення і запобігання повторення порушень прав і законних інтересів дитини тощо.

Тому можемо підкреслити, що Україна сьогодні активно впроваджує державні програми, орієнтовані на підвищення економічних, соціальних і гуманітарних стандартів життя для кожного громадянина. Особливу увагу вона приділяє нашому майбутньому – дітям. При цьому ми бачимо сильно розгалужену систему органів державної влади в сфері охорони дитинства, при відсутності єдиного центру, який здійснював би моніторинг з питань захисту прав дітей із соціально незахищених категорій та проводив єдину державну політику охорони дитинства. Протягом найближчих років актуальним питанням буде необхідність уніфікації державної системи та її механізмів у сфері захисту прав дітей соціально незахищених категорій для успішної реалізації єдиної державної політики в цій сфері.

Список використаних джерел

1. Тищенко Н. М. Административно-процессуальный статус гражданина Украины: проблемы теории и пути их совершенствования. Харьков, 1998. 268 с.

2. Ющик О. І. Правова реформа: загальне поняття, проблеми здійснення в Україні. Київ, 2007. 192 с.

3. Конституція України: Основний Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

4. Скаун О. Ф. Теорія держави і права. Харків: Консум, 2001. 655 с.

Примаченко Віталій Федорович,

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ТА ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ У КОНТЕКСТІ РІВНОСТІ ЗАСУДЖЕНИХ ПЕРЕД ЗАКОНОМ

У кримінально-виконавчій науці відзначається, що принцип рівності засуджених перед законом тісно пов'язаний із принципом справедливості. Підґрунтям його є конституційний принцип рівності всіх перед законом (ст. 24 Конституції України), а також Загальна декларація прав і свобод людини (ст. 7), Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими (правило 2). Цей принцип закріплено у ст. 7 Кримінально-виконавчого кодексу (далі – КВК) України [1, с. 42–44].

Відповідно до останнього нормативного припису, засуджені користуються всіма правами людини та громадянина, передбаченими Конституцією України, за винятком обмежень, визначених КВК України, законами України і встановлених вироком суду (ч. 2 ст. 7 КВК України).

Дискримінація засуджених за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками забороняється (ч. 5 ст. 7 КВК України).

У першому випадку положення ч. 2 ст. 7 КВК України заперечень не викликають, оскільки всі засуджені в установленому порядку зазнають певних обмежень своїх прав як людини і громадянина. А от у другому випадку, передбаченому ч. 5 ст. 7 КВК України, заборона дискримінації засуджених за певними ознаками вступає у певну суперечність із принципами диференціації та індивідуалізації виконання покарань, оскільки перелік таких ознак не є вичерпним.

Принцип диференціації виконання покарань полягає у розподілі засуджених за певними групами (категоріями, розрядами, блоками) на підставі ознак, які визначені законодавством або кримінально-виконавчою практикою, а також засобів і методів кримінології, пенітенціарної педагогіки та психології. Наприклад, у КВК України цей принцип безпосередньо дістав своє відображення у ст. 92 та 94, де передбачене роздільне тримання засу-

джених до позбавлення волі у виправних і виховних колоніях (чоловіків і жінок, неповнолітніх і дорослих, осіб вперше засуджених до позбавлення волі і тих, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі тощо), а також їх структурні дільниці (карантину, діагностики і розподілу, ресоціалізації, посиленого контролю, соціальної адаптації, соціальної реабілітації).

Диференціація виконання покарання виявляється також у різних умовах тримання засуджених, різному правовому становищі, рівні ізоляції, які застосовуються залежно від ступеня суспільної небезпеки різних категорій засуджених. Цілком справедливим видається тримання засуджених до довічного позбавлення волі в установах найвищого (максимального) рівня безпеки [2, с. 155].

Принцип індивідуалізації виконання покарання спрямований не на певні групи засуджених, а на індивідуальні особливості особи засудженого, які мають значення при відбуванні ним покарання. У даному випадку необхідно вести мову про те, що цей принцип знаходить своє відображення і реалізацію через ч. 4 ст. 6 КВК України де зазначається, що засоби виправлення і ресоціалізації засуджених застосовуються з урахуванням виду покарання, особистості засудженого, характеру, ступеня суспільної небезпеки і мотивів виненого кримінального правопорушення та поведінки засудженого під час відбування покарання.

Індивідуалізація виконання покарання перш за все передбачає використання засобів карально-виховного впливу, які направлені на формування у засудженого соціально корисних якостей особи, стимулювання його правомірної поведінки, підвищення рівня правової культури і в кінцевому результаті декриміналізації його свідомості. Наприклад, у ч. 1 ст. 123 КВК України зазначено, що соціально-виховна робота із засудженими до позбавлення волі спрямована на формування та закріплення у них прагнення до заняття суспільно корисною діяльністю, сумлінного ставлення до праці, дотримання вимог законів та інших прийнятих у суспільстві правил поведінки, підвищення їх загальноосвітнього і культурного рівнів.

Стимулювання ж правослухняної поведінки засуджених, відповідно до ч. 4 ст. 123 КВК України, здійснюється за допомогою програм диференційованого виховного впливу з урахуванням їхньої поведінки, психічного стану і ступеня соціальної занедбаності.

Сутність принципу індивідуалізації виконання покарання полягає у тому, що заходи карально-виховного впливу застосовуються до засуджених залежно від їх поведінки, а також всієї сукупності інформації, яка характеризує особу злочинця. Ігнорування цих та інших факторів чи їх недостатнє вивчення у кожному конкретному випадку знижує ефективність застосування виправного впливу, що не буде сприяти якісному досягненню мети покарання.

Принципи диференціації та індивідуалізації виконання покарань виступають певною мірою виключенням із загальних вимог рівності засуджених осіб перед законом і відповідним чином породжують їх нерівність. Можна дійти висновку, що принципи диференціації та індивідуалізації виконання

покарань можуть корегувати принцип рівності засуджених перед законом, являючи собою законно встановлене виключення із його вимог. Наприклад, І. Г. Богатирьов так і відзначає, що аналіз чинного кримінально-виконавчого законодавства показує, що воно не встановлює будь-яких привілеїв чи, навпаки, обмежень для засуджених залежно від перелічених ознак. Розбіжності в умовах відбування покарання передбачаються залежно від статі, віку, стану здоров'я, наявності вагітності чи неповнолітніх дітей, і, головне від поведінки засуджених [2, с. 154].

Тому, для усунення виявленої суперечності, вважається за необхідне сформулювати і закріпити у КВК України відповідну норму, яка б чітко визначала, де і в яких випадках, за яких умов і за якими ознаками є допустимою нерівність засуджених перед законом, яка встановлена для реалізації принципів диференціації та індивідуалізації виконання покарань.

Список використаних джерел

1. Кримінально-виконавче право України. Загальна та Особлива частини: підручник / О. М. Литвинов та ін.; за заг. ред. д.ю.н., проф. О. М. Литвинова та д.ю.н., проф. А. Х. Степанюка. Київ: ВД «Дакор», 2015. 632 с.
2. Кримінально-виконавче право України: підручник / О. М. Джужа та ін.; за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2010. 752 с.

Провоторов Олександр Петрович,

аспірант відділу кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права ім. В. М. Корещького НАН України

ЛІКВІДАЦІЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ ЯК ВИД ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ

У межах взятих на себе міжнародно-правових зобов'язань Україна в 2014 р. запровадила в кримінальному законодавстві заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, регламентовані Розділом XIV-1 Загальної частини Кримінального кодексу (далі – КК) України. Статтею 96-5 КК України встановлено, що до юридичних осіб судом можуть бути застосовані такі заходи кримінально-правового характеру: 1) штраф; 2) конфіскація майна; 3) ліквідація.

Відповідно до ч. 1 ст. 96-9 КК України, ліквідація юридичної особи застосовується судом лише в разі вчинення її уповноваженою фізичною особою від імені такої юридичної особи будь-якого із злочинів, зазначених у цій статті. До них, зокрема, належать: 1) окремі злочини проти основ національної безпеки України (дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади); 2) окремі злочини проти волі людини (незаконне позбавлення волі або викрадення людини; захоплення заручників); 3) окремі злочини проти громадської безпеки (терористичний акт; втягнення у вчинення терористичного акту; фінансування тероризму; створення терористичної групи чи терористичної

організації та ін.); 4) окремі злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (пропаганда війни; планування, підготовка, розв'язання та ведення війни, геноцид, найманство тощо) та деякі ін. За змістом закону застосування до юридичної особи ліквідації у разі вчинення таких злочинів є обов'язковим [1, с. 203].

Дослідження правової природи ліквідації, як одного з видів заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, дало підстави для пересічних висновків, що ліквідація є основним, винятковим заходом кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, і, як убачається з ч. 1 ст. 96-9 КК України, застосовується за злочини переважно так званого терористичного спрямування.

Приписами міжнародно-правових договорів встановлено, що держави зобов'язані застосовувати до юридичних осіб у разі вчинення злочинів відповідні санкції, види яких є ефективними, співрозмірними та відповідають їхнім традиційним принципам права, тобто імперативні вимоги щодо конкретно визначених видів заходів кримінально-правового впливу на юридичних осіб відсутні (п. 4 ст. 26 Конвенції ООН проти корупції [2]; п. 4 ст. 10 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності [3]; п. 2 ст. 3 Конвенції ОЕСР, ст. 4 Другого протоколу до Конвенції щодо захисту фінансових інтересів Європейських співтовариств 1997 р. [4]).

Поряд з тим у Другому протоколі до Конвенції щодо захисту фінансових інтересів Європейських співтовариств 1997 р. міститься докладне положення щодо санкцій стосовно юридичних осіб (п. 1 ст. 4). Окрім наведеного положення загального характеру щодо ефективності, співрозмірності та запобіжності кримінальних або інших санкцій, включаючи штрафи, Другим протоколом 1997 р. передбачено, що національна система санкцій, у тому числі кримінальних, стосовно юридичних осіб може включати: а) позбавлення права на державні пільги або державну допомогу; б) тимчасове або постійне позбавлення права займатися комерційною діяльністю; в) ведення судового нагляду; г) ліквідація в судовому порядку [4].

Таким чином, штраф і ліквідація, включаючи деякі інші види, можуть бути застосовані до юридичної особи в разі вчинення злочину, та входять до системи співрозмірних, ефективних санкцій незалежно від правових традицій держав-учасниць.

Відповідно до ч. 1 ст. 104 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України, юридична особа припиняється в результаті реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації. Юридична особа є такою, що припиняється, з дня внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення [5].

Статтею 110 ЦК України встановлено, що ліквідація юридичної особи поділяється на добровільну та примусову. Примусова ліквідація здійснюється поза її волею за рішенням суду у справах про банкрутство або з інших підстав, що не пов'язані з банкрутством [5].

У новій редакції Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» виключена стаття, яка передбачала вичерпний перелік підстав для постановлення судового рішення щодо припинення юридичної особи, що не пов'язано з банкрутством. Пунктом 3 ч. 1 ст. 110 ЦК України визначено, що юридична особа ліквідовується за рішенням суду про ліквідацію юридичної особи в інших випадках, установлених законом – за позовом відповідного органу державної влади. Такий підхід законодавця, на нашу думку, з одного боку, є доволі загальним, що ускладнює, зокрема, процедуру прийняття рішення державного реєстратора щодо внесення відомостей про припинення юридичної особи до державного реєстру, з іншого – вказує на те, що юридична особа може бути примусово ліквідована за рішенням суду, проте тільки у випадках, установлених законом. Отже, правовою підставою для ліквідації юридичної особи за рішенням суду, що не пов'язано з банкрутством, виходячи зі змісту ст. 96-3, 96-9 КК України, ст. 374 Кримінального процесуального кодексу України, є обвинувальний вирок суду щодо уповноваженої фізичної особи, яка вчинила будь-який із злочинів, передбачених ст. 109, 110, 113, 146, 147, 160, 260, 262, 258–258-5, 436, 436-1, 437, 438, 442, 444, 447 КК України, від імені та в інтересах відповідної юридичної особи.

Після прийняття судом рішення про примусову ліквідацію юридичної особи (в нашому випадку – оголошення рішення щодо застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру у вигляді ліквідації юридичної особи) до моменту внесення відповідних змін про припинення діяльності юридичної особи до єдиного державного реєстру існує ліквідаційна процедура, яка охоплює декілька етапів: 1) утворення органом, який прийняв рішення про ліквідацію юридичної особи, ліквідаційної комісії; 2) встановлення порядку і строків ліквідації юридичної особи. Їх встановлює орган, що прийняв рішення про ліквідацію; 3) виконання ліквідаційною комісією своїх обов'язків: повідомлення про ліквідацію юридичної особи в пресі (за місцезнаходженням), про порядок і строки ліквідації; вжиття необхідних заходів для стягнення дебіторської заборгованості, виявлення кредиторів та претензій останніх. У разі якщо відомі кредитори, то ліквідаційна комісія повідомляє їх про ліквідацію письмово; 4) здійснення ліквідаційною комісією згідно з встановленим законодавством порядком інвентаризації і оцінки майна юридичної особи, реалізації майна, розрахунків з кредиторами і членами трудового колективу, складання ліквідаційного балансу і подання його органу, який призначив ліквідаційну комісію, або власнику [6, с. 96].

Отже, підсумовуючи викладене, доходимо висновку, що ліквідація юридичної особи як захід кримінально-правового характеру, спрямований на повне припинення юридичної особи як суб'єкта права, без переходу її прав та обов'язків до третіх осіб (правонаступників). Порядок застосування ліквідації як заходу кримінально-правового характеру включає три етапи: 1) прийняття рішення суду щодо застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру у вигляді ліквідації; 2) проведення лікві-

даційної процедури за рішенням суду, який застосував даний вид заходів кримінально-правового характеру до юридичної особи; 3) внесення відомостей до єдиного державного реєстру про припинення юридичної особи, яка вчинила злочин. При цьому варто узяти до уваги, що з моменту прийняття рішення суду про застосування ліквідації юридичної особи як заходу кримінально-правового характеру юридична особа продовжує перебувати в статусі суб'єкта права, діяльність якого припинена. Юридична особа позбавляється статусу суб'єкта права лише з моменту внесення відповідних відомостей до єдиного державного реєстру.

Отриманий висновок дає змогу остаточно визначитися, що ліквідація юридичної особи є найсуворішим видом у системі кримінально-правових заходів, оскільки за своїм змістом, суть якого полягає «в примусовому припиненні («знищенні») суб'єкта права», може бути прирівняний до покарання фізичної особи у вигляді смертної кари. Тому, на нашу думку, ліквідація юридичної особи повинна застосовуватися судом як крайній (винятковий) захід лише за вчинення особливо тяжкого злочину, в розумінні ст. 12 КК України, з урахуванням судом ступеня тяжкості вчиненого її уповноваженою особою, ступеня здійснення злочинного наміру, розміру завданої шкоди, характеру та розміру неправомірної вигоди, яка отримана або могла бути отримана юридичною особою, вжиті юридичною особою заходи для запобігання злочину.

Список використаних джерел

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея; НАВС. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.
2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_c16.
3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15.11.2000 р. *Офіційний вісник України*. 2006. № 14. Ст. 340.
4. Концепція реформування кримінальної юстиції України: затв. Указом Президента України від 08.04.2008 р. № 311/2008. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/311/2008>.
5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
6. Цивільне право України: Загальна частина / за ред. професорів І. А. Бірюкова і Ю. О. Заїки. Київ: Алерта, 2014. 510 с.

Проценко Ірина Олександрівна,

студент 5 курсу факультету заочного контрактного навчання та підвищення кваліфікації працівників Академії Державної пенітенціарної служби

науковий керівник:

Пузирьов Михайло Сергійович,

кандидат юридичних наук, головний науковий співробітник науково-дослідного центру з питань діяльності органів та установ ДКВС України Академії Державної пенітенціарної служби

ЗАКРІПЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ЗВ'ЯЗКІВ ЗАСУДЖЕНИХ ЖІНОК ІЗ ЗОВНІШНІМ СВІТОМ У МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТАХ

В умовах сьогоденної демократизації та гуманізації суспільства державна політика України має бути спрямована на забезпечення прав і свобод людини, а її законодавство приведено у відповідність до міжнародних норм, стандартів і направлене на диференціацію виконання покарань та індивідуальний підхід як до засуджених, так і до осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі.

Зв'язки засуджених із зовнішнім світом відіграють одну з провідних ролей у процесі виправлення та ресоціалізації.

Слід зазначити, що в національному законодавстві відсутнє визначення, що таке соціально корисні зв'язки засуджених. Саме тому для більш детального дослідження інституту соціально корисних зв'язків засуджених слід звернутися до міжнародних стандартів.

Окремі питання нормативного закріплення інституту зв'язків засуджених жінок із зовнішнім світом піднімалися у працях М. Л. Добриніної, К. В. Дядюн, В. Д. Єрмакова, Ю. В. Жульової, С. А. Горкіної, М. Л. Казакової, Н. В. Карпінської, В. О. Меркулової, О. М. Неживець, Г. С. Резніченко, І. С. Яковець та ін.

Європейські пенітенціарні правила у п. 17.1 ч. 2 закріпили, що «По можливості, ув'язнені повинні направлятися для відбуття покарання в пенітенціарні установи, розташовані поблизу від міста проживання або місць соціальної реабілітації» [1]. Розміщення засуджених якнайближче до міста проживання або до місць соціальної реабілітації безумовно позитивно впливає на становлення, а найголовніше на підтримку соціально корисних зв'язків засуджених. Для прикладу, можна зазначити, що у багатьох жінок, які засуджені до покарання у виді позбавлення волі, вдома залишилися діти. Хвилювання за своїх дітей, з якими вони не можуть бути поруч, слугують приводом до нестабільної поведінки жінок, а нерідко і до порушення режиму відбування покарання. Саме тому в пенітенціарній практиці має заохочуватися підтримання соціально корисних зв'язків.

У вказаному міжнародно-правовому акті також зазначено, що ув'язненим необхідно дозволяти максимально часто спілкуватися поштою, по телефону або в інші способи спілкування зі своїми родинами, іншими особами та представниками зовнішніх організацій; необхідно дозволяти також відвідування ув'язнених зазначеними особами.

Контакти та відвідування можуть бути обмежені або поставлені під контроль, якщо це необхідно для продовження кримінального розслідування, підтримки порядку та безпеки, запобігання кримінальним злочинам та захисту жертв злочинів, проте такі обмеження, включаючи спеціальні обмеження, визначені судовим органом, повинні допускати прийнятний мінімальний рівень контактів.

У національному законодавстві потрібно визначити національні та міжнародні органи та посадові особи, контакти ув'язнених з якими не обмежуються.

Візити мають бути організовані таким чином, аби надати ув'язненим можливість максимально природно підтримувати та зміцнювати сімейні стосунки.

Адміністрація пенітенціарних установ має сприяти ув'язненим підтримувати адекватні контакти із зовнішнім світом та надавати їм із цією метою відповідну матеріальну підтримку.

Будь-які відомості про смерть або важку хворобу будь-кого з близьких родичів мають бути негайно повідомлені ув'язненому.

Завжди, коли це дозволяють обставини, ув'язненому має бути дозволено із супроводом або самостійно залишати пенітенціарну установу для відвідування хворого родича, присутності на похованні або з інших гуманітарних мотивів.

Ув'язненим має бути дозволено негайно повідомляти свої родини про ув'язнення або перевід до іншої пенітенціарної установи, а також про будь-яку важку хворобу або отриману травму.

При прийомі ув'язненого до пенітенціарної установи, смерті або тяжкій хворобі, та при отриманні їм важкої травми або доправленні ув'язненого до лікарні, адміністрація має, якщо тільки ув'язнений не бажає не робити цього, негайно поінформувати дружину (чоловіка) або партнера ув'язненого, або, якщо ув'язнений неодружений, найближчого родича або іншу особу, раніше визначену ув'язненим.

Ув'язнені мусять мати можливість регулярно одержувати інформацію про суспільні події, отримуючи за передплатою або читаючи газети, періодичні видання та інші публікації, а також по радіо або телебаченню, за винятком, коли в окремих випадках судовий орган визначає конкретну заборону на певний період.

Адміністрація пенітенціарної установи забезпечує участь ув'язнених у виборах, референдумах та інших аспектах життя суспільства тією мірою, якою це право не обмежене національним законодавством.

Ув'язнені мусять мати можливість спілкуватися із засобами масової інформації, якщо немає переконливих причин для заборони цього з розуміння забезпечення безпеки, чи в громадських інтересах, чи для захисту жертв злочинів, інших ув'язнених або персоналу [1].

Мінімальні стандартні правила ООН при поводженні із засудженими також регулюють питання соціально корисних зв'язків. Вони зазначають,

що особливу увагу треба приділяти підтриманню і зміцненню зв'язків між в'язнем та його сім'єю, коли вони бажані і служать інтересам обох сторін.

Із самого початку відбування терміну покарання слід думати про майбутнє, яке чекає в'язня після його звільнення. Тому треба допомагати йому підтримувати і зміцнювати зв'язки з особами та установами, що знаходяться за стінами закладу, які здатні захистити інтереси його сім'ї і сприяти включенню його в життя суспільства після звільнення.

Державні або інші органи та установи, що допомагають звільненим в'язням знаходити своє місце в суспільстві, повинні там, де це можливо і необхідно, піклуватися про те, щоб такі в'язні отримували необхідні документи і свідоцтва, знаходили придатне житло і роботу, мали придатний і достатній для даного клімату і пори року одяг, володіли засобами, достатніми для переїзду на місце призначення і для життя протягом періоду, що настає після звільнення [2].

Акредитовані представники таких установ повинні мати можливість відвідувати в'язничні заклади і осіб, що там ув'язнені. З ними треба консультиватися про перспективи подальшого життя в'язнів із самого початку терміну їхнього ув'язнення.

Бажано, щоб робота таких установ централізувалася або координувалася в межах можливого, з тим, щоб забезпечувати максимально ефективне використання їх роботи.

Виходячи зі змісту міжнародних стандартів, можна зробити висновок, що зв'язок засуджених із зовнішнім світом – це передбачені міжнародно-правовими актами форми участі в різних напрямках з метою забезпечення виправлення та реалізації засуджених.

Таким чином, на міжнародному рівні інститут зв'язків засуджених із зовнішнім світом є закріпленим та врегульованим. Зв'язок засуджених із зовнішнім світом, який виражається у багатьох формах, є безумовно необхідною складовою у процесі виправлення та ресоціалізації засуджених. Саме тому його закріплення та імплементацію деяких міжнародних норм потребує і національне законодавство.

Список використаних джерел

1. Європейські пенітенціарні правила (Рекомендація № R (2006)2 Комітету Міністрів держав-учасниць): прийнято Комітетом Міністрів 11.01.2006 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_032.
2. Минимальные стандартные правила Организации Объединенных Наций в отношении обращения с заключенными (Правила Манделы): резолюция 24-й сессии Комиссии ООН по предупреждению преступности и уголовному правосудию от 18–22 мая 2015 г. / Организация Объединенных Наций: Экономический и Социальный Совет, 2015. 43 с.
3. Кримінально-виконавче право: підручник / В. В. Голіна, А. Х. Степанюк, О. В. Лисодед та ін.; за ред. В. В. Голіні і А. Х. Степанюка. Харків: Право, 2011. 256 с.
4. Кушнірова Т. В. Морально-психологічні особливості засуджених жінок та основні напрямки організації виховної роботи з ними. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 1998. № 3. С. 76–80.

Пузирний Вячеслав Феодосійович,

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри трудового права, адміністративного права та процесу Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій Чернігівського національного технологічного університету

ПРАВОВІ ПИТАННЯ ЛЮСТРАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Законом України «Про очищення влади» в державі запроваджена процедура люстрації. Як зазначають автори вказаного Закону, запровадження в Україні обов'язковості проходження процедури перевірки під час призначення/обрання на посади в органах державної влади (державних органах), а також осіб, які вже обіймають ці посади, дасть змогу сформувати апарат управління з осіб, що не скомпрометували себе співучастю у злочинах попередньої політичної системи, а також очистити апарат управління від осіб, які причетні до злочинів попередньої влади, у тому числі й влади, яка панувала до проголошення незалежності України.

Етимологія терміну люстрація (lustratio) відповідно до греко-римської міфології означає ритуал очищення від моральної скверни. Люстрація – це політична практика законодавчого обмеження прав деяких категорій осіб (виділяються за професійними, партійними, релігійними або іншими ознаками) на обіймання державних посад, професійну практику, недоторканість особистого життя [1].

Під люстрацією також розуміють очищення державних органів та інших найважливіших громадських інститутів від людей, причетних до порушень прав людини. У правовому ж значенні під терміном люстрація розуміють низку юридичних заходів, метою яких є ліквідація наслідків попереднього, ворожого до людини й суспільства, режиму.

Люстрація містить два основні компоненти. По-перше, це кримінальне переслідування представників еліти й посадових осіб органів влади, що обіймали вищі керівні посади в системі державного управління минулого режиму, і по-друге, це процедури масових розслідувань щодо тих, хто добровільно співпрацював із минулим режимом, членів партії або службовців державних організацій (наприклад, поліції, служби безпеки) середнього й нижчого рангів у бюрократичній ієрархії [2, с. 249].

Якщо звернутись до міжнародних стандартів щодо люстрації, то треба зазначити, що відповідно до Резолюції ПАРЄ № 1096 (1996) «Про заходи щодо позбавлення від спадщини колишніх комуністичних тоталітарних систем» [3], будь-який процес люстрації і прийняті закони мають відповідати демократичному устрою держави й засадам верховенства права, адже їхньою метою повинне бути цілеспрямоване досягнення змін (пп. 12 і 13). Ця Резолюція рекомендує, щоб учинені кримінальні діяння зазнавали переслідування й покаранню згідно з чинним Кримінальним кодексом країни (п. 7). Люстрація повинна відповідати принципу верховенства права, якщо

її основною метою буде усунення загроз щодо основних прав і свобод людини та процесів демократизації. Помста не може бути метою люстрації. Також неприпустимими є політичні чи соціальні зловживання в результаті процесу люстрації (п. 12). Люстраційні заходи мають бути сумісними з принципами демократичної і правової держави, якщо при їх застосуванні дотримано принцип індивідуальної вини, яка повинна бути доведена в кожному окремому випадку (п. 7). Люстрація повинна бути обмежена лише такими посадами, щодо яких є підстави вважати, що особи, які їх обіймають, можуть їх використати з метою спричинення суттєвих загроз правам людини або демократії, тобто державними посадами, які відповідають за розроблення і впровадження державної політики, стосуються внутрішньої безпеки або які можуть бути використані для порушення прав людини, такими, як посади у правоохоронних органах, службі безпеки, розвідки, у судовій владі та прокуратурі (п. 4). Лише особи, які наказували вчиняти серйозні порушення прав людини, самі їх вчиняли чи суттєво допомагали цьому, можуть бути дискваліфіковані для обіймання певних посад (п. 8).

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про очищення влади» [4], очищення влади (люстрація) – це встановлена цим Законом або рішенням суду заборона окремим фізичним особам обіймати певні посади (перебувати на службі) (далі – посади) (крім виборних посад) в органах державної влади та органах місцевого самоврядування. Згідно зі ст. 2 цього Закону, заходи з очищення влади (люстрації) здійснюються щодо начальницького складу центрального органу виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань. Однак із незрозумілих причин люстрація не торкнулась іншого керівництва в системі Державної кримінально-виконавчої служби України. Наприклад, на наше переконання, керівники територіальних управлінь, їхні заступники, а також начальники органів та установ виконання покарань мають безпосереднє відношення до питань, які врегульовані цим Законом. Безумовно, керівники конкретних органів та установ виконання покарань могли здійснювати ганебні кроки, які призвели до необхідності запровадження люстраційної процедури.

Зважаючи на вищевикладене, доходимо висновку щодо необхідності доповнення посад, щодо яких здійснюються заходи з очищення влади (люстрації). У зв'язку з цим пропонуємо п. 7 ст. 2 Закону України «Про очищення влади» викласти в такій редакції:

«7) посадових та службових осіб органів прокуратури України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Управління державної охорони України, Національного банку України; начальницького складу територіальних органів управління центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, органів та установ виконання покарань».

Список використаних джерел

1. Словник іншомовних слів. URL: <http://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%CB%FE%F1%F2%F0%E0%F6%B3%FF&image.x=25&image.y=17>.

2. Марцеляк О. В., Погорецький М. А., Прилуцький С. В. Науково-правовий висновок щодо питань відповідальності суддів у контексті відповідальності Конституції України положень пункту 6 частини першої, пунктів 2, 13 частини другої, частини третьої статті 3 Закону України «Про очищення влади» від 16 вересня 2014 року № 1682-VII. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 249–263.

3. Резолюція Парламентської асамблеї Ради Європи № 1096 (1996) «Про заходи щодо позбавлення від спадщини колишніх комуністичних тоталітарних систем». URL: [http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/9CCC052FF67F623FC2257D9E0041D022](http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/9CCC052FF67F623FC2257D9E0041D022).

4. Про очищення влади: Закон України від 16.09.2014 р. № 1682-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 44. Ст. 2041.

Пузирьов Михайло Сергійович,

кандидат юридичних наук, головний науковий співробітник науково-дослідного центру з питань діяльності органів та установ ДКВС України Академії Державної пенітенціарної служби

ВИКОРИСТАННЯ ПРИВАТНОГО СЕКТОРУ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ, ЯК ОДИН ІЗ ПЕРСПЕКТИВНИХ НАПРЯМІВ РЕФОРМУВАННЯ (РОЗВИТКУ) ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Сучасний етап реформування системи виконання кримінальних покарань та пробації відбувається в межах реалізації Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 р. № 654-р. [1].

Уперше в історії вітчизняної кримінально-виконавчої системи було визначено таке завдання реформи, як будівництво нових слідчих ізоляторів та установ виконання покарань у великих містах України в рамках державно-приватного партнерства.

Варто також наголосити, що названа Концепція виокремлює низку проблемних питань, одне з яких відповідно до предмета цієї публікації зводиться до того, що утримання напівпорожніх колоній з низьким рівнем технічної оснащеності та незадовільним матеріально-побутовим забезпеченням засуджених до позбавлення волі вимагає прийняття управлінських рішень щодо їх оптимізації. Це, на думку розробників зазначеного доктринального правового акта, дало б змогу зменшити кількість установ виконання покарань, скоротити значну чисельність їх персоналу, а вивільнені ресурси спрямувати на перенадання інших установ, що забезпечило б створення належних умов тримання засуджених. Тому одним із напрямів вирішення цієї проблеми пропонується побудувати нові сучасні слідчі ізолятори та установи виконання покарань, зокрема шляхом проведення конкурсів із залученням приватних партнерів у рамках реалізації засад державно-приватного партнерства [1].

Такий намір сучасних реформаторів пенітенціарної системи України актуалізує постановку питання про розгляд можливості використання при-

ватного сектору у сфері виконання покарань, пов'язаних із позбавленням волі. Більш повно зрозуміти його сутність допоможе звернення до зарубіжного досвіду, адже про запровадження інституту державно-приватного партнерства у вітчизняну систему виконання покарань ідеться вперше.

Стосовно означених тенденцій видатний норвезький кримінолог Нільс Крісті зазначав, що як безпрецедентне поширення тюремної системи, так і тенденції щодо управлінського контролю за пенітенціарною системою, – тісно пов'язані з модифікаціями безпеки та приватизації тюрем. Поіменований учений довів, що приватизація сфери контролю над злочинністю може призвести до так званого «ГУЛАГу» західного зразка, оскільки «<...> індустрія контролю над злочинністю займає одну з найбільш привілейованих позицій. Тут немає нестачі сировини, оскільки кінця злочинності не видно. Не видно також кінця попиту на відповідні послуги, так само як і готовності платити за те, що розуміється як безпека. При цьому звичайні питання забруднення навколишнього середовища, притаманні іншим галузям, не виникають взагалі. Навпаки, ця галузь індустрії сама призначена для очищення, видалення небажаних елементів із соціальної системи» [2, с. 13].

За результатами ряду проведених нами досліджень [3; 4] ми дотримуємося позиції, згідно з якою приватні структури не повинні впливати на формування та реалізацію *державної* політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробачії (курсив наш. – М. П.). Справа виправлення і ресоціалізації засуджених, із метою підвищення відповідальності за доручену справу, має перебувати під контролем держави, не відкидаючи, у свою чергу, можливості громадського моніторингу за дотриманням прав засуджених і ув'язнених.

Аналіз результатів проведеного нами анкетування (експертного опитування), в якому взяли участь 90 учених із науковими ступенями доктора філософії або доктора права (м. Києва, Харкова, Дніпра, Одеси, Львова, Запоріжжя, Івано-Франківська, Чернігова), які досліджують проблеми пенітенціарної науки та пов'язаних із нею галузей, а також 800 практичних працівників правозастосовних і правозахисних інституцій, із них: персонал органів і установ виконання покарань Міністерства юстиції України (480 осіб), судді (110 осіб), прокурори (70 осіб), адвокати (140 осіб), – засвідчив, що наша позиція узгоджується з думкою як учених (73,9%), так і практичних працівників (86,6%).

Водночас, ураховуючи динаміку сучасних реформаційних процесів, політичні та інші чинники, допускаємо, що Україна може підійти до рішення щодо використання приватного сектору у сфері виконання покарань, ураховуючи наявні приклади зарубіжного досвіду у вказаній сфері.

При цьому хочемо застерегти, що до окремих аспектів реалізації суто «технічних» (як в Англії та Уельсі, Швеції) питань виконання окремих пенітенціарних функцій варто ставитися прискіпливо (з метою гарантування безпеки персоналу, протидії втечам, що можуть плануватися під час виконання функцій охорони засуджених приватними структурами). У такому

разі, у випадку запозичення цього компонента зарубіжного пенітенціарного досвіду, Міністерству юстиції України спільно з органами Національної поліції, Службою безпеки України необхідно розробити детальний алгоритм спеціальної перевірки й допуску до виконання окремих пенітенціарних функцій приватних інституцій (на предмет виявлення різного роду ризиків і загроз, включаючи корупційні, кримінальні тощо) [3, с. 35].

Також, якщо в Україні відбудеться трансформація кримінально-виконавчої системи та галузевого законодавства за розробленою у 2014 р. вітчизняними вченими пенітенціарною доктриною в частині диференціації пенітенціарних установ на державні, муніципальні, приватні [5, с. 16, 28], хочемо застерегти від можливих негативних аспектів функціонування двох останніх груп установ. Зокрема, шкідливим може виявитися недотримання муніципальними та приватними установами тих вимог, які висуваються до державної політики у сфері виконання покарань. Тому важливим елементом механізму функціонування муніципальних та приватних пенітенціарних установ (у випадку, якщо така трансформація відбудеться) має бути їх періодичне інспектування службовими особами центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань.

Проте, якщо вже вести мову про сприйняття вітчизняною кримінально-виконавчою системою засад державно-приватного партнерства під час організації кримінально-виконавчого процесу, то оптимально це робити з позицій «номінальної приватизації» («nominal privatization»), коли приватний сектор надає матеріальну допомогу, фінансуючи будівництво нових установ виконання покарань, а не з позицій «оперативної (операційної) приватизації» («operational privatization»), за якої приватні фірми виявляють готовність взяти на себе всю повсякденну роботу, управління діяльністю з керівництва відповідними установами виконання покарань, витрачаючи при цьому значно менше коштів, ніж держава, яка вкладає в названу діяльність [6, с. 146].

Тобто йдеться лише про можливість приватних інвестицій у будівництво нових установ виконання покарань, не надаючи приватним компаніям будь-яких повноважень з організації діяльності щодо виконання покарань.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України: розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 р. № 654-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/654-2017-%D1%80>.
2. Christie N. Crime control as industry. 3rd ed. London: Routledge, 2000. 216 p.
3. Пузырьов М. С. Приватні пенітенціарні установи: зарубіжний досвід та національний підхід. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2017. № 7. С. 32–37.
4. Пузырьов М. С. Порівняльний аналіз виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк в Україні та зарубіжних країнах: монографія. Київ: ВД «Дакор», 2018. 514 с.
5. Трансформація кримінально-виконавчого законодавства України (пенітенціарна доктрина) / І. Г. Богатирьов та ін. Київ: ВД «Дакор», 2014. 156 с.
6. Ананиан Л. Л. Долович Ш. Наказание именем государства и частные тюрьмы (Dolovich Sh. State punishment and private prisons // Duke law j. – Durham, 2005. – Vol. 55, N 3. – P. 437–546). *Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература*. Серия 4: Государство и право. Реферативный журнал. 2008. № 1. С. 140–148.

Пунтус Тетяна Миколаївна,
слухач 361 навчальної групи Академії Державної пенітенціарної служби
науковий керівник:
Звенигородський Олександр Михайлович,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології Академії Державної пенітенціарної служби

ЗМІШАНА (ПОДВІЙНА) ФОРМА ВИНИ: АНАЛІЗ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ ТА ЇХ СПІВВІДНОШЕННЯ

Відповідно до ст. 23 КК України, виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності.

Вина – це центральне поняття кримінального права, основна, обов’язкова ознака будь-якого складу злочину. Вона визначає саму наявність суб’єктивної сторони складу злочину і значною мірою її зміст. Відсутність вини виключає суб’єктивну сторону і тим самим склад злочину. Від правильного вирішення питання про вину насамперед залежить зміцнення законності в діяльності органів і посадових осіб, що ведуть боротьбу зі злочинністю.

Питання змішаної форми вини відображено в працях вітчизняних та зарубіжних вчених, а саме О. О. Бахуринської, Р. В. Вереші, П. А. Воробєя, С. В. Гончаренка, П. С. Дагеля, В. Є. Квашиса, Г. А. Крігера, П. С. Матишевського, О. А. Пінаєва, О. І. Парога, М. І. Хавронюка та інших. Питанням вини приділяли увагу такі вчені, як М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Я. М. Брайнін, Ф. Г. Бурчак, В. П. Ємельянов, М. Й. Коржанський, П. С. Матишевський, А. О. Пінаєв, О. Я. Светлов, С. А. Тарарухін та ін.

На початку XIX ст. відомий німецький криміналіст А. Фейєрбах звертав увагу на здатність людської злочинної поведінки викликати крім бажаних також супутні наслідки, психічне ставлення винної особи до яких містить ознаки необережності. Науковець зазначав, що існують випадки, коли злий намір і необачність стикаються разом: коли саме злочинець ставить собі за мету певний протизаконний наслідок, який він як можливу подію чи наслідок свого діяння або передбачав, або міг передбачити [2, с. 104].

На думку А. Фейєрбаха, тут має місце злий намір (*dolus*) щодо мети, якої злочинець дійсно бажав досягти, і необачність (*culpa*) щодо наслідку, який випливав без його наміру з діяння, спрямованого на іншу мету. Отже, і спонукання волі, що було підставою такого порушення, можна назвати необачністю, викликаною злим наміром (*culpa dolo determinata*) [3, с. 56, 57].

Саме такі випадки сполучення психічного ставлення винного до бажаної й додаткової шкоди об’єкту кримінально-правової охорони дозволили науковцєві запропонувати виділяти третю самостійну форму вини, яку він назвав «змішана вина».

У сучасній літературі з проблематики змішаної форми вини, яку ще називають подвійною, складною, комбінованою, двома формами вини в одному

злочині є найрізноманітніші точки зору. Зокрема, одні автори вважають за доцільне виділяти так звану змішану форму вина, але вкладають різний зміст у це поняття [3, с. 42], але впродовж всього періоду обговорення цієї проблеми були і залишаються в наш час противники виділення інших форм вина, ніж умисна і необережна. Тому насамперед варто розглянути аргументи противників цієї концепції. Висловлена точка зору, згідно з якою у межах одного складу злочину вина може бути або тільки умисною, або виключно необережною, тому що ні про яке змішування або подвоєння її форм говорити не можна. Крім того, розроблена концепція «подвійної вина», прихильники якої доводять, що дві вина або подвійна вина в рамках одного складу можливі, але подвійної або змішаної форми вина як єдиного поняття не існує [4, с. 23].

Окремі вчені, наприклад В. М. Федитник, доводять, що вся дискусія щодо «подвійної вина» або «змішаної вина» зводиться тільки до спору про терміни, а самі поняття є тотожними [5]. З чим важко погодитися. Таким чином, ми маємо широке розмаїття поглядів, що зумовлює потребу їх аналізу та творчого узагальнення.

Р. О. Сорочкін стверджує, що в злочині, що був вчинений з двома формами вина, наявні умисел і необережність, не утворюючи при цьому «третьою» форму провини. Поняття «подвійна форма вина» юридично некоректно, оскільки передбачає наявність третьої форми вина, яка законом не передбачена. З цих же підстав некоректним є термін «змішана вина», який передбачає умисне порушення певних правил поведінки, які не є кримінально-протиправними, яке тягне за собою з необережності наслідки, що роблять діяння кримінально караним. Насправді мова йде про необережний злочин, вчинений шляхом умисного порушення адміністративно караних правил або норм [6]. С. В. Бабанін вважає, що злочини, пов'язані з порушенням тих чи інших правил безпеки, що призводять до суспільно небезпечних наслідків, не належать до жодного з наведених видів злочинів, оскільки саме собою порушення правил не є злочином, а психічне ставлення особи до будь-якого з наслідків цього діяння характеризується однією формою вина [7]. Багато в чому подібна позиція М. М. Туваклієвої, яка критично ставиться до ідеї в будь-яких злочинах, пов'язаних із порушенням певних правил, окремо встановлювати форму вина стосовно самого порушення і окремо – щодо його наслідків. Уявляється, що намагання розрізвати ставлення до діяння і до наслідків за таких умов є штучним і навряд чи цілком обґрунтованим. Не можна характеризувати психічне ставлення особи як «умисне», ґрунтуючись на ставленні тільки до діяння [8].

В. В. Лунєєв вважає, що немає якоїсь нової форми вина – подвійної (змішаної чи складної). Існує лише неоднозначне співвідношення мотиву (мети) з наслідками, що настали. На думку автора, достатньо встановити мотив та мету суспільно небезпечного діяння для того, щоб визначити умисно вчинений злочин чи з необережності [9]. На думку О. І. Белової, конструкція змішаної форми вина призводить до штучного розриву між складовими інтелектуального та вольового моменту умислу та необережності, а також не відповідає чинному кримінальному законодавству [10, с. 14]. На думку ряду вчених, визнання «змі-

шаної» форми вини означало б розрив єдиного психічного процесу, що становить зміст певної форми вини, на дві частини; і тому неправильно говорити про умисел щодо діяння та необережність щодо наслідків, оскільки умисел та необережність як самостійні форми вини характеризують злочин у цілому. Таким чином, окремими вченими визнається хибною оцінка змісту психічного ставлення особи з точки зору окремого його встановлення щодо діяння та щодо наслідків із самостійним кримінально-правовим значенням кожної із зазначених частин [11]. З таким висновком погодитися навряд чи можливо.

На думку А. В. Кулікова, комплекс об'єктивних і суб'єктивних ознак умисного і необережного діянь у злочинах з подвійною формою вини існує у взаємозв'язку і взаємодії. Психічне ставлення особи до основного складу злочину і похідних наслідків, настання яких являє собою реалізацію потенційної можливості, закладеної ще в момент вчинення дії, – елементи, частини єдиного психічного процесу, що протікає за всіма законами людської діяльності [12, с. 11]. Зауважимо, що доводи А. В. Кулікова стосуються лише тієї частини складів злочинів зі змішаною формою вини, які прирівнюються до умисних.

О. А. Пушкар вважає, що в подальшому науковому дослідженні слід виходити з того, що поняття змішаної форми вини охоплює всі можливі поєднання умислу та необережності (або їх елементів) при вчиненні одиначного злочину [13, с. 96].

Таким чином, наукова дискусія щодо з'ясування, яке саме поняття характеризує різне психічне ставлення суб'єкта до вчиненого діяння та його наслідків, є актуальною виключно з позиції відповіді на запитання: які з розглянутих випадків доцільніше називати так чи інакше, щоб належним чином віддзеркалити їх особливості. На наше переконання, кожна з висловлених позицій на захист того чи іншого терміна для позначення злочинів з ускладненою суб'єктивною стороною є цілком обґрунтованою (якщо враховувати не тільки суб'єктивний критерій, а й особливості їх законодавчої конструкції і кваліфікації) й не повинна виключатися з наукового обігу. Класична ж категорія (яка існує вже не одне століття) – «змішана форма вини» – повинна використовуватися як родове поняття, що показує ускладненість суб'єктивної сторони деліктів певного виду (до речі, саме такий його зміст мав на увазі А. Фейербах). За такого розуміння правові категорії «змішана вина» і «подвійна», «складна» й «комбінована форми вини» співвідноситимуться відповідно як родові й видові поняття.

Вважаємо, що запропонований підхід дозволить усунути суперечності щодо їх тлумачення й розмежування, оскільки, з одного боку, він засвідчує однакову юридичну природу зазначеного явища (ускладненість суб'єктивної сторони окремих злочинів), а з другого – демонструє видові відмінності (специфіку), які можуть мати місце при встановленні виду вини в конкретному злочині.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

2. Шевченко Є. В. До питання змісту і співвідношення понять «змішана», «подвійна» і «складна форма вини» в кримінальному праві. *Проблеми законності*. 2011. Вип. 115. С. 104–113.
3. Фейербах А. Уголовное право: сочинения. Санкт-Петербург: Изд-во. мед. тип., 1810. 329 с.
4. Рарог А. И. Теория вини в советском уголовном праве (общие и специальные вопросы): дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Москва, 1987. 389 с.
5. Федитник В. М. Теорії складної вини в кримінальному праві. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. Вип. 32. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vkhnvvs/2006_32/index.html.
6. Сорочкин Р. А. Особенности установления ответственности за преступление с двумя формами вини по законодательству зарубежных стран. *Бизнес в законе*. 2007. № 4. С. 173–177.
7. Бабанін С. В. Змішана форма вини у кримінальному праві України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 186–192.
8. Тувакльєва М. М. Злочини з двома формами вини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 5. URL: lsecj.org.ua/5_2015/56.pdf.
9. Лунеев В. В. Предпосылки объективного вменения и принцип виновной ответственности. *Государство и право*. 1992. № 9. С. 54–62.
10. Белова О. І. Кримінально-правова характеристика системи злочинів проти сім'ї та неповнолітніх : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2007. 20 с.
11. Широков В. С. Ответственность за нарушение правил охраны труда. *Сов. юстиция*. 1982. № 14. С. 21–23.
12. Куликов А. В. Двойная форма вини: понятие, виды, конструкция составов, квалификация: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Свердловск, 1990. 18 с.
13. Пушкар О. А. Поняття змішаної форми вини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2016. Вип. 36. С. 93–96.

Романова Елена Андреевна,

студентка 3 курса Института права и национальной безопасности Тамбовского Государственного Университета им. Г. Р. Державина

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПРОВОКАЦИИ В УГОЛОВНОМ ПРАВЕ

За последние несколько лет в уголовно-правовой литературе понятие «провокация» встречается все чаще. Вместе с ним особо актуальны стали вопросы и проблемы, связанные с этим термином, как, например, вопрос закрепления провокации в уголовном законодательстве Российской Федерации (далее – РФ), соотношение провокации с оперативным экспериментом и подстрекательством и ряд иных, которые требуют тщательного анализа и проработки. Но именно вопрос законодательного закрепления представляется нам важнейшим, основополагающим в рамках данной проблематики.

На данный момент в Уголовном кодексе (далее – УК) РФ нет определения вышеупомянутого термина. Но невозможно приступить к рассмотрению данного аспекта, не определив предварительно, что есть сущность «провокации».

При работе над темой данной публикации было обращено внимание к научным трудам, посвященным автономии личности и провокации преступления для формирования положений и выводов относительно данных понятий в праве. За основу брались разработки ученых-юристов различных проблем в данном контексте: М. В. Баглая, А. Г. Бережнова, В. В. Бойцовой, Н. С. Бондаря, Н. В. Витрука, Л. Д. Воеводина, Ю. А. Дмитриева, И. А. Ледях, Е. А. Лукашевой, Г. В. Мальцева, Н. И. Матузова, В. А. Патюлина, И. В. Ростовщикова, Ф. М. Рудинского, В. А. Рыбакова, М. С. Строговича, И. Е. Фарбера, Б. С. Эбзеева и др.

Начнем с того, что В. И. Капканов предложил ввести в российское законодательство следующее определение: «Провокация преступления, т.е. создание видимости совершения лицом противоправного деяния либо искусственное создание доказательств виновности лица в совершении преступления с целью его последующего изобличения, либо вовлечение лица в совершение преступления с целью его последующего изобличения, совершенное из корыстной или иной личной заинтересованности...» [3, с. 120].

В свою очередь, А. Д. Назаров считает необходимым закрепить в УК РФ следующее нормативное определение: «Провокацией преступления признается вовлечение другого лица в совершение преступления, совершенное с целью возбуждения против него уголовного преследования» [7, с. 12]. Данное определение сформулировано достаточно лаконично, но мы думаем, что серьезным недостатком является неполный охват различных аспектов проблемы.

На создании искусственных оснований для совершения преступления со стороны уголовно-розыскных подразделений акцентировал свое внимание и Н. Л. Зильберштейн: «Предполагается, что преступный акт готовится к совершению, но агенты розыска, не будучи уверены в успешности его раскрытия, в необходимый момент искусственно создают условия наибольшего благоприятствования созревания преступного акта до тех необходимых его пределов, которые дают им достаточные основания прибегнуть к мерам задержания преступников. Чем слабее уголовно-розыскной аппарат, тем чаще агенты его прибегают к провокационным методам. Провокация подчас становится главным возбудителем преступного акта» [2]. Действительно, вопрос деятельности правоохранительных органов широко рассматривается в рамках данной проблематики, и зачастую подвергается критической, негативной оценке.

Так, С. В. Познышев считал, что «полиция должна предупреждать и пресекать преступления, а не создавать их сама; провокация противоречит цели полицейской деятельности, и как средство грязное и противное закону, не должна быть допускаема и разрешаема. Таким образом, если целью деятельности подстрекателя является изобличение подстрекаемого в совершении преступления или попытке его совершения, то подобная «благородная» цель не исключает привлечения его к уголовной ответственности за провокацию преступления» [4].

В целом, большое количество видных ученых, затрагивающих в своих работах проблему ограничения правомерного оперативно-розыскного мероприятия от провокации преступления, выступают против возможности привлечения лица к уголовной ответственности за деяние, совершенное им в результате провокации преступления, а также против использования в качестве доказательств виновности такого лица данных, полученных в ходе осуществления в его отношении мероприятия, носящего провокационный характер.

Отдельно мы бы хотели обратиться к международному опыту в данном вопросе, так как считаем крайне важным проанализировать опыт зарубежных стран касательного данной проблематики. Ведь сравнительно-правовой метод исследования способствует рождению идей и аргументов, которые иногда нельзя получить даже при очень хорошем знании только отечественного права.

Наиболее показательна и интересна система закрепления провокации в США. Уголовная ответственность в США предусматривается федеральным законодательством и уголовными кодексами штатов. В Примерном уголовном кодексе США, подготовленном институтом американского права в качестве рекомендательной модели для разработки уголовных кодексов штатов, закреплено достаточно четкое правовое определение провокационной деятельности: «Публичное лицо, осуществляющее исполнение закона, или лицо, действующее в сотрудничестве с таким должностным лицом, совершает провокацию, если с целью получения доказательств совершения посягательства оно побуждает или поощряет другое лицо к поведению, составляющему это посягательство, путем применения методов убеждения или побуждения, создающих существенный риск того, что такое посягательство будет совершено иными лицами помимо тех, которые готовы его совершить» [8].

Таким образом, предусматривая систему критериев правомерности провокации, законодательством установлена возможность провоцировать лиц, предрасположенных к совершению преступления. Отсутствие четкой границы между правомерной и неправомерной провокацией в праве США, представляет определенные трудности для защиты подсудимого, доказывающей факт «вовлечения в ловушку». Ссылка на неправомерную провокацию может иметь силу лишь в том случае, если будет установлено, что сотрудник спецслужб оказал давление, побуждая обвиняемого совершить данное преступление. В свою очередь, оказавшись в весьма затруднительном положении, спровоцированный обязан доказать, что без такого давления не нарушил бы закон. В случае установления неправомерной провокации лицо, ей подвергшееся, освобождается от уголовной ответственности. На практике решить вопрос о том, исходило ли намерение совершить преступление от полиции или от самого подсудимого обычно очень трудно.

Нельзя обойти стороной ближайших соседей РФ, и не обратиться к опыту государств-участников СНГ. Интересным является то, что на данный момент единственной страной, где провокация любого преступления признается уголовно наказуемым деянием, – это Грузия. В ст. 145 УК Гру-

зии, расположенной в гл. XXIII «Преступления против прав и свобод человека», провокация преступления определена как «склонение другого лица к совершению преступления с целью его привлечения к уголовной ответственности». И санкция данной статьи предусматривает от одного до трех лет лишения свободы.

Уголовному законодательству государств-участников СНГ провокация взятки была известна еще с 20-х годов XX века. Впервые появившись в УК РСФСР 1922 г., норма об ответственности за провокацию взятки в последующем в аналогичной редакции была закреплена и в уголовных кодексах других союзных республик, принятых в 1926 г. Так, в уголовных кодексах Украинской, Узбекской и Таджикской ССР предусматривалась ответственность за провокацию дачи взятки, в уголовном законодательстве других союзных республик – и за провокацию получения взятки. После декриминализации данной нормы вначале 60-х гг., ныне действующие уголовные кодексы некоторых стран СНГ вновь закрепили ответственность за совершение провокационных действий. Так, данная норма законодателем Украины помещена в раздел 17 УК Украины [9] «Преступления в сфере служебной деятельности». УК Украины в ст. 370 под провокацией взятки подразумевает заведомое создание должностным лицом обстановки и условий, вызывающих предложение или получение взятки, в целях последующего изобличения давшего или получившего взятку. Максимальное наказание за данный вид противоправного деяния предусмотрен в виде лишения свободы на срок до пяти лет.

Таким образом, проведя анализ зарубежного законодательства, можно сделать вывод о том, что в российском законодательстве значение термина «провокация» соответствует пониманию сущности данного понятия и в ряде других стран и заключается, главным образом, в частном случае фальсификации доказательств. Также стоит обратить внимание на особенности закрепления провокации в законодательстве зарубежных государств и на принципы осуществления провокационных действий и смежных с ним мероприятий. Возможно России стоит перенять определенный опыт в этой сфере, чтобы наиболее качественно и продуктивно осуществлять работу в данной области.

Список использованных источников

1. Бранчель И. И. Провокация и инсценировка преступлений при осуществлении оперативно-розыскной деятельности. *Проблемы укрепления законности и правопорядка: наука, практика, тенденции*: сб. науч. тр. 2011. № 4. С. 72–90.
2. Зильберштейн Н. Л. Ответственность за дачу взятки при провокации. *Вестник советской юстиции*. 1925. № 1. С. 18–19.
3. Капканов В. И. Разграничение провокации преступлений и провокации их совершения. *Уголовное право*. 2007. № 6. С. 116–120.
4. Коробеев А. И. Полный курс уголовного права: в 5 т. Т. 1. Преступление и наказание. Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2008. 589 с.
5. Краснотелова Н. К. Соотношение понятий «Свобода» и «Права» человека. *Ленинградский юридический журнал*. 2014. № 4. С. 75–82.

6. Кугушева С. В. Провокация преступления: проблемы уголовно-правовой квалификации. *Уголовное право*. 2005. № 10. С. 25–26.

7. Назаров А. Д. Провокации в оперативно-розыскной деятельности. Москва: Юрлитинформ, 2010. 152 с.

8. Примерный уголовный кодекс (США). Официальный проект Института американского права: пер. с англ. Москва: Прогресс, 1969. 303 с.

9. Уголовный кодекс Украины. URL: <https://meget.kiev.ua/kodeks/ugolovniy-kodeks/>.

Русаневич Галина Олегівна,

магістр політології, старший фахівець з адвокації та комунікації Громадської організації «Україна без торгур»

АЛЬТЕРНАТИВНІ ЗАСОБИ РЕАГУВАННЯ НА РЕКОМЕНДАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРЕВЕНТИВНОГО МЕХАНІЗМУ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ МОНІТОРИНГОВИХ ВІЗИТІВ В МІСЦЯ НЕСВОБОДИ

Для регулярного та якісного запобігання катуванням у місцях несвободи в 2012 р. запроваджено національний превентивний механізм [1]. Наразі, за 6 років функціонування Національного превентивного механізму (далі – НПМ), виконавчій владі необхідно посилення в реагуванні на рекомендації НПМ. Зараз реагування здійснюється лише за окремими актами реагування Уповноваженого Верховної ради України, підготовкою щорічної доповіді Омбудсмана в частині реалізації НПМ, які на жаль, не заслуховуються Верховною Радою України останні 5 років та окремими адвокаційними акціями правозахисних організацій з конкретних питань, які часто не мають змоги вплинути на вирішення проблеми на системному рівні. Одним із головних принципів роботи НПМ в Україні є системність у виявленні проблем та виробленні рекомендацій для зміни системи в цілому, а для цього не завжди є потенціал, можливості та ресурси.

У п. 18 рекомендацій Підкомітету ООН із запобігання катуванням (далі – ПЗК) [2] вказано, що профілактична діяльність НПМ може бути зміцнена. Зокрема, ПЗК зазначає, що НПМ страждає від відсутності ідентичності як окремої структури від Омбудсмана. Крім того, ПЗК зазначає, що більша частина роботи НПМ фактично здійснюється у відповідь на індивідуальні скарги. Крім того, ПЗК розуміє, що не існує встановленої процедури, за допомогою якої держава розглядатиме реалізацію рекомендацій НПМ.

В Україні НПМ у своїй роботі керується принципами партнерства та синергії з органами державної влади, що передбачає не карання за порушення прав людини, а врахування рекомендацій та усунення недоліків у найкоротші терміни. Це дає змогу формувати вищий рівень довіри та ефективно змінювати стандарти дотримання прав людини у місцях несвободи.

Окремо слід наголосити на необхідності посилення відповідальності з боку парламентаріїв за належний стан забезпечення прав осіб, які перебу-

вають в місцях несвободи на виборчому окрузі та посилення механізмів реагування на рекомендації НПМ за результатами моніторингових візитів.

Так, у місцях несвободи під час виборів створюються спеціальні виборчі дільниці, на яких голосують засуджені та ув'язнені. Такі дільниці входять до складу виборчих округів. За кожним виборчим округом обирається народний депутат України, який представляє інтереси виборців у Верховній Раді України.

Важливо відмітити, що 4 жовтня 2017 р. відбувся кластерний візит¹ національного превентивного механізму до Львівської області, зокрема до Личаківської виправної колонії (№ 30).

Так, під час візиту було встановлено, що в установі мають місце характерні для пенітенціарної системи недоліки. Зокрема, у дисциплінарних ізоляторах, приміщеннях камерного типу (одиначних камерах), у яких тримаються порушники режиму відбування покарання, засуджені не мали можливості самостійно відкривати квартиру для забезпечення доступу до свіжого повітря, в них недостатньо природного та штучного освітлення, сантехніка застаріла та потребує оновлення, відсутнє нічне освітлення, не встановлено баків із питною кип'яченою водою. Незважаючи на те, що норма житлової площі для засуджених визначена на рівні 4 м² на одну особу, у камерах дисциплінарних приміщень ця норма не дотримується. Так, у камері загальною площею 10 м² встановлено чотири ліжка, а в камері площею 4,2 м² – два.

Також було виявлено, що всупереч встановленим вимогам лікарі медичної частини не проводили медичного огляду осіб, які звільнилися з дисциплінарних ізоляторів, приміщень камерного типу (одиначних камер). У виправній колонії не облаштовано дільниці соціальної реабілітації, до якої мають переводитися засуджені в порядку застосування прогресивної системи.

Після публікації прес-релізу про візит на сайті Омбудсмана, Громадська організація «Україна без тортур» звернулась до народного депутата України Б. В. Дубневича, який був обраний по округу № 118 де знаходиться Личаківська виправна колонія (№ 30), на якій, зокрема, під час виборів народних депутатів VIII скликання була створена спеціальна виборча дільниця.

У відповідь на такий запит Б. В. Дубневич повідомив, що ним, як народним депутатом України, здійснюється постійна підтримка засуджених. Щорічно за сприянням БО «Фонд Братів Дубневичів» всім засудженим виділяються продуктові подарунки на свято Миколая та Великодня. Водночас народним депутатом скеровано депутатське звернення до Голови

¹ Кластерний візит НПМ – ініціатива громадських моніторів, яка запроваджена в якості нової форми здійснення моніторингових візитів. Механізм такого візиту полягає в наступному: в один день без попередження здійснюються моніторингові візити у різні типи установ співробітниками Департаменту з питань реалізації НПМ Секретаріату Уповноваженого ВР України з прав людини, спільно з громадськими моніторами НПМ. Готуються основні рекомендації, прес-релізи й на наступний день проводиться медіа-захід (прес-конференція або круглий стіл) із залученням представників місцевої влади та керівників установ, в які були здійснені візити.

обласної ради про підтримку вищезазначеної установи в межах Програми підтримки установ виконання покарань Львівської області, котра щорічно приймається сесією Львівської обласної ради [3].

Отже, переконані, що необхідно продовжувати вищенаведену форму роботи з народними депутатами України, інформуючи їх про проблеми мешканців та виборців, які перебувають в місцях несвободи на одномандатному виборчому окрузі. Це стимулює їх до дій та, як наслідок, поліпшує становище осіб, які перебувають в цих установах. Також народні депутати отримують інформацію щодо НПМ, як ефективного методу запобігання катуванням та жорстокому поводженню в місцях несвободи України.

У межах цієї публікації також звернемо увагу на залучення спостережних комісій при обласних державних адміністраціях до реагування на моніторингові візити до установ Державної кримінально-виконавчої служби України.

Кримінально-виконавчий кодекс України у ст. 25 передбачає, що громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань покладений на спостережні комісії, що діють на підставі цього Кодексу та Положення про спостережні комісії, яке затверджується Кабінетом Міністрів України [4].

Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження положень про спостережні комісії та піклувальні ради при спеціальних виховних установах» від 1 квітня 2004 р. № 429 регулюється діяльність спостережних комісій, які утворюються місцевими держадміністраціями, а у разі делегування таких повноважень – виконавчими комітетами міських (за винятком міст районного значення) рад. Одним із основних завдань спостережних комісій є організація та здійснення громадського контролю за дотриманням прав, основних свобод і законних інтересів засуджених осіб та осіб, звільнених від відбування покарання. Спостережні комісії мають право в тому числі й доручати членам комісії: відвідувати установи виконання покарань, вивчати стан матеріально-побутового та медико-санітарного забезпечення засуджених осіб, умови їх праці та навчання, стан організації соціально-виховної роботи.

Після публікації прес-релізу на сайті Уповноваженого Верховної ради України про здійснення візиту НПМ у місце несвободи з визначеними недоліками організація готує лист на Голову спостережної комісії при обласній державній адміністрації з пропозицією на засіданні спостережної комісії опрацювати результати візиту НПМ і вжити необхідних заходів щодо вирішення проблем, які були зазначені відповідно до завдань та повноважень спостережної комісії.

Так, після моніторингового візиту в рамках реалізації НПМ, який відбувся 27 грудня 2017 р. у ДУ «Бучанська виправна колонія (№ 85)». Громадська організація «Україна без тортуру» 13 лютого 2018 р. направила звернення Голові Київської обласної державної адміністрації але не отримала зворотного зв'язку. Після повторного моніторингового візиту 3 квітня 2018 р. громадська організація знову підготувала та направила звернення Голові Київської обласної державної адміністрації. У відповідь Департа-

мент соціального захисту населення Київської ОДА запросив представника «Україна без тортур» здійснити спільний моніторинговий візит у ДУ «Бучанська виправна колонія (№85). Візит із спостережною комісією відбувся 27 квітня 2018 р., за участю керівника відокремленого підрозділу ГО «Україна без тортур» Проценко Л. П. Під час відвідування колонії було підтверджено виявлені порушення під час попередніх перевірок НПМ. ГО «Україна без тортур» підготувала свої зауваження та рекомендації, які були включені до висновку спостережної комісії Київської обласної державної адміністрації та перебувають на постійному контролі.

Таким чином, завдяки втручання організації, по-перше, спостережна комісія розпочала виконувати свої функції відповідно до законів України та підзаконних нормативно-правових актів. По-друге, налагоджена співпраця з неурядовою організацією, яка залучена до реалізації НПМ. По-третє, посилено реагування з боку місцевої виконавчої влади на рекомендації НПМ.

За результатами моніторингових досліджень рекомендуємо спостережним комісіям при обласних державних адміністраціях: 1) використовувати у своїй діяльності інформацію та можливості НПМ для забезпечення дотримання всіх прав і законних інтересів засуджених; 2) залучати до візитів правоохоронні громадські організації та моніторів НПМ.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» щодо національного превентивного механізму: Закон України від 02.10.2012 р. № 5409-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 41. Ст. 552.
2. Report on the visit of the Subcommittee on Prevention of Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment to Ukraine. 2016. P. 5–19.
3. Стимул змін для Личаківської колонії. URL: <https://notorture.org.ua/2018/01/16/stimul-zmin-dlya-lichakivskoyi-koloniyi/>.
4. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.

Сакір-Молочко Ніна Василівна,

аспірант Академії Державної пенітенціарної служби

Самофалов Леонід Прохорович,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Академії Державної пенітенціарної служби

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИБОРЧИХ ПРАВ В УМОВАХ НЕСВОБОДИ

Вибори є невід’ємною складовою, ключовою ознакою та основою законності справжньої демократії. Участь в урядуванні та веденні державних справ є основним з прав громадян. Вони мають право голосувати та бути обраними під час виборів без жодної дискримінації.

Принципи проведення рівних та вільних виборів містяться в нормативно-правових актах національного та міжнародного законодавства, зокрема

в положеннях щодо виборчих прав громадян, які тимчасово обмежені в пересуванні.

Так, у Загальній декларації прав людини міститься наступне положення: воля народу повинна виявлятися у періодичних і нефальсифікованих виборах, що мають проводитись згідно з загальним і рівним виборчим правом шляхом таємного голосування або ж через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування (ч. 3 ст. 21) [1].

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права визначає, що кожний громадянин повинен мати без будь-якої дискримінації і без необґрунтованих обмежень право і можливість голосувати і бути обраним на справжніх періодичних виборах, які проводяться на основі загального і рівного виборчого права при таємному голосуванні і забезпечують свободу волевиявлення виборців (ст. 25) [3].

У Конституції України закріплені наступні принципи виборчого права: вільних виборів; загального, рівного і прямого виборчого права; таємного голосування (ст. 71) [2]. Також Конституцією передбачено, що «засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду» (ст. 63) [2].

Будь-які прямі або непрямі привілеї або обмеження виборчих прав громадян України за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками забороняються.

З вищезазначеного можемо зробити висновок, що ув'язнені володіють виборчими правами, а держава в особі уповноважених органів влади має забезпечувати умови для реалізації цих прав.

Рішенням Конституційного Суду України від 27.02.1998 року визначено право засуджених до позбавлення волі брати участь у виборах до Верховної Ради України та Президента України. Проте засуджені не беруть участь у виборах до органів місцевого самоврядування, оскільки вони вважаються такими, що не належать до жодної територіальної громади. Тобто питання реалізації активного виборчого права чітко визначена національним законодавством [4].

Вибори є не подією, а процесом. Цей процес відображається у виборчому циклі, що складається з передвиборчого періоду, дня виборів та післявиборчого періоду. В установах виконання покарань усі етапи виборчого циклу мають певні особливості, що викликані обмеженим доступом до інформації та комунікації із зовнішнім світом.

Передвиборчий період передбачає створення відповідної правової бази для проведення виборів, планування виборчого процесу, адміністративну підготовку, підготовку логістики, реєстрацію виборців та кандидатів, проведення агітації.

На даному етапі основна частина процесів проходить без безпосередньої участі виборців. Але в частині здійснення реєстрації виборців засуджені не мають можливості ознайомлення зі списками виборців з метою

виправлення або актуалізації власних даних. Проте найбільш проблемним аспектом постає можливість проведення агітації. Доступ засуджених до інформації є обмеженим і це може стати інструментом для проведення упередженої агітації, що унеможливило здійснення громадянином, позбавленим волі, адекватного та зваженого вибору під час голосування.

Для забезпечення активного виборчого права громадян, що тимчасово обмежені в пересуванні, створюються спеціальні виборчі дільниці. Зокрема, такі дільниці створюються в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах (за місцем розташування цих установ).

Реалізація ж пасивного виборчого права засудженими прямо в жодному нормативно-правовому акті не визначені.

Щодо можливості бути обраним Президентом України обмеження з приводу судимості не передбачені ані Конституцією України, ані Законом України «Про вибори Президента України».

У Конституції України (ст. 76) та Законі України «Про вибори народних депутатів України» (ч. 4 ст. 9) передбачено, що «не може бути обраним до Верховної Ради України громадянин, який має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята у встановленому законом порядку» [2; 7].

Закон України «Про місцеві вибори» містить положення про те, що «депутатом, сільським, селищним, міським головою, старостою не може бути обраний громадянин України, який має судимість за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, злочину проти виборчих прав громадян чи корупційного злочину, якщо ця судимість не погашена або не знята у встановленому законом порядку» (ч. 2 ст. 9) [6].

Аналіз чинного виборчого законодавства дає можливість зробити висновки, що теоретично ті категорії засуджених, яким згідно з вищезазначеними нормативно-правовими актами не заборонено реалізовувати пасивне виборче право, мають змогу його реалізувати.

У день виборів особи, що мають право голосу, голосують на виборчих дільницях. Засуджені голосують на спеціальних виборчих дільницях на території установ виконання покарань. Особливістю процесу голосування є сумнівність забезпечення таємного голосування та коректного підрахунку голосів, оскільки до таких виборчих дільниць не завжди можуть потрапити спостерігачі від політичних партій та кандидатів, незаангажовані групи громадянського суспільства та представники міжнародних організацій і засобів масової інформації. Характерною для спеціальних дільниць в установах виконання покарань є 100 % явка виборців.

У післявиборчий період проводиться аудит та оцінка виборчого процесу, здійснюється пошук шляхів реформування та вдосконалення кожного етапу виборчого циклу. Післявиборчий період є важливим етапом виборчого циклу, проте відбувається практично незалежно від виборців, тому його вплив на виборців, позбавлених волі, особливостей не має.

Дослідивши стан дотримання виборчих прав в умовах несвободи, ми дійшли висновку, що наразі в національному законодавстві існує низка прогалин та неузгодженостей щодо забезпечення здійснення активного та пасивного виборчого права засудженими на кожному з етапів виборчого циклу.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
2. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254К/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
4. Рішення Конституційного Суду України від 26.02.1998 р. № 1-рп98. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-99>.
5. Про вибори Президента України: Закон України від 05.03.1999 р. № 474-XIV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-14>.
6. Про місцеві вибори: Закон України від 14.07.2015 р. № 595-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-19>.
7. Про вибори народних депутатів України: Закон України від 17.11.2011 р. № 4061-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4061-17>.

Самбор Микола Анатолійович,

кандидат юридичних наук, член-кореспондент Академії наук вищої освіти України, начальник сектору моніторингу Прилуцького відділу поліції Головного управління Національної поліції в Чернігівській області, лауреат НАН України «Талант, натхнення, праця»

ПРАВО НА СВОБОДУ МИРНИХ ЗІБРАНЬ У КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Права, свободи, інтереси людини і громадянина є епіцентром діяльності держави України, що знайшло своє логічне відображення у ст. 3 Конституції України, а також у відповідних міжнародних документах світового і європейського співтовариства.

Глибинність дослідження змісту прав, свобод та інтересів, сфери здійснення, повноважень суб'єктів публічної адміністрації у забезпеченні реалізації їх носіями є ключовим аспектом наукових пошуків, результати яких мають створити ефективне підґрунтя для прийняття нормативно-правових актів, перш за все законодавчих, що втілять проголошені принципи верховенства права, дотримання прав, свобод та інтересів людини у повсякденне життя суспільства та держави. Невід'ємною складовою комплексу досліджень прав, свобод та інтересів є пошуки ефективного здійснення, захисту та охорони прав, свобод та інтересів осіб, які перебувають (проживають) в особливих умовах (режимі) ізоляції, зумовлених вчиненням останніми суспільно небезпечних кримінально караних діянь та понесенням відповідних кримінальних покарань.

Ураховуючи сказане, предметом цієї публікації обрано дослідження правового регулювання здійснення та обмеження у здійсненні особами, засудженими до позбавлення волі, їх права на мирні зібрання.

Стаття 20 Загальної декларації прав людини проголошує, що людина має право на свободу мирних зборів. У свою чергу, ст. 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод декларує норму про те, що кожен має право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами. Такий підхід до окреслення права на свободу мирних зібрань вказує на його значимість як для окремої людини, так і суспільства: світового, європейського, національного. Недарма, нормою ст. 39 Конституції України громадянам гарантується право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування. Застереження щодо реалізації цього права та його обмеження може встановлюватися судом відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку – з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей, констатується у ч. 2 ст. 39 Конституції України.

З нашої точки зору, ключовою є норма, що міститься у ч. 2 ст. 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, де зазначається, що здійснення права на мирні зібрання не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб [1, с. 54–55]. Звідси впевнено можемо говорити про те, що право на мирні зібрання є одним із фундаментальних прав людини, що забезпечує її нормальне існування та розвиток, а також визнане на міжнародному та міжнаціональному рівні, здійснення якого повинно забезпечуватися та гарантуватися у демократичному суспільстві [1, с. 49].

Людство, визнавши важливість права на мирні зібрання, відносить до повноважень національного законодавства питання врегулювання механізму не стільки, власне, здійснення права на мирні зібрання, скільки механізму забезпечення з боку держави здійснення цього права людьми. Крім того, фундаментальність права на мирні зібрання підкреслюється неможливістю обмеження цього права національними засобами, за виключенням тих обставин, які передбачені у міжнародних правових документах [1, с. 54; 2, с. 74–75].

Отже, в законодавстві визначено вичерпний перелік підстав для обмеження права на мирні зібрання, який з огляду на положення ст. 22 Конституції України, не може розширено тлумачитися. Як у міжнародних документах, так і в Конституції України, жодним словом не йдеться про можливість обмеження даного права у зв'язку із застосуванням до особи покарання у виді позбавлення волі (п. 11 ч. 1 ст. 51 Кримінального кодексу України).

Види покарань та їх зміст, особливості відбування визначаються у кримінальному та кримінально-виконавчому праві. Так, у ч. 1 ст. 63 Кримінального

кодексу України визначається, що покарання у виді позбавлення волі полягає в ізоляції засудженого та поміщенні його на певний строк до кримінально-виконавчої установи закритого типу. Вказане покарання, на нашу думку, безпосередньо пов'язано з обмеженням права на свободу та особисту недоторканність, гарантованому нормою ст. 29 Конституції України. І це цілком логічно, адже у ч. 2 ст. 29 Конституції України вказується, що ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом.

Право на мирні зібрання різниться із правом на свободу та особисту недоторканність, якщо під правом на свободу розуміти не всеохоплююче розмаїття прав і свобод людини. Безперечно, коли ми сприймаємо, що свобода, як вибір, можливість обрання певної поведінки та необхідних для цього засобів (прав, інтересів, обов'язків) є комплексом усіх наступних, описаних у Конституції та інших законах України прав людини, очевидно, що вказаним питанням буде охоплено і право на мирні зібрання, як свобода обрання певної поведінки, свобода вибору.

Переконані, що право на свободу та особисту недоторканність і право на мирні зібрання – це різні види прав, як за своєю природою, призначенням і сферою здійснення, але, сприймаючи права людини як певну систему, очевидно, що останні мають функціональні та інституційні зв'язки. Однак вважаємо, що вказані права є самостійними, їх здійснення відносно автономним, а отже, обмеження одного не може бути правовою підставою обмеження іншого.

Разом із тим, вважаємо, що ізоляція за своєю суттю полягає в обмеженні можливості комунікації засудженого до позбавлення волі з іншими людьми, навколишнім середовищем. Право на свободу мирних зібрань є невід'ємною складовою більш широкого права на соціальну комунікацію, що є надзвичайно важливим для людини і громадянина, оскільки саме через нього реалізуються потреби людини і громадянина у спілкуванні з іншими особами [1, с. 17; 3, с. 59]. Тому покарання у виді позбавлення волі не є за своїм змістом засобом обмеження/позбавлення суб'єкта його права на мирні зібрання, а от порядок виконання цього покарання, що полягає в ізоляції злочинця, зумовлює необхідність обмеження права на мирні зібрання. Разом із тим, така ізоляція не переслідує таку мету, як запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей, і відповідним чином не здійснюється в інтересах національної безпеки та громадського порядку, а полягає саме в реалізації юридичної відповідальності за вчинення злочину.

Відтак, на нашу думку, необхідно законодавчо визначити підстави обмеження здійснення особою її права на мирні зібрання, у разі вчинення нею злочину та застосування покарання у виді позбавлення волі. Хоча, звісно, певною мірою можна обґрунтувати, що навіть окремо взятий злочин так чи інакше впливає на інтереси національної безпеки, а тому саме у цьому можна намагатися вбачати підґрунтя для обмеження особи, засу-

дженої до позбавлення волі, у здійсненні її права на мирні зібрання. Разом із цим, глибоко переконані, що такий ланцюг для встановлення підстав обмеження та її мети, який ми у скороченому вигляді подали, не може бути застосований, оскільки він перш за все суперечить ст. 8 Конституції України, де вказується на тому, що конституційні норми є нормами прямої дії, а по-друге, спотворюватиме принцип дотримання прав, свобод та інтересів людини і громадянина та верховенства права, по-третє, негативно позначатиметься на конституційному принципі діяльності органів виконавчої влади, проголошених у ст. 6, 19 Конституції України.

Також слід зауважити, що нормами кримінально-виконавчого законодавства, зокрема ч. 1, 2 ст. 102 Кримінально-виконавчого кодексу (далі – КВК) України визначено, що режим у виправних і виховних колоніях – це встановлений законом та іншими нормативно-правовими актами порядок виконання і відбування покарання, який забезпечує поряд з іншим реалізацію прав і законних інтересів засуджених та має зводити до мінімуму різницю між умовами життя в колонії і на свободі, що повинно сприяти підвищенню відповідальності засуджених за свою поведінку і усвідомленню людської гідності.

Таким чином, у сучасних умовах правового регулювання здійснення права на мирні зібрання, останнє повинно бути доступним особам, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі. Це підтверджується і нормами кримінально-виконавчого права України. Для прикладу, в нормах ст. 107 КВК України, які визначають права і обов'язки засуджених до позбавлення волі, жодного слова не йдеться про таке право громадянина, як право на мирне зібрання, хоча дотично у вказаній статті йдеться про право зустрічатися з родичами та іншими особами; брати участь у роботі самодіяльних організацій та гуртків соціально корисної спрямованості; розпоряджатися вільним часом, який відведений розпорядком дня, не порушуючи при цьому правил поведінки. Зазначені права засуджених є нічим іншим як змістом та метою здійснення ними їх конституційного права на мирні зібрання, хоча відтвореного в іншій формі його здійснення – зустрічі, самодіяльні гуртки, організації.

Найцікавіше те, що розділ III КВК України жодним чином не урегулює питання здійснення засудженими до позбавлення волі їх конституційного права, норми прямої дії, що не потребує додаткового законодавчого регулювання, на мирні зібрання. Це також не додає якості законам.

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що питання законодавчого врегулювання обмеження права на мирні зібрання для осіб, засуджених до позбавлення волі, має бути одним із ключових, перш за все з огляду на дотримання принципів верховенства права, прав, свобод та інтересів людини і громадянина, що матиме важливе значення як для людини, так і для суспільства та держави в цілому, оскільки чітке визначення умов обмеження чи позбавлення людини її прав, свобод та інтересів, зрозумілість цих норм та мети (яка має служити інтересам суспільства, а не держави чи окремим

приватноправовим інтересам осіб, які перебувають при владі), які такі обмеження переслідують, свідчить про демократичність суспільства і держави, їх прагнення до цінностей та ідеалів демократичного суспільства, сформованих міжнародним співтовариством.

Список використаних джерел

1. Самбор М. А. Право на мирні зібрання: монографія. Прилуки: КП «Прилуцька міська друкарня», 2018. 420 с.
2. Самбор М. А. Міжнародні правові документи у сфері здійснення права на свободу мирних зібрань. *Правові засади європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи*: матеріали учасників заоч. наук.-практ. конф. (Львів, 31 жовт. 2017 р.). Львів: ННІПП НУ «Львівська політехніка», 2017. С. 72–76.
3. Мельник Р. С. Право на свободу мирних зібрань: теорія і практика. Київ: ВАІТЕ, 2015. 168 с.

Самофалов Олександр Леонідович,

кандидат юридичних наук, начальник коледжу Академії Державної пенітенціарної служби

Палецький Дмитро Петрович,

слухач заочної форми навчання Академії Державної пенітенціарної служби

ОСНОВНІ НАПРЯМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ

Динамічність розвитку суспільних відносин та виникнення потреб у вдосконаленні державного управління для забезпечення ефективної реалізації завдань, які покликана виконувати держава, зумовлює необхідність розробки та запровадження нових стандартів та стратегічних напрямів розбудови професійної та ефективної державної служби, оновлення кадрової політики та визначення подальших шляхів розвитку інституту державної служби.

Слід вказати, що функціонування злагодженого, професійного та збалансованого державного апарату є запорукою втілення в життя цінностей демократичної та правової держави, розвитку та процвітання громадянського суспільства. Тож питання реформування державної служби, адаптації її до європейських стандартів державного управління, підвищення рівня довіри громадян до органів державної влади залишається актуальним для України.

Так, Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020», схваленою Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5 [1], зокрема, в розділі 3 «Дорожня карта та першочергові пріоритети реалізації Стратегії» однією з першочергових визначено реформу державного управління, що має на меті побудову прозорої системи державного управління, створення професійного інституту державної служби, забезпечення її ефективності.

Метою вказаного комплексного програмного документу є впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі, що передбачає реформування цілої низки різних секторів державного та суспільного життя, в тому числі і державного

управління, зокрема, для формування ефективної системи державного управління, здатної підтримувати сталий суспільний розвиток, конкурентну економіку та вчасно реагувати на внутрішні і зовнішні виклики.

Розпорядженням Кабінету міністрів України «Деякі питання реформування державного управління України» від 24 червня 2016 р. № 474-р [2] схвалено Стратегію реформування державного управління України на 2016–2020 роки (далі – Стратегія), яка окреслює наявні проблеми у цьому секторі та визначає напрями його реформування. Стратегія є комплексною та розроблена згідно з європейськими стандартами належного адміністрування в питаннях трансформації системи органів державного управління. З метою виконання завдань, закріплених у Стратегії, цим же розпорядженням уряду затверджено План заходів з реалізації Стратегії реформування державного управління України на 2016–2020 роки, яким визначаються заходи, індикатори та строки виконання завдань, а також визначаються відповідальні виконавці.

Слід відзначити, що ключовими напрямками трансформацій державної служби в Україні, що відображені в Стратегії, є визначення стратегічного курсу реформування державного управління; підвищення спроможності до стратегічного планування, формування та координації узгодженої державної політики; розвиток професійної державної служби та управління людськими ресурсами; забезпечення підзвітності та прозорості діяльності державних органів; надання якісних адміністративних послуг та розвиток відкритих даних.

Отже, модернізація державного управління визнається одним із пріоритетних напрямів розвитку нашої держави.

Одним із перших кроків вдосконалення нормативного регулювання державного управління було прийняття нового Закону України «Про державну службу» від 10.12.2015 р. № 889-VIII [3], який визначає принципи, правові та організаційні засади забезпечення публічної, професійної, державної служби, а також порядок реалізації громадянами України права рівного доступу до державної служби. Вказаний закон є основоположним нормативним актом у сфері функціонування інституту державної служби, яким регламентовано обов'язковий конкурсний відбір на посади державної служби, зафіксовано чіткі вимоги до кандидатів на посади в державних органах, визначено прозорий механізм конкурсного відбору кандидатів.

Для координації заходів реформування державної служби та реалізації завдань Стратегії був утворений тимчасовий консультативно-дорадчий орган Кабінету Міністрів України – Координаційна рада з питань реформування державного управління, до роботи якої залучені представники відповідних центральних органів виконавчої влади [4].

Проаналізувавши План заходів з реалізації Стратегії реформування державного управління України та Звіт про виконання у 2017 р. Стратегії реформування державного управління на 2016–2020 рр. [5] слід відзначити активну та згуртовану роботу у цьому напрямку та досить високий темп

трансформацій у сфері вдосконалення системи органів державної влади (початок реформи міністерств, формування нових структур – директоратів, спрямованих на посилення функцій з аналізу та формування політики у даному секторі та ін.).

Отже, в Україні започатковано та активно впроваджується реформування сектору державного управління з метою створення професійного та ефективного державного апарату, що функціонуватиме на користь держави та суспільства. Основними напрямками трансформації сектору державного управління залишаються вдосконалення системи органів державної влади; підвищення спроможності до стратегічного планування, формування та координації узгодженої державної політики; вдосконалення нормативно-правового регулювання державної служби, якості надання адміністративних послуг тощо.

Список використаних джерел

1. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
2. Деякі питання реформування державного управління України: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 червня 2016 р. № 474-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/474-2016-%D1%80>.
3. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/889-19>.
4. Про Координаційну раду з питань реформування державного управління: постанова Кабінету Міністрів України від 18.05.2016 р. № 335. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/335-2016-%D0%BF>.
5. Звіт про виконання у 2017 році Стратегії реформування державного управління на 2016–2020 рр. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/pro-vikonannya-u-2016-2017-rokakh-strategii-reformuvannya-derzhavnogo-upravlinnya-ukraini-na-2016-2020-roki.pdf>.

Свірін Микола Олександрович,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії проблем правового та організаційного забезпечення діяльності Міністерства ДНДІ МВС України

Козакова Ірина Віталіївна,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії проблем правового та організаційного забезпечення діяльності Міністерства ДНДІ МВС України

ПОКАРАННЯ ЗА ВЧИНЕНИЙ ЗЛОЧИН ТА ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ (ТЕОРЕТИЧНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ)

Покарання за вчинення злочину є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до винної особи та, відповідно до ч. 1 ст. 50 Кримінального кодексу (далі – КК) України, полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого [1].

Цілями покарання вітчизняний законодавець у ч. 2 ст. 50 КК України визначає: а) кару як відплату за вчинений злочин; б) виправлення засудженого; в) запобігання вчиненню нових злочинів засудженим (спеціальне запобігання); г) запобігання вчиненню злочинів іншими особами (загальне запобігання).

Водночас у кримінально-правовій науці питання щодо мети покарання трактуються неоднозначно, викликали і продовжують викликати широку дискусію. Так, на думку значної групи вчених-кримінологів, єдиними цілями покарання є загальне і спеціальне запобігання злочинам [2, с. 40]. Інша група науковців, крім цих двох цілей, визнають метою покарання виправлення засудженого, а найбільш спірним питанням в науковому колі залишається визначення кари, як основної його цілі [3, с. 350]. Так, зокрема М. Д. Шаргородський стверджував, що «наказание не имеет цели кары. Мнение, что наказание имеет целью кару, означает, что наказание является возмездием и имеет одной из своих целей причинение страданий за то, что сделано субъектом» [2, с. 23]. «Цель наказания, – зазначав також поіменованій учений, – в самом широком плане – это предупреждение совершения общественно опасных деяний [2, с. 22].

Вбачаємо за доцільне більш детально зупинитися на таких цілях покарання, як виправлення засуджених та запобігання вчиненню нових злочинів засудженими та іншими особами (спеціальне та загальне запобігання).

Положеннями Кримінально-виконавчого кодексу (далі – КВК) України визначено, що виправлення засудженого – це процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки. Основними засобами виправлення засуджених є встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим), пробація, суспільно корисна праця, соціально-виховна робота, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання, громадський вплив [4].

Таким чином, вбачається, що виправлення полягає в тому, щоб шляхом активного примусового впливу на свідомість засудженого внести корективи в його соціально-психологічні властивості, нейтралізувати негативні, криміногенні настанови, змусити додержуватися норм закону, тобто самокерованої правослухняної поведінки.

Досягнення результату (мети) виправлення у виді встановлення самокерованої правослухняної поведінки засудженого, іншими словами – усунення суспільної небезпечності засудженого – в науковій літературі називають юридичним виправленням [5, с. 85].

Запобігання вчиненню нових злочинів засудженим (спеціальне запобігання) як мета покарання, що визначена ч. 2 ст. 50 КК України, полягає в застосуванні таких засобів впливу на засудженого, що позбавляють його можливості знову вчиняти злочини.

Запобігання вчиненню нових злочинів з боку засудженого досягається самим фактом його засудження і тим більше – виконанням покарання, в

тому числі шляхом створення спеціальних умов, що значною мірою або повністю позбавляють можливості вчиняти нові злочини [3, с. 352].

Таким чином, вищевикладене дає підстави вважати, що спеціальне запобігання включає в себе також і юридичне виправлення засудженої особи, що обумовлює доцільність уточнення мети покарання, визначеної ч. 2 ст. 50 КК України. При цьому також доцільно врахувати, що запобігання злочинам визначено одним із завдань КК України (серед яких відсутнє виправлення засуджених). Для здійснення цього завдання КК України визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили (ст. 1). На нашу думку, слід погодитися з М. Д. Шаргородським, який зазначав, що «...нет наказания, которое не причиняло бы страдания, – такое наказание бессмысленно, да оно и не является наказанием. В результате того, что наказание причиняет страдание, оно объективно и неизбежно психически воздействует на преступника и на окружающих, оказывая общее и специальное превентивное воздействие» [2, с. 29–30].

Отриманий висновок є достатньо актуальним в контексті сучасних тенденцій реформування кримінального законодавства багатьох європейських країн, в тому числі й України, що полягає у запровадженні інших, відмінних від покарання, заходів впливу на осіб, які вчиняють суспільно небезпечні діяння. Однією з основних ознак інших заходів кримінально-правового характеру є мета їх застосування, суть якої зводиться не до покарання або виправлення особи, яка вчинила злочин, а до усунення причин та умов, що сприяли вчиненню суспільно небезпечного діяння і можуть стати криміногенним фактором на майбутнє [6, с. 124].

Отже, підсумовуючи викладене, варто відмітити, що будь-яке покарання незалежно від його виду і розміру має забезпечувати досягнення його цілей, тенденція до трансформування яких обумовлена загальним розвитком суспільства. При цьому незмінним завданням сучасних розвинених держав світу залишається ефективна співпраця у сфері запобігання вчиненню злочинів.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
2. Шаргородский М. Д. Наказание, его цели и эффективность. Ленинград: Изд-во Ленинградского ун-та, 1973. 117 с.
3. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-е вид., переробл. і доповн. Харків: Право, 2015. 528 с.
4. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.
5. Ной И. С. Вопросы теории наказания в советском уголовном праве. Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1962. 156 с.
6. Козаченко О. В. Щодо доцільності використання категорії «заходи безпеки» в кримінальному праві України. *Безпека людини, суспільства, держави: матеріали наук.-практ. конф.* (Київ, 28 жовт. 2017 р.). Київ: Київський кооперативний інститут бізнесу і права, 2017. С. 123–126.

Семенцова Оксана Анатоліївна,
слухач 351 навчальної групи юридичного факультету Академії Державної пенітенціарної служби
науковий керівник:

Шамрук Наталія Борисівна,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу Академії Державної пенітенціарної служби

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ

Україна на шляху європейської інтеграції зазнає інтенсивного реформування галузевого законодавства з урахуванням європейських стандартів. У числі реформаційних перетворень розгалуженої системи вітчизняного законодавства важливе місце посідає й оновлення правового регулювання державної служби як одного з основоположних державних інститутів. Саме тому за період існування незалежної України правове регулювання державної служби неодноразово зазнавало поступових та необхідних змін.

Історично склалося, що в Радянському Союзі державної служби як такої не було, відповідно не було й закону, який би спеціально регулював державно-службові відносини. Невдовзі за таких умов перед незалежною Українською державою постало питання щодо створення нової нормативно-правової бази, яка б регулювала державну службу та її проходження й функціонування загалом.

Слід зазначити, що Україна першою з колишніх радянських республік розпочала створення законодавства про державну службу. І хоча цей закон був далеким від досконалості, основне його значення проявлялося в самому факті інституалізації в Україні державної служби, що є, своєю чергою, важливим етапом українського державотворення [1].

Процес становлення по суті нового інституту – державної служби – в незалежній Україні розпочався з прийняттям Закону України «Про державну службу» від 16.12.1993 р. У ньому вперше на законодавчому рівні було визначено правовий статус та засади організації й функціонування державної служби, сформульовано порядок проходження державної служби, підстави прийняття на службу й припинення державної служби.

У процесі становлення інституту державної служби протягом тривалого часу до цього Закону вносилися численні зміни й доповнення. Для розвитку його основних положень та збагачення нормативно-правової бази щодо організації проходження державної служби було прийнято низку указів Президента України та постанов Кабінету Міністрів України, які визначали пріоритетні напрями практичної реалізації Закону «Про державну службу» та закріпили основи проходження державної служби в цілому.

Для вдосконалення правового регулювання проходження державної служби важливе значення мали прийняті впродовж 2010–2015 рр. закони

України «Про Кабінет Міністрів України», «Про центральні органи виконавчої влади», «Про запобігання корупції», Укази Президента України «Про Стратегію державної кадрової політики на 2012–2020 роки», «Питання управління державною службою в Україні», «Питання Національної академії державного управління при Президентові України», постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження положення про систему підготовки, спеціалізації та підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування» та розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії реформування державної служби та служби в органах місцевого самоврядування в Україні на період до 2017 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації», «Деякі питання реформування державного управління України». Ці та інші нормативно-правові акти дали змогу врегулювати низку проблемних питань проходження державної служби як на центральному, так і на місцевому рівні [2, с. 139].

Саме в цей період і було прийнято нову редакцію Закону України «Про державну службу» від 17.11.2011 р. Він передбачав внесення істотних змін в процес проходження державної служби, зокрема нових підходів до класифікації посад, визначення процедур і процесів проходження державної служби. Згодом було розроблено та схвалено чимало нормативно-правових актів, які сприяли виконанню цього Закону. Ці правові акти передбачали реформування державної служби в контексті її наближення до європейських стандартів і були спрямовані на врегулювання низки проблемних питань стосовно проходження державної служби.

Невдовзі, 18.03.2015 р., розпорядженням Кабінету Міністрів України було схвалено Стратегію реформування державної служби та служби в органах місцевого самоврядування на період до 2017 року. В її основу було закладено комплексні системні зміни законодавства та послідовні кроки імплементації законодавства в процесі державного регулювання інституту державної служби в цілому і її центрального елементу – проходження державної служби, що характеризує правове регулювання перебування державного службовця на певній посаді в органі державної влади. Саме тому виникла термінова необхідність в створенні нового Закону України «Про державну службу».

Новий, чинний Закон України «Про державну службу» від 10.12.2015 р. передбачає модернізацію державної служби, суттєву зміну її системи, розробку нових механізмів і оновленого порядку проходження державної служби.

Слід зазначити, що у ст. 5 чинного Закону України «Про державну службу», що має назву «Правове регулювання державної служби», визначено, що, по-перше, правове регулювання державної служби здійснюється Конституцією України, цим та іншими законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, постановами Верховної Ради України, указами Президента України, актами Кабінету Міністрів України та центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері

державної служби; по-друге, відносини, що виникають у зв'язку із вступом, проходженням та припиненням державної служби, регулюються цим Законом, якщо інше не передбачено законом; по-третє, дія законодавства про працю поширюється на державних службовців у частині відносин, що не врегульовані даним Законом [3].

Отже, історичний аналіз правового регулювання проходження державної служби в Україні свідчить про те, що незважаючи на наявність численної кількості нормативно-правових актів, які регулюють проходження державної служби, ніяк не означає, що сучасний стан законодавства про державну службу є остаточним і завершеним процесом. Навпаки, необхідно, враховуючи європейські стандарти й вимоги, розвивати та постійно оновлювати вітчизняну нормативно-правову базу. Також актуальним й надалі залишається питання систематизації законодавства про державну службу.

Список використаних джерел

1. Домбровська О. До питання про становлення та розвиток державної служби у системі державного управління України. *Демократичне врядування*: наук. вісн. 2012. Вип. 9. URL: <http://www.lvivacademy.com/visnik9/fail/Dombrovska.pdf>.

2. Кізілов Ю. Ю. Правове регулювання проходження державної служби в Україні в умовах адміністративної реформи. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2016. Вип. 2. С. 137–142.

3. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/889-19>.

Сердюк Павел Павлович,

доктор юридических наук, профессор, главный научный сотрудник отдела научно-методического обеспечения организации работы в органах прокуратуры Научно-исследовательского института Национальной академии прокуратуры Украины

МОРАЛЬ И ПРЕСТУПНОСТЬ

Нравственность представляли раньше, и сейчас это остаётся неизменным, как всеохватывающее явление. Всё, что человеку представлялось достойным повторению, признавалось нравственным, и наоборот. Мораль, нравственность и тому подобные обозначения состояния общества – это предельно широкая нива, на которой в качестве критериев оценки используется практически, что угодно.

Считается, что совершение преступления является маркером низкой морали. Человек гибок в выживании, не каждый может позволить себе достойное поведение в этом процессе. Нужны такие критерии, которые будут максимально верифицируемыми.

Критерий совершения или несовершения преступления в качестве маркера морали, влияющей на криминальное поведение, нельзя использовать, поскольку он растворяется в содержании проблемы, а нам нужны явственные критерии. Ситуация осложняется также тем, что падение морали

связывают с ростом преступности или наоборот, рост преступности означает падение морали.

В первую очередь необходимо понимать, что вычислить вероятность того, что падение морали в обществе, которое отразилось на отдельных преступниках так, что они при прочих влияющих условиях, совершили преступления, вычислить затруднительно. Маркера среди преступников, кроме того, что они совершили преступления, нет, поскольку в статистике прочие характеристики, которые послужили бы нам для определения иных признаков морального падения, не ведётся.

Остаётся включить в анализ нравственного состояния общества данные по проституткам, уровне расторжений браков, количестве абортот и количестве венерических заболеваний. Например, больше проституток – более низкая мораль в обществе. Но, всё это очень сомнительные маркеры морали в обществе плюрализма. Сексуальная свобода женщин стала сама собой разумеющейся, нужно было совсем мало времени, чтобы и уровень проституции уже перестал быть валидным маркером состояния морали в обществе.

Сейчас уровень разводов говорит не о морали всего общества, а об отношении к браку, как к периодической моногамии, уровня комфорта в нём для женщины, поскольку женщины являются в 84 % случаев инициаторами разводов. Этот маркер тоже весьма неудачен.

Что до абортов, то практика показала, что женщины в любой период истории воспринимали плодоизгнание, как исключительно их дело, обосновывая такое решение простым словосочетанием – «моё тело – моё дело».

Остаётся, пожалуй, только один довольно скользкий маркер. Это уровень первичной заболеваемости венерическими болезнями. Понято, что здесь могут говорить об эффективности социальной и медицинской профилактики. Но, как известно, наилучшим средством профилактики является воздержание от случайных половых связей. По понятной причине в этот перечень не должна входить такая болезнь, как вирус иммунодефицита человека и СПИД, потому что он может передаваться через другие источники, а не только секс.

Избрав сей маркер, обратимся к реальности. В Украине в 2016 г. количество зарегистрированных лиц, которым впервые был поставлен диагноз – сифилис, составляло 3 220 человек, причём имеются в виду все формы сифилиса. Среди осуждённых, пребывающих в учреждениях Государственной уголовно-исполнительной службы Украины, таких лиц в 2016 г. было 23 человека. Такое количество из всех, пребывающих в учреждениях Государственной уголовно-исполнительной службы Украины – 60 771, составляет 0,04 %. По сравнению с общей заболеваемостью, составляющей 0,008 % ко всему населению в 2016 г., этот показатель в 5 раз выше. Наличие антибиотиков снизило заболеваемость, но состояние профилактики на самом низком уровне, особенно среди людей, вольно интерпретирующих сексуальную свободу.

Итак, в 2016 г. количество лиц, которым впервые был поставлен диагноз – сифилис, составляло 3 220 человек, а количество таких людей, которые совершили преступления, составило 23 человека. Определение вероятности совершения преступления заболевшими сифилисом дало результат в $\frac{1}{140}$. Это весьма скромный показатель вероятности. Строго говоря, с вероятностью 1:140 человек, заболевший сифилисом, может совершить преступление.

Определение вероятности совершения преступления не заболевшими сифилисом дало результат в $\frac{1}{36}$. Эта вероятность заметно более высокая, по сравнению с преступниками-сифилитиками. Не заболевший сифилисом, может совершить преступление с вероятностью одного преступления в 36 возможностях. Это доказывает тот будоражащий факт, что преступное поведение практически не зависит от нравственности общества и морали индивида. В большей степени это зависит от выбранной стратегии добычи ресурсов индивидом. Причём под ресурсом нужно понимать не только непосредственную прибыль в виде материальных ценностей, но и снижение затрат на достижение желаемого результата, например, применение насилия для достижения цели в кратчайшие сроки.

Из этого следует, что состояние нравственности человека и общества, как составляющая детерминации, которая прочитается многими чуть ли не в качестве основной, на самом деле имеет очень незначительное влияние. Если мозг деятеля придёт к выводу, что ему более энергетически выгодно, например, кража, то в большинстве случаев вопрос нравственности будет обойдён, как стоящий на пути у успеха. В этом смысле я бы отдавал наименьшую роль нравственности. Здесь больший вес будут занимать другие детерминанты.

Сикал Максим Миколайович,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу Академії Державної пенітенціарної служби

Сорокіна Інна Сергіївна,

кандидат юридичних наук, старший інспектор з ОД відділу супроводження ШПС УІАП ГУНП в м. Києві

ЩОДО ЄДИНИХ ВИМОГ ДО ЯКОСТІ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ В ЦЕНТРАХ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ

Як відомо, якість роботи центрів надання адміністративних послуг (далі – ЦНАП) визначає рівень довіри громадян до влади, який безпосередньо залежить від того, як держава виконує свої функції, де надання адміністративних послуг посідає одну з ключових позицій. Сьогодні, отримання

адміністративних послуг це регулярна та буденна процедура, якою ми неодноразово користуємося, коли треба прописатися/виписатися з квартири, записати дітей у дитсадок, зареєструвати власний бізнес, отримати різноманітні дозволи та багато іншого. І тому, якість надання адміністративних послуг населенню це важливий аспект результату діяльності органів виконавчої влади.

Оцінка якості надання адміністративних послуг може здійснюватися з позицій держави (внутрішня оцінка органу) та з точки зору споживачів (зовнішня оцінка). Крім того, можна виокремити «змішану» оцінку, яка здійснюється зовнішнім суб'єктом, який проте є не споживачем, а швидше «відповідальним надавачем» (наприклад, вищий орган) або «контролером» [1].

Обов'язковим напрямком підвищення якості надання адміністративних послуг є визначення критеріїв оцінки якості надання адміністративних послуг, тобто показників, які визначають рівень задоволення потреб та інтересів споживачів адміністративних послуг, професійність діяльності органів, що надають адміністративні послуги. Адже, відвідувачам ЦНАП важливо не просто отримати потрібний документ, але й отримати його вчасно, якісно та за зрозумілою процедурою. І тому, найважливішим ресурсом ЦНАП є його персонал, який має ввічливо спілкуватися з відвідувачами, швидко та на високому фаховому рівні знаходити рішення з питань, з якими до нього звертаються.

А. Б. Авер'янов, В. П. Тимошук, А. В. Кірмач у своїх працях відзначали, що оцінка якості надання адміністративних послуг може здійснюватися на основі таких критеріїв як: результативність, своєчасність, доступність, зручність, відкритість, повага до особи, професійність [1; 2].

Визначення чітких критеріїв оцінки якості надання адміністративних послуг є необхідним кроком у реформуванні сфери адміністративних послуг в Україні. Встановлення переліку критеріїв, визначення на їх основі стандартів – обов'язкова умова якісного розвитку сфери публічних послуг. Для кожної особи, споживача адміністративних послуг, наявність чітких критеріїв оцінки якості та стандартів – найкращий спосіб забезпечення її прав і законних інтересів. Критерії оцінки якості надання адміністративної послуги потрібні для того, щоб за результатами оцінки можна було мати чітке уявлення про активність органів виконавчої влади у здійсненні заходів щодо підвищення цієї якості.

Складовими високої комунікативної культури спілкування адміністратора з відвідувачами (споживачами послуг) є: люб'язність, тактовність, ввічливість, доброзичливість і врівноваженість. Для забезпечення однаково високої якості обслуговування у всіх ЦНАП необхідно приділяти увагу 6-ти основним персональним стандартам якісного обслуговування: 1) привітність; 2) компетентність; 3) зовнішній вигляд і стан корпоративного одягу (за умови його запровадження); 4) індивідуальний підхід; 5) коректна поведінка в нестандартних ситуаціях; 6) акуратність і точність при обслуговуванні.

Також існують і принципи взаємодії персоналу ЦНАП із відвідувачами. А саме: принцип територіальної доступності, що гарантує відвідувачам якісне і оперативне обслуговування незалежно від місця його проживання, перебування (крім випадків, передбачених законодавством); принцип організаційної доступності – відвідувачам не може бути відмовлено в наданні запитуваної послуги при виконанні ним вимог, необхідних для надання даної послуги; принцип інформаційної доступності – гарантує відвідувачам повноту і достовірність інформації про всі адміністративні послуги, що надаються в ЦНАП [3].

Також хотилося б зупинитися на вимогах до зовнішнього вигляду персоналу ЦНАП. Адже, забезпечення акуратного зовнішнього вигляду адміністраторів – обов'язкова умова при роботі з відвідувачами. Охайна зовнішність та корпоративний одяг (за умови його запровадження) адміністраторів справляє позитивне враження на відвідувачів і є частиною іміджу ЦНАП. Зовнішній вигляд і зачіска адміністратора повинні бути охайними. Взуття, аксесуари та прикраси мають відповідати стилю і колірній гамі костюма. Заборони щодо одягу: не дозволяється носити брудний, пом'ятий, неохайний одяг; підкочувати брюки або рукава верхнього одягу; знаходитись на робочому місці в спортивному або джинсовому одязі, майках, кросівках, шльопанцях тощо; одягати костюми або піджаки яскравих забарвлень (червоний, жовтий, бірюзовий). Заборони щодо аксесуарів: знаходитись у приміщенні ЦНАП без бейджа; носити забагато прикрас, біжутерії; носити аксесуари, що не передбачені встановленим стандартом корпоративної форми (сонцезахисні окуляри, кепки, кашкети, бандани, жилети тощо). Заборони щодо зачіски, макіяжу та манікюру: мати яскравий манікюр, брудне, не розчесане волосся, носити епатажні зачіски, фарбувати волосся в неприродний колір (зелений, синій, помаранчевий тощо).

Отже, якісна робота органів виконавчої влади є невід'ємною частиною її позитивного сприйняття в суспільстві, оскільки пересічний громадянин оцінює функціонування органів влади через власний досвід, який базується на контактах зі службовцями.

Список використаних джерел

1. Тимошук В. П., Кірмач А. В. Оцінка якості адміністративних послуг: навч. посіб. Київ: Факт, 2005. 88 с.
2. Права громадян у сфері виконавчої влади: адміністративно-правове забезпечення реалізації та захисту: монографія / В. Б. Авер'янов та ін.; Ін-т держ. і права ім. В. М. Корецького НАН України; Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2008. 588 с.
3. Єдині вимоги (стандарт) до якості обслуговування відвідувачів центрів надання адміністративних послуг. URL: <https://voladm.gov.ua/admin-assets/files/file/Ekonomika/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%82.pdf>.

Скаков Айдаркан Байдекович,
доктор юридических наук, профессор, про-
фессор кафедры уголовно-правовых дисциплин
ЕНУ им. Л. Н. Гумилева

НЕКОТОРЫЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ ПО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЮ УГОЛОВНОЙ ПОЛИТИКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В УСЛОВИЯХ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРАВ, СВОБОД И ЗАКОННЫХ ИНТЕРЕСОВ ГРАЖДАН

В соответствии с нормами Основного закона – Конституции, права, свободы и законные интересы должны обеспечиваться уполномоченными на то государственными органами на всех стадиях уголовного судопроизводства. Текущие законы – Уголовный кодекс (далее – УК), Уголовно-процессуальный кодекс (далее – УПК) и Уголовно-исполнительный кодекс (далее – УИК) в целом соответствуют в этом вопросе требованиям международных документов. Принятие в 2014 г. новых редакций (а фактически – новых законов) УК, УПК и УИК стало отправным моментом формирования законодательства строящегося правового государства.

Следует подчеркнуть, что многие из новелл Всеобщей декларации прав человека (10.12.1948 г.), Международного пакта о гражданских и политических правах (16.12.1966 г.), Конвенции ООН против пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания (10.12.1984 г.), Конвенции о защите прав человека и основных свобод (04.11.1950 г.), Свода принципов защиты всех лиц, подвергаемых задержанию или заключению в какой бы то ни было форме, утвержденного Генеральной Ассамблеей ООН №43/173 (09.12.1988 г.), Европейской Конвенции о выдаче (13.12.1957 г.), Конвенции СНГ о правах и основных свободах человека (26.05.1995 г.) и Минимальных стандартных правил обращения с заключенными (Правил Нельсона Манделы от 21.05.2015 г.) имплементированы в национальное законодательство Казахстана.

Вместе с тем, принятые кодексы, к сожалению, не в полной мере обеспечили эффективную защиту прав и свобод граждан, интересов общества и государства. Именно поэтому, на наш взгляд, еще в не вступивший в законную силу, например, УК были внесены изменения. В настоящее время УК претерпел более 1000 изменений и дополнений. И, как представляется, процесс внесения изменений будет только нарастать. Думается, причиной тому является быстрое формирование законов без учета современных положений науки и правоприменительной практики.

Так, говоря об УК, как наиболее эффективном законе, обеспечивающим защиту прав и свобод граждан, общества и государства, необходимо отметить ряд недостатков, понижающий его потенциал правового регулирования. В частности, нуждается совершенствования система наказаний. Некоторые наказания имеют одинаковую правовую природу исполнения, хотя называются по-разному – исправительные работы и ограничение сво-

боды. Кроме того, реализация этих видов наказаний на практике столкнулась с определенными сложностями: пока идет уголовный процесс, работающий подсудимый может быть уволен работодателем. И когда суд выносит свое решение о назначении наказания в виде, например, ограничения свободы, осужденный уже не может исполнить данное наказание, так как является безработным. Что же касается лестницы системы наказаний, предусмотренных ст. 40 УК, то она также нарушена: при назначении наказания за совершение проступков исправительные работы стоят выше, чем привлечение к общественным работам. Более того, за проступки предусматривается более строгое наказание, чем за отдельные составы преступлений, хотя по степени тяжести преступления имеют большую степень общественной опасности. Здесь мы говорим об аресте, представляющим собой «содержании осужденного в условиях строгой изоляции от общества на весь срок назначенного наказания» (ст. 45 УК по состоянию на 12.07.2018 г.). Он устанавливается на срок от десяти до пятидесяти суток (ч. 2 ст. 45 УК).

Требует своего справедливого решения вопрос учета судом прежних судимостей при назначении наказания (ст. 59 УК «Назначение наказания при рецидиве преступлений, опасном рецидиве преступлений»). По нашему глубокому убеждению, наказывать дважды осужденных за ранее совершенные преступления, наказания за которые он отбыл, не является справедливым. Прежние судимости характеризуют личность осужденных как криминально устойчивых и поэтому должны учитываться при проведении карательно-воспитательного процесса с ними, а также во время реабилитации и адаптации.

Еще одной важной проблемой, не решенной новым УК Республики Казахстан (далее – РК), является сохранение правовых норм, перешедших из прежнего законодательства. В частности, в Законе сохранились не только виды наказаний, но и содержится механизм исполнения отдельных из них, что является предметом регулирования уголовно-исполнительного законодательства. Здесь мы имеем в виду правила исполнения ограничения свободы, условного осуждения, ареста и т.д. Неперенесение данных новелл в УИК приведет к тому, что законодатель вновь вернется к данной проблеме. Может быть, следовало бы в настоящем Законе уже решить данный юридический казус. Ведь правовое содержание многих новелл УК РК раскрывается при их исполнении. Так, согласно п. 2 ст. 44 УК, при пробационном контроле только по решению суда устанавливаются определенные обязанности осужденных. А если суд не определил круг обязанностей осужденных, тогда он фактически выпадает из поля действия пробации, так как орган, исполняющий наказание в виде ограничения свободы, условное осуждение, условно-досрочное освобождение и т.д., не может сам установить перечень обязанностей. Может быть, следовало закрепить право данному органу (службе пробации) самому определять круг обязанностей испытуемого осужденного с учетом личности, тяжести совершенного преступления и т.д.

Другой проблемой, которую законодательно следует решить, является материальное обеспечение исполнения отдельных видов наказания. Например,

до настоящего времени не определен механизм исполнения ареста. Где будет исполняться данный вид наказания? Имеются ли финансовые средства для его исполнения? Предложение по исполнению ареста в следственных изоляторах, так называемых «приемниках», физически не возможно. Возникает уместный вопрос: а зачем в перечень видов наказания включать арест, ограничение свободы, исправительные работы и т.д., исполнение которых невозможно в силу отсутствия финансирования. Более того, исполнение отдельных видов наказаний практически одинаковые (ограничение свободы и исправительные работы – сноски автора), что наводит на мысли о нецелесообразности их внедрения в законодательство. Может быть, следует учесть опыт Германии в данном вопросе и оставить только три вида наказания: штраф, привлечение к общественным работам и лишение свободы.

В целях повышения эффективности по противодействию коррупции необходимо в уголовном законодательстве внести изменения в её понятие.

Так, изучение международных договоров позволяет нам представить авторское понимание коррупции как одну из форм организованной преступности, проявляющейся в злоупотреблении государственной властью лицами, выполняющими государственные функции, лицами, приравненными к ним, а также в нарушении своих обязанностей лицами, занятыми в негосударственном секторе предпринимательства, и иными лицами, состоящими в ином рода отношениях, для незаконного получения имущества, прав на него, услуг или льгот, в том числе неимущественного характера, либо предоставление названными лицами, а также юридическими лицами такого имущества, прав на него, услуг или льгот, в том числе неимущественного характера.

Под системной, корпоративной коррупцией в органах государственной власти следует понимать созданный преступным сообществом (группой, организацией), членами которого являются государственные служащие одного или нескольких ведомств, служащие негосударственных учреждений и иные лица, преступный механизм для купли-продажи властных полномочий, должностей, иных привилегий, услуг и льгот, а также для незаконного получения имущества, прав на него, услуг или льгот (в том числе неимущественного характера) от физических и юридических лиц.

В данные определения нами включены юридические лица, из чего следует, что нами предлагается внести их уголовную ответственность как субъектов коррупционных преступлений, создающих условия для её развития (легализация финансовых средств, добытых преступным путем, предоставления «черного нала» для коррумпирования государственных служащих и т.д.).

Другой проблемой, вызывающей споры между правоведом, является институт предела необходимой обороны, установление которой считается крайне проблематичным. Из-за субъективизма при решении данного состава преступлений, возможны ошибки и принятие судом несправедливых решений. Более того, этот институт ограничивает граждан на самозащиту любыми доступными средствами и способами. Нами предлагается ликвидировать данный институт.

Говоря об УПК, следует отметить, что он также не лишен проблем по его эффективной реализации. На наш взгляд, необходимо создать условия для обеспечения принципа состязательности в уголовном судопроизводстве. Данный принцип предполагает равенство сторон в процессе. На в настоящее время говорить о равенстве стороны обвинения и стороны защиты не приходится. Для обеспечения принципа состязательности необходимо наделить адвокатов дополнительными правами, например, правом фиксации, выемки, изъятия и представление суду вещественных доказательств для эффективной защиты своего подзащитного. При этом следует сохранить право адвоката представлять эти доказательства на любой стадии судопроизводства, в том числе в судебном разбирательстве.

В помощь адвокатам должны быть привлечены частные детективы. Кстати, Закон «О частном детективе» разработан более 15 лет назад и до настоящего времени не принят, о чем говорил бывший министр внутренних дел Ж. Байкенов. В этих целях следует ускорить принятие данного нормативно-правового акта. При этом следует предоставить данному институту право проведения оперативно-розыскных мероприятий. Кроме того, принятие данного закона обеспечит трудоустройство бывших работников правоохранительных органов, вышедших на пенсию.

Говоря об уголовно-исполнительном законодательстве, необходимо помнить, что реформирование уголовно-исполнительной политики Казахстана направлено на достижение трех главных целей: исправление осужденных, профилактика преступности (частная и общая превенция), а также социальная адаптация и реабилитация лиц, оказавшихся в сфере уголовного судопроизводства. В этой связи, совершенствованию подвергаются не только пенитенциарная система, но и уголовно-исполнительное законодательство, регламентирующее деятельность органов и учреждений исполнения наказаний. Так, в Казахстане были приняты новый УИК [2], а также Закон «О probation» [1]. Таким образом, обеспечивается правовое регулирование не только процесса надлежащего исполнения уголовных наказаний, но и создания необходимых условий для социальной реабилитации и адаптации лиц, оказавшихся в сфере криминального судопроизводства. При этом следует отметить, что принятие указанных законодательных актов полностью соответствует Концепции правовой политики РК на период с 2010 до 2020 года (утвержденной Указом Президента РК от 24.08.2009 г. № 858).

В то же время следует отметить, что новый УИК, на наш взгляд, также не лишен недостатков. Так, при исполнении наказания в виде лишения свободы исправление осужденных рассматривается как основание улучшения условий отбывания наказания. В связи с чем, важным вопросом становится определение степени исправления осужденных. Определение степени исправления осужденного является ключевым моментом в применении институтов прогрессивной системы.

По ранее действовавшему исправительно-трудовому законодательству положительно характеризовавшиеся осужденные подразделялись на встав-

ших на путь исправления, твердо вставших на путь исправления и доказавших свое исправление. Отрицательно характеризовавшиеся – на не вставших на путь исправления и злостных нарушителей.

В действующем уголовно-исполнительном законодательстве не найдена никакой отражения общепринятая доктрина классификации степеней исправления осужденных, упомянутая выше. Только теперь они пронумерованы: первая, вторая и третья положительная степени поведения осужденных. Иными словами, возникает неразрешимая коллизия между стимулирующими положительное поведение нормами. Необходима более «дробная» классификация осужденных, когда определенной степени улучшения его правового положения должна соответствовать определенная степень исправления.

Действующее уголовно-исполнительное законодательство предусматривает шесть степеней улучшения правового положения осужденных: перевод на обычные, облегченные и льготные условия отбывания наказания в рамках одного исправительного учреждения, перевод в учреждение иного вида, замена наказания и условно-досрочное освобождение.

Классификация осужденных по степени исправления – не самоцель. Она направлена на решение сугубо практических задач – на определение возможности применения соответствующих институтов прогрессивной системы. С этой точки зрения предлагается выделить следующие пять групп положительно характеризующихся осужденных: осужденные, достигшие первой степени исправления (к этой группе могла бы применяться такая мера, как перевод на облегченные условия содержания); осужденные, достигшие второй степени исправления (перевод на льготные условия содержания); осужденные, достигшие третьей степени исправления (перевод в учреждение другого вида); осужденные, достигшие четвертой степени исправления (замена строгого наказания более мягким); осужденные, достигшие пятой степени исправления (условно-досрочное освобождение). Отрицательно характеризующихся осужденных необходимо разделить на три группы: нарушители установленного порядка отбывания наказания (перевод в зависимости от того, где находились – из льготных условий содержания на облегченные; из облегченных условий содержания на обычные); лица, систематически нарушающие установленный порядок отбывания наказания (здесь применяются все иные виды внутренних переводов); злостные нарушители установленного порядка отбывания наказания (переводятся в исправительные учреждения иного, более строгого вида).

Требуется внесения изменений и Закон РК «О пробации». Так, необходимо предусмотреть исполнение постпенитенциарной пробации службой пробации, изъяв данную функцию у органов внутренних дел по месту жительства осужденного. Кроме того, постпенитенциарная пробация должна осуществляться не только в отношении осужденных, освобожденных условно-досрочно, но и других категорий лиц, а именно освобожденных по отбытии срока всех видов уголовного наказания (не только лишения сво-

боды, но и альтернативных ей), освобожденных в связи с болезнью и т.д. В этой связи считаем необходимым внести изменения в ч. 2 ст. 17 Закона «О пробации», изложив её в следующей редакции: «2. Постпенитенциарная пробация в отношении лица, освобожденного по отбытии всех видов уголовного наказания, условно-досрочно освобожденного от отбывания наказания, применяется в форме пробационного контроля, осуществляемого службой пробации в соответствии с законодательством Республики Казахстан».

При этом считаем, что служба пробации должна выполнять следующие функции:

- исполнение наказания в виде лишения права занимать определенную должность или заниматься определенной деятельностью;
- исполнение наказания в виде штрафа;
- исполнение наказания в виде общественных работ;
- исполнение наказания в виде исправительных работ;
- исполнение наказания в виде ограничения свободы;
- выполнение приговора об осуждении условно;
- выполнение решения суда об условно-досрочном освобождении;
- выполнение решения суда об отсрочке исполнения приговора (для беременных женщин или женщин, имеющих детей в возрасте до 5 лет);
- осуществление надзора за лицами, в отношении которых установлен пробационный контроль;
- исполнять досудебную, приговорную, пенитенциарную и постпенитенциарную пробацию в исправительных учреждениях и органах уголовного судопроизводства.

Принимая во внимание то, что процесс пробации должен быть непрерывным и осуществляться одним органом – службой пробации, необходимо внести изменения в ч. 3 ст. 16 Закона «О пробации», изложив её в следующей редакции: «3. В отношении осужденного, отбывающего наказание в виде лишения свободы, ресоциализация осуществляется службой пробации совместно с администрацией учреждения уголовно-исполнительной (пенитенциарной) системы».

Приговорная пробация должна применяться в отношении всех лиц, в отношении которых суд принял решение об их наказании. В этой связи ч. 1 ст. 15 Закона «О пробации» следует дополнить другими видами наказания, альтернативными лишению свободы, и изложить в следующей редакции: «Статья 15. Приговорная пробация

1. Приговорная пробация применяется в отношении:

- 1) осужденного к штрафу;
- 2) осужденного к общественным работам;
- 3) осужденного к исправительным работам;
- 4) осужденного к ограничению свободы;

5) осужденного, в отношении которого судом принято решение об отсрочке исполнения приговора (для беременных женщин или женщин, имеющих детей в возрасте до 5 лет);

6) осужденного условно».

Уместно отметить, что при проведении следственных действий в сфере уголовного судопроизводства оказываются не только подозреваемые, обвиняемые, но и иные лица, ведущие асоциальный образ жизни (больные наркоманией, алкоголизмом и токсемией; занимающиеся проституцией, бражничеством и т.д.). Хотя по конкретному делу они могут проходить в качестве свидетелей, опасность данных личностей в виде потенциальных правонарушителей, тем не менее, высока. Поэтому они также должны быть субъектами досудебной пробации. В этой связи необходимо внести изменения в ч. 2 ст. 1 Закона «О пробации» и изложить в следующей редакции: «2. Целью пробации является содействие в обеспечении безопасности общества путем:

1) коррекции поведения подозреваемого, обвиняемого и иных лиц, оказавшихся в сфере уголовного судопроизводства и ведущих асоциальный образ жизни;».

Также в целях повышения эффективности функционирования уголовно-исполнительной системы видится необходимым предусмотреть государственные заказы для производственных мощностей пенитенциарных учреждений. В целях развития собственного производства в пенитенциарных (исправительных) учреждениях, повышения уровня трудовой занятости среди осужденных, необходимо распределить государственные заказы на предприятиях колоний.

Наряду с указанными предложениями, считаем необходимым предусмотреть налоговые преференции для предпринимателей, создающих рабочие места для осужденных, отбывающих наказание, лиц, освобожденных от отбывания наказания и иных лиц, оказавшихся в сфере уголовного правосудия.

Важная роль в обеспечении процессов исправления и ресоциализации осужденных отводится общественности. В этой связи считаем, что необходимо внести изменения в соответствующие нормативно-правовые акты с целью правовой регламентации права общественной наблюдательной комиссии установления или снятия пробационного контроля за осужденными и иными лицами, оказавшимися в сфере уголовного судопроизводства. Тем самым будет существенно «разгружена» судебная система. В этом случае суд будет назначать вид наказания, его срок и определять вид пенитенциарного учреждения, где осужденный должен будет отбывать его. Процесс же исполнения определенного судом наказания (изменять условия содержания, заменять наказание на другой его вид, применять институт условно-досрочного освобождения и т.д.) будет осуществлять общественная наблюдательная комиссия, состоящая из представителей местных органов власти, общественных организаций, прокуратуры и других правоохранительных органов, видных общественных деятелей и т.д.

Кроме того, нами предлагается отказаться от института административного надзора в пользу пробационного контроля, исполнение которого следует возложить на службу пробации.

Іншими словами, в цілях ефективної реалізації інститутів пробачення і прогресивної системи слід делегувати функцію призначення пробачення контролю і застосування різних інститутів прогресивної системи від суду наглядовими комісіями.

Таким чином, висказані нами пропозиції дозволяють зробити висновок про те, що забезпечення конституційних прав і законних інтересів осіб, опинившись в сфері кримінального судопроцесу, неможливо без дальнішого удосконалення кримінального, кримінально-процесуального і кримінально-виконавчого законодавства Казахстану, в першу чергу в області соціальної адаптації і реабілітації вказаних осіб, а також створення державного органу – служби пробачення кримінально-виконавчої (пенітенціарної) системи, відповідної міжнародним стандартам.

Список використаних джерел

1. О пробаченні: Закон Республіки Казахстан від 30.12.2016 р. № 38-VI. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36232217.
2. Кримінально-виконавчий кодекс Республіки Казахстан від 05.07.2014 р. № 234-V (з змінами і доповненнями по стану на 12.07.2018 р.). URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31577723.

Сморжевський Олександр Сергійович,
слухач 6 курсу юридичного факультету Академії Державної пенітенціарної служби
науковий керівник:
Злико Станіслав Володимирович,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу Академії Державної пенітенціарної служби

ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЦЕСУ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ КАДРІВ ДЛЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Успішний розвиток будь-якого підприємства, установи або організації залежить від рівня кваліфікації персоналу та ефективності його діяльності. Нині гостро постає завдання запровадження оновленої системи формування кадрів для пенітенціарної системи України, яка була б адекватна реаліям сьогодення та потребам радикальних реформ, що проводяться Міністерством юстиції. Адже професіоналізм персоналу пенітенціарної системи – це результат інтелектуальної діяльності, невід'ємною складовою частиною якої є безперервне підвищення рівня знань та вдосконалення форм і методів роботи.

Тому в умовах, коли відбуваються зміни управління в пенітенціарній системі в цілому й в органах та установах зокрема, процес формування кадрів, який включає підготовку та надання відповідної кваліфікації майбутньому працівнику, на сучасному етапі приділяється особлива увага.

Набуття та удосконалення відповідних професійних якостей (компетенцій) працівника сприяє підвищенню ефективності його діяльності в займаній посаді. Оскільки сфера виконання покарань має певні особливості щодо трудової діяльності персоналу, то і процес формування кадрів має свою специфіку. А це, в свою чергу, вимагає відповідного його правового регулювання з боку законодавства України.

Суть нормативно-правового забезпечення полягає у наявності чітко регламентованої послідовності нормативних актів у певній сфері. Поняття забезпечення можна розглядати, як цілеспрямований процес надання вмотивованих підстав для здійснення будь-якого виду діяльності. Щодо нормативної складової, вона передбачає закріплення відповідних актів у системі законодавства згідно порядку його прийняття. Правовий аспект слід розглядати як процес прийняття даних норм із дотриманням законності та із недопущенням порушень основних прав і свобод людини. Відповідно нормативно-правове забезпечення слід розглядати, як діяльність органів державної влади з приводу надання юридично закріплених норм права з метою врегулювання та належної регламентації певного виду діяльності, а також встановлення механізму її регулювання, враховуючи реалії сьогодення.

Процес формування кадрів в загальному включає формування кадрового потенціалу у майбутнього працівника. Також слід зазначити, що даний процес є багатограним та включає певні етапи його здійснення, які впливають із встановлених нормативних актів та інших офіційно затверджених джерел. Кадровий потенціал можна визначити, як набір професійних якостей, знань, умінь та навичок, які сприяють максимально ефективній діяльності робітника. Аналізуючи наукову літературу, поняття формування кадрів можна визначити, як цілеспрямований процес надання теоретичних знань та практичних умінь і навичок, враховуючи специфіку суб'єкта підготовки. Даний процес має на меті сформувати професійно підготовлену особистість, яка матиме належні якості та в перспективі зможе ефективно виконувати поставлені на неї завдання, забезпечуючи досягнення цілей організації.

Підсумовуючи, можна визначити нормативно-правове забезпечення формування кадрів для пенітенціарної системи України, як сукупність правових актів чинного законодавства України, які спрямовані на регулювання та забезпечення ефективної реалізації процесу формування кадрів із регламентацією механізмів, методів, форм та засобів реалізації даного процесу на практиці. Формування кадрів для пенітенціарної системи України – це багатоаспектний процес підготовки фахівців для роботи в Державній кримінально-виконавчій службі (далі – ДКВС) України та наділення їх тими професійними якостями, які сприятимуть ефективній реалізації ними завдань під час забезпечення державної політики у сфері виконання покарань.

Основними нормативно-правовими актами, які забезпечують реалізацію механізмів формування кадрів для ДКВС України є Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» та Положення про організацію професійної підготовки осіб рядового та начальницького

складу Державної кримінально-виконавчої служби України. У ст. 17 вищезазначеного Закону передбачено, що підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації персоналу ДКВС України проводяться відповідно до законодавства про освіту та з цією метою дана служба може створювати відповідні навчальні заклади, або організовувати підготовку фахівців в інших навчальних закладах на договірній основі [1]. Можна виділити основні елементи процесу формування кадрів, які пропонуються в даній нормі – це підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікаційного рівня працівників. Також слід зазначити, що передбачаються відповідні вимоги щодо прийняття на службу до ДКВС України. Відповідно навчальні заклади повинні мати специфічні умови навчання, задля підготовки фахівців, задовольняючи вимоги передбачені в законодавстві. Щодо форм, методів та засобів проведення такої підготовки, то вони мають відповідати правовим нормам загального законодавства України про освіту та повинні коригуватись відповідно до цілей процесу формування працівника ДКВС України.

Вищезазначене Положення про організацію професійної підготовки регламентує види та порядок її надання. Також визначає поняття професійної підготовки осіб рядового і начальницького складу ДКВС України, як організований, безперервний і цілеспрямований процес отримання та удосконалення ними професійних знань, спеціальних умінь і навичок, необхідних для успішного виконання службових обов'язків. Також визначено види навчання, за допомогою яких реалізується процес формування кадрів для ДКВС України – це підготовка у навчальних закладах ДКВС, первинна професійна підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації, стажування, службова підготовка [2].

На нашу думку, не менш важливими факторами успішного формування працівника ДКВС України є задоволення стандартів якості освіти навчальним закладом, а також діяльність викладацького складу. Оскільки підготовка фахівців до роботи у специфічній сфері трудової діяльності вимагає високої професійної майстерності від викладача, який водночас повинен надати теоретичне підґрунтя, забезпечити набуття практичних умінь та навичок, сформувати морально, психологічно, етично особистість, підготувати до ефективної діяльності на майбутній посаді в органах і установах ДКВС України.

Враховуючи вище викладене можна дійти таких висновків. Нормативно-правове забезпечення формування кадрів для пенітенціарної системи є важливим елементом створення потужного кадрового потенціалу персоналу ДКВС України та має деякі особливості в аспекті забезпечення реалізації механізму формування кадрів. Від належного забезпечення правовими актами у даній сфері залежить ефективність діяльності служби в цілому. Сам процес формування кадрів для ДКВС України є складним та цілеспрямованим наданням професійних якостей (компетенцій) працівнику для ефективності діяльності системи в цілому. Основними особливостями процесу підготовки кадрів є забезпечення належної якості освіти у даному виді

діяльності, навчання у вузах із специфічними умовами навчання та підготовка фахівця, який відповідає вимогам прийняття на службу, морально та психологічно готовий до виконання своїх обов'язків та наділений тими рисами, які допоможуть в реалізації встановлених завдань, це і залежить від якості нормативно-правового забезпечення.

Список використаних джерел

1. Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23.06.2005 р. № 2713-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15>.

2. Про затвердження Положення про організацію професійної підготовки осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України: наказ Міністерства юстиції України від 08.09.2015 р. № 1675/5. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1088-15>.

Соловей Василь Юрійович,

слухач 361 навчальної групи Академії Державної пенітенціарної служби

науковий керівник:

Звенигородський Олександр Михайлович,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології Академії Державної пенітенціарної служби

НЕЗАКОННЕ ЗБАГАЧЕННЯ: ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ

Незаконне збагачення як склад злочину в сучасному вигляді було сформульовано відносно недавно, але більшість теоретико-практичних рекомендацій, що стосуються незаконного збагачення втратили свою актуальність та потребують актуалізації, адже в кримінально-правовій доктрині, на нашу думку, не достатньо уваги було приділено незаконному збагаченню, що, по-перше, спричинило відсутність належних методологічних основ для органів досудового розслідування, по-друге, викликало наявність прогалини в теоретичних знаннях.

Існування ст. 368³ Кримінального кодексу (далі – КК) України [1] в нинішній редакції породжує ще одну правову проблему. Річ у тому, що незаконне збагачення не з'являється нізвідки – воно є лише результатом конкретного способу неправомірного отримання активів. Типовими такими способами є одержання хабарів, незаконне заволодіння чужим майном, ухилення від сплати податків, незаконна підприємницька діяльність, контрабанда тощо.

Серед дослідників, які досліджували незаконне збагачення, можна виділити наступних вчених: П. П. Андрушко, В. М. Борков, Л. П. Брич, С. В. Гізімчук, О. О. Дудоров, В. М. Киричко, М. В. Кочеров, В. Н. Кубальський, В. І. Тютюгін, Є. Л. Стрельцов, М. І. Хавронюк та інші.

Про проблеми криміналізації незаконного збагачення, набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами, а так само передача нею таких активів будь-якій іншій особі, можна говорити довго, але основні моменти слід

звести до наступного: по-перше аналіз змін та доповнень до розділу XVII Особливої частини КК України протягом 2011–2018 рр. засвідчив, що характер змін спрямований на імплементацію норм міжнародного права у національне антикорупційне законодавство, подальше удосконалення цього законодавства, а також усунення неузгодженостей у низці нормативно-правових актів, по-друге диспозиція ст. 368² КК України в нинішній редакції викликає дуже багато питань в суспільстві.

Відносно останньої тези, слід відзначити, що 26 червня 2018 р. Велика палата Конституційного Суду України у формі письмового провадження розпочала розгляд справи за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368² КК України [2].

Слід також зазначити, що за даними Національного антикорупційного бюро України до суду передано близько 70 справ щодо незаконного збагачення суб'єктів, підслідних цьому органу, проте у жодній із них немає вироку. Відсутність практики судових рішень, а також штучно створені перешкоди становлять ризик для попередніх здобутків та заважають притягненню топ-посадовців до відповідальності за статтею 368² КК України [3].

Незважаючи на активний процес реформування положень ст. 368² КК України, науковці акцентують увагу на таких проблемах, що потребують свого розв'язання, як проблеми дефініцій, якими наповнено примітки до статей цього розділу, зокрема, мають місце неузгодженості між нормами-дефініціями та нормами-приписами [4]; проблемні питання співучасті у злочинах, які вчиняються у сфері службової діяльності, розмежування діянь, що вчиняються спеціальним та загальним суб'єктом вчинення злочину [5; 6]; проблеми кваліфікації суміжних злочинів тощо.

Основна проблема протидії корупції в сучасних умовах лежить не в законодавчій, а в правозастосовній площині, полягає не у відсутності підстав для кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні діяння, що становлять собою злочинну корупцію, а в незастосуванні, неправильному або вибіркового застосуванні положень кримінального закону. Чинна редакція кримінально-правової заборони, присвяченої незаконному збагаченню, за всієї її недосконалої, – радикальний захід, спрямований на скорочення масштабів корупційної поведінки, правова реальність, яка передбачає труднощі доказування та яка водночас містить небезпеку вибіркового правосуддя.

Безумовним є те, що положення ст. 368² КК України сформульовані відносно Конституції України не зовсім відповідно, але це питання Конституційного Суду України, адже припис ст. 368² КК України дещо суперечить конституційному принципу презумпції невинуватості, правовим засадам кримінальної відповідальності та процесу доказування вини у вчиненні злочину. Застосування такої статті, яка, фактично, ґрунтується на принципі презумпції винуватості, за відсутності незалежного суду та при заполітизованій правоохоронній системі містить у собі загрозу порушення конституційних прав і перетворення юридичного процесу в політико-

особистісні акти розправи. За великим рахунком, законодавець створив правову фікцію, яка ускладнює діяльність антикорупційних органів і ефективну протидію корупції загалом.

Отже, на наш погляд, незаконне збагачення – набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами, а так само передача нею таких активів будь-якій іншій особі слід вважати злочинним діянням, та за такі дії мають відповідати винні особи, але слід було більш детально вивчити зарубіжний досвід та особливості вітчизняного законодавства. Сьогодні слід констатувати, що питання криміналізації незаконного збагачення недостатньо обґрунтовано, але наявність в КК України відповідної статті є фактом, котрий правоохоронні органи не можуть залишати поза увагою.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
2. Конституційний Суд України завершив на відкритій частині пленарного засідання слухання справи щодо конституційності статті 368² Кримінального кодексу України. URL: <http://www.ccu.gov.ua/novyna/konstytuciyyny-sud-ukrayiny-zavershyv-na-vidkrytyi-chastyini-plenarnogo-zasidannya-10>.
3. Відсутність практики судових рішень перешкоджає притягненню до відповідальності за незаконне збагачення – Артем Ситник. URL: <https://nabu.gov.ua/novyny/vidsutnist-praktyky-sudovyh-rishen-pereshkodzhaye-prytyagnennyu-do-vidpovidalnosti-za>.
4. Задоя К. П. Особливості взаємодії норм-принципів розділу XVII Особливої частини Кримінального кодексу України з нормами-дефініціями. *Часопис Академії адвокатури України*. 2012. № 17. URL: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/ChaaU/2012-4/12zkrpzd.pdf>.
5. Задорожний А. А. Кримінально-правова характеристика злочинів у сфері службової діяльності. *Право і безпека*. 2012. № 2. С. 108.
6. Кваша О. О. Співучасть у злочині: структура та відповідальність: монографія. Луганськ: РВВЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2013. 560 с.

Тарасенко Анна Олександрівна,

слухач 6 курсу факультету заочного, контрактного навчання та підвищення кваліфікації працівників Академії Державної пенітенціарної служби
науковий керівник:

Останчук Людмила Григорівна,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології Академії Державної пенітенціарної служби

УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ КОШТІВ НА УТРИМАННЯ ДІТЕЙ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

Обов'язок батьків утримувати дітей передбачено низкою законодавчих актів України, як то Конституцією та Сімейним кодексом (далі – СК). Згідно зі ст. 180 СК України, батьки зобов'язані утримувати дитину до досяг-

нення нею повноліття. У деяких передбачених у законодавстві випадках такий обов'язок покладається й на інших членів сім'ї та родичів дитини (ст. 265, 267, 268, 269 СК).

Питання ухилення батьків від сплати аліментів або утримання дітей у вітчизняній кримінально-правовій науці досліджували П. П. Андрушко, М. І. Бажанов, І. О. Бандурка, О. І. Белова, В. В. Вітвіцька, Л. В. Дорош, О. О. Дудоров, І. О. Зінченко, С. Я. Лихова, М. І. Мельник, С. М. Морозюк, І. В. Семенов та ін. Разом із тим на сьогодні залишилися деякі питання, що не були належним чином висвітлені у працях зазначених дослідників або залишилися дискусійними [1, с. 118].

Встановлено, що ухилення від сплати аліментів на утримання дітей та коштів на утримання непрацездатних батьків не є сучасним надбанням людства. Ця категорія злочинів була актуальною і в інші часи, тому завжди потребувала чіткого правового регулювання й протидії [4, с. 7].

Суспільно небезпечне діяння злочину, передбаченого ст. 164 Кримінального кодексу (далі – КК) України, полягає у злісному ухиленні від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання дітей (аліментів), а також злісному ухиленні батьків від утримання неповнолітніх або непрацездатних дітей, що перебувають на їх утриманні. Таким чином, у цій нормі встановлено два види діянь: 1) злісне ухилення від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання дітей (аліментів), (надалі – злісне ухилення від сплати аліментів на дітей); 2) злісне ухилення батьків від утримання неповнолітніх або непрацездатних дітей, що перебувають на їх утриманні (надалі – злісне ухилення від утримання дітей) [1, с. 119].

З об'єктивної сторони злочин, передбачений ст. 164 КК України, виражається як у формі дії, так і в бездіяльності, які знаходять прояв:

а) у злісному ухиленні від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання дітей (аліментів);

б) у злісному ухиленні батьків від утримання неповнолітніх або непрацездатних дітей, що перебувають на їх утриманні.

Юридичною підставою для настання кримінальної відповідальності за ст. 164 КК України є наявність рішення суду, яке набрало чинності, відповідно до якого мати або батько чи інша, передбачена законом особа, зобов'язана сплачувати аліменти. Водночас необхідною умовою притягнення особи до кримінальної відповідальності за ст. 165 КК України є наявність рішення суду, яке набрало чинності, згідно з яким винна особа зобов'язана сплачувати кошти на утримання своїх непрацездатних батьків [4, с. 21].

Що стосується визначення основного безпосереднього об'єкта злочину ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 КК України), то в науці кримінального права висловлено дві основні, відмінні одна від одної, точки зору.

Представники першого напрямку говорять, що цей злочин посягає на відносини, що забезпечують майнові інтереси дітей, їх фізичний, розумовий, духовний, моральний і соціальний розвиток [4, с. 168], представники

другого напрямку наголошують, що об'єктом ухилення від сплати аліментів на утримання дітей виступають майнові сімейні відносини. Останні не зводяться лише до відносин, що забезпечують матеріальне підґрунтя для належного розвитку та виховання дитини, а є відносинами, що забезпечують матеріальні інтереси сім'ї загалом. Дана позиція є цілком переконаливою й такою, що заслуговує на підтримку, оскільки вона ґрунтується на визначених Конституцією та похідним законодавством суспільних відносинах і впливає із механізму завдання шкоди. Наприклад, механізм заподіяння шкоди суспільним відносинам при ухиленні від сплати коштів на утримання дітей, характеризується вчиненням посягання, при якому особа, не виконуючи покладені на неї обов'язки з матеріального забезпечення дітей, виключає себе з цих суспільних відносин і тим самим здійснює розрив соціального зв'язку саме в сімейних відносинах.

Під час кримінально-правової характеристики злочинного ухилення від утримання дітей або батьків вітчизняні правознавці наводять різні варіанти тлумачення ознак потерпілих. Одні вчені потерпілими від злочину, передбаченого ст. 164 КК України вважають дітей, на утримання яких за рішенням суду мають сплачуватися аліменти, а також неповнолітніх чи непрацездатних дітей, що перебувають на утриманні батьків [3, с. 217].

М. І. Мельник називає наступне коло потерпілих від передбаченого ст. 164 КК України злочину:

- 1) діти, на утримання яких за рішенням суду їх батько чи мати мають сплачувати аліменти;
- 2) неповнолітні чи непрацездатні діти, що перебувають на утриманні батьків [2, с. 414].

Роблячи висновки за вищевикладеним, важливо зазначити, що ухилення від сплати коштів на утримання дітей є злочином, що посягає на права та інтереси дітей, найбільш вразливих членів нашого суспільства, тому розробка та впровадження нових способів захисту їх прав є важливим чинником у вихованні здорового та захищеного суспільства. Тому, впровадження нових законодавчих ініціатив, що збільшують відповідальність осіб, які ухиляються від сплати коштів на утримання дітей дозволить збільшити кількість коштів, що будуть направлені на забезпечення моральних та матеріальних потреб малолітніх та неповнолітніх осіб.

Список використаних джерел

1. Євтеєва Д. П. Про деякі застосування норми щодо ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 КК України). *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. № 1. С. 117–131.

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 5-ге вид., перероб. та доп. Київ: Юридична думка, 2008. 1216 с.

3. Семенов І. В. Злочинне ухилення від утримання дітей або батьків (ст. 164, 165 КК України): досвід систематичного тлумачення ознак потерпілого. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2014. № 7. С. 215–223.

4. Сокол О. О. Кримінологічна характеристика та запобігання ухиленням від сплати аліментів на утримання дітей та коштів на утримання непрацездатних батьків: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя. 2017. 23 с.

Ткаченко Олександр Григорович,
кандидат юридичних наук, начальник факультету
пробації Академії Державної пенітенціарної служби
Анохіна Катерина Едуардівна,
слухач 361 навчальної групи юридичного факуль-
тету Академії Державної пенітенціарної служби

ПЕНІТЕНЦІАРНА СИСТЕМА – ЄДНІСТЬ ТА РІЗНОМАНІТТЯ ПОГЛЯДІВ ТА ЗАКОНОДАВЧИХ ВИЗНАЧЕНЬ

Аналіз юридичної літератури свідчить, що поняття «пенітенціарна система» зазвичай уживають у двох випадках: у наукових працях історико-правового характеру, в яких поняття «пенітенціарна система», «пенітенціарні установи» мають узагальнювальний характер і застосовуються для характеристики різних етапів історичного розвитку (при цьому вказані поняття зазвичай поєднують з термінами, що офіційно використовувалися в конкретних історичних умовах); у міжнародних актах (Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими 2015 р., Європейські пенітенціарні правила 2006 р. та ін.), а також при вивченні зарубіжного пенітенціарного права й законодавства); поняття «пенітенціарна система» може використовуватися як у науковому обігу, так і в загальноповживаному значенні, оскільки позначає всю сукупність суб'єктів виконання кримінальних покарань, організаційно-правових, соціальних і громадських інститутів, що беруть участь у забезпеченні виправлення і ресоціалізації засуджених; пенітенціарну систему можна розглядати як у вузькому, так і широкому сенсі.

Пенітенціарну систему досліджували ряд вчених, серед них праці таких учених, як О. В. Беци, І. Г. Богатирьова, А. О. Галая, О. М. Григор'єва, І. В. Іванькова, Р. А. Каложного, О. Г. Колба, В. А. Львовчкіна, О. П. Неалова, В. М. Прусса, О. Б. Пташинського, Г. О. Радова, О. В. Романенка, В. В. Россіхіна, В. М. Синьова, В. В. Стадніка, Д. В. Ягунова, М. М. Яцишина та ін.

У широкому розумінні пенітенціарна система – це сукупність взаємопов'язаних і взаємозумовлених державно-правових засобів, методів і гарантій, спрямованих на досягнення цілей кримінального покарання в діяльності органів і установ виконання покарань; у вузькому розумінні – це система органів і установ виконання покарань; сучасні визначення поняття «пенітенціарна система» об'єднує одне – в умовах сьогодення воно позбавлене того змісту, що воно містило, коли релігійний вплив був головним засобом впливу на ув'язненого, а каяття як змістовне наповнення діяльності з виконання покарань характеризується високим ступенем декларативності. Ураховуючи це, а також ті суспільні зміни, що відбуваються сьогодні в нашій державі, пенітенціарна система повинна орієнтуватися на модель функціонування перехідного типу, яка поєднує в собі загальноприйняті гуманістичні підходи до виконання покарання з одночасним урахуванням особливостей вітчизняної дійсності, вимог зміцнення правопорядку, а також реальних ресурсних можливостей.

Щоб з'ясувати єдність наукових поглядів стосовно визначення пенітенціарна система, звернемося до огляду визначень науковців з цього питання. Так,

С. М. Бодюл відзначає, що до 2010 р. кримінально-виконавче законодавство України загалом не вживало понять «пенітенціарна служба», «пенітенціарна система», «пенітенціарні установи». Більш широке застосування в нормативних правових актах отримали близькі за змістом поняття «кримінально-виконавча система» та «органи і установи виконання покарань» [1, с. 29].

М. П. Мелентьев зазначив, що пенітенціарна система – це не система розміщення ув'язнених у тюрмах, а вся виправна система, пов'язана з виконанням покарання у виді позбавлення волі, у сукупності із засобами й методами правового впливу на засуджених осіб, з метою відновлення соціальної справедливості, виправлення засудженого й запобігання вчиненню нових злочинів [2, с. 3].

У свою чергу, С. М. Оганесян до пенітенціарної системи відносить органи й установи держави, що виконують усі види кримінального покарання, організаційно-правові, соціальні та громадські інститути, що забезпечують мету виправлення засуджених [3, с. 16].

О. Б. Пташинський під пенітенціарною системою розуміє сукупність взаємопов'язаних державних установ та органів виконання кримінальних покарань, створених з метою виправлення і перевиховання засуджених, які здійснюють єдину державну політику у сфері виконання кримінальних покарань відповідно до чинного законодавства [4, с. 8].

Д. В. Ягунов визначає пенітенціарну систему як сукупність органів державної влади, місцевого самоврядування та громадських інституцій, об'єднаних на інтегрально-функціональних засадах навколо центрального органу пенітенціарного управління, на який покладено обов'язки з вироблення та реалізації єдиної політики у сфері виконання кримінальних покарань, де всі органи й інституції взаємодіють у напрямі забезпечення суспільства шляхом ресоціалізації осіб, які відбувають або відбули кримінальні покарання [5, с. 178].

Г. О. Радов у доктринальній моделі Закону «Про пенітенціарну систему України» у ст. 1 дав визначення пенітенціарної системи як цілісного, функціонально-інтегрального утворення повноважних суб'єктів державного управління, місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства та їх узгоджених дій щодо забезпечення ресоціалізації засуджених [6, с. 11].

Проект Закону про пенітенціарну систему від 24.11.2017 р. № 7337 визначає, що пенітенціарна система – це система спеціально уповноважених органів і установ, діяльність яких спрямована на формування та реалізацію державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробачії.

На підставі викладеного можна узагальнити, розвинувши наукові положення попередників у цій сфері, що забезпечення ефективності функціонування пенітенціарної системи на структурному рівні взаємозв'язку як об'єктів, так і суб'єктів, досягається: з одного боку, суспільно корисною працею, соціально-виховною роботою із засудженими, їх загальноосвітнім і професійно-технічним навчанням, громадським впливом в умовах суворого дотримання режиму в пенітенціарних установах, а з іншого боку – заходами пенітенціарного впливу, спрямованими на прищеплення засу-

дження поваги до законів та правопорядку не лише під час відбування покарання (пенітенціарний аспект), а й після звільнення (постпенітенціарний аспект). Пенітенціарна система України поповнилась новим змістом, після певної трансформації виправно-трудового права у кримінально-виконавче, яке включило у свій зміст багато чого зі своєї першооснови – кримінального права. З такою позицією вчених слід погодитися тому, що зазначена подія суттєво вплинула й на концептуальний зміст кримінально-виконавчої науки, яка отримала можливість по-новому розглянути й оцінити історичні витоки становлення та розвитку пенітенціарної системи, як в Україні, так і в інших країнах світу.

Отже, пенітенціарна система – це динамічний складний соціально-правовий механізм взаємодії державних органів, інституцій громадянського суспільства та органів і установ виконання покарань.

Список використаних джерел

1. Бодюл Є. М. Проблеми доктринального визначення поняття «пенітенціарна система». *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 29–35.
2. Гуржий В. И., Мелентьев М. П. Пенитенциарные системы зарубежных стран: учеб.-практ. пособ. Киев: РИО МВД Украины, 1993. 104 с.
3. Оганесян С. М. Место и роль пенитенциарной системы в механизме государства. *Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России*. 2005. № 1. С. 16–25.
4. Пташинський О. Б. Правові проблеми реформування пенітенціарної системи в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2001. 185 с.
5. Ягунов Д. В. Державна пенітенціарна служба України: деякі питання концептуального та термінологічного обґрунтування. *Актуальні проблеми державного управління*: зб. наук. пр. ОРІДУ. 2001. Вип. 3. С. 176–182.
6. Радов Г. О. Доктринальна модель Закону «Про пенітенціарну систему України». *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 1997. № 2. С. 11–52.
7. Проект Закону про пенітенціарну систему від 24.11.2017 р. № 7337. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62965.

Ткаченко Олександра Станіславівна,
студентка 5 курсу юридичного факультету Академії Державної пенітенціарної служби
науковий керівник:

Ткаченко Олександр Григорович,
кандидат юридичних наук, начальник факультету
пробації Академії Державної пенітенціарної служби

ПРАВОВИЙ СТАТУС ОСІБ РЯДОВОГО ТА НАЧАЛЬНИЦЬКОГО СКЛАДУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Державна кримінально-виконавча служба (далі – ДКВС) України – це орган, на який покладається завдання щодо здійснення державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.

Наявність цієї служби є досить необхідною при розбудові незалежної, демократичної та правової держави, оскільки вона займається виконанням

одним із важливих напрямків діяльності держави в сфері здійснення боротьби зі злочинністю, а саме забезпечення виконання кримінальних покарань, призначених за вироком суду. Тому дослідження правового статусу осіб рядового і начальницького складу є дуже актуальним питанням на сьогоднішній час, тим паче коли йде процес реформування всієї системи правоохоронних органів, в тому числі і ДКВС України.

Відповідно до чинного законодавства, а саме ст. 14 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», до персоналу ДКВС України належать особи рядового і начальницького складу, спеціалісти, які не мають спеціальних звань, та інші працівники, які працюють за трудовими договорами в ДКВС України.

Служба в ДКВС України є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України.

На службу до ДКВС України приймаються на конкурсній, добровільній, контрактній основі громадяни України, які спроможні за своїми особистими, діловими та моральними якостями, віком, освітнім і професійним рівнем та станом здоров'я ефективно виконувати відповідні службові обов'язки. Кваліфікаційні вимоги до професійної придатності визначаються нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України.

Трудові відносини працівників кримінально-виконавчої служби регулюються законодавством про працю, державну службу та укладеними трудовими договорами (контрактами). На спеціалістів ДКВС України, які не мають спеціальних звань, поширюється дія Закону України «Про державну службу»; на осіб рядового і начальницького складу поширюються вимоги та обмеження, встановлені Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції», а у частині застосування фізичної сили, спеціальних засобів і зброї до засуджених та/або осіб, узятих під варту, застосування в межах компетенції поліцейських заходів примусу, на підставах та в порядку, визначених Законом України «Про Національну поліцію» [1].

Посади, які займають працівники кримінально-виконавчої служби, практично відповідають вимогам, що висуваються до посад державної служби: вони є в державних органах або установах кримінально-виконавчої служби, що здійснюють функції щодо забезпечення дотримання прав людини і громадянина, реалізації законних прав та інтересів засуджених і осіб, узятих під варту, вимог законодавства щодо виконання і відбування кримінальних покарань; вони взаємопов'язані і взаємозалежні від інших посад штатного розпису, оскільки є лише частиною функцій самого державного органу; обов'язки і права встановлені саме для конкретної посади, а не для службовця взагалі, і похідні від завдань державного органу визначаються відомчими правовими актами; встановлений порядок заміщення посад; передбачається певне грошове забезпечення – посадовий оклад, надбавки, пільги; посада визначає спеціальне звання або ранг; встановлюються кваліфікаційні вимоги до кандидата на її заміщення; визнача-

ються права, обов'язки, умови і порядок притягнення до юридичної відповідальності особи, що її заміщує, за порушення або неналежне виконання покладених обов'язків [2, с. 202].

Персонал ДКВС України під час виконання покладених на нього обов'язків керується законами та іншими нормативно-правовими актами, діє на підставі та в межах своїх повноважень. Ніхто, крім випадків, прямо передбачених законом, не має права втручатися в службову діяльність персоналу.

В інтересах забезпечення особистої безпеки осіб рядового і начальницького складу кримінально-виконавчої служби та членів їхніх сімей не допускається розголошення в засобах масової інформації відомостей про місце проживання цих осіб. Відомості про проходження служби особами рядового і начальницького складу кримінально-виконавчої служби надаються з дозволу начальників органів і установ виконання покарань, слідчих ізоляторів.

Центральний орган виконавчої влади з питань виконання покарань забезпечує осіб рядового і начальницького складу кримінально-виконавчої служби зброєю і спеціальними засобами індивідуального захисту для постійного носіння і зберігання в порядку, що встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Держава гарантує працівникам установ і органів виконання покарання, а також членам їхніх сімей гарантований захист. Недоторканність, честь і гідність персоналу охороняються законом.

Співробітники несуть основне навантаження по досягненню поставлених перед установою задач у сферах забезпечення режиму відбування покарання, безпеки, притягнення засуджених до праці тощо. Важливе значення в правовому статусі співробітників займають повноваження, зв'язані з охороною засуджених, попередженням і припиненням втеч, інших злочинів у місцях позбавлення волі [2, с. 201].

Посадові та службові особи органів і установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, тобто особи рядового і начальницького складу ДКВС України відповідно до свого правового статусу мають певні права та обов'язки, які передбачені Законом України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України».

Правове положення персоналу з числа робітників та службовців визначається законодавством про працю, кримінально-виконавчим законодавством, а також Правилами внутрішнього розпорядку [3, с. 15].

На основі проведеного дослідження можна визначити, що правовий статус осіб рядового і начальницького складу ДКВС України – це визначена у нормативно-правових актах система прав, свобод, обов'язків, обмежень, морально-правових вимог і гарантій професійної діяльності у сфері виконання кримінальних покарань, його соціально-правовий захист і особливості юридичної відповідальності. Також ми встановили, що персонал ДКВС України є центральним елементом цього державного органу, управління яким у сучасний період має численні недоліки і тому необхідно переглянути чинне законодавство та сформувати систему положень щодо розкриття діяльності персоналу установ виконання покарання в Україні.

Список використаних джерел

1. Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23.06.2005 р. № 2713-15. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 30. Ст. 409.
2. Боднарчук О. Г. Визначення державних службовців пенітенціарної системи посадовими особами. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України*. 2009. № 2. С. 201–202.
3. Галай А. О. Організаційно-правові засади формування та функціонування персоналу установ виконання покарання: автореф. дис. ... канд.. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2003. 21 с.

Ткаченко Тетяна Геннадіївна,

слухач 361 навчальної групи юридичного факультету Академії Державної пенітенціарної служби

науковий керівник:

Ткаченко Олександр Григорович,

кандидат юридичних наук, начальник факультету пробації Академії Державної пенітенціарної служби

ПОНЯТТЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРИМУСУ: АНАЛІЗ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ

Аналіз відповідної наукової літератури свідчить про те, що останніми роками чимала увага приділялася дослідженням окремих аспектів застосування заходів адміністративного примусу в діяльності публічної адміністрації, в тому числі в діяльності пенітенціарної системи, зокрема, такими вченими, як: В. Б. Авер'янов, О. М. Бандурка, В. М. Бевзенко, Ю. В. Білоусов, Ф. В. Бортняк, М. Ю. Віхляєв, Є. В. Додін, Р. В. Ігонін, Д. П. Калайанов, Л. П. Коваленко, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпаков, В. В. Комаров, А. Т. Комзюк, О. В. Кузьменко, Є. В. Курінний, Д. М. Лук'янець, П. С. Лютиков, Р. С. Мельник, Р. В. Миронюк, О. П. Рябченко, М. М. Тищенко, О. В. Шевцова, С. В. Щербак, В. К. Шкарупа.

Адміністративно-правовий примус є одним із видів державно-правового примусу. Він характеризується тими самими ознаками, які характерні для останнього: це правозастосовна діяльність, спрямована на охорону правопорядку, реалізується в межах охоронних правовідносин тощо. У разі з'ясування сутності адміністративно-правового примусу слід мати на увазі, що його необхідно відрізнити від примусу, передбаченого нормами адміністративного права, оскільки останній містить у собі адміністративні, дисциплінарні (стосовно державних службовців), матеріальні (стосовно військовослужбовців) санкції [1, с. 41].

Адміністративний примус має чітко визначені ознаки, які відрізняють його від інших видів державного примусу:

- 1) примусовий захід застосовується як засіб забезпечення державного управління системою;
- 2) застосування цього виду примусу не завжди пов'язано із здійсненням адміністративного правопорушення, яке посягає на суспільні відносини, які складаються з приводу норм та правил у сфері забезпечення пасажирських перевезень;

3) заходи примусу і порядок їх застосування встановлюються не тільки законом, а також нормативними актами органів виконавчої влади;

4) адміністративний примус застосовується тільки у повноваженими на те державними особами (органами виконавчої влади) і посадовими особами, коло яких визначено нормативно-правовими актами України;

5) процесуальний порядок застосування адміністративного примусу відрізняється досить високим рівнем оперативності, що збільшує ефективність їхньої реалізації [2, с. 410].

Л. Л. Попов розглядав адміністративний примус як метод державного впливу суспільства, держави на свідомість та поведінку особи, яка скоїла адміністративні проступки [3, с. 40–41].

На думку В. В. Лазарева, державний примус визначається як можливість держави зобов'язати суб'єкта проти його волі та бажання здійснювати певні дії. За наявності факту правопорушення держава зобов'язує особу зазнати певних негативних наслідків [4, с. 332].

Науковці В. М. Гарашук, О. В. Дьяченко адміністративний примус тлумачать як «систему засобів психологічного або фізичного впливу на свідомість і поведінку людей з метою досягнення чіткого виконання встановлених обов'язків, розвитку суспільних відносин у межах закону, забезпечення правопорядку й законності» [5, с. 164].

А. І. Берлач під адміністративним примусом розуміє систему заходів, у яких виявляється керівний вплив держави з метою забезпечення бажаної і необхідної для неї поведінки об'єктів управління [6, с. 151].

І. П. Голосніченко, М. Ф. Стахурський, Н. І. Золотарьова вважають, що адміністративний примус – це метод вольового забезпечення відповідно правовій нормі і поведінки громадян, посадових та юридичних осіб за допомогою застосування заходів впливу, врегульованих адміністративно-правовими нормами, з метою досягнення відповідного порядку [7, с. 68].

С. Л. Дембіцька відзначає, що традиційно в юридичній науці будь-яке визначення права містить вказівку на його обов'язкову ознаку – примусову забезпеченість з боку держави. Саме тому примус, який здійснює держава в межах та на засадах, чітко визначених законодавством, можна вважати засобом забезпечення правопорядку, дотримання вимог, визначених нормами права [8, с. 215].

Ю. В. Дрозд називає адміністративний примус методом адміністративно-правового впливу держави в особі уповноважених законом державних органів і їх посадових осіб на суб'єктів соціального життя (фізичних і юридичних осіб) з метою запобігання і припинення протиправної поведінки в інтересах охорони прав і законних інтересів всіх членів суспільства, забезпечення громадської безпеки і правопорядку, а також притягнення винних у порушенні закону суб'єктів до юридичної відповідальності [9, с. 169].

С. М. Брайтченко визначає адміністративний примус як систему засобів психологічного або фізичного впливу на свідомість і поведінку людей з метою досягнення чіткого виконання встановлених обов'язків, розвитку

суспільних відносин у межах закону, забезпечення правопорядку й законності [10, с. 83].

І. П. Голосніченко адміністративний примус розуміє як метод вольового забезпечення поведінки громадян, посадових і юридичних осіб відповідно до приписів правових норм, що здійснюється за допомогою застосування заходів впливу, урегульованих адміністративно-правовими нормами, з метою досягнення відповідного порядку, припинення і попередження правопорушень, притягнення до відповідальності правопорушників [11, с. 20].

Т. М. Філоненко визначає адміністративний примус як вид державного примусу, що являє собою сукупність визначених нормами права заходів морального, майнового чи організаційного характеру, що застосовуються уповноваженими державою органами та їх посадовими особами щодо фізичних та юридичних осіб, за відсутності між ними відносин службового підпорядкування, з метою досягнення чіткого виконання встановлених чинним законодавством обов'язків, забезпечення правопорядку та законності [12, с. 73].

А. Т. Комзюк адміністративний примус розглядає кризь призму застосування відповідними суб'єктами до осіб, які не перебувають в їх підпорядкуванні, незалежно від волі і бажання останніх, передбачених адміністративно-правовими нормами заходів впливу морального, майнового, особистісного та іншого характеру з метою охорони суспільних відносин, що виникають у сфері державного управління, за допомогою запобігання і припинення правопорушень, а також покарання за їх вчинення [13, с. 45].

До заходів загальної адміністративного примусу у діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України, належать: заходи з попередження протиправної поведінки, її припинення та встановлення відповідальності за невиконання законних вимог державного виконавця та перешкоджання здійсненню ним своєї діяльності.

До спеціальних заходів адміністративного примусу слід віднести: заходи примусового виконання рішень; заходи забезпечення примусового виконання рішень.

Примус є одним з атрибутів державної влади, адже примус є знаряддям забезпечення безумовного виконання приписів правових норм усіма членами суспільства. Застосування адміністративного примусу завжди поєднується із широким використанням багатогранних виховних засобів, з активним формуванням правосвідомості, нетерпимого ставлення до антигромадських вчинків та використовується в державному управлінні для охорони суспільних відносин, що виникають у цій сфері державної діяльності. Він є правовим засобом захисту суспільних відносин від протиправних дій, відновлення правомірного стану, забезпечення можливості практичної охорони громадського порядку, а також покарання винних осіб, які скоїли адміністративні правопорушення.

Отже, адміністративний примус – це вид державного примусу, що застосовується уповноваженими на те суб'єктами публічної адміністрації до фізичних та юридичних осіб з метою попередження, припинення правопорушень та притягнення винних у їх вчиненні до відповідальності.

Список використаних джерел

1. Ківалов С. В., Біла Л. Р. Адміністративне право України: навч.-метод. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Одеса: Юридична література, 2002. 312 с.
2. Черномаз О. Б. Заходи адміністративного примусу на залізничному транспорті. *Науковий вісник Київ. нац. ун-ту внутрішніх справ*. 2007. № 1. С. 39–45.
3. Попов Л. Л., Шергин А. П. Классификация мер административного принуждения. *Известия вузов. Правоведение*. 1970. №5. С. 40–49.
4. Теория права и государства: учебник / под. ред. В. В. Лазарева. 2-е изд. перераб. и доп. Москва: Право и закон, 2001. 682 с.
5. Адміністративне право України: підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко та ін.; за ред. Ю. П. Битяка. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 528 с.
6. Берлач А. І. Адміністративне право України: навч. посіб. Київ: Університет «Україна», 2005. 472 с.
7. Голосніченко І. П., Стахурський М. Ф., Золотарьова Н. І. Адміністративне право України: основні поняття: навч. посіб. / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. І. П. Голосніченка. Київ: ГАН, 2005. 232 с.
8. Дембіцька С. Л. Державний та адміністративний примус: загальнотеоретичні поняття та ознаки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2016. № 845. С. 250–256.
9. Дрозд Ю. В. Співвідношення адміністративної відповідальності з іншими видами адміністративного примусу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2010. 211 с.
10. Брайченко С. М. Оскарження в адміністративному судочинстві заходів адміністративного примусу, які застосовуються міліцією: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2013. 211 с.
11. Голосніченко І. П. Адміністративне право України (основні категорії і поняття). Київ: Міжрегіональна академія управління персоналом, 1998. 52 с.
12. Філоненко Т. М. Адміністративно-правовий примус в діяльності органів прокуратури України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2013. 197 с.
13. Комзюк А. Т. Адміністративний примус в правоохоронній діяльності міліції в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2002. 408 с.

Томков Никита Олегович,

слухач 353 навчальної групи факультету заочного контрактного навчання та підвищення кваліфікації працівників Академії Державної пенітенціарної служби

науковий керівник:

Шамрук Наталія Борисівна,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу Академії Державної пенітенціарної служби

ПРОБЛЕМИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ У ПРАВОВІЙ ДЕРЖАВІ

Проблематика насильства у сім'ї є сьогодні одним із важливих питань, що обговорюються у суспільстві, досліджується представниками державних та громадських інституцій України. Зокрема, про це свідчить:

– спеціальне законодавство, прийняте в Україні з питань протидії насильству у сім'ї (Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [1] та супутні підзаконні акти);

– опікування справою протидії насильства у сім'ї на рівні Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Міністерства соціальної політики, Міністерства внутрішніх справ, Міністерства освіти і науки, місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;

– функціонування мережі громадських організацій, що опікуються протидією насильству в сім'ї;

– наявність значної кількості публікацій, присвячених цій проблематиці у засобах масової інформації.

Необхідно також відзначити, що проблема насильства у сім'ї в професійних колах обговорюється не досить давно. Україна, яка успадкувала правові традиції Радянського Союзу, у перші роки незалежності проявляла недостатній інтерес до правопорушень, що вчиняються у сім'ї. Дійсно, правові традиції Радянського Союзу визнавали лише частину протиправних вчинків, що охоплюються сучасним розумінням явища насильства у сім'ї. Це злочини, що вчиняли на ґрунті так званих сімейно-побутових відносин, причому дослідження радянських наукових розробок 80-х років ХХ ст. первинним елементом визначали саме побутову, а не сімейну, складову цих злочинів. Як бачимо, такий підхід, з сучасного розуміння насильства у сім'ї, виключає прояви не фізичної агресії, а також ті правопорушення, склад яких не має достатніх ознак для їх кваліфікації як злочинів.

Необхідно відзначити, що таке відношення до проблем насильства у сім'ї має певні пояснення.

По-перше, визнаним фактом прихованості насильства у сім'ї є ідеалізованість радянської сім'ї. А. Ф. Крижанівський та Ю. В. Лисюк [2, с. 7] зазначають, що ідеологія не допускала визнання, що у цій «найпередовішій та найкращій у світі сім'ї можливе будь-яке насильство».

По-друге, причиною обмеженості досліджень комплексу правопорушень насильства у сім'ї були перестороги втручання у приватне життя, яке ототожнювалося з сімейним інститутом. Радянська концепція держави та права не мала особливих традицій обмеження втручання у сімейне життя, проте приведений аргумент можливо розглядати у сукупності з попереднім та наступним.

По-третє, радянська сім'я підлягала контролю та вихованню. У цьому зв'язку держава не мала потреби застосування додаткових примусових заходів юридичної відповідальності щодо насильства, яке не підпадало під ознаки складу злочину. Для радянської сім'ї не були характерні явища, що постали з розпадом Радянського Союзу та сприяли зростанню та більш інтенсивному прояву агресивності та жорстокості у сімейних стосунках.

Крім того, по-четверте, молода українська держава, що мала чимало інших проблем державотворення, після залишення радянських традицій сімейного виховання і під впливом соціально-економічної кризи та зміни світоглядних орієнтирів людини втратила можливості впливу на проблему насильства в сім'ї.

До цих, загалом розкритих причин недостатньої уваги до проблеми насильства у сім'ї в українському суспільстві, вважаємо за доцільне додати декілька власних гіпотез.

По-п'яте, для радянської правової ідеології первинною була розбудова держави, а вторинною – розвиток групових осередків, до яких належала і сім'я. Втручання у сімейні стосунки з метою застосування юридичної відповідальності практикувалося лише у тих правопорушеннях, які були небезпечними для суспільства, тобто при вчиненні злочинів. Це припущення підтверджує розвиток вчень про побутову злочинність у радянській кримінології. Виходячи з цього, державоцентричне право ігнорувало проблеми насильства у сім'ї.

По-шосте, питання сімейних відносин у слов'янській ментальності було закритим для суспільного погляду та втручання. Про це, зокрема, яскраво свідчать такі прислів'я «б'є, значить любить», «не слід виносити сміття з хати» та ін. Таким чином, ці проблеми існували поза увагою держави, а отже – і поза правовим регулюванням.

Чому ж, починаючи з кінця минулого десятиліття, тенденція ігнорування насильства в сім'ї як комплексного явища, що охоплює адміністративно-правові та кримінально-правові норми, набула такого прогресу в українському суспільстві, якщо вона мала чимало перешкод для закріплення у законодавстві та у практиці правозастосовної діяльності? На наш погляд, цьому сприяли ряд причин.

Крім того, Україна в ході формування національного законодавства досліджувала і адаптувала положення міжнародних стандартів з прав людини. Відмітимо, що на рівні міжнародних стандартів на початку 90-х років ХХ ст. були прийняті і ратифіковані Україною два важливих документи, присвячені проблематиці насильства у сім'ї. Це Конвенція ООН про права дитини [3, с. 44–55] та Декларація про викорінення насильства проти жінок [4, с. 120–128]. Важливість цих документів важко переоцінити, адже саме насильницькі прояви щодо жінок та дітей складають сьогодні абсолютну більшість проявів насильства у сім'ї.

Загальні внутрішні та зовнішні чинники, що впливають сьогодні на прояви насильства в сім'ї, пов'язані, у першу чергу, з економічною ситуацією в Україні та матеріальним становищем кожної окремої сім'ї; психічними особливостями та особливостями виховання осіб, які вчиняють насильницькі дії проти членів своєї сім'ї; недостатньою поінформованістю населення щодо виявлення випадків сімейного насильства та методів боротьби з ним як з боку держави, так і недержавних організацій; неефективним станом роботи державних органів у сфері попередження насильства в сім'ї.

Список використаних джерел

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.
2. Лисюк Ю. В. Протидія насильству в сім'ї: монографія. Одеса. Одеський юридичний ін-т ХНУВС, 2007. 162с.

3. Конвенція ООН про права дитини. *Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій* / упор. Т. Яблонська. Київ: Сфера, 2009. С. 44–55.

4. Декларація об искорененні насилля в отношении женщин: провозглашенная резолюцией 48/104 Генеральной Ассамблеи ООН от 20.12.1993 г. *Проблеми насильства в сім'ї: правові та соціальні аспекти*. Харків: Право, 2009. С. 120–128.

Торбєєв Микола Олександрович,

аспірант кафедри кримінального права Інститут імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету

науковий керівник:

Денисов Сергій Федорович,

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології Академії Державної пенітенціарної служби

ПРАВО ГРОМАДЯН НА ВІЛЬНІ ВИБОРИ В УМОВАХ НЕСВОБОДИ

В останні роки в Україні спостерігається постійна динаміка проведення виборчих процесів різних рівнів. Поряд із цим відбувається процес пошуку, формування та становлення постійно діючих виборчих правил. Як ніколи актуальним питанням є кодифікація цих правил в один постійно діючий та дієвий норматив, тобто кодифікація норм та положень оголошення, організації та здійснення виборчих процесів з виборів всіх рівнів. Вимога часу сформулювала відповідний законопроект Виборчого кодексу України [1]. За своїм змістом цей документ передбачає визначення загальних та спеціальних виборчих правил. В той же час, основним завданням, яке покладено на Виборчий кодекс України, є спрощення доступу до розуміння цих процесів і пов'язаних загально обов'язкових правил для всіх органів державної влади та місцевого самоврядування в організації та проведенні виборів з повним дотриманням прав виборців, незалежно від тих умов, в яких вони перебувають в цей період часу. Окремими умовами допустимо назвати такі, як перебування виборців поза межами нашої держави, перебування виборців в медичних установах, перебування виборців в установах виконання покарань. Актуальністю даних тез є саме умови перебування та реалізації права на вільні вибори громадянами, які перебувають в умовах установах виконання покарань України.

Відомим є той факт, що громадяни, які відбувають призначене покарання, пов'язане з позбавленням волі частково обмеженні у реалізації власних дій, що обумовлено режимом перебування та спеціальними нормами закладу/установи. Однак, слід пам'ятати, що дієздатність не є тотожним поняттям з правоздатністю і обмеження першого не може бути причиною та/або стати наслідком для обмеження другого. В умовах перебування громадян в закладах виконання покарань право на вільні вибори має залиша-

тися непорушним. Дане право та принцип закладено ст. 71 Конституції України, яка передбачила, що вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування є вільними і відбуваються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Виборцям гарантується вільне волевиявлення [2]. Дана норма прямої дії прямо кореспондується в основні закони України, як спеціальні норми права, які регулюють виборчі процеси держави, а саме Закону України «Про вибори Президента України» [3], Закону України «Про вибори народних депутатів України» [4], Закону України «Про місцеві вибори» [5]. Правило Конституції у даних спеціальних законах набуло загальної форми, що виражається у наступних змістовних принципах, які допустимо визначити як такими, що вибори в Україні є вільними та відбуваються на основі гарантованого Конституцією України загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Рівність визначається заборонаю дискримінаційних обмежень, які, зокрема, можуть виражатися, як будь-які прямі або непрямі привілеї чи обмеження виборчих прав громадян України за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками забороняються. Не допускаються обмеження участі громадян у виборчому процесі, крім обмежень, передбачених Конституцією України. Тобто, загальним принципом рівності забороняється будь-які прямі або непрямі привілеї чи обмеження виборчих прав громадян – виборців з правом голосу на відповідних виборах. Рівність у виборчих правах всіх громадян, незалежно від місця перебування, постійного або тимчасового, реалізується і похідним правом, що забезпечується державою у створенні умов для вільного формування своєї волі та її вільного виявлення при голосуванні.

Разом із тим, гарантія у вільній реалізації громадянами виборчих прав передбачено і міжнародним законодавством. Відповідно до ст. 25 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (ратифікований Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19 жовтня 1973 р. № 2148-VIII), кожний громадянин без будь-якої дискримінації та без необґрунтованих обмежень повинен мати право й можливість брати участь у веденні державних справ як безпосередньо, так і через посередництво вільно обраних представників, а також голосувати та бути обраним на справжніх періодичних виборах, які проводяться на основі загального та рівного виборчого права при таємному голосуванні і забезпечують свободу волевиявлення виборців [6].

Забезпечення рівних виборчих прав з можливістю вільного прав їх реалізації громадянам, які перебувають в умовах несвободи є важливим елементом побудови демократичного суспільства, що водночас є підтвердженням виконання Україною прийнятих міжнародних зобов'язань по дотриманню основних прав і свобод людини і громадянина. Спеціальними нормами права одним із дієвих механізмів дотримання виборчих прав громадян є інститут офіційних спостерігачів. Офіційними спостерігачами мо-

жуть бути як відповідні представники суб'єктів виборчого процесу – кандидатів, партій, так і представники громадських організацій, в тому числі і міжнародних, що здійснюють свою діяльність, пов'язану із спостереженням за виборчими процесами. Особливістю умов організації і проведення виборів в установах виконання покарань є та обставина, що це є режимними об'єктами з обмеженим правом доступу та відповідними спеціальними правилами. Непоодинокими відомі випадки застосування в умовах установ виконання покарань застосування адміністративного ресурсу та владних повноважень – можливостей щодо незаконної агітації за певного кандидата, партію на виборах. Зловживання становищем від представників адміністрації закладу також мало місце у формі не допуску або несвоечасного допуску до спеціальних виборчих дільниць, що організовувалися в установах пенітенціарної служби. Яскравим прикладом за всю історію незалежної України є період Помаранчевої революції, пов'язаний з виборами Президента України 2004 року. В той час політична поляризація суспільства набула неабияких масштабів, що зачепило і пенітенціарну систему країни, відповідно. З перебігом часу у відкритих джерелах з'являються узагальнення інформації про події того часу, в тому числі і про події, що мали місце в установах виконання покарань.

Відсутність політичної волі та мужності реалізувати виборчий процес з дотриманням принципів законності, рівності та вільного волевиявлення несе прямі наслідки громадянського обурення, зокрема і серед громадян в неволі. Події 2004–2005 рр. мають слугувати яскравим прикладом неможливості використання адміністративного впливу на ув'язнених з метою прямого чи опосередкованого впливу на формування їх волевиявлення під час голосування. Змістовне узагальнення масових порушень виборчого законодавства, пов'язаних з установами виконання покарань зібрало в собі і окремі заяви засуджених, а також заяви окремих правозахисників та правозахисних груп, в тому числі і міжнародних [7]. Дотримання виборчого законодавства і забезпечення рівних виборчих прав громадян, що перебувають в неволі завжди буде слугувати яскравим доказом зрілості сформованого демократичного суспільства і слугуватиме міцним іміджевим фундаментом надійної репутації нашої країни на міжнародній арені.

Список використаних джерел

1. Проект Виборчого кодексу України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56671.
2. Конституція України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4392>.
3. Про вибори Президента України: Закон України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-14#n17>.
4. Про вибори народних депутатів України: Закон України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4061-17#n7>.
5. Про місцеві вибори: Закон України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-19#n8>.
6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

Халавка Володимир Ігоревич,
начальник Софіївської виправної колонії № 45
Міністерства юстиції України

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ У МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ

За роки незалежності України було засуджено значну кількість осіб, а саме більш ніж 2 млн. 300 тис. Треба вказати, що питання виконання покарання, особливо у виді позбавлення волі, має багато спірних питань, проблем, викликає жваві дискусії. Сьогоднішня пенітенціарна служба вживає заходів для переходу у своїй діяльності до європейських стандартів системи виконання покарання, що, насамперед, передбачає більш гуманне ставлення до засудженого і, зокрема, поліпшення умов їхнього утримання.

В останні роки в Україні було здійснено кроки на шляху реформування усієї системи виконання покарань, що потягнули за собою необхідність кардинальних перетворень усієї кримінально-виконавчої сфери. Сьогодні особлива увага прикута до забезпечення безпеки засуджених й персоналу, у т.ч. запобігання злочинам.

Запобігання злочинам у місцях несвободи необхідно розглядати у таких напрямках: 1) запобігання вчиненню правопорушень з боку засуджених; 2) запобігання вчиненню нових злочинів засудженими; 3) загальну превенцію, запобігання вчиненню нових злочинів іншими особами (у т.ч. щодо персоналу та самим персоналом).

Реалізація цих завдань забезпечується кримінально-виконавчим правом, що містить визначену групу інститутів і норм, які прямо або побічно спрямовані на їх вирішення. Сюди можна віднести, насамперед, норми, що регламентують режим відбування покарання, спрямовані на мінімізацію правопорушень і рецидивної злочинності з боку осіб, що відбувають покарання: 1) норми кримінально-виконавчого права, що визначають порядок застосування заходів заохочення та стягнення до осіб, що відбувають покарання; 2) норми кримінально-виконавчого права, що визначають обов'язкову ізоляцію засуджених і постійний нагляд за ними; 3) норми кримінально-виконавчого права, що регулюють класифікацію засуджених і розподіл їх за видами кримінально-виконавчих установ; 4) норми кримінально-виконавчого права, що визначають підстави застосування зброї і заходів безпеки, порядок оглядів і обшуків житлових і виробничих зон, встановлення адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі і т. ін.

У літературі доволі часто висловлюється думка, що в основі здійснення запобіжної діяльності знаходиться режим, що створює базу проведення відповідних заходів, а саме: режимно-профілактичних заходів, що попереджають здійснення злочинів і інших правопорушень у кримінально-

виконавчих установах; застосування заходів заохочення і стягнення, безпеки і зброї; розкриття злочинів, а також проведення дізнання. Нами підтримується вказана думка, однак, як видається тут необхідно говорити про спеціально-кримінологічне й індивідуальне запобігання злочинам і правопорушенням. Що стосується загальносоціального рівня – ці заходи повинні здійснюватись на рівні державних, зокрема, шляхом запровадження комплексу економічних, соціальних, правових та інших напрямків.

Спеціальна превенція в місцях позбавлення волі полягає у запобіганні вчинення нових злочинів як самими засудженими, так і відносно них. Також не слід забувати про забезпечення безпеки персоналу установ виконання покарань.

Стосовно засуджених це досягається шляхом створення для них таких умов, при яких виключалася б можливість здійснення ними нових злочинів у період відбування покарання. Зрозуміло, що особа, знаходячись у місцях позбавлення волі, фактично є позбавленою фізично вчинювати багато злочинів, такі як, наприклад, викрадення автотранспорту й ін. Хоча інші злочини (вбивство, тілесні ушкодження, злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотичних речовин, злісна непокірність вимогам адміністрації виправної установи, втечі тощо) можливі й в умовах відбування покарання у виді позбавлення волі.

Що ж стосується діяльності виправних колоній, то тут поряд із запобіганням злочинів, важливого значення набуває запобігання правопорушенням, таким, наприклад, як виготовлення колочо-ріжучих предметів, вживання спиртних напоїв, наркотичних речовин і інших одурманюючих речовин; дрібне хуліганство, азартні ігри тощо. Здійснення подібних правопорушень повинно розглядатися як злісне порушення режиму. І нерідко, якщо вчасно не приймаються заходи для їхнього припинення, вони переростають у злочини. Тому запобіжні заходи повинні прийматися адміністрацією на більш ранніх стадіях.

Не вдаючись до докладного аналізу причин і умов вчинення правопорушень у місцях позбавлення волі і заходів, спрямованих на їхнє запобігання, відзначимо найбільш важливі фактори, що, на наш погляд, можуть сприяти значною мірою оздоровленню обстановки в виправних колоніях. Це: нейтралізація впливу негативних процесів серед засуджених; удосконалювання організації діяльності кримінально-виконавчих установ; забезпечення трудової зайнятості засуджених; підвищення ефективності дисциплінарної практики; оздоровлення соціально-психологічного клімату серед засуджених тощо.

Показником ефективності досягнення превенції є статистика рецидиву злочинів, тобто вчинення злочинів особами, раніше засудженими. На даний час в Україні середній показник рецидиву складає близько 40 %, тобто виходить, що більше третини засуджених, які відбувають або відбули покарання у виді позбавлення волі, через якийсь час знову вчиняють злочин. Тому не можна забувати про одну досить істотну особливість реалізації запобіжної функції покарання, головна відповідальність за яку покладається

ся на кримінально-виконавчі установи. Вона полягає у тому, що діяльність кримінально-виконавчих установ спрямована на те, щоб засуджений, відбуваючи покарання у виді позбавлення волі, засвоїв соціально схвалювані стандарти поведінки, набув ціннісних орієнтацій й свідомого підпорядкування моральним і правовим нормам, відновив втрачені й ослаблені в результаті фізичної ізоляції соціальні зв'язки, функції і свій правовий статус.

Цибук Максим Юрійович,

слухач 6 курсу юридичного факультету Академії Державної пенітенціарної служби
науковий керівник:

Злико Станіслав Володимирович,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу Академії Державної пенітенціарної служби

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРИМУС»

Сучасна держава має потребу у здійсненні певних видів владного впливу. Особливо відчутним цей процес є у сфері правового регулювання суспільних відносин. На практиці вплив може бути реалізований двома основними способами: через переконання або через примус. Внаслідок того, що переконання далеко не завжди дає очікуваний ефект, не є стовідсотково дієвим, постає необхідність у застосуванні примусу як важливого елемента сучасної соціальної організації.

Не можна не звернути увагу і на іншу важливу характеристику державного примусу – його тісний взаємозв'язок із правом. Цей зв'язок зафіксований у традиційному розумінні права як «цілісної системи нормативних настанов, сформульованих державою та обумовлених природою людини і суспільства, які призначені виражати баланс соціальних інтересів, визначати ступінь свободи суб'єктів соціальних відносин та забезпечувати регулювання цих відносин на основі потенційної примусової сили державного примусу» [1, с. 60].

Тобто, виконання правових настанов, забезпечення правопорядку, здійснюється державою за допомогою примусу. З огляду на це ми погоджуємося із визначенням державного примусу, здійснюваного у законодавчо встановлених межах, як «дієвого засобу додержання встановлених правовими нормами вимог та загального забезпечення правопорядку», яке подає вітчизняний адміністративіст Т. О. Коломоєць [2, с. 64].

На практиці під час виконання своїх функцій держава у якості додаткового методу управління може застосовувати різні види примусу, в тому числі цивільно-правовий, дисциплінарний, кримінально-правовий та адміністративний. Таким чином, адміністративний примус є різновидом держа-

вного примусу. Йому притаманна низка ознак, насамперед, можливість ефективного застосування у рамках широкого спектру реальних умов, а, отже, поширеність у практиці регулювання суспільних відносин. Проте, попри широке застосування, законодавець не сформулював нормативно-правове визначення змісту даного поняття. Не виробила поки що єдиний підхід до визначення змісту поняття «адміністративний примус» і вітчизняна юридична наука. Тому, щоб дати йому найбільш повну та ґрунтовну характеристику, необхідно зупинитися на наявних наукових підходах.

Проведений нами аналіз наукової літератури з проблеми адміністративно-го примусу показав, що одним з найбільш поширених є підхід, у рамках якого адміністративний примус розглядається крізь призму здійснюваних заходів: як процес їх реалізації або як система примусових заходів. Такого підходу дотримуються, зокрема, вітчизняні адміністративісти Г. Г. Забарний та Р. А. Калужний, які пропонують вважати адміністративний примус одним із засобів державного управління, призначеним для «забезпечення та охорони правопорядку, якому притаманна каральна роль та реалізація у вигляді психічного, фізичного чи матеріального впливу на свідомість та поведінку» [3, с. 90].

На думку автора підручників з адміністративного права та процесу В. К. Колпакова, адміністративний примус слід розуміти у якості «здійснюваного в односторонньому порядку у визначених правових ситуаціях, владного та від імені держави застосування відносно суб'єктів, які порушують нормативно-правові положення, системи попереджувальних, запобіжних заходів чи заходів відповідальності» [4, с. 194].

Набагато більш лаконічне визначення сформулювала І. В. Максимова, вона зазначила, що адміністративний примус – це визначений адміністративним законодавством вид державного примусу, який застосовується уповноваженими на те органами управління (посадовими особами) до фізичних та юридичних осіб з огляду на вчинення ними правопорушень в умовах суспільної або державної необхідності для ефективного та оперативного досягнення суспільно корисних цілей [5, с. 46].

Одним з визначень, яке максимально повно та всебічно окреслює зміст досліджуваного поняття, міститься у монографії, авторами якої є вітчизняні фахівці у сфері пенітенціарної служби О. Г. Ткаченко, Д. Г. Мулявка та С. К. Гречанюк. Вчені пропонують вважати адміністративний примус одним з різновидів державного примусу, якому притаманна юридична форма зовнішнього виразу, та який уповноважені здійснювати офіційні представники держави від її імені та в її інтересах. Науковці уточнюють, що у державному управлінні адміністративний примус є важливим засобом, призначеним забезпечувати виконання громадянами, посадовими та юридичними особами приписів адміністративно-правових норм. Механізм його здійснення заснований на системі заходів вольового впливу, застосування яких чітко визначене адміністративно-правовими нормами. Разом із тим, адміністративний примус – це атрибут державної влади. У такій якості він виступає як «зряд-

дя забезпечення неухильного виконання членами суспільства нормативно-правових приписів» [6, с. 8].

Наступним є підхід, прихильники якого визначають адміністративний примус як метод правового, точніше, адміністративно-правового, впливу. Його додержуються такі вчені, як І. П. Голосніченко, Ю. В. Дрозд та інші. Так, І. П. Голосніченко вважає, що поняттям «адміністративний примус» позначається метод вольового забезпечення відповідної правовій нормі поведінки громадян, інших осіб (посадових та юридичних), який реалізується шляхом застосування передбачених нормами адміністративного права заходів впливу, для забезпечення правопорядку [7, с. 68].

Як метод адміністративно-правового впливу держави визначає адміністративний примус Ю. В. Дрозд. Вчений уточнює, що його застосування є виключною прерогативою державних органів (та їх посадових осіб), які уповноважені на це законом. Даний метод використовується по відношенню до фізичних та юридичних осіб, які є суб'єктами суспільного процесу, для того, щоб запобігати чи припиняти їх протиправну поведінку, яка шкодить інтересам охорони прав усіх членів соціуму, а також щоб забезпечувати громадську безпеку, правопорядок, та, за необхідності, притягувати до юридичної відповідальності порушників закону [8, с. 136].

Проведений нами аналіз наукових підходів до визначення змісту поняття «адміністративний примус» дозволяє нам зробити такі висновки:

1) сферою використання адміністративного примусу є державне управління;

2) основне призначення – забезпечення охорони суспільних відносин які у сфері державного управління;

3) обмежене законодавчо коло суб'єктів застосування (переважно органами державної виконавчої влади (їх посадовими особами) у позасудовому порядку; в окремих випадках – судами (суддями) та представниками громадських об'єднань наприклад, членами формувань, на які покладається охорона громадського порядку, громадськими інспекторами тощо);

4) поєднання із виховними засобами впливу на свідомість;

5) можливість застосування у рамках реагування на надзвичайні ситуації (для їх попередження, для ліквідації їх наслідків і забезпечення безпеки та громадського порядку).

Список використаних джерел

1. Самбор М. Право як поняття та підходи до його розуміння. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка*. Серія: Юридичні науки. 2011. Вип. 87. С. 59–63.
2. Коломоєць Т. О. Адміністративний примус у публічному праві України: теорія, досвід, та практика реалізації: монографія. Запоріжжя: Поліграф, 2004. 404 с.
3. Забарний Г. Г., Каложний Р. А. Адміністративне право України: навч. посіб. Київ: Вид. Паливода А.В., 2001. 194 с.
4. Колпаков В. К., Кузьменко О. В. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 544 с.
5. Максимов И. В. Административные наказания в системе мер административного принуждения: концептуальные проблемы: дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.14. Саратов, 2004. 482 с.

6. Ткаченко О. Г. Адміністративний примус в діяльності ДКВС України: навчальний контент з дисципліни. Чернівці: [б. в.], 2017. 65 с.

7. Голосніченко І. П., Стахурський М. Ф., Золотарьова Н. І. Адміністративне право України: основні поняття: навч. посіб. / за заг. ред. І. П. Голосніченка. Київ: ГАН, 2005. 232 с.

8. Дрозд Ю. В. Основні риси адміністративної відповідальності як різновиду адміністративного примусу. *Актуальні проблеми діяльності ОВС*: матеріали наук.-практ. семінар (Кіровоград, 29 квіт. 2008 р.) / за заг. ред. В. П. Петкова. Кіровоград: Кіровоградський юридичний інститут Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2008. С. 135–137.

Шабанов Вячеслав Борисович,

доктор юридических наук, професор, заведуючий кафедрой криміналістики юридического факультета Белорусского государственного университета

ПРОФИЛАКТИКА ПРАВОНАРУШЕНИЙ В ИСПРАВИТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ

Реформирование уголовной и уголовно-исполнительной политики направлено, прежде всего, на охрану прав, свобод и законных интересов человека. Гуманизация мер государственного принуждения привела к тому, что приоритет при исполнении всех видов наказаний отдается общечеловеческим ценностям.

Проблема предупреждения противоправной деятельности в настоящее время изучается в разных сферах научной деятельности: с позиций истории, уголовного и уголовно-исполнительного права, оперативно-розыскной деятельности и управления в органах внутренних дел, философии и психологии и др.

Однако исследований, предполагающих комплексное сочетание подходов различных наук, рассматривающих аспект предупреждения как деятельность специального субъекта в особых условиях, основанных на управлении специфической средой, до настоящего времени не проводилось.

Профилактика направлена на изменение, воздействие на объективные процессы (основные причины и условия), определяющие явление преступности в обществе. Это комплекс осуществляемых государством мер по криминализации и декриминализации общественных отношений, принятию законов, противодействующих преступности, а также разработке стратегических программ развития современного общества.

Предупредительная деятельность всегда направлена на конкретные субъекты (субъект) воздействия, от которых можно ожидать совершения противоправных поступков. Предупредительная деятельность всегда определяет органы, на которые возлагается ответственность за организацию работы в конкретном направлении, и конкретных субъектов, в отношении которых принимаются меры предупредительного воздействия. Этими положениями определяются исключительные возможности деятельности

уголовно-исполнительной системы. Здесь сочетается и профилактика, и полностью может быть развернута предупредительная деятельность: известен субъект, нарушивший закон, изучается его конкретная деятельность и определяется конкретное воздействие. Только сочетание профилактических мер и конкретной предупредительной деятельности является гарантией успеха деятельности по исправлению осужденных.

Опираясь на понятия «специального криминологического предупреждения», «профилактической деятельности», уголовно-исполнительная система неизбежно сталкивается с проблемами соотношения со сферами деятельности различных наук, например, оперативно-розыскной деятельностью, управлением, криминологией, уголовным процессом, а также пенитенциарной криминалистикой.

Также необходимо отметить, что сложно согласиться с выводами В. Н. Кудрявцева, Г. М. Миньковского и А. Б. Сахарова, которые полагают, что термины «предупреждение» и «профилактика» преступности применимы как взаимозаменяющие. Мы полагаем, что эти термины, отождествляемые с социальной деятельностью, имеют свои различия как по форме, так и по содержанию.

Сделанные нами выводы согласуются с точкой зрения Р. С. Белкина, который в рамках криминалистики также выделяет и предупредительную деятельность. Мы полагаем, что выявление причин и условий, способствующих совершению преступления, играя само по себе предупредительную роль, в то же время служит основой для других превентивных мер, принимаемых органом дознания, которым являются и начальники учреждений, исполняющих наказания в виде лишения свободы. К таким мерам, как полагал Р. С. Белкин, относятся: 1) обнаружение и раскрытие совершенных преступлений; 2) устранение выявленных причин и условий, способствовавших преступлениям конкретного вида, рода или совершенных определенным способом, при определенных обстоятельствах; 3) меры воспитывающего и предостерегающего характера; 4) общепрофилактические меры. Поэтому мы полагаем, что предупреждение преступлений – стратегическая сверхзадача.

В связи с этим заслуживает серьезного внимания с точки зрения правоприменительной практики нейтрализация противоправных проявлений со стороны осужденных к лишению свободы.

Ю. М. Антонян полагает, что предупреждение есть деятельность по выявлению и устранению причин, а также отдельных видов и групп преступлений, по предотвращению и пресечению преступлений, исправлению и перевоспитанию преступников.

Социальные установки проявляются в ранее совершенных преступлениях, а впоследствии негативно трансформируются во время отбывания наказания. Криминальные установки, сформировавшиеся в исправительных учреждениях (далее – ИУ), обусловлены влиянием многих факторов и в первую очередь внешней социальной средой и микросредой, а также ин-

дивидуальными особенностями личности осужденного, которые объясняют его реагирование на различные ситуации.

Проводимые подразделениями ИУ меры предупредительной направленности были бы более эффективными при: 1) разработке нормативно-правового регулирования мер общего предупреждения правонарушений в местах лишения свободы; 2) создании условий для взаимодействия подразделений ИУ по достижению целей уголовной ответственности в целом, и профилактических мероприятий в частности; 3) наличии координирующего органа, отвечающего за состояние и организацию предупредительной деятельности в учреждениях уголовно-исполнительной системы (далее – УИС).

Данная среда обитания детерминирует появление «эффекта ежа», суть которого заключается в погружении в нее осужденного с принятием всех стабно-групповых норм и традиций. Это в свою очередь стабилизирует отношения среди осужденных и укрепляет группу. Поведение осужденного в группе, тем более отрицательной, резко меняет установки, снимает психологические барьеры, повышает уровень риска и агрессивность, вызывает потребность самовыражения и конфликтную конкурентность с иными членами группы. Психологическое объяснение этого феномена связано с двумя мотивами: недоверием к работникам ИУ и членам других неформальных групп, а также переносом проявлений на других людей.

Таким образом, нами выдвигается гипотеза об особенностях механизма правонарушений, совершаемых осужденными в местах лишения свободы, как сформированного объективного состояния. Механизм реализации противоправного деяния представляет несомненный интерес для теорий оперативно-розыскной деятельности, криминалистики, криминологии и уголовно-исполнительного права, т.к. проявляется через обстановку и ситуацию совершения преступлений, сформированными преступной средой в местах лишения свободы. Поэтому предупреждение правонарушений в системе учреждений УИС имеет свои особенности.

Основываясь на исследованиях, проведенных И. И. Басецким, В. И. Гуськовым, М. Г. Детковым, И. В. Каретниковым, О. В. Старковым, Г. Ф. Хохряковым, И. В. Шмаровым и другими учеными, мы пришли к выводу, что особенности предупреждения правонарушений в местах лишения свободы определяются: 1) нормами и традициями преступной среды, основанными на стихийной принудительной стратификации, с ее влиянием на общественные отношения в учреждениях, исполняющих наказания; 2) противодействием носителям этих норм и традиций, так называемым «уголовным авторитетам» и их разновидностям; 3) неготовностью, неспособностью и нежеланием отдельных работников УИС выполнять правовые предписания, регулирующие оперативно-розыскную, режимную деятельность.

Такая позиция полностью соответствует нашим взглядам на выявление и предупреждение правонарушений в учреждениях УИС как особый вид специальной деятельности по нейтрализации условий, способствующих проявлению причин преступлений.

Для предотвращения негативних наслідків покарання в формі позбавлення свободи необхідно трансформувати процес відбування покарань в ІУ, де передбачити засудження до відносно незначительних строків позбавлення свободи, чергуючи суворий порядок виконання покарання з груповим і індивідуальним виправно-профілактичним впливом на засуджених. Крім цього, в максимальній ступені, гнучко використовувати передбачений в законодавстві порядок зміни умов утримання засуджених як в межах одного ІУ, так і переведення в інше, а також поліфункціональну систему соціальної реабілітації.

Шаблістий Володимир Вікторович,

доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права та кримінології Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

СТАН ЗЛОЧИННОСТІ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ УКРАЇНИ ТА ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇЇ ПРОТИДІЇ

Одним із пріоритетних завдань кримінально-виконавчої політики держави є запобігання злочинності в місцях позбавлення волі. Оскільки, незважаючи на загальне зниження кількості засуджених, які відбувають покарання в установах Державної кримінально-виконавчої служби (далі – ДКВС) України, рівень злочинності серед засуджених та осіб, узятих під варту, суттєвих покращень не зазнав.

Станом на 1 січня 2017 р. у сфері управління ДКВС України перебувало 148 установ виконання покарань (далі – УВП) та слідчих ізоляторів (далі – СІЗО), розташованих на території, що контролюється українською владою, в яких утримувалось 60399 осіб, а станом на 1 січня 2016 р. – 69997 осіб. Тобто за рік чисельність засуджених у місцях позбавлення волі зменшилась на 9598 осіб, або на 13,71 % [1]. А станом на 1 листопада 2017 р. в 148 УВП та СІЗО трималось усього 58,6 тис. осіб. У тому числі у СІЗО – 19,4 тис., у виправних колоніях 37,2 тис., у виправних центрах – 1822 особи та у виховних колоніях – 162 особи [2].

При чому, за офіційною інформацією Міністерства юстиції України, протягом I півріччя 2017 р. в УВП та СІЗО засудженими та особами, взятими під варту, вчинено 196 злочинів проти 158 за аналогічний період 2016 р., або на 24 % більше [3].

Станом на 31 жовтня 2017 р., порівняно з аналогічним періодом 2016 р., кількість злочинів зросла на 25 %: 310 проти 248. Якщо розглядати структуру злочинності в УВП та СІЗО, то найбільше, при порівнянні у відсотках, зросла кількість: умисних вбивств (ст. 115 Кримінального кодексу (далі – КК) України) – на 500 % (з 1 до 6); крадіжок (ст. 185) – на 400 % (з 1 до 5); умисних тяжких тілесних ушкоджень (ст. 121) – на 300 % (з 2 до 6);

дій, що дезорганізують роботу установ виконання покарань (ст. 392) – на 150 % (з 2 до 5); ухилень від відбування покарання (ст. 390) – на 87,9 % (з 33 до 62), погроз або насильства щодо працівників УВП (ст. 342, 345) – на 38,5 % (з 13 до 18) та злочинів у сфері обігу наркотичних засобів (ст. 307, 309 КК України) – на 20,7 % (з 82 до 99) [4].

За даними Міністерства юстиції України, в УВП та СІЗО ДКВС України засудженими та особами, що перебувають під вартою, протягом 2013 р. зареєстровано вчинення 515 злочинів, у 2014 р. – 377 злочинів, у 2015 р. – 458 злочинів, у 2016 р. – 298 злочинів, протягом січня – березня 2017 р. – 103 злочини. В УВП та СІЗО у 2013 р. зареєстровано вчинення 2 злочинів, відповідальність за які передбачено ст. 115 та 119 КК України, у 2014 р. – 2 злочини, у 2015 р. – 3 злочини, у 2016 р. – 2 злочини, протягом січня – березня 2017 р. таких злочинів не зареєстровано. Особами, які перебувають на обліку уповноважених органів з питань пробації, у 2013 р. зареєстровано вчинення 2229 злочинів, у 2014 р. – 1736 злочинів, у 2015 р. – 1715 злочинів, у 2016 р. – 1906 злочинів, протягом січня – березня 2017 р. – 205 злочинів. Стосовно персоналу ДКВС України у 2014 р. відкрито 94 кримінальних проваджень, у 2015 р. – 111 кримінальних проваджень, у 2016 р. – 102 кримінальних проваджень, протягом січня – березня 2017 р. – 29 кримінальних проваджень [5].

Згідно з даними ДКВС України, станом на 1 вересня 2018 р. у сфері управління ДКВС України перебуває 148 установ. Крім того, 29 установ знаходяться на території Донецької та Луганської областей, що тимчасово не контролюється українською владою. *В 17 УВП засуджені не утримуються, зв'язку із здійсненням оптимізації їх діяльності* (курсив мій. – В. Ш.).

В УВП та СІЗО, розташованих на території, що контролюється українською владою, тримається усього 56246 осіб. З них: У 12 СІЗО та 17 УВП з функцією СІЗО тримається 19238 осіб, узятих під варту, та засуджених з них на стадії: досудового розслідування 1888 осіб, судового розгляду (до винесення вироку) 9976 осіб; у 113 кримінально-виконавчих установах 36876 засуджених, з них: у 7 колоніях максимального рівня безпеки 1727 осіб; у 32 колоніях середнього рівня безпеки для неодноразово засуджених 15727 осіб; у 27 колоніях середнього рівня безпеки для вперше засуджених 10164 особи; у 7 колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами для тримання чоловіків 1206 осіб; у 4 колоніях мінімального рівня безпеки із полегшеними умовами для тримання чоловіків 437 осіб; *в 11 колоніях для тримання жінок 1532 особи* (курсив мій. – В. Ш.); у 4 спеціалізованих лікувальних закладах 694 особи; в лікувальних закладах при виправних колоніях та СІЗО 1063 особи; у 21 виправному центрі 1607 осіб; у 6 виховних колоніях (для неповнолітніх) 132 особи. Серед засуджених: 1551 особа відбуває покарання у виді довічного позбавлення волі; 433 особи відбувають покарання у виді арешту у 54 арештних домах, утворених при установах. Криміногенний склад засуджених до позбавлення волі (станом на 01.07.2018): 5,6 тис. осіб засуджені на строк понад 10 років; 7022

особи – за умисне вбивство; 3080 осіб – за нанесення умисного тяжкого тілесного ушкодження; 8311 осіб – за розбій, грабіж та вимагання; 12282 особи – за крадіжку (курсив мій. – *В. Ш.*); 712 осіб – за звалтування; 18 осіб – за злочини проти основ національної безпеки [6].

Покращити криміногенну обстановку в УВП керівництва профільного міністерства намагалось доповненням ст. 216 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України нормою про те, що слідчі органів ДКВС України здійснюють досудове розслідування злочинів, вчинених на території або в приміщеннях ДКВС України. Така новела була передбачена Розділом III «Прикінцеві та перехідні положення Закону України «Про вищу раду правосуддя» [7] та потребувала фахового обговорення, яке, на жаль, було відсутнє.

Разом з тим, на думку авторів такої новели, незалежний цивільний підрозділ із працівників системи покарань, який підпорядковуватиметься безпосередньо Міністерству юстиції України, а не установам виконання покарань, сприятиме чесному, ефективному та оперативному розслідуванню правопорушень, – позаяк деякі справи тривають роками, що призводить до правового колапсу, особливо після ухвалення «Закону Савченко», – та, разом із тим, унеможливить покриття злочинів працівниками Державної кримінально-виконавчої служби, оскільки слідчі підрозділи підпорядковуватимуться безпосередньо центральному органу та фінансуватимуться також Міністерством юстиції [8].

Конституційний Суд України у своєму рішенні від 24 квітня 2017 р. [9] зазначив, що позитивний обов'язок держави стосовно впровадження належної системи захисту життя, здоров'я та гідності людини передбачає забезпечення ефективного розслідування фактів позбавлення життя та неналежного поводження, у тому числі й щодо осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі під повним контролем держави. Стаття 2 Конвенції з прав людини передбачає, що держава має забезпечити здійснення незалежного та безстороннього розслідування, яке відповідає певним мінімальним стандартам щодо його ефективності, а компетентні органи влади повинні діяти зі зразковою ретельністю та оперативністю, а також мають ініціювати розслідування, яке спроможне встановити обставини, за яких відбувся інцидент, та будь-які недоліки функціонування регуляторної системи.

Виходячи з цього, Конституційний Суд України вважає, що ієрархічне підпорядкування слідчих органів Служби вищим посадовим особам Міністерства юстиції не здатне забезпечити дотримання конституційних вимог щодо незалежності офіційного розслідування злочинів, вчинених проти осіб, які перебувають в УВП, СІЗО. Така ієрархічна залежність нівелює процесуальні гарантії незалежності слідчого, тобто він буде певним чином упередженим під час здійснення досудового розслідування злочинів, вчинених проти осіб, які перебувають в УВП чи СІЗО.

Конституційний Суд України зазначає, що встановлена ч. 6 ст. 216 КПК України підслідність злочинів, учинених на території або в примі-

щеннях Служби, у взаємозв'язку з відповідним нормативним регулюванням щодо функціонування слідчих органів Служби не здатна забезпечити здійснення ефективного розслідування порушень конституційних прав людини на життя та повагу до її гідності, що унеможливило виконання державою її головного конституційного обов'язку – утвердження і забезпечення прав і свобод людини. Отже, Конституційний Суд України вирішив визнати такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною), ч. 6 ст. 216 КПК України, згідно з якою «слідчі органів ДКВС України здійснюють досудове розслідування злочинів, вчинених на території або в приміщеннях ДКВС України».

Отже, враховуючи викладене, дозволю собі декілька риторичних запитань-висловлювань, на які хотілося б почути відповіді, заперечення чи спростування 1 листопада 2018 р. в м. Чернігові під час роботи міжнародної науково-практичної конференції «Права і свободи людини та їх забезпечення в умовах несвободи», а саме:

1) будучи навіть прихильником наявності слідчих ДКВС України, виникає питання з приводу доцільності їх існування. Декілька сотень злочинів на рік на всю країну – таке навантаження зараз фактично мають один або декілька слідчих Національної поліції України у великому місті в місяць;

2) в 17 УВП засуджені не утримуються, у зв'язку із здійсненням оптимізації їх діяльності – що з ними відбувається? Оптимізація під час кардинальних реформ в нашій країні розуміється виключно як скорочення або закриття. Невже дійсно є потреба фактично у закритті 17 УВП?

3) в 11 колоніях для тримання жінок перебуває 1532 особи. Виходить, маємо явну гендерну диспропорцію – пенітенціарна злочинність має яскраво виражений чоловічий характер, а тому слід актуалізувати питання про заборону застосування довічного позбавлення волі для жінок в Україні;

4) криміногенний склад засуджених до позбавлення волі – 12282 осіб – за крадіжку. Санкція ст. 185 КК України передбачає цілу низку альтернативних позбавленню волі покарань. Виходить, що більше 12 тис. громадян України вчиняють таку кількість крадіжок, враховуючи рецидив, що єдиним засобом виправлення є позбавлення волі. Для порівняння – у Німеччині майже третину усіх засуджених до позбавлення волі складають особи, які намагалися проїхати у громадському транспорті безкоштовно (термін від одного тижня до шести місяців). Вирішення проблеми з боку держави – для своїх громадян планується безкоштовний проїзд у всьому комунальному громадському транспорті. Отже, чи дійсно для всіх 12282 осіб, засуджених за крадіжку, єдиним засобом виправлення було покарання у виді позбавлення волі?

Таким чином, стан злочинності в УВП України та законодавче забезпечення її протидії поки що не зовсім співпадають або навіть дисонують. Маю надію, що кардинальна реформа всієї кримінально-виконавчої системи України буде мати більше позитиву та сприятиме досягненню завдань,

проголошених законодавством, що регулює виконання покарань, та міжнародними договорами.

Список використаних джерел

1. Уголовно-исполнительная система Украины в 2016 году. URL: <http://ukrprison.org.ua/expert/1485844155>.
2. Лист Міністерства юстиції України від 29.11.2017 р. №46543/33008-0-33-17/23.
3. Про стан злочинності серед засуджених та осіб, узятих під варту, в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах за I півріччя 2017 року та заходи щодо його поліпшення. Лист Міністерства юстиції України від 31.07.2017 р. №7908/23/31-17.
4. Зведені дані про стан злочинності в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах ДКВС України станом на 31 жовтня 2017 року. Додаток 2 до Листа Міністерства юстиції України від 29.11.2017 р. №46543/33008-0-33-17/23.
5. Відповідь на інформаційний запит. URL: <http://www.yagunov.in.ua/?p=1008>.
6. Загальна характеристика Державної кримінально-виконавчої служби України. URL: <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/628075;jsessionid=DC40D8387A5A81E20E4E7426716C66F2>.
7. Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21.12.2016 р. № 1798-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 7–8. Ст. 50.
8. Голова ДПтС України поінформував суспільство про результати та завдання реформування кримінально-виконавчої системи в Україні. URL: http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/printable_article/673481;jsessionid=18F2454404F74D2AC61035A758CA8203.
9. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України від 24 квітня 2018 року № 3-р/2018. Справа № 1-22/2018 (762/17). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-18>.

Шамрук Наталія Борисівна,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу Академії Державної пенітенціарної служби

ОКРЕМІ ПИТАННЯ БОРОТЬБИ З ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ В УКРАЇНІ

Для дослідження сучасного стану протидії насильству в сім'ї в Україні необхідно проаналізувати вплив ряду чинників, які вказують на причини його виникнення, види насильства, які існують на сьогодні, та механізми протидії такому насильству за допомогою державних інституцій і громадянського суспільства. Офіційна статистика щодо насильства у сім'ї свідчить про те, що більше 50 % населення України потерпали від насильства в сім'ї впродовж свого життя.

Загальні внутрішні та зовнішні чинники, що впливають сьогодні на прояви насильства в сім'ї, пов'язані у першу чергу з:

– економічною ситуацією в Україні та матеріальним становищем кожної окремої сім'ї,

– психічними особливостями та особливостями виховання осіб, які вчиняють насильницькі дії проти членів своєї сім'ї,

– недостатньою поінформованістю населення про виявлення випадків насильства у сім'ї та методи боротьби з насильством з боку держави і недержавних організацій,

– неефективним станом роботи державних органів у сфері попередження насильства в сім'ї тощо.

Найчастіше економічними причинами прояву насильства у сім'ї є відсутність стабільного матеріального достатку, втрата роботи або годувальника. Тоді виникає дисбаланс у фінансових можливостях та потребах членів сім'ї та, відповідно, пониження і фінансове обмеження того з подружжя, хто менше заробляє. Актуальною у цій ситуації є і проблема примушення до праці неповнолітніх дітей на зразок жебракування тощо.

Як показує практика, ці та інші соціально-економічні проблеми призводять навіть до суїцидів, умисних вбивств, тяжких тілесних ушкоджень та інших злочинів на родинно-побутовому ґрунті [2].

Дійсно, необхідно звернути увагу на психологічний портрет особи, що вчиняє насильство у сім'ї. Результати роботи органів внутрішніх справ свідчать, що більша частина злочинів вчиняється особами, які перебувають у стані алкогольного сп'яніння [60]. За дослідженням В. О. Тюріної, ревності були мотивом у 9 % кваліфікованих убивств, 8 % умисних убивств та 15,4 % тяжких тілесних ушкоджень. У 39 % – було прагнення підкорити жертву своїй владі, у 26 % – бажанням показати хто в сім'ї голова [2, с. 197].

Також, важливим чинником є особливості виховання. Можна відмітити, що причини насильства криються ще в дитинстві, коли конфлікти між дітьми підсилюються зовнішнім фактором – певним зразком поведінки батьків, що показують «приклад» вирішення проблеми шляхом насильства або просто не приділяють дітям достатньої уваги.

Зарубіжні вчені (Л. Заїді, Дж. Кнутсон, Дж. Мем) пов'язують причину насильства у сім'ї з насильством щодо самих батьків у дитинстві (50 % сімей, де і батько, і мати піддавались насильству у сім'ї, самі б'ють своїх дітей). Цю думку підтверджує і достатньо високий відсоток (49,9 %) респондентів кризового центру «Надія», які засвідчили, що в дитинстві до них застосовувалось фізичне покарання і сьогодні вони також застосовують його до своїх дітей [4, с. 106].

На нашу думку, окрім зазначених чинників, що вказують на причини прояву насильства у сім'ї, є важливою проблема, пов'язана з поінформованістю населення щодо сучасного стану насильства в сім'ї та механізмами протидії такому насильству.

Якщо пов'язати проблему поінформованості населення щодо протидії насильству з сьогоднішнім, то можна констатувати «закритість» такої інформації у засобах масової інформації України і на телебаченні, що є фактично нормою. Існування окремих інформативних джерел не розкриває повною

мірою картину того, що відбувається на сьогодні в Україні у сфері протидії насильству в сім'ї.

Більш повну картину причин відсутності реальної статистики щодо насильства у сім'ї називає у своєму дослідженні О. В. Ковальова, яка відносить до них такі: замкненість сім'ї як системи; взаємозв'язок жертв та насильників; відсутність доступу в сім'ю для соціальних працівників; недостатність інформації з медичних закладів та правоохоронних органів. Проблема відсутності інформації про стан насильства практично не дозволяє прослідкувати масовість, прояви, стан та характер насильства у сім'ї, що у свою чергу, негативно впливає на реалізацію превентивних заходів у цій сфері.

На нашу думку, проблема насильства у сім'ї полягає не стільки у відсутності достатньої поінформованості населення та наявності офіційних даних про випадки насильства у сім'ї, а скоріше зводиться до приховування такої інформації самими жертвами насильства, а звідси – і появи розрізної інформації в офіційних джерелах та джерелах недержавних організацій. Дійсно, серед причин низької активності громадян при зверненні до правоохоронних органів за захистом від домашнього насильства, в ході проведеного опитування респонденти називають страх перед агресором (45 %) та невпевненість у позитивному вирішенні їх проблеми правоохоронними органами (55 %).

Важливим чинником, на нашу думку, також є незадовільний стан роботи органів влади та недержавних організацій у сфері протидії насильству у сім'ї. Так, за результатами проведеного нами опитування, 44 % респондентів поскаржилися на недостатньо потужну соціальну рекламу і правопросвітницьку роботу тощо протидії домашньому насильству, тоді як 66 % респондентів вказали на відсутність розвинутої мережі кризових центрів та центрів реабілітації для жертв насильства в сім'ї.

Всі перелічені чинники вказують на потребу у вивченні не тільки причин виникнення проблеми насильства в сім'ї, але й механізмів протидії та покарання за всі форми насильства в сім'ї.

Таким чином, доходимо висновку, що протидія насильству в сім'ї є комплексом соціально-педагогічних та правових заходів спеціально уповноважених органів держави та інституцій громадянського суспільства, що охоплюють попередження, виявлення, припинення правопорушень у сім'ї, притягнення до відповідальності та корегування поведінки правопорушників, надання соціальної підтримки жертвам насильства.

Список використаних джерел

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.
2. Протидія насильству у сім'ях URL: <http://uzhgorod.net.ua/news/42466>.
3. Тюріна В. О. Профілактика правопорушень в діяльності органів внутрішніх справ. *Актуальні проблеми управління персоналом ОВС України*: матеріали наук.-практ. конф. Харків, 2002. С. 194–197.
4. Бойко О. В. Насильство в сім'ї: соціологічний аналіз явища: дис. ... канд. соціолог. наук: 22.00.03. Харків, 2003. 212 с.

Шестопалов Роман Миколайович,

кандидат юридичних наук, прокурор відділу нагляду за додержанням законів органами, які ведуть боротьбу з організованою злочинністю прокуратури Дніпропетровської області

РОЗГЛЯД КЛОПОТАННЯ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ ЗА ВІДСУТНОСТІ СТОРОНИ ЗАХИСТУ

«Європейська гуманність», передбачена Кримінальним процесуальним кодексом (далі – КПК) України 2012 р., в сучасних реаліях вітчизняної правової системи виступає додатковим каталізатором росту злочинності, обумовленого пріоритетністю обов'язків в роботі судових і правоохоронних органів щодо неухильного додержання прав і свобод осіб, які підозрюються (обвинувачуються) у вчиненні кримінальних правопорушень, що тягне фактичну другорядність їх діяльності із реального захисту і поновлення прав потерпілих та забезпечення безпеки інших учасників кримінального провадження.

Однією з прогресивних новел кримінального процесуального закону 2012 р. визначено необхідність визначення конкретних строків застосування найсуворішого запобіжного заходу – тримання під вартою – та додержання процесуальної форми у разі його обрання, зміни чи продовження.

Проте, недосконала процедурна форма, визначена ст. 183, 193 та 331 КПК України щодо реалізації такої процесуальної дії як розгляд клопотання про застосування (обрання, продовження) запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою під час досудового слідства чи судового розгляду кримінального провадження породжує численні зловживання правами з боку підозрюваних, обвинувачених як сторони захисту, що дискредитує змагальність кримінального процесу та спотворює судово-правоохоронну систему. Наприклад, на практиці вказана категорія осіб, усвідомлюючи граничний та конкретний термін дії ухвали про обрання запобіжний захід у виді тримання під вартою, часто створює перешкоди із фактичного розгляду таких клопотань: цілеспрямований зрив стороною захисту судових засідань, на яких планується розгляд даних клопотань, у т.ч. шляхом фізичного невиходу підозрюваними, обвинуваченими із камер місць попереднього ув'язнення, конвойних кімнат приміщень суду; домовленості із захисниками щодо створення штучних умов «неможливості» їх участі в таких засіданнях (за умов їх обов'язкової участі при розгляді певних категорій злочинів) тощо.

У зв'язку з вищезазначеним, метою написання даних тез є розробка науково-практичних шляхів безпосереднього алгоритму розгляду судом клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою за відсутності сторони захисту.

Так, ч. 1 ст. 193 КПК України визначає, що розгляд клопотання про застосування запобіжного заходу здійснюється за участю прокурора, підо-

зрюваного, обвинуваченого, його захисника, крім випадків, передбачених частиною шостою цієї статті (якою передбачено можливість розгляду такого клопотання за їх відсутності лише через оголошення підозрюваного, обвинуваченого в розшук). Таким чином, фактичне перебування підозрюваного, обвинуваченого в залі суду (або в іншому місці при застосуванні відеоконференцзв'язку) та фізична можливість слідчого судді, суду безпосередньо їх бачити і задавати запитання є обов'язковою умовою задля додержання процесуальної форми розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу.

Втім, в сучасних реаліях невіршеним залишається питання безпосередньої участі підозрюваного, обвинуваченого, які тримаються в місцях попереднього ув'язнення, за їх свідомого ігнорування таких засідань, які усвідомлюючи неможливість застосування щодо них фізичних заходів впливу для примусового доставляння до судової зали, не виходять із камери чи конвойної кімнати приміщення суду, штучно затягують час для спливу кінцевого терміну дії ухвали, на підставі якої особа утримується під вартою, після настання якого та за відсутності іншого такого рішення суду вона має бути негайно звільнена. На практиці в разі недоставляння обвинуваченого із слідчого ізолятора та/або його категоричної відмови від відеоконференції, суди інколи ухвалюють рішення про продовження тримання під вартою без підозрюваного чи обвинуваченого за умови перебування в залі судових засідань захисника (у т.ч. залученого за призначенням центрів надання вторинної правової допомоги), мотивуючи це тим, що адвокат зможе навести доводи наявності чи відсутності ризиків, визначених ст. 177 КПК України для застосування запобіжного заходу. Але, вважаємо, що зазначений процесуальний алгоритм не є панацеєю, та виступає в більшій мірі крайнім виходом, проте який може потягти неправні правові наслідки для держави в разі оскарження таких судових рішень до Європейського суду з прав людини.

Для вирішення даної проблеми пропонуємо внести зміни до ст. 193 КПК України, доповнивши її положеннями про те, що слідчий суддя, суд може розглянути клопотання про обрання чи зміну запобіжного заходу в вигляді тримання під вартою за відсутності підозрюваного, обвинуваченого в разі їх свідомого небажання брати участь у відповідному такому засіданні в будь-який спосіб (безпосередньо чи за допомогою відеоконференцзв'язку), відмовляючись фізично бути присутнім під час розгляду такого клопотання, у т.ч. шляхом відмови виходити з приміщення місць попереднього ув'язнення, місць розташування конвою чи спеціального транспорту, якщо така відмова належним чином зафіксована (відеозапис, письмовий акт працівників місця попереднього ув'язнення, конвою, письмова заява підозрюваного, обвинуваченого тощо).

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

Ююкина Марина Валентиновна,
кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедр
уголовного права и процесса Тамбовского госу-
дарственного университета имени Г. Р. Державина
Попова Светлана Викторовна,
адвокат 3-ей Тамбовской областной коллегии
адвокатов

ПРОБЛЕМНЫЕ АСПЕКТЫ УСЛОВНО-ДОСРОЧНОГО ОСВОБОЖДЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ГРАЖДАН, ОТБЫВАЮЩИХ НАКАЗАНИЕ В РФ

Статья 79 Уголовного кодекса (далее – УК) Российской Федерации (далее – РФ) содержит в себе полный перечень оснований, необходимых для условно-досрочного освобождения (далее – УДО) осужденных лиц. Данная норма действует не только в отношении российских граждан, отбывающих наказания в виде лишения свободы, содержания в дисциплинарной воинской части или принудительных работ, но также в отношении иностранных граждан, которые совершили преступления на территории РФ и отбывают здесь назначенное им наказание.

При рассмотрении вопросов об УДО суды допускают ряд ошибок, оценивая поведение осужденного, которые тем или иным образом влияют на справедливость принятого решения по УДО.

В постановлении Пленума Верховного Суда РФ от 21.04.2009 г. № 8 «О судебной практике условно-досрочного освобождения от отбывания наказания, замены неотбытой части наказания более мягким видом наказания» (с изменениями 23.12.2010 г., 09.02.2012 г., 17.11.2015 г.) в п. 11 судам рекомендовано «при рассмотрении судом ходатайства об условно-досрочном освобождении от отбывания наказания или представления о замене неотбытой части наказания более мягким видом наказания в отношении иностранного гражданина, не имеющего постоянного места жительства на территории РФ, наряду с другими сведениями, характеризующими осужденного, подлежат также оценке данные, свидетельствующие о наличии либо отсутствии со стороны осужденного или иностранного государства гарантий исполнения приговора в части гражданского иска, достигнутого соглашения о передаче осужденного на условиях, предусмотренных международным договором РФ для осуществления контроля за поведением осужденного и возможности возложения на него дополнительных обязанностей, подлежащих исполнению в период условно-досрочного освобождения на территории иностранного государства».

На конкретных примерах рассмотрим те проблемы, которые возникают при принятии решения по данному рода вопросам. Так, гражданин З. дважды обращался с ходатайством об УДО в районный суд по месту отбывания наказания. Оба раза ему было отказано по одним и тем же основаниям. При рассмотрении вопроса об УДО З., который является граждани-

ном республики Таджикистан, судьи Октябрьского районного суда г. Тамбова [дело № 4/1-10/2018, дело № 4/1-110/2018] в описательно мотивировочной части постановления указывали, что в материалах личного дела на осужденного не содержится сведений о нежелательности его пребывания на территории РФ. Такое утверждение носило ошибочный характер, так как в материалах личного дела на осужденного З. имелось распоряжение о нежелательности пребывания на территории РФ гражданина З. [личное дело на осужденного З., стр. 81]. Суды обращали на это внимание с той позиции, что в случае его освобождения, иностранный гражданин якобы незаконно, хотя такого документа не содержится в его личном деле, но его наличие, по мнению суда, предполагается, будет находиться в РФ. Данное указание в постановлении свидетельствует о том, что судьи невнимательно изучают материалы личных дел осужденных, что влечет принятие несправедливого решения. Кроме этого, в постановлениях суд ссылался на отсутствие Соглашения с республикой Таджикистан о передаче осужденного З., для осуществления контроля за его поведением и возможности возложения на него дополнительных обязанностей, подлежащих исполнению в период УДО на территории республики Таджикистан. Это явилось одним из оснований для отказа в УДО, что нарушило нормы законодательства. Защитником гражданина З., при рассмотрении в отношении него вопроса об УДО, было приобщено письменное обязательство начальника ОИР по г. Душанбе РРП УИИР ГУИУН Министерства юстиции Республики Таджикистан, в котором гарантировалось со стороны Управления инспекции исправительных работ Республики Таджикистан, в случае УДО осуществление контроля за гражданином З. в течение всего периода, а также за исполнением возложенных на него обязанностей. Указанным обязательством контролирующие органы Республики Таджикистан берут на себя, основываясь на положении Конвенции «О передаче осужденных к лишению свободы для дальнейшего отбывания наказания» принятой 06.03.1998 г. в г. Москве и ратифицированной Маджлиси Оли Республики Таджикистан 13.11.1998 г. № 701. Таким образом, указанное обязательство является тем самым Соглашением, которое гарантирует, что в случае УДО гражданина З., приговор и все возложенные на З. обязанности будут исполнены. Суд, таким образом, проигнорировал гарантийные обязательства иностранного государства и необоснованно отказывал в УДО иностранному гражданину.

Кроме этого, при рассмотрении вопросов об УДО суды стали использовать критерий безупречности при оценке поведения и личности осужденного. В уголовном законодательстве РФ не содержится такого основания как безупречное поведение при отбывании наказания для признания судом отсутствия необходимости полного отбывания наказания осужденным для своего исправления. Предполагаем, что суды злоупотребляют указанным термином при оценке поведения осужденного, так как даже самое положительное поведение не всегда может считаться безупречным. Счита-

ем, что наличие подобных нарушений при принятии решения об УДО являются прямым нарушением законных прав осужденных.

Помимо указанных выше существуют проблемы при подготовке документов, необходимых для принятия решения Министерством юстиции РФ о нежелательности пребывания иностранного гражданина на территории РФ, отбывающего здесь наказание.

Порядок подготовки документов и принятие решений о нежелательности пребывания (проживания) на территории РФ иностранного гражданина, подлежащего освобождению из мест лишения свободы, регламентируется Инструкцией о порядке представления и рассмотрения документов для подготовки распоряжений Министерства юстиции РФ о нежелательности пребывания (проживания) на территории РФ иностранных граждан или лиц без гражданства, подлежащего освобождению из мест лишения свободы, утвержденной Приказом Минюста России от 20.08.2007 г. № 171.

В Инструкции имеется Приложение № 4, которое является документом строгой формы. Помимо необходимых сведений на иностранного гражданина в нем должен быть указан срок, до которого признается пребывание иностранного гражданина нежелательным и срок, когда он обязан покинуть РФ.

В Распоряжении часто таких сведений не содержится, что не соответствует требованиям и форме Приложения № 4 названной Инструкции. Из документа, в котором не указан срок нежелательности пребывания на территории РФ, следует, что нежелательность его пребывания в РФ бессрочна: что он никогда не сможет претендовать на возможность приехать в Россию, или напротив, исполнив решение суда о Депортации, он может предположить, что может вернуться в России через любой промежуток времени, что его нежелательность действовала только до момента выезда из РФ, а как только он выехал, его нежелательное пребывание заканчивается. Но, если иностранный гражданин, в отношении которого не установлен срок его нежелательного пребывания на территории РФ, через какое-то время вернется в Россию, то Миграционная служба, обнаружив его пребывание в РФ, может сообщить об этом в правоохранительные органы. В связи с чем он сможет быть привлечен к уголовной ответственности по ст. 321 УК РФ «Незаконное пересечение Государственной границы РФ». Получается, что неуказанный срок нежелательности пребывания на территории РФ в Распоряжении Минюста РФ в отношении иностранного гражданина, влечет за собой для гражданина возможность быть привлеченным к уголовной ответственности.

Считаем, что правильное оформление формы Распоряжения очень важно, так как её несоблюдение порождает множество вопросов, неясностей относительно возможности совершения других значимых действий со стороны самого осужденного, так и с точки зрения соблюдения его прав.

Суды при рассмотрении административных исков в порядке, предусмотренном Кодексом административного судопроизводства (далее – КАС) РФ, по вопросу обжалования выше названного Распоряжения, счи-

тают отсутствие в нем срока нежелательности пребывания несущественным, ссылаясь на то, что гражданин должен сам посчитать срок погашения судимости за совершенное им преступление, и только после этого въезд в РФ ему будет разрешен. Представители Министерства юстиции, участвующие в судах при рассмотрении таких исков, также считают допущенное нарушение малозначительным, не заслуживающим внимания, и не имеющим основания для отмены таких Распоряжений. Получается, что Инструкцией установлен порядок и требования для принятия Распоряжений о нежелательности пребывания иностранных граждан в РФ, Распоряжения принимают с существенными нарушениями, не соблюдая форму, при этом суды поощряют нарушения законодательства со стороны органов юстиции, считая допущенные ошибки малозначительными. Полагаем, что это одна из существенных проблем не только законодательства, но и проблема, связанная с нарушением прав осужденных иностранных граждан.

Кроме этого, немаловажной проблемой является нарушение при ознакомлении осужденных в местах лишения свободы с принятыми в отношении них Распоряжениями о нежелательности пребывания на территории РФ. В основном осужденные иностранные граждане даже не знают о том, имеется ли в отношении них такое распоряжение. Если их и знакомят с этим документом, то копию не вручают, а ознакомление происходит таким образом, что осужденному, а некоторые из них не могут читать на русском языке, просто указывают на место, где надо поставить подпись и дату. Иногда они даже не знают, какой документ подписали, им не разъясняют порядок и основания его обжалования. Согласно ч. 1 ст. 219 КАС РФ, административное исковое заявление с целью обжалования Распоряжения Минюста РФ может быть подано в течение трёх месяцев со дня, когда гражданину стало известно о нарушении его прав, свобод и законных интересов, которое он вправе обжаловать в порядке гл. 22 КАС РФ.

Указанные нарушения затрудняют доступ иностранного гражданина к правосудию. Будучи депортированным, после УДО, иностранный гражданин лишен возможности участвовать в суде, при рассмотрении его административного иска по обжалованию Распоряжения, лишен возможности лично в судебном заседании выразить свое отношение к допущенным нарушениям. Эти ограничения в той или иной мере влияют на справедливость и законность решения суда по иску об обжаловании Распоряжения. Примером такого нарушения является дело по административному иску гражданина Республики Беларусь Х. к Министерству юстиции России о признании незаконным и отмене распоряжения Министерства юстиции РФ № 000-рн от января 2018 г. о нежелательности пребывания (проживания) в РФ иностранного гражданина, подлежащего освобождению из мест лишения свободы [Ленинский районный суд г. Тамбов дело № 2а-1055/2018].

Присутствие указанных нарушений в судебной практике государства влечет принятие несправедливых и незаконных решений судами, что в свою очередь нарушает права осужденных иностранцев.

Яковець Ірина Станіславівна,

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, перший заступник директора Державної установи «Центр пробації»

ПРЕЗУМПЦІЯ НЕВИНУВАТОСТІ VS ПРИЗНАЧЕННЯ БІЛЬШ СУВОРОГО ПОКАРАННЯ: ДИЛЕМИ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРАКТИКИ

Чинне кримінально-виконавче законодавство передбачає, що коли засуджений виконав покладені на нього обов'язки та не вчинив нового злочину, за поданням уповноваженого органу з питань пробації повинен звільнитися судом від призначеного йому покарання, відповідно до ч. 2 ст. 165 Кримінально-виконавчого кодексу (далі – КВК) України [1].

Так, з початку 2018 року уповноваженими органами з питань пробації було надіслано до суду 1313 клопотань про звільнення осіб від відбування покарання у зв'язку із закінченням іспитового строку, стосовно яких наявна інформація про внесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) даних про кримінальне правопорушення та які виконали покладені на них обов'язки. Із числа розглянутих клопотань у 70 % випадках судами відмовлено у звільненні від відбування покарання засуджених осіб, посилаючись на наявність відкритого кримінального провадження. Також наявні випадки внесення місцевими органами прокуратури актів реагування з вимогою притягнути до відповідальності працівників, які клопотали перед судом про звільнення від покарання вищезгаданих засуджених осіб.

Свою позицію органи прокуратури обґрунтовують тими обставинами, що у разі вчинення під час іспитового строку нового злочину наявність ухвали суду про звільнення від призначеного покарання у зв'язку із закінченням іспитового строку, в окремих випадках, матиме негативні наслідки для: правильної кваліфікації діяння особи за новий злочин, учинений під час іспитового строку; правильного призначення покарання; забезпечення поновлення прав потерпілих від нового злочину, вчиненого під час іспитового строку; забезпечення прав засудженої особи на швидкий розгляд справи.

Приміром, особу А. засуджено за ч. 1 ст. 185 Кримінального кодексу (далі – КК) України до 2 років позбавлення волі і на підставі ст. 75 цього Кодексу звільнено від призначеного судом покарання з іспитовим строком 3 роки. Під час іспитового строку (навіть за кілька днів до його завершення) особа А. вчиняє новий злочин, а саме грабіж. Відомості стосовно А. внесено до ЄРДР за ст. 186 КК України.

У разі ухвалення судом рішення А. від покарання, призначеного за ч. 1 ст. 185 КК України, у зв'язку із закінченням іспитового строку вона вважатиметься такою, що відбула покарання та не має судимості. У цьому випадку, на думку органів прокуратури, з огляду на відсутність судимості кваліфікувати дії А. за новий злочин за ознакою повторності, передбаченою ч. 2 ст. 186 КК України, не можна, навіть незважаючи на

те, що грабіж учинено під час іспитового строку. Отже, дії А. буде кваліфіковано лише за ч. 1 ст. 186 КК України. Надалі це також призведе до неправильного призначення покарання, не лише через неправильну кваліфікацію (м'яке покарання), а й оскільки А. вже звільнено від покарання, призначеного ч. 1 ст. 185 КК України і застосовувати вимоги ст. 71 цього Кодексу буде неможливо.

Крім того, наглядові органи переконані, що такі ситуації порушуватимуть права потерпілих, які будуть оскаржувати новий вирок у зв'язку з неправильною кваліфікацією діяння А. та неправильним призначенням покарання (істотні порушення вимог кримінального процесуального закону, неправильне застосування закону про кримінальну відповідальність, невідповідність призначеного судом покарання ступеню тяжкості кримінального правопорушення та особі обвинуваченого через м'якість).

Відповідно до постанови Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 р. № 7, суд, який розглядає справу про новий злочин, має право призначити покарання за сукупністю вироків (ст. 71 КК України) лише за умови скасування рішення про звільнення засудженого від попереднього покарання [2]. Виконання ж указаних норм, як на це посилаються працівники органів прокуратури, стане можливим винятково у тому разі, коли особу А. буде визнано винною обвинувальним вирокком у вчиненні нового злочину (грабежу), навіть за наявності неправильної кваліфікації. Лише після набрання цим вирокком за новий злочин законної сили може бути переглянуто рішення суду про звільнення А. від покарання, призначеного за ч. 1 ст. 185 КК України, оскільки факт учинення нового злочину вже встановлено обвинувальним вирокком. І лише після скасування рішення суду про звільнення А. від покарання, призначеного ч. 1 ст. 185 КК України, новий вирок за ч. 1 ст. 186 КК України можливо буде переглянути за нововиявленими обставинами, які підтверджують вчинення особою більш тяжкого кримінального правопорушення (ч. 2 ст. 186 КК України), ніж за те, за яке її було засуджено (ч. 3 ст. 461 Кримінального процесуального кодексу України). Така процедура, на їх думку, явно не забезпечить реалізацію прав засуджених на швидкий розгляд справ.

Однак, виникає запитання: наскільки такий підхід кореспондує основному закону та підходам Європейського суду з прав людини? Видається, що ні і розглянемо чому.

Уповноважений орган з питань пробації після закінчення іспитового строку має вчинити одну з двох передбачених законом дій: 1) надіслати до суду подання про звільнення від призначеного покарання; 2) надіслати до суду подання про скасування звільнення від відбування покарання з випробуванням і направлення засудженого для відбування призначеного покарання. Водночас, чинні нормативні акти не передбачають правових підстав для продовження обліку такого суб'єкта пробації після закінчення іспитового строку.

Як прямо передбачено у ст. 62 Конституції України та ч. 2 ст. 2 КК України, особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може

бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду [3]. Звідси – визнавати особу такою, що вчинила новий злочин необхідно лише за наявності вироку суду, що набрав законної сили, а сам собою факт внесення до ЄРДР даних про кримінальне правопорушення, учинене суб'єктом пробації, не є підставою для твердження, що особа такай злочин учинила. Водночас ч. 3 ст. 78 КК України передбачає, що: «У разі вчинення засудженим протягом іспитового строку нового злочину суд призначає йому покарання за правилами, передбаченими в статтях 71, 72 цього Кодексу».

Якщо ж особа вчинила злочин і це підтверджено вироком суду – до неї буде застосовуватись не процедура скасування іспитового строку, а лише призначення покарання за правилами, установленими у ч. 3 ст. 78 КК України. І зняття з обліку в цьому разі буде відбуватися на підставі вироку суду.

У поданнях можна посилатися й на думку фахівців Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, викладену в «Узагальненні судової практики розгляду судами деяких питань, які вирішуються судом під час виконання вироків», а саме: «7. Вчинення засудженим протягом іспитового строку нового злочину є підставою для призначення такому засудженому покарання за правилами, передбаченими у ст. 71, 72 КК (ч. 3 ст. 78 КК України), та не потребує здійснення розгляду питання про скасування звільнення від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 537 КПК України».

Потрібно також звертати увагу судових органів, що чинний Кримінальний процесуальний кодекс України дозволяє проводити розгляд таких клопотань (про звільнення чи скасування) і за відсутністю особи.

Як зазначається з цього приводу в «Узагальненні судової практики розгляду судами деяких питань, які вирішуються судом під час виконання вироків» (проведене Головою Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ Б. І. Гулько та секретарем пленуму, суддею Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ Д. Д. Луспеником): «Варто зазначити, що питання про можливість розгляду подання про скасування звільнення від покарання з випробуванням та направлення засудженого для відбування призначеного покарання за відсутності засудженого належить до спірних питань у судовій практиці. З метою дотримання вимог щодо забезпечення права на захист слід зазначити, що вирішення питання щодо визнання обов'язковою участю засудженого у розгляді питання про направлення звільненого від покарання з випробуванням для відбування покарання, призначеного вироком, залежить від необхідності встановлення фактичних обставин стосовно умисного ухилення засудженим від виконання покладених на нього обов'язків, передбачених ст. 76 КК України. До таких обставин слід відносити наявність або ж відсутність відомостей щодо: фактичного місцезнаходження засудженого; даних про оголошення засудженого в розшук; наявності відомостей щодо виконання

засудженим обов'язків, визначених ст. 76 КК України протягом певного строку або ж невиконання таких обов'язків тощо.

У зв'язку з цим слід урахувувати, що організація розшуку засуджених за правилами Розділу 6 (Організація та проведення розшуку осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, та звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, місцезнаходження яких невідоме) Інструкції про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань, затверджений наказом Державного Департаменту України з питань виконання покарань, Міністерства внутрішніх справ України від 19.12.2003 р. № 270/1560, покладається: 1) початкові заходи (опитування родичів, сусідів та знайомих засудженої особи, установлення можливого місця перебування засудженого і зв'язків за межами місця проживання, направлення відповідних запитів та місцем проживання родичів та знайомих засудженої особи, до адресно-довідкового бюро, ЖЕКу, селищної, сільської або міської ради; перевірка медичних установ за місцем проживання, моргів та перевірка за обліками органів внутрішніх справ проводиться інспектором кримінально-виконавчої інспекції; 2) розшук засудженого здійснюють органи внутрішніх справ [4].

Ураховуючи наведене, суд має право розглянути подання про скасування звільнення від покарання з випробуванням і направлення засудженого для відбування призначеного покарання за відсутності засудженого у виняткових випадках, коли у судовому засіданні буде поза розумним сумнівом доведено, що засуджений умисно ухилився від виконання покладених на нього судом обов'язків».

Таким чином, у всіх випадках, коли засуджений виконав покладені на нього обов'язки та не вчинив нового злочину (тут ще раз слід зауважити, що внесення даних до ЄРДР не виступають доказом учинення злочину), за поданням уповноваженого органу з питань пробації він повинен звільнитися судом від призначеного йому покарання (ч. 2 ст. 165 КВК України). І звертатися до суду необхідно саме з поданням про звільнення.

Така позиція ґрунтується винятково на чинних законодавчих актах, у тому числі ст. 62 Конституції України, тому, на нашу думку, не можна обґрунтовувати порушення принципу презумпції невинуватості процесуальною зручністю, оскільки це тягне за собою суттєві порушення прав людини.

Список використаних джерел

1. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>.

2. Про практику призначення судами кримінального покарання: Постанова Верховного суду України від 24.10.2003 р. № 7. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03>.

3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

4. Про затвердження Інструкції про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань: наказ Державного Департаменту України з питань виконання покарань, Міністерства внутрішніх справ України від 19.12.2003 р. № 270/1560. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0016-04>.

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВЕ РОЗУМІННЯ КАТЕГОРІЙ «СВОБОДА» Й «НЕСВОБОДА»

Бачинський В. М. ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ КАТЕГОРІЙ «ЗАКОННІСТЬ»: АНАЛІЗ ДОКТРИНАЛЬНИХ ПОГЛЯДІВ.....	3
Біба Ю. В. НАУКОВІ ПЕРЕДУМОВИ ПРОВЕДЕННЯ ІСТОРИКО-ПРАВОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ НА ПЕВНИЙ СТРОК У ПЕРІОД З 1970 р. І ДОТЕПЕР.....	6
Доній Н. Є., Гончаренко О. Г., Кравчук Г. В. НЕСВОДОБА ЯК ПОТРЕБА: ПАРАДОКС ОСІБ, СХИЛЬНИХ ДО РЕЦИДИВУ ЗЛОЧИНУ	8
Завгородня Ю. С. ПРАВА ДИТИНИ ЯК НАПРЯМ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ДІТЕЙ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У КОНФЛІКТІ ІЗ ЗАКОНОМ.....	11
Касьяненко Л. М. ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА, ГАРАНТОВАНІ КОНСТИТУЦІЄЮ УКРАЇНИ.....	13
Кочубко Ю. В. ГЕНЕЗИС ТА СУЧАСНІ НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ СВОБОДИ І НЕСВОБОДИ.....	15
Кравченко М. М. ПРАВО ЯК ЦІННІСНА ОСНОВА ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ.....	18
Курова А. А. ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЬ НЕСВОБОДИ В УКРАЇНІ	21
Кучук А. М. ЛЮДСЬКА ГІДНІСТЬ ЯК ВЕКТОР РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ (НА МАТЕРІАЛАХ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ)	23
Ліщук А. С. МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ОСОБИ НА ПРАВОВУ ДОПОМОГУ В КОНТЕКСТІ ПОЛОЖЕНЬ ОСНОВНОГО ЗАКОНУ УКРАЇНИ	26
Любич С. В. КАТЕГОРІЯ СВОБОДИ У ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОМУ РОЗУМІННІ.....	28
Марчук В. В. О СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ В ПРАВОСЛАВІИ І УГОЛОВНОМ ПРАВЕ	31
Олійник А. Ю. КОНСТИТУЦІЙНА СВОБОДА ОСОБИ ЗАСУДЖЕНОГО ТА МЕЖІ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ	35
Олійник В. С. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗМІНИ ФОРМИ ПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ	39
Олійник О. І. ДІЯЛЬНІСТЬ ГОЛОВНОГО ТЮРЕМНОГО УПРАВЛІННЯ ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОГО ЗАКОНОДАВСТВА НА ПОЧАТКУ ХХ ст.....	41
Пальченкова В. М. ПОКАРАННЯ ЯК ВИД СОЦІАЛЬНИЙ КОНТРОЛЮ	44
Пекарчук А. В. ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВЕ РОЗУМІННЯ СВОБОДИ ЛЮДИНИ	46
Рибкало М. М. ДЕЯКІ ТЕНДЕЦІЇ ЩОДО ЗМІЦНЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ.....	48
Семіцький В. М. СИСТЕМА ГАРАНТІЙ ЗАКОННОСТІ В ПРОЦЕСІ СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ.....	50
Стратонов В. М. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В СИСТЕМІ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ	53

Тимчук О. Л. ЛІБЕРАЛЬНА ТЕОРІЯ СВОБОДИ ОСОБИСТОСТІ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ТА ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ.....	56
Хомич В. М. КРИЗИС НАКАЗАНИЯ ИЛИ ОТСУТСТВИЕ ОТВЕТСТВЕННОЙ СВОБОДЫ И НЕСВОБОДЫ.....	58
Чайковский А. С. ОБ ОСОБЕННОСТЯХ РОЗЫСКА ВОЕННЫХ ПРЕСТУПНИКОВ И СОТРУДНИКОВ СПЕЦСЛУЖБ В ЛАГЕРЯХ ВОЕННОПЛЕННЫХ, РАБОЧИХ И ОТДЕЛЬНЫХ РАБОЧИХ БАТАЛЬОНАХ ИНТЕРНИРОВАННЫХ (1939–1951 гг.).....	61
Яковенко В. С. ІНСТИТУТ ОМБУДСМАНА В УКРАЇНІ – КЛЮЧОВИЙ ФАКТОР СТВОРЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА.....	65

СЕКЦІЯ 2

ПРАВОВІ ТА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ І ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІВ ТА УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Афонченко Т. П. ЭЛЕМЕНТЫ ПРОБАЦИИ ПРИ ОСУЩЕСТВЛЕНИИ ПРОФИЛАКТИЧЕСКОГО НАБЛЮДЕНИЯ ЗА ОСУЖДЕННЫМ.....	68
Беспаль О. Л. ДОСУДОВА ДОПОВІДЬ ЯК ЗАСІБ ЗАПОБІГАННЯ ВЧИНЕННЮ НОВИХ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ.....	71
Бикоя О. П. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНОГО ПОСІБНИКА У САМОСТІЙНІЙ РОБОТІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ.....	72
Бочелюк В. Й. ЗАКОНОМІРНОСТІ І ПРИНЦИПИ ВИХОВАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ В УМОВАХ НЕСВОБОДИ.....	76
Гетта В. Г. НЕГАТИВНЕ МИСЛЕННЯ ТА ЙОГО ЗАПОБІГАННЯ.....	78
Дем'яненко Ю. О. УСВІДОМЛЕНЕ ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ ЯК ГОЛОВНА МЕТА СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ ІЗ ЗАСУДЖЕНИМИ.....	80
Дрижак В. В. ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ПРОБАЦІЇ ЯК ФАКТОР ПОДАЛЬШОЇ ПІДТРИМКИ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ РЕФОРМИ.....	83
Завацька Л. М. ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ «ВЕДЕННЯ ВИПАДКУ» У СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНІЙ РОБОТІ З НЕПОВНОЛІТНИМИ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У КОНФЛІКТІ З ЗАКОНОМ.....	86
Завгородній В. А. РОЛЬ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В ДІЯЛЬНОСТІ УПОВНОВАЖЕНИХ ОРГАНІВ З ПИТАНЬ ПРОБАЦІЇ УКРАЇНИ.....	88
Іваній О. М. ПРАВОВІ ТА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ В УКРАЇНІ ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРОБАЦІЇ.....	91
Кажімеж П., Ткаченко І. В. ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС НЕПОВНОЛІТНИХ У КОЛОНИЯХ: ВІД ПОКАРАННЯ ДО НАБУТТЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ХХІ ст.....	94
Капленко Т. В. ДЕЯКІ АРГУМЕНТИ НА КОРИСТЬ СКЛАДЕННЯ ДОСУДОВОЇ ДОПОВІДІ ОРГАНОМ ПРОБАЦІЇ.....	97
Криловець М. Г. ДО ПРОБЛЕМИ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ НЕПОВНОЛІТНИХ ЗЛОЧИНЦІВ.....	100

Криловець М. Г. ЗМІСТ СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ В ОРГАНАХ ПРОБАЦІЇ.....	103
Любич О. А. ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ СТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТУ ПРОБАЦІЇ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНОГО ВИДУ ПОКАРАННЯ	106
Мірошниченко О. М. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ РИЗИК-ФАКТОРІВ У РОБОТІ З СУБ'ЄКТАМИ ПРОБАЦІЇ.....	109
Настояща У. В. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ АСПЕКТІВ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ СПІВРОБІТНИКА ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ	113
Носовець Н. М. ВИКОРИСТАННЯ ВЕБ-ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ВИКЛАДАННІ ДИСЦИПЛІН ПЕДАГОГІЧНОГО ЦИКЛУ	117
Онищенко В. В. ЗАМІСНА ПІДТРИМУЮЧА ТЕРАПІЯ ЯК ДЕРЖАВНА ГАРАНТІЯ ДОТРИМАННЯ ПРАВА НА ЗДОРОВ'Я УРАЗЛИВИХ ДО ВІЛ ГРУП НАСЕЛЕННЯ В МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ	120
Панов М. С. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ В УМОВАХ НЕСВОБОДИ.....	123
Педорич А. В. РІВНІ ВІДХИЛЕННЯ ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ З ДЕВІАНТНОЮ ПОВЕДІНКОЮ	125
Подрез Ю. В. ЮВЕНАЛЬНА ПРОБАЦІЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	128
Серкін Ю. П. АНАЛІЗ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ АЛКОГОЛЬНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ З СУЇЦИДАЛЬНИМИ ПРОЯВАМИ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ	131
Сидоренко Є. В. МЕТОДИ ВПЛИВУ НА ПРОЦЕС ЗАЛУЧЕННЯ ВИСОКОКВАЛІФІКОВАНИХ ПРАЦІВНИКІВ....	135
Сорокін О. В. СТВОРЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОВІДНИКА ЯК ОДНОГО З ГОЛОВНИХ КОМПОНЕНТІВ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСІБ, ЯКІ ЗВІЛЬНЯЮТЬСЯ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ.....	137
Суботенко О. О. ВІПРОВАДЖЕННЯ ПРОБАЦІЙНИХ ПРОГРАМ В УКРАЇНІ, ЯК ОБОВ'ЯЗКУ, ЩО ПОКЛАДАЄТЬСЯ СУДОМ НА ОСІБ, ЗВІЛЬНЕНИХ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ З ВИПРОБУВАННЯМ.....	142
Тогочинський О. М. СУЧАСНІ НАПРЯМИ ПРОФІЛАКТИКИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ СПІВРОБІТНИКІВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ІЗ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ	146
Третяк А. І. НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД» ПРИ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦЯ.....	149
Третяк О. С., Веселова Н. П. КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО РОБОТИ З УЧНЯМИ З ПОСТТРАВМАТИЧНИМИ НАСЛІДКАМИ	152
Чебоненко С. О. НОРМАТИВНЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ ТА ЗМІСТ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ ПСИХОЛОГІВ	156
Шамрук О. П. ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ СПІВРОБІТНИКІВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ДО ЗАСТОСУВАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ.....	160
Шпортюк О. М. СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ВЕКТОР У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ПРАЦІВНИКІВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ.....	162

СЕКЦІЯ 3
ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ НАПРЯМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ
ЛЮДИНИ В МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ

<i>Андріяшко М. В.</i> ПЕНСИОННЕ ОБЕСПЕЧЕННЯ ЛИЦ, НАХОДЯЩИХСЯ В МЕСТАХ ЛИШЕННЯ СВОБОДИ, ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ.....	166
<i>Гуляев Є. Є.</i> НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ: АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....	169
<i>Денисенко К. В.</i> ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ.....	172
<i>Крутько Р. В.</i> ПРАВО НА СВОБОДУ СОВЕСТИ В УМОВАХ НЕСВОБОДИ	176
<i>Мелешко А. Р.</i> ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАК СУБСИДІАРНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	178
<i>Сакута А. А.</i> ОГРАНИЧЕННЯ В АКТИВНОМ ИЗБИРАТЕЛЬНОМ ПРАВЕ ЛИЦ В МЕСТАХ НЕСВОБОДИ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ І ЗАРУБЕЖНИХ ГОСУДАРСТВ	181
<i>Самофалов Л. П., Шевченко Ю. М.</i> СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ТА СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК ОДНА З ФОРМ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ.....	183
<i>Шумна Л. П.</i> НОВАЦІЇ ЩОДО УМОВ ПРАЦІ ЗАСУДЖЕНИХ ЗА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ	185

СЕКЦІЯ 4
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ, ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЗАСУДЖЕНИХ,
ПЕРСОНАЛУ ТА ІНШИХ ОСІБ КРИМІНОЛОГІЧНИМИ,
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИМИ, ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ
ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИМИ ЗАСОБАМИ

<i>Аніщенко В. О.</i> ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ЗАСУДЖЕНИХ НА ВИЩУ ОСВІТУ В УКРАЇНІ.....	188
<i>Антощенко В. С.</i> ПРАВОВА ОСНОВА ЗАПОБІГАННЯ НАСИЛЬНИЦЬКИМ ЗЛОЧИНАМ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ.....	191
<i>Білець М. С.</i> ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИДІВ ПРАВОПОРУШЕНЬ	195
<i>Боднар І. В., Кирієнко Д. М.</i> МІСЦЕ КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЙ В СИСТЕМІ ДЕТЕРМІНАНТІВ НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ.....	198
<i>Босак К. С.</i> ВЖИВАННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ ТА ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН: СВОБОДА ВИБОРУ ЧИ ШЛЯХ ДО НЕСВОБОДИ.....	200
<i>Білоус К. С.</i> ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ЗВІЛЬНЕННЯ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ.....	203
<i>Гатіятуллін О. Р.</i> СТАН ДОТРИМАННЯ ПРАВ НА ЗДОРОВ'Я ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ОБМЕЖЕННЯ ВОЛІ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У ВИПРАВНИХ ЦЕНТРАХ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ	206
<i>Глушков В. О.</i> ФУТУРОАРХАЇКА ВИНИКНЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН У КОСМІЧНІЙ СФЕРІ	213

Глуценко О. О. МАЙНОВІ ПОКАРАННЯ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ	218
Дегтяренко М. Є. ДОДАТКОВІ ПОКАРАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ.....	220
Денисов С. Ф. ЗАПОБІГАННЯ АГРЕСІЇ ТА НАСИЛЬСТВУ ЯК ЗАВДАННЯ ГЕОСТРАТЕГІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ	223
Денисова Т. А. СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ НА ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ В ПЕРІОД РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ.....	225
Дорошенко Я. Е. ЗАХИСТ ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА ВІД СВАВІЛЬНОГО УТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ В УКРАЇНІ.....	230
Єрмак О. В. ДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВУ ХАРАКТЕРИСТИКУ СПЕЦІАЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ СТОСОВНО МАЛОЛІТНІХ	232
Єрмак С. М. РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ОСВІТУ ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ	234
Жубіль О. В. ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВТЕЧУ	237
Залевський В. С., Зайкін В. В. УМОВИ ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ В КОЛОНІЯХ.....	240
Звенигородський О. М., Тімаревська К. І. ЗЛОЧИННИЙ НАСЛІДОК ЯК ОБОВ'ЯЗКОВА ОЗНАКА СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНОЇ ДІЇ У ВИГЛЯДІ ТІЛЕСНОГО УШКОДЖЕННЯ	244
Звірко О. Є. ЩОДО ГУМАНІЗАЦІЇ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВИХ ІНСТИТУТІВ УМОВНО- ДОСТРОКОВОГО ЗВІЛЬНЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ТА ЗАМІНИ НЕВИДБУТОЇ ЧАСТИНИ ПОКАРАННЯ БІЛЬШ М'ЯКИМ	247
Зливко С. В. ЩОДО ПИТАНЬ БЕЗПЕКИ ПРЕСОНАЛУ ОРГАНІВ І УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ	249
Іваненко А. В. ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ДЛЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ	252
Іваньков І. В. СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ НА ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ЖЕРТВ ЗЛОЧИНУ	255
Іваньков О. І. ШЛЯХИ ПОГЛИБЛЕННЯ РЕФОРМИ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ У СВІТЛІ СУЧАСНИХ ВИМОГ РАДИ ЄВРОПИ	258
Іваній В. І. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ДОТРИМАННЯ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ	261
Іваній І. В. ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ, ЯК СКЛАДОВА ПРОЦЕСУ ЇХ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ.....	263
Івашев Є. В., Івашева Т. В. РОЗРОБКА ЕФЕКТИВНОЇ МОДЕЛІ ВЗАЄМОДІЇ УСТАНОВИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ТА УПОВНОВАЖЕНОГО ОРГАНУ З ПИТАНЬ ПРОБАЦІЇ – ЗАПОРУКА ВПРОВАДЖЕННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ ПРОБАЦІЇ В УКРАЇНІ	265
Карелін В. В. ПРОБЛЕМИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ У СФЕРІ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ.....	267

Катеринчук К. В. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРОТИДІЯ КАТУВАННЯМ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ	269
Кирилюк П. Ж. ОБОВ'ЯЗКИ СПІВРОБІТНИКІВ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ: ПИТАННЯ СТРУКТУРИЗАЦІЇ	270
Клець О. В. ЗАПОБІГАННЯ ВЧИНЕННЮ НЕЗАКОННИХ ДІЙ З ПОРНОГРАФІЧНИМИ ПРЕДМЕТАМИ ТА ТВОРАМИ, ЩО ПРОПАГУЮТЬ КУЛЬТ НАСИЛЬСТВА І ЖОРСТОКОСТІ, РАСОВУ, НАЦІОНАЛЬНУ ЧИ РЕЛІГІЙНУ НЕТЕРПІМІСТЬ ТА ДИСКРИМІНАЦІЮ	273
Кондратов Д. Ю. ДОСВІД ДЕЯКИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ	275
Копотун І. М., Карманова Н. І. ЗАЛУЧЕННЯ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ДО ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ (МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ПРАКТИКА)	279
Костюченко Р. П. ГЕНЕЗИС ІНСТИТУТУ ЗВЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ВІТЧИЗНЯНОМУ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ	282
Крайник Г. С. ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТУ ЗАБРУДНЕННЯ АБО ПСУВАННЯ ЗЕМЕЛЬ (СТ. 239 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ)	285
Крикушенко О. Г. СУЧАСНА КРИМІНАЛЬНА ІДЕОЛОГІЯ ТА ЇЇ ВІДБИТКИ В МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ.....	287
Кубрак Р. М. ЗАСУДЖЕНІ З ПСИХІЧНИМИ ВІДХИЛЕННЯМИ ЯК ОКРЕМА ПЕНІТЕНЦІАРНА КАТЕГОРІЯ.....	290
Літкевич Д. О. ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ З ВИКОРИСТАННЯМ ПОЛІГРАФА ТА ЇЇ РЕЗУЛЬТАТІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	293
Лук'яниченко Є. О. ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ У ПОРЯДКУ ВСТАНОВЛЕННЯ ВИПАДКІВ УЧИНЕННЯ ЗАСУДЖЕНИМИ ОСОБАМИ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПІД ЧАС ІСПИТОВОГО СТРОКУ	296
Лясковська К. НАРУШЕННЯ БЕЗОПАСНОСТІ (ОСУДЖЕННИМИ А ТАКЖЕ В ОТНОШЕНІ ОСУДЖЕННИХ) В ПОЛЬСКИХ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ УЧРЕЖДЕННЯХ	299
Мадей Т. В., Резнік Ю. О. ОСОБЛИВОСТІ ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЗАСУДЖЕНИМИ ЖІНКАМИ І НЕПОВНОЛІТНИМИ.....	308
Максименко М. І., Єсипенко О. Г., Віговський В. Л. ОЗНАКИ КОЛОЧО-РІЖУЧИХ ПРЕДМЕТІВ, ЩО НЕЗАКОННО ВИКОРИСТОВУЮТЬ ЗАСУДЖЕНІ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ	312
Максимова І. Ю. ПРАВА ЖІНОК В МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ.....	315
Олейніченко С. О. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ ЗАСУДЖЕНИХ	319
Орлова О. О. НАЦІОНАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ У СФЕРІ СВОБОДИ ВІД КАТУВАНЬ.....	322
Панас В. О. ГРОМАДЯНИ ЯК СУБ'ЄКТИ ОБІГУ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ЗБРОЇ В УКРАЇНІ.....	325
Пекарчук В. М. МОДЕЛІ ВІДОМЧОГО ПІДПОРЯДКУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ.....	327

Петрова Т. Г. ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ ТА ЇХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ НЕСВОБОДИ.....	329
Політова А. С. МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ	334
Полынюк И. С. ПОЖИЗНЕННОЕ ЛИШЕНИЕ СВОБОДЫ КАК САМОСТОЯТЕЛЬНЫЙ ВИД НАКАЗАНИЯ: СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ РОССИЙСКОГО И ЗАРУБЕЖНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА	336
Полякова С. М. СЛУЖБОВА ДИСЦИПЛІНА В ДЕРЖАВНІЙ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІЙ СЛУЖБИ УКРАЇНИ: ДО ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОНЯТТЯ	340
Пономар В. В. ОСНОВНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ	342
Примаченко В. Ф. ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ТА ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ У КОНТЕКСТІ РІВНОСТІ ЗАСУДЖЕНИХ ПЕРЕД ЗАКОНОМ	345
Провоторов О. П. ЛІКВІДАЦІЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ ЯК ВИД ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ	347
Проценко І. О. ЗАКРІПЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ЗВ'ЯЗКІВ ЗАСУДЖЕНИХ ЖІНОК ІЗ ЗОВНІШНІМ СВІТОМ У МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТАХ	351
Пузырний В. Ф. ПРАВОВІ ПИТАННЯ ЛЮСТРАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ	354
Пузырьов М. С. ВИКОРИСТАННЯ ПРИВАТНОГО СЕКТОРУ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ, ЯК ОДИН ІЗ ПЕРСПЕКТИВНИХ НАПРЯМІВ РЕФОРМУВАННЯ (РОЗВИТКУ) ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	356
Пунтус Т. М. ЗМІШАНА (ПОДВІЙНА) ФОРМА ВИНИ: АНАЛІЗ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ ТА ЇХ СПІВВІДНОШЕННЯ	359
Романова Е. А. НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПРОВОКАЦИИ В УГОЛОВНОМ ПРАВЕ	362
Русаневич Г. О. АЛЬТЕРНАТИВНІ ЗАСОБИ РЕАГУВАННЯ НА РЕКОМЕНДАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРЕВЕНТИВНОГО МЕХАНІЗМУ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ МОНІТОРИНГОВИХ ВІЗИТІВ В МІСЦЯ НЕСВОБОДИ	366
Сакір-Молочко Н. В., Самофалов Л. П. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИБОРЧИХ ПРАВ В УМОВАХ НЕСВОБОДИ.....	369
Самбор М. А. ПРАВО НА СВОБОДУ МИРНИХ ЗІБРАНЬ У КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ	372
Самофалов О. Л., Палецький Д. П. ОСНОВНІ НАПРЯМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ	376
Свірін М. О., Козакова І. В. ПОКАРАННЯ ЗА ВЧИНЕНИЙ ЗЛОЧИН ТА ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ (ТЕОРЕТИЧНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ)	378
Семенцова О. А. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ	381
Сердюк П. П. МОРАЛЬ І ПРЕСТУПНОСТЬ	383

Сикал М. М., Сорокіна І. С. ЩОДО ЄДИНИХ ВИМОГ ДО ЯКОСТІ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ В ЦЕНТРАХ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ	385
Сакоєв А. Б. НЕКОТОРЫЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ ПО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЮ УГОЛОВНОЙ ПОЛИТИКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В УСЛОВИЯХ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРАВ, СВОБОД И ЗАКОННЫХ ИНТЕРЕСОВ ГРАЖДАН	388
Сморжевський О. С. ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЦЕСУ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ КАДРІВ ДЛЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	395
Соловей В. Ю. НЕЗАКОННЕ ЗБАГАЧЕННЯ: ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ	398
Тарасенко А. О. УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ КОШТІВ НА УТРИМАННЯ ДІТЕЙ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА	400
Ткаченко О. Г., Анохіна К. Е. ПЕНІТЕНЦІАРНА СИСТЕМА – ЄДНІСТЬ ТА РІЗНОМАНІТТЯ ПОГЛЯДІВ ТА ЗАКОНОДАВЧИХ ВИЗНАЧЕНЬ	403
Ткаченко О. С. ПРАВОВИЙ СТАТУС ОСІБ РЯДОВОГО ТА НАЧАЛЬНИЦЬКОГО СКЛАДУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ	405
Ткаченко Т. Г. ПОНЯТТЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРИМУСУ: АНАЛІЗ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ	408
Томков Н. О. ПРОБЛЕМИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ У ПРАВОВІЙ ДЕРЖАВІ	411
Торбєєв М. О. ПРАВО ГРОМАДЯН НА ВІЛЬНІ ВИБОРИ В УМОВАХ НЕСВОБОДИ	414
Халавка В. І. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ У МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ	417
Цибук М. Ю. НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРИМУС»	419
Шабанов В. Б. ПРОФИЛАКТИКА ПРАВОНАРУШЕНИЙ В ИСПРАВИТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ	422
Шаблістий В. В. СТАН ЗЛОЧИННОСТІ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ УКРАЇНИ ТА ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇЇ ПРОТИДІЇ	425
Шамрук Н. Б. ОКРЕМІ ПИТАННЯ БОРОТЬБИ З ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ В УКРАЇНІ	429
Шестопалов Р. М. РОЗГЛЯД КЛОПОТАННЯ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ ЗА ВІДСУТНОСТІ СТОРОНИ ЗАХИСТУ	432
Ююкіна М. В., Попова С. В. ПРОБЛЕМНЫЕ АСПЕКТЫ УСЛОВНО-ДОСРОЧНОГО ОСВОБОЖДЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ГРАЖДАН, ОТБЫВАЮЩИХ НАКАЗАНИЕ В РФ	434
Яковець І. С. ПРЕЗУМПЦІЯ НЕВИНУВАТОСТІ VS ПРИЗНАЧЕННЯ БІЛЬШ СУВОРОГО ПОКАРАННЯ: ДИЛЕМИ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРАКТИКИ	438

Наукове видання

ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ
ТА ЇХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
В УМОВАХ НЕСВОБОДИ

HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS
AND THEIR IMPLEMENTATION
IN CONDITIONS OF LACK OF FREEDOM

*Матеріали
міжнародної науково-практичної конференції
(Чернігів, 01 листопада 2018 року)*

Відповідальні за випуск

*Чебоненко С. О.,
Аніщенко В. О.,
Пузирьов М. С.*

Комп'ютерна верстка і макетування

Олефіренко В. М.

Підписано до друку 24.10.2018 р. Формат 60×84/16.
Друк різнографія. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 26,16.
Тираж 70 пр. Зам. № 17/18.

Редакційно-видавнича група Академії Державної пенітенціарної служби
14000, м. Чернігів, вул. Гонча, 34.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 5378 від 06.07.2017 р.